

43592

mu. 19

HA 1759

MAGYAR
KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK

KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SCHÖNHERR GYULA.

ÚJ FOLYAM. IV. KÖTET.

1896-1KI ÉVFOLYAM.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA
1896.

TARTALOM.

1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

	Lap
A HUNYADI LEVÉLTÁR megszerzése	149✓
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM könyvtára. (1802—1895.)	97✓
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM könyvtára az 1893/94. évben	61✓
ÁSBÓTH OSZKÁR. Az 1494-iki zenggi glagolita misekönyv. (Két mellék- lettel.)	120, 269✓
DR. ESZTEGÁR LÁSZLÓ. Az egyetemes repertórium	341✓
FERENCZI ZOLTÁN. A »Salamon és Markalf« című népkönyv kiadásairól. Egyszersmind Adalék Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához. (A szöveg között egy hasonmással.)	52✓
FÜLÖP SÁNDOR. A köteles példányok kérdése	245✓
HERZFELDER ARMAND DEZSŐ. Kolozsvári Czementes János könyve	276, 350✓
HORVÁTH IGNÁCZ. Magyar országgyűlési törvénycikkek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában	68✓
DR. ILLÉSY JÁNOS. Nyomdászati és könyvészeti adatok	173✓
KANYARÓ FERENCZ. Erdély első bibliografusai	168✓
— »Salamon és Markalf« legelső kiadása	269✓
— Protestáns vitairatok Mélius idejéből	321✓
DR. KARÁCSONYI JÁNOS. Imre gyulai plébános kódexe	8✓
KROFF LAJOS. A British Museum Korvin-kódexe. (Egy melléklettel és a szöveg között két rajzzal.)	1✓
DR. MORVAY GYÖZÖ. Két nagybányai régi könyvtár	16✓
DR. RUPP KORNÉL. Adalékok Károni János életéhez	65✓
SCHÖNHERR GYULA. A milanoi Korvin-kódexekről	161✓
THALY KÁLMÁN. A budai mufti könyvtára az 1684. és 1686. években	338✓
ZOLNAI GYULA. Jegyzetek Czementes János könyvéhez	373✓

2. TÁRCZA.

A BUDAPESTI MAGYAR KIRÁLYI TUDOMÁNY-EGYETEM könyvtára 1895-ben	306✓
A KOLOZSVÁRI FERENCZ-JÓZSEF TUDOMÁNY-EGYETEM könyvtára az 1894/95. iskolai években	187✓
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM könyvtára az ezredéves orsz. kiállításon	178✓
A MAGYAR TUD. AKADEMIA könyvtára 1895/96-ban	185✓
A SZEGEDI SOMOGYI-KÖNYVTÁR 1894/95-ben	80✓
ÉVNEGYEDES JELENTÉSEK a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának álla- potáról 1895 október 1-től 1896 szeptember 30-áig 77, 180, 302, 378✓	

FERENCZI ZOLTÁN. Az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtára 1894-ben ...	Lap 186
RÉCSEY VIKTOR. A pannonhalmi Szent-Benedek-rend központi könyvtára. (Válasz a Magyar Könyvszemle 1895. évi folyamában megjelent ismertetésre) ...	84

3. SZAKIRODALOM.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA kiadásában megjelent munkák és folyóiratok címjegyzéke. Ism. <i>E-r.</i> ...	315
BEÖTHY ZSOLT. A magyar irodalom története. Ism. <i>Dr. Váczy János</i> ...	381
CsÁKI. Skizzen zu einem Führer durch das Baron Bruckenthal'sche Museum. Ism. <i>E-r</i> ...	88
FELSMANN JÓZSEF. A kalocsai kódex. Ism. <i>Esztégár László</i> ...	87
FERENCZI ZOLTÁN. A kolozsvári nyomdászat története. Ism. <i>-i -s.</i> ...	310
FIRTINGER KÁROLY. A magyar állam nyomdászat-történelmi térképe. Ism. <i>E-r.</i> ...	315
HEYD (WILHELM). Bibliographie der Württembergischen Geschichte. I. Band. Ism. <i>A. A.</i> ...	89
HORVÁTH IGNÁ CZ. A budapesti kir. m. tud.-egyetem bölcsészeti karának irodalmi munkássága. Ism. <i>E-r.</i> ...	388
MÁTÉ SÁNDOR. A budapesti m. kir. tudomány-egyetem könyvtára. Ism. <i>D. Gy.</i> ...	191
MORVAY GYÖZÖ. A középkorok története Nagybányán. Ism. <i>D. Gy.</i> ...	187
PICOT (ÉMILE). Coup d'oeil sur l'histoire de la typographie dans les pays roumains au XVI ^e siècle. Ism. <i>Costa János</i> ...	192
RÉGI MAGYAR KÖLTÖK TÁRA. VI. kötet. Ism. <i>Dr. Dézsi Lajos</i> ...	313
SZABÓ KÁROLY és HELLEBRANT ÁRPÁD. Régi Magyar könyvtár. III. kötet. I. rész. Ism. <i>F. I.</i> ...	385
SZAMOTA ISTVÁN. A Murmelius-féle latin-magyar szójegyzék 1533-ból. Ism. <i>Zolnai Gyula.</i> ...	190
VONDRÁK (VÁCLAV), Frisinské památky, jich vznik a význam v slovanském písemnictví. (A freisingeni nyelvemlékek, keletkezésük és jelentőségük a szláv irodalomban.) Ism. <i>M. J.</i> ...	389

*

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE. (Egyetemes Philologiai Közlöny, Grafikai Szemle, Irodalomtörténeti közlemények, Századok. — Centralblatt für Bibliothekswesen, Institut International de Bibliographie, Revue des Bibliothèques, Revue internationale des Archives, des Bibliothèques et des Musées.) Ism. <i>D. Gy.</i> ...	91, 200, 390
--	--------------

4. VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

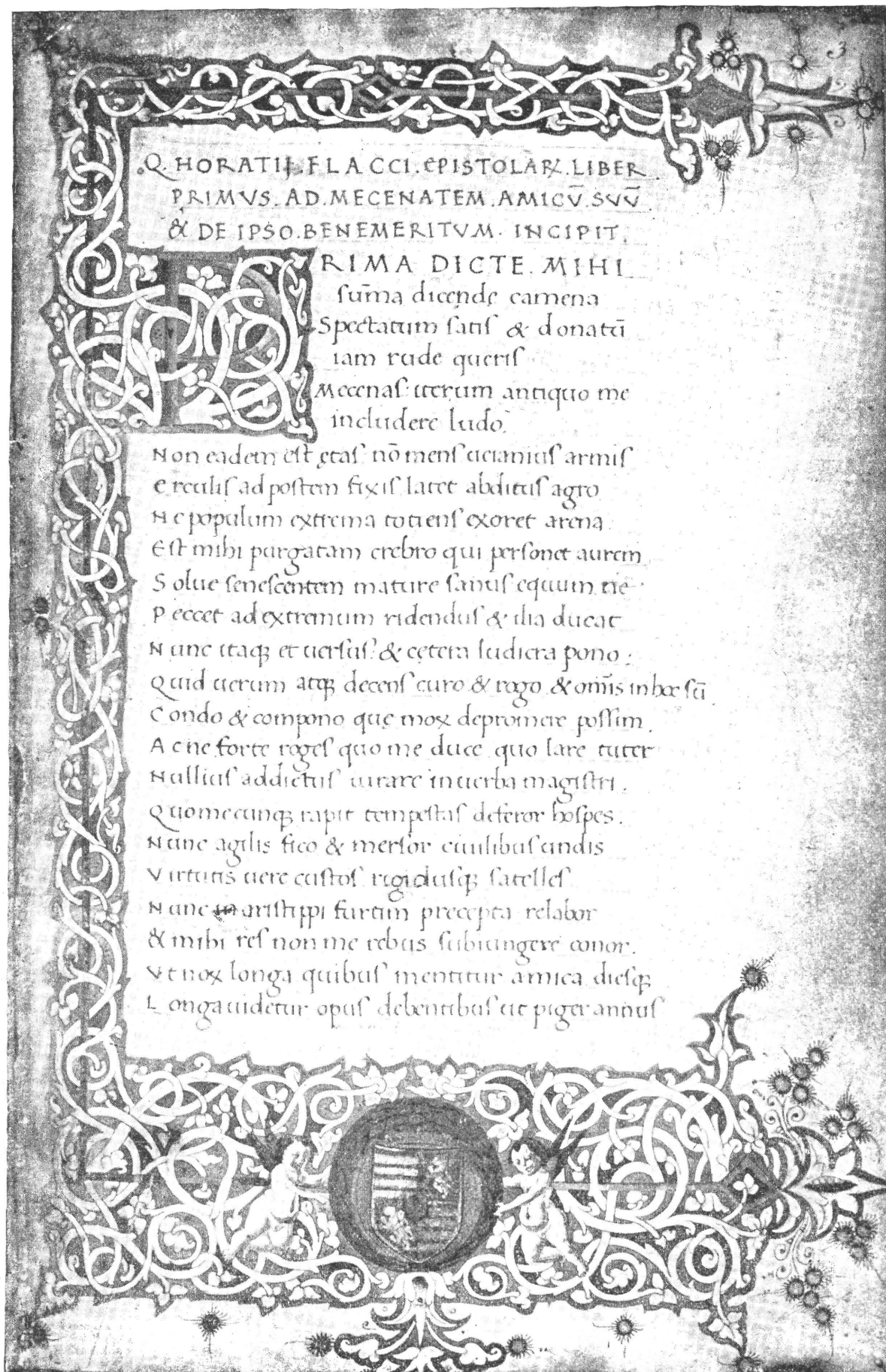
Kinevezés ...	94
Kellemesi Melczer István. (<i>Sch. Gy.</i>) ...	—
A legújabb magyar nyelvemlék. (<i>A. É.</i>) ...	95
Gutenberg születésének ötszázadik évfordulója. (<i>E-r.</i>) ...	—
Könyvtári gyakornokok Ausztriában. (<i>E-r.</i>) ...	—

Kassa város törvénykönyve. (<i>Ifj. Kemény Lajos.</i>)	Lap 96
A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának története. (<i>Szerk.</i>)	202
A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának 1896-iki költségvetése. (<i>D.</i>)	—
Az ezredéves országos kiállítás másolási irodája a Magyar Nemzeti Múzeumban. (<i>R.</i>)	204
A múzeumi hírlapkönyvtár (<i>D. Gy.</i>)	205
Osztárk könyvtári egyesület. (<i>Á. A.</i>)	—
Kéziratok sokszorosítása. (<i>Á—y.</i>)	206
A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának ősnymtatványai. (<i>Sz.</i>)	20
A debreczeni ref. főiskola könyvtárnokainak esküformája a múlt század- ban. (<i>Décsi Lajos.</i>)	—
Pályázat	208
Kinevezések a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában	317
Miniszteri köszönet	—
A kolozsvári egyetemi könyvtárból	—
A szegedi Somogyi-könyvtár új helyisége	—
Tudományos utazás	—
Az akadémiai könyvtár kiállítása. (<i>E—r.</i>)	318
Mr. Henry La Fontaine. (<i>Sch.</i>)	319
A Régi Magyar könyvtár III. kötete. (<i>Sz.</i>)	—
Az ezredéves országos kiállítás. (<i>Szerk.</i>)	—
A Magyar könyvkereskedők egyesületének előterjesztése. (<i>F.</i>)	—
Helyreigazítás. (<i>Récsey Viktor.</i>)	320
A Magyar Nemz. Múzeum igazgatójának kitüntetése	395
Czimadományozás	—
Az ezredéves orsz. kiállítás történelmi főcsoportjának kitüntetései	—
A Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának tisztviselői 1803-tól 1896-ig. (<i>Sch. Gy.</i>)	396
Válasz az akadémiai könyvtár kiállításáról irt ismertetésre. (<i>Heller Ágost.</i>)	398
A nyomtatott katalogus-czédulákról (<i>E—r.</i>)	399
A köteles példányok kérdéséhez. (<i>—é—r.</i>)	400
Bastard a könyvpiaczon. (<i>Á. A.</i>)	—
NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ. Szerkesztette <i>Dr. Décsi Lajos</i>	401

MELLÉKLETEK:

Id. SZINNYEI JÓZSEF. A magyar hírlapirodalom 1896-ban	1—26
KERESZTY ISTYÁN. Az idegen nyelvű hazai hírlapirodalom 1896-ban	1—8

A British Museum Korvin-kódexének czimlapja.

A BRITISH MUSEUM KORVIN-KODEXE.

KROFF LAJOSTÓL.

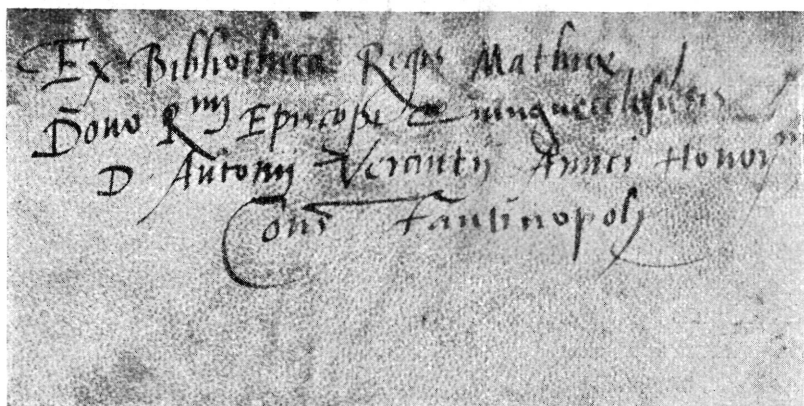
(Egy melléklettel és a szöveg között két rajzzal.)

A *Magyar Könyvszemle* 1885-iki folyamában¹ említés van téve a British Museum könyvtárában őrzött Korvin-kódexről, melynek czimlapjáról Mr. (most, mióta lovaggá ütötték, Sir) E. Maunde Thompson a Magyar Nemzeti Múzeumnak 1884-ben fényképmásolatot küldött. Ebből azt a következtetést vontam le, hogy a kódexet nálunk otthon jól ismerik és bár föltett szándékom volt azt tüzetesen megvizsgálni, nem tartottam sietősnek e szándékom megvalósítását, s az másnemű elfoglaltságom közepette már már teljesen feledésbe ment.

Kellemes meglepetés várt azért reám, midőn nemrég Fraknoi Vilmos és Hampel József urak fölszólítására végre megvizsgáltam a kódexet, mert Mátyás király egy arczképét találtam benne, még pedig olyan nagy méretekben (magassága közel 11, szélessége majdnem 9 cm.) és oly csinosat, milyent más kódexben eddig nem sikerült fölfedezni. Az arczkép, helyesebben mondva az arcz maga, meg van ugyan csunyan rongálva, mert valami kontár-ember meg akarta tisztítani vízzel vagy valami vandál kéz nedves újjal szántsándékkal elmázolta a festéket; de orthochromaticus lemezzel és sárga ernyővel sikerült a király arczvonásait vissza idézni. Szilágyi Sándor intézkedéséből a képnek egy színes másolata már meg van Budapesten és a *Magyar Nemzet Története* milleniumi kiadásának IV. kötetében fog színes nyomtatban megjelenni; e helyütt ugyanannak monochrom hasonmását mutatom be. Ezért nem szükséges az arczképet bővebben leírnom és csak annyit akarok róla fölemlíteni, hogy a kép, úgy látszik, e század

¹ 241. és 281. II.

elején még nem volt megrongálva, mert a British Museumnak egy régi katalogusában, mely a czimlapon 1812-ből van keltezve de melynek nyomtatott előszavát csak 1819 márczius 15-én írta alá szerzője, Henry Ellis, a következő jegyzet fordul elő: »Praemittitur etiam effigies *eleganter depicta*, sed quae liquido conficta est, Horatii Poetae, devincti tempora lauro.« A kódex ugyanis egyéb művekkel együtt Horatius munkáit is tartalmazza s azért a katalogus szerkesztője a római költő arczképének nézte a képet, mely esetben, nincs kétségünk, az arczkép Horatiusnak »bizonyára csak költött« vonásait adná vissza. A képnek Mátyás egyéb arczképeivel való összehasonlítása után ítelve

A British Museum Korvin-kódexének XVI. századi bejegyzése.

azonban nem lehet kételkednünk azon, hogy az arczkép, ámbár talán nem hű, hanem hizelegni akar, az ő arczvonásait akarja megörökíteni. Az »eleganter depicta« jelzöt a kép mindenesetre megérdemli s ha már meg volt volna, rongálva midőn Ellis látta, aligha mulasztotta volna megemlíteni hogy »sed — eheu! — valde corrupta!«

Szilágyi Sándor és a *Magyar Könyvszemle* szerkesztője fölhívásának engedve, a legnagyobb készséggel adom a következőkben a kódex leírását.

A kódex könyvtári jegye *Lansdowne Ms. 836.*, 234 számozott levélből és a végén egy pár üres papir levélből áll, a számozás azonban újabb időben történt. Bekötése is ujkori.

Az első levél papiros ; a második nem igen finom, kissé sárgás palimpsest hártya ; a többi 232 levél igen finom, fehér hártya.¹ A kódex méretei a következők : magassága körülbelül 25 cm., szélessége 16·5 cm. Az első (papiros) levelen elül több múlt

Mátyás király arczképe.

A British Museum Korvin-kódexéből.

századbeli följegyzés van a kézirat különböző tulajdonosait illetőleg, a 2. (hártya) levél elején legfelül: *Ex bibliotheca regis Mathiae dono reverendissimi episcopi Quinquecclesiensis domini Antonii*

¹ Mátyás arczképe a kézirat ezen talán eredetileg üres lapjára lévén festve, az sem lehetetlen, sőt fölötte valószínű, hogy az arczképet más művész festette, mint magát a kéziratot.

Verantii amici honorandissimi Constantinopoli fölrás olvasható XVI századi kézírásban, melynek hasonmását itt közlöm.

A lap egyébként üres. Ugyanazon levél második oldalán van Mátyás királynak fent említett arczképe, fején cserkoszorúval, hosszú szőke hajfürtökkel, melyek arannyal himzett, vörös és kék virágos palástjának hermelin-prémes gallérjára omolnak le. A palást egészen beburkolja a király mellét, mint egy bunda, és egészen eltakarja öltönyét, nem mint pl. a laxenburgi arczképen, melyen a király hermelin-prém galléros zöld bársony palástja vissza van vetve melléről s gazdag, arany és drágaköves szegélylyel diszitett ruházatát lehet látni a palást alatt. Az arczkép háttere kék színnel van kitöltve; ez a színezés, úgy látszik, a hártyalap ez oldalát eredetileg elfoglaló szöveg elfedésére volt hivatva, a mi tényleg sikerült is; de a Magyar Nemzet Története számára általam eszközölt fényképfelvétel a régi írás nyomait elárulta. A király álla alatt pl. mintegy egy centimetryire két szó *meus cujus* (vagy *ejus*) szók eléggé tisztán vehetők ki. Amennyire a nem igen tiszta nyomok után megítélni lehet, az írás nem oly kerek, hanem szögletesebb és apróbb mint a kéziraté.

A hárommal számozott finom hártyalap elején van a címlap, vagy — helyesebben mondva — kezdődnek Horatius levelei Mecaenashoz. A címlap monochrom másolatát autotípiái mellékleten mutatom be, mely bármely leírásnál világo-

¹ Csontosí szerint az Attavantes festette kódexek egyik megkülönböztető jele az, hogy a szív pajzs mezeje ezüst. A többi általa megvizsgált kódexen a mező következetesen — és szerinte »*heraldice* helyesen« kék. Bárá Nyáry Albert közli *Heraldiká*-jában Hunyadi János címérét s ebben a holló pizskos kék mezőben van ábrázolva. Csontosí megjegyzését tehát oda magyarázom, hogy a kék mező *historice* talán helyes, ámbár *heraldice*, ha nem is teljesen helytelen, legalább szabályellenes. Nincsen angol heraldikai könyv, mely meg nem róná Sir Walter Scott-ot, a miért »Marmion« című gyönyörű költeményében a hősnek hasonló czírnert ad.

»Even such a falcon (with outspread wings) on his shield
Soared sable in an azure field.«

(Canto I. 6.)

Hunyadi János címere vagy kivétel, mert ilyen is van kevés, — pl. a jeruzsálemi királyság címere arany keresztek ezüst mezőben, — vagy pedig avval menthető, hogy a holló természetes színe fekete s azért színes alapon is fordulhat elő.

sabb fogalmat ad a kéziratról. Az arabeszk diszítések a lap három oldalát foglalják el. A másolaton látható sötét egyenes vonal és a kezdő betű (P) arany; úgyszintén arany az arabeszek határain túl látható rovar vagy növénymag kinézésű pöttyöcskék belseje is. Az arabeszeket bekerítő vonal sötétkék színű: az arabeszek közötti tér pedig váltakozva halvány zöld és halvány rózsaszín. A címert bekerítő koszorú zöld. Mátyás czimerében a négyelt paizs 1. mezejében Magyarország vörös-fehér pólyái láthatók vörössel kezdve, a 2. és 3. vörös mezőben arany koronás, ezüst, ágaskodó kétfarkú oroszlány. A szív pajzson, amennyire az időtől megviselt, eldörgölt képből megítélni lehet, kék mezőben háromleveles arany ágon csőrében arany gyűrűt tartó, fekete holló ül összedugott szárnyakkal.

Az írás eléggé csinos, kerekded, halványan vonalozott lapokra van írva; amennyire megítélni képes vagyok, az egész kéziratot ugyanazon kéz másolta. A másoló sehol nem nevezi meg magát. Őrszót csak elvétele találunk. Oldal vagy egyéb jegyzet egyetlen egy sincs a kódexben. A címek vörös betűkkel vannak írva, szintúgy az egyes könyvek kolofonjai. A kezdőbetűk egészen egyszerűek és kék festékekkel vannak beígatva. Csak az egyes könyvek vagy munkák elején vannak diszített kezdőbetűk. Ezek rendszeren valamivel kisebbek a címlapon látható kezdőbetűnél. Különben stilre nézve hasonlítanak ehhez és arabeszekkel diszített négyszögletű alapon vannak ábrázolva. A színezés módja ugyanaz: t. i. a betű maga arany, a kerítő vonal sötétes kék, az arabeszek közötti tér pedig váltakozva világos zöld és halvány rózsaszín. Amennyire Gebhardnak a *Magyar Könyvszemle* 1884-iki folyamában közölt leírásából fényképmásolat nélkül következtetni lehet, a jelen kézirat, ámbár kiállítása korántsem oly fényes, mint a göttingeni egyetem Korvin-kódexéé, igen sokban hasonlít ehhez.

A kódex »a British Museum Horatius-kódexe« néven ismeretes, de ezen költőnek művein kívül Juvenalis és Persius Satyráit is tartalmazza, mint ez a következő tartalomjegyzékből látható, melyben a számozás az első (papiros) levéllel kezdődik.

Q. Horatii Flacci Epistolarum libri tres fol. 3.
Eiusdem De Arte poetica liber » 31.

Eiusdem Sermonum libri duo	fol. 40.
Eiusdem Carminum seu odarum liber	» 79. (verso)
Eiusdem Epodon liber	» 136.
Eiusdem Carmen Seculare	» 148.
Junii Iuvenalis Satirae	» 150.
Aulii Persii Flacci Volaterrani Satirae	» 222.

A kézirat az utolsó (234.) levél elején végződik ilyenképen :

FINIS.

EXPLICIUNT SATIRAE PERSII.

DEO GRATIAS.

Minden egyes liber vagy munka ilyféle módon kezdődik vagy végződik, mint pl. »*Sermonum liber primus explicit. Incipit secundus.*« (59. l.); vagy »*Q. Horatii Flacci quartus et ultimus Carminum liber feliciter finit*« (149. l.); vagy »*Junii Iuvenalis Satirarum liber primus feliciter incipit*»; stb.

Ami már most a kódex viszontagságainak történetét illeti, a 2. levél elején följegyzett adományozás szerint Verantius Antal pécsi püspök ajándékozta valami barátjának, még pedig Konstantinápolyban. Az adományozás tehát 1555 és 1557 közt történt. Miután a kódex, mint azonnal látni fogjuk, alkalmasint Hollandiából került Angliába, fölötte valószínű hogy Verantiusnak magát meg nem nevező barátja vagy követtársa Ogier Ghiselin de Busbecq volt, vagy pedig ennek orvosa és barátja Quacquelben Vilmos. Bármelyiküknek ajándékozta Verantius a kódexet, Busbecq volt az, ki Törökországból Hollandiába vitte, mert Quacquelben Törökországban, pestisben halt meg, még pedig azon három hónap (1561 augusztus—október) valamelyikében, melyet Busbecq Prinkipo szigetén töltött.¹

Hogy Busbeckiustól kihez jutott a kötet s kik voltak birtokosai a XVI. és XVII. évszázadok folyamában, azt eddig nem sikerült földerítenem. A könyv elején a bekötési tábla belsején van egy — úgy látszik, hollandi — főúr majdnem levél-nagyságú XVII. századbeli exlibrise mely két zászlót-tartó párduez által tartott fölnégyelt pajzsot ábrázol. Az első és negyedik negyedben a pajzs vízszintesen van metszve; mindkét negyed felső része pedig függőlegesen

¹ Lásd 4. sz. törökországi levelének elejét és a dátumot illetőleg Charrière Négociations-jait.

ismét két részre van osztva; ennek *heraldice* jobb felében arany mezőben zöld lóhere-leveél (tréfle), bal felében szintén arany mezőben három vörös, függőleges gerenda látható. Az alsó részben ezüst hatágú csillag van kék mezőben. A pajzs második és harmadik negyedét pedig ezüst mezőben felül három, egy vonalban úszó, csőr nélküli, fekete kacsza vagy hattyú, alul három hullámos, kék pólya foglalja el. Az oromdísz vörös-taréjos kakas fejet és kiterjesztett szárnyakat ábrázol.¹ A család mottója: »Jure, et non vi.« Ez exlibris művésze a következőkép nevezi meg magát: »Jasper Bouttats fecit.«²

A XVII. század végén vagy a XVIII. század elején kódexünk, úgy látszik, Gisbertus Cuperus hollandi tudós és kritikus birtokában volt, ki egy barátjához Le Clerk-hez írt levelében Bentley Richardnak Horatius kiadásáról beszélve, azt írja, hogy »j'ai un beau manuscrit sorti de la Bibliothèque du Roi Matthias Corvinus ou j'ai trouvé diverses leçons, dont ce savant anglais (Bentley) ne fait pas mention.«³ A levélnek nincs keletje, mert befejezése elveszett. »La suite de cette lettre ne s'est pas trouvée,« — jegyzi meg a kiadó. De miután Bentley Horatius kiadása az 1711. év végén jelent meg nyomtatásban és Cuperus 1716 november 22-én halt meg, a levél az ezen két időpont közé eső években íródott.

Angliában a kódexet legelőször is John Bridges, a topográfiai író birtokában találjuk, ki 1724 márczius 16-án halt meg. Halála után könyv- és kézirat-gyűjteményét elárverezték és a jelen kéziratot Lord Macclesfield vette meg 15 guineáért (közel 400 frankért). Ennek gyűjteménye elárverezésénél pedig Dr. Taylor vette meg kéziratunkat 25 guineáért (közel 660

¹ Rietstap *Armorial Général*-jában két hollandi családnál találtam hasonló címert. A Van Sluys-család címere: »De geules à un cygne au naturel nageant sur un fascé-ondé d'azure et d'argent.« Egy más hasonló család, t. i. a Van Sluys de Quacknak címere fölnégyszögletes pajzs; első és utolsó negyed: »de sinople a trois canettes d'argent;« 2. és 3. negyed: »de geules à une épée d'argent la pointe en bas. Canton de quatre trèfles d'argent.«

² Jasper Bouttats 1625 táján született és 1703-ban halt meg. V. ö. *Index of Artists represented in the Department of Prints and Drawings in the British Museum.* 1893.

³ *Lettres de Critique de Gisbert Cuper* (Amsterdam 1742.) 381. l.

frankért) és végrendeletében Dr. Askew-nak († 1772) hagyta azt, a híres Bibliotheca Askevina tudós birtokosának, ki bebarangolta széles Európát és Magyarországon is utazott. Ennek gyűjteményét halála után, 13 évvel, 1785-ben elárverezték és a kódexet J. Matthews, a Marquis of Lansdowne könyvtárnoka vette meg, ismét 15 guineáért. A marquis exlibrise a könyv hátsó fedelére van beragasztva. 1805-ben bekövetkezett halála után kéziratgyűjteményét a British Museum vásárolta meg, és így került Mátyás király könyve a britt nemzet könyvtárába. *Habent sua fata libelli!*

IMRE GYULAI PLÉBÁNOS KÓDEXE.

DR. KARÁCSONYI JÁNOSTÓL.

A múlt év május havában Kudelka Gellért, akkoriban a szegedi ferenczrendi kolostor könyvtárnoka, most Szécsényben a szerzetes kezdők (novicziusok) mestere, arról értesítette Bunyitay Vincze váradi kanonok urat, hogy a szeged-alsóvárosi kolostor könyvtárában egy 1454-ben irt s Imre gyulai plébános és egyúttal váradi kanonok megrendelésére készült kódexre bukkant. Közölte egyszersmind levelében a kódex rövid, de velős leírását is.

Bunyitay Vincze kanonok úr szíves értesítése révén én is tudomást szereztem a kódex léteztéről, s mindjárt elhatároztam, hogy abból egyes részleteket Békés vármegye most nyomtatás alatt levő történetében fényképi másolatban közölni fogok, de közbejött akadályok, elfoglaltságom s egyéb okok miatt csak f. é. január havában kereshettem föl a szegedi kolostor vendégszerető falait s vehettem kezembe az egyetlen könyvet, mely a régi, török uralom előtti Békés területén használt könyvek közül mégis hirmondóul fönmaradt.

Még ugyaneznap lefényképeztettem a kódexből Bognár Márk tartományi ör szíves engedélyével és Urbán Juvenál készséges közreműködésével a 6-ik levelen álló kezdőbetűt és a 250b. levelen olvasható kolofont. Azután pedig hozzáfogtam a kódex külsejének és belsejének megvizsgálásához. Észleleteimet a következőkben foglalom össze.

A kódex jelenleg 250 számozatlan, 25 cm. magas és 19 cm. széles papírlévléből áll. Eredetileg nagyobb volt, de a múlt szá-

zadban az új bekötés alkalmával széleinek egy részét levágták s ez alkalommal a 31-ik levelen levő legnagyobb s legdiszesebb kezdőbetű czifrázatainak egy része megsemmisült. A leveleket Kudelka nemrégiben nagyjából megszámoztta.

A kötés hátuljára ez van nyomtatva: »*Vita Sanctorum. V(enerabilis) Con(ventus) Sze(gediensis) ord(inis) Min(orum) 1769.* A kötés táblájának belsején pedig ezen exlibris áll: *Insertus Bibliothecae V. Conventus Szegediensis O. M. reform. N(ume)ro 1763.*¹

Ebből tehát csak annyit tudunk meg, hogy a kódex már 1769 óta, vagy talán még régebben a szegedi ferenczrendű kolostoré. Szerencsére a kódex keletkezésére teljes felvilágosítást nyújt a másoló a következő három kolofonban:

»*Explicit lectionale super festa sanctorum anno incarnationis domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo quarto, in profesto exaltationis sancte crucis, hora fere tertia,*² *scribi et effici procuratus per honorabilem magistrum Emericum plebanum de Gyula et canonicum ecclesie Varadiensis anno domini suprascripto.*« (222. levél.)

»*Explicit commune sanctorum per me infelicem Paulum de Jeneu, anno ut supra, die vero quinto Kalendarum Octobrium, indictione Romanorum secunda, ff. pro littera dominicali existente.*« (247. levél.)

»*Laudemus Deum trinum semper et unum. Jam finis est totius, premium posco potius. Scriptus per Paulum de Jeneu ex procuratione honorabilis viri magistri Emerici, plebani de Gyula et canonici ecclesie Waradiensis.*« (250. levél.)

Világos ebből, hogy a kódexet 1454 szeptember havában Jenei Pál nevű másoló írta Imre gyulai plébános és egyúttal váradi kanonok rendelkezésére. Világos az is, hogy a kódex a papi zsolozsmás könyv (breviarium) két utolsó részét a »*proprium sanctorum*«-ot (a kódexben: *lectionale sanctorum*) és a »*commune sanctorum*«-ot tartalmazza. Ez utóbbihoz csatlakoznak még, miként ma is, az »*In dedicatione ecclesie*« (templomfölvátásra) rendelt napi zsolozsma szent leczkéi.

Ha a tartalmat még tovább vizsgáljuk, kitűnik, hogy a kódex

¹ Az évszám kézírással pótolva.

² 1454 szeptember 13.

nem ferenczrendi szerzetesek számára készült, mert assisi Szent-Ferencz napja semmi különös kitüntetésben nem részesül, még csak nagyobb és festett kezdőbetű sem áll a leczkék elején. Egész esetleges dolog tehát, hogy ma a kódex ferenczrendiek birtokában van. Ellenben azon körülmény, hogy Szent-László ünnepének rubrikája az egész kódexben legnagyobb betűkkel van írva és festett kezdőbetűvel van ékesítve, összevetve a másoló abbeli értesítésével, hogy e kódex a váradi egyházmegyéhez tartozó gyulai plébános és váradi kanonok megrendelésére készült, kétségtelenné teszi, hogy váradi egyházmegyei zsolozsmás könyvvel van dolgunk.

Ha már most a kódex első részéből kiírjuk az ünnepek feliratait vagyis rubrikáit, akkor megkapjuk a váradi egyházmegye középkori kalendáriumát, vagyis azon szenteknek sorozatát, melyeknek tiszteletére az 1454-ik évben a váradi egyházmegyében külön zsolozsmát mondtak. Az itt következő sorozatra megjegyezzük, hogy azért kezdődik Szent-András (november 30) zsolozsmájával, mert az egyházi év advent első vasárnapjával kezdődik s ennél fogva Szent-András napja elég sűrűn már az új egyházi évbe esik. A dőlt betűkkel szedett szentekről ma még csak megemlékezést (commemoratiót) sem veszünk a váradi egyházmegyében.

- Folio 1. (Rubrika nélkül.) Vigilia s. Andree.
- » 2. In die sancti Andree.
 - » 5b. De sancta Barbara virgine.
 - » 6b. De sancto Nicolao episcopo.
 - » 11b. In octava s. Andree.
 - » 12b. De conceptione beate virginis.
 - » 13. De sancta Lucia virgine.
 - » 14b. In vigilia Thome apostoli.
 - » 15b. In die sancto (*így*).
 - » 22. (Rubrika nélkül) De sancto Silvestro.
 - » 23b. Pauli primi heremite.
 - » 24. Mauri confessoris.
 - » 24b. Anthoni (*így*) confessoris.
 - » 24b. Marii, Marte, Audifax.
 - » 25b. Fabiani et Sebastiani martirum.
 - » 27b. De sancta Agnete virgine.
 - » 30. De sancto Vincencio martire.
 - » 31. De conversione sancti Pauli.
 - » 33. Secundo Agnetis virginis.
 - » 34. *Brigide virginis.*

- Folio 34. Purificatio beate Marie virginis.
- » 37. De sancto Blasio episcopo.
 - » 38. De sancta Agatha virgine.
 - » 40. De sancta Dorothea virgine.
 - » 41. *De sanctis Vedasto et Amando.*
 - » 42. De sancta Scolastica virgine.
 - » 43. De sancto Valentino martire.
 - » 44. *Juliane virginis et martiris.*
 - » 44b. In festo kadetha (*így!*) sancti Petri.
 - » 46. De sancto Mathia apostolo.
 - » 47b. De sancto Gregorio papa.
 - » 49b. De sancto Benedicto abbate.
 - » 50b. Annuntiatio Marie virginis.
 - » 53. De sancto Ambrosio episcopo et doctore. (Ezt most decemberben tartjuk.)
 - » 53b. In festo Adalberti martiris.
 - » 55b. De sancto Gregorio (*így*; de már az életrajz ekkép kezdődik: »Georgius tribunus.«)
 - » 57b. De sancto Marco ewangelista.
 - » 58b. De sancto Vitale martire.
 - » 59. Philipi et Jacobi apostolorum.
 - » 60. De inventione sancte crucis.
 - » 60. Johannis ante portam Latinam.
 - » 61. Urbani pape.
 - » 61b. *De sancta Petronella.*
 - » 62. De sancto Barnaba apostolo.
 - » 63b. De sancto Marco et Marcellino.
 - » 64. *De X milibus militum.*
 - » 64b. Vigilia sancti Johannis Baptiste.
 - » 65. In die sancto.
 - » 67. Johannis et Pauli martirum.
 - » 67b. De sancto Ladislao (nagyobb és diszesebb betűkkel).
 - » 69. (Rubrika nélkül) Vigilia sanctorum Petri et Pauli.
 - » 70. In die sancto.
 - » 71b. In commemoratione sancti Pauli apostoli.
 - » 72b. Octava Johannis Baptiste.
 - » 73. In vigilia visitationis Marie.
 - » 73b. In die sancto.
 - » 78. (Rubrica nélkül) Octava apostolorum Petri et Pauli.«
 - » 79. Septem fratrum.
 - » 79. *De sancto Benedicto.* (A Translatio s. Benedicti értendő.)
 - » 79b. De sancta Margaretha.
 - » 80b. In divisione apostolorum.
 - » 81. Benedicti et Andree martirum.
 - » 82. De sancto Alexio in eodem die.
 - » 84b. De Praxede virgine.

- Folio 85. De sancta Maria Magdalena.
- » 89. De sancto Jacobo apostolo.
 - » 91b. De sancta Anna, matre Theoty (*így*, értsd: Θεοτοκοῦ.)
 - » 93b. Felici (*így*), Simplicii, Faustini martirum.
 - » 94. *Septem dormientium.*
 - » 94b. De sancto Pantaleone.
 - » 95. Sanctorum Abdon et Sennen.
 - » 95b. In festo s. Petri a vinculis.
 - » 96b. Inventio corporis s. Stephani
 - » 98. B. M. Virginis ad Nives.
 - » 99. Transfigurationis.
 - » 101. De sanctis Felicissimo et Sixto martiribus.
 - » 102. De s. Donato episcopo et martire.
 - » 102b. De s. Ciriaco sociorumque (*így*) eius.
 - » 103. In vigilia s. Laurentii.
 - » 103b. In die sancto.
 - » 104. De sancto Tiburtio.
 - » 104b. De sancta Clara virgine.
 - » 105. De sancto Ipolito martire.
 - » 105b. In vigilia asumpcionis (*így*) Marie.
 - » 106. In die sancto.
 - » 110. Octava s. Laurenti (*így*)
 - » 112b. De sancto Stephano rege.
 - » 118. Octava assumpcionis beate Marie virginis.
 - » 119. De s. Bartholomeo apostolo.
 - » 122b. Octava s. Stephani regis.
 - » 123. De s. Augustino episcopo et doctore.
 - » 124. Decollatio Johannis Baptiste.
 - » 126. Felicis et Adaucti martirum.
 - » 126b. De sancto Egidio abbate.
 - » 130b. *Eurici confessoris.*
 - » 131. (Rubrika nélkül.) Nativitas beate Marie.
 - » 135. In festo exaltationis s. crucis.
 - » 137b. Octava nativitatis Marie.
 - » 138b. *De s. Lamperto martire.*
 - » 139. De s. Matheo apostolo et ewangelista.
 - » 142b. De s. Mauricii (*így*) sociis eius.
 - » 144. De s. Gerardo pontifice et martire.
 - » 147. De s. Cipriano et Justina.
 - » 148. Cozme et Damiani martirum.
 - » 149. De sancto Vencezlao martire.
 - » 150b. De sancto Michael archangelo.
 - » 154b. De sancto Jeronimo doctore.
 - » 156. De sancto Francisco.
 - » 156b. Sanctorum Marcelli et Sociorum eius.
 - » 159. *Cerboni (így) confessoris.*

- » 161. Calixti pape.
- » 161b. *De s. Gallo confessore.*
- » 163b. De sancto Luca ewangelista.
- » 165. De XI milibus virginum.
- » 167. De sancto Demetrio martire.
- » 168. In vigilia apostolorum Simonis et Jude.
- » 168. In die sancto.
- » 172. In vigilia omnium sanctorum.
- » 172. In die sancto.
- » 173b. *Eodem die Eustacii et sociorum eius.* (Ma szeptember 20-án tartjuk.)
- » 179b. De sancto Emerico duce.
- » 182b. *Translatio s. Adalberti episcopi.*
- » 189. Octava omnium sanctorum.
- » 190. Sequitur de sancto Martino episcopo.
- » 193b. Martini episcopi et martiris.
- » 195. *Die sancto Briccio episcopo.*
- » 196. *De sancto Othmaro martire.*
- » 198. *Aniani confessoris.*
- » 199b. Octava sancti Martini episcopo.
- » 202. De sancta Elizabeth.
- » 205b. De sancta Cecilia virgine.
- » 209. De sancto Clemente papa.
- » 211b. De sancto Grisgono (*így!*) martire.
- » 212—221. De sancta Katherina virgine.

Ezután a 223. levelen kezdődik a *Commune sanctorum* rész s végződik a 246. levelen a már idézett kolofonnal. A 247-ik levelen az *In dedicatione templi* zsoltosma kezdődik s a 250. levelen ismét kolofonnal ér véget.

Többé-kevésbé diszes, festett kezdőbetűk találhatók a következő leveleken: 2., 15b., 31b., 34., 47b., 67b., 73b., 75b., 88., 91b., 98b., 103., 106., 108., 150b., 165., 212.

Mint történetíró, első sorban az érdekelt, vajjon van-e a kódexben valami adat, mely a magyar történetre, különösen pedig a régebb századokra fényt vethetne. E végből átkutattam a magyar, vagy magyar vonatkozású szentek leczkéit. Ekként aztán megtaláltam Szent-István ünnepénél (112. l.) a magyaros Hartvik-féle bővített legendát, csakhogy itt az előszó és a szentté avattatásról szóló rész egészen hiányzik. Az előszó elmaradásának jelentőségét kiemeltem a Századok 1894. évf. 7. lapján. Szent-Imre ünnepére (179. levél) az ő rég ismert s utoljára Mátyás Flóriántól kiadott ¹

¹ Historiae Hungaricae Fontes Domestici, I. k. 129—143. ll.

életiratát osztották föl leczkékre. Ezentúl tehát nem mondható, hogy ez életirat csupa külföldi (mondseei, tegernseei) kódexekben maradt fenn.¹ Szent-Gellért napján az eddig úgynevezett corsendonki kis legenda olvasható szintén leczkékre fölosztva. Kétségtelenné válik ez által az, a mit már előbb is hangoztattam, hogy e kis legenda nem más, mint a papi zsolozsma számára készített, rövid életirat. Szent-Adalbert napján a leczkék csupán általában emlékeznek meg az ő áldásos működéséről; Canapar Jánostól irt életrajza e kódexben a november 6-ára eső »Translatio s. Adalberti« ünnepen (182. levél) olvasható.

Legjobban csalatkoztam, (mert persze legnagyobb reménységgel is voltam,) a Szent-Lászlóról szóló leczkék olvasásánál. Váradi egyházmegyei lectionaleban Szent-Lászlóra, a védőszentre, vártam legtöbb adatot. Találtam is sok dicsőítő szólamot, de ismeretlen történeti adatot csak egyet s ez sem országos fontosságú. Szent-László egyik csodatételéről szól ez s ekként hangzik: »*Post hec autem anno domini millesimo CC. quinto Kalendas Junii, ipso die penthecostes,² canonicis orantibus et prime hore officium celebrantibus, quedam mulier, cui manus et brachia pectori suo inexecrabiliter³ connexa fuerant, ad sepulcrum beati Ladislai accedens sanata est.*« (69. levél.) Ez az egyetlen, Szent-László közbenjárására művelt csoda, melynek éve, napja s órája meg van határozva, s annyit kétségtelenné tesz, hogy Szent-László ismert, napjainkig fönmaradt legendáján kívül volt még másik, még pedig részletesebb is. Elég kár, hogy éppen ez veszett el.

Érdekelt még azon kérdés is, vajjon Jenei Pál scriptor milyen régi kódexből másolt? A Sarlós-Boldogasszony ünnepén (július 2-án) olvasott leczkék megfeleltek erre. Ezekben azt is elmondja a leczkék összeállítója, hogy először: *Beatissimus in Christo pater et dominus noster dominus Urbanus papa VI. ss. Romane et universalis ecclesie summus pontifex, indubitatus successor beati principis apostolorum, verus et unicus vicarius Jesu Christi* akarta e napot az egész keresztény világon ünneppé tenni s el is készíttette már e végből egyik bibornoka által a szent zso-

¹ U. o. VI. l.

² 1200-ban a pünkösd valóban május 28-ra esett.

³ A lapszálon kijavítva: inestimabiliter.

lozsmát, de ő meghalván, *sanctissimus dominus noster Bonifacius IX.* rendelte azt el. Világos ebből, hogy Jenei Pál oly kódexből másolt, mely az 1389—1404-ik években készült.

A megrendelő Imre gyulai plébános nem egészen ismeretlen személy történetíróink előtt. Már Pesty Frigyes említi azon 1458 december 14-én kelt levelet, mely őt gyulai plébánosnak mondja.¹ Az ő közlése nyomán Bunyitay Vincze is fölveszi a gyulai plébánosok sorába.² Az érintett oklevelet a váradi káptalan állítja ki, s benne Imréről nemcsak azt írja, hogy: *plebanus de Gyula*, hanem azt is: *socius et concanonicus noster*.³ Így tehát ez oklevél adata pompásan egyezik Jenei Pál tudósításával. Mikor a kódexet megrendelte, akkor már legalább tíz éve birta Imre tisztelendő (honorabilis) úr a gyulai plébániát s a hatalmas, főúri Maróti családnak kedves embere volt. Maróti László volt mácsói bán 1445-ben őt küldte a váradi, aradi és csanádi káptalanokhoz, hogy ott az ő és fiai nevében tiltakozzék nőtestvére, Maróti Anna, ekkor Csáki Ferencz bihari főispán neje ellen, aki magát fíusítottnak állította s e révén a Maróti-javak felét erővel el akarta foglalni.⁴ Megjegyezzük még, hogy Imre plébánosnak volt miből megadnia a másolótól annyira kívánt jutalmat, mert hisz éppen az ő plébánoskodása alatt, 1451-ben ajándékozták meg Maróti János és Maróti László özvegyei a gyulai egyházat az 1900 frtért vett Apáti faluval.⁵

A régi, gazdag alföldi egyházak és plébániák könyvei közül talán csak ez egy került el az enyészet, s azért méltónak tartottam arra, hogy róla legalább e gyarló leírásban megemlékezzem.

¹ Századok, 1870. évf. 476. l.

² Váradi püspökség története, III. k. 461. l.

³ Országos levéltár, Dipl. 29,763.

⁴ U. ott. Dipl. 13,860. 13,861. 13,864.

⁵ Haan és Zsilinszky, Békésmegyei Oklevéltár, II. k. 61—62. ll. Apáti ma Kigyóshoz csatolt pusztá Gyulától nyugatra. 1451-ik évi vételára mai értékben egálább 30,900 frtnak felel meg.

KÉT NAGYBÁNYAI RÉGI KÖNYVTÁR.

DR. MORVAY GYÖZÖTÖL.

A tudományos kutatás által elfeledve vagy alig ismerve, két közintézet létezett Nagybányán, mely a hazai oktatás és nevelés munkásaként szerepelt a XVI—XVIII. századokban.

Az egyik virágzó protestáns kollégium, mint a közsokás a város latin nevééről — Rivulus Dominarum — nevezte: a *Schola Rivulina*; a másik a Jézus-rend kollégiuma. Molnár Aladár »A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században« című művében, mely a nevezett évszázadot megelőzőleg a XV. századtól kezdve iparkodott a hazai közoktatásnak történetét adni, az elsőt nem ismerte, a másodikról egyebet sem közöl azon téves adatnál, hogy Mattyasovszky László nyitrai püspök alapította. A névnel egyebet az iskolák történetirői alig ismertek, vagy azt sem. Mind a kettő pedig a hazai közművelődés erőyes faktora volt a keleti végvidéken. Nem említve, hogy nevezetesebb családok, mint a Telekiek, Eötvösök, Desewffyek, Gerliczyek és mások fiai itt tanultak, évszázadokon át tartották meg ezen vidéket a magyarságnak, a kereszténységnek.

A Schola Rivulinát az 1547. évben Kopácsy István, a nagy-hírű reformátor alapította, a jezsuiták kollegiumát I. Lipótnak 1693-ban adott diplomája erősítette meg, gimnáziumát pedig a Szegedről 1712-ben áthelyezett Mattyasovszky-féle 55,000 rajnai frtra rúgott alapítványból állította föl *Ravasz Ferencz* házfőnök.¹

Eltekintve ezen iskolák szervezetétől és történetétől, csupán azok könyvtáiról kívánok e helyütt bővebben szólni.

I.

Az iskolai coetus, mint a protestáns iskola főntartója, a könyvtár megalapítását és gyarapítását egyik legfontosabb kötelességének tartotta. Legelső könyveit Veress Mihály katolikus plébános és tizenegy káplánjának a reformált hitre való áttérése (1547) szolgáltatta. Ekkor jutottak állítólag a parochia könyvei a református hitköz-

¹ Bővebben tárgyalom ezt »A középoktatás története Nagybányán« (Nagybánya, 1896.) című művemben.

ség és iskola tulajdonába. Az ekként alakult könyvtár nagyobbitására úgy a város áldozatkészsége, mint a közönség adománya sokat tett. Nagyobbszerű adományokról hallgatnak ugyan a város és a protestáns egyház levéltárai, de bizonyos tény, hogy az iskola főtartására szolgáló pénzből mindig jutott néhány fillér a könyvtár segélyezésére.

Adakozókat említ a városi levéltár is. Técsi István váradi református prédikátor 1655 július 19-ikén a »jóhírű« református iskolának könyveket ajándékoz. A könyvek szállításáért a város 5 frtot fizetett.¹

A katalogusok is emlitenek ilyeneket. Az 1669. évben Olasztelki Máthé tiszteletes úr négy, Bókinyi István tiszteletes úr két könyvet adományozott. 1724-ben Nánási Sára, Décsi János és Kőszegi Sámuel adakoztak. 1717 november 5-dikén Kolosvári István tiszteletes 5 könyvet, 1742-ben Némethi József végrendeletileg 14 könyvet adományozott.

A könyvek és az oktatás szeretetében a város áldozatkészsége annyira ment, hogy egyik kiváló rektora és prédikátorának; Nánásy Istvánnak »*A Szű titka*« című erkölcsi művét 1670-ben Kolozsvárott saját költségén kinyomatta.²

A könyvek áráról mitsem tudunk, Vergilius egyik jegyzetes kiadását kivéve, melynek értéke a katalogus szerint 1 frt volt.

Tekintve a könyvek drágaságát, a nyomda és kereskedés hiányát, a szállítás költségeit, a patronatus igen sokat tett kedvencz alkotásáért. Tanúsítja ezt a könyvek nagy száma és a gondos fölügyelet.

A könyveknek aránylag tetemes száma arról tett bizonyosságot, hogy a nagybányai olvasók igénye az akkor ápolt tudományok minden ágazatára kiterjedt, és a hatóság odatörekedett, hogy a tanítók és tanítványok olvasottságát a kor műveltségének fől színén tartsa.

A könyvtár az iskola helyiségében, a Schola Rivulinának még ma is — bár rozogán — fenálló épületében volt elhelyezve. Különös fölügyeletnek volt alávetve, melyet az iskola seniora gyakorolt, a kinek kötelessége volt a könyvtár állapotáról minden

¹ Városi levéltár, Rerum oec. nr. 41.

² Szabó Károly, Régi Magyar Könyvtár, I. k. 1103. sz.

hóban a rector, contrascriba, collaborator, scholarcha jelenlétében az egész coetus előtt tüzetesen beszámolni.¹

A könyvtár történetére vonatkozó adatok igen hiányosak.

1669 április havában a coetus rendezi a bibliothékát és megszabja a használandó tankönyveket és a beszerzendő könyveket.² Eredményének tekinthető az első katalogus.

1688-ban a régi katolikus parochiához tartozott földeket, templomokat a szepesi kamarától kiküldött bizottság a protestánsoktól elvette, a jezsuitákat azok birtokába beigtatta és az iskolát betiltotta.

Már ekkor keresték a jezsuiták azon bibliothékát, mely annak idején a katolikusoktól elvétellett.³

1692-ben egy újabb bizottság az újból fölálló iskolát házával és a könyvtárral együtt ellenmondás nélkül kivette a protestánsok kezéből. Amint a későbbi katalogusok igazolják, a protestáns oktatók a könyvek nagy részét jó eleve biztonságba helyezték és a jezsuiták igen keveset vagy semmit sem kaphattak.⁴

1712 január 11-én, midőn a református iskola nyilvánossága végleg megszűnt és a protestánsok kénytelenek istentiszteletüket és az iskolát titokban a város falain kívül tartani, a bibliothékát megmentették és magukkal vitték. Az iskola régi hivatásával, kedvelt rendszerével és megszokott módszerével lappangva tovább működött.

Az 1731-ben hozott Resolutio Carolina által, mely Mária Terézia uralkodásának végeig mérvadóul szolgált, a jezsuita szerzet országosan erősödött. Ezen resolutio alapján a helytartótanács nyomozást rendelt a nyilvánosan és titokban működő protestáns iskolák ellen. Eredménye volt, hogy az iskolákat a nyelvtani fokozatig leszállították.

Nagybányán 1755 tavaszán dőlt el a reformátusok iskolájának sorsa. Május 25-én a katolikus magistratus erélyes közbenjárásával a schola végleg megszűnt. Mennyi könyv volt akkor a régi bibliothekából, hová lettek azok, arról hiába kérünk fölvilágosítást az oklevelektől. Egy részét valószínűleg lefoglalták, a másikat

¹ Városi ltár.

² Városi ltár. R. oec. 36. Ref. traktus jkönyve a ref. egyház ltárában.

³ Ref. egyh. ltár, 28. Inquisitio II.

⁴ Ref. egyh. ltár, Nr. 23. 3. sz.

a református egyház tartotta meg, vagy pedig szétesztették. Az iskola törvényei, a matrikula, a katalogusok és néhány, a református egyház levéltárában őrzött könyv kivételével nyoma veszett az egésznek.

Megmaradtak tehát a bibliothéka katalogusai.

Ezeket egy bőrbe kötött könyvbe irták,¹ mely az iskola matrikuláját és törvényeit is magában foglalja, a nagybányai református egyház levéltárának ma is féltve őrzött kincsét képezi.

A katalogusok öt különböző időből tüntetik fel a könyvtár állapotát.

Az első katalogus a kézirat 3—10 lapjait foglalja el. Közepén csonka, mivel az 5. és 8. lap hiányzik. Címe: *Labore ac industria admodum reverendi ac clarissimi domini Stephani Eszéki² rectoris scholae ejusdem meritissimi facta anno 1669. circiter die 23.*³ Ez után kezdődik mindjárt a könyvtár jegyzéke *Series librorum scholae Rivulinae* címmel.

A katalogus a könyvtár elhelyezése szerint sorolja fel a könyveket. A könyvtár, mint a felsorolás módszeréből kivehető, thékákra volt osztva, melyekben a művek jól-rosszul szakok szerint voltak elhelyezve. Minden théka sedesekből állott.

Theca A: Commentatores et Practici. Öt sedesből állott. Az 1. sedes 16 művet, a második 17-et, a harmadik 19-et, a negyedik 23-at, az 5. sedes 13 művet tartalmaz. E théka tartalmául tehát összesen 88 mű van felsorolva.

Ezzel a folytonosság megszakad. A hiányzó lap egy teljes thékának és egy másik théka négy első sedesének anyagát foglalhatta magában, mivel a 6. lapon már újabb *Sedes 5.* felirattal találkozunk. Eszéki István írása szerint itélve, 58 mű lehetett az elveszett lapon. Ezen *Theca C.* nagyjából részét bölcsészeti és szónoki műveket tartalmazhatott. Címe lehetett: *Philosophici et Rhetorici.* A 4. sedes 7—21 számok alatt 15 művet tartalmaz, az 5. sedes tartalma 25 mű. Összesen fel van sorolva 40 mű.

A *Theca D.* három sedest tartalmaz. Címe: *Classici et Miscellanei.* Az 1. sedesben van 24 mű, a másodikban 22 a harmadikban 13 mű. Összesen 59 mű.

¹ Adatait Gergely Károly nagybányai ref. lelkész ur szívességéből használtam fel.

² A »Halotti magyar oratio gr. Rhédei Ferencz fölött. S.-Patak. 1668.« szerzője. L. Szabó K., id. m. I. k. 1075. sz.

³ A hónap hiányzik.

A 8. lap hiányzik vagy a lapszámozás hibás, mivel a művek számozása folytatólagos. Azt hiszem, hogy hiányzott, mivel számításomból 50—58 mű kiesik. A *Theca E.* kezdete is elvesztett ezen lappal. A megmaradt rész a 3. sedes (14—23 mű,) a 4. sedes (17 mű,) az 5. sedes (24 mű,) és a 6. sedes (24 mű) lajstromát tartalmazza. E thékában tehát 74 mű van felsorolva.

A függelék 7 művet sorol föl; ebből négyet Olasztelki Máté, kettőt Bökönyi István adományozott a könyvtárnak.

Összesen található 267 följegyzett mű, melyhez a hiányzó lapokon felsorolt mintegy 116 művet számítva, ezen katalogus körülbelől 383 mű címét foglalalhatta magába.

A második katalogus is csonka. Eleje hiányzik, a meglevő töredékből az első tévesen a kézirat első levele után köttetett, a többi a 11—16. lapokat foglalja el. A könyvek nincsenek fölosztva. Ki állította össze, nem tudjuk. Számozásuk az 54. művel kezdődik. Összeállításukban rendszer nincsen. A lajstrom a szerzőt és a címet sorolja fel, mindkettőt fölületesen. Az írás sokszor olvashatatlan. Itt-ott a kötetek száma is föl van jegyezve. Az ebben felsorolt könyvek összes száma 450.

A harmadik katalogus (85—89. l.) címe: *Anno 1696. die 26. Aprilis, amplissimi coetus Rivuliensis libri inventi, in ordinem digesti, hac serie reperiuntur.* A rendező valószínűleg K. Veszprémy János lehetett, ki ezen évben rektor volt. A művek számozatlanok, rendszertelenül állítvák egymás mellé. Van összesen 277 mű. A sülyedés bizonyynyal a jezsuiták foglalásának eredménye. A megjelölés fölötte hiányos. Néhol csupán a szerző neve, néhol a mű címe áll, az is tökéletlenül.

A negyedik katalogus, a mely az album 90—95. lapjait foglalja el, viszonylag a legrendezettebb. Címe: *Series librorum scholae Rivulinae, secundum thecas alphabetico ordine digestas renovata anno 1699. die 5. Januarii per Georgium Váradi p. t. (?) s(cholae) R(ivulinae.)* A katalogus a szerző nevével együtt a mű teljes címét is adja. A hol ezt Váradi kifejejtette, egy későbbi kéz pótolta. Ki volt ez utólagos rendező, nem tudjuk. Jegyzetei néhol a könyv állapotáról és sorsáról is adnak felvilágosítást.

A katalogus 14 thékára van osztva. *Theca A.*: 10. mű. *Th. B.*: 18 mű. *Th. C.*: 14 mű. *Th. D.*: 14 mű. *Th. E.*: 11 mű.

Th. F.: 37 mű. *Th. G.*: 8 mű. *Th. H.*: 7 mű. *Th. I.*: 20 mű.
Th. K.: 16 mű. *Th. L.*: 14. mű. *Th. M.*: 52 mű. *Th. N.*: 51 mű.
Th. O.: 53 mű. *Th. P.*: 12 mű. Összesen: 337 mű.

Az ötödik katalogus (98—101. lap) teljes. Czime: *Catalogus librorum in bibliotheca illustris scholae Rivuliensis anno 1723 die 22. Maii inventorum eodemque tempore opera d. Gabriëlis Albisi t. t. rectoris ibidem hoc ordine digestorum.*

A katalogus 8 sedésre van osztva. *Sedes 1.*: 13 mű. *Sedes 2.*: 18 mű. *Sedes 3.*: 18 mű. *Sedes 4.*: 22 mű. *Sedes 5.*: 22 mű. *Sedes 6.*: 15 mű. *Sedes 7.*: 25 mű. *Sedes 8.*: 16 mű. Összesen: 149 mű, a mihez függetlenül a Nánási Sára hagyatékából, Kolozsvári István és Némethi József adományából származó 20 mű járúl.

A katalogusok tehát összesen 1048 könyvczimet tartalmaznak, nem számítva ide a hiányzó levelek tartalmát. A jegyzékek kritikai fölülbírlása ezen számot tetemesen alábbszállítja egyrészt a katalogusok közt való egyezésnél, másrészt az ugyanazon katalogusban előforduló ismétléseknél fogva, a mi főleg a tankönyveknél fordul elő.

Ezen kritikai fölülbírlás kapcsán a negyedik, *Váradi György* által szerkesztett katalogus bizonyult legalkalmasabbnak a könyvtár tartalmának megismerésére. Közlöm tehát e katalogust egész terjedelmében, minden egyes tételét összehasonlítva a többi katalogus megfelelő tételével. E jegyzék annak az állapotnak nyújtja hű képét, melyben az iskola könyvtára a XVII. század legvégén volt, akkor, midőn hanyatlásának kora már megkezdődött.¹

Theca A. Libros continet 10.

1. *Biblia Ungarica Varadina.*² [II. 448. — III. 85.]

2. *Zanchius* de tribus Elohim. [II. 55. 99. — III. 85. — V. I. 10.]

3. *Fabricius*³ in psalmos, Davidis. [I. A. II. 9; IV. 17. C. III. 3:

Molliti Enarrationes in psalmos, item conciones *Fabricii* in psalmos in secundum volumen. — II. 114. — III. 85. — V. II. 6. és VIII. 1.]

¹ A () jelben álló jegyzetek a katalogus javítójától erednek, a []-ben a többi katalogussal való párhuzamot kívánjuk adni. Az első helyen álló római számok a katalogusok, a betűk és az ezeket követő dőlt római számok a thekák illetőleg a sedések számát, az arab számok a művek számát adják. A III. katalogusnál adott szám az album lapszáma.

² RMK. I. 970. A katalogusban a következő, későbbi kéz által írt széljegyzet olvasható: *Szentzii. Ex his apostata Tövissi tubum fecit.* Tövissi Márton rektor volt, ki 1728 után hagyta el a református hitet.

³ Fabricius György. V. ö. RMK. II. 339.

4. *Chemnitii*¹ Harmoniae evangelicae. — [II. 66. — III. 85.]
5. *Musculus* in Genesim et psalmos. (Non est.) [I. A. II. 4. — III. 87. 88.]
6. *Parci* Operum theologicorum tomus 2. (contineus comm. in Novum Test.) [I. A. II. 16. — II. 94. 97. — III. 85. — V. I. 9.]
7. *Zabarellae* Opera in 5 tomos divisa (et *Schengkii* in 4 Aristoteli *ῥογῶν* libros.) [III. 87.]
8. *Perkinsii* tomus 1.
9. *Perkinsii* tomus 2. [I. C. III. 6. 7. — II. 68: Secundus thomus theologiae; 70: omnia theologica. — III. 85. — V. II.]

Theca B. Libros continet 18.

1. *Clenardi* Institutio in linguam Graecam. [I. C. I. 2. 3. 4. Idem alias cum grammatica Hebraica. — II. 116. 117. 118. 124. 189. 345. — III. 87. — V. II. 17. és IV. 17.]
2. *Barbarossae* Postilla. [I. 15. — II. 132. 145. — III. 87.]
3. *Camilli Leonardi* Speculum lapidum [II. 369. — V. V. 4.]
4. *Petri Bessaei* Conceptus in dominicas. [III. 86: Conciones in dominicas omnes. Conciones anniversariae. — V. III. 4.]
5. *Johannis Ravisii* Epithetorum opus. [I. D. II. 3. 4. 15. — II. 368. 439. — V. IV. 4.)
6. *Maresii* Confessio Belgica. [II. 143. — III. 87: Foederatum Belgicum. — V. IV. 19.: Exeg. confess. ecclesiae Belgicae M.]
7. Confessio Catholica (ab Hungaris Agriensibus eorumque vicinis exhibita Ferdinando imperatori.)² [II. 75. — III. 89.]
8. *Johannis Lampadii* Censura ubiquitatis. [III. 86.]
9. *Caspari Sibellii* Conciones.³ [III. 86.]
10. Pro *Chemnitio* Disputationes, contra articulos quosdam Conc. Tridentini. Item Disputationes Lutheranae adv. Calvinistas. [I. E. IV. 1. 2. 3. — II. 111. 112. 129. 152. 154. — III. 85. — V. IV. 9.]
11. *Goclenii* Philosophica conciliatio. [II. 293. 350. — III. 86. — V. IV. 21.]
12. *Calvini* Institutio. (Theol.) [I. IV. 2. Inst. Religionis Christianae. — II. 141. 158. 234. — III. 86. 87. — V. V. 20.]
13. *Alstedii* Polemica. (Theol.)⁴ [II. 137. — III. 87. — V. IV. 12.]
14. *Davidis Parei* Irenicum.⁵ [I. A. 6. — III. 87. — V. 13: (Nemzetes Gálfi János urnál.)]
15. Acta Colloquii montis Belligartensis (inter Jacobum Andreae et Bezam.) [III. 88.]

¹ Chemnicz Márton.

² Debreczen, 1562. RMK. II. k. 85. sz.

³ V. ö. RMK. I. k. 1151. l.

⁴ Gyuta-Fejérvár, 1630. RMK. II. k. 458. l.

⁵ V. ö. RMK. I. 573.

16. *Strigelii* Locorum theologicorum pars 3.¹
 17. *Baldvini*² Phosphorus. (Hodego Petri Pasmanni oppositus.)
 [II. 121. — III. 86. — V. V. 15.]
 18. Biblia Sacra. (Latina antiqua.) [I. A. I. 9: Biblia Latina antiquissima 1099. (*Igy*); II. 1: Biblia Latina; IV. 1: Biblia Latina; I. D. V. 1: Novum Testamentum graece et latine; V. 2: Idem Latina cum brevibus notis Theod. Bezae; V. 5: Biblia Latina. Manualia exversione Junii et Troinillii; VI. 1: Novum Test. graece et latine; VI. 13. 14: Novum Test. Latinum. — II. 61: Haeb. Biblia: 77: B. Veteris Testamenti vers. Francisci Vatabli; 81. B. Sacra Veteris ac Novi Testamenti Franc. Junii; 115: Bibliorum codex sacer; 289: Biblia Latina; 232: Latinum et Graecum Novum Test.; 354. 437. — III. 88: 4 példány, köztük B. Vatabli et Vulgata. — V. I. 6: Biblia Latina Erasmi vetustissima; I. 12: Biblia Italica; II. 14: Biblia Hebraica saltem שׁוֹמֵרָה; III. 14; V. 11. 12; VII. 1; VII. 20: Biblia Hung.; VII. 21.]

Theca C. Continet libros 14.

1. *Aristotelis* Physica. [II. 174: Commentaria in Physicam *Aristotelis* — III. 88.]
 2. *Pareus* in epistolas Pauli ad Romanos et Corinthios. [I. A. II. 17. — I. A. III. 4: *Parei* Commentaria in epistolas ad Romanos et priorem ad Corinthios et apocalypsin. — II. 57. 109.]
 3. *Grossii* Theatrum biblicum. (Vindicativum). [I. A. IV. 12. 13. — II. 108. 113. — III. 88. — V. III. 3.]
 4. *Oseander*³ in 5 libros Mojsis. [I. A. III. 11: Comm. in totum Vetus Test. in 4 vol. — II. 90. 123. — III. 87: In omnes prophetas.]
 5. *Tossani* in Novum Test. pars 2. [II. 126. — III. 87. — V. IV. 18.]
 6. *Molinaei* Anatome (Arminianismi.) [II. 128. — III. 86. — V. IV. 5. és VIII. 13.]
 7. *Faji*⁴ Enchiridion (seu Systema theologiae) [II. 140. — III. 88. — V. IV. 17.]
 8. *Aristotelis* Logica. [II. 362: Compend. Logicae *Aristotelis*. — III. 86: In *Aristotelis* Logicam comment. — III. 88. — V. III. 8: Logica in *Porphyrii* Aristotelem; és VII. 15.]
 9. Biblia Latina. (Editio antiqua Sanctis Pagnini.)
 10. *Petri Bessaei* Conceptus in festa sanctorum.
 11. *Polanus* in Ezechielem. [I. A. III. 19. — III. 87. — V. IV. 8.]

¹ Victorinus Strigelius. Neostadii. 1581—94. 4 kötet.

² B. Ferencz.

³ Oseander András.

⁴ Fáy Antal.

12. *Francisci Junii* Paralleli et definitiones (locorum in Novo Test. diversi modo citatorum.) [I. A. III. 16. — II. 63. — III. 87. — V. IV. 11.]

13. *Bebelii* Commentaria conficiendorum epistolarum. (Item varia grammatica.) [II. 149.]

14. *Mornaesi* Responsio ad librum Ebrecensis episcopi de colloquio Fontis-bellaquei. [II. 139. — III. 88. — V. IV. 16.]

Theca D. Continent libros 14.

1. *Clenardi* Institutio in linguam Graecam. (Item Comparatio dialectorum Hebraicae et Aramicae s. Bonaventurae.)

2. *Strigelii* Notae in Novum Testamentum. [I. A. IV. 23: Notae sive observationes in Novum Test. — II. 127. — III. 87.]

3. *Pareus* in Genesim Mojsis. [I. A. III. 4: Comment. in Genesim, et Hosiam et Matthaeum. — III. 88.]

4. Biblia Latina.

5. *Polani* Syntagma theologicum. [I. Füg. 1: Synt. Teol. Amandi Polani, duobus voluminibus comprehensum. — II. 107. — III. 88. — V. III. 5. 12.]

6. *Cunradi Dieterici* Analysis euangeliorum dominicalium. [III. 86. V. — III. 6.]

7. *Pareus* ad Romanos et Corinthios. [III. 88: duobus voluminibus. — V. III. 2. 7.)

8. *Scarpus*. [II. 449: Cursus theologicus *Scarpii*. — V. III. 16. Syntagma *Scarpii*.]

9. Acta synodi nationalis Dordrechtii. [III. 88. — V. III. 9.]

10. *Clenardi* Institutio in linguam Graecam.

11. *Neandri* Opus aureum et scholasticum. (Continens Pythagorae carmina, Phocilid. Theognid. Poemata et Gnomologia.) [II. 119. — III. 87. — V. IV. 10. Carmina variorum per *Neandrum* collecta.]

12. *Polani* Syntagma theologicum.

13. *Zabarellae* Opera logica et physica. [III. 88. — V. III. 13.]

14. *Aristotelis* Organon.

Theca E. Continent libros 11.

1. *Stephani Szegedi et Petri Martyris* Loci communes [II. 80. — III. 85. — V. II. 1.]

2. *Gvalther* in Acta apostolorum et epistolas ad Romanos.¹ [I. A. II, 13. 14: Idem in epistolam utramque Pauli ad Corinthios. — II. 73. 85. — III. 88. — V. II. 2. 3. 9. és VIII. 3.]

3. *Gvalther* in duodecim minores prophetas (I. A. II. 11. 12. — II. 65. 92. 98: Homiliae in minores prophetas — III. 88: 36 volum.)

¹ Ma is megvan a reform. egyház levéltárában.

4. *Tremelli* 3. et 4. pars Bibliorum. [II. 89. — V. II. 4.]
5. *Nizolius* in Ciceronem. [II. 84 *Niz. Marii* Observationes in Ciceronem. — III. 89. — V. II. 5.]
6. *Musculus* in Matthaeum et *Gualther* in Marcum. [I. A. II. 5. 6. — II. 62. — III. 85. 87. — V. I. 13.]
7. *Bullingerus*. (In praecipua religionis christianae capita.)¹ [I. A. II. 15: Decades *Bullingiri*. — II. 102: *Musculus* in Evangelium *Johann. Bullingonis* Sermones. — III. 86: Decades quinque de religionis christianae capitibus. — V. II. 7.]
8. *Aretius* in omnes canones divi Pauli (canonicas et apocalipsim.) [II. 82. 263. — III. 86.]
9. *Gualther* in epistolas ad Corinthios.
10. *Zanchius* De tribus Elohim. (Item Miscellanea eiusdem.)
11. Pentateucus Hebraicus. [V. IV. 13: *Oseander*.]

Theca F. Continet libros 37.

1. *Smigleci* Nova monstra novi Arianismi. [II. 210. — III. 86.]
2. *Calvini* Institutio.
3. *Chemnitii* Concilium Tridentinum (Examinis partes II.)
4. *Zanchius* De incarnatione [II. 148: De incarn. filii Dei. — III. 87.]
5. *Chemnitii* Concilium Tridentinum. (Examinis pars tertia et quarta.)
6. *Perzelii* (Argumentorum theologicorum pars tertia et quarta.) [V. IV. 20.]
7. *Vittakeri* Praelectiones (theologicae et Tractatus *Scarpri* de iustificatione) [II. 180.]
8. *Lamberti Danaei* Isagoges pars IV. et V. [II. 60. 253.]
9. *Casmanni* Mundus Imundus. (Christianus suspirans et Vademecum.) [II. 251. — III. 88.]
10. *Volebii* Theologia.² [I. B. V. 6: Compendium Theologiae; I. VI. 22. — II. 176. 340. 355. 357. — III. 86. 87. — V. VI. 14.]
11. *Francisci Philelpi* Epistolae et *Sallustii* (Historiae de Catilinae coniuratione et bello Iugurthino. Item orationes.) I. D. III. 2. Eplae *Franc. Philelphi* in Crispi Sallustii historias . . . Item orationes aliquae *Ciceronis*. — II. 56. 281. — III. 89.]
12. *Riberæ* Commentarius in epistolas ad Hebraeos. (I. A. V. 8. — II. 260. — III. 85.)
13. *Hunnius* De persona Christi, (providentia et praedestinatione.) [II. 125. 206. — III. 88.]
14. *Bezae* Quaestionum et responsionum christianorum libellus.

¹ Megvan ugyanott.

² V. ö. RMK. I. k. 877. sz. II. k. 484. és 852. sz.

15. *Enchiridion Musculi*. (Catechesis *Chytraci*. Arbor consanguinitatis *Georgii Majoris*.) [I. D. II. 12. — II. 270. — III. 85.]

16. *Keckermanni Logicae* (Systematis pars altera; alias *Gymnasium Logicum*) [I. A. VI. 19. — II. 156. 218. 276. 320. 358. — III. 88. — V. VI. 8. és VII. 8.]

17. *Erasmi Apophtegmata*.¹ [II. 249.]

18. *Frigii* *Illustratio orationum Ciceronis* (aliquarum.)

19. *Bucani* *Institutiones theologicae*. [II. 168. — III. 87.]

20. *Nonni Panopolitani* *Paraphrasis Graeca* in Johannem (et *Clenardi* in Graecam linguam *Institutio*.) [I. A. V. 6: Par. Graeca in Joh. Item *Notae Francisci Hausi* in eandem *Paraphrasim*. — II. 190.]

21. *Ursini* *Explicationum* (Catech.) pars 3. de sacramentis et IV. de gratitudine. [II. 177. 252. 304. 433. — III. 85. 86. — V. IV. 6. és V. 1. 17. 18.]

22. *Euripidis* *Tragoediae* (latine redditae.) [I. D. III. 13: *Trag. Euripidis* cum praelectionibus Th. Melanctonis. — II. 226.]

23. *Vitthakerus* *De Scriptura*. (Item *De conciliis*.) [II. 208. — III. 87. — V. IV. 2.]

24. *Sancti martyris Ignatii Epistolae*, item *Nonni* *Paraphrasis* in Johannem. (*Prudentius* Poeta et *Consolationes Ciceronis*.) [II. 159.]

25. *Keckermanni* (*Rhetorica ecclesiastica* et *Polani I.* *De ratione legendi authores*.) [I. A. V. 9: cum *analisi* aliquot psalmodum. — II. 197. 157. — III. 85. 86. 87. — V. V. 13.]

26. *Keckermanni* (*Systema theologicae*.) [I. A. V. 9. — II. 172. 316. 324. — V. V. 22. és VII. 3.]

27. *Philippus Mornaues* (*De veritate religionis christianae*; item *De vita et morte*.) [II. 334. — III. 86. — V. VI. 6.]

28. *Sohnii* *Tomus tertius*. (Continet exeg. psalmodum selectorum et locos theologicos.) [II. 181. 184. 254. 307. — III. 86. 89. — V. V. 12.]

29. *Ursini* *Catechizatio*. (Pars I.)

30. *Zepperus* *De sacramentis*. [III. 88.]

31. *Sculteti* *Conciones dominicales*.² [I. A. IV. 22. — II. 138. 244. 266.]

32. *Bezae* *Tractatus de polygamia et divortiis*.³ [II. 302.]

33. *Munsterii* *Grammatica Hebraea*. [I. D. I. 8.]

34. *Keckermanni* *Logica*.

35. *Leonhardi Culmanni* *Grammatica Latina*. [I. D. I. 21. — II. 331. — III. 87.]

36. *Josias Simlerus* *Adversus Hebraeos* (pro deitate filii et spiritus s.) [II. 330. — III. 87.]

¹ Bazel, 1631.

² V. ö. RMK. I. k. 840. sz. II. k. 743. sz. Megvan.

³ 1582.

37. *Erasmi* Notae in Novum Testamentum.¹ [I. A. I. 7. — II. 76. — III. 89.]

Theca G. Continet libros 8.

1. *Calepinus* undecim linguarum.² [II. 58. 186. 351. — III. 85. 86. — V. I. 1. 2. 5. — I. Füg. I. 1. 2. 3.]

2. *Thesaurus* linguae Latinae.

3. *Calepinus* septem lingvarum.

4. *Thesaurus* linguae Romanae et Britannicae (*Cooperi*). [II. 106. — III. 86.]

5. *Dionysius*, Grammatica Latina.

6. *Biblia* Latina Tremelli.

7. Comment. in prophanum Virgilium (*Fabricii* Chemnicensis.) [I. D. II. 6. 7: Opera Virgilii Maronis cum indice et notis Nic. Erithaei; II. 13: cum notis Thomae Farnabii. Hic liber est disperditus, cuius pretium nempe fl. 1. est in arca coetus. — II. 79. 339. — III. 86. 89.]

8. Expositio majorum et minorum prophetarum compediosa (*Lyrae*). [II. 104.]

Theca H. Continet libros 7.

1. *Aretius* In Novum Testamentum. [I. B. II. 8. — III. 85.]

2. Enarrationes variorum doctissimorum virorum in omnes orationes *Ciceronis*. [I. D. III. 1: Orationum Ciceronis tomus primus cum notis Tomae; 3: Orationum Ciceronis vol. secund. — I. D. VI. 23. 24. — II. 105. 243. 271: Ciceronis Orationes perpetuis logicis. — III. 89.]

3. *Josephus* Historicus De bello Judaico. [II. 353: *Flavii Josephi* Opera de Judaico bello.]

4. *Eusebii* tomus primus. [III. 89: Omnia opera. — III. 89.]

5. *Budaei* Commentarius linguae Graecae.³ [II. 64. — III. 89.]

6. *Cypriani* Opera. [I. A. I. 8: latine. — II. 88. — III. 89.]

7. *Horatius*. [I. D. II. 8. 20. — II. 282: Expositio *Horatii*. — III. 89: *Horatii* Annotationes. — V. II. 18: Explicationes.]

Theca I. Continet libros 20.

1. *Brentii* Homiliae XXV. (De poenitentia et commentarioli in Estheram et Philem.) [I. E. VI. 17. — II. 317. — III. 88.]

2. *Alexandri Alesii* Catechisatio (item *Sarcerii Calvini* et *Rhegi* Catecheses.) [II. 295.]

3. *Ulneri* Copiosa supellex Germanicae et Latinae linguae.

4. *Chrisostomi Javelli* Metaphisicae (quaestiones). [I. C. IV. 17; D. II. 2. — II. 237. 309. — V. I. 3.]

¹ Bâzel, 1516.

² V. ö. RMK. I. k. 231. 277. 300. és 395. sz.

³ Páris, 1539.

5. *Avenarii* Grammatica Hebraea (cum Gramm. Graeca *Loniceri* et Prosodia *Selmeceri*). [I. D. I. 6; D. II. 216. — III. 86.]
6. *Lareni* Sacrarum meditationum pleias. [II. 207. — III. 86.]
7. *Windelbergii* (Philosophia naturalis, rationalis et moralis.) I. C. IV. 9. Epitome philos. nat. [I. C. V. 2. — III. 85.]
8. *Aristotelis* Florum libri tres (continentes illustriora ex universa ejus philosophia collecta). [I. C. V. 13. — II. 219.]
9. *Riccii* In comedias Terentii, Heautont. et Adelphos scholiae.)
10. *Dionisii Carthusiani* De quattuor hominis novissimis. [I. C. V. 18. — II. 344. — III. 37.]
11. Logica *Vendelini*. [III. 89: Theologica et logica. — V. V. 3.]
12. *Lucae Trelcatii* Theologica institutio. [II. 323: Loci communes. — II. 360. — III. 87.]
13. *Volebii* Theologia.
14. *Trelcatii* Theologia.
15. *T. Livii* Historia(rum Romanarum decas prima.) [I. Füg. II. 1. — II. 300.]
16. *Aristotelis* Thesaurus (philosophicus.) [I. C. V. 20. — II. 235. — III. 88.]
17. *Homerus* (Graeco-latinus.) [I. D. II. 16: Odissia. 22: Iliada. — I. Füg. II. 2. — II. 325. 327. — III. 88.]
18. 19. 20. *Plinii* Tomus primus, 2., 3. (Historiarum mundi.) [I. C. V. 15. — II. 352. — III. 87.]

Theca K. Continet libros 16.

1. *Oseander* In omnes prophetas maiores et minores.
2. *Oseander* In Josuam, Judicum, Ruth, Samuelem, regum, paralippomenon.
3. *Oseander* In Esther, psalmos, Esdram, Nehemiam, proverbias, ecclesiasticum, canticum canticorum.
4. *Toleti* Comment. in Aristotelis Logicam (et Philosophica quaedam capitula.)
5. *Petri Martyr*(is Commentaria in I. ad Corinthios epistolam Pauli.) [I. A. III. 15. — II. 110. — III. 86.]
6. *Tossani* volumina 2 (continentia Harmoniam evangeliorum et praelectiones in epistolas Novi Test.) [I. A. III. 17. 18.]
7. *Bzovii*¹ Conciones ominicales. [I. A. IV. 14. — II. 74.]
8. *Alstedii* Theologia prophetica. [I. Füg. I. 1. Theologia profetica exhibens Rhetoricam et politicam ecclesiasticam *Johannis Henrici Alstidii*. — III. 86.]
9. *Nánási*, Szű titka.² [V. IV. 15: B. Debretzeni Sz. János úrnál.]

¹ Bzobius Ábrahám.

² Kolozsvár, 1670. RMK. I. k. 1103. sz. E munka egy példányát a nagybányai református egyház ma Lugossy József adományából bírja.

10. *Jacobi Greteseri* De funere christiano opus. (Item Anatom. confessionis Augustanae *Tanneri*.) [I. D. IV. 4. — II. 88.]
11. *Strigelii* Loci theologici.
12. Logica *Aristotelis*. [II. 374.]
13. Colloquium Ratisbonense.
14. *Piccolomini* Definitiones rerum.
15. *Petri Hispani* Logica (les summulae.)
16. *Francisci Philelphi* Epistolae.

Theca L. Continet libros 14.

1. *Calvinus* In minores prophetas. [II. 87. — III. 86. — V. VIII. 2.]
2. Lexicon Hebraeum *Forsteri*. [II. 96.]
3. Concordantiae Biblicorum. [I. A. III. 2. — II. 72. 93. 183. 444. — III. 86. — V. I. 8.]
4. *Brentii* Comment. in Leviticum. (*Velleri* Annotationes in Samuelis utrosque, Matrimoniales causae *Klingii* et Opera *Damasceni*.) [II. 78.]
5. Commentarius (*Chunradi*) in Vetus Test. (exceptis 4 prophetis maioribus et 12 minoribus.) [II. 380.]
6. *Chunradi* Commentarius in Esaiam (et reliquos prophetas maiores et minores.)
7. *Gualteri* Homiliae in Johannem. (Euangelium et ad Galatas.)
8. *Christophori Obenheimi* Promptuarium (exemplorum Scripturae Sacrae.) [I. A. III. 8; I. A. IV. 16: Promptuarium Sapientiae. — II. 86. — III. 87.]
9. *Musculus* in Matthaeum.
30. Encyclopedia *Alstedii*. [II. 103. 370. — III. 88. — V. VII. 17.]
11. *Piscator* in Novum Testamentum. [I. A. III. 9. 10: Exegesis in Novum Test.; I. A. IV. 3: Analysis V. et N. Testamenti in novem voluminibus praeter Apocalypsim. — II. 122: In omnes prophetas; II. 133. 144. 155. 169. 173: In Lucam, in Num., Deuter. Josuae, Iud.; II. 194. — III. 96. 87: In Genesim, Exodum, Levit. Num. et Deut., Josuam, Ruth et duos Samuelis libros, in Chron. regum, Nehemiam, et Estheram, Jobum, psalmos, prov. cant. et ecclesiast. — V. III. 11. V. 19.]¹
12. *Zanchius* De operibus 6 dierum. [III. 88: De sex diebus creationis.]
13. *Zanchius* de statu peccati.
14. *Grossi* Theatrum Biblicum (vindictivum locorum Sacrae Scripturae a corruptelis.)

¹ Megvan.

Theca M. Continet libros 52.

1. *Danaei* Responsio ad tomum secundum contra Bellarmini 27. c. (Dialogi sacri *Theodoreti*.) [II. 142. — III. 87.]
2. *Aristotelis* Physica.
3. *Gresseri* Institutio in linguam Graecam. [I. D. I. 20; I. E. V. 17.]
4. *Symphonia Polani* (seu Consensus dogmatum hodiernae et veteris apostolicae ecclesiae.) [II. 205: *Symphonia Catholica Polani*. — II. 291. — III. 85. 86.]
5. *Spinaeus*, De tranquillitate animae, (iustitia christiana, peccatorum agnitione et confessione et consolatione ad aegrotos.) [II. 441. — III. 86.]
6. *Aretius*, Loci communes.
7. *Lansbergii* Catechesis. [I. A. V. 3: *Lansbergii* Catech. et Commentaria *Rolloci* in Daniel. — III. 88. — II. 191.]
8. *Bucanus* De formandis sacris concionibus.¹ (Item *L. Lavateri* Conciones.) [II. 303: Tractatus de concionibus. — III. 85: *Ecclesiastes*.]
9. *Matthias Martinus* (De persona Christi.)
10. *Perkinsi* Catechesis. (Series causarum salutis. Praedestinationis ordo.) [II. 199. — III. 88.]
11. *Lossii* Annotationes in Grammaticam Philippi Melanchtonis. [I. D. I. 17. — II. 287. — III. 86.]
12. *Scharffii* Compendium logicae Aristotelicae.
13. *Casi* Dialectica et ethica. [II. 292.]
14. 15. *Plutarchus*. [I. D. III. 78: uterque pure Graecus. — II. 257. 262.]
16. *Posselii* Syntaxis Graeca [II. 359. — III. 89.]
17. *Vendelini* Theologia.
18. *Schindleri* Sylva vocabulorum. [I. D. II. 3. — II. 446: Sylva vocabulorum et phrasium. — III. 87.]
19. *Polani* Symphonia (hodiernae ecclesiae cum vetere apostolica.)
20. *Zepperi* Politia (ecclesiastica.) [II. 305. 329: *Vilhelmi Zepheri*. — III. 88.]
21. *Neandri* Erotemata sanctae linguae. (Testimonia veterum Hebraeorum de Christo.)² — [I. D. V. 3. — II. 239: Eroth. Hebraeae linguae.]
22. Orationes *Isocratis*. [I. D. III. 6: pure latine. — I. E. IV. 5: Opera Isocr. graece et latine per *Hieronymum Volphium*. — II. 136. 229.]
23. Rethorica *Keckermanni*.
24. *Liebleri* Philosophia (Aristotelis. *Hawenreuteri* Compendium Physicae Arist.) [II. 246: Epitome philosophiae.]

¹ Várad, 1650. RMK. II. k. 744. sz.² Bázel, 1656.

25. *Gibbonis* Sermones funebres. [I. E. V. 23. — II. 164.]
26. *Simonis Pauli* Methodi. [II. 319: Meth. logicor.]
27. *Keckermanni* Disputatio philosophica. [II. 306.]
28. *Volebii* Theologia (*Lucii* Corpus theologicum. *Marnixi* Via veritatis divinae.)
29. *Manutii* Comment. in epistolas Ciceronis ad Atticum. [I. D. III. 4: Item in orationem pro S. Roscio; I. E. III. 18.]
30. *Gorlenii* Problemata logica. (Ejusdem Repulsio Vindiciarum Keckermanni.) [II. 212. 321.]
31. *Manutii* Comment. in epistolas Ciceronis (ad Iunium. Brutum et ad Quintum fratrem. Item in orationem pro Sextio.)
32. *Selneceri* Physica. (Poemata Theognid. Pythag. Phocylid. Tyrtaei, Sol., Homeri, Hesiodi.) [I. C. V. 1.]
33. *Rulandi* Synonima [I. D. I. 18: Synon. Graeca. — II. 328.]
34. *Strigelii* Notae (in Philippi Melanthonis Libellum de anima.) *Chytreus* De ratione discendi. (*Vicomercati* De anima rationali.) [I. C. IV. 16: In libros Melanchtonis de anima.]
35. *Aristotelis* Ethicorum. [II. 247. 366.]
36. *Schindleri* Grammatica Hebraea. [I. E. V. 24: Institutio linguae Hebraeae. — II. 318.]
37. *Avenarii* Grammatica Hebraea.
38. *Terentii* Comoediae. [I. D. II. 10. 21: *Ricci* Commentaria; II. 296. 279. — III. 85: Comoediae sex. — V. VI. I.]
39. Grammatica Philippi *Melanctonis*. [I. E. VI. 10. 12. — II. 193. 230. 248. 261. 333.]¹
40. *Petri Rami* Metaphysica (*Lalamantii* exterarum gentium anni ratio et cum Romano collatio.) [II. 236: Libri quattuordecim. — III. 88.]
41. *Sculteti* (Delitiae evangelicae.) [I. E. IV. 9. — III. 88.]
42. *Eobani Hessi* Commentarium (in Sophoclis Thebaidos Tragoedias. Gramm. Graeca. *Achillis* et *Moysis* Orationes.)
43. *Hegendorfini* Stichologia (seu ratio scribendorum versuum. *Ciceronis* Rhetoricalia et epistolae quaedam.) [I. C. IV. 20. — II. 332. — III. 89.]
44. *Eberi* (Dialectica) [III. 89: *Pauli Eberi*.]
45. *Henrici Stephani* Epigrammata Graeca. (*Julii S.* Historiae et *Helychius* De philosophis.) [I. C. V. 5. — II. 216.]
46. *Gregorius Horváth* et *Sebastianus Ambrosius* (de ubiquote certantes.) [II. 278.]²
- 47—49. *Kismarjai* Grammatica Hebraea. [I. D. I. 11: quinque exemplaria 12. 13. 14. — II. 349. Institutio linguae Hebr. 438. — III. 88.]
50. *Comaromi* Grammatica Hebraea. [III. 89: *G. Csipkés* Schola Hebraea.]

¹ V. ö. RMK. II. k 71. 127. 306. 389. 565. és 689. sz.

² V. ö. RMK. II. 226. 234. 235. 267. sz.

61. *Spanheimi* Epistola. [III. 88.]

62. *Lorichii Damarii* Commentarius grammaticus. [II. 440.]

Theca N. Continet libros 51.

1. *Piscator* In Jobum, psalmos, proverbia, canticum et ecclesiasticum.

2. Biblia Latina (Francisci Vatabli).

3. *Lycortenis* Loci communes (rerum similium seu similitudinum) [I. A. V. 10.]

4. *Schultetii* Decas annalium (Evangelii renovati.) [III. 85.]

5. *Bellarmini* Disputatio de verbo Dei (scripto, castigata opera *D. Parei.*) [II. 133. 134: Disputatio *Davidis Parei*, notis illustris ex Collegio Antibellarminiano. — III. 87.]

6. *Bellarminus* De gratia (castigatus opera *D. Parei.*) [III. 87. — V. VIII. 15.]

7. *Justi Lipsii* Epistolae.¹ [II. 313: Libri 8. — III. 88.]

8. *Rhaetor fortis*. Exercitationes apologeticae pro divina gratia. [I. E. IV. 6. — II. 195. — III. 85.]

9. 10. *Julii Caesaris Scaligeri* De subtilitate tractatus. (II. 146. — III. 88.)

11. *Ciceronis* Philosophica. [V. V. 31: De amicitia, senectute et paradoxi.]

12. *Corvini* Postilla [III. 88.]

13. *Carionis* Chronici pars III. [I. C. V. 21; I. C. VI. 2. 3. — II. 250. 283. — III. 85. 86.]

14. *Feugverii* (Thesaurus in locos communes dogmatum et phraseon S. Scripturae.) [I. C. II. G. — II. 135: Thesaurus totius Scripturae a *Guilielmo Feguerio*. — III. 85.]

15. *Hieronymi Volphi* Isocratis scripta cum interpretatione.

16. *Philippi Melanctonis* (Corpus doctrinae christianae. [I. A. I. 10. 11. — III. 87.]

17. *Philippi Melanctonis* Rhetorica. [II. 335: et dialectica. 361. — III. 85. 86 88. — V. VII. 2.]

18. *Drusii* Grammatica Hebraea. [I. D. II. 2. — II. 217. — V. VII. 9.]

19. *Philippus Melancton* In Chronicum Carionis.

20. *Johannis* de Sacro Busto (Libellus de sphaera.) [I. C. IV. 11. 12. — II. 341. — III. 85.]

21. *Bachmanni* Exercitatio (theologica *Hunnii*. Articulus de iustificatione peccatoris.) [I. E. IV. 10: *Hunnii* Methodus concionandi, item De articulo iustificationis. 20. — II. 288. — III. 86. 88.]

22. *Mathiae Martini* Comment. in psalmum 2. (Eiusdem Libri de Deo et Jesu Christo. *Ravenspergeri* Causa dei.) [I. E. V. 7. — II. 231. — III. 85: Theologia et comment.]

¹ Várad, 1656. RMK. II. k. 872. sz.

23. *Jacobi Martini* Praelectiones in Logicam Keckermanni. [II. 178. 290: Praelectiones extemporandae.]
24. *Snellii* Exegesis in Dialecticam Rami (et Rhetoricam Talaei.) [I. C. V. 7. — II. 364. — III. 88. — V. VI. 4.]
25. *Riccii* Commentarius in Hesiodum. [I. E. III. 22. — II. 299.]
26. *Rudolphi* Sermones (dominicales vulgo Dormi secure.) [I. E. VI. 18: Sermones domin. *Rudolphi Clutii*. — III. 87.]
27. *Melanctonis* Dialectica (et Rhetorices libri II.) [I. C. IV. 7: Erotemata Dialectica *Ph. Melanctonis*; I. C. V. 9: Dialecticae praelectiones. — II. 371.]
28. *Keckermanni* Physica. (Apsychologia et empsychologia) [II. 160. 179: Sistema Physicae.]
29. *Hunnii* Methodus concionandi (et Articulus de iustificatione peccatoris.)
30. *Philippi Melanctonis* Erotemata (dialectices.)
31. *Rudolphi (Goclenii)* Problemata logica et philosophica. (Disputandi ratio etc.)
32. *Goclenii* Disputatio physica. (Analyses et exercitationes ethicae et politicae.) [II. 166. — III. 85.]
33. *Timpleri* Physica. [III. 87.]
34. *Jacobi Martini* Praelectiones in Logicam Keckermanni.
35. *Bellarmini* tomus 4-tus. [I. E. IV. 11: Controv. Bellarmini tomi primi tertia, controuv. generalis de summo pontifice. 12: Item tomus 2-dus; 13: Item tomus tertius, tres controuv. generales; 14: Eiusdem tomi 3-ta, controuv. gralis de sacro eucharistia; 15: Ejusdem tomi 4-ta controuv. gralis; 16: Item tomus 4-tus. — II. 153. 171. 182. 259. 337. 376. — III. 85. 87: Controversiae paraphrases. 89. — V. VII. 16.; VIII. 15.]
36. 37. *Ciceronis* Epistolae familiares. [I. D. I. 1: cum notis Bajerii; I. D. III. 5; I. E. III. 16: *Andreae Misini* Annotationes; 17: cum notis Lambini; 19. 20. — II. 214. 272. 326. 442.]
38. *Philippi Melanctonis* Dialectica et Rhetorica.
39. *Sutlivi* (De vera Christi ecclesia, conciliis, monachisque.) [III. 88.]
40. *Timpleri* Metaphysica. [II. 185. 269. 445. — III. 86. 88. — V. V. 6: (Deest.)]
41. *Windenbergii* Dialectica. (*Aristotelis* Epitome et Apotheoseos libri III.)
42. *Theodori Bezae* Apologia.¹ (*Polani* Partes theologiae et Doctrina de praedestinatione. [II. 203. — III. 85. 88: Praelectiones de praedestinationis doctrina.]
43. *Hemmingii* Postilla. [I. A. IV. I. — II. 258. 280: *Nicolai Hemmingii*. — III. 86. 88: Postilla in evang.]

¹ Genf, 1580.

44. *Keckermanni Logica*. [I. C. V. 4 — II. 325: *Logicorum tractatus* 3. — III. 88.]
45. *Diogenis historici De vita et moribus philosophorum*. [II. 240: *Diogenis libri* 20. *Historia*.]
46. *Auli Gellii Noctes Atticae*.¹ [I. C. IV. 19. — II. 161.]
47. *Lutheri Commentarius ad Galatas*. [II. 301. In *epistolam Pauli ad Galathas Commentarius ex Luthero collectus*. — III. 88.]
48. *Francisci Lamberti Exegesis in Apocalypsim*. [II. 238. — III. 86.]
49. *Martini Bedae Axiomata philosophica*. [I. C. V. 19. — II. 372. — V. VI. 7.]
50. *Johannis Claji Prosodia* [I. D. II. 14. — II. 373. 434: *libri tres*. — III. 88. 89.]
51. *Pauli Szenczi Illustratio in Theologiam Amesii*.² [I. C. V. 25: *Medulla Amessy authore Paulo A. Szentzi*. — II. 338.]

Theca O. Continet libros 53.

1. *Piscator* In Numerum, Deuteronomium, Josuam, Judicum, Ruth et 2 Samuelis.
2. *Piscator* In Chronicum, Esther, Regum et Nehemiam.
3. *Piscator* In Genesim, Exodum et Leviticum.
4. 5. *Bellarmini* tomus 2-dus, 3-tius.
6. *Sculteti* In Esaïam. (Conciones.) [I. A. IV. 20. 21: *Cl. Szécsy rector*nál. — II. 298. — III. 87. 88: *Ad Hebraeos*. — V. V. 5.; VI. 11.]
7. *Timpleri* Metaphysica.
8. *Crellii* Isagoge logica. [III. 87.]
9. *Ursini* (*Exercitationes theologicae*.) [I. A. V. 2. — III. 85.]
10. *Bellarmini* De summo pontifice. (Controversia.)
11. *Sculteti* Idea concionum (in Esaïam.)³
12. *Bellarmini* De sacramento eucharistiae. (Controversia.)
13. *Sohnii* theologi (*Scripta methodica et theses de plerisque locis theologicis disputatae*.)
14. *Keckermanni Logica* (praecognita et metaphysicum systema.)
15. *Grammatica Hebraea* (*Martinio-Buxtorfiana et S. Amania de lectione Scripturae Sanctae*.) [II. 213.]
16. *Piscatoris* in Matthaeum et Marcum (nominanter in *libros Mathaei* 16. 18. *analysis*.)
17. *Danaei* Disputatio de rerum creaturarum origine.
18. *Sutlivius* De pontifice Romano (et *Whitakerus* De peccato originali.) [II. 209. 267.]
19. *Timpleri* Metaphysica.
20. *Proteratii* Metanoecia. [III. 89.]

¹ Amsterdam, 1651. Leiden, 1687. 1706.

² V. ö. RMK. II. k. 1563. sz.

³ Megvan.

21. *Dresseri* Isagoge historica. (Eiusdem De festis christianorum, Judaeorum et ethnicorum liber.) [II. 314: *Matheus Dress.* — III. 85.]
22. Biblia Sacra vulgata.
23. *Magiri* Physiologia. [II. 151: Libri 6. — III. 87.]
24. *Joachimi Fortii* (Grammatica, rhetorica, dialectica, mathematic. divinationes etc.) [I. C. IV. 13. — II. 252. — III. 86.]
25. *Meisneri* Meditationes sacrae (in evangelia dominicalia.) [II. 200: *Balthasaris Meisneri* Dominicalia.]
26. *Magisi* Physica (*Bartholini* Ench. Metaph. *Timpleri* Metaph. cum notis Gocl.) [II. 312: *Johannis Magi* libri 9 physiologiae.]
27. *Milii* Meletemata catechetica (in catechismum Heidelbergensem.) [I. A. V. 4. — II. 165. — III. 87.]
28. *Hypperii* De theologia (seu studio theologico libri IV. et *Freitagii* De esculentorum et potuum facultatibus.) [I. E. V. 22. — III. 88.]
29. *Beza* De praedestinatione (et L. *Lavaterus* De spectris.)
30. *Keckermanni* Logica.
31. *Cicero* Ad Atticum (et ad Quintum fratrem.)
32. *Polydori* Vergilii Adagia. [I. C. IV. 26. — II. 220. — III. 88.]
33. *Keckermanni* Rhetorica.
34. *Philippi Melanctonis* In epistolarum Ciceronis (libros IV) commentarius [II. 170.]
35. *Lactantii* (Firmiani Divinarum institutionum libri VII. Carmina de phoenice, pascha, passione.) [I. C. V. 12. — II. 433. — III. 88. — V. VI. 12.]
36. *Bellarmini* tertii tomi 4-ta controversia. (Indulgentiae; quinta controversia de extrema unctione, ordine et matrimonio.)
37. *Jacobi Grossii* Dialectica (et *Philippi Melanctonis* Dial.) [III. 86.]
38. *Lossius* (In evangelia dominicalia.) [I. A. V. 11. — II. 187: Annotationes in evang. — III. 86.]
39. *David Chytraei* (Enarratio in Genesim et Exodum.) [II. 222. — III. 87.]
40. *Kirchneri* Explicatio capitum doctrinae coelestis. [II. 273. — III. 86.]
41. *Hemmingii* Postilla (seu enarratio evangeliorum dominicalium et festivalium.)
42. *Johannis Ludovici* De anima et vita libri tres. (*Amerbachii*, *Philippi Melanctonis* et *Gesneri* De anima.)
43. *Erasmi* Paraphrases in epistolas Pauli (et omnes canonicas.)¹ [II. 192.]
44. *Erasmi (Sarcerii)* Nova methodus in praecipuos scripturae

¹ 1518.

sacrae locos. [I. D. III. 11: Praxis oratoria *Timpüi*, item Rhetorica Sarcerii. — I. E. V. 16. — II. 268.]

45. *Besae* Homiliae (in historiam resurrectionis domini.) [II. 272. — III. 86.]

46. *Bucani* Institutio theologiae.

47. *Wigandius* (Methodus doctrinae christianae.) [III. 88: *Vigardi*. — V. VI. 12.]

48. *Valtheri* Totius scripturae harmonia. [II. 233. — III. 89.]

50.¹ *Vossii* Grammatica Latina. [III. 89. — V. VI. 9.]

51. *Rami* Dialectica.² [I. C. IV. 10. — II. 297. 348. — V. VI. 7.; VII. 6. 19.]

52. *Smetius*. [II. 381.]

53. *Gassii* Convivialium sermonum tomi III. [V. VI. 5.]

Theca P. Continet libros 12.

1. *Danaei* Opuscula omnia. [II. 277. 308. — III. 85.]

2. *Musculus* in evangelium Johannis. [I. C. II. 7.]

3. *Philippi Melanctonis opera* (in epistolas ad Romanos, Corinthios, Colossenses, Timotheum et nonnulla alia.) [II. 54. 95. — V. V. 14.]

4. *Erasmi* Adagia.³ [II. 100. — II. 87.]

5. *Gvultheri* Homiliae (in prophetas, quos vocant minores.)

6. Biblia Latina (S. Pagnini et F. Vatabli, cui accessit index priorum nominum.)

7. *Scapulae* Lexicon Graecum. [I. E. IV. 7. 8. — II. 69. — III. 85.]

8. *Philippi Melanctonis operum pars 2-da.* (Continet enarrationes in aliquos libros veteris test. et nonnulla alia.)

9. *Gvalterus* in minores prophetas.

10. *Westmeri* Commentarius in omnes psalmos. *Lavateri* (in Ezechielem. *Gvaltheri* in epistolam ad Galathas. [I. A. II. 10: Explicationes in psalmos. — II. 91. — III. 85.]

11. *Zanchius* des 3-bus Elohim.

12. *Lavaterus* in Josuam, Chronica, Proverbia et Ezechielem. [I. A. II. 3. — II. 59. — III. 85. — V. VII. 4.]

Mindezen műveket a negyedik katalogus tartalmazza. A szorgalmas rendezőnek pótlásai több felvilágosítást nyújtanak az írók és a művek teljes czimére nézve, de a kétség ennek daczára is több helyen fennáll arra nézve, mely művek és mely író értetődnek a megjelölt alatt. A többi katalogusból odacsatolt jegy-

¹ A 49. szám hiányzik.

² Páris, 1543. 1556.

³ Páris, 1506.

zetek egynémelyikre teljes felvilágosítást nyújtanak. Az utóbbiakban foglalt összeállítás alapján könnyen meglátható, mely könyvek képezték a bibliothékának állandó tulajdonát, melyek szereztettek be későbbben és melyek veszttek el.

A további jegyzék a negyedik katalogusban nem található, részint elveszett, részint e katalogus összeállítása után szerzett műveket iparkodik összeállítani.

Ilyenek az első katalogusból:

Theca. A.

Sedes I.

1. *Augustini* opera omnia in quattuor voluminibus. [II. 204: Aug. De haeresibus. — III. 85. 86. — V. I. 4. — V. Füg. I. 5.]

2. 6.: *Operum Hieronymi* tomus primus et secundus. (Pars aliqua biblicorum cum prologo Hieronymi.)

12. 13. *Calepinus* in Esaia, Josem, Ezechielem et Daniele, (in duodecim prophetas minores.)

14. 15. In omnes epistolas Pauli.

16. P. *Martyris* Commentarius in Genesim, item in libros Samuelis et Judicum.

Sedes II.

2. *Marlorati* Expositio in Novum Testamentum. [III. 85. — V. I. 7.]

Sedes IV.

18. *Panasion Johannis Busaei.*

19. *Eiusdem Viridarium.*

Sedes V.

5. *Conciones Scotani et Praxis theologiae christianae.*

7. *Herloni* Analysis isagogica in Vetus et Novum Testamentum.

12. *Corvinus* ein evangelia et epistolas.

Theca C.

Sedes IV.

8. *Lamb. Danaei* Physica christiana.

14. *Macchiavelli* De republica.

15. *Artemidori* De somniorum interpretatione libri 5. [II. 322. Daldiani.]

18. *Franzii* Historia animalium. [II. 367.]

Sedes V.

6. L. A. *Senecae* opera omnia.

8. *Joh. Henteri* Rudimenta cosmographiae.

10. *Angelographia Casmani.*

11. *Casparis Bartholini* Logica et physica.

14. Prima veritas, defensa auctore *Stephano Eszéki Szakmariensi*.¹ [III. 343.]
16. *Justini* Historia, item mores et pietas omnium gentium.
17. Medicina Salernitana cum notis *Johannis Cusionis*.
22. *Sleidamus* De quattuor summis imperiis.
23. Deliciae poetarum Hungarorum.
24. Compendium logicae *Buzinkay*. [II. 375.]²

Theca D.

Sedes I.

5. Phrases linguae Latinae [III. 89.]
9. *Michaelis Neandrii* Grammatica Graeca.³
10. Grammatica Latina *Alstedii*.
16. *Goli* Grammatica Graeca. [III. 89.]
19. *Thomae Erpenii* Grammatica Hebraica.
22. Grammatica Anglico-Latina.
23. 24. Dictionarium Latino-Ungaricum *Alberti Molnár*. [II. 435.]⁴

Sedes II.

10. *Harphrecti* Poemata.
12. *Marcillus* Palmigerius.
17. 18. 19. *Ovidii Nasonis* Opera. [II. 379. — III. 88. — V. V. 16. — Az I. katalogus végén áll: Én Pentő György kírtem el az Ovidiust ad usum, ismét haza adom. In Anno 1679. mp. Relatus.]

Sedes III.

9. *Caspari Barlaei* Orationes.⁵
10. Isagoge Rhetoricae *Peczeli* Ungari.⁶

Theca E.

Sedes III.

14. *Sulpitii Matthaei* Historia sacra. [III. 86.]
15. *Sebastiani Castillionis* Dialogi sacri [II. libri 4. — III. 35.]
21. Phrases Latinae *Aldi Manutii*.
23. *Johannis Amos Comenii* Schola Lud.

Sedes IV.

17. *Franconis Burgersdici* Institutiones. [II. 450: Institutio logicae.]

Sedes V.

4. *Amesii Bellarminii* enervati tomus primus. [II. 363. — III. 87. — V. VI. 15.]
8. *Sibeli* De sacrificio Abrahami. Item De monomachia Jacobii cum Deo [III. 36.]

¹ Ugyanaz, ki a katalogust rendezte. Szabó K. e művét nem ismeri.

² V. ö. RMK. II. k. 974. sz. Buzinkay rektor volt Nagybányán.

³ Bazel, 1564.

⁴ RMK. I. k. 392. sz.

⁵ Leyden, 1632.

⁶ Szabó Károly nem ismeri.

10. *Ritheri* Obstetrix animarum.
 18—21. Catechesis religionis christianae. [II. 294. 346.
 347. — III. 87. 89. — V. VII. 14. 25.]

Sedes VI.

4. *Gellii Senecani* Theologia methodica.
 5. Poemata *Jani Pannonii*.
 6. *Perkinsius* Adversus Bellarminium.
 8. *Phil. Melanchtonis* Notae in evangelia dominicalia.
 9. Janua linguae Latinae *I. Commenii* latine et anglice.
 11. *Stephanus Vitēzi* De pane vitae.
 15. *Johannis Claji* Meditationes et praedicationes in historiam passionis domini nostri Jesu Christi.
 16. *Eubani Hessi* Psalterium Davidis metris comprehensum.
 21. Psalterium Hebraicum.
Függelek.
 2. Coronides ad coll. Hagiense auctore *Gvilielmo Amesio*.
 4. Commentar breve simplex et cath. in sacrosanctos viginti quattuor Veteris Test. libros *Conradi Pellicani* Rubeaquensis. [II. 83. 101: Praefatio in libros canonicos prophetales. — III. 88.]

Összesen 58 mű.

A második katalogusból:

67. *Gerhardi*.
 71. Orientalia initio et fine carens.
 120. *Nicolai Eccii* Ideae concionum ad Hebraeos.
 130. *Pezelii* Loci theologiae [III. 88.]
 131. *Gerhardi Mattisii* Commentarius Aristotelis.
 150. *Isagoge* fortunatae.
 167. *Bastuich*, Elenchus papistae religionis. [III. 89: Dastuvick. (?)]
 201. *Philippi Melantonis* Computus ecclesiasticum.
 202. *Achacii* Grammatica Hebraea.¹
 211. *Sixti* Fulmen brutum. [III. 85.]
 221. *Theognidis* Sententiae.
 223. *Olvashatatlan*.
 224. *Golii Theofili* Educationis puerilis pars altera.
 225. De persecutione piorum.
 227. Harom feő nevezetes esztendős innepekre valo predikatio
 228. *Vittembergii Aurimontani* Logica. [II. 245.]
 254. Anno . . . in evangelium Marci.
 265. *Mathei Tressei* (?) Isagoges.
 310. Opus Grammaticum *Sebastiani*.
 311. Matheologia Sociana.
 377. Prologus in Esaiam.

¹ Megvan.

378. Prologus Hieronymi in libros Josuae.

382.—432. Quinquaginta libri sunt Anglici.

447. Specilegium oratoriae.

Összesen: 74, a 382—432 leszámításával, mivel ezekről mitsem tudunk: 24 mű.

A harmadik katalogusból:

85. lap: *Buxtorfi Grammatica Hebraea*.

U. ott. *Bucani Loci communes*. [V. V. 2.]

U. ott. *Marlorati Thesaurus scripturae*.

Összesen 3 mű. A 86. és 87. lap több ki nem betűzhető czímet tartalmaz.

Az ötödik katalogusból:

Sedes I.

11. *Prodromus religionis triumphantis Alstedii*.¹

Sedes II.

8. *Camierus* De trono corrupto.

11. 12. számok helye kitöltetlen.

15. *Johannes de Regiomonte* De triangulis.

Sedes III.

10. *Heydani* Corpus theologiae.

15. *Calvinus* hungarice.²

18. *Florus* explicatus.

Sedes V.

7. *Regnum Dei in extrem. Némethi* (?)

8. *Turris Babel*.

10. *Aphorismi Cloppenburgi*. (Deest.)

11. *Catechismus Melanchtoni*.

Sedes VII.

10. *Colloquia Erasmi* Roterdami.

10. *Grammatica Graeca Petri Caroli*.

11. *Vestibulum Germanicae eloquentiae*.

12. *Calendarium cum Csengetyu*. (?)

12. *Rudimenta Grosserii*.

24. *Logica Claubergii*.

Sedes VIII.

4. *Praxis medica Riverii*.

5. *Fernelii* De morbis universalibus.

6. *Svetonii* Duodecim Caesares.

7. *Disputationes Gilberthi Burnathii*.

¹ RMK. II. k. 458. sz.

² V. ö. RMK. I. k. 49, 72, 540. és 1468. sz.

9. *Huberi* Observationes iuris humani.

11. *Praeterii* (?) De unica Dei essentia et tribus personis.

14. *Marcii* Refutatio fabulae praeadamiticae.

Összesen: 23. Ki nem magyarázhatók a következő tételek:
Sedes IV. 17. 22.; VI. 13.; VII. 5. 18.; VIII. 10. 16.

Nézetünk szerint volt tehát az öt katalogusban 445 konstatalható mű. Az olvashatatlan és értelmetleneket, mint kéteseket, nem számíhattuk. E 445 műből a nagybányai református egyház levéltára jelenleg csak 15 művel rendelkezik.

Az írókat tekintve, képviselve volt 18 magyar, 207 idegen író, összesen: 225.

A tudomány-szakokat tekintve, volt vallásos irányú munka 230, nyelvészeti munka és klasszikusok 84, bölcsészeti munka 70, történeti munka 10, természettudományi munka 6, egyéb: 4.

Mennyire elégitette ki a bibliothékának ezen számadatokból konstatalható anyaga a szellemi szükségletet, arról nem tudunk. Az egyes könyvekhez irt megjegyzések bizonyítják, hogy a városbeliek is olvastak és hogy néha egy-egy könyv ott is vészett.

II.

A Jézus-rend nagybányai rendházának könyvtára nagyrészt a rend saját szerzeménye volt.

Mit vettek el a protestánsoktól, azt nem tudjuk. Hogy katalogusaik egyes tételei egyeznek a *schola Rivulina* katalogusaival, az még nem bizonyítja a szerzés eredetét. Ismeretes tény, hogy a protestáns iskola jó eleve gondoskodott arról, hogy bibliothékájuk a jezsuiták kezét elkerülje. Innen eredt azután azon körülmény, hogy a vizsgálatok állandó kérdése volt: hova lettek azon könyvek, melyeket a reformáció behozatalakor az áttérő papok a katolikus parochiáról elvitttek.

A jezsuitáknak tehát nagybányai jövedelmükből kellett a könyvtár megalkotásáról és gyarapításáról gondoskodniok.

Ilyen jövedelemforrás volt a Matyassovszky László alapítványa kamatainak egy része és a Tamásy-féle csekély alapítvány, de ennek is csak egy része. Tamásy András nagybányai polgárjámbor buzgalomtól indítatva az 1718. évben a jezsuiták iskolájának javára 273 magyar frtból álló alapítványt tett, azon cézzel, hogy jövedelme részint a magyar prédikációs könyvek beszerzésére, részint a szegényebb katecheták jutalmazására for-

díttassék. Ezen 273 frt Nagybánya városánál 6°/_o mellett lón elhelyezve. A rend a kamatokat minden Szent-György napon vette föl.¹

Ily silány jövedelme mellett a könyvtár aligha virágozhatott volna, ha a jezsuiták egyéb jövedelmük egy részét ezen célra nem fordították volna.

Sajnos dolog, hogy nem rendelkezünk összes számadásaikkal, de az 1714—1733. évekre szóló számadási könyvük husz év bevételei és kiadásai között a könyvtára fordított költségeket is adja.

E számadási könyv adatai nemcsak az évi, de a havi kiadásokba is bepillantást engednek. Tudjuk azt, mennyit fordítottak az egyes években a bibliotheka föntartására. Érdekesség szempontjából álljon itt ezen kiadások rendszeres összeállítása:

Év	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Összeg
1714.	3.0	—	—	—	—	—	—	7.20	—	—	—	13.68	23.88
1715.	—	—	—	0.60	—	—	—	1.40	—	3.66	—	—	5.66
1716.	—	—	26.86	—	—	—	—	0.24	—	—	—	—	27.10
1717.	3.84	—	3.30	—	—	11.04	—	—	—	—	—	—	18.18
1718.	2.26	—	3.94	—	22.0	0.24	—	13.40	—	—	—	0.48	42.32
1719.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1.36	1.36
1720.	—	36.32	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0.15	36.47
1721.	—	—	—	5.0	5.10	37.10	—	—	—	23.64	7.0	—	77.84
1722.	14.55	—	—	—	—	—	—	—	—	2.90	4.88	0.14	22.47
1723.	1.98	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1.98
1724.	5.25	—	—	—	12.04	—	0.24	0.45	—	—	—	1.55	19.53
1725.	—	4.18	—	4.06	0.68	0.48	—	—	—	2.40	3.75	2.28	17.83
1726.	26.04	—	7.36	—	—	—	—	4.08	—	—	4.80	—	42.28
1727.	5.76	—	29.28	—	—	20.18	4.80	—	—	—	5.0	—	65.02
1728.	39.16	—	—	—	—	3.40	14.40	—	50.50	1.36	5.34	4.08	118.24
1729.	—	—	4.80	—	—	—	—	4.80	6.90	—	2.40	—	18.90
1730.	166.56	3.60	—	—	—	—	0.80	3.60	35.16	3.60	22.28	—	245.60
1731.	37.50	8.90	—	—	—	8.40	44.0	—	—	—	—	5.0	103.80
1732.	—	—	2.30	1.0	—	—	—	—	—	—	—	—	3.30
1733.	—	11.06	—	—	—	—	—	29.12	—	—	—	5.24	45.42

Husz év kiadása 937 frt 18 kr.

¹ A jezsuiták 1714—35. évi számadási könyve a nagybányai róm. kath. plébánia levéltárában. Rátz Pál prépost-plébános úr szívesességéből használhattam fel.

Úgy látszik, hogy a kiadásnál nem annyira az arányosság, a rendszeresség, mint a szükség döntött. Egyszer tömegesen, másszor kisebb méretben hozattak könyveket. Mivel helyben könyvkereskedő nem létezett, a könyveket rendszeren Kassáról kapták.

A könyvtár helyisége a társház emeletének egy kisebb kamrájában volt, melyben a zeneszerek szekrényei mellett a könyvállványok is elfértek.

A könyvtár történetére vonatkozó egyéb adatot nem ismerünk. Egyedül azt tudjuk, hogy a szerzetesek távozásakor (1773-ban) a könyvtár a társházzal és a Szent-Háromság templomával együtt az egyházi gondozására volt bízva. Az 1776. évben itt járt, a jezsuiták tulajdonát felülvizsgáló vegyes bizottság a könyvtárt rendben találta, azt a többi vagyonnal együtt lefoglalta és az iskolát átvevő minorita szerzetesekre bízta. A könyvek 1782-ig Nagybányán maradtak, a honnan a mondott évben a budai egyetemre jutottak. Jelenleg egy részük a budapesti egyetemi, más részük a papnövelde könyvtárában található.¹

A könyvekről két jegyzék maradt fent napjainkig; mindkettőt a budapesti egyetemi könyvtár őrzi.

Az első katalogus címe: *Elenchus librorum, qui ex bibliotheca Nagy-Banyensi ductu indicis generalis selecti et ad bibliothecam regiae universitatis Budensis transmittendi sunt.*²

Betűrendes sorban, a szerzők szerint közli a műveket. Az első rovatban állnak: *Autores, et tituli librorum.* A második rovat alatt: *Editionis locus, annus.* A harmadikban: *Forma.* A negyedikben: *Volumina.* Az egész katalogus 6 ívrétű lapból áll és 205 mű címét tartalmazza.

A művek szakok szerint a következőkép oszlanak meg: Theologia 117, bölcészet 21, nyelvészet 18, történelem 16, klasz-

¹ Az egyetemi könyvtárban 1894. júliusban vett szóbeli információ alapján. Hogy egyes darabok máshová is kerülhettek, bizonyítja a Magyar Nemz. Múzeum könyvtára tulajdonában levő egyik Schedel-féle Világkrónika (Nürnberg, 1493.) bejegyzése, melynek tanúsága szerint az is a nagybányai jezsuiták könyvtárába tartozott. V. ö. Magyar Könyvszemle, 1894. évf. 132. l. Fel-tűnő, hogy e könyv az alább ismertetendő jegyzékek egyikében sem fordul elő.

² A jegyzék hátán látható hivatalos jelzések: Ad N. 6745.782. — F. 20. No. 16. Nagy-Banyensis. — 782. 17. Urs. Bud. No. 6.21.

szikus irodalom 8, földrajz 7, paedagogia 6, matematika 3, szótár 5, jogtudomány 2, orvosi tudomány 2.

Nyelvek szerint van: latin 153, német 17, magyar 13, francia 9, olasz 9, ruthén 2, görög 1, arab 1.

E művekben összesen 98 író s a nyomtatványok közül 57 darab magyar nyomda terméke van képviselve.

A második katalogusnak¹ címe nincsen. A művek elrendezésében — bár a szándék nincsen tökéletesen keresztül vive — a szakszerű beosztás törekvése látszik. A rovatos elosztás az első katalogussal azonos, egy ötödik rovat alatt: *Exemplaria* áll. A *Volumina* rovat betöltetlen. Az egész 12 ívrétű lapból áll és 941 kötetben 703 művet sorol fel, melyek az egyes szakok között így oszlanak meg: Theologia 427, történelem 80, (ebből magyar történelem 14,) nyelvészet 61, klasszikus irodalom 44, jog 23, bölcsélet 27, földrajz 10, paedagogia 9, természettan 7, orvosi tudomány 5, csillagászat 3, matematika 3, szótár 2, természetrajz 1, katonai tudomány 1, kalendárium 1.

Nyelvek szerint volt benne: latin 637, magyar 26, német 17, görög 6, olasz 9, francia 9, arab 1, ruthén 2.

Az 598 írótól származó művek közül magyar nyomda terméke 266 mű.

Mindkét katalogus különböző kézírása. Mely évben írták, a jezsuiták idejében, vagy a fölloszlatás után, a könyvek átszállításakor, azt biztosan nem ismerjük. Az első katalogus címe az utóbbit sejteti.

Mivel jelen ismertetésünkben csupán a XVI. és XVII. századbeli művek érdekelnek közelebbről, csak ezek címzeit közöljük, a katalogusoktól eltérőleg az évek szerint haladó felosztást követve összeállításukban. Ezen esetben szerencsésebbek vagyunk a reformátusok könyvtárával szemben, hol egy könyvet kivéve, a többinél az évszám nincsen följegyezve.

A művek a következők:

1557: *Strabonis De situ orbis*. Lugduni. 8-r. (II.)²

1558: *Biblia Sacra Latina*. Lugduni. 4-r. (I. II.)

1578: *Telegdi Miklós*, Predikációk. II. rész. Nagy-Szombat. 4-r. (I. II.)³

¹ F. 18. Nagybanyensis.

² A zárójel közé tett római számok a katalogust jelzik.

³ RMK. I. k. 145. sz.

- 1581: *Joannis Perpiniani* Orationes. Coloniae. 8-r. (I.)
 1582: *Hermani Vettelini* Impius infelix. Augustae. 4-r. (I.)
 Praxis fructuose meditandi. Viennae. 12-r. (II.)
 1587: *Virgilii Opera*. Tyrnaviae. 4-r. (II.)¹
 1596: *Michaelis Beringerii* Epitome Rhetoricae. Tubingae. 8-r. (I. II.)
 1601: *Joannis Jacobi Wuckerii* Antidotum generale et speciale.
 Basileae. 4-r. (I. II.)
Roberti Belarmini De controversiis disputarum. Ingolstadii.
 Iv. (II.)
Annaei Senecae Tragoediae. Antverpiae. 8-r. (II.)
 1604: *Francisci Toleti* Compendium summae casuum conscientiae.
 Venetiis. 12-r. (I.)
Ioannis Fernerii Universa medicina. Lugduni. 8-r. (II.)
 1605: *Jacobi Henrichmanni* Gramm. Inst. Tubingae. 4-r. (II.)
 1606: *Claudii Aquavivae* Industria pro superioribus. Romae. 8-r. (II.)
 1611: Epistolae Gallicae. Lugduni. 8-r. (I.)
Antonii de Gevara Horologium principum. Iv. (II.)
 1612: *Joannis Calvinii* Institutio christianae religionis. Genevae.
 4-r. (II.)
 1614: *Ludovicii Granatensis* Conciones a festo s. Andreae. Antver-
 piae. 8-r. (II.)
 1615: *Annaei Senecae* Tragoediae. Coloniae. 4-r. (II.)
 1619: *Theophili Goli* Educationis linguae Graecae pars I. Franco-
 furti. 8-r. (II.)
 1620: *Petri Bessei* Conceptus Theologici Tomus III. Coloniae.
 4-r. (II.)
Matthaei Timpitii Dormi secure. Coloniae. 8-r. (II.)
 1621: *Horatii* Orationes graece et latine. Monachii. 12-r. (II.)
 1624: *Vincentii Brunii* Meditationes. Coloniae. 8-r. (II.)
Martini Rulandi Synonima Latino-Graeca. Coloniae. 8-r. (II.)
Blasii Aponis In psalterium. Viennae. 4-r. (II.)
 1625: *Antonii Muretti* Orationes. Coloniae. 2-r. (II.)
 1626: *Guilelmi Baile* Catechismus. Viennae. 8-r. (II.)
 1628: *Joannis Raicsany* Opusculum de vera et falsa fidei regula.
 Cassoviae. 8-r. (II.)²
 1630. Jo Nemes Varadnak Gyenge orvoslassa. Posonii. 4-r. (II.)³
 1631: *Christophori Peicsik* Concordia orthodox. patrum. Tyrnaviae.
 8-r. (II.)
 1632: *Horatii Flacci* Carmina et epistolae. Monachii. 8-r. (II.)
 1635: *Hugonis* Card. Bibliorum Sacrorum vulg. ed. conc. Coloniae.
 Iv. (II.)

¹ Szabó Károly nem ismeri; az első eddig ismert hazai Virgilius kiadás 1642-ben jelent meg. A jegyzék alighanem téved az évszámban.

² Szabó Károlynál ismeretlen.

³ RMK. I. k. 595. sz.

- 1636: *Grienbergeri* Euclidis 17 primi geom. libri. Manstedii. 12-r. (II.)¹
- 1637: *Petri Pasman* Kalauz. Posonii. Ivr. (II.)²
- 1638: *Angelini Jasai* Pra (?) hilaria. 12-r. (II.)
- 1640: *Franconis Burgersdici* Institutionum metaph. libri 2. Lugduni. 12-r. (I. II.)
- 1641: *Roberti Schieringer* Logica. Graecii. 16-r. (I.)
P. P. Soc. Jesu Orationes L de Christi domini morte. Romae. 12-r. (II.)
- 1642: *Kiliani* Dictionarium Therico-Latino-Graecum. Amstelodami. 8-r. (II.)
- 1643: *Joannis Andreae Koppenstein* Aurora concionatorum. Francofurti. 4-r. (I. II.)
- 1644: *Didaci de Barsa* Commentarius in evangelia. Lugduni. Ivr. (II.)
- 1645: *Joannis Makovii* Metaphysica. Lugduni. 12-r. (I. II.)
- 1646: *Joannis Makovii* Theologia polemica posthuma. Franecquerae. 12-r. (I.)
Didaci Nissenii Sermones aureae. Ivr. (II.)
Georgii Passore Manuale Graecarum vocum. Lugduni. 8-r. (II.)
- 1648: *Leonardi Lauredani* Sylva rerum moralium. Antverpiae. 4-r. (II.)
Roberti Schieringer Logica. Graecii. 18-r. (II.)
- 1650: *Emanuelis de Nasceta* Comment. in Josue. Venetiis. Ivr. (II.)
- 1652: *Benigni Kibler* Divina miracula. Tract. I—IV. Monachii. Ivr. 4 kötet. (II.)
Horatii Flacii Odae. Dilingae. 12-r. (II.)
- 1655: *Hadriani Livraei* De imitatione Jesu libri 7. Antverpiae. Ivr. (II.)
- 1656: *Alexandri Calamati* Stella concionatorum. Tomus III. Moguntiae. 4-r. (II.)
Communis vitae inter homines scita urbanitas. 12-r. (II.)
- 1658: *Henrici Engelgrave* Caeleste Pantheon. Pars I. — 4. Jvr. (II.)
- 1659: *Michaelis Pichardi* Comment. in libros politicorum Aristotelis. Jenae. 8-r. (I.)
- 1660: *Martini Bekani* Manuale controversiarum. Coloniae. 8-r. (II.)
- 1661: *Jacobi Marchantii* Conciones morales. Coloniae. 4-r. (I. II.)
Horae diurnae Romani Breviarii. 12-r. (II.)
- 1663: *Zachariae Trinckellii* Divinatorium viae, et vitae aeternae. Viennae. Ivr. (I. II.)
Matthiae Fabri Opus canonicum. Antverpiae. Ivr. (II.)
Matthiae Fabri De festis et conciones nuptiales et funebrales. Antverpiae. Ivr. (II.)

¹ Szabó Károly nem ismeri.² RMK. I. k. 673. sz.

- Matthiae Fabri* Opus concionum tripartitum P. Cestio. Antverpiae. Ivr. (II.)
- Euclidis* Elementorum libri sex. Lugduni. 12-r. (II.)
- Horatii Tursellini* De Latinae linguae particulis. Lipsiae. 12-r. (II.)
- 1666: *Apotheca pauperum*. 12-r. (I. II.)
- Thomae Tamburini* De confessione et missae sacrificio. Coloniae. 12-r. (II.)
- Polancyi* Breve directorium. Tyrnaviae. 12-r. (II.)¹
- Joannis Bucelinii* Officina epithetorum. Viennae. 12-r. (II.)
- 1667: *Ernesti Gockelii* De Europaeis regibus eorumque juribus modernis. Augustae. 4-r. (I.)
- 1668: *Szathmári István*. Ötven titkok jelentése. Szebenben. 8-r. (I. II.)²
- 1669: *Thomae Tamburini* Explicatio Decalogi. Lugduni. Ivr. (II.)
- Reginae Palatum Eloquentiae. Moguntiae. 4-r. (II.)
- 1670: *Franconis Burgersdici* Institutionum metaphysicarum libri II. Lugduni. 12-r. (I.)
- Instructio cathechetica circa judicia Sagarum. (Cracoviae.) 12-r. (I.)³
- Polancyi* Methodus adjuvandi morientes. Graecii. 16-r. (II.)
- Danielis Paulovszky* Vita P. Caspari Drubitzky. Cracoviae. 8-r. (II.)
- Aphthonii* Sophistae progymnasmata. Vessatiae. 12-r. (II.)
- 1671: *Adami Burghaber* Centuria selectorum casuum. Coloniae. 8-r. (II.)
- 1672: *Emanuelis de Nasceta* In librum primum regum. Lugduni. Jvr. (II.)
- Joannis Federer* Calvinismus dedoctus. Oeniponti. 4-r. (II.)
- 1673: *Petri Rola* Hortus floridissimus. Moguntiae. 4-r. (II.)
- 1674: *Orationes selectae*. Lugduni. 12-r. (I. II.)
- Mansi* Bibliotheca moralis. Tomus. IV. Moguntiae. Ivr. (II.)
- Directorium ecclesiasticum. Tyrnaviae. 8-r. (II.)⁴
- Virgilii Maronis* Bucolica, Georgica, Aeneis, Culex. Dilingae. 8-r. (II.)
- 1675: *Joannis Scheffleri* Concilium Tridentinum ante ind. Missae. 12-r. (II.)
- Matthiae Tanner* Societas Jesu. Pragae. Ivr. (II.)
- 1677: *Pauli Hachenberg* Symbola Christiana. Francofurti. 4-r. (I. II.)
- Joannis Dralosa* Flores summarum. Coloniae. 8-r. (II.)

¹ Hihetőleg tévesen van 1666-ra téve 1667 helyett. V. ö. RMK. II. k. 1110. sz.

² RMK. I. k. 1078. sz.

³ Széjegyzet: NB. Extat in bibliotheca Quinqueecclesiensi.

⁴ RMK. II. k. 1340. sz.

- Balbini Bohuslai* Quaestio oratoria. Coloniae. 8-r. (II.)
Novum dictionarium Italico-Gallicum. Genevae. 8-r. (II.)
 1678: *Jacobi Massenii* Palaestra oratoris. Coloniae. 8-r. (II.)
 1679: *L. B. P. Molière*, IV Comoedies. Paris. 8-r. (I.)
Biblia Sacra vulg. edit. Coloniae. 4-r. (II.)
Mansi Bibliotheca moralis. Moguntiae. Ivr. (II.)
Alexandri Calamati Nova sylva concionum. Tomi I. II. Francofurti. 4-r. 2 kötet. (II.)
 1680: *Josephi Simonis* Tragoediae quinque. Coloniae. 8-r. (II.)
 1681: *Compendium vitae s. Ignatii Loyolae.* Viennae. 8-r. (II.)
Michaelis Perenfelder Apparatus eruditionis. Sultzbachii. 4-r. (II.)
Jacobi Graeczeii (?) Institutio de octo partibus orationis. Graecii. 8-r. (II.)
 1682: *Considerazioni.* Venezia. 8-r. (I. II.)
Benigni Kibler Divina miracula. Monachii. Ivr. 4 kötet. (I.)
Thomae Leblang Commentarius in psalmos. Tomi I. IV. V. Coloniae. Ivr. 3. (II.)
Bernardini Mercatoris Nucleus catechet. Coloniae. 12-r. 2 kötet. (II.)
Danielis Paulovsky Locutio Dei ad cor. Praegae. 12-r. (II.)
Selectae orationum panegyricae. Tomus I. Lugduni. 12-r. (II.)
 1683: *Henrici Schoevii* Mythologia deorum ac heroum. Stetini. 12-r. (I.)
Josephi Mansi Bibliotheca moralis. Tomus II. Moguntiae. Ivr. (II.)
 1685: *Nath. Duez* Dialoghi famigliari. Cologna. 8-r. (I. II.)
 1686: *Ladislai Szenyecz* Examen quadripartitum ordinis. Graecii. 8-r. (II.)
Massena, Palaestra styli Romani. Coloniae. 8-r. (II.)
 1687: *Compendium Biblicum.* Tyrnaviae. 12-r. (II.)¹
Richardi Arsdechin Theologia tripartita. Coloniae. 8-r. (II.)
 1688: *Dictionarium Gallico-Italico-Latinum.* Genevae. 8-r. 2 kötet. (I. II.)
Epistolae Gallicae. Rothomaji. 8-r. (I.)
Richardi Arsdechin Theologia tripartita. Coloniae. 4-r. (II.)
 1689: *Landovics.* Új Segétség. Tomi I. II. Tyrnaviae. 4-r. 2 kötet. (II.)²
 1690: *Mansi Promptuarium sanctum ac morale.* Tomus I. Coloniae. 4-r. 2 kötet. (II.)
Henrici Engelgrave Coelum empyreum. Partes I. II. Coloniae. 4-r. 2 kötet. (II.)
Henrici Engelgrave Lux evangelica. Coloniae. 4-r. (II.)

¹ U. ott, 1620. sz.² RMK. I. k. 1380. sz.

- Illyés András*, A Krisztus Jézus élete. Tyrnaviae. 8-r. (II.)¹
- 1691: *Ferdinandi Krimer* De incarnatione. Graecii. 8-r. (II.)
Josephi Augustini Panormitani Notitia pro confessariis. Tyrnaviae. 12-r. (II.)²
Petri Scarga Conciones pro diebus dominicis et festibus. Cracoviae. Ivr. I. II.
Balthazaris Knellinger Conciones dominicales. Monachii. Ivr. (II.)
- 1692: *Antonii Vieira* Sermones selectissimi. Partes I—V. Coloniae. 4-r. 2 kötet. (II.)
Joannis Krosnovsky Viator religiosus. Posnaviae. 4-r. (II.)
Jacobi Meni Palestrae eloquentiae ligatae libri 3. Coloniae. 8-r. (II.)
- 1693: *Grammatica Latino-Germanica*. Mintan. (?) 8-r. (I. II.)
Jacobi Altung Theologia practica. Dilingae. Ivr. (II.)
Mathiae Fabri Pars hyemalis et dominicis. (Igy.) Coloniae. Ivr. (II.)
- 1694: *Wüwkojalevicz*, Concionator extemporaneus. Coloniae. 8-r. (II.)
Matthiae Tanner Soc. Jesu. Apostolorum imitatrix. Pragae. Ivr. (II.)
Latini-Attici oratores. Viennae. 8-r. (II.)
Praxis fructuose meditandi. 12-r. (II.)
- 1695: *Phrases et sententiae Cornelii Nepotis*. Francofurti. 8-r. (I. II.)
Hermannii Vetelin Impius infelix. 4-r. (I. II.)
Petri Visfeld Theologia catechetica. Monasterii. 8-r. (II.)
Matthiae Fabri Concionum sylvia cum funebralibus et nuptialibus. Coloniae. Jor. (II.)
Philippi Harlung Philippica pro singulis dominicis totius anni. Augustae. 4-r. (II.)
Pasman Péter, Vasarnapokra egy nehany. Strigonii. (Igy, Tirnaviae helyett.) Ivr. 2 kötet. (II.)³
Wolgangi Rauscher Oleum et vinum Samaritani. Dilingae. Ivr. (II.)
Libellus exercitationum. Styrae. 12-r. (II.)
- 1696: *Josephi Dentzler* Theatrum pharmaceuticum. Gall. v. Ital. Venezia. 4-r. (I. II.)
Francisci Otrokocsi Examen reformationis Lutheri et sociorum eius. Tyrnaviae. 8-r. (II.)⁴
Pauli Szegneri Instructio penitentis. Dilingae. 8-r. (II.)
Michaelis Bexenfelder Epitome rhetoricae. Dilingae. 8-r. (II.)
Nicolai Avancini Psalterium lyricum. Viennae. 12-r. (II.)
- 1697: *Biblia Sacra seu Evangelia et epistolae dominicarum et festorum*. Parisiis. 12-r. (I. II.)

¹ U. ott, 1395. sz.² RMK. II. k. 1691. sz.³ RMK. II. k. 1853. sz.⁴ RMK. I. k. 1482. sz.

- Maximiliani Vietrovszky* Quaestiones Philosophicae. Pragae. 8-r. (II.)
- Jacobus Altung*, Fundamenta punctuationis linguae Graecae. Gronningae. 7-r. (I.)
- 1698: *Pauli Szegneri* Incredulus mexentatus. Italice. Venetiis. 4-r. (II.)
- Foris Ferencz*, Roma Istennek szent Varassa. Tyrnaviae. 8-r. (II.)¹
- Alexandri Calamati* Stella concionatorum. Tomus IV. Francofurti. 4-r. (II.)
- Alexandri Calamati* Sanctorale. Tomus V. Francofurti. 4-r. (II.)
- Sebastiani Pensingeci* In omnia festa. Solisbaciai, 4-r. 2 kötet (II.)
- Wolfgangi Rauscher* Oleum et vinum Samaritani. Pars 2. Dilingae. Ivr. (II.)
- Wolfgangi Rauscher* Conciones dominicales. Partes 2. 3. Dilingae. Ivr. 4 kötet. (II.)
- Wolfgangi Rauscher* Conciones funebres. Partes I. II. Dilingae. Ivr. 2 kötet (II.)
- Antonii Vischnitz* Vita Seraphici s. Francisci. Coloniae. 8-r. (II.)
- Paris Papaj Ferencz*, Pax corporis ungarice. Claudipoli. 8-r. 2 kötet. (II.)²
- 1699: Quaestiones facti theologiae. Viennae. 8-r. (I.)
- Tractatus de contractibus in communis. Viennae. 4-r. (II.)
- Pauli Szegneri* Instructio confessorii. Dilingae. 12-r. (II.)
- Martini Szentivanj* Ratio status futurae vitae. Tyrnaviae. 4-r. (II.)³
- Gaspari Drusbitzky* Lapis Lydius boni spiritus. Viennae. 8-r. (II.)
- Phosphori Austriaci libri duo. Viennae. 8-r. (II.)

Van a fönnebbiek szerint 58 XVI. és XVII. századbeli mű és pedig a XVI. századból 9, a XVII. századból 49.

A szakok szerinti fölosztás szerint a vallás és erkölcs-100, a bölcselet 12, a nyelvészet 24, a klasszikus irodalom 6, a történelem 4, a jezsuiták története 3, a szótár-irodalom 3, a színmű-irodalom 3, a paedagogia 2, a matematika 2, az orvosi tudomány 2, az epistola-irodalom 2, a földrajz 1, a politika 1, a jogtudomány 1 művel van képviselve.

A nyelvek szerint van: latin 134, magyar 10, francia 3, olasz 3, görög-latin 3, olasz-francia 2, latin-német 1, latin-olasz-francia 1, görög 1.

¹ U. ott. 1535. sz.

² Pax sepulchri. U. ott, 1526. sz.

³ RMK. II. k. 1971. sz.

A magyar irodalomnak magyar vagy idegen nyelvű honi termékeire, melyekkel aránylag elég szép számmal találkozunk a jegyzékekben, az illető helyen jegyzetben megtettem a szükséges megjegyzéseket. Néhány munka közülök teljesen ismeretlen Szabó Károlyban és az ezt pótló adalékok jegyzékeiben; mindazonáltal nem merem azokat új adalékok gyanánt tekinteni, miután a nevek és évek pontos közlése tekintetében nem bízhatom meg teljesen a jegyzékekben. Közlésemet az 1699-ik évvel zárva, a további évek anyagából a magyar vonatkozású könyvek czimeit itt közlöm:

- 1700: Biblia Sacra avagy Evangyeliumok és Epistolák. Nagy-Szombat.¹
- 1702: *Pethő Gergely*, Magyar kronika. Bécsben.²
- 1719: *Fridenzi Adolphi* Keskeny ut. Debreczini.
- 1724: *Joannis Rajcsanyi* Az igaz és nem igaz hitnek proba köve. Nagy-Szombat.
- 1725: *Petri Pasman* Kalauz.
Serdahely Gábor Lelki szent gyógyító. Cassoviae.
Maria szeplőtelen fogantatasarol valo solosma. Cassoviae.
- 1729: *Soprony*, Piros tyukmon. Cassoviae.
- 1730: *Deák Ferencz*, Halotti praedicatiok. Cassoviae.
- 1732: *Martini Demetrii* Szent háromság. Kolozsvár.
- 1735: A Kolosvári könyvező szüznek historiaja. Kolozsvár.
- 1741: Világos igasság paizsa. Kolozsvár.
Tarnóczy István Holtig való barátság. Tyrnaviae.
- 1744: Declaratioja az állapotoknak.
- 1745: Mennyei bölcsessegek ösvénye.
- 1749: Missios énekek. Kolozsvár.
- 1763: *Molnár János*, Az igaz paenitentiartató. Tyrnaviae.

¹ RMK. I. k. 1556. sz.

² U. ott, 1645. sz.

A »SALAMON ÉS MARKALF« CZÍMŰ NÉPKÖNYV KIADÁSAIRÓL.

(Egyszersmind adalék Szabó Károly »*Régi Magyar Könyvtára*«-hoz.)

FERENCZI ZOLTÁNTÓL.

(Két hasonmással.)

Szabó Károly bámulatos gonddal készült *Régi Magyar Könyvtára* mindkét kötetének csakugyan van egy érezhető hiánya, amely óhajtható, hogy egy esetleges új kiadásban, vagy a most készülendő III. kötetben kikerültessek, s ez a címekben a *sorváltak* mellőzése. Ha ezeket már kezdet óta alkalmazza, néhány műről maga is észrevette volna, hogy a látszólagos egyformaság mellett is más kiadásról van szó. Ez a hiány adott alkalmat arra, hogy módunkban van egy új könyvvel, vagyis a *Salamon és Markalf* népkönyvnek egy új XVI. századbeli kiadásával szaporítani régi magyar nyomtatványaink sorozatát. Ezekből az első kiadásnak, melyet Szabó Károly is leír (I. k. 133. sz.), egyetlen, az Erdélyi Múzeum birtokában levő, a másodiknak pedig két példánya, és pedig az esztergomi egyházmegyei könyvtár teljes s az akadémia könyvtárának csonka példánya van előttem. Mindkét kiadás címlapja látszólag ugyanegy, szóról-szóra egyezik, ugyanaz az ismert fametszvény díszíti, a kiadások alakja, lapszáma egy; de a pontos összehasonlítás a sorváltak segítségével megmutatja az eltérést. Hasonlítsuk össze e végből a címlapot s a két kiadás utolsó lapját.

Az első kiadás címlapja:

Salamon Ki- rálnak Az David Király Fianak Markalfal való Tréfa beszédeknek rövid könyve (Fametszet.) Mindenek ez végre irattatnak meg, hogy jot tanollyunk belőlle.

A második kiadás címlapja:

Salamon Ki- rálnac, Az David Kiraly Fi- anac Markalfal Valo Trefa Beszedek- nec rövid Könyuc. (Fametszet.) Mindenecc e végre irattatnac meg, hogy iót tanollyunc belőlle.¹

¹ Megjegyzendő, hogy a Beöthy-féle Képes Irodalomtörténetében közölt hasonmás, melyet az Athenaeum szívességéből mi is bemutatunk, az akadémiai példány s nem az erdélyi múzeumi címlapjáról, tehát a második kiadásról készült.

SALAMON KI-

RÁLYNAC, AZ DAVID KIRÁLY FI-
ANAC MARKALFAL VALÓ TREFA BESZÉDEK.
nek rövid Könyve.

... meg, hogy lát tanólyunc belire.

Salamon és Markalf második kiadásának címlapja.

Az első kiadás utolsó (32a) oldala:

töbzför engemet haragra inditfon.

Annakokaért mind ő maganak, f- mind fele- | fégének adaf-
fék étel, ital, és ruházat minden | fűkfégeknek idején. Es ekkép-
pen Markalf | ki menekedék az Salamon Király kezé- | ből, es
mind éltig nagy bé- | kefében nyugovék. | De ám most-is | nyugfzik. |
Finis libri Marcalffi. | Nyomtattatott Colosvaratt. (Két fametszet.)

A második kiadás utolsó (32a) oldala:

hogy töbfzer engemet haragra indiczon.

Annac okáért mind őmagánac f mind fe- | lefégenec adaf-
séc étel, ital, és ruházat minden | fűkfégeknek ideyén. És eckép-
pen Mar- | kalf ki menekedék az Salamon Ki- | rály kezéből,
és mind éltig | nagy bekefségben nyugouéc: | De ám most is nyug-
fzic. | Finis libri Markalffi. | Nyomtattot Colosuárat. | (Két fametszet.)

Tehát nemcsak a címlap, az egész kiadás eltér az esztergomi és akadémiai példány szerint az erdélyi múzeumitól: azaz két külön kiadásról van szó, melyek mindketteje Kolozsvárt, a Heltai-féle nyomdában jelent meg. E szerint e népkönyvből a XVI. századból négy s nem három kiadást ismerünk: az 1577-iki erdélyi múzeumi egyetlen példányt, az akadémiai és esztergomi példányt, vagy is a második kiadást, mely mint új adalék, 396. számmal iktatandó be a Magyar Könyvszemle adalékai közé; továbbá a monyorókereki 1591-iki kiadást mely a Magyar Nemz. Múzeum egyetlen példányában maradt meg s a lőcseit, melynek egyetlen példánya ugyanott őriztetik.

Azonban az erdélyi múzeumi, valamint az esztergomi és akadémiai példányok nemcsak két külön kiadás képviselői; hanem a szövegben is eltérnek. Vegyünk csak pár helyet pl. az előbeszédből:

Első kiadás: . . . »hogy egyebeknek példájok, mindenkor | mint egy tükör legyen embernek előtte: mert | az időnek rövid volta miatt, igen keves dolog- | nak mehet ember végére, holott laffan laffan el | fogyatkozik az termézfet.«

Második kiadás: Hogy az Embereknek legyen előtte | mint egy Tükör mindenha az egyebeknek pél- | dáya: Miért hogy az minémű rövid az ember- | nek élete, igen keues dolognac menne végére, | holot laffan laffan el fogyatkozie a termézfet.

Első kiadás: . . . »mind az által, mivel hogy Sapientibus fatis, (az mint az Deákok fázolnak) Az | kinek okoffaga vagon megh értheti, s-értfe-is | + ugy minden, az mint tízfteffegesb.«

Második kiadás: »Annac okáért miért hogy à | mint az Deakoc fázolnak (Sapientibus fatis eft dictum) à kinec elmeye vagon rà megh értheti, | és ércze vgy az mint fázerei.«

Ezekből és egyéb, különben lényegtelen eltérésekből nem csak az látszik, hogy két külön nyomdatermékkel, hanem az is, hogy az esztergomi és akadémiai példányokban egy második, *jávitott* kiadással van dolgunk.

A szöveg összehasonlításában több példára is hivatkozhatnánk, de felesleges; noha bizonyosságai ezek annak, hogy a második kiadást a kiadó javítani törekedett s ez, ha nem föltétlenül, tanúsítja még azt is, hogy Heltai volt egyszersmind e népkönyv fordítója, helyesebben átdolgozója is. A második kiadás azonban a technikai dolgokban kevésbbé gondos.

Az előbbiekén kívül azt, hogy az erdélyi múzeum példánya valóban a régibb kiadás és pedig hihetőleg első, bizonyítják egyéb kisebb adatok; pl. a Heltai-féle c-nek a 2-dik kiadásban é-vel helyettesítése, az ékezett betűk pontosabb alkalmazása. Viszont a pontatlanabb nyomdai kiállítás bizonyítékai a számosabb helyesírási botlások: *mondta* h. *monta*, *ott* h. *ot*, a végső *k* h. *c* használata, a *ts* v. *tf* h. a rendesen használt *cz*.

E körülmények figyelemre méltók azért, mert Szabó K. a második kiadásból az esztergomi példányt látta az 1882-diki budapesti könyvészeti kiállításon; de a közleményünk elején említett okból csak azt a tapasztalatot merítette, hogy az erdélyi múzeumi példány nem »unikum«; pedig az, mert most csakugyan az első kiadás egyetlen példánya. Figyelemre méltók azért is, mert dr. Körösi László kiadván az esztergomi példány szerint a népkönyvet, az előszóban ezt írja: »Alkalmam volt összehasonlítani a kolozsvárit az esztergomi példánnyal s azt találtam, hogy a Szabó Károly által legelső magyar kiadásnak vett kolozsvári példány legalább is 50 esztendővel későbbi keletű, mint az esztergomi, habár az összetévesztés okozója, a fametszet, ugyanaz is.«¹

¹ Mulattató zsebkönyvtár. 30. Salamon és Markalf. Esztergom, 1885 16-r. 91 l. (Ebből 25 l. bevezetés. A népkönyv eredeti előszavát nem közli.

Ez az 50 év különbség jelzése, holott legfőlebb 10 évről lehet szó, mutatja, hogy az összevetés nem volt pontos, a nyelvi javításokat Kőrösi nem vette szemügyre. Vegyünk ezekhez még pár körülményt. Mi, mint említők, azt tartjuk, hogy a latin és német szöveg szemelőtt tartásával a népkönyvet maga Heltai fordította le, ki 1574 végén meghalván, fia adta azt ki először 1577-ben. Hogy ez a kiadás csakugyan 1577-re tehető, bizonyítja a fametszvény évszáma; ez a fametszvény ugyanis *egyenesen a magyar kiadás számára készült* s egyetlen külföldi kiadás címképével sem azonos, mint ezt 1893-diki utamban volt alkalmam tapasztalni, midőn a népkönyvnek majdnem az összes ismert régiebb kiadásait mintegy husz európai könyvtárban megnéztem, érdekelvén az, hogy honnan vette a kiadó a címképet. A fametsző tehát azon évet véste rá a képre, melyben megrendelésre készítette s így a címképben egy magyar, sőt kolozsvári fametszet van előttünk, mely igazolja az első kiadás évét s rajta az *S G C* betűk kétségtelenül a metsző nevét jelölik, talán így: *Sculpsit G(eorgius) C.* E szerint méltán mondjuk a kiadást 1577-ből valónak.

Ami már most az első és második kiadás közti időkülönbséget illeti, erre megfelel az, hogy Cornides Dániel még egy kolozsvári kiadást említ 1585-ből (Szabó K. I. k. 216. sz.) s le is írja címét így: *Salamon Királynac az David Király Fianac Markalfal valo tréfa beszedeckne c rövid Könyve. Colosv. 1585.* — s alakját 4-rétnek mondja.¹ Hogy ez a cím helyes és hogy a 2-dik kiadás címét követi, arról mindenkit meggyőzhet a végső *k*-nak *c*-vel írása. Épen ezért azt hisszük, hogy ez nem egyéb, mint a második kiadás. Erre jön a monyorókereki 1591-iki, különben kevés technikai gonddal készült 8-rétű kiadás és mi gondos összevetés alapján állíthatjuk, hogy ez a kolozsvári második (vagy tán harmadik?) kiadás lenyomata,

¹ Bibliotheca Hung. 1792. 230 l. L. Sándor Istvánánál: Magyar Könyvesház. 10 l. Ő itt még azt is tudni akarja, hogy az 1585-ki kiadás 8-rétű volt. A címet egyébként nem közli oly pontosan, mint Cornides, noha hihetőleg az ő nyomán adja. Legyen szabad itt némi kétségnek adni kifejezést, hogy Cornides látott-e 1585-iki kiadást. Én azt hiszem, hogy ő a második kiadásból látott egy példányt, és pedig azt, mely most az akadémia birtokában van, s melynél a kolofonhoz tintával csakugyan hozzá van írva az 1585. évszám. Valószínűvé teszi ezt az is, hogy Cornides teljes pontossággal adja a második kiadás címét az eredeti helyesírás szerint.

vagyis ez a kolozsvári kiadás már oly számban készült, hogy a vas megyei Monyorókerékre is eljutott egy példánya, hol utána nyomták. Ha tehát Cornides csak találmónra írta is az általa látott példányról, hogy 1585-ben jelent meg, a 2-dik kiadás az 1577—1591. közti időből, ha pedig 1585-ben is jelent meg egy kiadás, akkor az 1577—1585 közti időből való. Ennyire apad le az 50 év.

De hogyha valaki a Heltai-féle kiadványokat valóban pontosan összeveti, azt fogja találni, hogy csakugyan az a példány régibb, mely az Erdélyi Múzeum birtokában van s melyet mi első kiadásként jelöltünk, mint Szabó Károly. Ugyanis *ugyanazon betűkkel* van nyomva, mint a Heltai-féle »*Cancionale*« 1574-ből, Valkai András »*Hariadenusról*« szóló éneke 1573-ból, a Heltai-féle »*Biblianac*« első része 1562-ből s ugyanennek második része 1565-ből, Ilosvay »*sok féle nevek magyarázattya*« 1578-ból. Sőt a Heltai-féle »*Biblianac*« I. részében már 1562-ben megjeljük ugyanazon nagy, fametszetű kezdőbetűket, melyek sorozatából való népkönyvünk A₃ levelén, úgy az első, mint a második kiadás példányain, a diszes *M* kezdőbetű, valamint megjeljük ugyanott azon szövegzáró diszt (vignetta), mely mindkét kiadás utolsó lapján, a 2-dik helyen áll. Igaz, hogy e diszes betűk sorozatából találunk kezdőbetűket 1589-ből a »*Kopaszságnak diczireti*«-ben (*H* betű) s 1596-ból is a *Báthori Sigmond*ról szóló énekben; de hát az ily betűk, mint költségesebbek s ritkábban használtak, tovább is tartottak. Valamint a második kiadás betűit megjeljük ugyanazon szövegzáró diszszel Göröcsöninek *Mátyás király*ról szóló énekében 1581-ből, a »*Kopaszságnak diczireti*«-ben 1589-ből s mint Körösi is megjegyzi, ugyanazon betűkkel van nyomva, mint az *Aspasiáról* szóló ének 1591-ből. Tegyük ehhez, hogy az esztergomi példány címlapjának betűi láthatók a »*Historia Josephusból*« címlapján 1580-ból, *Ptolemeus historiájának* címlapján 1588-ból, melynek szövege is a második kiadás betűivel azonos betűkkel van nyomva, valamint magának a népkönyvnek ismert két kiadása betűi is azonosak.

Mindezekből az világlik ki, hogy régi magyar könyvtárunk a *Salámon és Markalf*-ről szóló népkönyvnek egy XVI-dik századbéli, eddig le nem írt kiadásával szaporodik, mely egy hihetőleg kolozsvári fametszőtől származó címkeppel 1577-ből való, míg az eddig elsőnek tartott kiadás (esztergomi és akadémiai

példány, ugyanazon fametszettel), az 1577—99. évek közti időszakokból származik, s ezek mellett az 1585-diki Cornides-félet töröljük a kiadások közül. E kettőt követi a monyorókereki 1591-ből, melynek szövege a kolozsvári második kiadás alapján készült, mint az összes ismert kiadásoké 1808-ig. Ennek pontos leírása a következő:

Monyorókerék, 1591. Manlius J. 8-r. 32 levél, lapjelzéssel, latin betűk.

Collatio: AD⁸, I^a. Salamon || Királynak, Az || David Kiraly Fianak: || Markalffal valo trefa beszedeeknek rő- || uid könyue. || Mindenek e vegre irattatnak meg, || hogy iot tanullyunk belőle. || Nyomtatot Mony- || oroköröken Manlius János által. Anno M. D. XCI. — I^b: Praefatio, Az Az: Eloel || iaro beszéd, az Markolffus trefas || dolgaira. 32^a. lap: Vege.

Czímlap, Magyarország czímerét ábrázoló fametszettel, végén (32^a l.) fametszetű szövegzáró dísz.

Magyar Nemzeti Múzeum, R. M. K. 239. (Szabó K. I. k. 247. sz.)

Ehhez járúl a XVI-dik századból egy 4-dik kiadás hely és év nélkül (Szabó K. I. k. 365. sz.), melynek pontos leírása ez:

Év és h. n. 4-r. 16 levél, lapjelzéssel, latin betűk.

Collatio: ADAD⁴. Markolfnak || Salamon Kirallyal valo treffa befzediről irott rövid Könyv. || Praefatio, || Azaz, || Előljáro beszéd, az Markolffus treffa beszédire. || 16^b. lap: Vege.

(Külön czímlap nélkül.)

Magyar Nemz. Múzeum, R. M. K. 365.

Azt, hogy ez a kiadás szintén a kolozsvári második kiadás nyomán készült, pár sor idézet a fentebbiekkel összehasonlítva könnyen eldönti.

»Hogy az embernek || legyen előtte mint egy tükör mindenha az egyebek- || nek példaja: Miert hogy az minemű rövid az em- || bernek clete igen keves dolognak menne vegere, || holot laffan laffan el fogyatozik az termefzet.«

Ez a hely összehasonlítva egyebekben is az összes későbbi kiadásokkal, tanúskodik a mellett, hogy ezek mind a kolozsvári második javított kiadás szövegét követik.

A leírt XVI-dik századi négy kiadáson kívül 1808-ig még

nyolcz kiadás ismeretes, melyek leírását ritkaságuk miatt a következőkben adjuk:

5. *H. és év n. (XVII. század, Lőcse.)* 4-r. 27 levél. lapjelzéssel, latin betűk.

Collatio: AF⁴, G³. Salamon || Királynak, || Az David kiraly || Fianak Markalfal || való tréfa Beszédeknek || Rövid Könyve. (Fametszet: Salamon Kir.) Mindenek az végre Irattanak-meg, hogy jót tanuljunk || belőle. II^a: Praefatio, | Az az: | Elöl-járó beszéd, az Markalf, tréfás | dolgaira. 27^b lap: Finis libri Markolffi.

Van benne az A¹, A⁴, B¹, C⁴, D¹, D², D³, E¹, E³ (2), E⁴, F¹, F⁴, G² (2) G³ leveleken 16 fametszet, az A² levelen szövegzáró dísz. Magyar Nemzeti Múzeum, RMK. (Szabó K. I. k. 1599. sz.)

6. *Buda, 1744.* Nyomt. n. 8-r. 34 számozatlan levél.

Collatio: AD⁸, E². Salamon || Királynak, || A' || David || Király || Fianak, Markalfal || való tréfa beszédeknek || rövid. || Könyve || Mostan újjobban az előbeni betű- || fogyatkozásokból háromszor az Budai Ty- || pográfia költségével nyomtatásban || ki-adatott. || 1744. Esztendőben. I^b. lap: Minden e' végre irattat- || nak-meg, hogy jót ta- || nulunk belőle. II^{ab}. lap: Elöl Járo Beszéd || Az Markalf tréfás dolgaira. 34^b. lap: Vége.

Végén a tipografus jegye.

Magyar Nemz. Múzeum, P. o. Hung. 1302.

7. *Buda, 1749.* 8-r. 34 számozatlan levél lapjelzéssel.

Collatio: AD⁸, E². Salamon || Királynak, || A' || David || Király || Fianak, Markalfal || való tréfa beszédeknek || rövid || Könyve || Mostan újjobban az előbeni bótű- || fogyatkozásokból háromszor az Budai || Typográfia költségével nyomtatásban || ki-adatott. || (Vignetta.) Nyomtatott Budán Veronika Nottensteiné Özvegy- || nél, 1749. Esztendőben. I^b. lap: Minden ez végre irattat- || nak-meg, hogy jót tanul- || junk belőle. 34^b lap: Vége. (Záró vignetta.)

Erdélyi Múzeum.

8. *H. és nyomt. n. 1760.* 8-r. 32 számozatlan levél, lapjelzéssel.

Collatio: AC⁸. Salamon || Királynak, || A' || Dávid || Király || Fianak, Markalfal || való tréfa-beszédeknek || rövid || Könyve. || (Vignetta.) || Nyomtatott 1760-dik || Esztendőben. I^b. lap: Mind e'

végre irattattak-meg, || hogy iót tanuljunk belőle. 32^b lap: Vége. (Záró vignetta.)

Erdélyi Múzeum.

9. *Vác, 1783. Nyomt. n.* 8-r. 24 számozatlan levél.

Collatio: AC^s. Czíml.: Salamon || királynak, || Dávid király' || fiának, || Markalfal-*való tréfa* || beszédének || rövid könyve. || Mostan újjobban az előbbenni *bötü-* || fogatkozásokból meg-jobbított. Vátzon, Nyomattatott 1783. I^b. lap: Minden ez végre irattatnak-meg, hogy jót tanuljunk belőle. II^{ab}. lap: Elöl-járó beszéd az Markalf tréfás dolgaira.

British Museum, 12,410. $\frac{aa.}{1-8}$ 39. (Egy gyűjtő kötetben.)

10. *Buda, 1786.* 8-r. 32 számozatlan levél.

Collatio: AD^s. Czim: Salamon || Királynak, || A' || Dávid Király || fiának, || Márkolfal-*való tréfa* beszédének || rövid könyve. || Mostan újjobban az előbbeni *bötü-fogyat* || kozásokból hatodszor a' Budai Typographia || költségével nyomtatásban ki-adatott. || Budán, || Nyomtatott Katalin' Landerer Betűivel. || 1786. I^b. lap: Minden a' végre irattatik-meg, hogy jót tanuljunk belőle. II^{ab}. lap: Elöl-Járó beszéd a' Markalf tréfás dolgaira.

British Museum, 12,410. aaa. 37.

11. *Vác, 1795. Nyomt. n.* 8-r. 24 számozatlan levél.

Collatio: AC^s. Czíml.: Salamon || Királynak, || A' || Dávid Király || Fiának || Markalfal-*való Tréfa* || Beszédének || Rövid Könyve. || Mostan újjobban az előbbeni *betü-* || fogatkozásokból meg-jobbított. || Vátzon, Nyomattatott. 1795. I^b. lap: Mindenek e' végre irattatnak meg, || hogy jót tanuljunk belőle. — 24^a. lap: Vége.

Magyar Nemz. Múzeum. P. o. Hung. 1305.

12. 8-r. *Buda, 1808.* 32 számozatlan levél, lapjelzéssel.

Collatio: AD^s. Salamon || Királynak, || A || Dávid Király || Fiának, || Markalfal-*Való Tréfa* || Beszédének || Rövid Könyve. || (Vign.) || Budán, || Nyomtatott 1808-dik Esztendőben. I^b levél: Minden a' végre irattatik-meg, hogy || jót tanuljunk belőle.

A szöveg 31 levél, a 32-diken, hogy üresen ne maradjon, két anekdóta van: Háboru idő ellen való harangozás. Montecuculihoz lő egy katona, hogy a' halált meg-érdemelje.

Erdélyi Múzeum.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA AZ 1893/94. ÉVBEN.¹

Az 1894. év kezdetével a könyvtár hiányainak rendszeres pótlása, beszerzése megkezdődött. A gyarapodás a könyvtár minden osztályában oly mérveket öltött, a minőre a megelőző években példa nem volt. A hiányok pótlása kétféle irányban történt; az antiquár-katalogusok, a hazai és külföldi irodalom új termékeiről kiadott jegyzékek rendszeres tanulmányozása és az irodalmi híreknek folytonos figyelemmel való kísérése lehetővé tette, hogy a könyvtár új szerzeményekkel eddig nem tapasztalt mérvben gyarapodjék; másrészt a könyvtár iparkodott megbízások adása által újra megszerezni oly műveket, melyeknek egykor tulajdonában volt, de a megejtett revíziók alkalmával hiányzóknak bizonyultak. A könyvbeszerzések öntudatos eszközlése és kivált a régi hungarikumoknak egyre emelkedő piaci ára mellett kétségtelenné vált, hogy a vásárlásokra szánt dotáció megközelítőleg sem elégséges azon nagy nemzeti és kulturális célok elérésére melyeknek szolgálatára a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára, mint egyetlen magyar nemzeti könyvtár, hivatott.

A könyvtár *nyomtatványi* osztálya a lefolyt évben 12,252 darab nyomtatvánnyal szaporodott, míg 1892/3 évben a gyarapodás összesen 5607 darab volt. E számba az ú. n. apróbb nyomtatványok, több ezerre menő darabjaikkal, nincsenek betudva. A gya-

¹ A Magyar Könyvszemle fenállása óta rendszeresen közölte a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának állapotáról szóló évi jelentéseket. Az új folyam megindítása óta az évnegyedi jelentések számolnak be az intézet állapotáról. Mindazonáltal nem tartjuk feleslegesnek a régi eljárást megújítani, és az évi jelentést is közzétenni, mely egy egész évi működésről foglalja össze az évnegyedes jelentésekben elszórt adatokat. Az utolsó évi jelentés, mely a folyóiratban megjelent, az 1892/93. évről szól. A jelen évfolyam II. füzetében fogjuk közölni az 1894 szeptember 1—1895 december 31-ig terjedő nagy évi jelentést, mely a nm. vallás- és közoktatásügyi minisztérium által az ezredéves emlékünnepek alkalmából kibocsátandó monumentális jelentés alapjául szolgál. E két jelentés közt fentmaradt hézag kitöltésül szolgál az az évi jelentés, a melyet a fentebbiekben vesznek t. olvasóink. Szerk.

rapodásból 3165 db. az 1848. 18. tvcz. alapján beküldött köteles példány, 5980 db. ajándék, 3107 db. vétel útján került a könyvtár tulajdonába.

Ez év nyomtatványi szerzeményeiből első helyen említendő *Kossuth Lajos könyvtára*, melyet annak megvásárlására alakult országos bizottság ajándékozott a könyvtárnak. Összesen 4303 kötet és füzetből áll és átvételét Turinban részletes jegyzék mellett Fejérpataky László igazgató-őr eszközölte. A könyvtár legnagyobb részben történelmi és természettudományi munkákat foglal magában. Az Angliában és Amerikában ajándéku kapott nagyobb díszmunkák mellett az érdeklődést leginkább azon apróbb nyomtatványok, füzetek költik fel, a melyek az 1848–50-es évek alatt külföldön jelentek meg, s melyek e kor történetére sok becses adatot tartalmaznak.

Egyéb nevezetesebb ritkaságokból kiemelendő Müller Miksa, oxfordi tanár ajándéka: a Rig-Vedának általa eszközölt kiadása a pannonhalmi breviarium 1512-ből, a Frangepán-breviárium 1518-ből, Túróczi krónikájának 1488. évi brünni kiadása, melynek (sajnos csonka) példányával a könyvtár revíziója alkalmával tapasztalt hiányt óhajtotta pótolni, stb.

A könyvtár olvasótermét 11,653 egyén látogatta, kik 25,063 nyomtatványt használtak. Kikölcsönzés útján 1821 egyén 6483 művet vitt ki a könyvtárból 8636 kötetben.

A gyarapodással, mely a köteles példányokról alkotandó új törvény életbe léptekor előreláthatólag még sokkal nagyobb mérvű lesz, éppen nem áll arányban e szerzemények könyvtári feldolgozása. A 12,000 kötetet meghaladó növekedéssel szemben 4239 műről készült czímlap, 1361 mű osztályoztatott és 921 mű 1060 kötetben adatott kötés alá. E számok bizonyítják, hogy a könyvtár jelenlegi személyzete az egyre növekedő adminisztratív teendők és a látogató közönség igényeinek kielégítése mellett a megfeszített munka daczára is teljesen elégtelen a gyarapodás feldolgozására. Ez az oka, hogy a könyvtár inkunabulumainak szakszerű leírása és kiadásra szánt jegyzékének elkészítése legnagyobb részt a hivatalos időn túl történt. E bajon a könyvtári személyzet tetemes szaporításán kívül az adminisztrácziónak és a közönség kiszol-

gálásának a könyvtári intenzív munkásságtól való különválasztása segíthet.

A *kézirattár* gyarapodása 143 drb kézirat és 6 fényképmásolat. E számból 89 kézirat és 5 fénykép ajándék.

Az ajándékozók közt *Forgó Istvánné* nagyatyjának Walther Lászlónak hagyatékából származó 75 becses kézirattal szerepel. A vétel útján szerzett kéziratokból kiemelendő egy XV. századi, vegyes tartalmú kódex Janus Pannonius öt eltérő szövegű versével; Aranka György leveleinek gyűjteménye; Pasquini olasz följegyzései III. (VI.) Károly török háborúiról és egy XV. századi papir kódex, melynek vallásos, jobbára aquinoi Szent-Tamásból vett tartalmát magyarországi egyén, Johannes de Schönwald írta 1420-ban stb.

A lefolyt évben 370 kutató 1173 kéziratot és 255 fényképmásolatot használt.

A végzett kézirattári munkálatok közül főlemlitendő a Wenzel-féle gyűjtemény rendezése 212 kötetben, melyek közül 86 kötet egyes levelekből álló oklevélmásolat-gyűjtemény. Rendeztetett továbbá a Forgó Istvánné által ajándékozott Walther-hagyaték és az 1874 óta a könyvtár tulajdonában lévő Vörös Antal-féle gyűjteménynek az 1848/9-es eseményekre vonatkozó kézirati része, melynek több mint 2000-re rúgó darabjai eddig a képzelhető legrosszabb módon voltak elhelyezve és ezzel úgyszólván kezelhetetlenné téve. A régi rendezetlen és beosztatlan kézirattári anyagból lajstromoztatott és a megfelelő szakba beosztott 171 mű, melyekhez 300-nál több utalólap készült.

A *levéltár* gyarapodása a következő: vétel útján 912 db. iromány, 1404 db. nyomtatvány (1848/9. évi proklamációk) és 11 db. fényképmásolat; ajándék útján 665 db. irat és 2 db. fényképmásolat; csere útján 74 db. irat; letétemény útján 2051 db. irat, összesen 5119 db.

A szerzemények közt kiemelendők: gr. Kreith Bélának 489 drb iratból és 1404 drb nyomtatványból álló gyűjteménye, mely az 1848/9 évi szabadságharcz történetére nézve becses darabokat foglal magában. A gyűjteménynek 3000 frton leendő megvételét a nagymélt. miniszterium rendelte el. Továbbá Melléthei Barna Mihály nagy genealogiai gyűjteménye, melynek több ezerre menő darabjai részben a levéltarat, részben a kézirattart gazdagították.

A czimereslevelek gyűjteménye a lefolyt év alatt 26 darabbal gyarapodott.

Letétemény útján a levéltár megszerezte a Péchújfalusi *Péchy* család törzslevéltárát, továbbá a Magyar-nagysombori *Sombory* család levéltárát, melyekkel a Magyar Nemz. Múzeumban letéteményezett családi levéltárak száma 27-re emelkedett.

A levéltár használatát illetőleg felemlítendő, hogy abban 67 egyén 15,315 oklevelet használt.

A lefolyt évben befejeztetett a letéteményezett Becsky levéltár rendezése, mely 7318 db oklevelével 24 fiókban állítatott fel. Rendeztetett Wenzel Gusztáv gyűjteményének levéltári része, mely 1087 drb oklevelet foglal magában; úgyszintén a Majláth Bélától vett gyűjtemény 901 darabja. A gróf Kreith-féle gyűjtemény átvétele és rendezése hónapokig foglalkoztatta a levéltár személyzetét. A folytonos revideálási és rendezési munkálatokon kívül a czéhiratok jegyzékbe vétettek és ezekről több ezer mutató czédula készült; úgyszintén megkezdődött a mohácsi vész előtti oklevélnyagnak lajstromozása.

A *hírlapkönyvtár* gyarapodása a lefolyt évben 909 évfolyam hírlap 54,627 számmal, melyekből 2 évfolyam 45 hírlapszámmal ajándék, 33 évf. 1991 számmal vétel útján szereztetett meg; a többi mint köteles példány küldetett be a Nemzeti Múzeum könyvtárába.

Az olvasók száma 1483 volt, kik 3470 hírlapkötetet használtak.

A végzett munkákat illetőleg köttetett 232 kötet hírlap, revideáltatott 801 hírlap 35,222 száma, reklamáló levél iratott 473, czéduláztatott 183 hírlap 476 évfolyama.

A könyvtár általános ügyvitelében a hivatalos akták száma 587 volt.

A személyi változások a könyvtár tisztviselői karában a következők voltak: Dr. Fejérpataky László az 1893 év végével a könyvtár igazgató-örvévé neveztetett ki, dr. Schönherr Gyula segéd segédőri ranggal levéltárnokká, Kereszty István segéd segédőrré léptettetett elő, dr. Áldásy Antal levéltári segéddé neveztetett ki, míg dr. Csuday Jenő segédőr főreáliskolai tanárrá neveztetvén ki, elhagyta az intézetet.

A könyvtár tisztviselői közül dr. Sebestyén Gyula kézirat-tári segéd a M. Nemzeti Múzeumtól nyert segélylyel hosszabb tanulmányutat tett. Felkereste a bécsi udvari, egyetemi és érseki, a salzburgi tanulmányi és benczés, a müncheni állami, erlangeni egyetemi, jenai egyetemi, weimari nagyhercegi, göttingai egyetemi, wolffenbütteli nagyhercegi, berlini királyi, lipcei egyetemi és városi, a drezdai királyi és a prágai egyetemi könyvtárakat, a hol kataloguskészítési rendszereket tanulmányozott és részletesen leirta az ott őrzött Korvin-kódexeket.

A könyvtári tisztviselői — egy kivételével — tevékeny részt vettek a szakirodalomban; ezt bizonyítja a könyvtár szakfolyóirata, a *Magyar Könyvszemle* is, mely dr. Schönherr Gyula levéltárnok szerkesztésében pontosan megjelenve, gazdag tudományos tartalommal, első sorban a könyvtári tisztviselők dolgozatait tartalmazva és a könyvtár érdekeit szolgálva immár új folyamának második esztendejét éli.

ADALÉKOK KÁJONI JÁNOS ÉLETÉHEZ.

DR. RUPP KORNÉLTÓL.

Négyesy László barátomnak a Pallas Nagy Lexikona számára leendő felhasználás végett Kájoni János rövid életrajzi adatait összeállítva, e czélból eszközölt kutatásaim alkalmával néhány igen érdekes adatra bukkantam ez érdemes férfiú irodalmi működésére vonatkozólag, s nem tartom feleslegesnek azokkal e folyóirat t. olvasóit e helyütt megismertetni.

Kájoni 1629-ben született Nagy-Kájonban. Korán, 1647-ben lépett a Szent-Ferencz-rendbe, s ott mint kiváló orgonista és orgonaépítő tűnt ki, különösen az egyházi énekben és a Gergely-féle zenében tett kiváló jártasságra szert. A tatárok által elpusztított csiksomlyói iskolát 1661-ben felépíttette s mint mikházai zárdafőnök, 1666-ban az ottani fából épített zárdapület helyébe kőépületet emeltetett. 1669-ben Szárhegyre, 1675-ben pedig Csik-Somlyóra került s mint tartományi rendfőnök, ott könyvnyomdát állított fel, a melyben az általa készített »Cantionale Hungarico-Latinum«-ot

kinyomatta, s adott ki egy kalendáriumot is (1678. évről), melynek egy ép példánya az ottani kolostor könyvtárában ma is meg van. 1687 április 23-án halt meg Szárhegyen.

Arcképét, melyet kétszázöt év múlva megtaláltak, a csik-somlyói zárda 1878-ban újra festette s azt ebédlője falán helyezte el.

Kájoni az említett Cantionalen kívül írt még egy nagy ivrétű kötetet, melyben a breviárium hymnusai, zsoltárok, szentirási szakaszok vannak, s ezek mellett a kolumnákon sok helyett ott találjuk az illető szöveg verses magyar fordítását. Van ebben a kötetben még több vegyes munka is, minők: a) *Palingenesia spiritualis, Trigonía*; b) *Polyplethia continens mysteria et laudes B. V. Mariae*; c) *Hortus rosarum intemeratae semperque virginis Mariae ex diversis virtutum eius flosculis, liliis et rosis contextus*; d) a Jézus és Mária élete, részben latin, részben magyar versekben; e) különféle alkalmakra írt énekek, mint: »Siralmas versek, midőn a nemes Csik-Szereda városában lakó nemzetes Rácz István uram lelkét ő teremtetőjének meg atya, szomorú gyászt szerelmes házastársának hagyott és mások szívében magának jó emlékezetit és kíváncsinos nyájasságot marasztotta, kinek hideg tetemi a híres nevezetes csiki klastromában nyugosznak. Die 5. Septembris 1677.«

A hatvanegy négy soros verszakebél álló vers így kezdődik:

Árnyékhoz hasonló világ dicsőssége,
Oh mely hamar mulik ennek ékessége,
Nem volt soha eddig oly gyönyörűsége,
Melynek nem lett volna siralommal vége.

továbbá:

A halál kaszája semmi rendre nem néz
Gyors repülő nyila megvont íjában kész,
Midőn szemed világ ékességére néz,
E miatt örömed csak hirtelen elvész.

.

Mint jára ama nagy fényes Cleopatra,
Egyiptus kevély királyné asszonya,
Tompasága után arra vive bűja,
Hogy Aspis kígyóval elulöjt marassa. stb.

Mária-himnuszai közül érdekes a »Consolare Domina« című latin himnusz fordítása:

Eörvendez Asszony Anya, Egek királynéja
Mért hogy búdban így el fogysz, hajnal csillaga,
Romlásból e világot fiad fel allatja.

Az eredetiben:

Consolare Domina Mater et Regina
Cur moerore deficiis stella matutina,
Tuus levat filius mundum a ruina.

Vigadozz szülő virág, légy emlékezésben
Rólam mert bizony kit látsz most bűnös személyben
Isten fiának lenni ismered tellyesen.

Inkáb szenved szent fiad, hogy te szenvedsz nézván
Felemeli szemeit szenved felemelvén
Zokogásokat teszen, te siralmat tevén. *stb.*

Van ezen kívül egy kéziratban levő kötet, mely érthetetlen hangjegyekkel van tele s készülésének ideje 1652—1671; misék, antifonák és himnuszok orgona kísérete. Továbbá egy 84 oldalból álló magyar *herbarium*.

Jó volna, ha az illetékes körök teljesen hozzáférhetővé tennék Kájoni relikviáit, mert azok bizonyára nagyon sok és érdekes adatot őriznek az egyházi himnusz-irodalomra vonatkozólag.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

(Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához.)

MAGYAR ORSZÁGGYÜLÉSI TÖRVÉNYCZIKKEK A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

HORVÁTH IGNÁCZTÓL.

A Magyar Könyvszemle mult évi folyama harmadik füzetében közöltem az erdélyi országgyűlések magyar szövegű törvényczikkeit, mint a Szabó Károly Régi Magyar Könyvtára I. kötetéhez tartozó adalékokat; jelen alkalommal a magyar országgyűlési törvényczikkeket teszem közzé, melyek a Régi Magyar Könyvtár II. kötetét gyararapítják új adalékokkal.

A nyomtatás helyét legtöbbször az országgyűlés helyével, mint legvalószínűbbel azonosítottam; nyomtatási évül az országgyűlés évét vettem, mert bizonyos, hogy a törvényczikkek még ugyanazon évben nyomás alá kerültek.

1.

[131.] (*Pozsony,*) 1595.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM. ET NOBILIVM, CAETERorumq; Statuum Regni Hungariae, partiumq; ei subiectarum, in generali eorum Conventu, ad decimum diem nuper elapfi mensis Ianuarij, Anno Domini, Millefimo, Quingentesimo, Nonagesimo quinto, indicto Pofonijq; celebrato, cunctufi.

2r. A₁₂ = 12 sztlan levél.

2.

[132.] (*Pozsony.*) 1596.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM ET NOBILIVM, CAETERorumq; Statuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumq; ei subiectarum, in generali eorum Conuentu, ad decimum quintum diem Mensis Ianuarij, Anno domini, Millefimo, Quingentesimo, Nonagesimo sexto, indicto, Pofonijq; celebrato, conclusi.

2r. A₁₆=16 sztlan levél.

3.

[133.] (*Pozsony.*) 1597.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNatum & Nobilium, caeterorumq; Statuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumq; ei subiectarum, in generali eorum Conventu, ad festum Purificationis gloriosissimae Virginis Mariae, Anno Domini, Millefimo, Quingentesimo, Nonagesimo septimo indicto, Pofonijq; celebrato, conclusi.

2r. A₁₁=11 sztlan levél.

4.

[134.] (*Pozsony.*) 1598.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNatum & Nobilium, caeterorumq; Statuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumq; ei subiectarum, in generali eorum Conventu, ad festum Conversionis beati Pauli Apostoli, Anno Domini, Millefimo, Quingentesimo, Nonagesimo octauo indicto Pofonijq; celebrato, conclusi.

2r. A₁₀=10 sztlan levél.

5.

[135.] (*Pozsony.*) 1599.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNatum & Nobilium, caeterorumq; Statuum & Ordinum Regni Hungarię, partiumq; ei subiectarum, in generali eorum Conuentu, pro festo Conuerfionis beati Pauli Apostoli, hoc est, vigesimo quinto die mensis Ianuarij, Anno domini, Millefimo, Quingentesimo, Nonagesimo nono indicto, Pofonijq; celebrato, conclusi.

2r. A₁₃=13 sztlan levél.

6.

[136.] (*Pozsony*,) 1600.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM & NOBILIVM, CAETERORVMQ; STATuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumq; ei subiectarum, in generali eorum Congregatione, ad festum Purificationis gloriosissimae Dei genitricis Virginis Mariae, Anno Domini Millefimo, Sexcentesimo indicta, Pofonijq; celebrata, conclusi.

2r. A₈=8 sztlan levél.

7.

[137.] (*Pozsony*,) 1601.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM & NOBILIVM, CAETERORVMQ; STATuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumq; ei subiectarum, in generali eorum Conuentu, pro festo Conuerfionis beati Pauli Apostoli, siue vigesimo quinto die mensis Ianuarij, Anno Domini Millefimo, Sexcentesimo, primo, indicto, Pofonijq; celebrato, conclusi.

2r. A₁₀=10 sztlan levél.

8.

[138.] (*Pozsony*,) 1602.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM & NOBILIVM, CAETERORVMQ; STATuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumq; ei subiectarum, in generali eorum Congregatione, ad festum Cathedrae beati Petri Apostoli, Anno domini, Millefimo, Sexingentesimo, secundo, indicta, Pofonijq; celebrata, conclusi.

2r. A₉=9 sztlan levél.

9.

[139.] (*Pozsony*,) 1603.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM, & NOBILIVM, CAETERORVMQ; STATuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumq; ei subiectarum, in generali eorum Congregatione, ad festum beati Matthiae Apostoli, siue vigesimo quarto die mensis Februarij, proximè praeteriti, Anno domini, Millefimo, Sexcentesimo, tertio, indicta & Posonii celebrata, conclusi.

2r. A₇=7 sztlan levél.

10.

[140.] (*Pozsony*,) 1608.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM ET Nobilium, coeterorumq; Statuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumq; ei subiectarum, in Generali eorum Conuentu, pro festo Beati Michaelis Archangeli, hoc est vigesimo Nono die Mensis Septembris, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Octauo, indicto, Pofoniiq; celebrato, conclusi.

2r. $A-D_3=15$ sztlan levél.

11.

[141.] (*Pozsony*,) 1609.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM ET NOBILIVM, caeterorumq; Statuum & Ordinum Regni Hugariae, partiumq; ei subiectarum, in generali eorum Congregatione, ad Festum Omnium Sanctorum, siue primum diem Mensis Nouembris, proximè praeteriti, Anno Domini, Millefimo, Sexcentesimo, Nono, indicta, & Pofonii celebrata, conclusi.

2r. $A_{10}=21$ sztlan levél.

12.

[142.] (*Pozsony*,) 1613.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM ET NOBILIVM, CAETERORVMQ; Statuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumque ei subjectarum, in generali eorum Congregatione, pro Dominica Invocavit, hoc est vigesima quarta die, proximè effluxi mensis Februarij, Anno DOMINI Millefimo Sexcentesimo Decimo tertio, indicta & Pofonij celebrata, conclusi.

2r. 14 sztlan levél.

13.

[143.] (*Pozsony*,) 1618.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM, ET NOBILIVM, CAETERORVMQVE STATVVM & Ordinum Regni Hungariae, partiumq; ei subiectarum, in generali eorum Congregatione ad Dominicam Inuocavit, hoc est, quartam diem Mensis Martij, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo, Decimo octauo, indicta, Pofonijq; celebrata, conclusi.

2r. $A_1-_{22}=22$ sztlan levél.

14.

[144.] (*Pozsony*,) 1619.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, Magnatum, Nobilium, caeterorumque Statuum & Ordinum Regni Hungariae, Pofonij in generali Diaeta, ad feftum fanctiffimae Trinitatis, hoc eft, XXVI. Menfis Maij, Anni M. DC. XIX. indictae, conclufi.

2r. $A_4=4$ sztlan levél.

15,

[145.] (*Kassa*,) 1620.

ARTICVLI DOMINORVM, BARONVM, MAGNATVM, ET NOBILIVM, CAETERORVMQVE STATVVM ET ORDINVM REGNI HVNGARIAE, In Diaeta eorum Pofonienfi, ad Feflum Diui Martini Epifcopi, Anni Millefimi Sexcentifimi Decimi Noni indicta, Pofoniique celebrata, conclufi: ac Sereniffimo Principi, DN. DN. GABRIELI BETHLEN &c. publicè & folenniter, medio Illuftriiffimi Domini COMITIS PALATINI, die Decima octaua Ianuarii in Anno Millefimo Sexcentefimo Vigefimo exhibiti, & à Serenitate Sua acceptati, approbati, ratificati & confirmati, Caffouiae, XVIII. Februarii Anno Domini M. DC. XX.

4r. $A-D_1=25$ lap.

16.

[146.] (*Pozsony*,) 1620.

ARTICVLI POSONIEN: ANNI M. DC. XX.

2r. $A_2-1_3=12$ sztlan levél.

Elül, végül csonka.

17.

[147.] (*Sopron*,) 1622.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM, ET NOBILIVM, caeterorumq: Statuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumque ei fubjectarum, in generali eorum Congregatione ad primam diem Menfis Maij, Anno Domini Millefimo, Sexcentefimo, Vigefimo fecundo, indicta, Sopronijque celebrata, conclufi.

2r. $A_1-1_5=28$ sztlan levél.

18.

[148.] *H. n. 1625.*

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM, ET NOBILIVM, caeterorumq; Statuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumque ei annexarum in generali eorum Conventu, ad festum Nativitatis gloriosissimae Virginis MARIAE Anno Domini Millefimo, Quingentesimo, Vigesimo quinto indicto, Sopronijque celebrato conclusi.

2r. 20 sztlan levél.

19.

[149.] (*Pozsony,*) 1630.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM BARONVM MAGNATVM ET NOBILIVM CAETERORVMQVE STATVVM ET Ordinum Regni Hungariae, partiumq; ei subiectarum in generali eorum Conuentu ad terminum supra scriptum Anno Domini Millefimo Sexcentesimo Tricesimo indicto Pofonijq; celebrato conclusi.

2r. 10 sztlan levél.

20.

[150.] *H. n. 1635.*

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM ET NOBILIVM, caeterorumque Statuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumque ei annexarum in generali eorum Conventu, ad festum Sancti Andreae Apostoli, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo, Tricesimo quarto indicto, Sopronijque celebrato, conclusi.

2r, A—K=20 sztlan levél.

21.

[151.] (*Pozsony,*) 1638.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM ET NOBILIVM, caeterorumque Statuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumque ei annexarum in generali eorum Conventu, ad festum Sancti Matthaei Evangelistae, Anno Domini Millefimo Sexcentesimo, Tricesimo septimo indicto, Pofonijque celebrato conclusi.

2r. A—K=20 sztlan levél.

22.

[152.] (*Pozsony,*) 1647.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM, ET NOBILIVM, caeterorumq; Statuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumque ei annexarum, in generali eorum Conventu, primum quidem ad Festum Sanctorum Philippi & Jacobi Apostolorum, indicto, ac tandem ad Festum Sancti Bartholomaei Apostoli, prorogato, Anno Domini Millefimo, Sexcentesimo, Quadragesimo sexto, Pofonijq; celebrato, conclusi.

2r. A—Z=48 sztlan levél.

23.

[153.] (*Pozsony,*) 1649.

ARTICVLI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM, & Nobilium, caeterorumq; Statuum & Ordinum Regni Hungariae, & partium eidem annexarum, in generali eorundem Diaeta, pro festo Conversionis Beati Pauli Apostoli, in Anno Domini Millefimo, Sexcentesimo, Quadragesimo nono, Pofonij celebrata, conclusi.

2r. A—P=30 sztlan levél.

24.

[154.] (*Pozsony,*) 1655.

ARTICULI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM, & Nobilium, caeterorumq; Statuum & Ordinum Regni Hungariae, & partium eidem annexarum, in Generali eorum Conventu ad terminum supra scriptum Anno Domini Millefimo Sexcentesimo quinquagesimo quinto, indicto, Pofonijq; celebrato, conclusi.

2r. A—V=40 sztlan levél.

25.

[155.] (*Pozsony,*) 1659.

ARTICULI DOMINORVM PRAELATORVM, BARONVM, MAGNATVM, & Nobilium, caeterorumq; Statuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumq; ei annexarum, in generali eorum Conventu, pro die vigesima prima Mensis Julij, Anno Domini Millefimo, Sexcentesimo Quinquagesimo Nono indicto, Pofonijq; celebrato, conclusi.

2r. A—Bb=50 sztlan levél.

26.

[156.] (*Pozsony*,) 1662.

ARTICULI DOMINORUM PRAELATORUM, BARONVM, MAGNATVM, & Nobilium, caeterorumquè Statuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumque eidem annexarum, in Generali ipforum Diaeta, pro die prima Mensis Maij, Anno Domini Millefimo, Sexcentesimo, Sexagesimo Secundo indicta, Pofonijquè celebrata, conclusi.

2r. A—K=20 sztlan levél.

27.

[157.] (*Pozsony*,) 1663.

ARTICULI DOMINORUM PRAELATORVM, Baronum, Magnatum, & Nobilium, caeterorumq; Statuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumque eidem annexarum, in Generali ipforum Diaeta, pro die prima Mensis Maij, Anno Domini Millefimo, Sexcentesimo, Sexagesimo Secundo indicta, Pofonijq; celebrata, conclusi. ANNO M. DC. LXIII.

4r. A—F₄=24 sztlan levél.

28.

[158.] (*Löcse*,) 1681.

ARCICULI DOMINORUM PRAELATORUM, BARONUM, MAGNATVM, & NOBILIVM, CAETERORUMQ; STATUUM ET ORDINUM REGNI HUNGARIAE, &c. In Generali Eorum Conventu, Anno M. DC. LXXXI. Sopronij Celebrato, CONCLUSI & ab ipsa SACRA CAESAREA MAJESTATE ratificati & confirmati. LEUTSCHOVIAE. Typis, SAMVELIS BREWER.

8-r. 94 lap.

29.

[159.] *H. n.* 1681.

ARTICULI DOMINORUM PRAELATORUM, BARONVM, MAGNATVM, & Nobilium, caeterorumque Statuum & Ordinum Regni Hungariae, partiumque eidem annexarum, in Generali eorundem Conventu, pro Die Vigesima Octava Mensis Aprilis, Anni Millefimi, sexcentesimi, Octuagesimi Primi indicto, Sopronijque celebrato conclusi.

2r, A—T=38 sztlan levél.

30.

(*Pozsony.*) 1687.

ARTICULI DOMINORUM PRAELATORUM, BARONUM, MAGNATUM, & Nobilium, caeterorumq; Statuum & Ordinum Regni Hungariae, Partiumq; eidem annexarum, in Generali eorundem Conventu, pro festo Sancti Lucae Evangelistae, & Anno quidem Millefimo, Sexcentesimo, Octuagesimo Septimo indicto, ad subsequentem tamen Annum Millefimum, Sexcentesimum, Octuagesimum Octavum, & ejusdem festum Conversionis Sancti Pauli Apostoli prolongato, Pofonijq; celebrato, conclusi.

2r. A—E=20 sztlán levél.

31.

H. n. 1707.

ARTICULI INCLYTORUM STATUUM, ET ORDINUM REGNI HTNGARIAE, PRO LIBERTATE PATriae Confoederatum, in Generali eorum Conventu, pro Decima sexta Menfis Majj, Anni Millefimi Septingentefimi septimi extenfo, ac in Campo ad Onod celebrato, conclufi & concinnati.

2r. A₅=5 sztlán levél.

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL.

1895 OKTÓBER 1-TŐL DECZEMBER 31-ÉIG.

I.

A *nyomtatványok osztályának* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 1298 db., ajándék útján 201 db., vétel útján (778 frt 94 kr. értékben) 399 db., összesen 1898 db. nyomtatvánnyal gyarapodott, nem számítva ehhez 693 db. apró nyomtatványt.

A könyvtár helyiségeiben 3624 egyén 7314 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 536 egyén 724 kötetet használt.

E negyedév szerzeményéből a következő becsesebb munkákat tartjuk megemlítendőeknek: 1. Locher Jacobus, *Spectaculum turcicum*. Ingolstadii, 1501. 2. Donatus Hieronymus, *Oratio ad Caesarem pro Christiania*. Venetiis, 1501. 3. Guarinus Alexander, *Funebris oratio in dominum D. Hippolitum Estensem* 1520. 4. S. Augustinus, *Opuscula plurima*. Parmae, 1491. 5. *Die Belagerung der Stadt Wien*. 1529. 6. *Christlicher Heer-Zug wieder den Türcken*. (XVI. század.) 7. *Carmina de cede scismaticorum Moscoviorum per Sigismundum regem Poloniae*. Romae, 1515. 8. *Helii Eobani Hessi de tumultibus horum temporum querela*. Norimbergae, 1528. 9. *Pii papae secundi epistola ad Morbisanum Turcarum principem*. Coloniae, 1532. 10. *Corpus scriptorum historiae Byzantinae*; 48 kötet.

Ajándékaikkal a következők járultak a könyvtár gyarapításához: Ambrozovics Béla (1 db.), Bebel Ágost (1 db.), Belházy N. János (1 db.), Berger Albert (3 db.), Endrődy Sándor (1 db.), Erdélyi Pál dr. (5 db.), Földváry János (1 db.), Gárdonyi Antal, Tata (1 db.), Gömörý Gusztáv, Bécs (4 db.), Győző Lajos (1 db.), Hellebrant Árpád (1 db.), Herman Ottó (1 db.), Hodinka Antal, Bécs (1 db.), Hoitsy Pál (3 db.), Holitscher Fülöp (9 db.), Ivánka

Zsigmond (1 db.), Jagic V., Bécs (3 db.), Mednyánszky Dénes br., Bécs (1 db.), Erdújhelyi Menyhért, Kiskőrös (1 db.), Országh Sándor dr. (1 db.), Törökfalvi Pap Zsigmond, Nagybánya (1 db.), Rill József, Ipolság (1 db.), Schulek Vilmos (3 db.), id. Szinnyei József (37 db.), Teleki Domokos gróf, Sáromberke (2 db.), Tuszkai Ödön (6 db.), Varju Elemér (1 db.), Weissenbach János báró, Tab (1 db.).

Az utolsó évnegyedben a nyomtatványi osztály tisztviselői ügyszólván egyedül a hátralék feldolgozásával voltak elfoglalva. 1397 munkáról készítettek czédulát és 1835 könyvet repertorizáltak; többet, mint az első és második negyedévben együttvéve. Ezen megfeszített munka daczára, az 1894. évi szaporodás nincs teljesen czédulázva, és több mint fele nincs repertorizálva. Ez világos bizonyítéka annak, hogy a mai tisztviselői kar száma elégtelen nemcsak a hátralék feldolgozására, hanem még a folyó munka elvégzésére is.

II.

A *hírlapkönyvtárba* köteles példányként 62 hírlap 16,417 száma érkezett be. Holló László tanár Kun-Félegyházáról 1 hírlap 14 számát ajándékozta.

Vásároltatott Müller antiquártól: Divatesarnok (1863), Kertészgazda (1867), Literaturai Lapok (1836), Magyar Kurir (1795. II. 1797. I.), Népnevelők Kalauza (1865), Pesti Divatlap (1845), Szemlélő (1836), összesen 7 hírlap 357 száma, 11 frt vételáron. Az összes gyarapodás 70 hírlap 19,788 száma.

Kötetett 117 hírlap; a kötésre 150 frt 56 kr. fordítottatott. Kötés alá adatott 85 hírlap.

Átnézetett 618 hírlap 8168 száma. Reklamáló levél 113 iratott, az ebben reklamált 733 számból beérkezett 190 szám.

Czéduláztatott 74 hírlap és 212 évfolyam. Az olvasók száma 376 volt; ezek 1376 hírlapot használtak.

III.

A *kézirattár* a lefolyt negyedben ajándék útján 8, vásárlás útján 13, összesen 21 kézirattal; s ajándék útján 2, köteles példányként 1 fényképmásolattal gyarapodott. Justh Gyula Justh Zsigmondnak a Pusztai könyvről szóló levelei egybekötött gyűjteményét, Gömörö Gusztáv Gömörö Antalnak 5 kötetes naplóját, Báthory Ignác az Arany Trombitának 1850-ben Párisban készült könyvkiadását, mely Szemere Bertalan följegyzését viseli; báró Podmaniczky Frigyes Naplótöredékeinek X. kötetét adományozták a kézirattárnak.

A vásárolt művek közül nevezetesebb szerzemények Mártonfalvy Beteges Imre deáknak XVII. századi eredeti magyar naplója,

egy XVII. századi magyar orvoskönyv s Pesty Frigyes öt kötetet tevő levelezése.

Ez évnegyedben 69 kutató 94 kéziratot használt.

Az évnegyedi anyag feldolgozásán kívül befejeztetett Rómer kézíratainak rendezése s a müncheni csere-anyag kárpótlásaként átadott királyi könyvek, Rajcsányi-gyűjtemény stb. czédulázása. E munkákat eredményeként 25 műről, illetve 156 kötetről 56 czédula készült. Ezenkívül elkészült a középkori latin kéziratok sorszám szerinti mutatója.

IV.

A *levéltár* ajándék útján 28, vétel útján 139, csere útján 1, letétemény útján (a Dobos család levéltárának kiegészítéseként) 2, összesen 170 db. irattal szaporodott.

Ezek a levéltár egyes csoportjai között a következőkép oszlanak meg: középkori iratok: 22, újabbkori iratok: 25, levelek: 7, czéhiratok: 4, az emigratoria vonatkozó iratok: 7, gróf Széchenyi Istvánhoz írt levelek: 93, török-magyar iratok: 2, külföldi irat: 1, genealogiai feljegyzés: 1 db.

Vásárlásra 132 frt fordított.

Az új szerzemények közül első helyen említendő Kálmán királynak a veszprémvölgyi apácák részére 1109-ben kiadott oklevele, melyet, mint másodpéldányt, a m. kir. országos levéltár a nm. vallás-és közoktatásügyi miniszterium megkeresése következtében a müncheni Hunyadi-iratokért cserében kiadott külföldi oklevelek kárpótlásául, illetőleg az e czímen már előző évnegyedben átadott levéltári anyag kiegészítéseként engedett át a Magyar Nemz. Múzeumnak. A levéltár ez által oly darab birtokába jutott, mely nemcsak korban előzi meg eddig birt összes Árpádkori okleveleinket, de diplomatikai jelentőség tekintetében is méltán foglalja el az első helyet gyűjteményünkben. Középkori irataink csoportja ezen kívül még két XIII. századi, hat XIV., 12 XV. és egy XVI. századi oklevéllel szaporodott.

Gróf Széchenyi István levelezése egy 93 levélből álló becses gyűjteménnyel gyarapodott, mely 100 frt vételáron jutott az osztály birtokába. A gyűjtemény zömét gróf Széchenyi Istvánnak férjéhez intézett 72 darab levele képezi az 1835—38 évekből. Úgy ezek, mint a grófné első házasságából származó gyermekek: gróf Zichy Alfréd, gróf Zichy Géza, gróf Zichy Karolina (később gróf Festetich Dénesné) és gróf Zichy Mária (később gróf Wenckheim Antalné) mostoha atyjukhoz intézett 9 db. levele 1836-ból rendkívül érdekesen világítják meg a nagy hazafi családi életét.

Megszereztük továbbá Kossuth Lajosnak 1852 december 7-én C. Geach esquirehez intézett angol levelét, és Meszlényi Kossuth Zsuzsána, Klapka György és Vetter Antal több levelét az 1852—1866. évekből, melyek részint Szerelmey 1848/49-iki honvédeztredeshez vannak intézve, részint az ő érdekében irattak.

Családi levéltáraink számában ez évnegyed folyamán tényleges gyarapodás nem történt, de gróf Bethlen Gábor a gróf Bethlen család marosvásárhelyi levéltárát felajánlotta a múzeumban elhelyezett családi törzslevéltár kiegészítésére, és a gróf Széchenyi család hitbizományi birtokosai azon örvendetes elhatározásról értesítették a múzeum igazgatóságot, hogy Sopronban őrzött családi levéltárukat a Magyar Nemz. Múzeumban helyezik el örök letéteményként, ez által is szorosabbra öhajtva fűzni a kapcsolatot a grófi család és ez intézet között, mely gróf Széchenyi Ferenczben tiszteli alapítóját. Mindkét levéltár átvétele az 1896-ik év elején fog megtörténni.

A lefolyt évnegyedben a kutatók száma 43 volt, ezek 4445 darab iratot használtak.

Miután a levéltári napidijas helye dr. Dézsi Lajosnak az egyetemi könyvtár tisztségévé történt kinevezése által még ez év augusztus havában üresedésbe jöven, mindeddig nem töltetett be, s a kéziratárral közös szolgálata idejének nagy részét az országos levéltárból átvett kéziratok rendezése vette igénybe, a végzett munka eredménye tekintetében a lefolyt negyedév az előbbieknél jóval mögötte áll. Földolgoztatott 260 db. irat, ezek között a levéltár összes újabb szerzeményei. A levéltár egyes csoportjaiba beosztott 30 középkori és 74 újabbkori irat, 7 levél, 4 czéhirat, összesen 115 darab. Rendezés alatt van a báró Balassa család levéltára. A kamarai iratok, melyek a kéziratárból történt kiválasztásuk óta tér szűke miatt rendezetlenül voltak a levéltár két szekrényébe bezsufolva, a régi kéziratári jelzés szerint állítottak fel, hogy addig is, míg végleges rendezésük ideje elérkezik, használatuk meg legyen könnyítve. Revideálás alá vétettek továbbá a Tugonyi-féle iratok, abból a célból, hogy évszám szerint borítékoztassanak és az egész gyűjteményt fiókokban fel lehessen állítani.

A SZEGEDI SOMOGYI-KÖNYVTÁR 1894/95-BEN.

A szegedi Somogyi-Könyvtár 12-ik, azaz 1894/95. évi állapotáról, Reizner János könyvtári igazgató a következő jelentésben ad számot.

Szegedváros közönsége a főreáliskola épületét a királyi ítélőtábla elhelyezésére felajánlván, egyidejűleg elhatározta, hogy a Somogyi-Könyvtár méltó s állandó elhelyezésére, valamint a felállítandó városi muzeum céljaira 200,000 frt költséggel monumentalis közművelődési palotát emel.

Az épület átengedése és elfogadása iránt a m. kir. igazságügyi miniszteriummal folytatott tárgyalások múlt év május havában befejeztetvén, a város hatóságának gondoskodni kelle a könyvtár ideiglenes elhelyezéséről és felállításáról.

A szeptember haváig mindenestre befejezendő áttelepítés miatt a könyvtár már június hó 6-án elvonatott a közönség használatából, s foganatosítottak mindazon intézkedések, melyek a könyvtár sértetlen s hiánytalan átszállítását biztosíták.

A kevésbé használt hittudományi, jogtudományi, államtudományi, orvostudományi szak, mintegy 20,000 kötet, továbbá a hírlapok egyrésze, a címűárazatlan állomány, a másodpéldányok, valamint a múzeum tárgyai 116 ládába csomagoltak s minden láda tartalmáról a számlétár felvétellett.

A hatóság a könyvtár és múzeum elhelyezésére Fodor István ügyvéd úrnak a Fodor- és Kossuth-utcák összeszőgellésénél levő házát 1894. évi augusztus havától 3 évi időtartamra bérbe vevén, az áttelepítési munkálatok augusztus 8-án megkezdettek, s a könyvtárnak be nem ládázott, mintegy 40,000 kötetre rúgó állománya nyílt tartányokba szállítattott át, s a már készen levő ideiglenes állványokon szakok szerint azonnal felállítattott.

A könyvtárnak, múzeumnak s a köemlékeknek átszállítása szeptember hó 2-ig befejeztetvén, s a 116 ládába csomagolt könyvállomány is szeptember 15-ig felállítatván, a könyvtár a bizottság határozatából szeptember hó 24-én a közönség használatára bocsátatott.

Az olvasóterem 1894. évi szeptember hó 24-én megnyitvatván, a f. évi június hó 30-ig terjedő 217 látogatási napon összesen 2655 olvasó használta a könyvtárt.

A 2655 olvasóból a délelőtti időszakra 13 esik; a délutáni olvasók közül pedig hétfőn és csütörtökön a 6—7 órai időszakban 162 olvasó használta a könyvtárt.

A 2655 olvasó összesen 2831 munkát használt.

A könyvtár használatának havonkénti eredményét a következő táblázat tünteti fel:

Év és hó	Hány nap volt nyitva	Az olvasók száma				Az olvasók		A használt munkák száma
		dél- előtt	dél- után	össze- sen	napi átlag	legna- gyobb	leg- kisebb	
						száma		
1894 szeptember	6	4	11	91	15 ¹ / ₆	25	9	93
» október	27	4	36	666	24 ¹⁸ / ₂₇	55	7	699
» november	24	—	17	338	14 ² / ₂₄	27	7	359
» deczember	18	2	17	228	12 ¹⁸ / ₁₈	21	4	256
1895 január	24	—	11	243	10 ³ / ₂₄	19	1	271
» február	23	1	20	275	11 ²³ / ₂₃	27	5	290
» márczius	25	1	19	301	12 ¹ / ₂₅	21	4	317
» április	23	—	9	178	7 ¹⁷ / ₂₃	17	3	188
» május	25	—	11	196	7 ²¹ / ₂₅	26	3	208
» június	22	1	11	139	6 ⁷ / ₂₂	14	2	150
Összesen	217	13	162	2655	12 ⁵¹ / ₂₁₇	—	—	2831

A 2655 olvasó közül társadalmi állás és foglalkozás szerint volt: 21 lelkész, használt 37 művet (3 hittudományi, 1 jogtudományi, 1 bölcsészeti, 1 egyetemes irodalomtörténeti, 2 magyar történelmi, 12 magyar irodalomtörténeti, 11 könyvészeti, 1 encyclopaediai művet és 5 vegyes tartalmú folyóiratot); 55 tanár, tanító, használt 92 művet (1 hittudományi, 1 államtudományi, 1 szépművészeti, 5 neveléstudományi, 15 egyetemes történeti, 6 egyetemes földrajzi, 22 magyar történeti, 2 magyar oklevéltani, 5 magyar régészeti, 9 magyar földrajzi, 6 magyar irodalomtörténeti, 12 magyar szépirodalmi, 2 idegen szépirodalmi, 2 encyclopaediai művet s 3 hírlapot); 2250 tanuló, használt 2333 művet (4 hittudományi, 7 jogtudományi, 57 államtudományi, 2 orvostudományi, 30 mennyiségtani, 214 természettani, 85 természetrajzi, 57 mérnök- és építéstudományi, 1 gazdaságtani, 43 bölcsészeti, 37 szépművészeti, 8 neveléstudományi, 108 egyetemes történeti, 1 egyetemes régészeti, 165 egyetemes földrajzi, 67 egyetemes irodalomtörténeti, 177 magyar történelmi, 9 magyar oklevéltani, 1 magyar földrajzi, 304 magyar irodalomtörténeti, 5 classica-filológiai, 11 modern nyelvészeti, 634 magyar szépirodalmi, 58 idegen szépirodalmi, 1 könyvészeti, 151 encyclopaediai, 7 gyűjteményes művet és 14 hírlapot); 4 író, használt 4 művet (1 szépművészeti, 1 magyar irodalomtörténeti művet és 2 hírlapot); 1 művész, használt 3 szépművészeti művet; 9 ügyvéd, használt 11 művet (1 jogtudományi, 7 államtudományi, 1 encyclopaediai művet, s 2 vegyes tartalmú folyóiratot); 21 katona, használt 36 művet (1 mennyiségtani, 5 egyetemes történelmi, 24 magyar történelmi, 1 magyar oklevéltani, 2 magyar irodalomtörténeti művet, s 3 vegyes tartalmú folyóiratot); 3 törvényhatósági tisztviselő, használt 3 művet (1 hírlapot, 1 egyetemes történelmi, 1 magyar szépirodalmi művet); 38 állami tisztviselő, használt 48 művet (1 jogtudományi, 2 szépművészeti, 1 neveléstudományi, 3 magyar történelmi, 1 magyar oklevéltani, 3 magyar földrajzi, 3 magyar irodalomtörténeti, 22 magyar szépirodalmi, 1 encyclopaediai művet, 1 vegyes tartalmú folyóiratot s 10 hírlapot); 130 pénztintézeti, biztosítási, közlekedési hivatalnok, használt 138 művet (2 hittudományi, 2 jogtudományi, 5 államtudományi, 1 orvostudományi, 1 mennyiségtani, 5 természettani, 5 természetrajzi, 3 mérnök- és építéstudományi, 3 bölcsészeti, 2 szépművészeti, 7 egyetemes történelmi, 2 egyetemes régészeti, 1 egyetemes irodalomtörténeti, 5 magyar történelmi, 1 magyar oklevéltani, 2 magyar régészeti, 11 magyar irodalomtörténeti, 41 magyar szépirodalmi, 16 idegen szépirodalmi, 6 encyclopaediai művet, 4 vegyes tartalmú folyóiratot, 13 hírlapot); 2 orvos, használt 2 művet (1 orvostudományi, 1 magyar oklevéltani művet); 1 gyógyszerész, használt 1 magyar szépirodalmi művet; 2 birtokos, használt 2 vegyes tartalmú folyó-

iratot; 5 gazdatiszt, használt 5 művet (1 hírlapot, 4 magyar szépirodalmi művet); 1 építész, használt 2 művet (1 hírlapot, 1 magyar oklevéltani művet); 3 kereskedelmi vállalkozó, használt 3 művet (1 szépművészeti, 1 magyar szépirodalmi művet, 1 vegyes tartalmú folyóiratot); 19 kereskedelmi hivatalnok, használt 19 művet (1 építészeti, 1 egyetemes történelmi, 1 magyar történelmi, 15 magyar szépirodalmi, 1 encyclopaediai művet); 12 házbirtokos és magánzó, használt 13 művet (1 hittudományi, 1 magyar irodalomtörténeti, 7 magyar szépirodalmi, 1 idegen szépirodalmi, 1 vegyes tartalmú művet, 2 hírlapot); 78 nő, használt 79 művet (2 hittudományi, 1 természettani, 10 természetrajzi, 1 neveléstudományi, 3 egyetemes irodalomtörténeti, 1 magyar irodalomtörténeti, 41 magyar szépirodalmi, 11 idegen szépirodalmi, 2 encyclopaediai, 1 gyűjteményes művet és 6 vegyes tartalmú folyóiratot).

A gyarapodás, nevezetesen a beszerzés és adományozás a következő eredményű volt:

Az 1894. évre könyvbeszerzésre előirányzott 1000 frt alapnak még meglevő részéből, s a folyó évre felvett beszerzési alap terhére vétetett 57 mű 242 kötetben, továbbá 13 hírlap, 26 folyóirat és 15 füzetes vállalat, összesen 783 frt 89 kr értékben.

Az 1894. és 1895. évekre postaköltségre s apróbb sürgős kiadásokra felvett alap terhére beszereztetett 17 mű 21 kötetben, összesen 35 frt 34 kr értékben.

Az 1894. évre, a múzeum gyarapítására felvett alap terhére vétetett egy díszes hártýára írott Missale, festett initialékkal (1492. évből) 300 frt értékben.

Alapítványi tagilletmény czímén a könyvtár 1894. évi július hó 1-től 1895. évi június hó 30-dikáig 6 művel (6 kötetben) gyarapodott.

Adományokból befolyt 235 kötet, 134 füzet, különböző lapokból 212 szám, 9 apró nyomtatvány, 1 kötet kézirat.

Az adományozók tételénél a jelentés Herman Ottó és Kudelka Gellért uraknak, valamint Réthy Mária úrnőnek tekintélyes számú adományát említi meg. A magyar tudományos akadémia, a magyar földrajzi társulat, a m. kir. földtani intézet, a magyar mérnök- és építész-egylet hivatalos kiadványaikat ezen évben is megküldték.

A beszerzési alap terhére bekötetett 5 mű 16 kötetben, 50 frt értékben.

A könyvtár czímtározott és rendezett állománya a múlt évi június hó végével 24,783 műre terjedett, a mely 51,470 kötetet, illetőleg 47,217 darabot képviselt.

Ezzel szemben az 1895 június hó 30-án megejtett lezárás szerint a könyvtár czimtározott és rendezett állományának szakonkénti mennyisége a következő:

Inc.	132 mű	146 kötet	123 drb.
A. szak	6646 »	12070 »	10666 »
B. »	2082 »	3301 »	3011 »
C. »	685 »	1173 »	1091 »
D. »	1097 »	1744 »	1564 »
E. »	2169 »	3990 »	3749 »
F. »	2239 »	3984 »	3690 »
G. »	5362 »	10782 »	10221 »
H. »	3868 »	8200 »	7185 »
I. »	806 »	6787 »	6593 »
<hr/>			
Összesen	25086 mű	52177 kötet	47892 drb.

Ezen mennyiségből a városi beszerzésekből és más adományokból befolyt művek száma 5749, a mely 10,376 kötetet, illetőleg 9685 darabot képvisel.

Az iktatóba 1894-ben 126, 1895-ben pedig június hó 30-dikáig 67 különböző ügyirat érkezett be, a melyek mind elintéztettek.

A hírlaposztálynak, miscellaneáknak, az apró nyomtatványoknak czimtározása és rendezése a folyó s a következő év folyamán teljesítettik.

A PANNONHALMI SZENT-BENEDEK-REND KÖZPONTI KÖNYVTÁRA.

— Válasz a M. Könyv-Szemle 1895. évi folyamában megjelent ismertetésre. —

Tisztelettel alulírott a közelmúlt őszzel tanulmány-uton levén, a folyóiratok közleményeit nem kísérhette figyelemmel. Most azonban, hogy a Könyvszemle 1895. évi utolsó füzetében a tartalomjegyzéket átnéztem, »A pannonhalmi könyvtár« czím alatt egy közleményt látok jelezve. Utána nézek és ott látom a mi könyvtárunkra vonatkozó, könyvatos kimutatásom szíves ismertetését. Ezen figyelemért fogadja a szerkesztő úr lekötelező köszönetemet; de ennek kapcsán nem mulaszthatom el, hogy a cikkely néhány kérdésére az érdeklődő szakembereknek felvilágosítással ne szolgáljak.

A ki a pannonthalmi könyvtárt ismeri, tudhatja, hogy a régi *galleria*-rendszer szerint szemre igen csinosan épült. Ebben elődeim a müncheni kir. könyvtár szakrendszerének szemmel-tartásával a »Festnagelungs-System« elvei szerint jártak el. Ha tehát a kortan a genealogiával, a magyar genealogia Ausztria történetével stb. összekerült, az csak onnan van, hogy az idegen nyelvű magyar történelmi szakma végére jutott a genealogiai részlet és minthogy a történelmi szakmát csak a neki szánt helyen lehetett összeszorítani, elődeim kénytelenek voltak ugyanazon szekrényben folytatólagosan a következő alcsoport elejét, Ausztria történetét ott kezdeni. Erre következik egy fülke más oda igen alkalmas szakmával és ismét a többi osztrák örökös tartományok története. Ugyanily helyi viszonyok kényszerítették egyik elődömet, a ki nagy becsben tartotta a magyar ősnymtatványokat, hogy minél nehezebben hozzáférhetőkké tegye, a miscellaneak mellé, melyek szintén nagyjából értékes compactumok, és pedig oly magas helyre, hogy nyaktörő létráinkkal is alig érhető el. Könyvtárunk szép strukturája és szemet gyönyörködtető berendezése a nyári hónapokban annyi látogatót csal ide, hogy a vasrácsokkal elzárt szekrények daczára nem lehet elég körültekintő a kalauz, hogy a sokszor több csoportban körüljáró nézők közé nem keveredik-e valami antiquárius, vagy más könyvkedvelő. Ily tekintetek vezethették elődeimet, hogy a sokszor értékesebb és nem annyira szemre való gyűjteményeket rejtettebb fülkébe dugták el. Ezt a helyszínén minden szakértő igen helyesnek találná, a mit így, írás után akademikusan el kell ítélnie. Könyvtárunkban levő sok kanyarodás, fülke, kabinet többször egy-egy szakmát rejt és a »Festnagelung« nem engedi azoknak áthelyezését. — Ezt láttam külföldi nagy könyvtárakban is. A régibb épületekben elhelyezettek közül Berlinben, a kir. könyvtárban *Gerhardt Károly* igazgató, Drezdában a híres *Schnorr von Carolsfeld* igazgató, Münchenben *Keinz Frigyes* (ki magyar vonatkozású kutatásairól ismeretes), az újabban Lipcsében (Bibl. Albertina) *Günther Ottó*, Stuttgartban *Dr. Winterlin Ágost* és *Dr. Steiff Károly* főkönyvtárnokok igazi kollegiális vendégszeretettel ad oculos bemutatának nekem, mennyire a helyi viszonyokhoz kell alkalmazkodniok és engem a mi könyvtárunkra nézve valóban megnyugtattak. Nem hiszem, hogy múzeumi és egyetemi könyvtárainkban is ne befolyásolnák az ily körülmények a szigorú rendszerességet. Engem különben nemcsak »az elődemtől átvett hagyományok« kötnek, mit czikkíró szíves volt mentségemre felhozni, hanem egy kikötés, melyet főapát uram kineveztetésemkor tett és ez az: »*nihil innovetur!*« Ha valaki tudja, mennyi kísérletezés, felforgatás történt már a mi gazdag gyűjteményünkben, az örülni fog, hogy végre valahára van egy teljes czédula-katalogusunk, melynek alapján

néhány percz alatt meg lehet találni a keresett művet. A jeles *Schnorr von Carolsfeld* megnyugtatót azzal a jeles mondással, hogy *minden rendszer jó, ha vele gyorsan megtaláljuk a keresettet.*»

Pannonhalma, 1896 február 29.

DR. RÉCSEY VIKTOR.

Dr. Récsey Viktor úr fentebbi nyilatkozatára legyen szabad annyit megjegyeznünk, hogy a szóban forgó ismertetés nem a könyvek elhelyezését, hanem az összeszámolásnak azt a módját kifogásolta, a mely lehetetlenné tette, hogy egyes szakok nagyságáról a jegyzékből felvilágosítást szerezzünk. Erről az ismertetés figyelmes átolvasása után bárki is meggyőződhetik. Az elhelyezés ellen, annak egyes furcsaságai daczára, semmi megjegyzésünk nem lehet; az minden könyvtár belügye, s magunk ismerjük legjobban azon hagyományok erejét, melyeket a könyvtárakban meg kell őrizni. De az ilyen hagyományoknál mindig vannak árnyoldalak s az utódoknak a *quieta non movere* elve mellett kétszeres kötelességük a hiányokon mutatókkal, jegyzékekkel s a könyvtári apparatus más segédeszközeivel segíteni. Örülünk, hogy a Szent-Benedek-rend gazdag központi könyvtáráról a teljes czédulakatalogus elkészült: a t. könyvtárnok urat csakis dicséret illetheti meg azért, hogy aránylag oly rövid idő alatt pótolta elődei mulasztását. Fent kell azonban tartanunk kifogásunkat az összeszámolás módszere ellen; mert ha bele is nyugszunk abba, hogy a magyar ősnymtatványok — az antiquáriusoknak és könyvbarátoknak nem nagyon hizelgő megokolással — a könyvpoleczok tetejére, a miscellaneák mellé kerültek, ez talán még sem menthette föl a könyvtár revizorát, hogy az összeszámláláskor külön ne jegyezze fel azok számát. Jegyzéke, melyet könyomatu sokszorításban küldött szét, s így a nyilvánosság elé szánt, ezzel mindenesetre nyert volna pontosságban. A mit egyébként Récsey dr. úr mostani nyilatkozatában a könyvtár elhelyezéséről ír, kétségtelenül igen érdekes és tanulságos, és csak azt sajnáljuk, hogy nem mondta el mindjárt akkor, midőn jegyzékét közrebocsátotta. *Szerk.*

SZAKIRODALOM.

A kalocsai kódex. *Irta Felsmann József. Kiadja a Szent-István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya. Budapest, 1896. Ára 60 kr.*

Felsmann Józsefnek kétségtelen érdeme, hogy a kalocsai kódex ismertetése által ismét fölhívta a szakkörök figyelmét e becses nyelvemlékre. Szorgalmasan összegyűjtötte mindazt, a mit nálunk és Németországban eddigelé a kéziratról irtak, s ily módon nagy szolgálatot tett azoknak, kik a kérdésnek még megoldatlan részeivel fognak behatóbban foglalkozni. S ennek előbb-utóbb meg kell történni, mert épen ezek a megoldatlan részek a nevezetesebbek. Az első ezek között a kézirat története. Most annyit tudunk ebben az irányban, hogy 1776-ban *Patachich Ádám* nagyváradai püspök birtokában volt, ki midőn kalocsai érseki széket elfoglalta, magával vitte s a káptalani levéltárnak adományozta, hol ma is őrzik. Hogy azonban 1776 előtt a kódex hol volt, s egyáltalán hogy miképen jutott *Patachich* birtokába, minderre nézve Felsmann csak föltevéseket tud egymás mellé állítani. Ezek között figyelemre méltó az, hogy *Patachich* a múlt század végén és a jelennek elején élt magyar püspökökhöz hasonlóan könyvtárának gyarapítására sokat áldozhatott, s minthogy állítólag takarékos rendes ember volt, ki pontos számadásokat vezetett kiadásairól, e kiadások jegyzékei nyújthatnának útbaigazítást. Csakhogy Felsmann e jegyzékeket nem találta meg Kalocsán. Főlemlíti azt is, hogy *Patachich* baráti viszonyban volt gróf Batthyány Ignác erdélyi püspökkel, ki az általa alapított könyvtár gazdagítása végett ügynököket utaztatott. A kutatást ez a körülmény is irányíthatná. Az a vélemény is lábra kapott, hogy a mű a *Korvina* maradványai közül való, s annak lehetőségét Felsmann sem tagadja egész határozottan. Hogy a kalocsai kódex eredetének tisztázása mennyire fontos és érdekes feladata a tudománynak, kitűnik, ha tartalmára csak futó pillantást is vetünk. A kézirat, mely mondhatni teljes mutatóval van ellátva, Felsmann összeállítása szerint 188 középkori német költeményt tartalmaz, tehát a hasonló gyűjtemények egyik legtartalmasabbika. A költe-

ményekben képviselve vannak a közép felnémet költői műfajok közül a líra, epika és didaktika. Szerzőik között ott találjuk a középkori német költészet legnevezetesebb költőit, Walther von der Vogelweidet, Konrád v. Würzburgot, Reinmar v. Zwetert, Strickert, Hartmann v. Aue-t, Heinrich Glöchesaeret s másokat. A költemények közül egynehány e kéziratból van először lenyomatva, mit a *Majláth-Köffinger*-féle kiadvány tett lehetővé, mely pedig csak egy kisebb részt foglal magában. Általában véve ez a kiadvány irányozta a német tudósok figyelmét nagyobb mérvben a kéziraatra. Csakhogy még mindig nem sikerült a kódex tartalmát egészen behatóan megvizsgálni s a német ismert költészeti anyaggal szorosan összevetni. S ez volna a második nevezetes része a vizsgálódásnak. Felsmann már az által is megkönnyítette a munkát, hogy a teljes index pontos közlése és a kéziratban foglalt költemények czimeinek és lehetőleg szerzőinek pontos felsorolásával nagyjában tájékoztat a tartalomra nézve. A kódexnek értékét csakis a hasonló gyűjteményekkel való aprólékos összehasonlítás állapíthatná meg. Ez a második kérdés azonban első sorban a német filológiának házi ügye. Felsmann megkísérli a költemények irodalomtörténeti méltatását is, s bő idézeteivel az érdekes nyelvet is bemutatja. Ezen kívül egynehány paleografiai megjegyzéssel is szolgál. Dolgozatának bevezető része a kódexnek pontos külső leírását tartalmazza, melynek révén mindenki hű képet alkothat magának a különben is nehezen megközelíthető becses és érdekes emlékről.

Esztegar László.

**Skizzen zu einem Führer durch das Baron Bruken-
thal'sche Museum von M. Csáki, Kustos Adjunkten des
Museums. Hermannstadt, 1895. Jos. Drottlef. 60 kr.**

E 115 lapra terjedő füzet a Brukenthal Sámuel által a múlt század végén alapított nagybecsű családi gyűjtemények mai állapotainak népszerű ismertetését tartalmazza. Már az alapító, ki 1803-ban halt meg, úgy intézkedett végrendeletében, hogy a gyűjteményeket a nagy közönségnek is hozzáférhetővé kell tenni, családjának kipusztulása után pedig minden a nagyszebeni evangélikus gimnázium birtokába menjen át. Csáki bevezetőleg érdekesen rajzolja a Brukenthal család történetét és a múzeum történetének főbb eseményeivel is megismertet, azután sorra bemutatja az egyes osztályokat: az érem és régiségtárat, a képek, rézmetszetek, gyiszöntvények és ásványok gyűjteményét, első sorban pedig a könyv-, kézirat- és oklevéltárat. Minket különösen e három utóbbi érdekel. Természetes, nem pontos katalógusról van itt szó, hanem tárczaszerű ismertetésről, mely azonban általános áttekintés szerzésére igen alkalmas.

A könyvtár 1817-ben, midőn a nyilvános használatnak átadták, 15,972 kötetet tartalmazott. Ma hozzávetőleg, — mert a pontos

leltározás most van folyamatban — 100,000 kötetre becsülhető. E rendkívüli gyarapodás azonban onnan magyarázható, hogy 1879-ben az evangélikus gimnázium tulajdonát képező ú. n. »Kapellen-Bibliothek« becses inkunabulumaival, továbbá 1889-ben a jogakadémiai könyvtár s egyes nagyobb magángyűjtemények is beleolvadtak. Különben is a könyvtár képezi a múzeum legbecsebb és legfontosabb részét, melyet folytonosan fejlesztenek s mely úgyszólván az összes jövedelmet egyedül emésztí föl. A könyvtár eredetének és jellegének megfelelően első sorban az erdélyi szászokra vonatkozó emlékek és művek összegyűjtésére törekedtek. S ebből a szempontból igen sok becses dologra akadhatni benne. Az érdekesebb kéziratok között említi a füzet *Anthonius von Mediasch* muzsnai (Meschen) lelkésznek a XV. század első feléből származó kurzív gótírásu hártya és papír kéziratát, mely Paduai Albertnek szentírási magyarázatait tartalmazza, továbbá az 1430-ik évből származó magyarországi Missalét, melyet *Halbgebachsen Heinrich*, a nagysinki iskola igazgatója szép gót betűkkel pergamenre írt, s piros fölírásokkal és kezdőbetűkkel látott el, s még másokat. A háromszáz ösnyomtatvány között legrégibb keletti *aquinoi Tamás: Opus praeclarum quarti scripti*, 1469-iki kiadása *Schöffler Péter* nyomdájából. Nevezeteseek még *Zainer Günther* mesternek, ki a római u. n. antiqua-típust Németországban meg honosította, *Schwabenspiegel*-je és *Johannes Gerson Donatus moralisatus*-a, mely ugyanettől a mestertől 1472-ben Augsburgban készült. Ez utóbbinak több bibliografiai érdekességét sorolja föl a füzet.

Ily módon halad végig a füzet írója ez egész könyvtáron egész a legújabb időkig, mindenütt kiemelve, a mit általánosabb érdekűnek tart, s így is igen nagy mértékben fölkelti a figyelmet. A tudomány komoly céljait azonban az a részletes katalógus fogja szolgálni, melynek első füzeté most jelent meg s melyről behatóbban akkor fogunk szólani, mikor már egynehány füzet átnézése után ezt kellő alapossággal megtehetjük. E—r.

Bibliographie der Württembergischen Geschichte. *Im Auftrage der württ. Kommission für Landesgeschichte bearbeitet von Wilhelm Heyd. Erster Band. Stuttgart, Kohlhammer, 1895.*

Bibliografiai kézikönyvek, melyek egyes országok, vagy tartományok történelmi irodalmát ölelik fel, az utolsó években nagyobb számmal jelentek meg. Németországra nézve a Dahlmann-Waitz-féle kézikönyv 1894-ben jelent meg VI. kiadásban, a badeni nagyhercegség területén megjelenő Zeitschrift für Geschichte des Oberrheins minden évfolyama közli az illető évben megjelent, s Badenre vonatkozó munkák bibliografiáját. Belgiumra nézve Pirenne adott ki 1895-ben egy ily kézikönyvet, melyről e folyóiratban

már megemlékeztünk. Most ismét egy ily kézikönyv fekszik előttünk, mely Württemberg történeti irodalmát foglalja magában.

Kiadója Heyd, mint a tartományi könyvtár volt hivatalnok, kellő jártassággal bírt a bibliográfia terén, s könyvtárnokoskodása jó iskola volt neki e kézikönyv összeállítására. Meg is látszik a könyvön, hogy szakértő kezek állították össze. Nemcsak önállóan megjelent munkákat, hanem bel- és külföldi folyóiratokban megjelent cikkeket és értekezéseket is fölvett munkájába. Sőt a napi sajtónak híreit is, a mennyiben azok nem tárgyaltak nagyon általános dolgokat, fölvette kézikönyvébe. Azonban Heydnek nem volt elég az, hogy csak a nyomtatott műveket sorolja fel. Ő egy lépéssel tovább ment és kézirati anyagot is vett fel művébe. Azon helyes szempontból indulva ki, hogy a bibliografusnak feladata a kutatót nehéz és fáradságos munkájában lehetőleg segíteni, a württembergi házi és állami, a rendi és városi levéltáraknak a hazai történetre vonatkozó anyagát is felvette munkájába, így a levéltári anyagról is tájékoztatást nyújtva. A munka célja azonban nem kizárólag az, hogy csak szakemberek forgassák, hanem a nagy közönségnek is óhajt útmutatást adni. E céljának megfelelőleg nemcsak a szakszerű, hanem a nagy közönségnek szánt feldolgozások is bevonta keretébe, utóbbiakat apró betűkkel szedve.

A munka az 1894-ig terjedő irodalmat foglalja magában. Hogy hiányai vannak, az a dolog természeténél fogva nem lephet meg senkit. Mindenki, a ki bibliográfiai összeállításokkal foglalkozott, legjobban tudja azt, hogy mily nehéz egy ily tárgynál a tökéletességet elérni. Egyébiránt a kiadó intencziója szerint a II. kötet hivatva van az első kötet hiányait pótolni. Maga a jelen kötet 3608 munkának címét foglalja magában, s bátran lehet mondani, hogy, a mennyire lehetséges egy ily munkánál tökéletességről beszélni, azt el is érte.

A mi végül a munka felosztását illeti, arról az egyes csoportok czimei adnak felvilágosítást, a következőkben: 1. Zur Einleitung.¹ 2. Gesammtdarstellungen der Gesch. Württ. 3. Landesbeschreibungen mit Beigaben geschichtlicher Natur. 4. Württembergisches Regententhaus im Allgemeinen. 5. Litteratur der einzelnen Perioden der politischen Geschichte Württ. 6. Staat und Recht. 7. Kirche. 8. Unterrichtswesen. 9. Gesundheitspflege. 10. Wirtschaftliche Kultur. 11. Geistige Kultur. 12. Militärwesen. 13. Elementarereignisse und Schutz gegen dieselben. A II. kötet magában fogja foglalni a vidékek, városok, falvak, várak, kolostorok, és ezeken belül az egyes személyek, családok és rendekre vonatkozó irodalmat. Szóval a tárgyat minden oldalról kimeríteni törekszik.

Hogy a munkával kelleiténél kissé hosszabban foglalkoztunk,

¹ E szakaszban a württembergi történetet érdeklő általános gyűjteményekről és társulatokról van szó.

s főleg, hogy annak beosztását is adjuk, arra nézve pár szó magyarázatra van szükségünk. Önkénytelenül összehasonlítjuk ugyanis hazai történelmi bibliográfiánkat a külföldi hasonló tárgyúakkal. Az eredmény meglehetősen leverő. Tagadhatatlan, hogy nálunk is jelent meg nem egy bibliografiai kézikönyv, melynek szerzője célját nagy buzgósággal törekedett elérni. Csakhogy e munkák mind bizonyos speciális szakokkal, jobban mondva korszakokkal foglalkoztak. Magyarországnak történelmi bibliografiája, mely a hazai történetre vonatkozó minden egyes művet, cikket stb. magában foglalná nincsen. Pedig egy ily általános bibliografiára anyagunk már elég lenne, eltekintve attól, hogy történelmi multunk is megkívánna egy ily kézikönyvet. Mindnyájan, kik Magyarország történetével foglalkozunk, nagyon jól érezzük egy ily általános segédkönyv hiányát és még jobban az eddig megjelentek elégtelenségét, melyek rendszer, beosztás tekintetében is vajmi gyakran alapos kifogás alá esnek. Ha már bibliografiát csinálunk, törekedjünk arra, hogy az beosztás tekintetében is kifogástalan legyen s felölelje lehetőleg mindazt, mi a tárgyra vonatkozik. Más szóval legyen szakszerű beosztása. Ez a cél lebegett előttünk, midőn a Heyd-féle könyv beosztását itt közöltük. Ezzel azonban távolról sem akarjuk mondani, hogy íme tessék ezt utánozni, mert hisz a cél határozza meg az eszközt. Azt sem akarjuk ezzel mondani, hogy a Magyarország történetére vonatkozó hazai kéziratok anyag is fölvetessék egy ily bibliografiába, mert ez nálunk még az utópiák országába tartozik, hiszen a hazai központi levéltárak anyaga sincs katalogizálva, nemhogy a vidékieké. E megjegyzéseinkkel csak arra akartunk rámutatni, hogy a hazai történelmi bibliografia terén nagy mulasztásokat kell még pótolnunk, s tájékoztatást akartunk nyújtani, hogyan kellene e mulasztást helyreütni.

Á. A.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Az Egyetemes Philológiai Közlöny 1895. évi X. füzeté csupán a *Vegyes Közlemények* rovatában közöl minket érdeklő adatot. *Kanyaró* Ferencz munkatársunk *Ilosvai Péter* életéhez járulva új adattal, Dávid Ferencz 1571-ben kiadott vallástételének ama helyére hívja fel a figyelmet, a hol Dávid az egyszerű iskolamestert Ilosvai Pétert együtt említi két híres kálmánistával: Caroli Péterrel és Melius Péterrel, s abból a tényből, hogy Ilosvai, kinek munkái legrégibb ismert kiadásai csak 1574-el kezdődnek, már 1571-ben ismert névvel birt, valószínűnek tartja, hogy Toldi Miklós költőjének már 1574 előtt voltak a közönség kezén forgó kiadott munkái.

Az *1896. évi I. füzetben* *Becker Fülöp* Ágost a budapesti ág. hitv. evangélikus főgimnáziumának egy XV. századbeli francia imád-

ságos könyvét ismerteti. E *livres d'heures* Görgei István kir. közjegyző ajándékából került a főgimnázium könyvtárába, a ki azt édesatyja, Görgei György toporezi földbirtokos hagyatékából örökölte. A II. füzetben *Tolnai* (Lehr) Vilmos a pozsonyi ág. hitv. evangélikus liceum 1747-ben kezdődő anyakönyveiről emlékezik meg és közli az intézet azon növendékeire vonatkozó bejegyzéseket, a kik később a hazai irodalom terén kiváltak.

Az Irodalomtörténeti Közlemények 1895. évi IV. fülete a következő tartalommal jelent meg: Dr. *Heinrich* Gusztáv, Aranyos-Rákosi Székely Sándor. (II. és befejező közlemény.) — *Császár* Elemér, Mikes »Törökországi levelei«-nek keletkezése. (II. és befejező közlemény.) — *Nagy* Lajos, A tanodai dráma előzményei hazánkban. (Dr. Nagy Sándor hátrahagyott irataiból.) — *Adattár*: *Éble* Gábor, Koháry István gróf végnapjai 1731-ben. — *Czékus* László, *Jászay* Pál naplója. (VIII. közl.) — *Ismertetések, bírálatok*: Magyar irodalomtörténeti értekezések az 1893/94-iki középiskolai értesítőben. (*B. F.*) — Az 1896. évi I. füzet tartalma: *Horváth* Cyrill, Hussita emlékeink. — Ifj. *Mitrovics* Gyula, Aeneas Sylvius »De duobus Amantibus«-ának magyar átdolgozói. — *Ráth* György, Bulinger Hanrik és a magyar reformáció. — *Bayer* József, Molière »Képzelt beteg«-ének első fordítása. — *Adattár*: Prágai András életéhez. — Dr. *Récsey* Viktor, Révai Miklós levelei Paintner Mihályhoz. (3. közl.) — *Czékus* László, *Jászai* Pál naplója. (9. közl.) — *Ismertetések, bírálatok*: A magyar irodalom története. Szerk. *Beöthy* Zsolt. (*Korda* Imre.) — *Ad vocem.* (*Sz. Á.*) — Mindkét füzet végén: Irodalomtörténeti Repertorium *Hellebrant* Árpádtól.

Centralblatt für Bibliothekswesen. XII. évfolyam. 12. füzet (1895. december.) K. *Haebler*, Die Maya-Litteratur und der Maya-Apparat zu Dresden. — *Recensionen und Anzeigen*: A. von Vehelhäuser. Die Miniaturen der Universitäts-Bibliothek zu Heidelberg. II. Theil. (Rudolf Kautsch.) Zoologisches Adresbuch. (E. Roth.)

XIII. évfolyam. 1. füzet. (1896 január.) Dr. O. *Seebass*, Handschriften von Bobbio in der Vatikanischen und Ambrosianischen Bibliothek. I. — Adolf *Schmidt*, Zeilenzählung in Druckwerken. Inhaltsverzeichnisse und alphabetische Register in Inkunabeln. — E. *Reyer*. Leistung der deutschen Volksbibliotheken. — *Recensionen und Anzeigen*: August Potthast, Bibliotheca historica medii aevi. 2. Auflage. I. Halbband. (E. Dümmler.) Emile Picot, Coup d'oeil sur l'histoire de la typographie dans les pays roumains au XVI. siècle. (Hermann Suchier.) University of the State of New-York. (A. Graesel.) Karl Goedeke, Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung. (W. Sch.) M. Pellechet, Catalogue des Incunables de la Bibliothèque de la Ville de Colmar. (Gabriel Meier.) E. Martini, Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche italiane. Vol. I. parte II. (C. Haeblerlin.)

2—3. *fűzet.* (1896 *február-márczius.*) Dr. V. Seebass. Handschriften von Bobbio *stb.* II. — Dr. Karl Uhlirz, Beiträge zur Geschichte des Wiener Bücherwesens. (1326—1445.) — Friedrich Leitschuh, Zur Geschichte des Bücherraubes des Schweden in Würzburg. — Max Lane, Über Vornamenermittlung. — Recensionen und Anzeigen. Catalogus bibliothecae musei nat. hungarici. I. Incunabula. (Auguste Heller.) — Paul Meyer, Notice de deux manuscrits de la vie de Saint Remi en vers français ayant appartenu à Charles V. — Notice sur le manuscrit fr. 24,862 de la Bibliothèque nationale contenant divers ouvrages composés ou écrits en Angleterre. (G. Naetebus.) National Art Library South Kensington, Classed catalogue of printed books: Ceramics (Dr. Jean Loubier.) W. Fr. Poole, The University Library and the University Curriculum. (A Graesel.) H. Kofel, Chronik der Buchbinder-Innung zu Leipzig; P. Richter, Geschichte der Berliner Buchbinder-Innung. (P. Schwenke.) J. Deniker, Bibliographie des travaux scientifiques: sciences mathématiques, physiques et naturelles (E. Roth.)

Állandó rovatok: Mittheilungen aus und über Bibliotheken. Vermischte Notizen. Neue Erscheinungen auf dem Gebiete des Bibliothekswesens. Antiquarische Kataloge. Personalnachrichten.

Revue des Bibliothèques. V. *évfolyam*, 10. *fűzet.* (1895 *október.*) Leon-G. Pélissier, Les Registres Panigarola et le Gridario Generale de l'Archivio di Stato de Milan pendant la domination française (1499—1513.) — H. Omont, Tables de la »Collezione Fiorentina di facsimili paleografici greci e latini, illustrati da G. Vitelli e C. Paoli.«

11. *fűzet.* (1895 *november.*) Leon-G. Pélissier, des Registres Panigarola *stb.* (Folytatás.) — Léon Dorez, »Joannes« Lascaris, frère de »Janus Lascaris.« — Bibliographie: Bibliothèque nationale. Département des manuscrits: Catalogue alphabétique des livres imprimés mis à la disposition des lecteurs dans la salle de travail. (L. V.) Henri Omont, Bibliothèque nationale: Catalogue général des manuscrits français. Ancien supplément français. I. (L. V.)

12. *fűzet.* (1895 *december.*) Leon-G. Pélissier, Les Registres Panigarola *stb.* (Folytatás.) — Paul Bergmans, Notes bibliographiques sur le Dictionnaires de Géographie de Deschamps: Erratum et addenda. — Bibliographie: Catalogue of the Stowe manuscripts in the British Museum. (L. D.)

Állandó rovatok: Personnel des Bibliothèques. Chronique des Bibliothèques.

Melléklet a 10—12. *fűzetekhez*: Henri Bouchot, Catalogue de Dessins relatifs à l'Histoire du Théâtre conservés au Département des Estampes de la Bibliothèque nationale, avec la description d'Estampes raves sur le même sujet, récemment acquises de M. Destailleur. (1—48. l.).

D. Gy.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Kinevezés. A nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter dr. Esztegar László tanárjelöltet f. évi február hó 28-án a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárához segéddé nevezte ki.

Kellemesi Melczer István valóságos belső titkos tanácsos, a legfőbb ítélőszék egykori elnöke, a főrendiház tagja, folyó évi február hó 19-én életének 86-ik évének jobb létre szenderült. Az érdemekben megőszült aggastyánban nemcsak a magyar birói kar gyászolja egyik legnagyobb kitünőségét, de a tudományos világ is kegyeletes részvétellel vesz tudomást elhunytáról. A boldogult ama kevesek közé tartozott, kik méltóságai fényében nem feledkeznek meg a tudományos világ egyszerű légköréről, s a legmagasabb közszolgálat gondjai közepette is találnak időt és alkalmat maguknak a tudomány iránt való előszeretetük kielégítésére. Melczer István a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának régi jó barátai, hűséges látogatói közzé tartozott József nádor idejétől kezdve egész az utolsó évekig. A Magyar Könyvszemle működését kezdettől fogva figyelemmel kísérte, s az 1888-ik évi folyamában közzétett közleménye Melczer János 1595-ik évi ismeretlen strassburgi dissertációjáról igen becses bibliografiai adattal gyarapította a folyóirat tartalmát. A levéltári osztály iránt is kiváló érdeklődéssel viseltetett s a családi letétemények szaporodásában beállott öröndetes lendületből merítette az impulzust saját családi levéltárának rendezésére. E munkának eredménye gyanánt — melyet elismerésre méltó buzgalommal és sok szakismerettel ő maga teljesített, — tette közzé 1890-ben »Okmányok a Kellemesi Melczer család levéltárából« című kiadványát, melynek tartalma a családi levéltár XIII—XV. századi anyagát öleli fel 1232-től 1499-ig. E munka előszavában kifejezett óhaját, hogycsaládi iratai egyik nyilvános hazai intézet őrzésére bizzassanak, végrendeleti intézkedésében is megújította, s a Magyar Nemzeti Múzeum iránt tanusított jó indulatában hű maradt, midőn ez iratok letéteményese gyanánt a családtagokhoz intézett kérésében annak levéltári osztályát jelölte ki, sőt anyagi eszközökről is gondoskodott a végből, hogy ez iratok rendezése mielőbb befejezhető levén, azok közhasználatának semmi se álljon útjában. A nemes szándék, melynek megvalósítását a Melczer-család

remélhetőleg magáévá fogja tenni, legszebb bizonyítéka az elhunyt tudományszeretetének, s méltó, hogy maradandó emléket biztosítson nevének az intézet történetében.

Sch. Gy.

A legújabb magyar nyelvemlék. Középkori magyar nyelvemlékeink sorozata ez év elején egy kora XVI. századi kéziratral gyarapodott. Ez egy ferenczrendi szerzetesek által írt imádságos könyv, az 1510—20. évekből, mely kétszáz év óta lappangott a *Lázár* család birtokában, mignem *Lóczy Lajos* egyetemi tanár több más régi könyv társaságában reáakadt és a Magyar Tud. Akadémia főtítkárának figyelmét reá irányította. A hat vagy hét különböző kéz által írt, 161 levélre terjedő papirkéziratot, melyet *Szily Kálmán* főtítkár a f. évi febr. 3-iki akadémiai osztályülésen mutatott be a nyilvánosságnak, tulajdonosnője, *Lázár Zelma* a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozta. Az akadémia az újonnan felfedezett nyelvemléket az ajándékozó nevérol *Lázár-kódexnek* nevezte el.

(A. É.)

Gutenberg születésének ötszázadik évfordulója. A Német birodalom egyik legnagyobb kulturális jubileumára készül. Minthogy a könyvnyomtatás feltalálója minden valószínűség szerint kevéssel 1400 előtt született, születése ötszázadik évfordulójának megünneplése nemsokára aktuálissá válik. A németországi sajtó már régebben foglalkozik a kérdéssel. Legelsőnek a »*Zeitschrift für Deutschlands Buchdrucker*« szólalt meg 1894 november havában. A »*Mainzer Anzeiger*« múlt évi november 7-iki számában dr. *Heidenheimer*, a »*Frankfurter Zeitung*« november 3-iki számában pedig *Börkel* nyilatkoztak a fontos ünneplésre nézve. A »*Mainzer Anzeiger*« november 11-iki számában fölvetették azt az eszmét is, hogy az összes nemzeteket föl kell szólítani az ünneplésben való részvételre. Mainz főpolgármestere föl hívta a tudósokat, hogy Gutenberg születési évére vonatkozó véleményüket nyilvánítsák ki. A »*Centralblatt für Bibliothekswesen*« szerkesztője *O. Hartwig* nézete szerint Mainzban bizottság volna alakítandó, mely aztán a német könyvnyomdászok egyleteinek vezetőivel s más illetékes körök képviselőivel az ünneplés módozatait egységesen állapítaná meg. Bármely irányt is vegyen a németek ünneplése, Magyarországon szintén meg kell találni az alkalmas módot e nagyjelentőségű kulturális ünnep megülésére.

E—r.

Könyvtári gyakoronokok Ausztriában. Az osztrák vallás- és közoktatásügyi miniszter 1895 november 28-án az összes egyetemi könyvtárak előjáróságaihoz rendeletet intézett a könyvtári gyakoronokok föl vételére vonatkozólag. E rendelet értelmében a folyamodók, kik az osztrák állampolgárság mellett doktori fokozatot vagy középiskolai tanári képesítést tudnak igazolni, szükséges nyelvismeretekkel rendelkeznek s a könyvtári szolgálatra egyébként is alkalmasak, a szükséghez képest, előre meg nem állapított számmal, mint díjazatlan gyakoronokok föl vétetnek, azonban csak egy évi teljesen kielégítő próba szolgálat után eskettetnek föl. A rendelet a volunteerökre is

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA.

(1802—1895.)

— Hivatalos adatok az utolsó évről a vallás- és közoktatásügyi miniszter ezredévi nagy jelentése számára. —

I.

Gróf Széchényi Ferencz 1802 november 25-én kelt és a következő napon Ferencz királytól jóváhagyott oklevelével könyvtárát és kéziratgyűjteményét, melyhez képek, földabroszok, czímerek és tekintélyes számú érmek is tartoztak, a magyar nemzetnek adományozá. E nagylelkű adomány létesítette a Magyar Nemzeti Múzeumot és első sorban annak könyvtárát, mely a jelenleg virágzó nagy tudományos intézetnek az alapítással egyidejű osztálya, úgyszólván kezdete. A nagylelkű ajándék 1807-ben bezikkelyezettvén, a könyvtár »Bibliotheca Hungarica Széchényiana Regnicolaris« hivatalos czimen a Magyar Nemzeti Múzeumnak egyik osztályává lett.

A nagynevű alapítónak nagyczenki könyvtára 11,884 műből (mintegy 15,000 kötetben), 1152 kéziratból (mintegy 2000 kötetben) és jelentékeny térképgyűjteményből állott. A képek és érmek — régi könyvtárak szokásaként — a könyvvállomány kiegészítő részei voltak. A könyvtár úgyszólván kizárólag hungarikumokból állott; e körülmény, valamint az alapítónak határozottan kifejezett óhajta szabta meg a könyvtár gyarapodásának és fejlődésének későbbi irányát. A könyvtár célja, melynek elérésére kezdettől fogva törekedett, felkutatni, egybegyűjteni, a tudomány és a közhasználat számára hozzáférhetővé tenni mindazon nyomtatványokat, kéziratokat és okleveleket, melyek Magyarországot és társországait akár írójuk, akár tárgyuk, akár megjelenésük vagy iratásuk helye és egyéb körülményei miatt a legtávolabbról is érdeklik. E tekintetben, mint egyetlen hungarikum-könyvtár, páratlanul áll. A külföldi nagy nemzeti könyvtárak, mint a párisi, londoni, müncheni,

nemzeti jellegük mellett általános érdekűek is; még legjobban megközelíti a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának nemzeti céljait a firenzei Biblioteca nazionale; azonban ennél sincs meg a mi könyvtárunk két specialitása; a levéltár (a letéteményezett családi levéltárakkal) és a nemzeti hirlap-könyvtár.

Az alapítványi könyvtár teljes rendben, nyomtatott katalogussal került a nemzet birtokába. A nemes gróf gondoskodott arról is, hogy a könyvtár későbbi szerzeményei (kivált az általa tovább is folytatott könyvgyűjtés eredményei) nyomtatott jegyzékekben lássanak napvilágot. Így jött létre 1799-től 1815-ig a tiz kötetes katalogus, mely a Magyar Nemzeti Múzeum könyv- és kézirat-állományának alapját kitűnő feldolgozásban ismerteti meg.

A Széchényi-könyvtár örének, irnokának és szolgájának kijelölését az alapító magának és családjának tartotta fenn, az intézet kormányzását pedig a Magyar Nemz. Múzeum későbbi legnagyobb jóttevőjére, József főherceg-nádorra, a nádori méltóság üresedése esetén pedig a helytartó-tanácsra bízta. A nádor nevezte ki az alapító ajánlatára a könyvtár első örévé Miller Jakab nagyváradi lyceumi tanárt, irnokává pedig Petrovics Ignác volt nevelőt.

A könyvtár első tisztviselői 1803 február 6-án esküt tévé, hozzáfogtak az időközben az alapító gróf költségén Pestre szállított könyvtár felállításához. Alkalmas helyül a pálosok zárdájának (a mai papnevelő intézetnek) nagyterme kínálkozott; itt nyílt meg ünnepélyesen a nagy közönség számára 1803 december 10-én, hétköznaponként hat óra hosszat állván a könyvtár az olvasók rendelkezésére.

A könyvtár első évei igen viszontagságosak voltak. 1805-ben a francia háború veszélyei elől a becsesebb részt Temesvárra szállították, honnan csak hosszú idő multával került vissza. A pálosok zárdája a központi papnevelő intézet céljaira rendeltetvén, a könyvtár 1806-ban az úgynevezett nagyobb szemináriumba (az egyetemi épületeknek az egyetem-térre néző lebontott részébe) költözött át. E helyen sem maradhatott meg nyugodtan. Az 1809. évi francia háború pusztításai elől menekülve, nyolcz hónapon át Nagyváradon őrizték, honnét szekereken közel egy havi út után 1810 márcziusában került vissza régi, mindinkább alkalmatlannak bizonyuló helyiségeibe. E helyen kellett bevárnia a hosszú időig húzódó múzeumi telek-kérdés sorsát, mely 1813-ban a mai

kiterjeszkedik, megjegyezve, hogy ilyenekül is vehetők fel jelentkezők, ha nem tartanak igényt hosszabb alkalmaztatásra és munkásságuk honorálására s ha fölvételüket könyvtári szolgálati szempontok nem ellenzik. Úgy a gyakornokok, mint ez utóbbiak fölvételére vonatkozó javaslatok a könyvtárak előjárásai részéről az illetékes hatóságok útján terjesztendők fel. Ezek a rendelet főbb pontjai, melynek célzatait mindenki helyeselni fogja, a ki a könyvtári állások betöltésével járó nehézségeket ismeri. Ez intézkedés által Ausztriában nagyjából meg van oldva a könyvtárnokok gyakorlati kiképzésének problémája; sőt még messzebb menő eredményekre is lehet kilátás. Ugyanis valószínű, hogy az alkalmazott gyakornokok mindenike nem fog könyvtári szolgálatba lépni, hanem esetleg tanári vagy másnemű működési kört keres magának. Az az idő azonban, a mit valamelyik nagyobb könyvtárban töltött, oly mély benyomásokat hagy maga után, hogy egész életén át megmarad érdeklődése és érzése bizonyos dolgok iránt, s így a maga kisebb körében is buzdító hatással lehet, s terjesztheti az irodalmi emlékek iránt való fogékonyságot. Ily módon lehetséges lesz aztán az egész társadalmat meghódítani annak a nemes törekvésnek céljaira, mely a tudományos könyvtárak működését oly nevezetes nemzeti misszióvá teszi.

E—r.

Kassa város törvénykönyve. A szabad királyi városok 1701-ben Bátfán latin-magyar szöveggel kiadták statútumaikat. (R. M. K. I. k. 1619. sz. és II. k. 2057. sz.) A könyv két különböző címlappal jelent meg és pedig Kassa városa kívánságára, a mint az alábbi oklevél is tanúsítja:

Generosi, prudentes ac circumspecti domini, fratres, amici et vicini nobis observandissimi, salutem reciprocoque voto, anni huius saecularis secundi, exordium secundum, auspicatissimum progressum felicissimumque eiusdem decursum pari cordialitate precamur. Praetitulatarum dominationum vestrarum binas literas causa remissionis scripti libri hic apud typographum existentis debito honore percepimus. Quod quidem opus propter nonnullos (uti id ex relatione typographi haberemus) circa finem in versione existentes defectus, typo haud perfectum sit. Adurgente nihilominus per dominationes vestras remissione eiusdem, hacce occasione eundem transmittere volumus. Manentes in reliquo generosis, prudentibus ac circumspectis dominationibus vestris

Bartphae, 8. Januarii 1702.

Fratres, amici et vicini ad serviendum paratissimi

N. iudex ac senatus liberae ac regiae civitatis

Bartphensis.

Kívül: Generosis, prudentibus ac circumspectis dominis N. N. iudici primario ac senatoribus reg. ac. lib. civitatis Cassoviensis etc., dominis, fratribus, amicis et vicinis nobis observandissimis. Cassoviae.

Az oklevél eredeti je Kassa város levéltárában 11.978. szám alatt őriztetik.

Ifj. Kemény Lajos.

múzeumi terület megvételével szerencsésen megoldatván, az azon lévő Batthyány-féle régi háznak gyors átalakítása és kijavitása után a múzeum egyes osztályainak átköltöztetése még ez évben megkezdődhetett; a könyvtár azonban csak 1817-ben került a mai palota szomszédságában álló régi háznak hirtelenében átalakított helyiségeibe. A régi Batthyány-ház az 1838. évi árvíz annyira megrongálta, hogy a múzeum gyűjteményei nem várhatták meg az ugyanazon telken, tőszomszédságukban 1836 óta épülő mai palota elkészültét. A főherczeg-nádor sürgősen intézkedett, hogy addig, míg a gyűjtemények diszes hajlékukat véglegesen elfoglalhatják, azok ládába csomagolva a Ludovika-akadémiába szállíttassanak és ott várják be a végleges hajlék felépültét. Tíz évi építés után, 1846-ban foglalhatta el a könyvtár hosszú időig butorozatlanul maradt mai helyiségét, mely három zárt folyosóból és 14 nagy teremből áll, s mely minden bővítés nélkül, immár teljesen bebutorozva, ma is a könyvtár céljaira szolgál.

Ennyi viszontagság, költözködés és csomagolás után valóban örömdetes az a nagymérvű gyarapodás, melyet a könyvtár évről évre felmutatott. A főherczeg-nádor atyai gondoskodása, a nemes alapító és családjának bőkezűsége, a törvényhozás és a nagy közönség hazafias áldozatkészsége egyre újabb kincseket juttatott a nemzet tulajdonába.

Az első hivatalos gyarapodást a könyvtár a hazai sajtótermékek kötelező beküldésének köszönheti. Már 1804-ben kötelezővé tette egy helytartótanácsi rendelet a nyomdatulajdonosoknak, hogy nyomtatványaikból egy-egy példányt a könyvtárnak beküldjenek. Sem e rendeletnek, sem 1813. évi ismételésének, sem pedig azon 1827. évi országgyűlési határozatnak, mely hasonlóképen minden nyomdatermék beküldését rendelte el, nem volt a kellő foganatja. Az 1848. évi XVIII. törvénycikknek rendelkezése, mely azonban sem az ellenőrzést, sem a mulasztások megtorlását lehetővé nem teszi, az egyetlen maig érvényben lévő intézkedés, melynek a könyvtár sokat köszönhet. Sajnos, hogy az a később bekövetkezett szomorú idők alatt részben hatályát veszti. Bárá Geringer Károly cs. k. teljhatalmú biztos ugyan 1849 november 10-iki rendeletében e törvény szellemének megfelelőleg intézkedett, de egy 1855-ik évi cs. k. helytartósági rendelet megvonta a köteles példányokat a Nemzeti Múzeumtól és azokat a Magyar Tud. Akadémiá-

nak rendelte adatni, melyekért csekély kárpótlást nyújtottak az úgynevezett cenzúrai próbanyomtatványokból álló küldemények, melyek különben is igen hézagosan érkeztek a könyvtárba. Csak az 1867-ben beköszöntött alkotmányos korszak állította újra vissza az 1848-iki törvényt teljes erejében. E törvénynek hiányos intézkedéseit van hivatva jobbakkal pótolni az a javaslat, mely remélhetőleg rövid idő múltán a könyvtár történetében és gyarapodásában új korszakot fog megnyitni.

A köteles példányok beküldésénél úgy szám, mint különösen belső érték tekintetében sokkal nagyobb mértékben gazdagodott a könyvtár egyes nagy gyűjtemények megszerzése, ajándékozása és letéteményezése által. Úgy a felsőbb hatóságok, mint egyesek áldozatkészségének sokat köszönhet. Nem lévén eleintén rendes évi dotációja, esetről esetre engedélyezett nagyobb összegeken, továbbá a múzeumi alapnak reá eső csekély jövedelmén kívül leginkább hazafias ajándékokra volt utalva. A nemzet áldozatkészségébe vetett bizalomnak eredménye fényes volt. A legnevezetesebb gyarapodások feltüntetésére álljon itt e sorozat.

1808-ban Éder József kézirat- és oklevélgyűjteményét (herbáriumával együtt) a muzeumi alaptól 4500 frton megvásárolták.

1809-ben József nádor 12,000 frton megvette Kovachich Márton György kéziratgyűjteményét s azt saját könyvtárának több becses darabjával együtt a könyvtárnak ajándékozta.

1810-ben Szirmay Antal kéziratai kerültek 3000 frtért a könyvtár tulajdonába.

1812-ben a nádor megvette a könyvtár számára a »Capitula concordiae« című ritka ősnymtatványt, annak minden levelét egy-egy arannyal fizetvén meg. Ez évben kapta a könyvtár a pozsonyi káptalan hazafias ajándékából legnagyobb kincsét. a »halotti beszédet« tartalmazó ú. n. Pray-codexet, melylyel együtt a káptalan sok más becses kódexet engedett át a múzeumnak.

1814-ben a nádor személyesen hozta a könyvtárba Frankfurt városának nagybecsű ajándékát: Szent-István legendájának XII. századi kódexét (az úgynevezett Hartvik-féle legendát.)

1818-ban az alapító gróf átengedte soproni könyvtárát, mely legnagyobb részt klasszikusok munkáiból és általában külföldi érdekű művekből állott. Az alapító célja ez adománnyal az volt, hogy a tisztán magyar érdekű múzeumi könyvtárban egy segéd-

könyvtár is létesüljön, mely az általános tudományosság igényeit is kielégítse. Az átadási lajstrom szerint e könyvtár 5086 műből állott 9206 kötetben és értékben 25,000 frtot képviselt. A hozzá tartozó 6000 db rézmetszet és földabrosz értéke 9000 frt volt.

1824-ben Vuchetich Mátyás tanár végrendeletileg 61 kéziratból és 1264 kötet nyomtatványból álló jogi könyvtárával gazdagította a könyvtárat.

1825-ben a nádor 5000 frton megvette és a múzeumnak átadta Kéler Gottfriednek 1492, jobbára diszkiadású kötetből álló könyvtárat.

1827-ben az alapító fia, gróf Széchényi Lajos 10,000 frtnyi alapítványt tett a magyar könyvtár gyarapítására. Az alapítvány kamataiból maig is négyötödrész e célra, egy ötödrész pedig a Széchényi-országos könyvtár örének jutalmazására szolgál.

1832-ben országgyűlési határozat következtében rohamos gyarapodásban részesült a könyvtár. A Jankovich Miklós-féle világhírű könyv- és régiséggyűjtemény a rendek határozatából országos költségen 125,000 ezüst forintnyi vételárért a Nemzeti Múzeumé lett. Ez volt a legbecsesebb gyarapodás, mely a könyvtárat alapítása óta érte. A mintegy 30,000 nagybecsű darabból (közte két Korvin-kódexből) és több ezer oklevélből álló gyarapodás azonban hely és munkaerő hiányában csak 1840-ben volt tényleg átvehető. A Jankovich-gyűjteménynek másik, csekélyebb része, mely 1448 oklevélből, kéziratokból és könyvekből állott, 1851-ben vétetett meg a múzeum alapjából 8016 frton.

1835-ben gróf Illésbázy István, családjának utolsó sarja gazdag könyv-, kézirat- és térkép-gyűjteményét a könyvtárnak ajándékozta. E könyvek közt volt a dubniczi magyar krónika és Galeotto Marziona *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis serenissimi regis Mathiaecsimi*, újabban — sajnos — eltűnt kódexe. E gyűjteményt hely szűke miatt 1847-ig szintén ládába csomagolva őrizték a Ludoviceumban. 1843-ban került a magyarországi első nyomtatvány, az 1473-iki budai krónikának egy bécsi árverésen 100 ezüst forinton megvett példánya a könyvtár tulajdonába.

1845-ben a nádor egy nyilvános árverésen 400 frton Túróczi krónikájának 1488-ban Augsburgban hártýára nyomtatott példányát vette meg a könyvtár számára.

1846-ban Horvát István volt könyvtári örnek 30,000 darab-

nál többre menő könyv-, kézirat- és oklevélgyűjteménye került a könyvtárba. A Jankovich-féle gyűjteménnyel értékben vetekedő gyűjteményt a könyvtár évekig mint letétet zár alatt őrizte, s annak megvétele 60,000 frtért Geringer Károly cs. k. biztos által fogantatván, az csak 1851-ben jutott a múzeum tulajdonába.

1851-ben Bacsányi János végrendetileg a múzeumnak hagyta 1121 kötetnyi könyvtárát.

1852-ben a feloszlott magyar kereskedelmi társaság adta át könyveit és levelezését a könyvtárnak és azok gondozására 200 frtnyi alapítványt tett.

1858-ban gróf Karácsonyi Guido a könyvtár könyveinek kötésére 2000 frtnyi alapítványt tett, melynek kamatai azóta a kijelölt célra fordíttatnak.

1866-ban gróf Sándor Móricz budai könyvtárából és Kölchey Ferencz hagyatékából összesen 17 kézirat és 2935 könyv került a múzeumba.

Az alkotmányos korszak beálltával a könyvtár gyarapodása rohamos léptekkel haladt előre. Az 50—60-as évek pangását egyszerre pezsgő élet, a könyvtár újjászervezése, folytonos fejlődés váltja fel.

Erre a korszakra esik a nagy könyvtári rendezés, új meg új, némi önállósággal működő osztályok szervezése, ennek következtében fokozódó használat, új tisztviselői állások rendszerezése, de mindenek felett becsesebbnél becsesebb szerzemények hosszú sorozata, melyekből csakis a legfontosabbak felemlítésére szorítkozunk.

Ezek sorát a király ő felségének nagyszerű ajándéka nyitja meg, ki 1869-ben a török szultántól kapott négy Korvin-kódexszel gazdagította a könyvtárát.

Ugyanez évben a feloszlott m. kir. helytartótanács 1208 kötetnyi könyvtára és 3000 frtnyi vételárért Jászay Pál kéziratgyűjteménye jutott a könyvtár tulajdonába.

1873-ban megvétellett Losonczy Farkas Lajosnak nagybecsű könyvtára, mely 1386 ritka nyomtatványt és 223 kötet kéziratot, (köztük egy Korvin-kódexet is) foglalt magában.

1874-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszterium Vörös Antalnak, Kossuth Lajos titkárának könyvtárát és kézirati hagyatékát 3000 frton megvette a múzeum számára. E gyűjtemény az

1848/49. évi magyar kormány hivatalos irataiból igen nagy részt foglalván magában, kiváló történelmi érdekekkel bir. Ekkor vétetett meg 2000 frtnyi vételáron Tunyogi Józsefnek Erdély történetére nagy fontosságú gyűjteménye, mely 2315 darab irományt és 2084 fontos erdélyi hivatalos nyomtatványt foglal magában. 200 darab aranyért ekkor szerezte meg a könyvtár az első magyar nyelvtannak, Sylvester (Erdősi) János »Grammatica ungaro-latina« című művének 1539-iki egyetlen ismert példányát.

1875-ben ismét egy régi magyar nyomtatvány egyetlen példányával, a *Puerilia colloquia* 1531. évi krakói kiadásával gyarapodott a könyvtár. A nagybecsű nyomtatvány vételára 100 frt volt. Ugyanekkor vette meg 7500 frtért Nagy István nagyhírű kéziratgyűjteményét, mely 4500 drb XIII—XVIII. századi oklevélből és 92 kéziratból állt.

1876-ban nevezetes gyarapodása volt a könyvtárnak az által, hogy az országos levéltár, a számvevőszék és a m. kir. kúria a náluk őrzött régi könyveket, az utóbbi a Martinovics-féle összeesküvés alkalmával lefoglalt iratokat is, szám szerint 1000 darabnál többet, a múzeumnak engedték át.

Ebben az évben indult meg a családi levéltáraknak örök időkre való letéteményezése a Kállay-család dúsgazdag levéltárával, melyet még ez évben a báró Jeszenák és Hanvay családok levéltárai követtek. E három családi levéltár nem kevesebb mint 6343 drb mohácsi vész előtti oklevéllel gazdagította a könyvtár anyagát. E példát csakhamar több család is követte, és ennek köszönhető a levéltár oly rohamos gyarapodása, mely hasonló a tudományos gyűjtemények történetében páratlan. 1877-ben a Dancs, a gróf Berényi (és vele kapcsolatosan a báró Hellenbach) családok, gróf Eszterházy Dániel, a Kisfaludy, 1879-ben a Soós, 1880-ban a Békássy és Máriássy, 1881-ben a gróf Forgách, 1882-ben a gróf Rhédey, 1886-ban az Ibrányi, 1887-ben a gróf Bethlen és Motesiczky, 1888-ban a Dobos és Justh, 1889-ben a Görgey, Beniczky és Kapy; 1890-ben a Péchy, báró Mednyánszky és Bónis, 1891-ben a Fejérpataky, 1892-ben a Becsky, 1893-ban a Szent-Ivány, 1894-ben a Döry, Sombory Ivánka, 1895-ben a báró Balassa családok gazdag levéltárai kerültek örök letéteményképen a könyvtárba. Összesen *harmincz* családi levéltár, melyeknek anyaga több mint százezerre menő XVI—XIX. századi irat mellett 17,139 mohácsi vész előtti okle-

velet és ezek között 222 darab Árpádkorit tartalmaz. Oly gazdagság, melyről 1876 előtt a könyvtár nem is álmodhatott és melyet Magyarországon csakis az országos levéltár mul fölül.

Az 1877—78. években a figyelem kiválóan a régi magyar nyomtatványok felé irányulván, ezek közül a könyvtár számos becses darabot szerzett meg. Fraknoi Vilmos akkori könyvtárór a könyvtár régi kötési tábláit is vizsgálat alá vétette; ezek kifejtéséből 45 oly magyar régi nyomtatvány került elő, melyek eddig teljesen ismeretlenek voltak. Ugyanekkor került a könyvtárba Horváth Mihály nagybecsű irodalmi hagyatéka, úgyszintén Bajza és Fáy András levelezése.

Az 1882-ben létesített országos könyvkiállításon a könyvtár tevékeny részt vett. E kiállításon bemutatott nevezetes kéziratokról és könyvekről felvett 960 fényképmásolat 2000 frton a könyvtár számára megszereztetett.

1884-ben nevezetes lépés történt a magyar hirlapkönyvtár létesítése terén. A budapesti nagy könyvtárakban lévő hirlapok a múzeumban egyesítették; ez vetette meg a ma oly virágzó és annyira használt hirlapkönyvtár alapját.

1886-ban egy Attavantestől festett Korvin-kódexet vett a könyvtár 6500 frankért, mely Trotti örgróf könyvtárából került Hoepli milanoi könyváruhoz.

1889-ben vétel útján gróf Széchényi Istvánnak titkárához, Tasner Antalhoz írott 587 levele jutott a könyvtár birtokába.

1891-ben a király ő felsége ismét két Korvin-kódexet ajándékozott a könyvtárnak; az egyik Attavantesnek, a másik Francesco Chiericonak remekműve. E két kézirattal a könyvtárban őrzött Korvin-kódexek száma *tízre* rúg.

1892-ben gróf Apponyi Lajos ajándékából Janus Pannonius verseinek XV. századi kódexét, Istvánffy történeti munkájának eredeti kéziratát és Bethlen Farkas historiájának bővített kéziratát kapta meg a könyvtár.

1893-ban Wenzel Gusztáv több ezer oklevélre és száznál több kéziraatra menő hagyatéka került vétel útján a könyvtár tulajdonába.

1894-ben ajándékba kapta a könyvtár Kossuth Lajos 4303 kötetnyi könyvtárát, a kéziratár Walther Lászlónak irodalmi becsű hagyatékát, a levéltár részére pedig vétel útján gróf Kreith

Bélának a szabadságharcz történetére vonatkozó, 489 drb iratból és 1404 drb nyomtatványból álló gyűjteménye szereztetett meg. Legnagyobb gyarapodása ez évben Kossuth Lajos iratainak és levelezésének megvétele által történt. A gyűjtemény vételára 100,000 frt volt.

1895-ben a kormány gondoskodása szerezte meg a könyvtár számára az 1848/49-iki ereklyemúzeumnak kéziratait és kiáltványait, úgyszintén Lanfranconi Eneának 4759 kötetnyi becses, hungarikumokban igen gazdag könyvtárát. Egy müncheni árverésen több becses nyomtatvánnyal egyetemben egy 1494-ben magyar területen, Zenggben nyomtatott glagol misekönyv egyetlen teljes példányajutott 1505 márkáért a könyvtár tulajdonába. A Münchenben levő Hunyadi-levéltár megszerzése érdekében folytatott tárgyalások sikeres megoldásához a könyvtár a maga csereanyagával szintén hozzájárulván, nagybecsű kézirati és okleveles anyagot kapott a országos levéltártól kárpótlásul, közte Kálmán király 1109. évi oklevelét, mely jelenleg legrégibb eredeti oklevele; miként mindezen legújabb szerzeményekről az alábbi évi jelentés bővebben ad számot.

A könyvtár állományának ujabbkori rohamos szaporodását legjobban feltűnteti az összehasonlítás a tíz évvel ezelőtti állapottal.

1885-ben az országos statisztikai hivatal részére, mely egy külön kiadványban áttekintést nyújtott Magyarország köz- és magánkönyvtáiról, kimutatás készült. E kimutatás, kétségtelenül igen alacsony számítással, a könyvtár rendezett állományát 202,494 kötetre tette, mihez még 865 ősnymtatvány (1500 évig), 40,000 apró nyomtatvány, 12,000 alkalmi vers és beszéd, 20,000 egyleveles nyomtatvány és 15,000 metszet járul, mely utóbbiak 1886-ban felsőbb rendeletre az országos képtárnak adattak át. A nyomtatványok száma e kimutatás szerint is megközelíti a 300,000 darabot, sőt tekintve, hogy az összeszámítás a szakrepertoriumok alapján történt, hol a munkák kötetszámai gyakran nincsenek feltüntetve, e számot felül is haladja.

Ugyanezen kimutatás szerint kézirat volt 16,460, oklevél pedig 80,000 darab (valósággal azonban mintegy 120,000 drb). A hirlap osztályban volt 1151 különböző hirlap 6630 kötetben.

Az azóta lefolyt évtized gyarapodását a következő táblázat mutatja:

	Nyomtatvány	Kézirat	Oklevél	Hírlap
1885/86-ban	4,293 db.	58 db.	2,286 db.	630 évf.
1886/87-ben	4,110 »	130 »	8,262 »	556 »
1887/88-ban	5,158 »	63 »	10,886 »	561 »
1888/89-ben	3,421 »	46 »	8,168 »	591 »
1889/90-ben	3,820 »	142 »	9,408 »	668 »
1890/91-ben	3,798 »	312 »	4,101 »	659 »
1891/92-ben	4,147 »	177 »	4,354 »	700 »
1892/93-ban	5,607 »	162 »	4,268 »	778 »
1893/94-ben	12,252 »	143 »	5,119 »	909 »
1894/95-ben	16,203 »	266 »	50,000 »	1,046 »

Összesen 62,809 db. 1,499 db. 107,392 db. 7,098 évf.

E szerint a nyomtatványi osztály állománya, beleszámítva az apró nyomtatványokat és röpiveket, kerek számítással 400,000 darabra tehető. A legrégibb nyomtatvány Cicero De Oratore 1465-ik évi subiacoi kiadása; a legrégibb magyarországi nyomtatvány pedig az 1473. évi budai krónika, a második az 1494-ben Zengben nyomtatott glagol misekönyv. Az ősnymtatványok száma 1895 február havában, a róluk közrebocsájtott részletes jegyzék szerint, 896 volt. E számhoz az év folyamán 111 darab járult; úgy hogy jelenleg 1007 darab 1500-ig nyomtatott könyv van a múzeum birtokában. A régi magyar könyvtár (1711-ig magyar nyelven nyomtatott munkák) száma 1129 mű; legrégibb ezek között (leszámítva egy év nélküli töredéket) a Heyden-féle *Puerilia colloquia* 1531-iki krakói kiadása. A gyűjteményben háromszáznál több egyetlen példányban ismeretes magyar mű van.

A kézirattár állománya az 1885-iki állapottal szemben apadást mutat az által, hogy 1000-nél több kézirat, mint a levéltárba tartozó anyag, az 1878—79. években és azóta is a levéltárba osztott. Állománya jelenleg meghaladja a 16,000-et. Ezek között van 397 középkori kézirat; a legrégibbek a X. századból valók. Magyar nyelvemlék van 17; legrégibbje a Pray-kódexben foglalt halotti beszéd a XIII. század húszas éveiből. Kétségtelen Korvin-kódex van *tíz*; ezek közül *hat* a király ő felségének nagylelkű ajándéka.

A levéltár mai állománya kerek számmal 230,000 db oklevél. A múzeum tulajdonát képező gazdag anyagon kívül 30 családi

levéltár iratait is őrzi. Ezekben együttvéve 23,672 darab mohácsi vész előtti eredeti oklevél van, melyekből az Árpádok korára 527 db esik. A legrégebb eredeti oklevél 1109-ik évből való, a legrégebb festett czimereslevél kelte 1405. Feltűnően gazdag az 1848/9-iki szabadságharczra vonatkozó iratok és kiáltványok gyűjteménye.

A hirlapkönyvtár jelenleg közel 14,000 kötet hirlapot foglal magában. Kiváló becstiek benne a XVIII-ik századi és az 1848/9-iki hirlapoknak csaknem teljes folyamai.

Az itt részletezett anyag hozzávetőleges értéke, a butorozáson és felszerelésen kívül, 2.326,000 forintot képvisel.

* * *

A könyvtár nagymérvű gyarapodásával nem tartott lépést annak rendezése. Ennek legfőbb oka a személyzet hiánya volt, mi lehetetlenné tette, hogy a rohamosan gyarapodó könyvtár, melynek az első évtizedekben sok viszontagságot is le kellett küzdenie, a járulékokat fel is dolgozhassa.

A Széchényi-alapítványi könyvtár 1803-ban két tisztviselővel és egy szolgálóval kezdte meg működését. E létszám 1808-ban egy őrnnel szaporodott; ettől kezdve 1866-ig nemcsak hogy személyzetszaporításban nem részesült, de az egyik tisztviselői állás negyven éven keresztül (1821—1860) véglegesen betöltve nem volt; az őrnni állás is gyakran volt üresedésben, úgy hogy leginkább ideiglenesen, napidíj mellett alkalmazott egyének segítettek a könyvtárőrnek a rendezés munkájában. Ily körülmények közt nem csoda, ha az alapítványi könyvtáron és annak gyér szaporulatain kívül, mely teljesen rendeztetett, a külön kezelt tulajdonképeni múzeumi anyagban óriási volt a feldolgozatlan tömeg.

Az 1866-ban létesített új tisztviselői állás legfőképen az időközben rendkívül felszaporodott kézirati és okleveles anyag feldolgozására szerveztetett; a mint hogy egy új tisztviselő a rendes könyvtári szolgálat végzése mellett a létező három tisztviselővel egyetemben sem lett volna képes a nyomtatványi osztály rendezetlen tömegét feldolgozni. Gyökeresebb reformra, erélyes intézkedésre volt szükség.

A Széchényi-könyvtár rendszere, melyet korának legkiválóbb szakférfia, Denis Mihály, a bécsi udvari könyvtár igazgatója alapított meg, nem felelt meg a bibliográfia és könyvtártan haladásának. Növelte a bajt, hogy e magában véve is ki nem elégítő

rendszer — munkaerő hiányában — csak a törzskönyvtárra és annak a Széchényi-alapból való kiegészítésére nézve volt keresztülvihető. A többi nagy gyűjteményeket, melyeknek a múzeum részint országos vásárlás, részint ajándék útján jutott birtokába, a nagyrészt bútorozatlan könyvtári termekben hol ládákba csomagolva, hol ideiglenes állványokon felállítva ugyan, de teljesen rendezetlenül, a Széchényi-könyvtártól elkülönítve kezelték. Mátray Gábor könyvtárőr fáradhatatlan buzgalma nem volt elégséges a nagy munka legyőzésre. A mit tehetett, megtett. A Széchényi-könyvtárról, a kézirat-gyűjteményről a könyvtári alapkövetelményeknek megfelelő czédulakatalogust készített. A múzeumi szerzemények feldolgozásánál azonban eltért a Széchényi-könyvtár szakrendszerétől; elégségesnek tartotta, ha a könyveket — opportunitási szempontból csak alakjuk szerint különböztetve meg — tartalmukra való tekintet nélkül egymás mellé helyezi és folyó számokkal látja el. Többet a rendelkezésére álló erővel valóban nem is tehetett, Ily módon készült el 1868 augusztus haváig 58,358 kötet lajstromozása, míg a lajstromozatlan anyag Mátray számítása szerint 86,164 kötetre rugott. E mellett óriási hátrány volt a szakrendszer teljes hiányán kívül az, hogy a szakok szerint rendezett és külön kezelt Széchényi-könyvtár mellett az annál sokkal tekintélyesebb múzeumi szerzemények (a Jankovich, Horvát, Illésházy, Sándor Móricz, Kéler Gottfried-féle stb. könyvtárak) egyesítésére az idő szerint gondolni sem lehetett.

Az állapot tarthatatlanná vált. Báró Eötvös József miniszter nagy szelleme felismerte a könyvtár rendezésének és használhatóvá tételének nagy kulturális és nemzeti misszióját s e czimen az 1868. évi állami költségvetésbe 10,000 frtot állított be, felhíván a múzeum igazgatóságát, hogy e tekintélyes összegnek felhasználására nézve javaslatot tegyen. Mátray Gábor könyvtárőr nem látta lehetőnek az addig követett rendezési terv megváltoztatását; ez az oka, hogy mellőzésével egy 1868 október 21-iki miniszteri leirat a könyvtár más tisztviselőjét, Barna Ferdinándot bizta meg a kérdés tanulmányozásával. Az eredmény az lett, hogy mintául, némi okszerű változtatással, a müncheni állami és udvari könyvtár szakrendszerét választották a rendezés alapjául, azt a rendszert, melyet Mátray Gábor már 1848/49-iki terjedelmes memorandumában követendő például állított fel.

Az elfogadott rendezési terv szerint, Barna Ferdinánd őr és a mellé e célra rendelt tiz díjnok Vilecz Kamill miniszteri titkár, mint miniszteri biztos felügyelete alatt, 1869 elején megkezdte a nagy munkálatot, mely közel hét évi munka után 1875-ben befejeztetvén, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára, mint hazánkban a legelső tudományos alapokon rendezett könyvtár, a tudomány és a könyvtártan mai igényeinek megfelelő állapotban újra megnyílt a tudomány használatára. A rendezés folyamán a különböző könyvtárak és szerzemények egyesítése által tekintélyes mennyiségű (18,414 kötetnyi) anyag került ki többes példányok gyanánt; ezeknek jegyzékei kinyomatván, azok részint hazai könyvtárak kiegészítésére fordítottak, részint a könyvtár javára áruba bocsájtattak.

A végrehajtott nagy rendezés új korszakot nyitott meg a könyvtár történetében; az vetette meg mostani virágzásának alapját. Ez által vált a könyvtár valóban használhatóvá, kulturális céljának megfelelővé; de ép ez által bizonyult be, hogy a tisztviselők és a szolgai személyzet száma a további fejlődés lehetőségére elégtelen.

Már a rendezés folyamán, 1871-ben mutatkozott annak szüksége, hogy az addig négyből álló tisztviselői létszám egygyel szaporitassék. A gyarapodás nagy mértéke, a könyvtárhoz a tudomány és a nagy közönség részéről fűzött igények egyre újabb és újabb, némi önállóbb működéssel bíró osztályok létesítését s azok kezelésére új tisztviselői állások szervezését tették szükségessé.

A legelső ilyenmű szervezés 1882-ben történt az által, hogy az óriási mértékben növekedő és kivált a családi levéltárak letéteményezése által, 1876 óta a legszebb fejlődéssel kecsegtető levéltárhoz külön levéltárnoki állás rendszeresített. Addig ugyanis a kéziratár és az oklevelek kezelésével 1866 óta egyetlenegy tisztviselő volt megbízva, ki e feladatnak teljesen megfelelni nem volt képes. Ugyanez évben a nyomtatványi osztály személyzete is szaporodott egy új tisztviselővel.

A hirlaposztály 1884-ben a fővárosi könyvtárak anyagával bővülvén és teljesen újra rendeztetvén, belőle a könyvtár egyik leghasználtabb, teljesség szempontjából legkiválóbb osztálya lett. A gyűjtemény Szinnyei József egyetemi könyvtári őr által szakszerűen rendeztetvén, természetszerű következmény volt, hogy az

annak létrehozásában legtöbbet fáradó tisztviselő, valamint segédje a könyvtári tisztviselők sorába lépjen át. Ez az 1887. év folyamán meg is történt, s így a tisztviselői létszám kettővel gyarapodott.

A folytonos gyarapodás és a közönség fokozódó kiszolgálása 1895 végéig még kétszer igényelt személyzet-szaporítást: 1889-ben a levéltárnál és 1893-ban a kéziratnál; és ezzel a könyvtári tisztviselői kar elérte mai létszámát. A *tizenegy* tisztviselőt munkájában három napidíjas gyakornok és öt szolgál segíti. E szám azonban, a folytonos szükségletnek megfelelőleg, már az 1896-ik évben két tisztviselővel és egy szolgálal fog bővülni.

A könyvtár jelenlegi szervezetét, mely különböző kezelésű osztályai jellegének megfelel, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1893 július 7-én 31,401 szám alatt kelt rendelete állapította meg. E szerint az összes könyvtár tudományos és adminisztratív ügyeit a miniszter által kinevezendő igazgató-őr vezeti. A könyvtár pedig feloszlik három osztályra, úgymint *a)* a nyomtatványok osztályára, élén egy múzeumi őrral, kit gróf Széchényi Ferencz alapítólevele értelmében a jogutód ajánlására a miniszter nevez ki, *b)* a kézirat- és levéltári osztályra és *c)* a hírlapkönyvtárra. Mindegyik osztály külön vezeti növedéknaplóját (1876-ig e napló egységesen vezetett) az igazgató-őr ellenőrzése mellett.

A könyvtár rendes évi dotációja jelenleg 6000 frt, mihez még a Széchényi-alap 420 forintja járul. A könyvek kötésére évenként 1500 frttal (és a Karácsonyi-alapítvány 88 forintjával) rendelkezik. Ezeken kívül arányosan és a szükséghez mérten részesül a múzeumi igazgató rendelkezésére álló 5500 forintnyi, gyűjtemények megvásárlására szolgáló összegből.

A könyvtárnak 1876 óta külön szakfolyóirata van, a Magyar Könyvszemle. A Fraknoi Vilmos könyvtárőr által létesített bibliografiai folyóirat, mely e szaktudomány egyedüli organuma, húsz éves fenállása alatt nagy szolgálatot tett a bibliográfiának és a könyvtárnak is az által, hogy szerzeményeit ismertette, anyagának használatát megkönnyítette és számos külföldi hungarikum megszerzésére hívta föl a figyelmet. A folyóirat kiadása az 1893. évben új alapokra fektetett, az a múzeummal és különösen a könyvtárral a legszorosabb kapcsolatba lépett s így kitűzött céljának még inkább megfelelhet.

A könyvtár élén alapítása óta a következők állottak: 1. Miller Jakab Ferdinánd könyvtárőr, ki 1803 február 6-án tette le hivatali esküjét és 1812 márczius 1-én a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója lett. 2. Horvát István könyvtárőr, 1812-től 1846 június 13-án bekövetkezett haláláig. 3. Mátray Gábor könyvtárőr, 1846 június 26-tól 1875 márczius 3-án bekövetkezett nyugdíjaztatásáig. 4. Fraknoi Vilmos könyvtárőr, 1875 április 2-ától 1879 május 23-ig, a Magyar Tud. Akadémia főtitkárává történt választásáig. 5. Majláth Béla könyvtárőr, 1879 október 7-étől 1893 januárig. 6. Szinnyi József helyettes könyvtárőr, 1893 januártól 1894 január 4-ig. 7. Fejérváthy László igazgatóőr, 1894 január 4-től, ki 1895 június 29-én egyetemi nyilv. rendes tanárrá nevezetvé ki, ő felségének 1895 augusztus 19-én kelt legfelsőbb elhatározása alapján az igazgatóőr teendőinek ellátásával és hatáskörével továbbra is megbízott.

II.

A könyvtár történetének és fejlődésének rövid vázolója után, a legutóbbi elmúlt időszak (1894 szeptember 1—1895 december 31.) eseményeiről a következő jelentés ad részletesen számot.

Alig volt esztendő, mely a gyarapodás mértéke, a szerzemények rendkívül becses volta tekintetében a lefolyt évet megközelítené. A könyvtárnak teljes mértékben igénybe vett dotációján felül úgy a törvényhozás intézkedése, mint a nagyméltóságú miniszterium bölcs gondoskodása következtében oly nagybecsű gyűjtemények tulajdonába jutott a könyvtár, melyeknek megszerzésére a szükséglet folytonos emelkedése miatt immár elégtelennek bizonyuló javadalmazása segítségével nem gondolhatott volna.

E rendkívüli intézkedéseknek köszönheti a könyvtár a Kossuth Lajos levelezéseinek megszerzését, melyek az 1848—1867. évek történetének elsőrangú forrását képezik; ily módon jutott birtokába az 1848/49-es ereklyemúzeum gazdag proklamáció- és iratgyűjteményének. A nagyméltóságú miniszterium gondoskodása szerezte meg a könyvtár részére néhai Lanfranchi Grazioso Enea több ezer kötetből álló, és ritkaságokban gazdag könyvgyűjteményét.

De egyéb tekintetben is néhányszor kedvező alkalma nyílt a könyvtárnak gazdag és ritka becses biró szerzemények megételére. Bécsből egy 101 kötetből álló ősnymtatvány-gyűjteményt

szerzett meg ritka jutányos áron, melylyel eddigi gyűjteményét egyszerre a létszámnak mintegy 11%-ával gyarapította. Egy Münchenben tartott könyvárverésen 30 darab ritka, közte egy unikumnak mondható nyomtatvány jutott a könyvtár birtokába. Örök letétemény útján a báró Balassa család levéltára szaporította a múzeumban elhelyezett levéltárak számát, mely az itt őrzött 30 levéltár között úgy gazdagság, mint nevezetesség szempontjából az első helyet foglalja el.

A müncheni bajor királyi állami levéltárban őrzött Hunyadi-levéltár visszaszerzésére tett és évek hosszú során át folyamatban volt lépések a könyvtár hozzájárulásával eredményre vezetvén, a nagy nemzeti és tudományos cél megvalósítására a könyvtár csereanyagul 229 bajor vonatkozású kéziratot és 266 ugyanolyan oklevelet ajánlott föl; ezekért az országos levéltártól kárpótlásul 107 kötet nagy fontosságú kéziratot és egyéb iratokon kívül 509 darab régi oklevelet kapott, melyek az általa adott csereanyag értékét sokszorta felülmulják.

Mindezen, alább a könyvtár egyes osztályainál részletezendő nagy szerzemények, a mint egyrészt a lefolyt évet a könyvtár történetében a gyarapodás mennyisége és becse szempontjából páratlanul állónak tüntetik fel, másrészt azonban meggyőznek arról, hogy a könyvtár, évről évre növekedő szükségletei és a használatnak folyton emelkedő mértéke miatt, sem anyagi, sem szellemi erők, sem pedig helyiség tekintetében nem képes kulturális, tudományos és nemzeti nagy feladatainak teljesen megfelelni.

A könyvtári személyzet elégtelen arra, hogy a szerzeményeknek évről évre óriási mértékben emelkedő számát könyvtári czélokra teljesen feldolgozza. Kivált a könyvtár nyomtatványi és levéltári osztályaiban érezhető a hiány. Az 1893/94. év nyomtatványi gyarapodása (az apró nyomtatványokon kívül) 12,252 darab volt; e számból csak 4239 műről készült czimlap és 1361 mű osztályoztatott. A most lefolyt tizenhat hónap gyarapodása (a Lanfranconi-féle könyvgyűjteményt és az apró nyomtatványokat bele nem értve) 9444 darab; ezzel szemben áll 4509 czimlap és 5422 osztályozott mű. E számokból világosan kiderül, hogy a nyomtatványi osztály személyzete, az évről évre növekvő használat miatt, nem képes az évi gyarapodást feldolgozni, és hogy a hátralékok száma évről évre szaporodik. Még kedvezőtlenebb az arány a levél-

tári osztályban, hol a csekély számú (két tisztviselőből és egy napi-dijásból álló) személyzet az évi 12,000 darabot megközelítő átlagos gyarapodással szemben nem tehet egyebet, mint hogy azokat csoportokba osztja és évrőndben felállítja, de nem képes azt egyúttal repertorizálni és róla indexeket készíteni.

Pedig a könyvtári belterjes működésen kívül a könyvtár személyzete első sorban hivatott arra, hogy azon gazdag és minden tekintetben tanulságos anyagot, melyet a könyvtár őriz, mennél szélesebb körben ismeretessé, hozzáférhetővé tegye. E szükségnek óhajt megfelelni a könyvtár hivatalos folyóirata, a Magyar Könyvszemle, mely a lefolyt évben, Dr. Schönherr Gyula levéltárnok szerkesztésében pontosan megjelenván, iparkodott híven beszámolni a könyvtár életében előforduló minden nevezetesebb mozzanatról és ismertetni, hozzáférhetővé tenni annak anyagát. Ez ismeretéseknek egyik eredménye a könyvtárnak a lefolyt évben Horváth Ignác segédőr szerkesztésében megjelent első nyomtatott katalogusa, mely az akkor 896 számból álló ősnymtatvány-gyűjtemény szakszerű leírását foglalja magában. Ez első katalogust rövid idő multán a könyvtár egy másik csoportjának ismertetése fogja követni. Ez úton reményli a könyvtár előkészíthetni a törzskatalogus kiadását, melyre ez az említett személyzet-hiány miatt ez idő szerint még nem gondolhat.

A személyzet hiánya mellett a helyiségek hiánya is megakasztja a könyvtárat működése és fejlődése menetében. A könyvmanipulációra szükséges helyiségek szűk voltán kívül különösen a hirlapkönyvtár- és levéltárban érezhető leginkább a helyszűke. Az első a legrohamosabb növekedésnek kitett osztály, mely úgyszólván saját magától óriási mértékben gyarapodván, a nyomdai köteles példányok beküldése által évről-évre nagyobb helyet vesz igénybe. A hazánkban megjelenő és beküldött hirlapok száma jelenleg megközelíti a 900-at; ezeknek számonként való rendben-tartása és az évenként 1000 kötetnél többet kitevő gyarapodás elhelyezése a hirlapkönyvtár részére szolgáló helyiségben, mely zsúfolásig telve van, nagy gondot okoz. Rövid idő multán, mint-hogy a hirlaposztálynak jelenlegi helyén terjeszkedni lehetetlen, külön alkalmas helyiségnek kibérlése által kell a bajon segíteni. Hasonló nagy a hely hiánya a levéltári helyiségben, hol a családi levéltárak elhelyezésére szolgáló terem, mely 1889-ben rendeztetett

be e célra, az azóta érkezett családi levéltárakkal egészen megtelt. A helyiség 1889-ben az addig beérkezett 17 családi levéltár elhelyezésére volt szánva; azóta e szám 30-ra emelkedett, s ezek között vannak oly nagy terjedelmű levéltárak, mint a Sombory, Szent-Ivány, báró Balassa családoké. A helyiség hiánya okozza, hogy a családi levéltárak letéteményezése terén a könyvtár nem fejthet ki nagyobb mozgalmat; pedig a mostani idő volna a legalkalmasabb arra, hogy a múzeum levéltárát e tekintetben — úgyszólván minden nagyobb költség nélkül — az ország leggazdagabb levéltárainak egyikévé tehessük.

A nyomdai köteles példányok beküldéséről szóló 1848. évi XVIII. törvényezikk hiányossága már hosszabb idő óta szükségessé tette, hogy e köteles példányok ügye új törvény által rendeztessék. Ha az alkotandó új törvény biztosítani fogja is az egykorúlag megjelenendő irodalmi termékek beküldését, de nem juttat a korábbiaknak, a hiányos törvény ideje alatt megjelenteknek birtokába. Úgy ezeknek pótló beszerzése, mint a régi hungarikumok gyűjteményének az ujabban felszínre kerülőkkel való kiegészítése, tekintve különösen azoknak évről évre rohamosan emelkedő árát, továbbá a külföldön megjelenő és hazánkat közvetve vagy közvetlenül érdeklő irodalmi termékek megszerzése, melyeknek száma szintén évről-évre növekedik, nem is említve egyes rendkívüli alkalmakat, melyek ritkaságok megvételére nyújtanak kilátást, (minő a jelen évben a müncheni Rosenthal czég által rendezett könyvárverés volt), sokkalta nagyobb összeget igényelnének, mint a mennyi a könyvtár rendelkezésére áll, ha ez célját és rendeltetését, mint egyetlen hungarikum-könyvtár, el akarja érni.

Biztos azonban a remény, hogy mindezen hiányok lassan-lassan eloszlathatók és a könyvtár óhajai idővel teljesíthetők lesznek.

A könyvtár egyes osztályainak állapotát a következő adatok tüntetik föl.

A nyomtatványi osztály köteles példányokban 5870, ajándék útján 1539, vétel útján 2034, csere útján 1, összesen 9444 darab nyomtatvánnyal gyarapodott.

Ehhez számítandó még 2000-nél jóval több darab apró nyomtatvány, továbbá a Lanfranchi-féle könyvtár 4759 darabja. Ez utóbbiból azonban a muzeumi könyvtárban meglévő darabok, továbbá a tárgyuknál fogva ide nem tartozók más nyilvános

könyvtárak közt lévén annak idején szétosztandók, a múzeumi könyvtárnak e nembeli gyarapodása még véglegesen meg nem állapítható.

Könyvek vásárlására a múzeumi javadalomból 6361 frt 16 kr fordítottatott; míg a Lanfranconi-könyvtárra a gyűjtemény 26,000 frtnyi teljes árából mintegy 15,000 frt esett. Ez összeg azonban a nagyméltóságu miniszter úr kegyes gondoskodása következtében nem a múzeum javadalmát terhelte meg.

A szerzemények közt úgy érték, mint mennyiség tekintetében a most említett Lanfranconi-könyvtár áll első helyen. E ritkaságokban gazdag gyűjtemény melyben Túróczi krónikájának brünni kiadása (1488), Berlinghieri Geographiája (1475 körül), Ptolemaeus (1486) stb. még vannak, különösen két irányban bir rendkívül becsesl. Ritka teljességgel birja a Dunára vonatkozó régi és új irodalmat, továbbá igen értékes a benne foglalt térkép-gyűjtemény. A belőle kiválasztandó művek száma közel 2000 nagybecsű darabbal fogja a múzeumi könyvtárt gyarapítani.

A könyvtár a Nostiz grófok lobrisi könyvtárának Münchenben történt árvereztetéséből nyerte másik nevezetes gyarapodását. Ez alkalommal 30 drb ritka, történelmi értékkel bíró XVI—XVII. századi nyomtatványt, köztük egy legnagyobb ritkaságot szerzett meg. Ez utóbbi az 1494-ben Zengben glagol betűkkel nyomtatott misekönyv. Az ószláv egyházi irodalomnak ezen eddig egyetlen teljesnek mondható példányban létező terméke, a korra nézve harmadik nyomtatvány, mely Magyarország területén látott napvilágot, 1505 márkányi összegért került a könyvtár tulajdonába.

Egyéb nevezetes szerzemények: Reichenthaler Concilienbuchja, Augsburg 1483 (810.50 márkáért); egy 101 kötetből álló ősnymtatvány-gyűjtemény (295 frt 95 krért); Ortelius egy 1620. évi kiadása (30 frtért); Buda, Érsekujvár, Sziget megvételére vonatkozó hét darab XVII. századi német és latin nyomtatvány (72 márkáért), az Archivio Storico teljes négy serie (310 líráért); a Gothaischer Hofkalander hét ritka kötete (120 márkáért); Petőfi A helység kalapácsa, Cziprus-lombok, Versek, Szerelem gyöngyei, János vitéz cz. műveinek első kiadásai az eredeti czimlapokkal (30 frtért), Dávid Ferencz több ritka munkája a XVI. századból; a Corpus Scriptorum historiae Byzantinae (bonni kiadás) teljes példánya (190 frtért) stb.

Ajándékaikkal 186-an járultak a könyvtár gazdagításához.

A lefolyt 15 hó alatt a könyvtár helyiségeiben 14,131 egyén 30,096 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 1868 egyén 2847 kötetet használt.

A nyomtatványi anyag feldolgozását a következő számok tüntetik föl: 4509 munkáról készült címlap és 5422 munka repertorizáltatott. Hogy mily tekintélyes ez utóbbi szám, kitűnik abból, hogy a megelőző évi eredményt több mint 4000-el múlja fölül. Ez eredmény csak úgy volt elérhető, hogy az 1894. év utolsó és az 1895. év első negyedében a címlapok írását a könyvtár egyéb osztályainak tisztviselői végezték, s így a nyomtatványi osztály tisztviselői minden idejüket a szakosztályozásra fordíthatták. Azonban, miként előbb már említetett, még ez a rendkívüli segítség sem juttatta oda a nyomtatványi osztályt, hogy az 1894. évi növekedésnek legalább felét feldolgozhatta volna; s e hátralékhoz járul az idei szaporodás; úgy hogy e számok kétségtelenné teszik, hogy az osztály személyzete, melyet a közönség kiszolgálása, felvilágosítások adása, vételre felajánlott művek és könyvjegyzékek átnézése és konstatálása is igénybe vesz, megfeszített munkája daczára sem elégséges a könyvtári anyag rendszeres feldolgozására.

A folyóiratok hiányzó számainak reklamálása is sok időt vett igénybe. A legtöbb nyomdánál a reklamálás eredménytelen lévén, a szerkesztők és kiadóhivatalok voltak újból felszólítandók.

Kötés alá 549 mű adatott 597 kötetben; a múzeumi szabályzat értelmében pedig revideáltattak a *L. eleg. m.*, *Epist.*, *P. o. rel.*, *Artes. Cat.* szakok.

Meg kell még említeni azt, hogy június hónapban a könyvtár összes munkaerejét a Lanfranchi-gyűjteményből megvásárolt könyvekről és térképekről készült czédulák megírása vette igénybe. Így készült 4759 darab könyvről és térképről összesen 1980 czédula.

A *kézirattár* gyarapodása 266 drb kézirat és 6 hasonmás; ezek közül 27 kézirat és 3 hasonmás ajándék.

Nevezetesebb szerzemények: Magyarországi Mihály (Michael de Hungaria) *Sermones tredecim* cz. munkájának XV. századi kézírata, melyet Angolországban írtak; a Lanfranchi-gyűjteményből egy XV. századi velencei krónika; Istvánfi Miklós történeti apparatusából 3 kötet kézirat; Vörösmarty »Vén cigány«-ának

eredeti fogalmazványa (Tomory Anasztáz hagyatékából); Nagy Imre és Rómer Flóris irodalmi hagyatéka, (utóbbiból kiemelendők különösen Rómer jegyzetei a Korvina bibliográfiájához); Thaly Kálmán nagybecsű ajándéka: az Actio Curiosa, a Diarium Trenchiniense, Szathmári Király Ádám naplója; Pesty Frigyes levelezése; Justh Zsigmond hagyatéka; br. Podmaniczky Frigyes naplójegyzetei tiz kötetben stb.

A müncheni Hunyadi-levéltár megszerzése ügyében folytatott tárgyalások kapcsán a nagyméltóságú miniszter úr beleegyezett abba, hogy a müncheni iratokért cserében felajánlott múzeumi kézirati és oklevélananyag az országos levéltárnak a csere fogantatása céljából kiadassék és ezért az országos levéltár által felajánlott kárpótlás mint megfelelő ellenérték elfogadtassék. Ily módon az átengedett, tisztán német vonatkozású kéziratokért és oklevelekért a kéziratári anyag nagybecsű kéziratokkal, a levéltár pedig gazdag oklevélgyűjteménnyel gyarapodott. A kéziratári anyagban van a többi közt egy a XVI. század elejéről való egyházjogi tractatus a győri püspöknek ajánlva, 38 kötetnyi hitelesített másolat a királyi könyvekből, Rajcsányi Ádám kézírataiból 54 kötet, a pozsonyi Szent-Háromság-congregatio könyvei 7 kötetben, a Martinovics-féle összeesküvésben részes Őz Pál és Szolárcsik Sándor lefoglalt iratai stb.

A lefolyt időben 309 kutató 745 kéziratot használt. A végzett munkákat illetőleg kiemelendő, hogy az újabb szerzemények kivétel nélkül czéduláztattak, úgy hogy e tekintetben hátralék nincs. A régi növedéknapló folytatólagos kiegészítése befejezéséhez közeleg. Hosszabb ideig foglalkoztatta a kéziratár személyzetét a Hunyadi-levéltár csereanyagának egybeállítása és hozzá többszörös jegyzékek készítése, úgyszintén a Gyurikovics, Mellétei Barna Mihály, Nagy Imre és Rómer-féle nagy gyűjtemények, valamint az ismeretlen eredetű régi szerzemények rendezése és felvétele. Az ily módon rendezett kéziratári anyagról 669 czédula készült.

III. A levéltár vétel útján 3253, ajándék útján 234, csere útján 509, örök letétemény útján 7616 darabbal, összesen tehát 11,612 darabbal gyarapodott. Ez összegbe azonban nincsenek betudva a Kossuth Lajos örököseitől megvásárolt iratok, melyek a vételi szerződés értelmében az 1896. év végéig zár alatt tartandók, sem a Kossuth Lajoshoz intézett feliratok és diszoklevelek gyűj-

teménye, melynek kicsomagolását a helyi viszonyok mindeddig lehetetlenné tették, sem pedig végül a báró Balassa-család örök letéteményként elhelyezett levéltára, melynek 15 ládát betöltő anyaga most van rendezés alatt. Mindezeket a nagy gyűjteményeket beszámítva, a levéltár ez idei szaporodása megközelíti az 50,000 darabot.

A szerzemények között első helyen Kossuth Lajos iratairól kell megemlékezni. E kiváló történelmi beccsel bíró gyűjteményt kiegészítik a Kossuthhoz intézett föliratok és diszoklevelek, melyeknek száma meghaladja a 400-at. Az 1848/9-iki szabadságharcra és az emigrációra vonatkozó iratok csoportja ezen kívül két érdekes gyűjtemény megszerzése által gyarapodott. Ezek egyike a gróf Kreith Bélától megvásárolt ereklje-múzeumból való gyűjtemény, mely 469 iratot, 116 kiáltványt és egyéb apró nyomtatványt és 18 térképet foglal magában; a másik néhai Tanárky Gyula hagyatéka, melynek az emigrációra vonatkozó iratai 78 dbra rúgnak.

Nagybecsű továbbá a néhai Nagy Imre akadémiai r. tag örököseitől megvett 1666 darabból álló okirat-gyűjtemény, melynek csaknem harmada a mohácsi vészt megelőző időkből való.

A Hunyadi-oklevelek megszerzése érdekében felajánlott 266 drb külföldi iratért a levéltár kárpótlásul 366 drb mohácsi vész előtti oklevelet, 55 másolatot és 88 újabbkori iratot, összesen 509 darabot kapott, a melyeknek történelmi és diplomatikai becse az átadott külföldi okiratok értékét sokszorta fölülmúlja.

Ezek között a legrégibb Kálmán király 1109. évi görög-latin oklevele a veszprémvölgyi apácák számára, diplomatikánk legbecsesebb darabjainak egyike, melynek megszerzésével középkori okleveleink csoportjának kezdő ívszámát (eddig legrégibb oklevelünk 1198-ban kelt) csaknem egy századdal korábbra vittük föl.

Az ajándék és vétel útján szerzett okiratok a középkori oklevelek számát 715 eredeti darabbal, 112 másolattal, a nemesi iratok csoportját 24 darabbal, az 1848/49-iki szabadságharcra és az emigrációra vonatkozókat 695 irattal és 116 nyomtatvánnyal gyarapították.

Ez újabbkori iratok közt kiváló érdekűek a gróf Széchenyi Istvánhoz nejétől és másoktól az 1829—1836. évekből intézett levelek, számszerint 93 drb, melyek a legnagyobb magyar családi magánéletére vetnek világot.

Letétemény útján a levéltár megszerezte a Jobaházi Döry, a Draskóczi és Jordánföldi Ivánka s a Gyarmati és Kékkői báró Balassa családok levéltárait, melyekkel a Magyar Nemz. Múzeumban letéteményezett családi levéltárak száma 30-ra emelkedett.

A levéltárat a lefolyt évben 123 kutató vette igénybe, kik 20,838 iratot használtak.

A levéltárban a folyó munkák végzésén és az évi szaporulat elhelyezésén kívül befejeztetett a Sombory, Döry, Ivánka, Szent-Ivány családok levéltárainak és báró Mednyánszky Dénes letéteményének rendezése, mely gyűjtemények 17,367 iratot foglalnak magukban. Ezekhez az elmúlt évi, minden hátralék nélkül rendezett szaporulat, s a régi, 15 év előtti hátralékok egy részének rendezését hozzá számítva, az összes rendezett iratok száma 21,865 darabot tesz ki.

Folyamatban van a báró Balassa-család levéltárának, a leveleknek, az 1848/49-iki iratok csoportjának s a pecsét-lenyomatoknak revideálása, illetőleg teljesen új rendezése.

A fönt részletezett gyarapodás nagy mértéke érthetővé teszi, hogy a levéltári személyzet jelenlegi csekély számával a sok időt igénylő regesztázásra és indexek készítésére nem gondolhat.

A *hírlapkönyvtár* gyarapodása 1046 évfolyam (77,974 hírlapszámmal). Ebből köteles példány 995 évf. (70,325 számmal), ajándék 21 évf. (5307 számmal) és vétel 30 évfolyam (2342 számmal).

E nagy mennyiség legjobban feltűnteti a helynek azt a szükségletét, mely annak rendezésére és elhelyezésére kívántatik.

A hírlapkönyvtárat 1884 olvasó látogatta, kik 5540 kötet hírlapot használtak.

A végzett munkákat illetőleg felemlitendő, hogy átvizsgáltott 2273 évfolyam 45,020 száma, reklamáltatott 545 levél útján 3572 hírlapszám, melyekből beérkezett 1476 szám, és kötés alá készítettett 939 kötetnyi hírlap.

A könyvtár gyarapodásáról és a végzett munkákról beszámolva, megemlítendő még, hogy az érkezett és elintézett hivatalos ügyszerabok száma 764-re rúgott.

A személyi változások a könyvtár tisztviselő karában a következők voltak: Dr. Erdélyi Pál segéd segédőrré és a kézirat-tár vezetőjévé, Szamota István orsz. levéltári gyakornok múzeumi

segéddé neveztetett ki, aki azonban a könyvtár és a tudomány nagy veszteségére alig egy évi hivataloskodása után elhunyt. Dr. Schönherr Gyula levéltárnok a könyvtár hivatalos kiadványának, a Magyar Könyvszemlének ideiglenes szerkesztője pedig a folyóirat szerkesztésével véglegesen megbízott.

A könyvtár tisztviselői közül hivatalos kiküldetésekből a következők vettek részt: Fejérfataky László igazgató-őr Pozsonyban a Lanfranchi-féle könyvgyűjtemény megbecslése és átvétele, továbbá Mágócsón és Aradon egy-egy felajánlott könyvtár megtekintése, Schönherr Gyula levéltárnok Münchenben a lobrisi könyvtár árvétele és Dr. Erdélyi Pál Alsó-Hrabócson a báró Balassa-levéltár átvétele czéljából.

A könyvtár tisztviselői közül a Magyar Nemz. Múzeum megfelelő rovalából nyert anyagi segéllyel Kereszty István segédőr tett hosszabb tanulmányutat, mely alkalommal a müncheni, augsburgi, stuttgarti, karlsruhei, strassburgi, mannheimi, frankfurti, mainzi, aacheni, kölni, nürnbergi, regensburgi és bécsi könyvtárakban (összesen 19-ben) tanulmányozta a hírlapok gyűjtési és kezelési módját.

AZ 1494-IKI ZENGGI GLAGOLITA MISEKÖNYV.

ÁSBÓTH OSZKÁRTÓL.

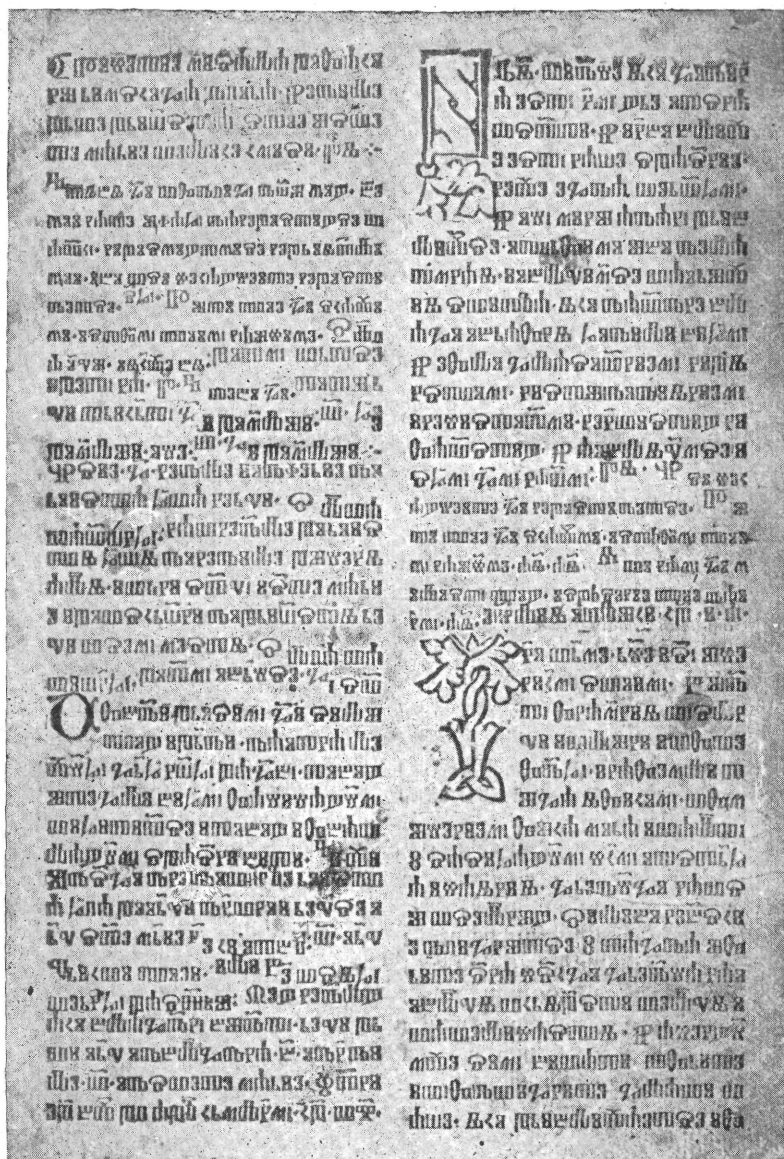
— Első közlemény. —

(Két melléklettel.)

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1885 május 1-én Münchenben a Lobris-féle könyvtár árvétele alkalmával egy 1494-ben Zenggben nyomtatott glagolita misekönyvet vett. Kötelességemnek tartom, hogy e nagy áldozat árán megszerzett könyv¹ rendkívüli becsére rámutassak és azt beleillesztve egy nagy kulturális mozgalomba, a melynek csak egy láncszeme, kellő világitásba helyezzem.

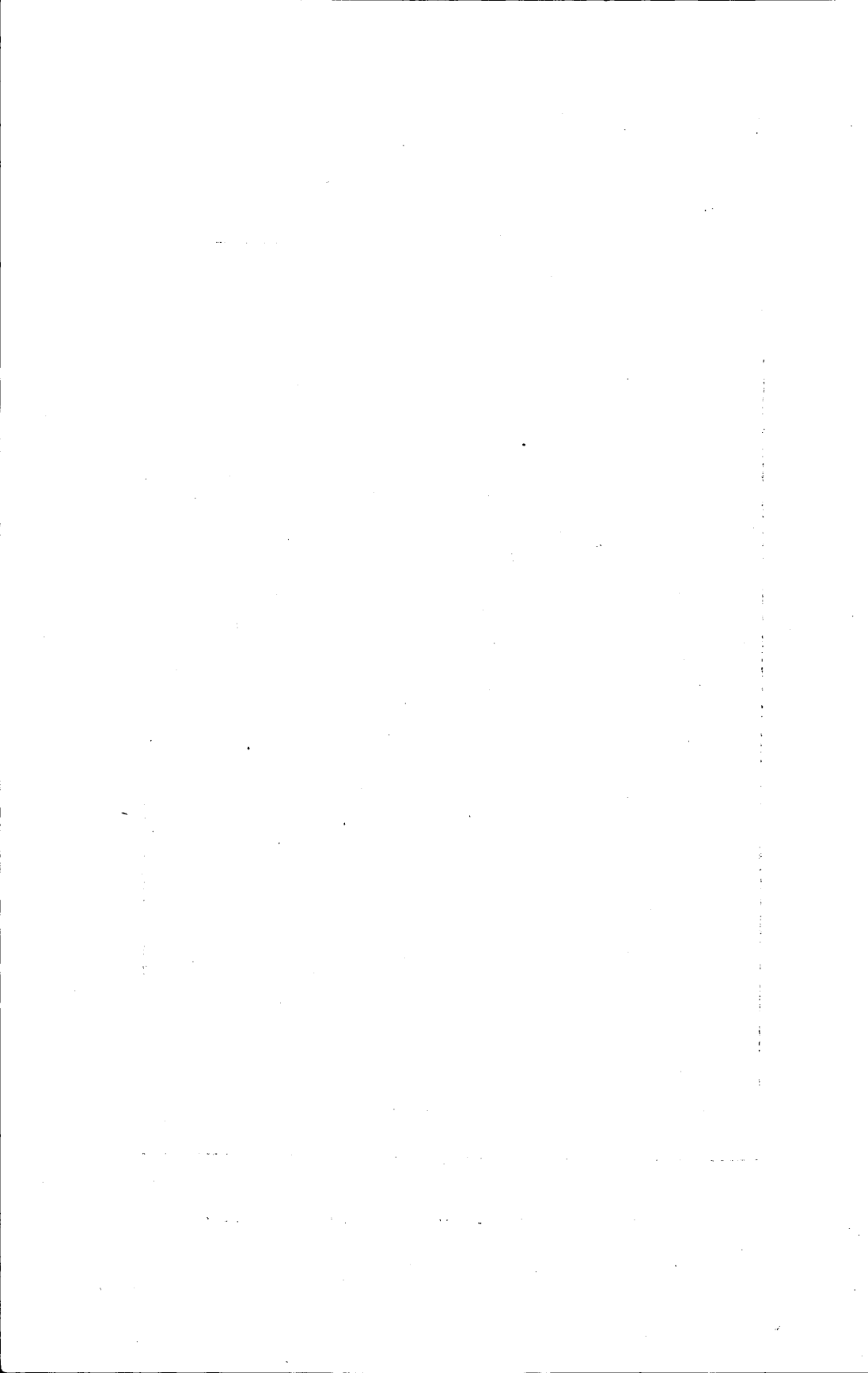
Tekintve azt, hogy a könyv, amelylyel itt foglalkozni kívánok, a vele kapcsolatban álló művelődéstörténeti mozzanatoknál

¹ A zágrábiak erős versengése következtében a könyv ára fölment 1505 márkára!

Az Athenaeum nyomása

Az 1494-iki zenggi glagolita misekönyv kezdő lapja.

fogva korántsem csak szlávistákra nézve érdekes, szükséges, hogy némi fogalmat adjak a távol állóknak is a glagolita szó jelentéséről és a glagolita írásnak Horvátországban való elterjedéséről. Glagolita betűknek nevezzük azokat a betűket, melyeket Czirill, a szlávok apostola állított össze arra a célra, hogy a tőle alapított szláv isteni tiszteletre szükséges egyházi szövegeket írásba foglalhassa. Hogy mégis nem a glagolita íráshoz, hanem a bolgároknál, szerbeknél és oroszoknál elterjedt és még ma is divó íráshoz tapadt a czirill elnevezés, az könnyen érthető. Hiszen tudvalevő dolog, hogy Czirill műve, a szláv isteni tisztelet, a keleti egyházban teljes egészében fönmaradt; érdekes, de egy cseppet sem meglepő vonás tehát, hogy a keleti egyházhoz tartozó szlávoknál még az írás is, amely olyan szoros kapcsolatban áll ezzel a nemzeti isteni tisztelettel, Czirill nevét viseli, ámbár nem Czirilltől származik, hanem semmi egyéb, mint a görög majuskulának a glagolita írás hatása alatt végrehajtott alkalmazása a szláv hangok leírására. A viszonyok a nyugati egyházban egészen mások voltak. Róma féltékenyen őrködött szláv hívei felett, hogy valamikép egyeknek ne érezzék magukat a keleti egyházhoz tartozó szlávokkal. Csehországban és Lengyelországban csirájában elfojtja a nemzeti szláv isteni tiszteletet, a horvátok közt, a hol arra gyöngének bizonyul, ment, amit menteni lehet, elnyomja azt a hagyományt, amely könnyen áthidalhatná a tőszomszédságban élő, egy nyelven beszélő, de más hitet valló szláv testvérek közt mesterségesen készített űrt: Czirill műve jórészt életheben marad ugyan és mély gyökeret ver a népnél, maga a Czirilltől származó írás még mai napig sem halt ott teljesen ki, de hívják mindenféle néven, csak nem czirillnek, míg végre reáragad a sokféle módon magyarázott *glagolita* név.¹

¹ A ma már egyedül használt *glagolita* elnevezés helyett a régibb időben mindenféle neveket találunk; hívják azt az írást szlávznak, bolgárnak, horvátnak, Szent-Jeromos-félenek stb. Glagolita írásnak nevezik először a Tübingában 1560-ban és a következő években nyomtatott glagolita könyvek, amelyek a reformatio szolgálatában álltak, de már egy századdal előbb beszélnek *glagolita* papokról, úgy hogy Kopitar szellemes magyarázata aligha fején nem találta a szeget. Az ő véleménye szerint *glagolita* (horv. *glagoljaš*) névvel nevezte a nép azokat a papokat, akik egyházi szláv nyelven végezték az isteni tiszteletet, mivel az egyházi szláv könyvekben minduntalan ismétlődik a horvátban ismeretlen *glagolati* »mondani« ige, így pl. mindjárt az evangéliumi szö-

Glagolita betűikkel vannak írva a legfontosabb, az eredeti fordítást leghívebben visszatükröző egyházi szláv kéziratok, élükön az úgynevezett Zographos evangelium, csak hogy ezek a betűk eltérnek kicsikét a mellékleteinken láthatóktól, a mennyiben a szögletes vonások helyett nagyobbára gömbölyűket, a négyszögecskék helyett kis köröket találunk. Jagić érdeme, hogy a legújabb időben fölfedezett kéziratföredékek alapján kimutatta, hogy a gömbölyű írás régebben a horvátoknál is ismeretes volt, és hogy a szögletes csak későbbi fejlődés.

De nemcsak a horvátoknál használt glagolita írásjelek származnak Czirilltől; maga a horvát glagolita egyházi iratokban található szöveg is lépten-nyomon elárulja a szoros kapcsolatot, amelyben ez az irodalom Czirill működésével áll, úgy hogy ezek a körülmények kétségtelenné teszik, hogy a szláv isteni tisztelet vagy még Czirill életében terjedt el a horvátokhoz, vagy nemso-kára az ő, illetőleg bátyja halála után került oda, mikor a szláv apostolok tanítványai szerteszéjjel szóródtak. Mire a történet teljes fénye először ráesik az eseményekre, azt találjuk, hogy a glagolita, azaz a nemzeti isteni tisztelet egyes helyeken már igen erős gyökeret vert. 1248-ban és 1252-ben keltek azok a nevezetes okiratok, a melyek legalább két ponton olyan éles körvonalakban tüntetik föl a helyzetet. Az 1248-ban kelt iratban IV. Inceze pápa megengedi a zenggi püspöknek hozzá intézett kérésére,

vegek élén: *V ono vrême glagola Isus* »in illo tempore dixit Jesus.« Safařík a Památky hlholského písemnictví cz. művében (XXVI. l.) főlemlíti, hogy Szent-János evangéliumában, 4. fejt. 5—42-ig 24-szer fordul elő a *glagola* szó. Ennek a *glagolita*, = *glagoljaš* elnevezésnek első nyomát véletlenül a Mura-közben találjuk 1448-ban »Fridericus comes Cilejae . . . »ob singularem quam ipse et alii Christi fideles partium illarum ad b. Hieronimum . . . gerunt devotionis affectum, aedificari (ecclesiam in Strido) in forma trifolii curaverat ac quibusdam religiosis *glagolitis* . . . contulerat. Bedekovich, Nat. sol. S. Hieron. 303. Archiv für slavische Philologie, IV. k. 434. l. Nyilvánvaló sajtóhiba, ha Jagić »Weiterer Beitrag zur Feststellung der Grenzen des dalmatinisch-kroatischen Glagolismus im XV—XVII. Jahr.« (u. ott, VI. k. 615. l.) megjelent cikkekéjében azt mondja, hogy »Im IV. Bde dieser Zeitschrift (S. 433 ff.) habe ich eine Abhandlung des kroatischen Geschichtsforschers Jo. Tkalčić verwerthet, um die grosse Ausdehnung des Glagotismus in der Agramer Diöces während des XIV. u. ff. Jahrh. nach(zu)weisen.« E tollhiba azonban belecúszott Geitler nagy munkájába is (Die albanesischen und slavischen Schriftten, 174. l. 177. fejt.) és azért nem árt külön fölhívní reá a szakemberek figyelmét.

hogy egyházmegyéjében ezentúl is megtarthassák a glagolita isteni tiszteletet.¹ Az érdekes bullából kitetszik, hogy a glagolita isteni tisztelet több helyen gyakorlatban volt, hogy a pápa tehát csak egy régi szokásra adta sanctióját; kitetszik belőle az is, hogy már akkor is Szent-Jeromos nevével hozták kapcsolatba a glagolita írást. A másik pápai bulla, amely 1252-ben kelt és ugyancsak IV. Ince pápától származik, a vegliai püspökhöz van címezve és tudatja vele, hogy a pápa helybenhagyja a castelmuschioi benzések kérését, hogy ezentúl is bántatlanul glagolita könyvekből végezdhessék az isteni tiszteletet.²

Itt sincs újításról szó, csak egy régi szokás szentesítéséről, amely szentesítés hasznos, sőt szükséges volt, mert a nemzeti glagolita isteni tisztelet akkor is, később is folyton ki volt annak téve, hogy egy-egy olasz eredetű, vagy akár csak olasz érzelmű főpap üldözze és a lehető legszűkebb határok közé szorítsa.³ Hisz

¹ »Porrecta nobis tua petitio continebat, quod in Slavonia est littera specialis, quam illius terrae clerici se habere a b. Hieronymo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis. Unde ut illis efficiaris conformis, et terrae consuetudinem, in qua existis episcopus, imiteris, celebrandi divina secundum dictam litteram a nobis suppliciter licentiam postulasti. Nos igitur attendentes, quod sermo rei et non res est sermoni subjecta, licentiam tibi in illis dumtaxat partibus, ubi de consuetudine observantur praemissa, dummodo sententia ex ipsius varietate litterae non laedatur, auctoritate praesentium concedimus postulatum. Datum Lugduni, IV. Kal. Aprilis, Pontificatus nostri anno quinto.« Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, I. k. 78. l. 98. sz.

² »Dilecti filii abbas et conventus onasterii sancti Nicolai de castro Muscla ordinis s. Benedicti tue diocesis nobis humiliter supplicarunt, ut cum ipsi, qui Sclavi existunt, et sclavicas litteras habeant, discere latinas litteras non possunt, eis, ut in litteris sclavicis secundum ritum ecclesie Romanae divina officia valeant celebrare, prout iidem et praedecessores sui facere consueverunt, licentiam concedere curaremus. De tua itaque circumspectione plenam in domino fiduciam obtinentes, praesentium tibi auctoritate concedimus, ut super hoc facias, quod videris expedire.« U. o. 79. l. 103. sz.

³ Hogy még e században is milyen harc folyt néha a glagolita isteni tisztelet körül, arra klasszikus példává vált Lussin (Lošinj) esete. A harc 1802-ben tört ki és három évig tartott, míg a szigetecske a pozsonyi béke határozata szerint francia kézre nem került. E harc kezdetén Fedrigo Iván plébános arra hivatkozott, hogy Zengben is beszüntették már a glagolita isteni tiszteletet, erre Petrina Fülöp, Lussin előljárója, küldöttséget meneszt Zengbe, Milanés Iván püspöki helyetteshez és tőle sok tekintetben érdekes

épen e két idegen elem, az olasz és a horvát versengése fokozta a glagolita isteni tisztelethez való ragaszkodást a horvátoknál, ez teszi érthetővé, hogy a glagolita isteni tisztelet épen azon a területen vert legmélyebb gyökeret, ahol vegyes a lakosság.

Az említett két pápai bulla oda vezet bennünket Zengg városába és a vele szemben fekvő Veglia szigetére és azzal rámutat két főtáborra, ahol a glagolita isteni tisztelet századokon keresztül uralkodott. Bennünket ezúttal Zengg érdekel jobban, amely azzal vonja magára figyelnünket, hogy az első horvát város, amely nyomdát állít föl, még pedig glagolita nyomdát.

I.

A zenggi nyomda fölállítása és Baromić Balázs.

Még másfél évvel ezelőtt mind azt hitték a szakemberek, hogy Zenggbe csak 1507-ben került az első nyomda. A most már a Magyar Nemz. Múzeumban őrzött glagolita misekönyv derített váratlan világosságot erre a kérdésre, de magukra a vele együtt Zenggben nyomtatott misekönyvekre is, mert eddig biz azokról is azt hitték, hogy nem kerülhettek ki előbb a sajtó alól, mint 1507-ben. Misekönyvünkről egészen a legeslegújabb ideig úgy szóltak, hogy az 1507 körül vagy 1507-ben Zenggben nyomtatott glagolita misekönyv. Brčić Iván még közelebbről próbálta nyomtatásának idejét meghatározni és arra a végeredményre jutott, hogy valószínűleg 1509 márczius havában készült el teljesen.¹ Lássuk csak, hogy keletkezettek ezek a téves föltevések! Zenggben 1507-ben napvilágot látott egy glagolita könyv, amelynek czime *Naručnik*

választ kap, amelyből csak egy jellemző apróságot akarok ide iktatni: »Non fia mai vero, che da un anno a questa parte cessata sia nella cattedrale chiesa di Segna la liturgia illirica ed introdottasi la latina. Quanto antiche sono le memorie di questo vetustissimo capitolo, tanto sono quelle dell' officatura illirica nel medesimo, della fedele osservanza di cui è cois tenace e geloso, che ad ogni canonico incombe d'imperare entro tre mesi dal suo ingresso nel capitolo il glagolismo sotto pena di amissione de proventi.« Ljubić Simon, Borba zu glagolicu na Lošinj. Rad jugoslavenske akademije, LVII. k. 150—187. I.

¹ Njekoliko staroslovenskih i hrvatskih knjiga što pisanib, što tiskanih glagolicom cz. csak halála után megjelent cikkében. Rad jugosl. akademije LIX. K. 170. I.

Plebanuševī (Manipulus curatorum). Utóiratában van egy hely, amelyet úgy érthettek és tényleg úgy is értettek mindeddig, hogy ez az első Zenggben nyomtatott könyvről szól. Az utóirat így kezdődik: »Ez a könyv, amelyet Manipulus curatorumnak neveznek, nyomtatott Zenggben a tisztelt Bedričić Szilveszter főesperes és zenggi vikárius úr rendeletére.« Erre bennünket e helyen nem érdeklő részletek következnek, végződik pedig az utóirat ekkép; »A nyomtatást végezte Zenggi Gergely mester, *aki külön e dolog miatt eljött Velenczéből*, és elvégezték az említett főesperes házában megváltónk 1507-ik évében, augusztus havának 27-ik napján.«¹ Ezt az utóiratot mindig úgy értették, hogy Bedričić Szilveszter felszólítására eljött a zenggi születésű Gergely mester nyomdájával együtt Zenggbe, hogy tehát az első zenggi nyomda föllállítása e két férfiú érdeme és hogy a *Naručniki plebanuševī* az első e nyomdából kikerült könyv. Mivel most már a zenggi misekönyv szakasztott ugyanazokkal a betűkkel van szedve, alakja is tökéletesen ugyanaz — hogy a zenggi misekönyvben a 2 hasábos lapon 37 sor, a *Naručniki plebanuševī*-ben csak 35 sor van, az lényegtelen különbség, — mivel továbbá teljes, utóirattal ellátott példányt eddig nem ismertek, a mi misekönyvünket ugyan Zenggben, de csak a *Naručniki plebanuševī* után nyomtatottnak vélték, ami annak természetes következtetése volt, hogy a zenggi nyomda föllállítását kapcsolatba hozták a Velenczéből hazajött Gergely mesterrel. Ez és sok egyéb következtetés csak akkor bizonyult tévesnek, mikor tavaly Jagić jelentést tett egy müncheni antiquártól megtekintés végett kapott teljes zenggi misekönyvről,² ugyanarról a példányról, amelyet azután később a Magyar Nemz. Múzeum megvett. Jagić rövid jelentésében kiírta egyebek közt az érdekes utóiratot

¹ Az egész szöveg található Kukuljevičnál, Arkiv za pověstnicu jugoslavensku, I. k. 129. l. és Broznál, Crtica iz hrvatske književnosti, II. k. 113. l. Én a bécsi udvari könyvtárban őrzött példányból idézem a fönt lefordított részleteket hű átirásban, csak a rövidítő jeleket hagyva el: »Ove knjige, ke se zovu Naručniki plebanuševī biše štampane v Seni po narēnju počtovanoga gđina Silvestra Bedričića arhižakna i vikara senskoga . . . i bi štampa svršena po meštru Grguru Senaninu ki navlašči za to dēlo pridē iz Benetakī i svrnē biše v hiži rečenoga gospodina arhižakna miseca avgusta na danī i tri ž. lētihi spasitelja našego . ž. f. z.«

² Ein Beitrag zur südslavischen Bibliographie. Anzeiger der phil.-hist. Classe vom 9. Jänner. 1895. évf. I. sz.

is, amely oly váratlan világosságot derített a zenggi nyomda történetére és mely magyar fordításban így hangzik: »1494 augusztus havának 7-ik napján. Ezt a misekönyvet kezdték és befejezték Zenggben. Uralkodott akkor László Magyarország fölséges királya. És a fényes apostoli széken ült Sándor szent atya hatodik pápa. Nyomatott pedig isten engedelmével és akaratából tisztelendő Baromić Balázstól és tisztelendő Bedrićić Szilvesztertől meg Turćić Gáspár diakonustól. Isten áldjon meg bennünket. Amen.«¹

Tehát Gergely mester, aki 1507-ben külön azért tért haza Velenczéből szülővárosába Zenggbe, hogy a *Narućnikī plebanuševī* cz. munkát nyomtassa, aki ebben és a következő évben még egy pár glagolita könyvet nyomtatott ugyan csak Zenggben, mondom, Gergely mester nem maga rendezte be vagy hozta magával a nyomdát, amint eddig hitték, hanem a már régebben főnálló és talán egy pár évig nem működő zenggi nyomdában talált betűkkel szedett ki új munkákat. A többször említett *Narućnikī plebanuševī* igenis az első könyv volt, a melyet ő Zenggben nyomtatott, de nem, amint azelőtt hitték, egyúttal a zenggi nyomdának az első terméke.

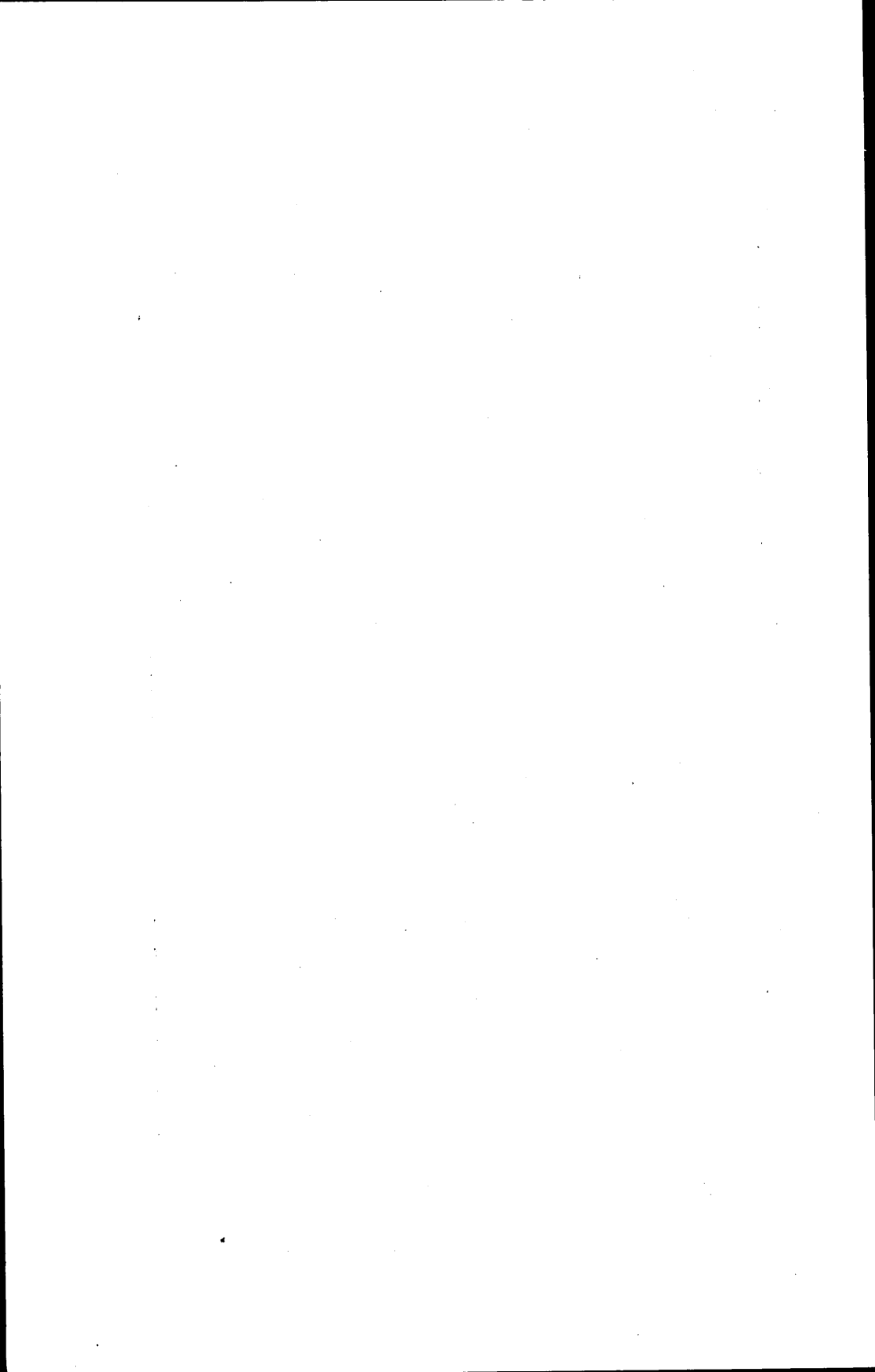
De hát vajjon az 1494-ben nyomtatott misekönyv az első könyv-e, amely a zenggi nyomdából kikerült? Vannak jelek, amelyek arra vallanak, hogy igenis az. A misekönyv a legfontosabb, legszükségesebb egyházi könyv volt; mutatja azt az a körülmény is, hogy az első nyomtatott glagolita könyv, amely 1483-ban, nem tudjuk biztosan, hol került ki a sajtó alól, szintén misekönyv volt; hogy már 1528-ban újra kell glagolita misekönyvet nyomtatni, amely Velenczében lát napvilágot, s nyomban rá 1531-ben megint nyomtatnak glagolita misekönyvet, amely a fiumei nyomdának első terméke. De más körülmény is valószínűvé teszi, hogy az első könyv, amelyet a zenggi nyomdában nyomtattak, a mi misekönyvünk volt. Jagić t. i. ugyancsak tavaly egy másik nyom-

¹ Az eredeti szöveget lásd a mellékleten a missale utolsó lapjának legvégén, itt átírásban közlöm: » .č. u. p. g. Miseca avgusta danī ž. ovi misali biše početi i svršeni v Seni. Kraljujući tada svitlomu kralju ugrskomu Ladislavu. I sideći tada na preslě apustolskomī sveřmu oču Aleksandru papi šestmu. A biše štampani s dopušćenemī volju žna ĩa od dñona (sic!) Blaža Baromića i domina Salvestra Bedrićića, i žakna Gašpara Turćića. Bī našī spasi Amenī.«

Az Athenaeum nyomása.

Az 1494-iki zenggi glagolita miscellany utolsó lapja.

atott glagolita könyvről is adott pontosabb hirt,¹ amely sokaig valahol lappangott, úgy hogy a legújabb korig nem vettek róla tudomást, ámbár több mint egy század óta emlegették, az igaz czirill horologiumnak tartva; úgy látszik, csak Kopitar sejtette, hogy annak glagolita könyvnek kell lennie.² Ez egy glagolita breviárium, amely az utóirat glagolita és latin szövege szerint Velenczében, 1493 márczius 13-án készült el. Az egyebek közt Haintól is³ idézett latin utóirat csak ennyit mond: *Hunc breviarium impressit magister Andreas de Thoresanis de asula die 13 marcii 1493*. A glagolita utóirathból azonban megtudjuk még azt is, hogy a korrektor Baromić Balázs, zenggi kano-nok volt,⁴ nyilván ugyanaz a Baromić Balázs, aki a zenggi mise-könyv szedésére is felügyelt. Azt hiszem, föl szabad tennünk, hogy Baromić Balázs kanonok nem megy el Velenczébe egy glagolita könyv szedésére felügyelni, ha állandó lakóhelyén, Zenggben is van nyomda, ahol hasonló minőségben működhetett volna, anélkül hogy hosszabb ideig idegen földön kell laknia. De meglehet, sőt valószínű az is, hogy nem Velenczéből hitták, hanem Zenggből küldték, hogy nyomassa ki Velenczében a glagolita breviáriumot; nem lehetetlen az sem, hogy ezzel a küldetéssel szoros kapcsol-atban áll a későbbben Zenggben fölállított nyomda keletkezése. Baromić a Velenczében, e régi nyomdai központban szerzett tapasztalatokat, úgy látszik, értékesítette a talán az ő közvetlen felügyelete alatt Zenggben berendezett nyomda fölállításánál. Az időköz, amely a velencei breviárium befejezése, 1493-iki már-czius 13-ika, és a zenggi misekönyv elkészülése, 1494-iki augusztus 7-ike közt van — nem egészen 17 hónap — bizonyosan az akkori időben nem túlságos hosszú idő, hogy egy városban felállítsák az első

¹) I. h., továbbá »Ein zweiter Beitrag zur südslavischen Bibliographie« és »Ein dritter Beitrag z. s. B.« című cikkeiben, Anzeiger, 1895. évfolyam VII. és X. szám.

²) »Kopitar hielt es für ein glagolitisches Brevier, dergleichen Torresano auch später druckte.« Safárik, Geschichte der südslavischen Literatur, III. k. 251 l.

³) Repertorium Bibliogr. 3833. sz.

⁴) »Svršenje brevieli hrivackihī Stampani vī Benecihī po meštrē Andrēe Torižanē iz Azulē. Koreženi pro pre Blaži Baromići kanoŋgi erikve seniske. na dni vī miseca marča. č. u. p. v.,« amit Jagić így fordít: »Finis breviari-orum chroaticorum. Impressa Venetiis per magistrum Andream Thoresanum de Asula correcta per presbyterum Blasium Baromić canonicum ecclesiae Segniensis, die 13 martii 1493.«

nyomdát és egy olyan komplikált szedésű művet nyomassanak ki, mint a milyen a különféle betűkkel és kétféle festékekkel nyomtatott misekönyv. Mi tehát meglehetősen valószínűséggel állíthatjuk, hogy az 1494-ben nyomtatott glagolita misekönyv a zenggi nyomda első terméke és hogy a nyomdát magát 1493-ban állították föl.

E nyomda föllállításával kapcsolatba hoztam Baromić Balázs nevét. Ezt a nevet különben eddig sem nekem, sem másnak, amennyire tudom, nem sikerült máshol is megtalálni; az igaz, eddig nem is igen volt okunk keresni, mert csak tavaly óta érdekel bennünket e név viselője, a mióta Jagić kimutatta, hogy Baromić Balázs 1493-ban Velenczében, 1494-ben pedig otthon Zenggben élénk részt vett egy-egy glagolita könyv nyomtatásában. De éppen e két adat egészen új világot vet régebben felmerült adatokra is. Most már p. o. alig lehet abban kételkedni, hogy az a Baronić Balázs, aki egy 1503-ban kelt okiratban Kukuljević közlése szerint ¹ így szól magáról: *ja pop Blaž Baronić kanonik svete Marie crkve senske* azaz: »én Baronić Balázs pap, a zenggi szent Mária templom kanonoka«, azonos a mi Baromić Balázsunkkal és hogy az *n* Kukuljević Acta Croatica című okiratgyűjteményében csak sajtóhiba — fájdalom, nem az egyetlen! Maga az okirat különben csak annyiban érdekes ránk nézve, mert megtudjuk belőle, hogy Baromić Balázs 1503 július 2-kán még élt és még mindig a zenggi székes egyháznak kanonoka volt, míg másrészt abból a körülményből, hogy az 1507-ben nyomtatott *Naručnik plebanušev* utóiratában Baromić nevét már nem találjuk, azt lehetne sejteni, hogy az érdemes kanonok hajlott koránál fogva már részt nem vett a munkában vagy talán már nem is élt. Másrészt föl szabad talán tennünk, hogy Baromić Balázs már 1484-ben is zenggi kanonok volt és akkor azonosíthatnók vele azt az egyszerűen »Balázs zenggi kanonok«-nak hívott egyéniséget, akivel Kukuljević-nél kétszer is találkozunk 1484-ben és 1485-ben.² De mindezeknél sokkal fontosabb és érdekesebb egy már egy pár év óta ismert adat, amely most egészen új világításban tűnik föl előttünk. Már 1887-ben említett Ivančić Iván egy addig ismeretlen, 1496-ban

¹ Acta Croatica, I. k. 184. l. 170. sz.

² Id. m. I. k. 121. l. 108. sz. és 124. l. 110. sz.

nyomtatott glagolita könyvet, amelyet azután 1890-ben Milčetić Iván egész terjedelemben lenyomatott és behatóan ismertetett.¹ Ivančič közlése szerint a könyvecske végén ez állana: *Ja pop Blaž Baramov sin s Vrbnika štopah ovu spovid, a stumači ju s knjig latinskih počtovani gospodin Jakov Blažiolović na let g. nih 1496 aprila 25-dan*; azaz: »Én Balázs pap, Baram fia Verbenicoból nyomtattam ezt a confessiót, fordította pedig latin könyvek-ből a tisztelt Blažiolović Jakab úr 1496-iki április 25-ikén.« De Milčetić cikkéből arról értesülünk, hogy a könyvben nincs kiírva a *sin* illetőleg *sinī* »fia« előtt álló szó, hanem rövidítő jel alatt ez áll *barmvī*, amit Milčetić *Bartolomeovi*-nak olvas. *Ov* a horvátban birtokos melléknévképző, Iván fia pl. horvátul *Ivanov sin*, az tehát kétségtelen, hogy *barmvī*-ban egy ilyen birtokos melléknévet kell keresnünk, mi tehát ezt a szót egészen biztosan kiegészíthetjük egyelőre *bařmovī* alakká. De hogy az *r* és *m* közt mi maradt el, azt ezelőtt még csak sejteni sem lehetett. Ma azonban, mikor Baromić Balázs papnak egy már 1493-ban és egy 1494-ben nyomtatott glagolita könyvét ismerjük, amelyek Ivančič és Milčetić előtt akkor még ismeretlenek voltak, nem nehéz a *pop blaži barmvī sinī*-ben fölismerni a mi Baromić Balázs papunkat, ennél fogva *barmvī sinī* semmi egyéb, mint *baromovī sinī*, ez pedig jelentésre nézve azonos Baromić-tyal, amint pl. Iván fiát *Ivanov sin*-nek vagy *Ivanić*-nak lehetett hini. Hogy miért nem írta ki Baromić e munkán teljes nevét? Nyilván mert amúgy is reáismertek, talán azért is, mert nem nagy ügyet vetett rá, hogy e piczi Confessio generalis (*spovidī općena*), amely mindössze 37 lapból áll, az ő közreműködésével látott napvilágot. De belerejtett ezúttal az utóiratba egy apró vonást, melyet hiába keresnénk a két nagyobb munka utóiratában, megtudjuk belőle, hogy Vrbnik (Verbenico) a szülőhelye. Milčetić nem sejtethvén Baromićnak csak tavalyszerűségre vált előbbi működését, az ő Bartolomeovi sinijéből szedő csinál: »Balázs pap, azt mondja, szedő volt, még pedig az első horvát szedő, de nehezebb volna arra a kérdésre felelnünk, hol működött mint szedő, Velenczében, vagy szülőhe-

¹ Poraba glagolice kod redovnika III. reda sv. Franje napisae je O. Stjepan M. Ivančič svećenik istoga reda. Zára, 1887. 23. l. és Starine XXIII. k. 80. s köv. l. Milčetić csakis tollhibából mondhatja, hogy Ivančič művecskéje 1877-ben jelent meg.

Magyar Könyvszemle. 1896. II. füzet.

lyén Vrbnikben. Ma már ez sem kérdés.¹ Először is tudjuk, hogy Baromić az 1493-ban nyomtatott breviáriumnál csak mint korrektor szerepelt, lehet tehát, hogy az 1496-ban nyomtatott könyvet sem maga szedte és hogy neve csak úgy került az utóiratba a szedőének mellőzésével, mert a szöveg helyességeért, hitelességeért ő volt a felelős. Ami pedig a nyomtatás helyét illeti, az biztosan Zengg volt, mert a betűk, amint már Ivančić mondja,² szakasztott (ad unguem) ugyanazok, mint akár a Zenggben 1507-ben nyomtatott *Naručniki plebanuševi* akár az 1508-ban ugyanott nyomtatott *Korizmenjaki* (Quadragesimal) betűi. Az utóbbival a sorok száma is azonos, amint megint Milčetić megjegyzi.³ Minthogy most már tudjuk, hogy a Zenggben 1507-ben nyomtatott *Naručniki plebanuševi* szakasztott ugyanazokkal a betűkkel van szedve, mint az 1494-ben nyomtatott zenggi missale, minthogy továbbá az 1496-ban nyomtatott *Spovidī općena* ugyancsak ezekkel a betűkkel készült, korrektora vagy szedője pedig bizonyosan ugyanaz a Baromić Balázs zenggi kanonok volt, aki a mi misekönyvünk nyomtatásánál is közreműködött: az 1496-ban nyomtatott glagolita könyv csakis Zenggben láthatott napvilágot és nem Velenczében, mert Velenczében tudunkkal ilyen betűkkel nem nyomtattak egy könyvet sem; de addig, míg Zenggben volt nyomda, egyáltalában nem nyomtattak glagolita könyvet Verbenicoban sem, mert ebben a faluban nem is volt nyomda. Hogy egy zenggi pap a szembeni fekvő Veglia szigetéről származik, abban természetesen nincs semmi föltűnő, sőt ha megfontoljuk, hogy Veglia szigete a glagolita írástudásnak valóságos fészke volt, könnyen elképzelhetjük, hogy Baromić már szülőföldjén magába szívhatta azokat a hagyományokat, amelyek alapján belőle később a glagolita irodalom terjesztése körül olyan nagy érdemeket szerzett férfiú lett. A kép, amelyet e férfiú működéséről ez időszertint alkothatunk magunk-

¹ Milčetić maga is az Obzor 1895 januárius 29-ikén megjelent számában nyomban Jagić első közlésének megjelenése után egy névtelenül megjelent cikkekcske (Prilog k hrvatskoj bibliografiji) végén fölveti már azt a kérdést, nem azonos-e a *blaži barmov sinī* a mi Baromić Balázsunkkal: »Možda je »Blaž Barmov«, koji je tiskao g. 1496 »Spovidī Općenu« (Starine XXIII.) ista osoba s Blažom Baromićem, što se mučio oko izdanja misala od god 1494?»

² Poraba glagolice stb. 24. l.

³ Starine, XXIII. k. 81. l.

nak, mindent is összevéve nagyon halvány, de nem szabad elfelejtenünk, hogy másfél évvel ezelőtt még nevét sem ismertük! Amint eddig, könnyen érthető tévedésből, Bedričić Szilveszternek tulajdonították az első horvát nyomda fölállítását, úgy most már, — az eddiginél nagyobb joggal — Baromić Balázs nevét hozhatjuk kapcsolatba e nagy eseménynyel.

II.

A zenggi misekönyv leírása.

A zenggi misekönyv eddig, egy-két egyes lapot nem tekintve, csak egy csonka példányból ismerték, a melyet Brčić Iván a Rad LIX. kötetének 170. lapján irt le és a melyről most Zágrábban sem tudják, hogy hol van.¹ Brčić leírása azonban nem egészen pontos. Tévedés először is, hogy a quaterniok számozásában a 10-ik, azaz az *i* betű maradt volna ki, nem ez, hanem a jóval ritkábban használt 25-ik betű, az *ω* maradt el. Igaz, hogy mind a két betűt már csak számok jelölésére használták a későbbi emlékek, de míg az *i* mint 10-nek a jele folyton ismétlődik, így p. o. a kalendáriumban, a Proprium Sanctorum-ban, mikor az egyes szentek napjain olvasandó mise valamely hónap 10. és 20. napja közé esik, ha a 12 apostolról van szó stb., addig a 700-at jelentő *ω* betű használatára rendesen semmi alkalom sem nyílik, nem csoda tehát, hogy a 24-ik betűről, a *h*-ről mindjárt a 26-ik betűre, a *c*-re ugrottak át. Mégis külön meg kell ezt említenem, mert az 1483-ban nyomtatott editio princeps és a Velenczében 1528-ban nyomtatott harmadik kiadás az *ω* betűt is használják az ívek jelölésénél. A lapok száma természetesen nem változik, akár az *i* akár az *ω* betűt hagyták ki az ívek számozásánál, tehát csak is a számításban ejtett hiba vagy toll- illetőleg sajtóhiba lehet, ha Brčić azt mondja, hogy az előtte fekvő példánynak 199 levele volt. Az illető példány az első (*a*) quaternio 4. levelével kezdődik és 25-ik (*ε*) quaternio utolsó lapjával végződik. Közben hiányzik még az első quaternio utolsó levele és a 16-ik (*n*) quaternio négy levele, mindössze tehát az első 25 ívből egy teljes ív vagyis 8 levél (4 az *a* és 4 az *n* quaternioból). Ennélfogva nem 199, hanem csak 192 (=24×8) levele lehet a csonka példánynak. Múzeumunk

¹ Jagić azt mondja, hogy nem tudja, hogy Szt-Pétervártt vagy Zárában van-e. Ein Beitrag, 3. l.

példánya, ámbár erősen meg van viselve, csaknem teljes, valószínűleg nem hiányzik belőle több, mint az első lap a kalendárium-ból és egy levél szöveg, a mely utóbbi azonban egy beragasztott lapra le van másolva — e lap az *n* quaternio 3-ik levele, a mely a zágrábi példányban is hiányzik. A kalendárium után következik két levélből álló appendix, a melyet Jagić nem tart teljesnek.¹ Igaz, hogy a nyilván meglazult és azért később beragasztott lapok lehetlenné teszik annak megítélését, nem hiányzik-e itt valami, de Jagić föltevését nem tartom valószínűnek. A kalendárium t. i. az első ív hat levelét foglalta el — minden hónap egy-egy lapon áll, egy levélre tehát két-két hónap kerül — a hátra levő két levelet pótlásokra használták föl. Minthogy az utolsó itt található mise épen befejeződik a 2-dik levél végén, minthogy továbbá az appendix két levele a kalendárium hat levelével épen egy teljes ívet tesz ki, nem tartom valószínűnek, hogy e helyen egy vagy több levél hiányzik. Hiányt csak úgy lehetne itt konstatálni, ha valakinek sikerülne kényszerítő belső okokkal bizonyítani, hogy ennek vagy annak a misének még okvetetlenül meg kellett lennie az appendixben. Én olyan misét sem az editio princeps-szel való összehasonlítás által, sem más úton nem tudtam találni.

Csak az appendix után kezdődik maga a misekönyv a mellékleten látható legdiszesebb lapjával, a mennyiben ugyan ilyen szegény kiállításnál diszről szólhatunk. A quaterniok számozása is csak innen indul — az első lapon különben nem találni a várt *a* jelzést — és *c*-ig megy, azaz a 27-ik betűig, a mely azonban csak a 26-ik quaterniot jelöli, mert a mint már említettem, a ritkán használt *ω* kimaradt. E teljes 26 quaternio összesen 208 levelet tesz, ha ehhez hozzá vesszük a missale kezdete előtt álló a kalendáriumot és appendixet tartalmazó egy quaterniot, az egész könyv 216 levélre terjedne. Ebből, ha az *n* quaternio 3-ik levelét, a mely kiszakadt és írott lappal van pótolva, beleszámítjuk is, csak 215 levél maradt meg, mert a kalendárium első lapja elkallódott. Ezzel teljesen összevág a leveleknek a vétel alkalmával talált, czeruzával bejegyzett számozása, csak épen hogy vigyázatlanságból a 201. és 202. levél közt egy levél számozatlan maradt, úgy hogy

¹ »Dieser Nachtrag scheint nicht complet erhalten zu sein, es dürften noch ein oder mehrere Blätter fehlen.« Ein Beitrag, 5. l.

az utolsó levél 214-iknek van föltüntetve. A teljesen új, eddig ismeretlen részek, a melyeket a múzeumi példányban találunk, tartalmuknál fogva igen fontosak. Ott van mindjárt az annyira jellemző és érdekes adatokat tartalmazó kalendárium, a melyből a csonka példányban nincs semmi. A kalendárium első levele, igaz, fájdalom hiányzik, csak úgy mint a bécsi udvari könyvtárban őrzött editio princepsben is, úgy hogy nem tudjuk, benne volt-e p. o. és ha volt, milyen alakban február 14-ikén a szlávok apostolainak ünneplése. A harmadik kiadásban, a Velenczében 1528-ban nyomtatott misekönyvben vörös betűvel kettős ünnepnek (festum duplexnek) van bejegyezve: *Ćurilai Metudie iš dū. sŕ. êž.*¹ Azt sem tudjuk, benne volt-e Szent-Simon, Zára védőszentje, a melyet az 1528-ban nyomtatott misekönyv február 4-ike alatt kettős ünnepnek jelez, »saját városa«, azaz a záraiak számára: *Semiona stŕca dū sŕmu grđu.* Brěić annak idején, mikor még teljes példányt nem ismertek, nagyon csodálkozottt, hogy a mi missalénkban nincs külön mise e szent számára. Ide iktatom az említett értekezésének 171. lapján található szavait magyar fordításban: »Az a körülmény, hogy a mi missalénkban nincs meg sem Szent-Domnio (*sv. Dujam*), salonai püspök és vértanu, sem Szent-Simon próféta, Zára védőszentje, annak a jele, hogy a misekönyvet Dalmácián kívül nyomtatták és olyan papok fölügyelete alatt, a kik sem a spalatoí, sem a zárai püspökséghez nem tartoztak és a kiknek nem is volt szándékuk e püspökségek papjait misekönyvvvel ellátni, és hogy talán egyes tartományokban akkor ezek az ünnepek még nem voltak divatban.« A megjegyzés első része tévedésen alapul, mert Szent-Domnio föl van említve a kalendariumban illő helyén, május 7-ikén, a mi pedig a misét illeti, igaz, hogy hiányzik a Proprium Sanctorumban, de a 3-ik kiadásban, a melyre Brěić hivatkozik, semmit sem találunk, a mit nem lehetett volna bátran el is hagyni: *Duima bsŕpa i mučnka čenŕ (!) išŕi. a. sŕca ot pske do pŕkosti*, azaz utalva van a Commune Sanctorum-ban

¹ Az 1493-ban ugyancsak Baromić Balázs fölügyelete alatt nyomtatott breviáriumban megvan ez az ünnep. L. Jagić, Zweiter Beitrag, 2 l. Megvan különben az editio princepsben is, ahol a kalendáriumban nem hiányzik az illető lap, amint ez Brěić Derie Ilužbe rimskoga okreda svetih Ćirila i Metuda cz. értekezéséből (13. l.) kitűnik. Brěić adatai igen valószínűvé teszik, hogy a mi misekönyvünkben is be volt jegyezve e napon a két szláv apostol ünnepe.

található egy szent számára olvasandó misére, tehát nincs külön mise Szent-Domnio számára. De ha nincs külön mise egy szent számára, akkor tökéletesen elég, ha neve be van jegyezve a kalendáriom illető napjánál, a pap amúgy is tudja, hogy ha a Propriumban nem talál semmit, a Communehez kell fordulnia, a hol a több szenttel közös (onnan a Commune Sanctorum elnevezés!) miseszövegek találhatók. Más, a mit Brčić Szent-Simon prófétáról mond, a kiről az 1528-iki misekönyvben egész külön mise szól: *Misa sĭgo Sēmiona*, a melyet a Propriumban február havában Gyertyaszentelő Boldogasszony és Szent-Ágota szűz (február 2—5.) közt találunk. Csakhogy a mi a zenggi misekönyvben a Propriumban hiányzik, az megtalálható az appendixben, a mely Brčić előtt még ismeretlen volt. És ez a múzeumi példánynak másik jelensége, hogy az eddig ismeretlen appendixet is, a melynek létezését eddig sejteni sem lehetett, magában foglalja, még pedig valószínűleg teljesen.

Az appendix a következő miséket tartalmazza: 1. *Misa kada lĭjudi mrut* (missa tempore mortalitatis hominum). 2. *Misa od prstena* (missa pro sponso et sponsa). 3. *Misa ot preobraĭnĕ gĭna* (Missa de transfiguratione domini). 4. *Misa sĭgo Semiona koga telo estĭ v Zadri* = »mise Szent-Simonról, a kinek teste Zárában van«! Jagic erről az appendixről ezt mondja: »Der locale Charakter des Nachtrags ergibt sich daraus, dass auf dem Blatt 2b ein Officium zu Ehren des heiligen Symeon, dessen Reliquien in Zara sind, steht«¹ A többi 3 mise igen gyakran található a régi latin misekönyvekben is függelékül.² Az első mise az 1512-ben Budán nyomtatott misé-

¹ Ein Beitrag stb. 5. l.

² A múzeumban Inc. c. a. 993. számmal jelzett 1495-ben nyomtatott misekönyv így kezdődik: »Incipit missale divinorum officiorum tam de tempore, quam etiam de sanctis cum certis officiis annexis: utputa de *transfiguratione*, de *pestilentia* etc.« E két misét igen gyakran találjuk függelékül, így Knauz A magyar egyház régi mise és zsolozsmakönyvei cz. 1870-ben írt értekezésében a következő években nyomtatott misekönyvekből idéz ilyen függeléket: 1484, 1486, 1490, a már említett 1495, 1498, 1501, 1503, 1507, 1511. A missa pro sponso et sponsa külön föl van említve az 1508-ban Bécsben nyomtatott misekönyv 238. levelén: »Subsequentes missas (utpute Dulcissimi Nominis Jesu, s. Veronice, de beato Job, de s. Rocho, s. Leopold, de VII. gaudiis B. Mariæ V., de VII. doloribus B. M. V., pro sponso et sponsa) speciales postquam in rubrica Strigoniensi non habentur, in hac tamen nova inpressione quibusvis deo devotis sacerdotibus pro maiore divini amoris incentivo et operis decore subiunxit

könyvben (Nemz. Múzeum könyvtára, Hung. e. 338. d.) a 262. leve-
len még ilyen cím alatt olvasható: *Missa contra mortalitatem seu
pestem, quam papa Clemens sextus instruxit*, ez a mise tehát
kapcsolatban áll a nagy döghalállal, a mely Boccacio Decame-
ronejának háttérét képezi. VI. Kelemen 1342-től 1352-ig volt pápa.
A harmadik mise aránylag későn lett általános, Calixtus pápa
1456-ban a törökökön aratott győzelem emlékére bűnbocsá-
nattal kapcsolta össze. Az editio princepsben nincs meg, az
1528-ban nyomtatott glagolita misekönyvben már rendes helyén
találjuk a Propriumban augusztus 6-ika alatt. A második mise, a
missa pro sponso et sponsa az editio princepsben és az 1368-ban
írt Novák-féle glagolita misekönyvben a consecratiók után, a mise-
könyv legvégén áll (úgy mint az 1512-ben Velenczében nyomtatott
esztergomi misekönyvben); utána már csak az utóirat következik,
tehát itt is függeléknek tekinthető. Az 1528-ban nyomtatott glago-
lita misekönyvben is valószínűleg a végén állt, de a zágrábi
akadémia példányában az utolsó lapok hiányzanak.

Az appendix után következik a misekönyv kezdő lapja, a melyet
a mellékleten bemutatok, egy lap, a mely eddig szintén ismeretlen
volt és annyiban érdekes, mert itt különösen szembe szökik a külön-
ség az editio princeps és a zenggi misekönyv szövege közt, a mint
majd még látni fogjuk. Érdekes ezen a lapon egyúttal az a nagy
betű, a melylyel a második hasáb kezdődik, mert ez a glagolita
B az egész könyvben csak is ezen a helyen fordul elő, tehát eddig
szintén ismeretlen volt.

Érdekes sok tekintetben az utolsó 26-ik quaternio, a mely
c betűvel van jelölve és a Brèictől leírt példányban szintén hiány-
zik. De a múzeumi példánynak fénye-gyöngye természetesen ez
utolsó quaternio utolsó lapja, azzal az utóíráttal, a mely sok
fontos kérdést egészen új meglepő világításba helyezett.

Az előbbieken röviden jeleztem a különbséget az eddig
ismert csonka és a múzeumi csaknem teljes példány közt. Látni
való, hogy az újonnan hozzájött részek igen fontosak. Hogy mit
tartalmaz az utolsó quaternio, azt lehetetlen volt apróra elképzelni,
azt meg épenséggel sejteni sem lehetett, hogy appendixe is volt

impressor fidelissimus.« (l. Dankó József, Magyar szertart. régiségek Esztergom
1871. 6. l. jegyz.) Az 1512-ban Velenczében nyomtatott esztergomi misekönyv
a legvégén közli ezt a misét.

misekönyvünknek. Azt ugyan helyesen következtették a betűk alakjából, hogy Zenggben nyomtatták, de tévedésnek bizonyult immár az a föltevés, hogy csak 1507 körül, a *Naručniki plebanuševī* után került ki sajtó alól és ezzel halomra dőlt egy egész rakás előítélet, egy pár régebbi adat pedig egészen új világításba helyezkedett. A kalendárium is, ez a sok apró részecskéjében néha olyan beszédes függelék, sok újat rejt magában. A misekönyv kezdő lapja pedig mintegy teljessé teszi a benyomást, a melyet erről a régi könyvről kapunk.

De hagyjuk most már az összehasonlítást az eddig ismert csonka példánnyal, más kiadásokra se térjünk ki, hanem lapozunk egyszer végig az egész könyven, hogy tiszta képet nyerjünk fő tartalmáról és berendezéséről.

Az elől csonka kalendárium márczius havával kezdődik, a megmaradt 5 levél kalendáriumra következik 2 levél appendix 4 misével (*kada ljudi mrut; počne misa ot prstena; misa od preobraženê; misa sťga semiona koga telo estī v Zadri*), erre kezdődik a misekönyv maga a számozás szerint az első *a*-val jelölt quaternio első lapján.¹ A misekönyv első főrésze, a Proprium Missarum de tempore után következik az *n* quaternio első lapján az Ordo missae (*pristupae popī ka oltaru oblečnī v pārmenti rečtī*), azután jönnek *n* 2 *b*-től fogva a praefatiók, az *n* quaternio 4 levelével kezdődik a Canon missae — tehát csupa olyan dolgok, a melyek ma a nagyszombati mise után találhatók. Erre következnek a Missae votivae néven ismert könyörgések, a melyekkel a következő fejezetben külön foglalkozom. A *p* quaternio 6. levelének 3. hasábján kezdődik a Commune Sanctorum ilyen fölrattal: *Počnjutī općine sťihī ot misala*. A *t* quaternio első lapján, a hol a Commune végződik, e szavak állanak: *Svršenje komuna*, nyomban rá következik a Proprium Sanctorum ilyen fölrással: *Početie na vlašnihī misī od sťtcī ot misala*. A Proprium után, kezdve a *č* quaternio 6-ik levelén, találunk még egy pár misét, azután sequentiákat, benedictiokat, a miről a következő fejezetben lesz szó. Az utolsó lapon egy újnvi hézag után olvassuk a vörös betűvel nyomtatott utóiratot. Elöl is hátul is találunk

¹ Ez ív első lapján ugyan nincs meg a várt *a* jelzés, de a 3-ik levél első lapján ott találjuk lent a jobb sarkán az *aa*-t.

sok később tiszta lapokra beírt pótlást, a melyek bizonyítják, hogy a könyv használói jól tudták a latin nyelvet is, a melyben a glagolita papok nem voltak mindig jártasak. Fájdalom, nem találunk mást, mint az isteni tiszteletre vonatkozó jegyzeteket, sehol a legkisebb nyoma sincs annak, hogy kinek a kezében volt, hol, mikor volt, hogy mikép ment át másnak a birtokába ; néma a könyv, mint a sir, csak a bekötés első tábláján belül olvassuk: *Conventus Fluminensis ad s. Hieronymum.*

De a mi misekönyvünk nem csak tartalmánál fogva érdekes, hanem mint nyomtatvány is, hiszen az első Horvátországban nyomtatott könyv. Külseje elég igénytelen, nem az egyszerű préselt bőrkötést értem, a melyről nem tudni, az eredeti-e, hanem kis alakját és szorosan egymáshoz érő sorait, a melyek inkább magánolvasásra szánt könyvnek mutathatnák, míg az 1483-ban valószínűleg Velenczében nyomtatott editio princeps folio alakjával, jóval nagyobb betűivel, a nagy sorközzel, tiszta tökéletes szedésével fennен dicséri névtelen mesterét, ha még olyan szegényesnek is tetszhetik egy-egy gazdagabb kézirat — mint p. o. a bécsi udvari könyvtárban vele együtt őrzött Novák féle 1368-ban készült glagolita misekönyv — mellett. Mindamellett a szedés a mi misekönyvünkben is egészen véve szép tiszta, csak a vörös szedés, a rubrum nem illik mindig bele a sorba, a mint a mellékleten is könnyű észrevenni, habár ott a vörös festék legfeljebb itt-ott ismerhető föl élénkebb vagy halványabb színezeténél fogva, a szerint, hogy frissebb vagy kopottabb az eredetiben. A hol egy-egy szó vagy egy-egy betű nem áll bent a sorban, hanem föl vagy lecsúszott, biztosra lehet venni, hogy az eredetiben vörös és fekete, tehát kétféle külön-külön végzett szedéssel van dolgunk. Különösen föltűnő az ügyetlenség az első lap első (bal) hasábján, később a komplikált szedés már egészen biztos, mert begyakorlott kézre vall. A mi a betűket és a szedést illeti, a zenggi misekönyv nem csak az editio princepstól, a melynek betűi már nagyságuknál fogva egészen más benyomást tesznek, de az 1528-ban Velenczében nyomtatott harmadik kiadástól is elüt. Az utóbbi a lapok egyenlő nagyságánál és a betűkön észlelhető nagyon közel álló méreteknél fogva ugyan első pillantásra hasonlónak tetszhetik, de ha jobban szemügyre vesszük, elég nagy különbséget találunk: a betűk kicsit nagyobbak, úgy hogy ámbár a lap nagysága ugyanaz, csak 35 sor

fér egy lapra, míg a mi misekönyvünkben 37-et találunk, és ámbár a sor kicsit hosszabb, a mi által a lap széle kissébb lesz, mégis valamivel kevesebb fér egy sorba. A zenggi misekönyv szedése tömöttebb és mégis tetszetősebb. Legközelebb állhat a zenggi nyomtatványokhoz az 1493-ban Baromiától Velenczében nyomtatott breviárium; Jagić lehetségesnek tartja, hogy mintául szolgáltak ennek betűi.¹ Addig, míg valaki az 1493-ban nyomtatott glagolita breviáriumot nem ismerteti közelebbről és hasonmást nem közöl róla, a mire talán a zágrábiak nem váratnak sokáig, minthogy a mi misekönyvünk föltalálása új életet adott az egész kérdésnek, addig, mondom, csak az editio princepshez mérhetem a zenggi misekönyvet és a később, de hasonló alapelvek szerint készült harmadik kiadáshoz. Hozzátehetjük a két utóbbihoz még a jóval régebben és nem nyomtatás útján készült, hanem kézzel írt Novák-féle, már főt említett, 1368-ban befejezett misekönyvet is, mert nemcsak a szövegben, hanem a betűk alakjában is rendkívüli hasonlatosságot mutat az editio princeps ezzel a kézirattal és mert amúgy is csak úgy érthetjük meg az editio princeps és azután a harmadik kiadás technikáját, ha a kéziratokból indulunk ki. A kéziratokban és csakis ezekben érthető két-három betű egymásba fonása, a szedésnél azonban ez nem okoz könnyebbséget, sőt ellenkezőleg, a mennyiben új betűk öntését teszi szükségessé és minden új összetételnél új meg új betűt kíván, azonkívül a sok ligatura szedés közben a keresést megnehezíti, határozottan hátrányos. Hogy mégis annyira utánozták a kéziratokat, az csak abból a kívánságból származhatott, hogy a kéziratokat minél hívebben adhassák vissza és e tekintetben valóban fölötte tanúságos az editio princeps és a Novák-féle kézirat összevetése: mintha amaz csak ennek mintájára készült volna. A zenggi nyomda igen elmés módon fejt meg ezt a kérdést. Sok kapcsolatot egészen mellőz, így p. o. teljesen eltűnt az a sajátságos koczka-halmaz, a mely kéziratokban és az editio princepsben (de még a harmadik kiadásban is) az *ml* összetételt jelenti,² eltűnt a vele rokon

¹ »Die glagolitischen Typen sind kleiner als jene des Zengger Missale 1494, also nicht dieselben, wie ich früher meinte, wohl aber können sie den Zengger Typen zum Vorbilde gedient haben.« Ein zweiter Beitrag 8. l.

² Az a sajátságos *ml* található pl. Geitler Die albanesischen und slavischen Schriften cz. művének a Novák-féle kéziratból vett mellékletén mindjárt a második szóban: Dai *ml*te.

mž összetétel is, a sor fölé nyúló más betűbe írt *o* és *r* is, de a hol még találjuk is két egymás mellett álló betű összetételét, az nem egymásba fonódik, nem kell tehát külön betű-rá, hanem egy-egy teljes betű mellé csonka betűrészeket szednek, a melyek akármelyik más betűvel is kombinálhatók. Sőt vannak csonka betűk, a melyek nemcsak egy betűt jelenthetnek, így pl. a glagolita *v* és *t* csak annyiban különböznek egymástól, hogy a *v*-nél lent, a *t*-nél fent kapcsol össze egy vízszintes vonás két derékszögecskét. Mindkettőnek a rövidítése abban áll, hogy ha az előtte álló betű derékszögbe végződik, egyetlen egy különálló derékszögecske fejezi már ki a *v* vagy *t* betűt; hogy melyiket, azt az összefüggésből kell megtudni. Ilyen rövidített *v* található az első lapon mindjárt a második sor középső szavában: *dvora* (l. a hasonmást), míg egy ép így írt csonka *t*-t olvasunk az utolsó lap bal hasábján a 10. sor utolsó szavául: *zltō* azaz *zlato*. Csonka *ā*-t találni pl. az utolsó lapon a jobb hasábnak 2-ik betűje gyanánt: (*usi*) *tavilī esi*, vagy az utóirat második szavában: *avgusta*. Egy elől csonka *l*-et találni az utolsó lap bal hasábjának 12. sorában: (*blago*) *slovla ju*; 2 sorral lejjebb a sor 2-ik szavában látjuk az *l*-nek egy hátul megcsonkult alakját a *posluha* szóban; tőszomszédságában egy csonka *ž*-t *imže*-ben. Ez a pár példa elegendő fogalmat ad arról a nevezetes haladásról, a melyet e tekintetben a zenggi nyomda tett.

A mi a rendes betűk nagyságát illeti, kétféle betűt kell megkülönböztetnünk, a mint az az első lap hasonmásából is világosan kitetszik. Ott mindjárt a négy első — az eredetiben vörös festéssel nyomtatott — sor után következik több sor apró szedés, ugyan olyan apróbb szedést látni a jobb hasáb közepén a két cifra kezdő betű által jelölt evangelium-szöveg közt. Ezt az apró szedést használják a máshonnan, különösen a zsoltárból idézett, nem teljesen közölt szövegeknél, a melyekre hivatkozás történik. A betűk nagyságáról a mellékelt hasonmások elég hű képet adnak, csak egy kicsikét nagyobbnak kell mindent képzelni, még pedig a magasságban az 153: 156 mm. a szélességben 107: 108 mm. arányában. Az épen említett rendes betűkön kívül látni még a melléleteken félig nagy és egészen nagy kezdőbetűket, a melyek, egy esetet kivéve, az eredetiben vörös festéssel vannak benyomva. Félig nagy kezdő betűk pl. az utolsó lapon a következők: glagolita

z, glagolita *m*, latin *v*, *p*, *s*; az első lapon csak egy félig nagy betűt találunk: egy latin *v*-t. E félig nagy betűk rendes használatát szépen ki lehet venni az utolsó lapon: a mise minden egyes külön része ilyen betűvel kezdődik. E betűk nagybórára latin betűk, az első íven 55 ilyen latin betű mellett csak 12 glagolitát találunk, a 2-ik íven épenséggel 66 latin betű áll szemben 8 glagolitával. Glagolita betű van különben még más nagyságú és alakú is, a miről az első lap elegendő fogalmat ad.

De mindennél érdekesebb az a két díszes, egészen nagy kezdő betű, az első lap jobb hasábján fönt a glagolita *B*, a közepén a glagolita *V*. Csakhogy nem kell hinni, hogy ezek a díszesebb kezdőbetűk valami sűrűn fordulnak elő: az egész könyvben mindössze kilencszer találni ilyen glagolita kezdőbetűt, háromszor pedig egy elég ügyetlen nagy latin *V*-t. Leggyakrabban ismétlődik az első lap közepén látható valóban szép glagolita *V*. Mellette az otromba latin *V*-t csak azért használták, mert valószínűleg csak egy ilyen glagolita *V* volt a nyomdában.¹ A nagy kezdő *V* aránylag sűrű használata abban leli magyarázatát, hogy a legtöbb evangéliom szöveg úgy kezdődik: *V ono vrime*: »in illo tempore.« A már említett díszesebb kezdő betűkön kívül még csak egy elég csinos

¹ Az első íven ugyan az 1. és 12. lapon találjuk a díszes glagolita kezdő *V*-t, tehát olyan két lapon, mely az ív egy és ugyanazon felén található az ív összehajtása előtt, tehát egyszerre nyomatik, de egy kis mesterkedéssel még ezt is ki lehetett nyomtatni egyetlen egy ilyen betűvel, ha t. i. a kétszeres szedésen és nyomáson felül (egy kellett a fekete szöveg számára, a másik a vörös számára,) még harmadszor is elővették a félívet, hogy aztán a kezdő *V*-t belenyomják az egyik még üresen maradt helyre, a mi a bizonyosan nagyon csekély számú példányok elkészítésénél nem járt volna túlságos vesződéssel. Később azonban talán mégis inkább úgy segítettek magukon, hogy a hol két nagy kezdő *V* összekerült az ív egy és ugyanazon felén, a csinos glagolita betű mellett egy elég formátlan nagy latin *V*-t is alkalmaztak. Így került volna a latin *V* a 9-es z quaternio 2-ik lapjára, míg 14-ik lapján a glagolita *V* áll; a *k* quat. 10. lapjára a latin *V*, míg a 11. lapon díszesebb glagolita társa tűnik föl; csak így kerültek volna össze az ív ugyanazon a felén (a 3. és 11. lapon) az annyira egyenetlen testvérek a 8-as z quaternion is (a glagolita írásban kétféle z jel van), ha a 3 lapon ki nem fejejtették volna a glagolita *V*-t, a mint az üresen maradt hely alakjából lehet látni. Magyarázatra akkor csak az szorulna, hogy miért hagytak az *r* quat. 3-ik levelén a latin, és nem a glagolita *v*-nek üres helyet, holott második nagy *V* nincs ebben a quaternionban. Végre hadd jegyezzem meg, hogy a glagolita nagy *V* még a *b* és *v* quaterniókban is előfordul.

S-et találunk, egyszer (a *d* quaternioban) fekete és egyszer (a 9-es quaterniban) vörös festékekkel benyomtatva, az *n* quaternioban pedig egy *O*-nak szánt üres helyet, a melyet a múzeumi példányban egy fekete téntával rajzolt latin *O* tölt be.

Ezek a kezdő betűk talán bizonyos tekintetben fejlettebb technikát árulnak el az 1483-ban készült editio princeps-szel szemben, a hol a megfelelő helyek, úgy a félig nagy, mint az egészen nagy kezdő betűk számára, véges végig üresen vannak hagyva. Vagy talán azért hagyták itt üresen a helyeket, hogy a tulajdonos saját ízlése szerint befestesse az illető betűket? Annyi bizonyos, hogy a bécsi udvari könyvtárban őrzött példány tulajdonosai nem nagyon siettek e munkával. Mindjárt az első lapon az öt üresen hagyott hely csak gondtalanul fekete téntával oda vetett, teljesen disztelen betűkkel van kitöltve, legnagyobbbrészt egyáltalában ki sem töltötték az üresen hagyott helyeket. Komolyabb kísérletet diszesebb festékekkel kivitt kezdőbetűk bejegyzésére csak az *n*-nel jelzett quaternio 2. és 3. levelén találni, különösen az utóbbi levél első lapján tűnik fel egy latin *O*-t ábrázoló, ügyes kézre valló szakállas férfifej. A Velenczében nyomtatott harmadik kiadásban megtaláljuk ugyan a félig nagy betűket egészen hasonló módon, itt is keverve latint és glagolitát, diszesebb kezdő betű is van, még pedig szép számmal, de ízlés dolgában ezek távolról sem vetekedhetnek a zenggi misekönyv e fajta betűivel. Ez utóbbiakról, különösen a csinos *V*-ről bátran mondhatjuk, hogy kedvezőbb viszonyok közt indulva ki tőlük, egészen új irányt vehetett volna a glagolita könyvek diszitése.

Ha már a nyomtatás technikájáról szólok, említésre méltónak tartom, hogy a zenggi misekönyvben alig találunk sajtóhibát, a mi minden esetre a nagy gondról tanuskodik, a melylyel szedték, és az odaadó szeretetről, a melylyel a javítást végezték. Milyen egészen más e tekintetben a Velenczében 1528-ban nyomtatott harmadik kiadás!

Minden lap 2 hasábra oszlik, egy-egy hasáiban, a mint már egy ízben melleleg említettem, 37 sor van.

Az ívek, a mint már említettem, a glagolita betűk sorrendje szerint vannak jelölve az ív első lapján lent a jobb sarkán: (*a*) *b* *v* *g* (*d*) stb. Az ív belső fele — az ív 3-ik lapján — megfelelőleg *aa*, *bb* stb. jelt visel, a 4-ik ívtől kezdve pedig a könyv végéig e helyett

két vonás járul a quaterniot jelző betűhöz: *g* || , *d* || stb. Itt-ott hiányzik a jelzés, pl. az első iv elején az *a*, az 5. iv elején a *d*, a 3. iv belső félivén a *vv* vagy *v* || jelzés.

A misekönyv nyelvéről egy későbbi fejezetben lesz szó.

III.

Variae Missae, sequentiae, benedictiones.

Az a remény, hogy talán mégis sikerül annak nyomára akadni, milyen forrásból folyhatott a mi misekönyvünk — hogy nem tartom az editio princeps lenyomatának, arról majd a következő fejezetben lesz szó — arra késztet engem, hogy egyes apróságokat, a melyek ha nem is mindig magukban de igenis csoportosításukban jellemzők, pontosan kiírdjak. Hátha ez apróságok lajstromával könnyebben ráakadhat valaki a forrásra.

Kezdem a *missae votivae* néven ismert könyörgéseken és a könnyebb összehasonlítás kedvéért folyószámmal látom el az egyes miséket. Ezek a misék a mint már fönt említettem, a *Canon missae* után kezdődnek az *n* quaternio 6. levelén. Minden mise után oda teszem a latin kifejezést is, hátha latin forrásokból is világosság derülne erre a kérdésre, vagy talán a régi misekönyvekben nálamnál jártasabb ember szólna hozzá a kérdéshez, ha nem is ért a szláv szöveghez. A misék czimeit, ha csak lehet, úgy adom vissza latinul, a mint Jagiának a Hervoja-féle kódexről írt értekezésében találom, mert egészen természetesnek tartom, hogy mindenki ebből az értekezésből fog kiindulni, a ki behatóbban kíván a horvát glagolita misekönyvekkel foglalkozni.

1. *Misa v častī anjlmī*: Missa in honorem Angelorum. (n6α.)¹

2. *Mša sthī apl̃ petra i pl̃*: Missa b. apostolorum Petri et Pauli. (n6β.)

3. *Mša pr̃sti pomoći stihī*: Missa ad imploranda suffragia Sanctorum. (U. ott.)

4. *Misa ĩ. prosti pomoći stetihī* (sajtóhiba *svetihī* helyett): Missa altera ad imploranda suffragia Sanctorum. (n6γ.)

5. *Misa za gonečihī crēkvī*: Missa pro persecutoribus ecclesiae. (n6δ.)

¹ Az idézetekben a latin betű a quaterniot jelenti, a szám a levelet, α, β, γ, δ a hasábokat.

6. *Misa prositi mira*: Missa ad deposcendam pacem. (U. ott.)
7. *Misa za papu*: Missa pro papa. (n7α.)
8. *Misa za hodečee na puti*: Missa pro iter facientibus. (U. ott.)
9. *Misa za nemočň*: Missa pro infirmis. (n7β.)
10. *Misa za borišće biskup*: Missa pro congregatione episcoporum. (U. ott.)
11. *Misa erěju za se*: Missa sacerdotis pro se ipso. (n7γ.)
12. *Misa ě. erěju za se*: Missa altera sacerdotis pro se ipso. (n7δ.)
13. *Misa treta erěju za se*: Missa tertia sacerdotis pro se ipso. (n8o.)
14. *Misa za vse redi crkvne*: Missa pro omnibus gradibus Ecclesiae. (U. ott.)
15. *Misa za zborišće*: Missa pro congregatione. (n8β.)
16. *Misa druga za zborišće*: Missa altera pro congregatione. (U. ott.)
17. *Msa .v. za zľ*: Missa tertia pro congregatione. (n8γ.)
18. *Misa za sreenie braťe*: Missa pro concordia fratrum. (n8δ.)
19. *Msa za sablažnenie plt¹*: Missa pro tentationibus carnis. (U. ott.)
20. *Misa za grěhi*: Missa pro peccatis. (o1α.)
21. *Msa ě. za smu'enie grěh*: Missa pro turbatione peccatorum. (U. ott.)
22. *Msa va otpšenie gri*: Missa in remissionem peccatorum. (o1β.)
23. *Msa otgñti zle mi*: Missa ad depellendas malas cogitationes. (U. ott.)
24. *Mš pršti suz*: Missa ad poscendas lacrimas. (o1γ.)
25. *Misa za prietela prva*: Missa pro amico prima. (U. ott.)
26. *Misa ě. za prietel*: Missa altera pro amico. (o1δ.)
27. *Za spšhe žiľh*: Missa pro salute vivorum. (U. ott.)
28. *Misa za obětne prieteli*: Missa pro devotis amicis. (o2α.)
29. *Misa prositi dažě*: Missa ad petendam pluviam. (o2β.)
30. *Misa prositi vedra*: Missa ad petendam serenitatem. (U. ott.)

¹ A sor végén gyakran találunk csonka szót a misefejekben, mert az utólag vörös festékkal benyomott szöveg számára üresen hagyott hely nem volt elegendő. Néha egész szók is kimaradtak a cím végéről.

31. *Misa oŭgnati tuče*: Missa ad repellendas tempestates. (U. ott.)

32. *Misa navlašćna sŭga aŭgusŭna za živi i mrtvi*: Missa propria s. Augustini pro vivis et mortuis. (o2γ.)

33. *Misa ĩ. sŭga aŭgusŭ*: Missa altera s. Augustini. (o2δ.)

34. *Misa protu poganomĩ*: Missa contra Paganos. (o3α.)

35. *Misa za ku ljubo skrbĩ*: Missa pro qualibet tribulatione. (U. ott.)

36. *Misa ĩ. za ku godi skrbĩ*: Missa altera pro qualibet tribulatione. (o3β.)

37. *Misa za rimskŭga cešra*: Missa pro imperatore Romano. (U. o.)

38. *Misa za krala*: Missa pro rege. (o3γ.)

39. *Misa za rŭce protu zlihĩ*: Missa pro pugnantis contra crudeles gentes. (U. ott.)

40. *Misa skozi velike tugi*: Missa propter magnos angores. (o3δ.)

41. *Misa va vrime řvane*: Missa tempore belli. (o4α.)

42. *Misa za ku ljubo potrib*: Missa pro quacunque necessitate. (U. ott.)

43. *Misa prositi mudrost*: Missa ad postulandam sapientiam. (o4β.)

44. *Mša pŕsiti vŕi uřni i lju*: Missa ad petendam fidem spem et caritatem. (U. ott.)

45. *Misa prositi umileniē*: Missa ad petendam humilitatem. (o4γ.)

46. *Misa prositi ljubve*: Missa ad petendam caritatem. (o4δ.)

47. *Misa prositi utrpēniē*: Missa ad postulandam patientiam (U. ott.)

48. *Mša za sŭnovistvo mes*: Missa ad postulandam stabilitatem loci. (o5α.)

49. *Mša ki ispŕvi grēhi svoe*¹: Missa pro confitente peccata. (U. ott.)

50. *Misa za nepriētela*: Missa pro inimico. (o5β.)

51. *Mša za tvorčihĩ űmĩ almž*: Missa pro facientibus nobis elemosynam. (U. ott.)

¹ ki előtt kimaradt *za toga*, a melyet a legtöbb misekönyvben találunk (editio princeps, Hervoa és Novak-féle kéziratok), vagy *za togo*, a mit az 1258-ban nyomtatott misekönyvben olvasunk.

52. *Za prietela ki e v uzi*: Pro amico qui est in carcere. (o5γ.)

53. *Mša za plavaju*: Missa pro navigantibus. (U. ott.)

54. *Za nepldne vrime*: Pro tempore sterilitatis. (o5δ.)

55. *Misa kada skoti mruťi*: Missa tempore mortalitatis animalium. (U. ott.)

56. *Kada ljudi mruťi*: Tempore mortalitatis hominum. (o6α.)

57. *Za nemoćňka ki e blizu smrti*: Missa pro infirmo, qui est prope mortem. (U. ott.)

58. *Misa za mrtvihi prvi danĩ*: Missa pro defunctis; dies prima. (o6γ.)

59. *Mša v dní .ř. ili .ž. ili .j. .n.*: Missa die tertio aut septimo aut trigesimo. (o7δ.)

60. *Mša tretĩ danĩ ili .ř. ili .j. ili .k. ni nizloženiẽ umrvžihĩ*: Missa die tertio aut septimo aut trigesimo aut quadragesimo depositionis defuncti. (o8α.)

61. *Mša za umrvšgo bškpa*: Missa pro defuncto episcopo (U. ott.)

62. *Misa za dšu umrvšgo bškp ili ere*: Missa pro anima defuncti episcopi aut sacerdotis. (o8β.)

63. *Misa za popi umrvše*: Missa pro defunctis presbyteris. (o8γ.)

64. *Mša za dšu .ũ. umrvšog*: Missa pro anima unius defuncti. (U. ott.)¹

65. *Misa za ženu umrvšu*: Missa pro defuncta femina. (o8δ.)

66. *Miša za bťtju umrvš i za*: Missa pro fratribus et sororibus defunctis. (U. ott.) Minthogy az utólagosan vörös festéssel benyomiatott czím nem fért teljesen el, nem lehet egészen biztosan mondani, hogy mi maradt ki. Az editio princepsben és a 3-ik 1528-ban nyomtatott glagolita missalében csak ennyi áll: *misa za bratiju umrvšu*: missa pro fratribus defunctis, a Missale Romanumban pedig szakasztott ugyanaz a mise ma ezt a czímet viseli: *Pro defunctis fratribus, propinquis et benefactoribus* és hogy ez a czím nem új, mutatja egy Antverpenban 1573-ban

¹ A Hervója-féle Missalében e mise más czímet visel, a mi Jagičot tévutra vezette. *Misa za muža umrvšg* nem jelenthet itt: Missa pro mortuo marito, hanem pro m. viro, ennélfogva azután a következő mise is hibásan van fordítva: Missa pro mortua uxore! A Missale Romanum e miséket úgy hívja, hogy: *Pro uno defuncto* és *Pro una defuncta*.

nyomtatott Missale Romanum, mely véletlenül előttem fekszik, és a hol a cím ugyancsak így hangzik: De a Hervoja-féle kódexben ezt találjuk: *Mša z(a) bratiju i sestri* és ezzel összevág, amit Velenczében az 1496-ben nyomtatott Missale Strigoniense CLIX. levelén találunk: *Pro fratribus et sororibus*.

67. *Misa za duše proživajućih v cimteri*: Missa pro animis quiescentium in coemeterio. (p1α.)

68. *Misa va obhodni danj*: Missa in anniversario. (U. ott.)

69. *Misa za dše oča i matre*: Missa pro animabus patris et matris. (p1β.)

70. *Za (vs)e¹ duše*: Pro omnibus animabus. (U. ott.)

71. *Misa navlašna za vse duše*: Missa propria pro omnibus animabus. (p1δ.)

72. *Misa druga za vse umrvš*: Missa altera pro omnibus defunctis. (p1δ.)

73. *Za mnoge umrvše*: Missa pro multis defunctis. (U. ott.)

74. *Ošće misa za mnoge umrvš*: Denuo missa pro multis defunctis. (p2α.)

75. *Misa za umrvšago tretj danj krščena*: Missa pro defuncto tertio die baptismi. (U. ott.)

76. *Mša za željućih pokore*: Missa pro postulantis poenitentiam. (p2β.)

77. *Misa za dšu ot koga dvoit se sp̃*: Missa pro anima eius, de cuius salute dubitatur. (U. ott.)

78. *Mša v častj s̃ie (!) troice*: Missa in honorem s. trinitatis. (p2γ.)

79. *Misa za (!) ispršti m̃stj s̃ga dha*: Missa ad expectandam gratiam sancti spiritus. (p3α.)

80. *Misa druga s̃ga duha*: Missa altera sancti spiritus. (p3γ.)

81. *Misa v častj s̃ga križa*: Missa in honorem sanctae crucis. (p3δ.)

82. *Misa b̃ne devi marie. od prišastva do roistva ĩva*: Missa b. virginis Mariae ab adventu usque ad nativitatem. (p4α.)

83. *Od roistva ĩva do očišćeñe misa b̃ne d̃vi marie*: A Nativitate usque ad Purificationem missa b. virginis Marie. (p4γ.)

84. *Od očišćeñe do pske. Misa b̃ne d̃vi m̃rie*: A purificationem usque ad pascham. Missa b. virginis Mariae. (p4δ.)

¹ Vs betűk ki vannak tépve.

85. *Ot paski do p̃tikost̃ čini bžnie dvi m̃rie*: A pascha usque ad pentecosten officium b. virginis Mariae. (p5β.)

86. *Ot p̃tikost̃ do prišastiē*: A pentecoste usque ad adventum. (U. ott.)

87. *Na dñi ponovleniē c̃rkve*: In die renovationis ecclesiae. (U. o.)

88. *Na obhodno godšće ponovleniē crikve*: In anniversario renovationis ecclesiae. (p5γ.)

89. *Na dañ ponovleniē oltara*: In die renovationis altaris. (p6β.)

90. *Misa v časti svētihi ihže telesa imutse v mēstē*: Missa in honorem sanctorum, quorum reliquiae habentur in loco. (U. ott.)

E mise után kezdődik a *Commune Sanctorum*. De a misekönyv végén a *Proprium* után találunk még három ide tartozó misét, amelyet azért a folyó számmal ellátva az előbbiekhöz fogok csatolni.

91. *Misa v časti .d. rañi božih̃*: Missa in honorem quinque vulnerum domini. (66α.) A Missale Romanum ezt a misét ma úgy hívja: *Missa de Passione D. N. J. C.*

92. *Misa za grēhi*: Missa pro peccatis. (66δ.) Ezt a misét nem szabad a 20. és 21. szám alatt említett hasonnevű misékkal összevésezteni, ez utóbbiak nem teljes misék, hanem csak 3—3 rövidke szakaszból álló oratiók, lectio nélkül.

93. *Misa eju (!) za se*: Missa sacerdotis pro se ipso 67α. Föntebb már 3 ilyen misét találtunk a 11., 12. és 13. számok alatt, de a viszony hasonló, mint az előbbi számban említett. Mig az előbbi helyeken csak oratiókat találtunk, itt teljes misével van dolgunk, amelyben egyebek közt hivatkozás is történik a 11. számú oratióra. Ez a hivatkozás azért érdekes, mert belőle kitűnik, hogy a *Canon missae* és *Commune Sanctorum* közé beékelt és fönt névszerint felsorolt miséket a *Communehoz* tartozóknak vettek: *Pri-lěžno te molju. išči v komuni meju misami.*

E pótlékul hozzáadott misék után következik 3 sequentia, még pedig:

1. *Šekvenciē na p̃sku do vznešnē*: Sequentia in pascham usque ad ascensionem. (67β.)

2. *Šek s̃ga tela*: Sequentia sancti corporis. (67δ.)

3. *Šekvenci m̃r̃vhi*: Sequentia pro defunctis. (68α.)

Az eddig ismeretlen utolsó c-vel jelölt iv benedictiókat tartalmaz:

1. *Molitva bl̃viti prsteni*: Oratio ad benedictionem annali. (c1α.)
2. *Čini bl̃viti vodu na kršćenie gne*: Officium benedicendae aquae in epiphaniam. (c1γ.)
3. *Blagosl̃viti vod*: Benedictio aquae. (c4α.)
4. *Znam̃iti sol̃i i ṽdu vsaku nedilju*: Benedictio solis et aquae die dominica. (c4γ.)
5. *Molitva bl̃viti barbaru i sočivo*: Oratio pro benedictione Barbarae et leguminum (c5β.)
6. *Na st̃ago st̃epana d̃ekona bl̃viti sal̃i i zob̃i*: Die s. Stephani diaconi benedictio salis et avenae. (c5γ.)
7. *Na dañi s̃go ivana aṗla i eḡlis bl̃viti ṽino*: Die s. Joannis apostoli et evangelistae benedictio vini. (c6δ.)
8. *Na dañi st̃ago Šiksta bl̃vi groz*: Die s. Sixti benedictio uvarum. (c7γ.)
9. *Molitva znamenati zlato i taṃēni i muṛro*: Oratio ad benedictionem auri et thymi et myrrhae. (c7δ.)
10. *Molitaṽi bl̃viti zlato*: Oratio ad benedictionem auri. (c8δ.)

Az utolsó benedictio, amely, úgy látszik, csak folytatása az utolsóelőttinek, (az arany mellett itt is említés történik a tömjénről és a myrrháról,) már a missale utolsó lapján áll. Utána már csak egy 3 oratióból álló misécske következik, amelyet nem sikerült sehol sem találnom: *Misa v časti b̃ž Šebt̃ena*: Missa in honorem sancti Sebastiani. A szövegben a szentnek a neve ki van teljesen írva: *Šebestiēni*. Erre már csak a vörössel nyomtatott utóirat következik. A Missale Romanum ma csak Fábiánnal együtt ünnepli Szent-Sebestyént január 20-án, a nekik szóló misét meg is találjuk a maga helyén a Proprium sanctorumban: *Na st̃h̃i m̃čñk̃i fabiēna i šeb̃s*. (t4β.) De a misekönyv legvégén hozzátoldott könyörgés, mert hisz nem egyéb, egészen mást tartalmaz, ámbár ugyanannak a Sebestyénnek szól: fohászkodást, hogy isten hárítsa el az imádkozóktól a döghalált Szent-Sebestyén támogatásával. Szent-Sebestyén ereklyéit hathatós óvószernek tartották a döghalál ellen, az utolsó döghalál pedig 1494-ben ugyancsak még friss emlékezetben lehetett. A szöveg nyelve is elárulja a könyörgések új voltát: *ego* helyett kétszer áll *negoṽi* (pod *negovim̃i* ufaniem̃i és *negoṽm̃i* zaslužēn'em̃i); a szövegben előfordul *ča*=quod, ami különben csak a rubrumban, ott is fölötte ritkán található (da to *ča* dl̃žne služb̃e ofičem̃i služimo), *činom̃i* helyett *ofičem̃i*=officio olvas-

ható az utolsó könyörgésben, aminek párját hiába kerestem az egész misekönyvekben stb. Egyébiránt megtalálható ez az érdekes oratio egészen a mellékleten, hát ha valaki forrását tudná megmondani!

Ezzel befejezem ezt a részt, amelynek leírása sok önmegtartózkodásomba került. Nem vagyok a nyers anyag közlésének valami nagy barátja, de hosszas tépelődés után mégis eltökéltem magamat a fönt kiirt jegyzék közzétételére, mert nem látok biztosabb módot a forrás megtalálását lehetővé tenni, amelyből a mi misekönyvünk folyt. Bátorított ebben egy fényes példa is, az az eljárás, amelyet mesterünk, Jagić követett a Hervoja-féle missale kéziratról írt értekezésében.¹ Ha Jagićot a sok részlet közlésére talán részben az is bírhatta, hogy ez a gyönyörű és sok tekintetben érdekes kézirat visszavándorol Konstantinápolyba és talán megint hosszú időre vagy örökre elvész a tudomány számára, engem viszont az a körülmény késztetett a könyvünk pontos leírására, hogy megbocsáthatatlan mulasztásnak tartom, hogy már eddig is nem foglalkoztak behatóbban a horvátglagolita misekönyvekkel, de másrészt a mi misekönyvünk sem épen könnyen hozzáférhető, mindössze még egy csonka példány van belőle, azt sem tudni, hol — amelyben azonban a fönntemlitett benedictiók és az érdekes Sebestyén-könyörgés hiányzanak. Hogy azonkívül az összehasonlításhoz is szükségem van biztos kiinduló pontul az említett jegyzékre, már a következő fejezetből is ki fog tűnni.

A HUNYADI LEVÉLTÁR MEGSZERZÉSE.

(A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter jelentése az országgyűlés képviselőházához.)

A jelen század második felében indult meg az az áramlat, hogy az európai kormányok és tudományos intézetek a saját nemzetükre nézve becses történelmi kútforrások és emlékek visszaszerzése végett egymással csere-tárgyalásokat kezdtek.

A cseh- és morvaországi tudományos intézetek a svédektől csere útján visszaszervezték azokat a bohémikákat és moravikákat, melyeket tőlük a svédek a harminczéves háború alatt hadi zsákmányképen vittek el; II. Abdul Hamid szultán kárpótlás nélkül adott vissza hazánknak 35 kódexet Mátyás király könyvtárának

¹ L. Missale Glagoliticum Hervoiae recensuerunt V. Jagić, L. Thallóczy, F. Wickhoff.

maradványaiból; a hetvenes években XIII. Leó pápa a heidelbergi egyetemnek tekintélyes kézirat-gyűjteményt adott vissza a »Bibliotheca Palatina«-ból, melyet 1622-ben Miksa bajor választó fejedelem mint hadi zsákmányt vitt el magával s XV. Gergely pápának ajándékozott; a németek pedig a párisi nemzeti könyvtártól visszaszerezték a rájuk nézve oly becses Manesse-kéziratot, melyre a német tudományos körök oly nagy súlyt helyeztek, hogy az 1871-iki versaillesi békeszerződés pontjai közé kívánták felvételni e kézirat átengedését.

A hetvenes években a Magyar Nemzeti Múzeum is nagy buzgalommal látott a külföldön levő hungarikumok összegyűjtéséhez, mely buzgalomnak eredménye lett sok más egyéb között a Nagy István-féle, kiváló becsű oklevél- és kézirat-gyűjteménynek Lipcséből való visszaszerzése s megindítása a müncheni állami levéltárban (Reichsarchiv) őrzött Hunyadi-oklevelek átengedésére vonatkozó tárgyalásoknak, azon az alapon, hogy 1786-ban II. József ajándékából az akkor még Anspachban őrzött Hunyadi levéltárnak 1166 darabból álló jelentékeny része a m. kir. kamarai, illetve a mai országos levéltárba kerülván, Magyarországnak mintegy kötelessége, hogy a nemzet legfényesebb korszakát felderítő ez iratok ama részének visszaszerzésére is mindent elkövessen, mely a müncheni állami levéltár tulajdonába ment át. A két rész annyira összetartozó, annyira kiegészítője egy a másnak, hogy például az az oklevél, melylyel Zsigmond király 1406-ban a nevet adó Hunyadot a családnak adományozza, a II. József által ajándékozott iratok között az orsz. levéltárban van, míg az adomány beiktatásáról szóló okleveleket eddig Münchenben kellett keresni.

A Münchenben őrzött Hunyadi-levéltár visszaszerzésére 1877-ben történt első kísérlet a Nemzeti Múzeum részéről indult meg, azon a kívánságon alapulva, hogy a bajor kormány a Hunyadi levéltárnak 584 darabból álló lajstromozott és nagyszámú lajstromozatlan anyagát a M. Nemzeti Múzeum könyvtárából felajánlott bavarikákért a M. Nemzeti Múzeumnak engedje át.

A bajor kormány azonban keveslette a cserekép felajánlott anyagot, melynek fejében a lajstromozott Hunyadi-oklevelek sem lettek volna megszerezhetők, s a tárgyalások fennakadtak.

Tizenegy év múlva, 1888-ban Thallóczy Lajosnak, a cs. és kir. közös pénzügyminiszterium levéltári igazgatójának kezdeménye-

zéséből újra felszínre került ez a ránk nézve nagyfontosságú ügy és pedig oly alakban, hogy Thallóczynek elismerést érdemlő buzgólkodása folytán a közös pénzügyminiszterium s a cs. és kir. udvari és állami titkos levéltár hajlandóknak nyilatkoztak arra, hogy a tulajdonukban levő bavarikák több száz darabját, Ő császári és apostoli királyi Felségének jóváhagyása alapján, minden ellenszolgáltatás vagy kárpótlás nélkül cserébe felajánlják a bajor államnak, ha az a Hunyadi levéltár lajstromozott részét Magyarországnak átengedi. A bajor kormány erre az említett két levéltár csere-anyagának kiegészítéseül kívánta még a Nemzeti Múzeum részéről az 1877-ben felajánlott bajor vonatkozású anyagot is.

Hivatali elődeim, áthatva a Hunyadi-oklevelek visszaszerzésének nagy fontosságától, a Nemzeti Múzeum csere-anyagának kiadása iránt készségöket ismételten kijelentették, de — a mikor arról volt csak szó, hogy a csere kizárólag a bajor állami levéltár és a Nemzeti Múzeum könyvtára között létesüljön, — természetesen ragaszkodtak ahhoz a feltételhez, hogy a Hunyadi-oklevelek a Nemzeti Múzeum tulajdonába menjenek át s törekedtek annak biztosítására, hogy a Hunyadi-okleveleknek Münchenben őrzött egész gyűjteménye, tehát azoknak nemcsak lajstromozott, de lajstromozatlan része is, egészben visszaszerezhető legyen. Az 1877-ben ez alapon megindult tárgyalás azonban — mint már jeleztem — eredményre nem vezetett. A Nemzeti Múzeum részéről akkor felajánlt csere-anyag megfelelő ellenértéket nem képviselt. Fenforgott tehát az a veszély, hogy a Nemzeti Múzeum részéről folytatott alkudozás sikertelensége s a bajor állami levéltár igazgatásában beállott személyi változások következtében a Hunyadi-oklevelek visszaszerzése bizonytalan időre vagy végleg abban marad. Ezért nem lehet eléggé méltányolni azt az önzetlenséget, melylyel a cs. és kir. udvari és állami titkos levéltár és a közös pénzügyminiszterium levéltára jelentékeny áldozattal, ellenszolgáltatásra igényt nem tartó készséggel, ajánlotta fel saját bavarikáit cserébe, azért, hogy a Hunyadi-oklevelek Magyarország kizárólagos tulajdonát képezzék s mint történetünk dicső korszakának kegyeletes emlékei, a hazai tudományos buvárlat rendelkezésére itthon megőrizhetők legyenek.

E megváltozott alapon s mert a két másik levéltár szolgáltatta a cserének tulajdonképeni anyagát, a Nemzeti Múzeumnak

pedig ahhoz az elégtelennek bizonyult bajor vonatkozású anyaggal csak kiegészítésül kellett hozzájárulnia, el nem zárkozhattam az elől, hogy a Hunyadi ház legbecsesebb regisztrált okleveleinek visszaszerzését a további elodázás esélyeinek ki ne tegyem; viszont azonban előzetes megállapodásra kellett jutnom az iránt, hogy a Nemzeti Múzeum az átengedett csere-anyagért teljes kárpótlásban részesüljön. Az úgynevezett regisztrált oklevelek az 1510. év előtti korszakból valók, tehát a Hunyadi ház fejedelmi összes, pergamenre írott okmányaiból állanak; a regisztrálatlan rész pedig már Corvin János halála és özvegyének Frangepán Beatrixnak Brandenburgi Györggyel kötött házasság után kelt iratok és oklevelek. Ezeknek megszerzésétől — melyekre a bajor kormány a cserét ez ellenértékért kiterjeszteni nem volt hajlandó — a fontosabb regisztrált résznek átvételét függővé tenni s a további elodázást kockáztatni nem lehetett. E regisztrálatlan anyag megszerzésére reméhetőleg később lesz még alkalom. A múlt év nyarán a miniszterelnök s a belügyminiszter urakkal létrejött meg egyezésem arra az eredményre vezetett, hogy Ő Felségének legmagasabb elhatározásától feltételezetten a Münchenből visszaszerzendő Hunyadi-oklevelek az országos levéltárban helyeztessenek el, hol a II. József által hazánkban több mint száz év előtt adományozott 1166 darabját őrzik. Természetszerű volt továbbá az a megoldás, hogy a Nemzeti Múzeumot az országos levéltár saját anyagából kárpótolja, oly ellenszolgáltatással, hogy a Nemzeti Múzeum kárt ne szenvedjen s e csere kétségtelen előnnyel birjon.

A Nemzeti Múzeum könyvtára s az orsz. levéltár közötti okmány-csere a következő elvi szempontokból nyerte meg jóváhagyásomat:

1. a Hunyadi-oklevelek megszerzésével a nemzeti kegyelet és a magyar tudományosság egy oly páratlan becsű forrás-gyűjteménye kerül a hazába, melynek közérdekű fontosságával szemben háttérbe kell szorúlnia annak, vajjon e gyűjtemény az orsz. levéltárban, vagy a Nemzeti Múzeumban őrzött kincse legyen-e az országnak;

2. hozzájárul az elhelyezés kérdésének megoldásánál különösen annak számbavétele, hogy az orsz. levéltár a II. József által adományozott s a bajor állami levéltárban visszamaradt okmányokkal szorosan összefüggő 1166 darab Hunyadi-oklevélnek

már tényleg birtokában van, s ezért a bajor államtól visszaszerzett 584 darab oklevélnek ottani megőrzése már a kiegészítés érdekében is indokolt;

3. a csere megvalósításának kiváló jelentőséget kölcsönöz még az is, hogy a bajor kormány pusztán a Nemzeti Múzeumban őrzött s tényleg csekélyebb értékű német és bajor vonatkozású anyagért egyáltalán nem lett volna hajlandó a cserét elfogadni s annak megvalósítása csak akkor vált lehetővé, a mikor a cs. és kir. udvari és állami titkos levéltár és a cs. és kir. közös pénzügyminisztérium levéltára önzetlenül szolgáltatta a csere tulajdonképeni anyagát; s ezért sem lett volna helyén, hogy a csere lebonyolítása a Nemzeti Múzeum érdekének egyoldalú felfogásán szenvedjen hajótörést. Annál kevésbbé foroghatott fenn ez iránt kétség, minthogy a legalaposabb mérlegelés és megfontolás után, az orsz. levéltár a Nemzeti Múzeumot oly kárpótlásban részesítette, mely épen a Nemzeti Múzeum rendeltetése szempontjából, mint kizárólag magyar vonatkozású, nagybecsű okmányok tulajdoni átruházása, a kiadott német irodalmi emlékek helyében még határozott előny és hézagpótló nyereség jelentőségével is bír.

A Hunyadi-okleveleknek visszaszerzése érdekében tehát a Nemzeti Múzeum és az országos levéltár közti csere iránt előzetesen kellett megállapodásra jutni azért, hogy a közös pénzügyminiszter úr a külügyi miniszter úrral egyetértőleg Ő Felségének legmagasabb engedélyét kérhessék arra, hogy a hatáskörükbe tartozó két levéltárból átengedett anyag fejében minden kártérítési igényről Magyarország javára lemondhassanak s a Hunyadi ház oklevelei, mint hazai történetírásunk nagybecsű okmányai, Magyarország kizárólagos tulajdonát képezhessék. Ő cs. és apostoli kir. Felsege, 1895. évi december hó 16-án kelt legfelsőbb elhatározásával megengedni és elrendelni méltóztatott, hogy a Hunyadi-okiratok kizárólagos tulajdonunkba bocsáttassanak. A miniszterelnök ur Ő Felségének e legkegyelmesebb elhatározásáért a magyar kormánynak hódolatteljes köszönetét tolmácsolván, egyúttal bejelentette Ő Felségének, hogy a Münchenből visszaszerzett Hunyadi-oklevelek az országos levéltárban őrzött törzsanyag kiegészítésül ugyancsak az országos levéltárban fognak elhelyeztetni, s hogy a csere megvalósítása érdekében a Nemzeti Múzeumból összesen 495 darab kézirat és oklevél adatott ki, viszont azonban azoknak

teljes ellenértéke fejében az országos levéltár nagy mennyiségű becses okiratot adott át a múzeum könyvtárának.

Bejelentette a miniszterelnök ur ugyanakkor Ő Felségének az előzetes megállapodás folyamán kifejezett ama szándékomat, hogy a Nemzeti Múzeumnak e cseréjéről az országgyűlés elé kimerítő jelentést fogok tenni.

Ez előterjesztés tartalmát Ő cs. és apostoli kir. Felsége 1896. évi február hó 2-án legkegyelmesebben tudomásul vette.

A Hunyadi-ház okleveleinek visszaszerzése emlékezetes nagyfotosságú mozzanata annak a nemzeti törekvésnek, hogy történetünk eredeti okmányai, dicső multnak ereklyéi, melyek az idők viszontagságai között a külföldre kerültek, ismét a nemzet feltétlen és örök tulajdonát képezzék. S a Hunyadi-ház e becses okmányainak birtokbavételéhez örökre hozzá fog fűződni a nemzetnek osztatlan hálája Ő Felsége iránt, mert csak az vezette sikerre e régen óhajtott csere kedvező megoldását, hogy Ő Felségének nagylelkű elhatározása és a cserében adott anyag legfontosabb részének átengedése az érdekelt másik két levéltár igényének önzetlen feladását s kizárólag Magyarország részesítését tette lehetővé.

Midőn őszinte örömmel jelenthetem az országgyűlésnek, hogy a bajor állami levéltár 584 darab Hunyadi-oklevele most már tényleg az országos levéltár őrizetében van, kötelességszerűen számot kell adnom arról, hogy a Nemzeti Múzeum mivel járult hozzá e csere megvalósításához törzsanyagából s viszont az országos levéltár részéről mily ellenszolgáltatásban részesült.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára a Hunyadi-oklevelekért számszerint 229 darab bajor és német vonatkozású kéziratot és 266 darab ugyanolyan vonatkozású oklevelet adott cserébe.

E csere-anyag kor, jelentőség és tartalom szerint a következőképen csoportosítható :

1. *Kéziratok.* Korra nézve a kéziratok közt van :

a XIII. századból	1 darab
a XIV. » »	6 »
a XV. » »	15 »
a XVI. » »	59 »
a XVII. » »	84 »
a XVIII. » »	64 »

Összesen 229 darab

Jelentőség szempontjából Bajorországra nézve legértékesebbek a XIII—XV. századból való német kéziratok; ezek között kivált a »Der schöne Baumgarten« cz. XIII. századi német mű, a Schwabenspiegel egy XV. századi kézírata, egy hősi mondákat tartalmazó XV. századi német költői mű, több egyházi és városi számadás- és jogkönyv. A középkori kéziratok száma 22 darab.

A későbbi korból való kéziratok közt túlnyomó nagy rész az, a mi Nürnbergre, nürnbergi városi viszonyokra, az ottani családok történetére bir vonatkozással. Összesen 110 darab kézirat (a XV—XVIII. századból) vonatkozik Nürnbergre; ezek között három kézirat XVI. századi mesterdalnokok énekeit foglalja magában. E tekintélyes szám mellett Bajorország másik nevezetes városáról, Regensburgról, annak közigazgatásáról, igazságszolgáltatásáról, privilégiumairól, pénzügyéről és egyéb belviszonyairól 47 darab kézirat tartalmaz adatokat. Egyéb bajor és német városokról (Augsburg, Anspach, Burgau, Neuburg, München stb.) 10 kézirat szól.

Bajorországról, annak országgyűléseiről, igazságszolgáltatásáról, pénzügyeiről 19 darab kézirat tartalmaz adatokat.

Tekintélyes részt foglalnak el az átengedett csereanyagban a bajor családokra vonatkozó genealogiai munkák, családtörténetek és czimergyűjtemények (Helfrich, Fugger, Haller, Imhoff, Wallonroodt, Löffelholz stb. családokról) 23 kötetben, a XV—XVII. századból.

A többi kézirat vegyes tartalmú; nagyrészt bekötött levelezések és útleírások a XVI—XVII. századból.

2. *Oklevelek.* Az átengedett oklevelek kor szerint következőkép oszlanak meg:

XIII. századi oklevél	54 darab.
XIV. »	»	21 »
XV. »	»	60 »
XVI. »	»	71 »
XVII. »	»	45 »
XVIII. »	»	15 »

Összesen : 266 darab.

Tárgyak és vonatkozásaik szerint az oklevelek következő csoportokat képeznek: A csereanyagnak csaknem fele, 130 darab, Nürnberg városát érdekli, Bambergre és Regensburgra 10—10 darab, Augsburgra 6, egyéb bajor és német városokra (München, Bergel, Köln, Werde, Marburg, Mosburg stb.) összesen 29 darab vonatkozik.

A csere-anyagban van pápai oklevél 35 darab; s minthogy ezek legnagyobbbrészt a XIII. századból valók, kétségtelen, hogy általános históriai érték szempontjából e csoport a legbecsesebb az oklevelek között.

A legrégiebbek közöttük IV. Incze pápának a regensburgi szerzetesrendek részére szóló 1244. évi bullái. A pápai okleveleken kívül az átengedett csere-anyagban van 8 darab császári oklevél, köztük a legrégebb IV. Konrád német császárnak 1244. évi adománylevele, mely Nürnberg városát érdekli; továbbá egy 38 oklevélből álló csoport, mely a bajorországi karmeliták történetére bir érdekléssel.

Mindezen átengedett anyagban magyar vonatkozású darab csak kettő van, a Fugger- és Haller-családokról szóló XVIII. századi genealogikus művek. Ezek is csak annyiban bírnak magyar érdekléssel, mert e családok egy-egy ága hazánkba szakadt s itt nevezetes szerepet játszott. E két fiatal kézirat különben teljesen ismeretes, közönséges kézi könyvekben is bőven tárgyalt genealogikus feljegyzéseket foglal magában, úgy hogy még német szempontból sem érthető a fontosság, melyet azok utólagos átengedésének a müncheni bajor állami levéltár tulajdonított. A többi kézirat és oklevél kivétel nélkül német érdekléssel és csaknem valamennyije néhai Jankovich Miklósnak az 1832/6-iki országgyűlés által a Magyar Nemzeti Múzeum számára megvett gyűjteményével került a múzeum könyvtárába, melynek különben keretén kívül esik mást, mint magyar történeti és irodalmi vonatkozású darabokat gyűjteni. Jankovich Miklós e darabokat az Ebner-féle gyűjteménynek a jelen század elején Nürnbergben történt árvéreztetésén szerezte meg.

Viszont a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára a m. kir. orsz. levéltártól 107 darab kéziratot, ezenkívül a Martinovics-féle múlt századi összeeszküvésben kompromittált Hajnóczy József, Őz Pál és Szolárcsik Sándor lefoglalt iratait 8 csomóban (250 darabnál

többet), végül 509 darab oklevelet kapott ellenérték fejében. E tekintélyes mennyiség darabjai mind hazai történeti érdekekkel bírnak, s így a múzeumi könyvtár céljainak és rendeltetésének megfelelők.

1. *Kéziratok.* Fontosságra ezek között első a királyi könyveknek 38 kötetből álló sorozata, melyek az 1527—1715-iki királyi könyvek kivonatát, továbbá II. Lipót, I. Ferencz és V. Ferdinánd királyok könyveinek másodpéldányait foglalják magukban. A királyi könyvek Bécsből az országos levéltárba kerülven, e sorozat a míg egyrészt ott nélkülözhetővé vált, másrészt vele a Nemz. Múzeum kéziratára nagybecsű kiegészítést nyert.

A királyi könyvek mellett, hosszú sorozatot képeznek Rajcsányi Ádámnak 54 folió kötetből álló oklevél-kivonatai, másolatai, genealogiai feljegyzései a mult század első feléből (az ú. n. *Collectio Rajcsányiana*.) A bennök rejlő históriai gazdag anyag, mely még kellőkép kiaknázva nincs, a gyűjtéményt rendkívüli becsessé teszi.

A pozsonyi Szent-Háromságról nevezett szodalitás albumai (7 kötet) festett czimerekkel és több apróbb kézirat, köztük egy a győri püspöknek ajánlott theologiai értekezés a XVI. század elejéről, a quadripartitum egy XVI. századi másolata, Calepinus magyar munkatársaitól származó XVI. századi magyar szótár töredéke a kárpótlásul átvett anyag értékes darabjai közé számíthatók.

Az Öz-, Szolárcsik- és Hajnóczy-féle iratok első sorban az illetők magánviszonyaira, tanulmányaikra, összeköttetéseikre vetnek világot s e tekintetben becses adatok azon érdekes kor megítélésére, melynek kútforrásaiból a Nemzeti Múzeumnak gazdag gyűjtéménye van.

2. *Oklevelek.* A Nemzeti Múzeum által kárpótlásul átvett 509 drb oklevél kor szerint a következőkép oszlik meg:

XII. századi oklevél (1109. évből)	1 drb.
XIII. » »	11 »
XIV. » »	112 »
XV. » »	207 »
XVI. » » (1526-ig)	35 drb.
Középkori oklevelek későbbi másolatai	55 »

XVI. századi oklevél (1526-tól)	20	»
XVII. » »	9	»
XVIII. » »	50	»
XIX. » »	9	»
Összesen		509 drb.

Megjegyzendő, hogy az 1526-ik éven innen eső oklevelek középkori oklevelek átírását, megerősítését foglalják magukban.

Az oklevelek közt diplomatikai és történelmi szempontból a legbecselesebb azon görög-latin nyelvű oklevél, melyet Kálmán király 1109-ik évben a veszprém-völgyi apáczáknak ad. Korra nézve ez a hetedik eredeti oklevél, melyet általában birunk és melynek hitelességéhez kétség nem fér. Ez jelenleg a Nemzeti Múzeumnak legrégibb eredeti oklevele, míg eddigelé az 1198. évből birta legrégibb oklevelét és kilátás nem volt arra, hogy ennél régibbet szerezhessen, mert a XI—XII. századból fenmaradt, szám és tartalom szerint ismert mintegy 60 darab eredeti oklevél mind biztos kézben van. Az 1109-iki nagyfontosságú oklevél két különböző szerkezetben jutott korunkra ; az egyik, a megpecsételt példány, az országos levéltárban maradt, a másik, pecsételen, de külön oklevél-szerkezetet mutató példány, melynek hitelessége ellen kétség föl nem merülhet, a Nemzeti Múzeumé lett.

Az 509 darab oklevél között királyoktól, királyi család tagjaitól 110 darab ered. V. Istvántól János királyig minden uralkodótól van oklevél, némelyiktől igen nagy számmal. Így Zsigmond királytól 36, Mátyástól 13, Nagy Lajostól 11, II. Ulászlótól és II. Lajostól 8—8, Róbert Károlytól és V. Lászlótól 5—5, Alberttól 4, a többiektől 1—1 oklevél származik.

A királynők közül Erzsébet (Károly király neje), Mária és Erzsébet (Albert neje) 1—1, továbbá Anjou István (I. Károly fia) és Brandenburgi György szintén 1—1 oklevéllel szerepel a középkori oklevelek közt. Az újabbkoriakból I. Ferdinánd 6, I. Lipót és Mária Terézia 2—2, János király és III. Ferdinánd 1—1 oklevéllel van képviselve.

Az oklevél-adók közt egyházi és világi méltóságviselők 52 darabbal szerepelnek. És pedig Lodomér esztergomi érsek, László pécsi, Csanád egri és András váradi püspökök 1—1 darabbal. A nádorok közül ifj. Garai Miklós 4, Országh Mihály 3, Kont Miklós

László oppelni herceg és Bubek Detre 2—2, idősb Garai Miklós, Pálóczi Mátyus, Hédervári Lőrincz, Szapolyai István, Perényi Imre, Báthory István 1—1 oklevelet; Albert szász-tescheni herceg és kir. helytartó 3, és Czobor Imre nádori helytartó 1 oklevelet állítanak ki. Az országbírák közül Báthory István 4, Bubek István, Pálóczi László és Báthory Miklós 3—3, Szentgyörgyi Péter 2, Nagymartoni Pál, Szécsi Miklós, Szécsényi Frank és Báthory István 1—1 oklevéllel szerepelnek. Ezen kívül van még 1—1 oklevél Péter tárnokmestertől, Frangepán Miklós, Egervári László, gróf-Erdődy Tamás horvát bánoktól, Horváti János mácsói bántól és Tatamér prépost kir. alkanczellártól.

Természetszerűleg a legtöbb oklevél hiteles helyektől, káptalanok és konventektől származik. Ezeknek száma 257. A káptalanok és konventek hosszú sora mutatja azt a változatosságot, az ország egész területére kiterjedő érdeket, melyet az átvett oklevél-anyag magában foglal. Leggazdagabban van képviselve az erdélyi káptalan 33 darabbal, utána a budai és a pozsonyi 23—23 darabbal, majd az egri 22-vel. A többi káptalan és konvent a következő arányokat mutatja: A császmái káptalan 14 drb, a jászói konvent 12 drb, a kolosmonostori konvent és a szepesi káptalan 11—11 drb, a garam-szent-benedeki konvent 9 drb, a váradi, vasvári és zágrábi káptalanok 8—8 drb, a leleszi konvent és a székesfejérvári káptalan 7—7 drb, az esztergomi, győri káptalanok, székesfejérvári keresztesek és a zalavári konvent 6—6 drb, a kapornaki konvent 5 drb, a somogyi konvent 4 drb, a boszniai és csanádi káptalanok 3—3 drb, a bácsi, pécsi, pozsegi, váci, veszprémi káptalanok, a saághi és váradi-hegyfői konventek 2—2 drb, a nyitrai káptalan, a bors-monostori, csornai, margitszigeti, premontrei, pannonhalmi, pécsváradi, konventek és a soproni keresztesek konventje 1—1 drb. A külföldi káptalanokból az anspachi van 1 drb magyar vonatkozású oklevéllel képviselve.

Területi hatóságoktól 11 drb oklevél származik. Buda városa 2 drb, Arad, Gömör, Nyitra, Somogy, Zala, Zemplén vármegyék, Pest, Trencsén és Ujhely városok 1—1 oklevélben szerepelnek mint kiállítók. Ezekon kívül van 1 közjegyzői oklevél és 9 darab magánokirat.

A római pápák közül III. Ince, VIII. Bonifác, X. Gergely

és IX. Bonifác pápától van 1—1, magyar egyházak részére szóló oklevél.

Az oklevelek tartalmát tekintve, azoknak úgyszólván fele a középkorban elsőrangú történelmi szerepet vitt, nagy múltú családok birtokjogi és egyéb viszonyaira vonatkozik. Legtöbb oklevél (39 drb) a Perényi-családról szól, ezután (33 drb) a Rozgonyiakról. A többi históriai múltú családok a következő aránynyal vannak képviselve: a Bazini és Szentgyörgyi grófok 23, a Kanizsaiak 18, Báthoryak 13, Alsóindvai Bánffyak 8, Széchényiek 7, Lévai Cseh, Garai, Marczali, Nagylucei Dóczy családok 6—6, a Bethleni Bethlenek és Dobók 5—5, a Csetneki, Nánai Kompolth és Gersei Pethő családok 4—4, a Nagymartoni és Gúthi Ország 3—3, a Kőrogyi, Maróthi és Pálóczi-családok 2—2 oklevéllel. Magyarországi kisebb nemesi családokat 153, erdélyieket 35 és horvátországiakat 4 oklevél tárgyal.

Feltűnő nagy a magyarországi szerzetesrendekre vonatkozó s így az egyháztörténet szempontjából fontos oklevelek száma. A pálosokról és illetőleg azok kolostorairól (Bereg, Bodrog-Sziget, Csátka, Dobrokucsa, Dubicza, Elefánt, Garigh, Göncz, Iregh, Kőszeg, Lepoglava, Máriavölgy, Remete, Sajó-Lád, Szentpéter, Terebes, Tokaj, Újhely) 54 oklevél szól, a klarisszákról (Margitsziget, Ó-Buda, Nagyszombat, Nagyvárád) 30 drb, a cisztercitákról (Borsmonostor) 5 drb, a benzésekről (Bakva-Szentpéter, Szalka) 4 drb, a karthauziakról 3 drb, a johannitákról, minoritákról, német lovagrendről, veszprémvölgyi apáczákról 1—1 drb, egyéb vegyes kolostorokról 5 drb. Püspökségek és káptalanok (Eger, Győr) történetére vonatkozik 4 drb.

Vármegyék és városok (Ebesfalva, Pest, Privigye, Rust, Trencsén, Újhely, Vizakna, Zemplén m.) területéről és történetéről 8 drb középkori oklevél szól.

E rövid összeállítás mutatja, mily változatos és sokoldalú az a történeti anyag, melylyel a Magyar Nemzeti Múzeum a keretébe szorosan nem tartozó külföldi kéziratok és oklevelek átengedéseért az országos levéltár által kárpótoltatott.

A MILANOI KORVIN-KÓDEXEKRŐL.

SCHÖNHERR GYULÁTÓL.

Az elmúlt év őszén Felső-Olaszországban járva, néhány napot töltöttem Milanoban. Utam egyik főcélját a Trivulzio hercegi család könyvtárának meglátogatása képezte, illetőleg annak kipuhatólása, mennyi igaz abból a hírből, hogy a könyvtárban őrzött két Korvin-kódexet a jelenlegi tulajdonos, Gian-Giacomo Trivulzio herceg hajlandó áruba bocsátani.

E hír magán úton jutott értesemre, s midőn a felől a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságának jelentést tettem, Szalay Imre múzeumi igazgató az ügy fontosságához méltó buzgalommal sietett a vallás- és közoktatásügyi miniszterium beleegyezését kieszközölni ahhoz, hogy az eredetileg dalmáciai levéltári kutatásokra szánt hivatalos tanulmányutam irányát megváltoztatva, alkalmat szerezsek magamnak e hír valódiságáról meggyőződhetni, s a Magyar Nemzeti Múzeumnak, a becses kódex megszerzésére esetleg a szükséges lépéseket megtehetni.

A Biblioteca Trivulziana a nyilvánosság elől meglehetősen el van zárva; a kutatási engedélyt külföldieknek minden egyes esetben magától a családfőtől kell kérniök s bárha ennek kieszközlése végett idejekorán összeköttetésbe léptem Emilio Motta hercegi könyvtárnokkal, csakis a szerencsétlen véletlen tette lehetővé, hogy a könyvtárba bejuthattam. A könyvtárnokot ugyanis október 3-án, midőn Milanoba érkeztem, nem találtam a városban, s Trivulzio herceg egy fél napig tartózkodván Milanoban, e rövid időt kellett czélom elérésére felhasználnom. A herceg írásbeli megkeresésemre készséggel adott számomra elutazása előtt néhány órával kihallgatást és a két Korvin-kódexet könyvtárából kihozatva, lehetővé tette, hogy azokat behatóan megtekinthessem.

A két Korvin-kódex: *Diogenis Laertii Vitae atque sententiae eorum, qui in philosophia claruerunt etc.* (Cod. N. 817.) és *Porphirionis et Acronis Commentaria in Odas Horatii Flacci* (Cod. N. 818.) régóta ismeretes a Korvina irodalmában. Hazai tudósaink közül Fraknoi Vilmos 1878-ban látta és tüzetesen

leírta mindkettőt a Magyar Könyvszemlében;¹ az ő leírása alapján vette fel czimeiket Csontos János a latin Korvin-kódexek bibliografiai jegyzékébe.² Újabb bibliografiai leírásukat megtaláljuk a könyvtár kéziratainak Giulio Porro által 1884-ben közrebocsátott katalógusában,³ melyből a magyar vonatkozású részeket — bár nem teljesen — Csontos közölte a Magyar Könyvszemle 1891-iki folyamában.⁴

Már e leírások kétségtelenné tették, a miről saját szemeimmel is meggyőződhettem, hogy mindkét kódex Mátyás király könyvtára maradványainak diszesebb példányai közé tartozik.⁵ Annál sajnosabb, hogy a megszerezhetőségükről szóló hír nem bizonyult valódinak. Trivulzio herczeg ez iránt hozzá intézett kérdésekre tagadólag válaszolt; mint beszédéből, s utólag más oldalról is megtudtam, a hír onnan keletkezett, hogy Ulrico Hoepli, a híres milanoi könyvkiadó és antiquarius alkudozásban állott a herczeggel a könyvtár kéziratai felett, de az alku nem jött létre, mert a herczeg a Hoeplitől ajánlott magas árért sem volt hajlandó az őseitől örökölt műkincsektől megválni. A herczeggel való találkozásomnak azonban mégis volt némi eredménye; míg 1893-ban hasztalanul tettünk Ulrico Hoepli útján lépéseket az iránt, hogy a kódexek czímlapjairól fénykép-másolatokat nyerhessünk, most a herczeg kérésemre minden vonakodás nélkül megadta az engedélyt arra, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára a kódexek czímlapjairól, jellemző részleteiről, kötési tábláiról a herczegi palota helyiségeiben fényképfelvételeket eszközöltesse vagy bárminő más úton egyszerű vagy színezett hasonmásokat készíttethessen. Ezt az engedélyt a herczeg elutazása miatt milanoi időzésem alatt nem vehettem igénybe, de a herczeg biztosított a felől, hogy a rendes munkaidőben, midőn könyvtárnoka állandóan Milanoban időzik, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgató-

¹ Két hét olaszországi könyv- és levéltárakban. Magyar Könyvszemle, 1878. évf. 126—128. l.

² Magyar Könyvszemle, 1881. évf. 165. l.

³ Catalogo dei codici manoscritti della Trivulziana, 278—79. és 356. l.

⁴ 144—150. l.

⁵ A mennyiben a magyar bibliografusok és Porro katalógusának leírásai között némi elterés észlelhető, konstatálnom kell, hogy az összes leírások között Fraknoi Vilmos az egyedüli, mely a valóságnak pontosan és legapróbb részleteiben megfelel.

ságának egyszerű megkeresése elégséges lesz arra, hogy könyvtárunk az óhajtott hasonmások birtokába jusson.¹

A Trivulzio-könyvtárban e két Korvin-kódexen kívül még számos magyar vonatkozású kézirat található, melyeket Csonotosi János, mint említém, csak részben sorol fel a könyvtárról Porro idézett katalogusa nyomán közzétett ismertetésében. Ezek megtekintéséről a már jelzett körülmények között ez úttal le kellett mondanom. Felhasználtam azonban az alkalmat egy állítólagosan Milanoban lappangó harmadik Korvin-kódex ügyének nyomozására, s az alábbiakban beszámolok az eredményről, mely lehetővé tette, hogy a jelenleg ismeretes Korvin-kódexek létszámának kérdésében egy szembeötlőleg téves bibliografiai adatot helyreigazítsak.

Csontos János a múlt év folyamán a Pallas Nagy Lexikona számára megírta a Korvina történetét.² Ebben a dolgozatában, »a Korvina felkutatott kétségtelen maradványának könyvtárak szerinti statisztikája« czím alatt szám szerint kimutatva az egyes könyvtárak Korvin-kódexeit, a milanoi Trivulzio-könyvtár Korvin-kódexeinek számát háromban állapítja meg.

Ez adatnak érdekes előzményei vannak.

Fraknoi Vilmos és az ő nyomán Csonotosi János úgy voltak értesülve, hogy a Trivulzio-könyvtárban a két fentebb említett kéziraton kívül még két más Korvin-kódex őriztetett, melyek értesülésük szerint a század derekán végrendeleti hagyomány gyanánt a Trivulzio hercegi család egyik nőtagjára, Belgiojoso hercegnére s erről leányára Trotti örgrófnéra szállottak. Fraknoi az egyiknek czímét közölte Mazzuchelli feljegyzése nyomán: ez a *Joannes Damascenus* és *Anselmus canterburyi érsek* műveit tartalmazó, Attavantestől festett kódex; a másikról nem tud semmi közelebbi adatot. Mint írja, lépéseket tett megtekintésükre, »mivel azonban a főrangú tulajdonosnő távol volt Milanoból, ezt egy jövő

¹ A Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában a lefolyt télen eszközölt nagy átalakítások s az ezredéves országos kiállítás könyvtári anyagának kiválasztásával járó rendkívüli elfoglaltság magyarázza meg, hogy az igazgatóság az engedély felhasználására mindeddig nem tehetett lépéseket.

² A Korvina. (Előzményei, alapítása, pusztulása és az irodalomban való rekonstrukciója.) A Pallas Nagy Lexikona, X. k. Melléklet, 8-r. I—XXIV. l.

alkalomra kellett halasztania.«¹ Ez alkalom, úgy látszik, nem érkezett el; Fraknóitól a kódexek felől több tudósításunk nincs. Annál többet látszott tudni felőlük Csontos János, a ki a Damascenus-kódex mellett a Trotti-könyvtár másik, lappangó kódexét a *Flavii Cresconii Corippi Johannidos libri septem* című kéziratban ismeri fel, s elmondja róla, hogy »e Korvin-kódex 1820-ban, mikor Mazzuchelli kiadta, még Trivulzio őrgróf milanoi könyvtárában volt, honnan később végrendeleti hagyomány gyanánt Belgiojoso hercegnőre szállt és jelenleg leányának Trotti őrgrófnőnek birtokában van.« További leírásában pedig még azt is tudja róla, »hogy Mátyás király czimerével van díszítve.« Honnan szerezte ez értesülését, nem mondja; mint Fraknóinak, úgy egy évvel később, 1879-ben neki sem sikerült a Trotti-könyvtárba bejutni.²

A Trotti őrgrófok könyvtárának kéziratai azóta, köztudomás szerint, könyvpiacra kerültek, s a Damascenus-kódexet (nevezhetjük röviden így) a Magyar Nemz. Múzeum könyvtára 1886-ban megvásárolta Ulrico Hoeplitől. A milanoi Korvin-kódexek legértékesebbikének ma már mi vagyunk jogos és büszke tulajdonosai. A Corippus-kódexet azonban hiában kereste a vétel közvetítője, Csontos János a Hoepli által áruba bocsátott Trotti-féle kéziratok jegyzékében, melynek litografált példányai ma már a legnagyobb bibliografiai ritkaságok közé tartoznak. Nem is kereshette. Nem egy jel, minden adat a legnagyobb határozottsággal azt kiáltotta kezdetől fogva, hogy a milanoi Corippus-kódex soha sem került a Trotti-könyvtár kéziratai közé, s csupán egy nagy, úgyszólván megmagyarázhatatlan tévedésből jutott a magyar irodalomban, és *csakis itt*, a Korvina maradványainak repertoriumába.

Sajátszerű, de tény, hogy a tévedés csirája ott keletkezett, a hol legtöbb alkalom nyílt volna annak ellenőrzésére s a valódi tényállás konstatálására. Ama rövid idő alatt, mit Trivulzio herczeggel töltöttem, a herczeg saját szájából volt alkalmam hallhatni, hogy könyvtárában eredetileg négy Korvin-kódex őriztetett, s ebből kettő a már ismert uton a Trotti őrgrófok könyvtárába került. Kétségtelen hogy ez a családi hagyomány kijelentéseként hangzó tudósítás vezette félre ez előtt tizennyolcz évvel Fraknói

¹ Magyar Könyvszemle, 1878. évf. 128. l.

² Magyar Könyvszemle, 1881. évf. 165—166. l.

Vilmost, hogy két Korvin-kódexet keressen Trotti örgrófnénál. Fraknóinak akkor nem volt alkalmja a valóság felől meggyőződhetni; a Korvinával különben is csak mellékesen foglalkozott sokoldalú tanulmányai között s a politikai történetírás terén azóta kifejtett bámulatos tevékenysége ezt a tárgyat teljesen háttérbe szorította. Éppenséggel nem őt érheti a gáncs azért, hogy a kezdetben szerényen fellépő téves adat, kellőleg felszerelve, polgárjogot kért magának irodalmunkban.

Ugyanaz a tudósítás, mely a Trotti-könyvtár állítólagos második Korvin-kódexét Cresconius Corippus néven nevezte meg, Mazzucchellire hivatkozott ez adat forrásaként, ki ezt a kódexet Milanóban 1820-ban közre bocsátotta. Mazzuchellinek ez a munkája a jelzett évben tényleg megjelent¹ és Gian-Giacomo Trivulzio örgrófhhoz intézett terjedelmes előszavában részletes leírást tartalmaz a Trivulzio-könyvtár Corippus-kódexéről. Ebben az előszóban azonban a figyelmes olvasó épen az ellenkezőjét találja annak, a mit a fentebb elmondottak után várnia lehetne. Pietro Mazzucchelli, a milanoi Collegio di Sant' Ambrogio doktora, itt ugyanis mindjárt a bevezető sorok után azt mondja, hogy Cresconius Corippusnak, e Kr. u. VI. századi afrikai írónak a libyai hadjáratról írt költeménye felől, mind addig, a míg a Trivulzio-könyvtár kódexe ismeretessé nem vált, két kéziratból birt a tudományos világ tudomással. Az egyik Desiderius monte-cassinoi apátnak, a későbbi II. Viktor pápának a XI. század közepe táján a monte-cassinoi apátság számára készítettett kézirata; a másik a Korvina egy kódexe, *melyet Cuspinianus Mátyás király könyvtárában látott a XVI. század elején*. Desiderius kódexét Foggini a mult században hiába kereste a monte-cassinoi könyvtárban; a budai kódexnek pedig azon szomorú sors után, mely Mátyás király könyvtárát Buda elfoglalásakor érte, szintén teljesen nyoma veszett. *A két kódex tehát ma nem ismeretes*; Mazzuchelli idejében a Trivulzio-könyvtár Corippus-kódexe egyetlen példányként szerepelt a tudósok előtt.

¹ Czime: Flavii Cresconii Corippi Johannidos sev de bellis Libycis Libri VII. Editi ex codice Mediolanensi Musei Trivultii opera et studio Petri Mazzucchelli Collegii Ambrosiani doctoris. Mediolani, ex imp. ac reg. typographico. Anno MDCCCXX. A meglehetősen ritka, hazai könyvtárunkból teljesen hiányzó munkából a milanoi Biblioteca Ambrosiana S. N. Z. IV. 31. jelzetű példányát használtam.

A továbbiakból megtudjuk azt is, hogy a Trivulzio-könyvtárban Mazzuchelli idejében a ma is birt két Korvin-kódexen kívül csak ama bizonyos Damascenus-kódex, *tehát összesen három Korvin-kódex* őriztetett, sem több, sem kevesebb. S hogy a Corippus-kódex nem lehetett azonos azzal, a melyet Cuspinianus a budai királyi könyvtárban látott, azt Mazzuchelli első sorban Cuspinianus szavaival bizonyítja. A budai királyi könyvtárban annyszor megfordult bécsi diplomata tudósításából ugyanis az világlik ki, hogy a budai kódex Cresconius Corippus költeményének első könyvével kezdődött és a költemény nyolcz könyvét foglalta magában.¹ A milanoi kódexben ellenben megvan a költeménynek *Victoris proceres* kezdetű előszava is; az egész munka az eredetitől eltérőleg nem nyolcz, hanem hét könyvre van felosztva² s függetlenül olasz verseket tartalmaz, legvégül Petrarca Eglogáit. A kódex különben is *papirra* van írva, betűi a XIV. század írásmodorát tüntetik fel, s minden jel arra mutat, hogy sohasem került ki Milanoból. Mazzuchelli gyanítása szerint azon kéziratok közé tartozott, melyeket Alessandro Teodoro Trivulzio a múlt század derekán, az 1749—52. évek között, a milanoi dom építkezési irodájának helyiségeiben talált s onnan szerzett meg könyvtára számára.

Ha Mátyás királynak a hosszúra nyújtott bevezetésből szembetűnő neve elég alapot nyújtott a Korvina egyik legbuzgóbb monografusának arra, hogy a Trivulzio-könyvtár Corippus-kódexét a Korvina maradványai közé sorozza s oly kódexként írja le, melyen Mátyás király czimere ma is látható, a későbbi fejlemények megadták neki az alkalmat, hogy tévedését helyre igazítsa. A Corippus-kódex ugyanis nem ment át Belgiojoso hercegnő s általa a Trottiak birtokába (Csontosinak ez adattal sem volt szerencséje) s mikor Giulio Porro a Trivulzio-könyvtár kézíratainak

¹ »Bellum vero Libycum, quod Joannes gessit, Fl. Cresconius Gorippus octo libris prosequutus est, quibus titulum fecit Johannidos: quos in Regia Bibliotheca Budae reperi. Hi sic incipiunt: Signa, duces gentesque feras...« stb. Cuspinianus, De Caesaribus et imperatoribus. Cuspinianus e munkája Strassburgban, 1540-ben látott először napvilágot. Érdekes, hogy több XVI. századi író: Gesner, Simler, Frisius stb. Cuspinianust hibásan idézve, e kódexet a badeni könyvtárban (in bibliotheca *Badensi*, Budensi helyett), Barthius a bécsi udvari könyvtárban keresi.

² A IV. és V. könyvek e kódexben egy könyvet képeznek: a negyediket.

katalogusát 1884-ben közre bocsátotta, a *Cod. N. 686.* jelzetű kézirat leírásában újból elmondta mindazt, a mit Mazzucchelli a régebbi kéziratokról, tehát a budai kódexről is és ennek elvesztéről mondott.¹ A mulasztás azonban most is ismétlődött. Csontosinak abban a cikkében, mely *Hazai vonatkozású kéziratok a gróf² Trivulzio-család milánói könyvtárában* cím alatt látott a Magyar Könyvszemle idézett helyén látott napvilágot, első helyen találjuk a Corippus-kódexet, Porro magyarázó szövegének szó szerint egész terjedelmében való idézésével.³

E szöveg tartalma épen elég arra, hogy a valódi tényállást bárki is felismerje. A közlő azonban most sem olvassa el a magyarázatot, most is megelégedett a *Biblioteca di Mattia Corvino* stb. szavak kibetűzésével; az újabb kutatás eredménye reá nézve csupán az volt, hogy a Corippus Korvin-kódex nem került a Trottiakhoz, hanem megmaradt a Trivulzio-könyvtár birtokában.

Csakis így magyarázhatjuk meg, hogy a Trivulzio-könyvtár Mátyás király könyvtárának három kódexével szerepel Csontosí idézett statisztikájában. A harmadik kódex Csontosí számításában nem lehetett más, mint a Corippus-kódex, mert a Trivulzio-könyvtár kéziratai között sem Porro katalogusa nyomán, sem személyes kutatás útján nem talált senki más oly kéziratot, mely a Korvinával bármikép kapcsolatba volna hozható.

A kérdés tehát jóformán el lehetett döntve már eddig is a Korvina irodalmának minden figyelmes olvasója előtt. Nekem milanoi időzésem alatt csupán arról kellett meggyőződnöm, hogy a mit Porro s a többiek Mazzucchelliből a Corippus-kódex felől idéznek, tényleg megfelel Mazzucchelli elbeszélésének.

¹ »Hosszú időn át azt hitték — így szól Porro olasz szövegének hű fordítása — hogy a történelmi szempontból annyira nevezetes költemény veszendőbe ment, miután a XI. század közepe táján Desiderius monte-cassinoi apát által készítettet másolatot Foggini a mult században hiába kereste az apátság könyvtárában, s a másik példány, melyet Cuspinianus Korvin Mátyás könyvtárában látott, valószínűleg nem létezik többé, e könyvtár részben szétszórátván, részben pedig II. Szolimán rendeletére 1526-ban, midőn Budát elfoglalta, Konstantinápolyba hordatván. Azon kódexek lajstromában, melyeket a szultán a magyar országgyűlésnek adományozott, nincs meg, sem Ewards Korvin-kódexei között nem található.

² Így!

³ 1891. évf. 145—146. l.

Az eredmény az egészről annyi, hogy Mátyás király könyvtárában megvolt Cresconius Corippus *De Bellis Libycis* című munkájának kézírata; de hogy hova lett, arról nincs tudomásunk. Hogy a Trivulzio-könyvtár Corippus-kódexe nem azonos ezzel, az minden kétséget kizáró módon meg van állapítva. Ujabban egy második példányt is fedeztek fel, a madridi királyi könyvtárban, de e IX. századi hártya-kéziraton semmi sincs a Korvina ismertető jeleiből, s e kódex egyébként is, mint a milanoi, a verses bevezetéssel kezdődik.¹ A budai kódexnek csupán emléke maradt fent Cuspinianus révén, mint érdekes adat azon művek sorozatához, melyeket Mátyás király könyvtára magában foglalt.

ERDÉLY ELSŐ BIBLIOGRAFUSAI.

KANYARÓ FERENCZTÖL.

Zwittinger és Rotarides lelkes példája nemcsak Bod Péterben gyújtott égő vágyat a rég letűnt magyar irodalom emlékeinek megmentésére. Élt Erdély közepén, Ó-Tordán, egy egyszerű professzor, a ki 1734 május 1-én biztatván meg az unitáriusok zsinati főtanácsától a tordai algimnázium igazgatásával, minden szabad idejét iskolája és egyháza multjának felderítésére fordította. Összegyűjtött minden forrást, egybeállított minden felkutatható adatot, a mi őt nemes céljához közelebb segítette. Mily szerencsés gondolat volt e vállalat akkoriban, azonnal megérti, a ki tudja, hogy kincses Erdélyünk az oly mozgalmas XVI. és XVII. század után a mult században még mily sokféle történeti hagyománynyal dicsekedhetett. *Kénosi Töser János*, mitsem tudva Bod Péter hasonirányú törekvéséről, lankadatlan fáradozott e hagyományok megmentése érdekében. Gyűjtött, másolt, kivonatolt és jegyezgetett oly buzgósággal, hogy a nyári hosszú iskolai szünet volt reá nézve a legkomolyabb munka időszaka. E nemű fáradozásai emelték őt csakhamar kis hazájának első bibliografusává. Már 1753 július

¹ Partsch József a madridi és milanoi kódexek egybevetésével a *Monumenta Germaniae Historica, Auctorum antiquissimorum. I. III. pars II.* (Berlin, 1879.) kötetében kiadván Corippus költeményét, szintén bőven ismétli az elveszett budai kódexről szóló tudósításokat.

havában megírta egyik legderekabb művét: *Bibliotheca scriptorum Transsylvano-Unitariorum*. E munkájával talán Sand Kristóf nagyhirű »*Bibliotheca Antitrinitariorum*«-ját akarta magyar részről kibővítve kiegészíteni; de bizvást elmondhatjuk, hogy Kénosi Tösér beható ismertetései nemcsak nemzeti irodalmunk szempontjából, hanem tudományos pontosság tekintetében is hasonlíthatatlannul feljebb állanak Sand vázlatos s nem mindenütt megbízható áttekintésénél.

A következő év nyarán megírta Kénosi Tösér másik jeles művét is, mely az előbbinek méltó társa: *De typographiis et typographis unitariorum in Transsylvania, atque libris in iisdem impressis, auctore Theophilo Monotheita*. (I. e. Joanne Tösér de Kénos.) Mindkét művet Szabó Károly is felhasználta, bár épen nem kimerítőn, bibliografiai kutatásainál s nagy elismeréssel szól a szerző felől.¹

Több kisebb műve van még Kénosinak, melyeknek ismeretése nem ide tartozik. 1755-ben odahagyta a tordai gimnázium igazgatóságát a jóval nyugalmasabb bágyoni papságért s itt a falusi élet csendjében egyháztörténeti munkájának összeállításával foglalkozott. Idő telve, lankadni érezte erejét s csüggedés fogta el: nem lesz képes megoldani a föl vállalt nehéz feladatot. Barátai és ismerősei biztatták s voltak, kik önzetlen támogatásukat is felajánlották. Kénosi Tösér lassan bár, de tovább dolgozott. Később ő maga is segítő társutánnézett. 1766 szeptember 5-én átküldte *Uzoni Fosztó István* toroczko-szent-györgyi paphoz a kész »*Bibliothecát*«, bírálatra és a mű kibővítésére kérvén fel tudós tisztársát. Majd átküldte a készülő egyháztörténelmet is, mit a fölkért bíráló nagy örömmel és kiváló érdeklődéssel fogadott s a benne vetett baráti bizalomnak legjobb tehetsége szerint igyekezett megfelelni.

A következő 1767. évi zsinat alkalmával a szomszédos Aranyos-Rákoson az unitárius egyház nagyjai ismét föllelkesítették buzdításukkal Tösért munkája folytatására. Be is fejezte csakhamar a nagyterjedelmű első kötetet,² melybe a már említett két régebbi bibliografiai munkáját következőkép illesztette be:

Cap. XI. *De typographiis unitariorum in Transylvania.*

¹ Lásd pl. a Régi M. Könyvtár I. k. 33. lapján.

² *Unitario-Ecclesiasticae Historiae Transylvanicae*, I. k.

Sectio I. De Alba Juliensi typographia unitariorum atque typographis. §. 1. De libris in Alba Juliensi unitaria typographia a. 1567. editis (eorumque continentiis excerptae notationes). §. 2. Tituli librorum a. 1568. in unitaria Alba Juliensi typographia editorum (et quaedam ex iis observata, quos mihi vidisse contigit, aut ab aliis citari legisse licuit). §. 3. Librorum a. 1569. in Alba-Julana typographia editorum breves synopses. §. 4. De amissione typographiae Albanae. Sectio II. De typographia Casparis Helthai Colosvariensi. §. 1. De typographis unitariis in officina Helthana Claudiopoli. §. 2. De libris in officina Helthana Claudiopoli evulgatis. §. 3. De amissione typographiae Helthanae Claudiopoli, et prohibitione impressionum, novaque impetratione. Sectio III. De tertia typographia unitariorum Colosvarini sumptibus ecclesiae unitariae erecta (ejusque violenta ablatione). Hátrább külön fejezet-czím: De violenta ab unitariis ablatione typographiae ecclesiae unitariae, ostiatim emendicato multorum centenorum florenorum sumptu omnisque ecclesiae facultatis evacuatione paratae.

Kénosi Tösérnek e felosztást követő egyesített könyvészeti munkája a Kolozsvárt és Gyulafehérvárt kiadott művek bő ismeretetésével az unitárius főiskolai könyvtár sűrűn írott másolata szerint épen 100 lapra terjed 2-rét alakban. Eredetileg ennél jóval terjedelmesebb volt; de az utólagos másolók jónak látták összevonni a sok helyt nagyon is terjengő előadást.

Egyháztörténeti munkájának egész első kötete is néha a legkisebb részletekre kiterjeszkedik épen ilyen aprólékos figyelemmel. Most a források elveszése után nagy köszönettel tartozunk a gondos írónak e becses, legtöbbször igen jellemző s jól felhasználható apróságokért. Csakis a Kénosi Tösér hangya-szorgalma után vált lehetségessé, hogy egyik-másik írónk alapos dissertációkat bocsásson ki egyháztörténeti problémákról, a nélkül, hogy a Kénosi-Uzoni-féle egyháztörténelem kizsákmányolásánál valaha tudósabb munkát végezett volna. Ilyen egyháztörténetíró volt, hogy messzebb ne menjek, Aranyos-Rákosi Székely Sándor.¹

Kénosi Tösér kitűnő egyháztörténeti munkájának első kötete csak a XVI-ik századdal foglalkozott. Mielőtt tovább haladt volna,

¹ Székely Sándor egyháztört. műveivel, melyek »hanyag kivonatok« Uzoniból, egy terjedelmes kötetben foglalkozik az egykori Jánosfalvi Sándor István. Kézirat az unitártus főiskola könyvtárában.

megtörte erejét a folytonos munka és lelki nyugtalanság. 1771 april havában parochiát cserélt Uzonival s elhúzódott Bágyonról a félreeső toroczkai völgybe, ugyanekkor fölkérve Uzonit műve folytatására. Földi pályafutását 1772 június 27-én végezte be. A toroczkó-szentgyörgyi templom sírkertjében tették örök nyugalomra, hol — az oláhok vandal dülése után — *még ma is fölismerhető* sírjánál tanulságos emlék hirdeti az elhunyt tudósnak úttörő érdemeit és az unitárius egyháznak a szellemi örökhagyókat is megbecsülni tudó nemes háláját.

Mint ilyen esetben rendesen történni szokott, Uzoninak csak hiányosan juthatott kezére Kénosi Tösér műve mellett annak gazdag adatgyűjteménye is: igen sok becses forrásmű elkallódott részint az elhunynak özvegyénél, aki a híres szombatos Nagy-Sólymosi Mátéfi családból származott; más része az adatoknak a rokonok kezén veszett el, vagy lappang ma is valahol az Aranyos mellékén. Uzoninak első dolga volt megmenteni, amit lehetett, azután a legnagyobb gonddal lemásolni Kénosi művét és saját legjobb tudása szerint kiegészíteni vagy kiigazítani a hiányosnak talált adatokat. Boldogult elődje iránti kegyeletből saját bővítéseit mind fölismerhető módon toldotta a nagy munkához. Majd a mű tovább folytatásához látott, megírván a II. kötetet s a III-iknak is nyolczadfél fejezetét, s így az unitárius egyház történetét lehozta szerencsésen saját koráig, egészen 1774-ig.¹

1778-ban ő is kidőlt a nagy munkából. Akadtak, kik felváltották (Kozma Mihály és János) s az addigi három kötetet hat vaskos kötetre növelték, mintegy 900 írott ívnyi terjedelemmel.² De munkájuk értéke távolról sem versenyezhet a két kitünő kezdeményezőnek, Kénosi Tösér Jánosnak és Uzoni Fosztó Istvánnak érdemeivel, kik szóhagyomány, rég elveszett források, nyomtatott és írott ritka művek alapján oly világgosságot derítettek szeretett egyházuk régi történetére, melyet nagybecsű művük nélkül ma igen sok tekintetben lehetetlen volna nemhogy elérni, de csak távolról is megközelíteni. Különösen az I. és II. kötetet illeti meg az elismerés a legfőbb

¹ V. ö. az eddig felsorolt adatokat a *Historia Eccl. Unit.* előszavával s az I. k. 402—403., 415. stb. lapjával.

² Lásd Jánosfalvi Sándor István jegyzeteit Székely Sándor Unit. val. történetéhez, 10—12. l.

mértékben, mely két kötet a XVI. és XVII. század protestáns egyháztörténetére vonatkozólag a legbecsesebb adatokat tartalmazza.

Nagy kár, hogy e mű csak kéziratban s így is mindössze csak négy példányban maradt fenn. Kénosi Tösér eredeti kézírata, úgy látszik, a többszöri örökbehagyás folytán elveszett, a Kozma Mihály-féle másolat az unitárius főiskolai könyvtár s az Uzoni másolata az egyházi főlevéltár birtokában van. Az elsőnek egy másodpéldánya Jánosfalvi Sándor Istvántól Jakab Elek útján a székelykeresztúri algimnázium könyvtárába került s egy negyedik példány, ha tudósítom nem téved, Szilágyi Sándort, történetíróink Nesztorát, vallja birtokosául.

Kénosi egyik alapvető művének eredeti kézírata (*De typographiis et typographis unitariis*) 1878-ban került elé egészen váratlanul a püspöki thékából, az unitárius consistorium tanácstermében. E mű elvitázhatatlanul Kénosinak saját kezeirása. Nagy negyedrért alakban 284 lapot tölt be sok rendbeli hiányokkal. A kézirat némely részén (251—262. l.) meglátszik, hogy szerzőnek legrégibb fogalmazása s első kísérlet az erdélyi bibliografia összeállítására. Kénosi ez előkerült művének jóval teljesebb másolata megvan az erdélyi múzeumi könyvtár gróf Kemény József-féle kéziratgyűjteményében. Maga a tudós gróf készített hozzája igen pontos és részletes indexet.

Kénosi másik művének, a *Bibliotheca scriptorum Transsylvano Unitariorum*-nak Szabó Károly szerint eredeti kézírata szintén gróf Kemény József gyűjteményében maradt fenn.¹ Az unitárius főiskolai könyvtár csak egy innen szerzett másolattal rendelkezik a Simén-féle gyűjteményben.

Kénosi Tösér János és Uzoni Fosztó Istvánnak itt röviden ismertetett munkái szolgáltak legfőbb kútforrásul az alább közlendő bibliografiai adatokhoz. Melius, Basilius, Enyedi György, Várfalvi Kosa és Szentmártoni Bodó János s a kalandos életű Felvinczi György irodalmi munkásságának megismertetéséhez nem egy hasznavehető felvilágosítást talál a szíves olvasó az utóbbiakban. E felvilágosító adatok közül különösen ki kell emelnem a Felvinczi Györgyre tartozókat. 1896 őszén lesz kétszázéves fordulója az első magyar szinigazgató I. Leopoldtól nyert szabada-

¹ Régi Magyar Könyvtár, I. k. 33. sz.

lomlevelének. Legfőbb ideje tehát, hogy e homályban élt jelesünknek rég letűnt emlékét lehetőleg tiszta világításba állítani igyekezzünk. S ily nagyjelentőségű alkalommal még az itt közreadotaknál jóval csekélyebb értékű adatok is megérdemelnék a méltató irodalomtörténész kegyeletes figyelmét.

NYOMDÁSZATI ÉS KÖNYVÉSZETI ADATOK.

DR. ILLÉSY JÁNOSTÓL.

I.

1614. deczember 3. *Farkas Imre keresztúri nyomdász levele Thurzó Szaniszlóhoz.*

Eltemig való alázatos szolgálatomat ajánlom nagyságodnak, a hatalmas Istentől kívánok nagyságodnak minden testi és lelki jókat megadatni mind az nagyságodhoz tartozókkal egyetemben.

Továbbá azt [írhatom n]agyságodnak, hogy az nagyságod predica[tora] nálam vala és az nagyságod parancsolatját megmondván és az nagyságod az minemő opus felől izent, hogy kinyomtatnám, azt én a nagyságod parancsolatjára kinyomtatom és az mi költséget nagyságod küldött,¹ én azt recipialtam és azon leszek, hogy azt nagyságodnak szépen kinyomtatom, mennél hamarabb lehét és minden dolgaimat elhagyom nagyságodért, véghez is viszem, kiben az nagyságod neve terjedjen. Ezzel az úr Isten éltesse nagyságodat, mind az nagyságodhoz tartozókkal egyetemben. Költ Kereszturat, karácson havának 3. napján, anno 1614.

Nagyságodnak szegény szolgálja
Farkas Imre, könyvnyomtató.

Kívül: Az tekintetes és nagyságos urnak Thurzo Staniszlónak, Szepes vármegyének örökös ispánjának, nekem kegyelmes patronusomnak.
(Eredeti. Orsz. ltár. Thurzó gyűjt.)

A könyv, melyről itt szó van, 1615-ben jelent meg Farkas Imre keresztúri nyomdájában. Címe: »*A gyermekeskék Credója*« stb.² Szerzője illetőleg fordítója Thurzó Szaniszló udvari papja Pálházi Göncz Miklós, később dunáninneni szuperintendens, ugyanaz a predikátor, akiről a levél elején említés történik. A Thurzó Szaniszlóhoz intézett ajánlásból kitetszik, hogy a fordítás már 1613 május 1-én kész volt.

¹ A lap szélére kiírva: fl. 25.

² Szabó Károly, Régi Magyar Könyvtár, I. k. 436 sz.

II.

1651 február 24. II. Rákóczi György fejedelem Brassai Márton gyulafejérvári nyomdászt megnevesíti.

Georgius etc. Memoriae etc. Quod nos benigne consideratis fidelibus obsequiis strenui Martini Brassa typographi nostri Alben-sis, quae ipse pro virili nobis et praedecessori nostro illustrissimo condam principi, domino patri pie defuncto in arte typographiae laudabili cum promptitudine hactenus exhibuisset et impendisse perhibetur, ac inposterum non dispari quoque animi alacritate exhibiturum ei impensurum confidimus, insuper benignum quoque habentes intuitum clarissimi Joannis Henrici Bisterfeldii ss. theologiae et philosophiae in collegio Albensi professoris, nobis sincere dilecti pro eo factae, et etiam principi digna liberalitatis affectione inclinati eundem Martinum Brassa ac per eum Annam Kovacz, consortem suam de speciali gratia et principalis potestatis nostrae plenitudine e statu et conditione (ignobili), in qua nati sunt et hactenus exstiterunt, clementer eximendos ac in coetum et numerum verorum, natorum et indubitatorum nobilium annu-merandos etc. etc. In signum autem hujusmodi verae ac perfectae nobilitatis eorum haec arma sive nobilitatis insignia: scutum vide-licet militare coelestini coloris, in cujus campo sive area homo quidam veste viridi indutus sede insidente literas et theca literarum colligere visitur, supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contigit diadema regium gemmis et unionibus decenter exornata, ex cono autem galeae teniae sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margi-nes ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant etc. etc.

(Gyulafvári kápt. Lib. reg. XXV. k. 668. 1.)

*

Brassai Márton névvel nem igen találkozunk a könyvnyom-tatók sorában. Az általa nyomtatott könyveken rendszerint az áll: »Ki-nyomtatott Gyula-Fejér Váratt,« vagy pedig: »Typis celsis-simi Principis.« A fejedelmi nyomdának ő volt a vezetője. Úgy látszik, Brassából jött Gyula-Fejérvárra és pedig 1639 végén. Geleji Katona Istvánnak Rákóczi fejedelemhez 1639 deczember 12-én írt levelében olvassuk: »Ngodnak jelentettem volt Bisterfeldius uram által az én concióimnak nyomtatásokban való nagy fogyat-kozását, de *Marczi Brassából eljött* s Istennek hála Albert is ismét föléledett, mert megint hozzá kezdtek.«¹ Ha jól sejtjük, ez alatt

¹ Irodört. Közl. 1894. évf. 336. sz.

a Brassóból jött Marczy alatt Brassai Mártont kell értenünk. Brassai rövid idő alatt rendbe szedte a nyomdát s oly tevékenységet fejtett ki, amelylyel az ország egy nyomdája se versenyezhetett. Olyan tudós férfiaktól, a milyenek a fejedelmi udvart környezték, akadt is munkája váltig. Ő a bizalomnak, igényeknek kellőleg megfelelt. Mint látjuk, a nemességgel való kitüntetésre nem kisebb ember ajánlotta, mint Bisterfeld.

Az adományozott czímer különösen abból a szempontból érdekes, mert az ú. n. beszélő czímerek sorába tartozik.

III.

*1685 ápril 30. Töltesi István debreczeni nyomdász levele
Langh Jánoshoz.*

Köteles szolgálatomat ajánlom kigyelmednek.

Nemzetes Langh János uram. T. Lysnai Pál uram jelenté a kigyelmed kívánságát az exemplarok felől, kigyelmed kívánsága szerint nyomtattam kigyelmednek n. 200. Kigyelmed tudósítson, ki kezéhez dirigáljam az exemplarokat és a német kis könyvecskét, kész leszek a kezéhez adni pleno numero; az exemplárok még el nem készültek, következő 5. napján majusnak elkészül. Sok fáradságom volt a kigyelmed munkájával; betűm nem volt elegendő, úgy kellett metszenem ujonnan és öntenem, mivel egyzersmind mind sculptor (*így*) és fusor vagyok; úgy itélem, talám ez a betű fog tetszeni, mert alkalmasabbal most nem nyomtathattam. A mi a salariumot nézi érette, a munkáért és papírosért fl. 12 küldjön kigyelmed és ha kíváncsiak bekötni közüle valamelyet, azt is adja hiremmé kigyelmed, szolgálhatok abban is kigyelmednek; kegyelmes urunknak levelében kíván kigyelmed egyet, aranyossan beköthetek, speciménjét küldöm kigyelmednek; ez csak az első árkus, a többi nálam vagyon. Kigyelmedet követem, ha annyi fáradságom nem lett volna a betűkkel, előbb elkészíthettem volna; a mint lehetett imitáltam a németet, de kíváltképpen kellett a fordításra vigyáznom, mivel a magyar e féle metzésekhez semmit nem tud és az authornak is a praefatioja hosszabb a magyar praefatiónál; valamivel kisebb leszen vastagságára, de a hossza mind egy. Ezek után ajánlom az úr oltalmába kigyelmedet. Debrecini, 1685 die ultima Aprilis. Kigyelmed szolgálja míg él Töltesi István debreczeni typ. P. S. A mely becsületes embert kigyelmed a munkáért beküld, a sallariumot bizza kigyelmed kezéhez a fölyebb megírt mód szerint.

Kívül: Nemzetes Langh János uramnak cum pleno honoris titulo nekem jóakaró uramnak tulajdon kezében adassék hamarsággal hiven. —

Szabad Zaborszki János uramnak, urunk komornyikjának felszakasztani és megolvasni.

(Eredeti. Orsz. Levéltár. Zárlatán vörös viaszba nyomott kis gyűrűs pecsét, mely egy ágaskodó oroszlánt (?), sisakdíszül kardot tartó kart ábrázol, jobbról-balról S. T. betűkkel.)

IV.

1685. május havában Liszniai Pál debreczeni tanító levele Langh Jánoshoz.

Isten szerencséltesse uram a kged dolgait, kívánom. Mihelt kgdnek 28 Aprilis irt levelét vettem, a typographust ottan hivat-tam, summa uj betűket öntött, sok dolgai is voltak s eddig azért nem készült volt el a munka. Immár minthogy érkezik ezen a héten, a restantiáját is elvégezi mind a 200 exemplárnak; urunk számára is készen lészen az aranyos könyv. Mondja a typographus, hogy pénze nem volt s azért kellett szürke papirosra nyomtatni. A kged német könyve készen vagyon; nem küldé ki a typographus, mivel ő is jó német s még hasznát veszi a nyomtatás végeig. Többet nem irok uram kgdnek, mert a typographus maga megírta, mi legyen az ő jutalma. Klmed uram izenje meg, hova dirigáljuk e jövő héten az exemplárokat s kiáltal s meglészen. Ha klmed köttetni akar könyvben, azt is izenje meg, itt elég compactorok vagynak, meglészen az is. Legyen Isten uram klmeddel. Raptim Debreczenben, 1685 die (?) Maji. Kegyelmednek a miben tud jó szívvel szolgál

Liszniai Páál D. Sch. M., m. p.

Kivül: Nemes és nemzetes Láng János uramnak, mostan urunk táborában commoraló jó akarómnak cum pleno honoris titulo adassék illendő becsülettel, vagy ha ő klme ott nem volna, Zaborszki János uramnak.

(Eredeti. Orsz. Ltár.)

*

Ki volt, mit irt ez a Langh János? Ez a kérdés tolul élénk a fenti két levél elolvasásakor. Langh János névével nem találkozunk a régi magyar könyvek szerzőinek sorában. Szabó Károly két kötetes bibliografiai munkájában nevét hasztalanul keressük. Mégis vizsgáljuk a dolgot behatóbban. Töltesi nyomdász leveléből annyi kitetszik, hogy németből fordított munkáról van szó. Ebben az évben (1685-ben) a Töltesi-nyomdának három magyar nyelvű kiadványát említi Szabó Károly.¹ Ezek közül az 1330 szám alatti fordított munka ugyan, de angolból; szerzője különben is mind a három munkának meg van nevezve. Németből fordított

¹ Régi Magyar Könyvtár, I. kt. 1330. 1331. 1332 sz.

munka a szóban forgó esztendőben Lőcsén jelent meg, a Neuman Gáspár boroszlói pap könyve. A Magyar Könyvszemle által a Szabó Károly nagybecsű bibliografiai munkáinak kiegészítése végett megindított közlemény-sorozatban az a különös eset merült fel, hogy Neuman említett munkája ugyanabban az évben (t. i. 1685-ben) megjelent Debreczenben és Töltesi István nyomdájában.¹ Mind a két munka címe ugyanaz s mind a kettő »egy akkori bujdosó által« fordítottat németből magyarra; csak-hogy a debreczeni kiadás 8-r. és 64 lap, a lőcsei pedig 12-r. és 89 lap. A két könyvet egybevetni nem állott módomban; mind a kettő csekély számú példányban vidéki könyvtárban őriztetik. De így is erősen hiszem, hogy mindkettőnek egy a szerzője és pedig *Langh János*. Ő az az »urunk (t. i. Tököly Imre) táborában commoraló jóakaró,« akiről ki tudja, micsoda sors vetette a »*bujdosók*« közzé? Életéről jó formán semmit se tudunk; annyi bizonyos, hogy nem tartozott Tököly belső udvari emberei közé. Legalább ezek sorában nem találjuk a nevét; nem úgy, mint a fenti levelekben említett Záborszki Jánosét, akiről tudjuk, hogy ex praecipuis aulae familiarisa volt a fejedelemnek s fizetésének esztendeje 1683 szeptember 24-én kezdődött.²

Talán nem tévedek, ha egy személynek tartom azzal a Lang Jánossal, akiről Kerekes Erzsébet 1680 május 19-én azt írja férjének Krasznahorkai Andrásy Miklósnak, hogy »a tornavár-megyei dézmás, valami Lang János nevű, szendrei profontmester« sürgeti a hatkuti, dermei, kovácsi báránydézsmát; írjon neki Andrásy, hogy legyen egy kis várákozással s ne károsítsa a szegénységet.³

Abból meg, hogy ez a Lang János Szendrőn volt prófontmester, talán azt is sejthetjük, hogy Lang János kassai bírónak volt a fia, aki, mint bíró, 1614-ben tagja volt az egri káptalan kincseit összeíró bizottságnak s mint Tállyai János alumnusnak Leidenből 1626 július 3-án irt leveléből látjuk, a kassai bíróságot még ekkor is viselte.⁵

¹ Magyar Könyvszemle, 1896 évf. 91 l.

² Magyar Tört. Eml. Irók. XXV. k. 72. l.

³ Történelmi Tár, 1885. évf. 380 l.

⁴ U. ott, 1885. évf. 182 l. és 1889. évf. 559 l.

TÁRCZA.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA AZ EZREDÉVES ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁSON.

A magyar nemzet a honalapítás ezeréves emlékünnepe üli. A mit a honfoglaló ősök által örökölt reánk hagyott földön a nemzet örömben, szenvedésben átélte, a szerencséiben alkotott, a csapások napjaiban megtartott, a romokból ujjaferemtett: az ezeréves múlt emlékeit és a mai kultúra eredményeit jubileumi kiállításban mutatjuk be a világnak. Az ezredéves országos kiállítást méltán tekinthetjük a millenium legbecsesebb emlékének; s ez emlék koronája a történelmi kiállítás, mely régi kultúránk rég elfeledt emlékeit szólaltatja meg, hogy hirdessék a nemzet múltjának nagyságát és a második millenium küszöbén bizalommal töltsék el a mai nemzedék szívét Magyarország jövődjére iránt.

A történelmi emlékek és műkincsek gazdag sorozata, mely a történelmi kiállítás anyagát képezi, fényes bizonyítást tesz a nemzet fiainak kegyeletéről, melylyel azokat a pusztulástól megóvták, áldozatkész buzgalmukról, melylyel féltve őrzött kincseiket a nagy nemzeti cél rendelkezésére bocsátották. A nemes példa viszhangra talált a külföldön is, honnan a tudományos intézetek és egyes főurak a legnagyobb elismerésre méltó készséggel küldték be magyar vonatkozású műtárgyaikat.

Az ezredéves országos kiállítás történelmi főcsoportjában felhalmozott kincsek között a hazai és külföldi könyv- és levéltárak anyaga előkelő helyet foglal el. A magyar történetnek sok olyan időszaka van, melynek dicsőségét ma már csak az oklevelek hirdetik, s a szellem, a toll írott és nyomtatott termékei: a krónikák, Mátyás király könyvtárának fényes kódexei, az ősnymotatványok,

a magyar irodalomtörténet zsengei és fejlődése egyes korainak emlékei az első helyet követelik ott, a hol fajunk szellemi képességéről kell az utókor előtt bizonytságot tenni.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára kezdettől fogva tudatában volt annak, minő köteleességek háramlanak reá, mint az ország első nagy könyvtárára, a nagy nemzeti ünneppel szemközt. S habár a birtokába levő emlékeket, mint a melyek saját helyiségeiben a nyilvánosságnak mindenkor rendelkezésre állanak, csak a legritkább esetben s a legszűkebb határok között szokta kiállításokra átengedni, a ritka, mondhatni páratlan alkalom nagy-szerűsége teljesen elhallgattatta az eltérő felfogásokat s azt az álláspontot hirdette egyedül helyesnek, hogy a hol a nemzet ezeréves történetét kell bemutatni, onnan e mult egyetlen számot tevő emléke sem hiányozhat.

Könyvtárunk kincseiből minden, a mit az intéző körök a kiállításra szükségesnek itéltek, ma ott van az ezredéves kiállítás történelmi főcsoportjának tárgyai között. S a könyvtár igazgatósága teljes liberalitással tett eleget a jelenkori főcsoport vezetői részéről hozzá intézett kéréseknek is, mihelyt annak szüksége merült fel, hogy a modern kiállítás egyes csoportjait a könyvtár anyagából egészítsék ki.

A kiállítás könyv- és levéltári anyagának ismertetése kapcsán alkalmunk lesz bővebben foglalkozni azzal az anyaggal, a melylyel a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára az országos kiállításon részt vesz. Ezuttal elég a főbb számadatokat feltüntetni. A nyomtatványok osztályából 14 ősnymtatvány, 31 magyar nyelvű régi nyomtatvány, 20 hazai és külföldi idegen nyelvű, magyar vonatkozású régi (1711 előtti) könyv, s az ujabbkori irodalomból 10 munka van a történelmi főcsoport irodalomtörténeti, paedagogiai s egyéb osztályaiban kiállitva. Középkori kódexeink közül 26 latin kéziratot (köztük Hartvik legendáját, Szent-Pál leveleinek XIII. századi kódexét és a Sancti Augustini de civitate Dei Korvin-kódexet), egy német és egy héber kéziratot állítottunk ki; a kéziratár ezenkívül 20 magyar, 7 latin, ujabbkori XVI—XIX. századi kézirattal, 16 irodalmi levéllel és 3 elegyes darabbal szerepel a kiállitásban. A levéltár részéről a múzeum tulajdonát képező iratokból 7 db középkori, 3 db ujabbkori oklevél 4 levél, 12 czimeres levél, 22 czéhirat, 46 1848/49-iki irat és

nyomtatott falragasz és 7 kisebb irat, továbbá a báró Balass gróf Bethlen, gróf Forgách, gróf Rhédey és Soós családok levéltárából, egy-egy, a Kállay család levéltárából 4, a Görgei család levéltárával letéteményezett 1848/49-iki iratokból 15 darab, összesen tehát 125 darab adatott át kiállítás céljából a történelmi főcsoport igazgatóságának. Ez összes kiállított anyag biztosítási értéke 61,002 frtban lett megállapítva. S ehhez járul még a jelenkori főcsoportban a budapesti ügyvédi kamara kiállításaként szereplő 32 nyomtatvány (Werbőczy Hármaskönyvének különböző kiadványai 1545-től 1864-ig) és 14 db középkori oklevél, valamint a kereskedelemügyi m. kir. minisztérium posta- és táviró- ügyosztálya részére szintén kiállítási célból átadott 20 db posta-ügyre vonatkozó XVI—XVII. századi irat, melyekkel a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának kiállított könyv- és levéltári anyaga 340 darabra megy fel.

Látszólag csekély szám ez, de a mit magában foglal, nemzeti történelmünk legbecsesebb emlékei közé tartozik és nélkülök nem lett volna teljes a kép, melyet az ezredéves országos kiállítás a magyar kultúra ezer évéről a világ elé tár.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL.

1896 JANUÁR 1-TŐL MÁRCZIUS 31-ÉIG.

I.

A *nyomtatványok osztályának* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 1132 db, ajándék útján 369 db, vétel útján (865 frt 77 kr. értékben) 299 db, vagyis összesen 1710 db nyomtatvánnyal s ezen felül még 650 db apró nyomtatvánnyal gyarapodott.

A könyvtár helyiségeiben 3908 egyén 8036 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 309 egyén 468 kötet nyomtatványt használt.

A nyomtatványi osztály anyagát növelő értékesebb szerzemények közt kiemelendők: 1. az insbrucki tartományi levéltártól két középkori s Tirol történetére vonatkozó okiratért csere útján megszerzett »Capitula concordiae inter Fridericum imperatorem nec non Mathiam Hungariae regem etc.« című ősnomtatvány telje-

sen ép és érintetlen példánya. 2. Michael de Hungaria, Sermones tredecim. 1480. (63 frt.) 3. Leo imperator, Tactica sive de re militari liber. Lugduni Batavorum, 1612. (7 frt 50 kr.) 4. Leo imperator, Trattato breve dello schierare in ordinanza gli eserciti. Venetia, 1586. (7 frt.) 5. Roger Ascham, A report and discourse written by of the affaires and state of germany and the emperor Charles. 1553. 6. An account of the imperial proceedings against the Turks. London, 1685. 7. A true and exact relation of the imperial expedition in Hungaria. London, 1685. (a három darab összesen 99:20 márkáért).

Külön kell kiemelni azon rendkívül becses anyagot, amelyhez Mészáros Károly nagylelkű ajándéka juttatta könyvtárunkat, aki ugyanis az általa 6000 frtért megvásárolt Horváth Árpád-féle könyvtárt a Magyar Nemz. Múzeumnak ajándékozta azon kikötéssel, hogy abból az itt már meglévő munkák példányai részint az Eötvös-kollegium, részint pedig az egyes szemináriumok könyvtárai közt osztassanak szét.

Ajándékaikkal a következők járultak könyvtárunk gyarapításához: Az Athenaeum r. társ. igazgatósága (32 db), Áldásy Antal dr. (2 db), Babik József Egerből, Csánki Benjamin Künhegyesről, Czeppel József, a cisztercita-rend zirczi apátsága, Fejérpataki László dr. (3 db), Ferenczi József dr. (3 db), Gerlóczy Károly (3 db), Harsányi Sándor Clevelemből, Horváth Géza dr. (9 db), Jagié V. Bécsből, Kanitz Arisztid Kolozsvárról, Károlyi Árpád Bécsből, Lampel Róbert könyvkereskedése (11db), a Pallas-Lexikon szerkesztősége, Pulszky Ferencz (2 db), Reizner János Szegedről, Gróf Széchenyi Miklós, id. Szinnyi József (11 db), Szokolay Hermin Kaposvárról, Telkes Simon (2 db), a Temesvári első takarékpénztár, Toldy László (2 db), Urbán J. Juvenál, Szegedről, Varju Elemér (7 db), Várady Gábor Mármaros-Szigetről.

A negyedév folyama alatt 517 db nyomtatványról készítettett czimlap, 923 db repertorizáltatott, 205 munka 362 kötetben lett kötés alá készítve, és a 2072 munkából s 4780 kötetből áll Lanfranchi-könyvtár minden egyes darabjáról konstatáltatott, megvan-e a M. N. Múzeum könyvtárában vagy sincs, hogy a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszterium meghagyása értelmében a gyűjteménynek a múzeumi könyvtárt nem érdeklő része a többi hazai könyvtárak közt szétosztható legyen.

A lefolyt negyedévben a könyvtár helyiségeiben nagy átalakítások és változások eszközöltettek. A folyosó bebutoroztatott s itt helyeztetek el a legkevésbé használt s nagyjából a hittudományi szakba tartozó munkák. A nagyterem, mely eddig úgyszólván egyedül csak az egyes szakok elhelyezésére szolgált, bár a kéziratárt, levéltárt és hirlaptárt látogató közönség épen ezen a termen volt kénytelen keresztül menni, most oly módon

rendeztetett be, hogy nem csupán az itt csoportosított adminisztrációs munkák végzésére lett kiválóan alkalmas, hanem, mivel a könyvek legnagyobb része más termekben nyert elhelyezést s ezek helyére a czédula-katalógusok, repertóriumok stb. jöttek, az itt hagyott szakokat is hozzáférhetlenné lehetett tenni a közönség részére, amely most már annál kevésbé kénytelen a nagytermen keresz-
tüljárni, mert a hirlaptár gyűjteményeit használók részére az eddigi irodahelyiség lett olvasótermül berendezve. A kézirat- és levéltár csekélyebb számú kutatói és kiválóbb tudósaink számára pedig a nagyterem egy része tartatott fenn, ahol jól megválogatott s gondosan összeállított kézikönyvtár áll rendelkezésükre. Mindezek az átalakítások és változások természetesen a szakok megbolygatásával és áthelyezésével voltak összekötve, ugyannyira, hogy a könyvtár 120 szaka közül alig egy-kettő maradt meg helyén, a többi mind más és más termekbe lett átrakva, vagy lesz most végleg elhelyezve, miután az óriási munkát ekkoráig még nem lehetett befejezni.

II.

A *hírlapkönyvtár* gyarapodását a következő adatok tüntetik fel:

Gulyás Ferencz úr Szegedről az Összetartás cz. önsegélyző egylet közlönyét, 1887., 1888. évf. (2 évf. 22 szám) ajándékozta. *Sturm Albert* úr, a Futtaki által szerkesztett Budapesti Correspondenz, utóbb Budapesti Tudósító cz. nyomatos lapnak összes teljes példányát 1875-től 1895-ig (21 évf.) ajándékozta. Köteles példányként beérkezett 641 évf. 15,292 száma, az összes gyarapodás 663 évf. 15314 számban.

Kötés alá rendeztetett és adatott 113 kötet hírlap.

Átnézetett 544 hírlap 16,752 száma.

Reklamáló levél 113 iratott, ebben 677 számot kértünk; beérkezett eddig 207 szám.

Czéduláztatott 48 hírlap 72 évfolyama.

A hírlapkönyvtár helyisége, a folyosó új butorzattal, illetve zárt szekrényekkel és karzattal (felső polczokkal) láttatván el, ezen karzat által kibővítettett 14 osztályzattal; hova a hírlapok közül a kevésbé használt külföldi hírlapok és a hazai idegen nyelvűek, a román, szláv és német hírlapok kerültek. A folyó (kötetlen) számok elhelyezésére újabb kisebb polczok rendeltettek meg a földszintre.

A hivatalos dolgozó helyiségek újabb berendezése következtében a hírlapkönyvtár olvasó s dolgozó teremévé az első terem rendeltetett, hol egyszersmind a rendelkezésre álló polczokon a gyakrabban használt hírlapok is elhelyeztetettek.

Az olvasók száma 353 volt, ezek 978 kötet hírlapot használtak.

III.

A *kézirattár* a lefolyt negyedben négy kézirattal (négy kötetben) gyarapodott, ezek között kiemelendő egy XVII. századi (1685) magyar imádságos könyv s Hajnóczy Józsefnek 47 dbból álló levelezése.

Az említett szerzemények földolgozásán kívül folytatott és befejeztetett a Pesty Frigyes-féle levelezési gyűjtemény rendezése, ez 314 írótól 1106 db levelet tartalmaz s négy kötetben 316 czédula készítésével állíttatott föl; ugyanaz idő alatt párhuzamosan elkészült a középkori kéziratoknak új és az eddigi hátralék földolgozásával teljessé tett inventáriuma, mi által régi hiány nyert pótlást s egy külön felállított csoport nyert kezelésre alkalmas jegyzéket. E munka közben 42 új czédula készült. Vegyes kézirat-ról 45 új czédula készült s így 113 régi czédulát és 42 új inventált kézirat-ról 416 új czédulát, összesen 529-et osztottunk be.

Kötés alá került 49 kézirat 64 kötetben.

Az évnegyedben 68 kutató 140 kéziratot használt.

IV.

A *levéltár* ajándék útján 20 db, vétel útján (652 frt és 675 bir. márka vételárért) 1293 db irattal, összesen 1313 darabbal gyarapodott. Ezek az egyes csoportok között következőkép oszlanak meg: középkori iratok, ered. 114, más. 9 db; újabbkori iratok 858 db; levelek 147 db; czéhiratok 9 db; czímeres levelek 1 db; az 1848/49-iki szabadságharcra és az emigrációra vonatkozó iratok 102 db (ebből 9 db nyomtatott kiáltvány); gróf Széchenyi István iratai 58 db; genealogiai táblák 15 db.

Az ajándékozók nevei: Adorján Lőrincz, Hegedüs Ferencz dr. nyug. honvéd törzsorvos, Hesz Elek, Kovács Károly Székes-Fejervárról, Schönherr Gyula dr., Teleki Sándor gróf országy. képviselő, Varju Elemér.

Az új szerzemények között kiváló helyet foglal el a Bossányi család egyik ágának levéltára, mely vétel útján került a levéltár birtokába; ebben van 1 árpádkori oklevél (1251-ből), 23 db a XIV., 79 db a XV. és 10 db a XVI. századból, tehát 113 darab mohácsi vész előtti eredeti oklevél; az újabbkori iratok között a XVI. századiak száma 118 db, a XVII. századiaké 244 db oklevél, 64 db levél; az összes iratok 1134 db.

A középkori iratok csoportja még egy igen érdekes darabbal gyarapodott; ez Joan Dan moldvai vajdának 1423-ban Tergovisthen kelt ósláv oklevele, melyben a brassai kereskedőknek Moldvában szabad kereskedést engedélyez, illetőleg erre vonatkozó régi kivált-ságukat megújítja.

A czímeres és nemes levelek gyűjteménye Almásy Péternek 1603 márczius 7-ikén Prágában Rudolftól nyert czímeres levelével

gyarapodott. Ide osztatott be, bár tárgyánál fogva a czéhlevelek közé tartozik, a modori és szakoleczai posztónyírók I. Lipóttól 1659 november 30-ikán nyert kiváltságlevele, melyben a király a czéhet czímerrel tünteti ki.

Gróf Széchenyi István iratait igen becses anyaggal gyarapítja egy 58 dbból álló gyűjtemény, melyet a levéltár az előző évnegyedben megvásárolt iratok kiegészítése gyanánt szerzett meg. Ez gróf Széchenyi Istvánnak 1835-ben Metternich herczeghez intézett emlékiratán kívül, melynek szövege maig ismeretlen volt, a nagy hazafinak 9 db. eredeti levelét és fogalmazványát tartalmazza az 1841—47. évekből, továbbá 47 db. 1831-től 1848-ig hozzá intézett levelet mostoha fiától Gróf Zichy Alfrédától valamint gróf Batthyány Ferencztől és Gusztávtól, Bertha (?) Sándortól, gróf Erdődy Zsigmondné szül. Festetich Mária grófnőtől, Fahrenberg-től, Lónyay Jánostól, Steinbach Ferencztől, gróf Széchenyi Jánostól, Lajostól és Páltól, gróf Zichy Henriktől, Nándortól és egy ismeretlentől.

Az 1848/49-iki szabadságharcz és az emigratio iratainak gyarapítására megszereztük Halle J. müncheni antiquártól a lengyel legio 74 ügyirathból álló irattárát, továbbá Kossuth Lajosnak mint pénzügyminiszternek herczeg Esterházy Pál külügyminiszterhez 1848 május 20-ikán intézett titkos átiratát, és Worcell Szaniszló lengyel ezredes iratait, köztük Kossuth 13 eredeti angol levelét az 1854—56. évekből.

A lefolyt évnegyedben 27 kutató 1364 iratot, 2 pecsétlenyomatot használt. Külső használatra kikölcsönöztetett 23 térítvényre 110 irat, 1 nyomtatvány és 4 pecsétlenyomat.

A levéltári újabb szerzemények feldolgozásán és a folyó ügyek ellátásán kívül első sorban az ezredéves országos kiállítás céljaira különböző szempontokból alkalmas levéltári anyag kiválasztása s ugyancsak e kiállítás alkalmából majdnem naponként minden oldalról felmerülő különböző irányú magán-tudakozódások és kívánságok kielégítése foglalkoztatta az osztály személyzetét. E mellett befejeztetett a Tunyogi József-féle gyűjtemény revideálása s a gyűjtemény a levéltár kisebb gyűjteményeinek csoportjában 8 fiókban nyert elhelyezést. Folyamatban van az 1848/49-iki szabadságharcz és az emigratio iratainak és a báró Balassa család levéltárának rendezése, bárha a munkaerő elégtelensége miatt mindkét munkálatra igen kevés idő volt fordítható.

Végül dr. Schönherr Gyula levéltárnok a könyvtár igazgató-örének személyes vezetése mellett átvette a Magyar Nemz. Múzeum részére a gróf Széchenyi család levéltárát, melyet Széchenyi Kálmán, Béla és Bertalan grófok, mint a család hitbizományi birtokosai 1895 december 10-én kelt elhatározásukkal örök letéteményként ajánlottak fel a Magyar Nemz. Múzeumnak. A 17 ládába csoma-

golt levéltár átvétele f. évi márczius 12—15 napjaiban Sopronban eszközöltetett; az új szerzemény azonban, melylyel családi letéteményeink száma 31-re emelkedett, a következő évnegyed első gyarapodásaként fog a levéltári osztály növedék-naplójába bevezettetni.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA 1895/96-BAN.

A rendezett tudományszakok száma 52, s 53,228 munkát tartalmaznak a következő kimutatás szerint: Történelem: 5,636, Magyar történelem: 2,821, Életírás: 2,405, Politika: 2,256, Magyar politika: 1,565, Jogtudomány: 1,117, Magyar jogtudomány: 1,461, Magyar országgyűlési irományok: 96, Földrajz: 1,021, Magyar földrajz: 415, Térképek: 926, Utazás: 1,182, Statisztika: 682, Schematismusok: 115, Anthropologia: 285, Természettudomány: 165, Természettan: 865, Vegytan: 405, Matematika: 1,052, Természetrész: 127, Állattan: 487, Növénytan: 412, Ásványtan: 508, Orvostudomány: 2,455, Hadtudomány: 583, Philosophia: 1,266, Paedagogia: 1,884, Széptudomány: 488, Nyelvtudomány: 2,023, Magyar nyelvtudomány: 406, Régi magyar irodalom: 631, Magyar irodalom: 2,617, Külföldi folyóiratok: 290, Magyar folyóiratok: 372, Görög irodalom: 803, Latin irodalom: 858, Classica philologia: 699, Új latin irodalom: 795, Régészet: 1,338, Éremtudomány: 175, Keleti irodalom: 2,173, Olasz irodalom: 220, Francia irodalom: 639, Germán irodalmak: 1,374, Szláv irodalmak: 406, Külföldi s hazai társulatok kiadványai: 533, M. T. Akadémia kiadványai: 386, Gazdaság: 1,331, Theologia: 897, Encyklopaedia: 139, Incunabulumok: 355, Bibliographia: 1,071.

A betűrendes czédula-katalogus írás ez évben is tovább haladt, s az elkészült 4000 czédulával ezek száma 51,200-ra szaporodott. Ezenkívül a rendes folyómunka és a szak-katalogusok készítése és kiegészítése is tovább haladt. A szak-katalogusok köteteinek száma: 94.

A könyvtár gyarapodása a járulék-napló kimutatása szerint a következő:

213 külföldi akadémiaival, külföldi és hazai társulatokkal, testületekkel és hatóságokkal folytatott csere és ajándék útján: 693 mű (369 köt. 662 füz.), 165 iskolai értesítő és 1 térkép; magánosok ajándékából 137 mű (101 köt. 75 füz.); 36 nyomda köteles példányaiból 1036 mű (362 köt. 868 füz.) és 27 ujság (20 köt. 7 füz.); az akadémia kiadványaiból 21 mű (40 köt. 18 füz.); és vétel útján 358 mű, (508 köt. 155 füz.)

Az összes gyarapodás 1895-ben 2247 mű, 1368 kötetben és 1778 füzetben, 165 iskolai értesítő, 1 térkép, 27 ujság

20 kötetben és 7 füzetben. Ehhez járul 168 külföldi és hazai folyóirat.

A könyvtár olvasótermében 7724 olvasó 11,628 művet használt, míg házon kívül 135 egyén 633 munkát kölcsönzött ki.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET KÖNYVTÁRA

1894-BEN.

FERENCZI ZOLTÁNTÓL.

Vétel után szaporodott a könyvtár 383 kötettel és füzettel, ajándékok és cserepéldányok által 196 kötettel és füzettel, köteles példányokból 342-vel. Összes gyarapodás 921 kötet és füzet, mely az 1893 évről kimutatott 1213 kötet és füzet mellett az ajándékok és cserepéldányok kevesebb száma (407 és 196) miatt lényegesen csökkent. Ha e szaporodást hozzáadjuk a mult évben kimutatott 52,503 kötethez és füzethez, könyvtárunk állománya, a Régi Magyar és Apor könyvtárak kivételével, 53,424 kötet és füzet. A lefolyt évben könyvvásárlásra kiadatott 2329 frt 55 kr, könyvkötésre 497 frt 50 kr, vegyesek czimén 93 frt 79 kr, összesen 2911 frt 84 kr; tehát a megelőző évinél 415 frt 25 krral több. A bekötött könyvek darabszáma 307.

Könyvtárunk ajándékoztói a következők voltak (a cserepéldányokat ide nem számítva): De Gerando Attila, dr. Lindner Gusztáv, Stolp Herm. Berlinből, Chervin Párisból, Szabó András, Ajtai K. Albert, Veress Endre, Farkas Róbert, Berkovits, dr. Márki Sándor, Böhm Mihály, Bán József, Sermovitz Adolf, dr. Koch Antal, Fletscher Oxfordból, dr. Finály Gábor, gr. Horváth-Tholdi Lajos urak és Budapest főváros tanácsa. Mindezen ajándékok szerzeménykönyvünkbe részletesen be vannak jegyezve, de legyenek itt is az adományozók nevei köszönettel megemlítve.

A könyvtári munkálatokban lényeges eredményül kell megemlítenem, hogy a szakleltári munka be van fejezve. Ez az által vált lehetővé, hogy e munkával Demeter István tanárjelölt urat, ki vele megelőzőleg is foglalkozott, egyletünk választmánya előterjesztésemre megbizta s ő 1894 novembertől 1895 február 10-ig foglalkozván vele, midőn állomásra távozott el, kevés kivétellel befejezve hagyta, melyet azóta tovább folytatva Gazelli Árpád úr fejezett be. Így most már nem igen volna más hátra, mint a szakczimtár kinyomatása, mely azonban egyletünk pénzügyi erejét meghaladja, bármily óhajtható volna is a tudományos használat érdekében.

Az egyetemi könyvtárával közös olvasóterem naponként 5 órán át állott nyitva, s a nagy szünidőn is nyitva állt d. e. 9—12 óráig. Megfordult benne 10 hó alatt 5988 olvasó, kikből átlag

esik egy óra 598, egy napra 20, vagyis az évek óta állandó középszám. Az olvasók száma legnagyobb volt 1895 február 1-én, t. i. 50, legkisebb 1894 szeptember 1-én. Helybeli használatra kiadott 1254 mű, a könyvtáron kívüli használatra 1272 mű; az összes használt művek száma 2526. Könyvkivételre index letétetett 781.

Kézirattárunk és Apor-könyvtárunk a kényelmetlen elhelyezés mellett is állandó használat tárgyai voltak. A rendezetlen rész rendezéséhez hozzáfogtam s reményem van, hogy pár év alatt befejezzük. Összeköttetéseink állandók voltak hazai könyvtárainkkal, a külföldiek közül is érintkeztünk a bécsiekkel, a gráczival, a krakói Jagelló-könyvtárral, de főkép számos esetben kölesönöztünk ki könyveket a budapesti egyetemi, múzeumi, akadémiai könyvtárakból, továbbá a zágrábi egyetemi s az esztergommegyei érseki könyvtárból. Könyvtárunkat továbbá a tudománnyal foglalkozó magánosok és intézetek állandóan igénybe vették, s mi a kért műveket minden esetben készséggel küldtük le az illető igazgatóságok kezessége mellett.

A KOLOZSVÁRI FERENCZ-JÓZSEF-TUDOMÁNY- EGYETEM KÖNYVTÁRA AZ 1894/1895. ISKOLAI ÉVBEN.

A könyvtár évi átalánya 6000 frtot tett; ehhez járult a quaestura által a beiktatási díjakból, valamint könyvtári illetékek címén a könyvtár részére beszolgáltatott 899 frt 10 kr. és az uralaltáji nyelvészeti tanszék számára beszerzendő könyvekre utalványozott 400 frt, tehát összesen 7299 frt 10 kr állott rendelkezésre.

Ebből az összegből 6396 frt 67 kron szereztetett 1320 kötet, könyvkötésre fordított 1009 frt 89 kr, vegyes kiadásokra 80 frt 62 kr, az adóhivatalba beszállíttatott 1 frt 56 kr., tehát az összes kiadás 7488 frt 10 kr-ra és így a túlkiadás 189 frtra rúgott.

A könyvtár a tanév alatt — az ajándékokat is beleszámítva — 1689 kötettel gyarapodott s jelenleg 37,014 kötetből és térképből áll.

Az olvasóteremben a tanév 10 hónapja alatt 4696 olvasó fordult meg, tehát átlag naponként 22, havonként 480 olvasó. Legtöbben voltak januárban és februárban, naponként átlag 50—59-en. Az olvasóteremben használtatott 1662 mű 2678 kötetben, havi használatra pedig 1556 mű vétetett ki 2578 kötetben, mely számokba a múzeum-egyleti könyvtárból használt művek nincsenek beszámítva.

A lefolyt tanév folyamán a könyvtár orvosi és természettudományi szak-címjegyzéke is elkészült.

SZAKIRODALOM.

A középoktatás története Nagybányán. *Irta Morvay Győző. Vida Aladár m. k. áll. főgymn. igazgató előszavával. Nagybánya, 1896. Molnár Mihály könyvnyomtató intézete.* 8r. XII + 312 l. és hat melléklet.

A vallás- és közoktatásügyi miniszterium 1893 június 21-én kelt rendeletében felszólította az összes hazai középiskolák igazgatóit, hogy Magyarország ezredéves főnállásának emlékére az 1895/96. iskolai év folyamán külön kiadványban vagy az iskolai értesítőben örökítsék meg a vezetésük alatt álló intézet történetét.

Az ez által megindított üdvös mozgalom egyik terméke, a nagybányai állami főgimnázium kiadványa, mindjárt czímében elárulja, hogy nem elégedett meg a miniszteri rendeletben kijelölt határokkal: a főgimnázium története helyett az egész nagybányai iskolázás történetének megörökítésével kívánja a nagy nemzeti ünnepet megülni. Az okot erre az intézet igazgatójának előszava Nagybánya sz. kir. bányavárosnak hazánk történetében vitt jelentős kulturális szerepében adja. A nagy munkát aránylag rövid idő alatt, meglepő gazdagságú adatkészlettel, dr. *Morvay Győző* nagybányai főgimnáziumi tanár vitte végbe, kinek nevét t. olvasóink a folyóirat legutóbbi füzetében megjelent dolgozatából ismerik. Ez idézett dolgozata: *Két nagybányai régi könyvtár* épen e munkájának egy bennünket érdeklő fejezetét ismertette meg velünk bővebb terjedelemben, teljes felhasználásával azoknak az adatoknak, melyeket könyvében természetesen csak röviden érintetett.

A XVI. és XVII. században virágzott nagybányai református iskola: a *Schola Rivulina* és az ennek helyére lépő jezsuita gimnázium könyvtárainak története nagy vonásokban már elénk tárta a nagybányai középoktatás legrégebbi történetét, melynek rendszeres tárgyalása Morvay könyvének történeti szempontból legérdemesebb részét képezi. Felesleges ismétlés volna ennek

adatait a helyütt újból reprodukálnunk. Mikor a jezsuiták uralmának vége szakad, 1773-ban a minoriták veszik kezükben a tanügy vezetését Nagybányán; gimnáziumuk 1789-ben állami kezelésbe megy ugyan át, de 1810-ben már visszakapják, s különböző átalakulási stádiumokban, mint nagygimnázium (1810—1851), négy osztályú algimnázium (1851—68), ismét nagygimnázium (1869—79) s végül mint főgimnázium az övék is marad 1887-ig, a mikor állami szervezetet nyert.

A XVII. és XVIII. századból fent maradt nagybányai könyvtári lajstromok igen kedvező képet nyújtottak a pedagogia azon segédeszközeinek gazdagságáról, melyeket az iskolai és tudományos könyvek képviselnek a közoktatás szolgálatában. Az iskolázás újabb történetének adatai, sajnos, már nem tartalmazznak ily kedvező tudósításokat. A minoriták gimnáziumának könyvtáráról 1813-ból birjuk az első katalogust. A könyvtárban ekkor mindössze 86 munka volt: 44 latin, 39 német, 2 magyar (!) és 1 francia; legnagyobb részt pedagogiai művek és klasszikusok. Egy 1816-ik évi helytartótanácsi rendelet a könyvtár gyarapítását a bányakincstár és a város köteleességévé tette. A könyvtári ügy azonban az egész században nagyon lassan haladt előre. 1849-ben még mindig nincs az intézetnek szóra érdemes könyvtára. A gyarapítás 1867 óta történt rendszeresebben. 1887-ben a minoriták 2380 művet (2949 kötetben) adták át az államnak. A következő években megejtett selejtezés után azonban már csak 919 mű (1258 kötetben) maradt a főgimnázium könyvtárában. 1895 végén a tanári könyvtár 1908 munkából áll. Van azonkívül a tanuló ifjúságnak is könyvtára, mely az 1894/95-iki iskolai év végén 1173 művet foglalt magában.

Morvay könyvének további adataiból azok érdekelnek minket közelebbről, melyek a közoktatás terén működött egyének irodalmi munkásságáról szólnak. A legrégebbi irodalmat Ujfalvi Imre (1589), Nánási István (1670), Buzinkay Mihály (1671), Szathmáry Pap János (1699) képviselik Nagybányán; a jezsuiták sorában ott találjuk két nagy történetírónk: Katona és Kaprinai, Kalatay Ferencz (II. József gyóntatója, a későbbi váradi püspök) és a híres költő Baróti Szabó Dávid neveit, kik hosszabb-rövidebb ideig tanítottak Nagybányán. Itt működött egy évig (1790-ben) Szentjóni Szabó László is. A minorita rendű tanárok közül 19-en művelték különböző irányban az irodalmat. Úgy ezek, mint az állami vezetés ideje óta alkalmazott tanerők munkásságának repertóriuma sok fontos adatot örökít meg a hazai közoktatásügy és irodalom története számára, melynek a nagybányai főgimnázium milleniumi kiadványa kétségkívül hasznos forrásai közé fog tartozni.

D. Gy.

A Murmelius-féle latin-magyar szójegyzék 1533-ból.

A schwazi ferencz-rendi kolostorban őrzött egyetlen példányból közétette, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta Szamota István. Egy fényképi hasonmással, Budapest, 1896. (Nyelv- és széptudományi értekezések. XVI. k. 7. sz.) V+46 l. Ára 50 kr.

A szerencsétlen véget ért fiatal történet- és nyelvtudós-nak, egykori munkatársunk Szamota Istvánnak egy postumus munkáját kívánjuk e folyóirat olvasói előtt bemutatni, a mely az Akadémia kiadásában nem rég jelent meg. A Murmelius-féle latin-magyar szójegyzék ez, egy régi nyomtatvány, mely Komjáthi Szent-Pál fordításával egy évben s egy helyen (Krakó, 1533.) látott napvilágot s melyről már Bod Péter is megemlékezik Pápai Páriz szótárának 1767-iki kiadásában s azóta is többen emlegették.¹ Egyetlen ismert példányát a schwazi (tirol) Ferencz-rendi kolostor őrzi. Erről írta le nyelvemlékünket Szamota 1893-ban. A könyv, mint Szamota megjegyzi, igen jó állapotban van, elejétől végig kitűnően olvasható s érdemes volna valamelyik hazai könyvtárunknak megszerezni. Címe: *Lexicon Ioannis Mvrmellii In Qvo Latina rerum uocabula in suas singula digesta classes, cum Germanica et Hungarica interpretatione Vt autem quodquis uocabulum facile inueniatur praestabit Index copiosus.*

Ajánlása: »Praeclarae Indolis Amplissimae spei adolescentulis Michaeli et Francisco Magnifici quondam domini Stephani a Peren filijs Martinus Heptamydius Bibliopola Cracouiensis S. D.« Czimlapján a magyar czímer áll, a könyv végén pedig: »Cracoviae, per Hieronymum Vietorem. Anno ab orbe redempto M. D. XXXIII.«

Murmelius (Murmelling, Murel) Jánosnak közkeletű vocabulariuma, melyet számos nyelvre lefordítottak, még nem betűrendes szótár: a szokat értelmi csoportokban sorolja föl, épúgy mint a XV. századi beszterczei és schlägli szójegyzékek.² Ilyen szócsoporthai pl.: De deo et rebus coelestibus: *Istenről es egghi dolgogrol.* — De temporibus: *Evdőkrők.* [Olv. üdökről. A könyvben sok a sajtó- és íráshiba.] — De elementis et de eis quae in aere generantur: *Eghkben termő eltető allatokrol.* — Terrae, Aquarum, et locorum uocabula: *Feldnek: visseknek es heliknek neuek,* stb.

Hogy a vocabularium magyar részét ki írta, egyelőre nem tudni. Tolmácsunkat erős magyar érzés jellemzi, a mit a magyaráítások mellé vetett észrevételei mutatnak. Pl. a tatárka nevű hitvány gabonafajnál azt a megjegyzést teszi: *ninczen magyar orsakban* (s. v. *cicercula*, Szamotánál 1540. sz.)³ A sörnek egy

¹ V. ö. Szabó Károly, Régi M. Könyvtár I. k.4. sz.

² L. Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig, 78. s köv. ll.

³ Szamota a szójegyzék egyes adatait könnyebb idézés végett megszámoztá.

neménél (*cereuisia saxonica*) meg azt mondja: *Saxoniabeli sőr magyarnak nehez es segen ital* (2180. sz.). Érdekes az a jámbor megjegyzése is, a melyet a *papa* 'pápa' szóhoz vet: *Bölczeseseguel es igaz isteni tudomannual wen emberuek* [olv. embernek] *kelene lenny* (2241. sz.).

Sokszor etimologizálásba is kap a magyar rész szerzője. Így: »Epitaphium: *Koporso felet valo iras. Ταφος az az koporso επι az az felete*« (1671. sz.) — »Poëta: *Vers szerző iu* [olv. jü, azaz jó, jön] *az görög igheből ποιτω czelekódóm*« (2332. sz.). — »Grammatistes: *Grammatica tudo, iu ez görög igheből γραμμα az az eruk* [olv. irok]« (2348. sz.).

A magyar rész, bár szójegyzék voltánál fogva nem összefüggő szövegű nyelvemlék, mégis igen sok becses adatot tartalmaz,¹ s a kiadást értékesebbé teszik Szamotának rövid, de tanulságos jegyzetei, melyekkel különösen a ruházatra, fegyverzetre, butorokra, ételekre és mesterségekre vonatkozó szókát kíséri s melyekben hagyatékul maradt oklevél-jegyzeteit is sikerrel használta föl.

A szójegyzékre felhívjuk a történetírók érdeklődését is, mert benne sok műveltségtörténeti szempontból is becses adat található, a melyek magyarázata a nyelvész csak a történetbúvártól remélheti.

Zolnai Gyula.

A budapesti magyar királyi tudomány-egyetem könyvtára. *A milleniumi országos ünnepély alkalmára hivatalos adatok alapján írta dr. Máté Sándor a budapesti egyetemi könyvtár első öre. Budapest. Nyomatott a magyar királyi tud.-egyetemi könyvnyomdában.* 1896. 8-r. 24 l.

Ama számtalan ünnepi kiadvány közül melyen a honalapítás ezredéves emlékünnepe alkalmából láttak napvilágot, legközelebből érdekelnek bennünket a hazai könyvtárak történetéről szóló monografiák. A szerény füzet, mely ezek sorát megnyitja, a budapesti egyetem könyvtárának multját és mai állapotát mutatja be; Máté Sándor, e könyvtár érdemes első öre írta azon hivatalos adatok alapján, melyeket a könyvtár igazgatósága vallás- és közoktatásügyi tározónak a milleniumi nagy évi jelentése számára állított össze. A füzet két részre oszlik. Az első rész az 1867. év előtti időszak történetének rövid vázlatát foglalja magában; közli a könyvtár XVIII. századi exlibrisét, melyet olvasóink folyóiratunk mult évi folyamából ismernek, és Cserna Károly sikerült rajzában bemutatja a pesti Ferenczrendiek kolostora ama részének képét, melyben a könyvtár 1784-től 1875-ig el volt

¹ E szempontból való méltatását l. a M. Nyelvőr idei évfolyamának 168–169. lapjain.

helyezve. A könyvtár magvát a nagyszombati jezsuiták könyvei képezték, melyeket Mária Terézia az 1774-ben államosított egyetemnek adományozott. Mikor az egyetem Budára helyeztetett át, a könyveknek csak egy harmada szállítottott Budára; egy harmada a nagyszombati akadémia tulajdona maradt, $\frac{1}{8}$ -rész szétesztatott a plebániák és szerzetesek között. A budai királyi palotában elhelyezett könyvtár mintegy 20,000 kötetből állott; gyarapítása céljaira évi 500 frt átalány felett rendelkezett. Személyzete 7 tagból (2 könyvtárnok, 2 őr, 2 irlnok, 1 szolga) állott; olvasótermének évi forgalma nem haladta meg a 2000-et. 1784-ben Pestre történt átszállítása után jelentékeny lendületet idézett elő gyarapodásában II. József császárnak az az intézkedése, mely a magyar és horvátországi eltörült szerzetek könyveit az egyetemi könyvtárnak juttatta. Az 1819-iki összeszámlálás 56,879 kötetben tüntette fel a könyvtár nyomtatványai állományát; 1866-ban már 108,041 kötet nyomtatványt és 12,278 db miscellaneát foglalt magában.

A II. rész az 1867—1895-iki időszak nagy változásairól számol be. 1873-ban kezdték meg az új könyvtári palota építését; a könyvtár ebbe 1875 végén költözködött be s a modern vivmányok szerint felszerelt nagy olvasótermét 9381 kötetnyi kézikönyvtárával 1876 márczius 26-án nyitotta meg a közönség előtt. A mi azóta történt, arról az évi jelentések útján rendszeres értesüléssel birtunk; elég, ha e helyütt a végeredményeket tüntetjük fel. A könyvtár állományát 1895 végén 215,363 kötet és 35,256 füzet nyomtatvány, 1604 kötet kézirat képezte; kézikönyvtára 12,000 kötetből áll. Összes javadalmazása 36,240 frtra rug; ebből 17,134 frt esik a személyi kiadásokra, 5868 frtot az épület fenntartása vesz igénybe; a könyvtár gyarapítására és könyvkötésre tehát 13,238 frt marad. Olvasótermében 1895-ben 48,174 olvasó 50,624 művet, kikölesöznzés útján 4007 olvasó 13,577 művet használt. Személyzete 8 tisztviselőből és 7 szolgából áll, élükön *Szilágyi* Sándor igazgatóval, ki 1878 október 12-ike óta töltve be a fontos állást, páratlan munkaerejével, lelkesedésével és buzgalomával legfőbb tényezője volt a könyvtár felvirágzásának.

D. Gy.

Coup d'oeil sur l'histoire de la typographie dans les pays roumains au XVIe siècle par *Émile Picot* professeur à l'écoles des langues orientales vivantes. Extrait du Centenaire de l'école des langues orientales vivantes. Paris. Imprimerie nationale. MDCCCXCV. Nagy 4-rét, 2+43+3 l.

A hires párisi *École des langues orientales vivantes* a mult évben ünnepelte meg főnállásának századik évfordulóját. Ez alkalomból az intézet egy emlékkönyvet adott ki, melyben minden tanárának egy-egy ez alkalomra irt dolgozata foglaltatik.

Ezek közt van Picot Emilnek különnyomatban is megjelent fönti című munkája, mely a XVI. századbéli román könyveket nyomtató nyomdák között a hazai *brassói, gyulafehérvári, szász-sebesi és szászvárosi* nyomdákat és azoknak szláv és román termékeit is ismerteti. E század hazánkban is megindult szellemi forrongása tényezőinek újabb adatokkal való megvilágítása igen becses lehet reánk nézve. Picot műve ilyennek ígérkezik. Lássuk ennél fogva először a tartalmát s azután alkossunk róla ítéletet.

Picot, Páris első rendű romanistája, e művében a román nyomdászat történeti ismertetése és fejlődésére vonatkozó s a XVIII. század végeig terjedő vizsgálódásainak csak a XVI. századra vonatkozó részét bocsátja közre. Kezdi legelőször a *tergovisti* nyomda történetével. A *tirgovisti* nyomdát Nagy-Radul idejében 1508-ban egy velencei nyomdász, a ki valószínűleg Andrea Torresano d'Asola segítője volt a szláv szövegek megválasztása és kinyomatásánál, Makarius szerzetes állította föl. Ez a Makarius montenegrói ember volt s előbb itt adott ki néhány egyházi munkát. Így 1494 jauuár 4-én egy *oktoichot* (énekeskönyv), melynek szép kezdőbetűin rögtön fölismerhetni a velencei származást, hogy Andrea Torresano vagy más ügyes nyomdász véste azokat. E munkát Zeta fejedelme, Crnojević György és Babylas püspök rendeletére adta ki, hogy megkönnyítse nyomdai termékének a papság részéről való elfogadását. Ugyan is a keleti egyház sokáig gyanakodva nézte a nyomdászatot s Gutenberg talál-mánya nagy nehezen honosodhatott meg a szlávok közt, s így az egyházi és állami életben e nyelvet használó románok közt is. Az első krakói nyomda, melyet Haller János állít föl s benne a munkát Frank Sebald végzi, alig áll fönn egy évig s a megjelent öt egyházi munka után a vállalkozó a nyomdát 1492-ben beszünteti, annyiival is inkább, mert a katolikus papság sem engedte meg, hogy a versenyző egyház számára könyveket nyommassanak.

Igy került a sor a szláv könyvek nyomtatására Velenczében, a hol már 1493-ban jelenik meg Andrea Torresano nyomdájában egy *Časoslovec* (imakönyv.) A velenczéből Četinjébe került Makarius 1495 szeptember 22-ikén egy zsoltárt ad ki, majd egy *Molitveniket* (halotti és betegek számára imakönyv), melynek megjelenési éve bizonytalan.

Ez időtől fogva 1508-ig mit se tudunk Macariusról. Ekkor Havasalföldön tűnik föl, hol egy *Liturgiarionja* (szertartáskönyv) jelenik meg. Nem tudni, vajjon Radul ájtatosságának hírére, avagy tőle hiva teszi át nyomdáját, tény azonban, hogy az ő idejében s beleegyezésével rendezi ezt be Tergovistben, mire mutat az is, amit az előszóban mond, hogy a nyomást már Michnea vajda első évében fejezte be 7016-ban

(1507.) Ez a Makarius ugyanaz, a ki Montenegróban is volt. Jagičnak arra alapított kételye, hogy a havasalföldi nagybetű típusok nagyban eltérnek a montenegróiaktól, bár ez észrevételnek megvan a maga értéke, nem döntő e kérdésben, mert lehet, hogy a papság maga rendelt a maga számára ilyen nagyobb tipust. Valamikép a tény, hogy az 1508-iki *tergovisti* nyomda betűi eltérők az 1494-iki montenegróitól, nem igazolhatja azt, hogy e nyomdának több Makarius nevű nyomdása lehetett, ép úgy nem lehet mondani, hogy az 1512-ik évi Evangéliom s az 1508-iki Liturgiaron, bár betűik eltérők, más-más nyomdából kerültek volna ki.

Daczára a Michnea, Radul utóda alatt kitört forradalomnak, Makarius még az 1510-ik év folyamán kiadja a már Montenegróban megkezdett *Oktoich*-nak második részét, melynek egy csonka példánya a román akadémia könyvtárában található meg. Makarius nyomdász munkásságának harmadik terméke az előbb említett *Evangéliom*, melyet 1512-ben adott ki Bassarab vajda rendeletére.

Ez a három munka jelent meg Makarius keze alatt. Betűik típusa és nyelvezetük eltérő a montenegróiakétól. Jagič a nyelvi különbséget a vidéknek tulajdonítja, hol Novakovič szerint egész más volt a hangsúlyozása is a régi szerb szláv nyelvnek.

Sokan azt tartják, hogy Makarius később havasalföldi metropolita lett, s mint ilyen, Szent-Maxim utóda. Bár voltak többen a szerzetesek közt, kik nyomdász tehetségüknek köszönhették, hogy magasabb egyházi méltóságra jutottak, Makariusról ez nem állítható.

Fölmerült volt a kérdés, vajjon az 1508-, 1510- és 1512-ik évi, Makarius kezéből kikerült nyomtatványok nem velenceiek-e? Hogy havasalföldiek s Novakovič állítása szerint tergovistiek, bizonyítják a nyomtatványok címlapján levő képek, valamint az a tény maga, hogy az ő nyomdája Havasalföldön állt.

Előfordul e város neve más nyomtatványokon is. 1520—25 között jelent meg 4-rét alakban Makarius-féle betűvel egy szertartáskönyv, melynek csonka példánya a román akadémia könyvtárában A. 3578 sz. alatt van bejegyezve.

1535-ben újra egy *Oktoich* jelenik meg.

1537-ben ugyancsak Havasalföldön jelenik meg Undoljski szerint egy szertartáskönyv. Karatajev nem meri megmondani, hol jelent meg. A paizs-féle ékitmény (keresztrel és karddal) Movila Péter kievi metropolita címerére emlékeztet, míg a sas inkább Brassóra utal. Ezért jobb nem állítani még semmit. A metszetek egyikén rajta van a metsző »*Fülöp*« szerzetes neve.

Valószínű, hogy a sok töredék, miket a különböző monostorokban találtak, mind a román nyomdászat e korából valók.

1545-ben, most biztosan Tergovistben, jelenik meg egy

Oktoich, melynek a czímlapján az áll, hogy Péter János, Ungro-Vlachia és Podunavia ura és fejedelmének, a nagy Radu fiának rendeletére készült, Mózes szerzetes munkássága folytán, Ljubavič bettűivel s megkezdett a havasalföldi metropolita Varlaam idejében s bevégeztetett Ananias alatt Tirgovišteben 7053 (1545)-ben.

A fölíratból két új dolog világlik ki. Először: Radul a szerzetes az 1544. év vége felé átengedte a hatalmat fiának Péternek, másodszor: Havasalföldön már ujonnan berendezett, velencei munkásokkal ellátott nyomda állott. Mózes maga pedig ugyanaz, aki 1537-ben Velenczében egy *Oktoichhoz* mellékelte *Paschaliát* szerkesztett, s ki csak ezután szánja magát a nyomdászatra; az a ki 1536-ban Božidar Vukovič számára egy *Molitvelnikot* ad ki, majd később 1538-ban egy *Sbormikot*. Ő szerb, gelemi-dečami-i szerzetes. Liubavič Demeter pedig, a ki a betűket szolgáltatatta, kétségkívül Liubavič Györgynek rokona, a ki 1527-ben Velenczében halt el.

Még egy *Apostol* és egy *Oktoich* jelenik meg e nyomdában, amaz 1547-ben Mircea fejedelem idejében készült, emezt nem lehet megállapítani, mert csak töredék maradt meg belőle.

Negyven éven át ezek a munkák jelentek meg e nyomdában, legalább ennyi ismeretes csupán. Ekkor (1547-ben) nyoma vész és Havasalföldön csak 1634-ben tűnik föl újra a nyomdászat. Ezentúl a szláv és román nyelvű egyházi munkákat Erdélyben nyomtatják. Idő rendben ezek között a *brassói* áll első helyen.

A brassói nyomda alapítója *Honter János* a reformátor, a ki 1498-ban Brassóban született, a krakói, wittenbergi és baseli egyetemeken tanult. 1533-ban visszatérve, miután nyomdai kellekkel is ellátta magát, szülőhelyén nyomdát alapít, melyet maga vezet. Első termékei egy latin grammatika 1535-ből, több a reformatio terjesztésére irt hitvitázó és paedagógiai munka, latin és német nyelven. Jóllehet buzgó reformátor, azért élénk archeologiai levelezést folytat Verancsics Antallal. A nyomda még inkább fölvirul, mikor *Fuchs* és *Benkner* papírgyárat létesítenek.

Honternek 1549-ben bekövetkezett halála után a nyomdát utóda Wagner Bálint a pap és nyomdász, mindenkifölött pedig a gazdag és bőkezű Benkner veszi át. Benkner is buzgó reformátor, s midőn kiadja az *első* román nyomtatott egyházi munkát, a *Cathechismust*, ezt térítési szándékkal is teszi. E *Cathechismus* 1559-ben jelent meg, azonban ma nincs sehol semmi nyoma.

A néhány lapnyi *Cathechismust* az 1561-ben befejezett *Evangeliom* követte, melyből egy példány maradt fenn csupán, s a melyet *Erbiceanu* theologiai tanár talált meg a ciolani monostorban. 1889-ben újra kiadta latin betűvel *Timuș* a theologiai kar dekánja Bukarestben. Az első (1561-iki) kiadást *Koreszi* diakonus rendezte sajtó alá, amint az előszóból is látszik, Benkner kívánságára.

Kiadott ezenkívül szláv nyelvű egyházi könyveket is, melyeknek nyomtatási éve ismeretlen. Valószínű, hogy ezeket is Koreszi rendezte sajtó alá.

Ez időben jut a moldovai trónra a kalandor görög Basilik János, ki a reformáció tanai iránt fogékornak mutatkozott. A német *Ungnad* báró ajánlatát, hogy a reformáció tanait hirdető román könyveket adasson el Moldovában, elfogadja, miután meggyőződött, hogy Wolfgang *Schreiber*, a levél hozója, csak ezen és nem más ügyben jött hozzá. Azonban a *Motoc, Stroici* és *Barnovszky* által vezetett lázadás megfosztván Jánost trónjától, úgy a reformáció, mint a nyomda ügye annyiban maradt.

A brassói nyomdából kikerült román és szláv nyomtatványok igen ritkák, mert az orthodox egyház haeresistől tartva mindenkép irtotta őket. A *Triod četniji* és a román *Pracsu* talán itt jelentek meg, de nem bizonyos; nem valószínű az se, hogy az 1569-ben a moldovai követ számára készülő naptár román lett volna.

1572-ben Sándor vajda egy nyomdát akar vásárolni Brassóban. Egy pap jár közbe, de a vásár nem sikerül, mit bizonyít az, hogy 1575-ben ezen vajda rendelkezése egy *Oktoichot* nyomtatnak Brassóban, mely 1575 augusztus 23-án jelent meg. Sajtó alá ezt is Koreszi rendezi.

Husz éven át egyedül Brassóban van nyomda; 1550-ben *Heltai* állít föl egyet Kolozsvárott, melyben magyar, latin és német műveket nyomtatnak. 1567-ben *Dávid Ferencz* állít föl egyet Gyula-Fejérváron, mely magyar s latin munkákat nyomtat. E nyomdában jelenik meg a szláv *Evangelium* Báthori Kristóf rendelkezése 1575-ben.

1575 táján *Szász-Sebesen* is létesül egy szláv-román nyomda, melynek anyagát, úgy látszik, a brassói nyomda szolgáltatta, 1580 után újra csak a brassói nyomda működik. Most *Hirscher* Lukács lesz a nyomda bőkezű támogatója, miként korábban Benkner. Úgy látszik, hogy Hirschert is a vallásos propaganda unszolja az intézet támogatására.

Hirscher támogatása mellett jelenik meg 1581-ben az *Evangelia cu învățatură* (Magyarázatokkal ellátott evangelium), melyet az előszó szerint szerb eredetiben maga Hirscher talált meg Havasalföld metropolitájánál, Szerafinnél és *Ghenadius* erdélyi gör. kel. püspök tanácsára adta át kinyomatás és fordítás végett Koreszinek, ki ily mesterségben igen járatos volt. Coresi a fordítást két brassói pap, János és Mihály segítségével végezte.

A czímlapon, melyen Hirscher családi czímere is látható, elmondják, hogy a nyomtatás idején Báthori Kristóf volt Erdély fejedelme, Ghenadius a gör. keletiek érseke, ki mindenben reá (Báthorira) hallgatott, Oláhországban pedig *Michnea* vajda uralkodott, kinek meg *Szerafin* érsek engedelmeskedett, majd hogy

Brassó és vidékének birája Hirscher volt ki ez evangéliumot az Atya, Fiu és Szentlélek dicsérete és magasztalására nyomatta; s végre hogy 1580 december 14-től 1581 június 28-ig dolgoztak rajta.

A brassói nyomda művezetője ez időben *Greus* György, igazgatója pedig *Fronius* Mátyás volt. Itt jelent meg 1583-ban a *Statuta der Sachsen in Siebenbürgen*.

Greus közönséges nyomdász, *Fronius* azonban jelentékeny személyiség, ki 1522-ben született Brassóban; Wittenbergben tanult, Brassó rektora, majd jegyzője és tanácsosa volt. Meghalt 1588-ban. Benkner, *Fronius* és *Hirscher* szoros viszonyban állottak egymással.

Azt mondják, hogy *Koreszi* fia *Serbán* még kiadott volna itt 1588-ban egy szláv liturgikát; de ezt bizonyára az 1582-iki szász-városi *Paliával* tévesztik össze, mert 1581 és 1801 közt senki sem tud Brassóban megjelent román vagy szláv munkáról.

A *gyulafejérvári* nyomda első nyomdásza a *Hofhalter* néven ismeretes lengyel nemes *Skrzetuski* Ráfáel, a ki, miután megfordult Hollandiában és Svájcban, 1555 táján Bécsben telepedett meg, hol elwangen *Kraft* Gáspárral egyetemben állit föl egy nyomdát; 1563-ig működött itt, a mikor a vallási mozgalmak folytán távoznia kellett. Innen 1565-ben Debreczenben, majd Nagy-Váradon s végre Gyula-Fejérváron tűnik föl. Ez utóbbi helyen hal meg 1568-ban, mint királyi nyomdász.

Fia *Rudolf* 1568 táján Nagyváradon van, 1573—74-ben Alsó-Lindván, innen Debreczenbe megy (1577—84), majd visszatér Nagyváradra (1584—85) s 1586-ban Debreczenbe, hol 1590-ig marad. A gyulafejérvári nyomda, bár ő odahagyta, mégis megtartotta a királyi czímet. Felügyelője volt *Császmai* István, *Wagner* Gergely mester pedig vezérigazgatója. Sociniannusok voltak mindketten s ujerővel támadták meg a szentháromság tanát, a miért Báthori István 1571 szeptember 27-én elrendeli a cenzúrát. Szabó Károly szerint 1569 és 1619 közt nem jelent meg itt egy magyar könyv se. Ez lehetséges, de nem valószínű. 1575-ben egy szláv *Evangéliom* jelenik meg az oláh egyházak számára. Eddig csak a Jiriček által Bracigovoban talált példány ismeretes, melynek végső lapján elvan mondva, hogy Báthori Kristóf rendeletére készült 1572-ben. Szedte Lőrincz deák február 25-től május 25-ig. Az 1577-ik év hibás, mert Bathori Istvánt csak 1575-ben követte Kristóf.

Egyéb szláv-román nyomda termék e században nem jelent meg itt.

Luther tanainak a gör. keleti egyház hivei közt való terjesztésében méltó versenytársakra akadtak a brassóiak a *szász sebesieken*. Itt jelent meg 1575 táján a *Tilcul Evangheliilor* (evangéliumok magyarázata), melynek költségeit a végszó szavai

szerint Forró Miklós viselte. Koreszi rendezte ezt is sajtó alá, a ki egy *Tatravangheliut* (a négy evangélium) és *Pravilat* (kánon-jog) adott ki. Amaz elveszett. Cipariu ellenében, ki azt állítja, hogy Brassóban nyomatták, Picot azt véli, hogy Szász-Sebesen készült s legfeljebb az anyag brassói.

A székely Forró Miklós ősei már a XIII. században szerepelnek, a XVI-ban pedig fontos szerep jutott több tagjának. Ez a Miklós 1562-ben szerepel, mikor Balasa Imre és Székely Antal biztatására Valkai Miklóssal együtt a székelyeket fölláztatja, hogy Erdélyt Ferdinánd kezére játszassa. Az összeesküvés fölfedeztetvén halálra ítélték, de csodálatosan megmenekül. Valószínűleg ő az, ki visszavonultan ezentúl vallási ügyekkel foglalkozott.

Mínt hogy a fent említett munkák címlapja hiányzik, biztosan nem állapítható meg, hol és mikor jelentek meg.

A magyar bibliografusok szerint Szász-Sebesnek a XVI-ik században nem volt még nyomdája, pedig az itt 1577-ben megjelent szláv és oláh zsoltárok ezt igazolják. A szláv zsoltárt Sándor havasalföldi vajda rendelte meg s hasonló az 1545 és 47-iki kiadásu tergovisti Molitvelnik és Apostolhoz. Hilandarban találták és sokáig nem tudták megállapítani, hol nyomatták, címlapján azonban lépten-nyomon ott van a Sebes szó, ami csak Szász-Sebesre vonatkozhatik.

Az oláh nyelvű zsoltárt sokáig az első e nemű nyomtatványnak tartották. Mindkettőt Koreszi rendezte sajtó alá.

Megjelent még itt 1579-ben egy szláv *Evangelium* Koreszi és egy bizonyos Manuel kiadásában. Safarik szerint Koreszi adott ki még ugyanitt egy *Triod postnyi* című egyházi munkát. Betűi nagyon hasonlóak az 1561-ik évi velenceiekhez; általában pedig úgy tetszik, mintha sokkal újabb keletű volna.

1580-ban megjelent még itt Koreszitől egy szláv nyelvű *Sbornik* vagy *Minej prazdičnyj*, melyet Ghenadius érsek hagyott jóvá. Áll 451 ívrétű levélből.

A szent-pétervári nyilvános könyvtárban levő *Evangelium* szláv-oláh szövegéről ítélve Karatajev azt mondja, hogy Koreszi adta ki 1580-ban Szász-Sebesen. Erről nyilatkozni még nem lehet, annyit tud csupán Picot, hogy az oláh szöveg nagyban eltér a brassói 1560-iki *Evangelium* szövegétől. E kétnyelvű szövegről most nyilatkozni nagyon nehéz.

1580-tól 1683-ig nem jelenik meg se szláv se oláh munka Szász-Sebesen; ez utóbbi időben jelenik meg a *Sicriul de aur* (Arany szekrény) Vinci Jánostól.

A *szászvárosi* nyomdát *Geszti* Ferencz gazdag főúr, Báthori Zsigmond rokona alapította, aki 1581-ben Báthoritól Dévát kapta; az ő birtokához tartozott bizonyára Szászváros is. A magyar nyomdászat történetével foglalkozók nem említik az e századi

nyomdák között, pedig 1582-ben már működött itt egy nyomda. Ekkor jelent meg itt a *Palia* két első könyve. Apokrif legendákkal vegyest bibliai szólások gyűjteménye ez. Áll 176 számozatlan ívrétű levélből. A végszóban azt mondják, hogy *Tordasi* Mihály választott püspök, *Hercie* (Herczeg) István karánsebesi predikátor, *Zakár* Efraim sebesi tanító, *Pestisel* Mózes lugosi predikátor és *Achir* hunyadi esperes fordították ezeket zsidó, görög és szláv nyelvből, Báthori Zsigmond idejében. A munka két első könyvét *Geszti* Ferencznek, a bőkezű pártfogónak ajánlják, ki a nyomtatás és fordítás költségeit viselte. Szedte *Serban* (Koreszi fia?) deák és *Marian* 1582 július 14-én.

Ez az egyedüli oláh nyomtatvány, mely Szászvároson jelent meg.

Miután a reformátusok látták, hogy térítési buzgalmuk a keleti egyház hívei közt meddő maradt, megszűntek tovább is nyomtatni ki oláh könyveket. Az első valóban román nyomda föllállításáig (1640) nem is jelenik meg ez időtől fogva semminemű oláh könyv nyomtatásban.

Ez Picot munkájának tartalma. Érdekes minden bizonynyal, facsimiléi pedig becsessé is teszik. Bár sok idézete az alapos tájékozást árulja el, még is meg kell vallani, hogy a magyar nyomdászat történeti irodalmával nem egészen ismerős s ez alapon állítja, hogy a magyar bibliografusok nem említik a szászsebesi és szászvárosi nyomdákat a XVI. századbéliek közt, pedig Ballagi és Jakab Elek munkáiban föl vannak említve. E tekintetben úgy látszik csak Szabó Károly Régi Magyar Könyvtára szolgált neki forrásul. A szebeni nyomdáról meg azt mondja, hogy csak 1575 után létesült, pedig két erős bizonyítékunk van rá, hogy még 1546-ban is megvolt. Ily formán alaptalanul mondja, hogy az *Invetătura creştinească* nem létezhetett már ekkor.¹

Említsük meg azt is, hogy midőn az 1545-ben megjelent Molitvelnik fölratából következteti, hogy *Péter János* vajda a szerzetes Radul fia atyjától veszi át a trónt, új dolgot akarva fölfedezni, téved, mert 1545-ben nem a szerzetes, hanem *Paisie* Radul uralkodik. Amaz 1521—22-ben uralkodik s elhal nem sokára, Radul Paisie pedig rokona sem volt. Valószínű, hogy itt rossz olvasással van dolgunk, s az nem 1545 hanem 1557, a mikor Péter János *Petrăscu a jó* néven uralkodik (1556—58); a mi annyival inkább lehetséges, mert a szláv számjegyek igen könnyen téveszthetők össze, kivált régi nyomtatványokon.

Costa János.

¹ Lásd: Hunfalvy, Az oláhok tört. II, k. 329 l. 399. idézet és Correspondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. 1880. évf. 2. sz.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Az **Egyetemes Philologiai Közlöny 1896. évi. IV. füzetében** Pap Károly Ráday Gedeon életrajzához közli adalékul a frankfurti egyetem 1732 ápril 19-én kelt *Nos Rector*-át és a költő kéziratban maradt, Szilágyi Sámuelhez intézett versét, mindkettőt a kolozsvári ref. kollégium kéziratából. — Az *V. füzet* Vegyeseinek rovatában Eulenspiegel, a XV. századi híres népkönyv szerzőjének nevééről találunk új magyarázatot; e szerint e név nem az *Eule* (bagoly) és *Spiegel* (tükör) szavak összetétele, hanem egy alnémet szó *Ulen* (tisztítani, seprővel dörzsölni) és a *Spiegel* szó pórias jelentésének (podex) felhasználásával a népies *Ule den spiegel*, *Ul'n spiegel* (verre podicem) kifejezésből származik, mely a népkönyv 2. számu elbeszélésének egyik jelenetére rejt célzást magában. A *VI. füzetben* találjuk a magyar filológiai irodalom 1895. évi termékeinek bibliografiáját *Hellebrant* Árpád összeállításában.

Centralblatt für Bibliothekswesen XIII. évf. 4. füzet. (1896 ápril.) Dr. W. List, Übersiedelung der kais. Universitäts- und Landesbibliothek in Strassburg i. Els. in den Neubau. — Christian Berghoeffer, Bewegliche Repositorien. — Dr. Karl Lechner, Verzeichniss der in der Markgrafschaft Mähren im Jahre 1567 zum Druck und Verkauf erlaubten Bücher. — Dr. Richard Kukula, Die Biblioteca Provincial in Toledo. — Recensionen und Anzeigen: Émile Legrand, Dossier Rhodocanakis. (X. X.) C. Castellani, Catalogus codicum Graecorum qui in bibliotheca D. Marci Venetiarum inde ab anno MDCCXL ad haec usque tempora inlati sunt. (xx.)

5—6. füzet (1896 május—június.) C. Schuchard, Die Zeiller-Merianschen Topographien. — P. Bahlmann, Das älteste katholische Gesangbuch in niederdeutscher Sprache. — Dr. Ferdinand Grassauer, Ziele und Aufgaben des modernen Bibliothekswesen. — Dr. F. Arnold Mayer, Ein Generalkatalog der Handschriften in Österreich. — Recensionen und Anzeigen: Cesare Paoli, Grundriss zu Vorlesungen ueber lateinische Palaeographie und Urkundenlehre. Schrift und Buecherwesen. (F. Eichler.) August Schürmann, Der deutsche Buchhandel und seine Krisis. (—z.) Dr. Friedrich Leitschuh, Katalog der königlichen Bibliothek zu Bamberg. (M. Perlbach.) A. F. Lièvre, Catalogue de la bibliothèque de la ville de Poitiers. (Ernst Roth.)

Állandó rovatok: Mittheilungen aus und über Bibliotheken. — Vermischte Notizen. — Neue Erscheinungen auf dem Gebiete des Bibliothekswesens. — Antiquarische Kataloge. — Personalnachrichten.

Revue des Bibliothèques. VI. évfolyam, 1—2. füzet. (1896. január—február.) Henricus Denifle et Aemilius Chatelain, Inventarium codicum manuscriptorum capituli Dertusiensis. (6 melléklettel.)

3. füzet. (1896 márczius.) M. L. Polain, Le Système décimal en

bibliographie et les publications de l'Office internationale de bibliographie. — E. *Chatelain*, Reproduction phototypique des manuscrits précieux. — Gédéon *Huet*, Une rareté bibliographique: Le Trône Enchanté de Lescallier. — Leon-G. *Pelissier*, Les Registres Panigarola et le Gridario Generale de l'Archivio di Stato de Milan pendant la domination française (1499—1513.) — Bibliographie: (Pelleches), Catalogue des incunables de la Bibliothèque de la ville de Colmar. (M. L. Pollain.)

4. *fűzet*. (1896 *ápril*.) Léon *Dorez*, La bibliothèque privée du pape Jules II. — Bibliographie: Paul Fabre, La Vatican de Sixte IV.

Állandó rovat: Chronique des bibliothèques.

Mellékletek az 1—3. *fűzet*hez: Catalogue de Dessins relatifs à l'Histoire des Théâtres, conservés au Département des Estampes de la Bibliothèque nationale, avec la description d'Estampes rares sur le même sujet, récemment acquises de M. Destailleur, par Henri Bonchot. (49—82. l.) A 4. *fűzet*hez: Catalogue de la collection De Camps, conservée au Département de Manuscrits de la Bibliothèque nationale, par Charles de la Roncière (1—16. l.)

Revue internationale des Archives des Bibliothèques et des Musées. I. *kötet*, 1. *sorozat*: Archives. 2. *fűzet*. Dr. Heinrich von Sybel. — *Mélanges*: Rafael Altamira, Les Archives Espagnoles. — Dr. Rudolf Leonhard, Die neue preussische Archiv-Prüfung-Kommission. — E. C., La réorganisation des archives italiennes. — N. Jorga, Les archives Roumaines. — *Règlements nouveaux*. I. Archives du ministère de l'intérieur de l'empire d'Autriche. II. Règlement organique et disciplinaire des Archives vaticans établi en 1894. — *Chroniques*: France. (Archives Nationales, Archives du ministère des Affaires étrangères, Archives du ministère de la guerre, École des chartes, Archives départementales, rapports des archivistes pour 1894: Ain, Allier, Hautes-Alpes, Alpes-Maritimes, Ardèche, Ariège, Aude, Aveyron, Bouches-du-Rhône, Calvados, Charente-Inférieure, Corrèze, Côte d'or, Dordogne, Doubs, Drôme, Eure, Haute-Garonne, Gers, Hérault, Ille-et-Vilaine, Indre-et-Loire, Isère, Loir-et-cher, Loire, Loire-Inférieure, Loiret, Lot, Lot-et-Garonne, Lozère, Manche, Mayenne, Morbihan, Nièvre, Oise, Orne, Pas-de-Calais, Puy-de-Dôme, Hautes-Pyrénées, Pyrénées-Orientales, Rhône, Haute-Saône, Saône-et-Loire, Sarthe, Haute-Savoie, Seine-et-Marne, Seine-et-Oise, Deux-Sèvres, Somme, Tarn-et-Garonne, Var, Vendée, Haute-Vienne, Vosges.) — Archives et Tribunaux. (Affaire Dufresne. Collection de Verna. Affaire Arnat, Gratuité de recherches. Antiquité.) — Allemagne. (Alsfeld, Frankfurt a. Oder, Görlitz, Hellstedt, München, Neustadt a. d. Handt, Rottenburg a. d. Tauber.) Autriche-Hongrie. (Bistritz, Brünn, Friesach, Kassa, Klagenfurt, Kraków, Wien, Zara, Zwettl.) Belgique. (Bruxelles, Hasselt, Tournai.)

Espagne. (Palencia, Pampelune, Urgel.) États-Unis. Grand-Bretagne. Italie. (Badia di Nonantola, Crémone, Lucques, Gubbio, Mantova, Milan, Napoli, Olubra, Ravenne, Sarzana, Sienne.) Monaco. Roumanie. Russie. (Riga.) Suède. (Hesselby, Novaskog, Stockholm.) Suisse. (Berne, Yverdon.) — Bibliographie rétrospective des périodiques: Mittheilungen der dritten (Archiv-)Section der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. 1888—1895. (L.) Meddelanden fran Svenska Riks-Arkivet. 1877—1895. — Comptes Rendus: P. Marichal, Lancelot et Dufourny, Notes sur les anciens inventaires du Trésor des Chartes de Lorraine. (H. S.) L. Duhamel, Les archives notariales d'Avignon et du Comtat-Venaissin. (H. S.) A. Douarche, Étude sur les anciennes minutes de notaires; leur conservation et leur communication. (H. S.) G. Desdevises du Désert, Mission en Espagne 1890; Les archives des Indes à Séville; Les archives de consulat de Cadiz. 1894. (H. S.) Alf. Baudrillart, Rapport sur une mission en Espagne aux archives de Simancas et d'Alcalá de Hénarès en 1893. (H. S.) Abbé Douais, Le grand C du répertoire des archives du Capitoulat au XVI-e siècle. (L.) G. Jacqueron, Les archives espagnoles du gouvernement général de l'Algérie; histoire du fonds et inventaire. (H. S.) E. Chmaurto, Otchet o dvoucke komandirovkach v Rossiou i za granitsi v 1892—1894 god. (H. S.) D. Brymner, Rapport sur les archives du Canada en 1893. (H. S.) L'abbé Beurlier, Le chartophylax de la grande église de Constantinople. (A. V.) Inventaires, catalogues et publications annoncées sommairement. (H. S. et A. V.)

D. Gy.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának története. A jelen füzet élén veszik olvasóink a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára történetének rövid vázlatát. Ez a kis történeti vázlat annak a rendkívül becses miniszteri jelentésnek egyik fejezetét képezi, melyet *Wlassics Gyula* vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter az ezredéves országos emlékünnepek alkalmából terjesztett az országgyűlés elé. A vallás- és közoktatásügyről szóló 25. évi miniszteri jelentés nemcsak az utolsó év munkájával számol be, de felöleli ezeréves kultúránk minden tényezőjének történetét kezdettől egész a millenium éveig, visszapillantást vet közművelődési intézményeink fejlődésére s egész multjára és világos, áttekinthető képen foglalja egybe az ezeréves mult kulturális törekvéseinek eredményeit. A millenium irodalmának e becses termékének bennünket érdeklő adataival legközelebb behatóbban fogunk foglalkozni. Ezúttal elegendőnek tartottuk kiszakítani tartalmából és egész terjedelmében bemutatni azt a részt, a mely a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának multját és mai állapotát tárja a nyilvánosság elé. E közlemény első részét, könyvtárunk történetének rövid foglalátát a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára külön füzetben is közrebocsátotta, milleniumi emlékül azon nevezetesebb vendégeink számára, a kik a könyvtárat a jubileumi év folyamán látogatásukkal megtisztelik. Szerk.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának 1896-iki költségvetése. Az államnak az 1896-ik évre törvényhozásilag megállapított s ő fellege által szentesített költségvetésében a Magyar Nemzeti Múzeum a rendes kiadások rovatában személyi járandóságok czímén 82,999 frttal, a dologi kiadások czímén 73,684 frttal szerepel. Ehez járul az átmeneti kiadások és beruházások rovatában különböző czímeiken felvett 41,000 frt, úgy hogy a múzeum összes költségvetése 197,683 frtot tesz ki, 11,185 frttal többet, mind a megelőző évben. A mi ebből az összegből a múzeumi könyvtár részesedését illeti, a dologi kiadásoknál a tételek ugyanazok maradtak, a melyeket az 1895-iki költségvetés ismertetésénél folyóiratunk mult évi folyamának 94. lapján részleteztünk. Ebben a tekintetben tehát az új költség-

vetés haladást nem tüntet fel. Annál örvedetesebb a haladás a könyvtár személyzetének szaporítása terén. Az 1896-ik évi költségvetés a múzeumi könyvtárban három új állást rendszeresített, és pedig a nyomtatványok osztályához egy segédi, a levéltárhoz egy segédi és egy szolgai állást. Ez új állások szervezésének szükségét a miniszter a következőkkel okadatolta: »A tisztviselői létszám hiánya a könyvtárban volt leginkább érezhető. Mig ugyanis a külföldi nagy könyvtárakban mintegy 25,000 kötetre esik egy tisztviselő, addig a nemzeti múzeum könyvtárának nyomtatványi osztályában, melynek használati forgalma a legtöbb hasonló gyűjteményét meghaladja, közel 10,000 darabra esik egy tisztviselő; ez a kedvezőtlen arány magyarázza meg azt, hogy az évi átlagos 10—12,000 drb gyarapodásnak feldolgozása, a külföldi irodalom figyelemmel kísérése, magyar vonatkozású könyvek felkutatása, a lajstromozás s a hézagpótlás a legnagyobb erőfeszítés mellett is annyira hátramarad, hogy jelenleg is a nyomtatványoknak nagy tömege vár még feldolgozásra. Okvetlenül szükséges volt ezért a könyvtár nyomtatványi osztálya számára egy segéd 1150 frt összzilletményének felvétele; annál is inkább, mert a köteles példányok beszolgáltatásáról szóló törvény eredménye a nyomtatványoknak nagymérvű gyarapodását fogja előidézni. A levéltári osztálynak gyarapodása még rohamosabb. A nemzeti múzeum gazdag törzanyagához ujabban harmincz letéteményezett családi levéltár (ezek között a báró Balasa családé több mint 10,000 dbbal) járult, ezeknek osztályozása és darabonkint való feldolgozása, elenchusok szerkesztése a mostani személyzet mellett merő lehetetlenség. Arra, hogy a 300,000 darabot meghaladó törzanyag szakszerű leltározása rendszeresen megkezdhető legyen s a mellett a közönségnek időt rabló kiszolgálása se szenvedjen fennakadást, ez osztályban egy segédnek alkalmazása 1150 frt összfizetéssel s azon kívül egy szolgai állás rendszeresítése 450 frt fizetéssel csak a legégetőbb szükségletnek felel meg.« Az új állásokkal a könyvtár összes személyzetének száma — ide értve a kisegítőkként alkalmazott napidíjasokat is — 21-re fog emelkedni. Ez már tekintélyes szám, de a szükségletet még mindig nem elégíti ki; épen ezért csakis örömmel olvashatjuk ki a fentebb idézett miniszteri indokolás hangjából, hogy az idei személyzet-szaporítást a legilletékesebb helyen is csupán a haladás egy újabb fokának tekintik ahoz a magas színvonalhoz, melyre országos könyvtárunkat fel kell emelni, hogy kulturális feladatának teljes mértékben megfelelhessen.

D.

Az ezredéves országos kiállítás másolási irodája a Magyar Nemzeti Múzeumban. Az ezredéves kiállítás történeti főcsoportja a magántulajdonban őrzött s nagyrészt még ismeretlen emlékeknek, s különösen oly könyv- és levéltári anyagnak felszínre hozatalára szolgáltat egyhamar vissza nem térő alkalmat, melynek szakszerű áttanulmányozása, a Magyar Nemzeti Múzeum számára hiteles alakban

lemásolása vagy kivonatolása a hazai történeti kutforrások gyűjteményét becses anyaggal szaporíthatja. Hogy ez megtörténhessen, a kereskedelmi m. kir. miniszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértőleg megengedte, hogy az országos kiállítás történelmi főcsoportja részére beküldött összes könyv- és levéltári anyag a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának e célra alkalmas, elkülönített helyiségében gyűjtessék össze, hol a múzeumi könyvtár igazgató órének felügyelete alatt alkalmas szakerek az egész anyagot lajstromba veszik és gondoskodnak a felől, hogy a nevezetesebb történeti beccsel bíró könyvekről és oklevelekről a tulajdonosok beleegyezésével fényképek, másolatok vagy regesták vétessenek fel. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter e munkálatok költségeinek fedezésére 2500 frtot vétetett fel a f. évi állami költségvetésbe, mi által a fontos cél teljesen biztosítva van. Az ily módon nyert másolatok a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának birtokát képezik és annak használati szabályai értelmében fognak a tudományos világ rendelkezésére állani. R.

A múzeumi hírlapkönyvtár. Kereszty István nemzeti múzeumi segédörnek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára hírlaposztályáról irt ismertetése, melyet folyóiratunk előző évfolyamában közöltünk, német átdolgozásban is megjelent az Ungarische Revue múlt évi utolsó füzetében. E fordítás kapcsán a külföldi irodalom is tudomást vett az érdekes dolgozatról. A Centralblatt für Bibliothekswesen legutóbbi (1896 május-júniusi) füzetében rövid kivonatot találunk Keresztynek a hírlapkönyvtárra vonatkozó statisztikai adataiból, a mit örömmel regisztrálhatunk; de már azt csakis sajnálattal vehetjük tudomásul, hogy az első német bibliografiai folyóirat Kereszty adatai alapján nem a legkedvezőbb ítéletre érzi magát feljogosítva hírlapkönyvtárunk felett. A hiányok és kielégítésre váró szükségletek daczára a magyar nemzeti múzeumi könyvtár a legfiatalabb osztálya mindenesetre megelégedéssel tekinthet vissza fennállásának első tíz évére, s ha a fejlődés a jövőben is oly rohamos lesz, a minő a multban volt, épenséggel nem lesz okunk félni a külföld hasonló intézményeivel való össze hasonlításról.

D. Gy.

Osztárk könyvtári egyesület. Bécsben ez év február 23-án »Österreichischer Verein für Bibliothekswesen« cím alatt egy könyvtárnoki társulat alakult, mely a könyvtártan művelését tűzte ki céljául. Az egyesület elnöke lovag Zeissberg Henrik dr. egyetemi tanár, a cs. k. udvari könyvtár igazgatója, első alelnök dr. Grassauer Ferdinánd kormánytanácsos, bécsi egyetemi könyvtárnok, második alelnök dr. Seyer Ede bécsi egyetemi tanár. A választmány tagjai: Donabaum J., dr. Geyer R., dr. Glossy K., dr. Himmelbauer J., dr. Schnürer F., valamennyien Bécsből, P. Kinter M. Raigernből, Truhlár J. Prágából, dr. Wislocki V. Krakkóból és dr. Zwiedineck H. egyetemi tanár Gráczból. Tiszteletbeli tagjai az egyesületnek lovag dr. Hartel Vilmos osztályfőnök és dr. Beer udvari tanácsos.

A gyűlésen Grassauer dr. a modern könyvtárban céljai és feladatáról értekezett. Az Österreichischer Verein für Bibliothekswesen most megjelent alapszabályaiból kiemeljük a következőket: A társulat célja a könyvtártudomány fejlesztése, mely cél elérésére előadások, vitaközlések, időleges és alkalmi iratok kiadása szolgál. Tagjai tiszteletbeliek, rendes és pártoló tagok, utóbbiak 5 frt évdíjat fizetnek; rendes tagok lehetnek az osztrák magán vagy nyilvános könyvtárak alkalmazottjai, kik évi 2 frtot fizetnek. A társulat székhelye Bécs. Háromféle gyűlése van, rendes és rendkívüli közgyűlések, tudományos egyleti és előadó gyűlések. A társulat ügyeit választmány vezeti, mely áll egy elnök, egy első és egy másod alelnökből, két jegyző, egy pénztárnok, hat választmányi tag; a választmányi tagok $\frac{2}{3}$ -a Bécsben lakik, évenként a választmányi tagok $\frac{1}{3}$ -a kilép, de újból megválasztható.

A. A.

Kéziratok sokszorosítása. Folyóiratunk mult évi folyamában megemlékeztünk a hallei egyetemi könyvtár igazgatója Dr. Hartwig és a leideni egyetemi könyvtár igazgatója du Rieu által megindított azon mozgalomról, hogy egyes ritka kéziratok fototipografikus uton reprodukáltassanak egy e célra alakítandó társulat tagjai részére. Annak idején közöltük e társulat alakításánál szem előtt tartandó elveket. Azóta a szaklapokat is bejárta azon hír, hogy e vállalat, a jelentkezők számának csekély volta miatt, létre nem jön. Ujabban azonban fordulat állott be e kérdésben. A nemzetközi társulat nem jött ugyan létre, e helyett azonban több kiváló kiadó vállalkozott egy ily gyűjtemény kiadására. A vállalat igazgatójául du Rieut nyerték meg, ki a Leidenben létező A. W. Sijtkoff-féle könyvkiadó-czeggel lépett szerződésre. Du Rieu, hogy a vállalatot biztosítsa, az egyes kiszemelt könyvtárak igazgatóit igyekezett megnyerni, s ez sikerült is neki oly formán, hogy kötelező ígéretet nyert tőlük, miszerint egy latin nyelven írott bevezetésben az illető kézirat becse, kora és történetéről értekeznek. Az eddigi megállapodás szerint a vállalat két sorozatot foglalna magában, egy görögöt és egy latint, összesen 12 darabbal. A reprodukálásra szánt kéziratok az V—IX. századból valók és az illető munka legrégibb, illetve legritkább, vagy egyedüli kéziratai. Ezek közé tartoznak a pentateuchnak az V. századból származó Sarravianus-féle kódexe, melynek egy része Leidenben a codd. Vossiani között, a másik része a párisi Bibliothèque Nationale Colbert-kéziratai között őriztetik, két levele pedig a pétervári császári könyvtárban van. A görög kéziratok közzé tartoznak: az Aeschylust tartalmazó codex Laurentianus, az Anthologia Graecát tartalmazó codex Palatinus, Dioskorides bécsi kézírata, Homer Iliasának codex Ambrosianusa és az oxfordi Plato-kézirat. A latin kéziratok közé tartozik az Anthologia cod. Salmasianus Parisinusa, a berni Horatius, a Livius Corbeiensis Parisinus, a Lucretiust tartalmazó Oblongus Vossianus, továbbá a Tacitust és Virgiliust tartalmazó Medici-kéz-

iratok. A vállalat részletes programja legközelebb jelenik meg. Remélhetőleg fővárosi könyvtáraink nem fognak késni ezen úgy paleografiai, mint filológiai szempontból oly becses kiadványt maguknak megszerezni.

Á—y.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának ősnymtatványai. A Nemzeti Múzeumi könyvtár katalógusai I. kötete gyanánt megjelent e kiadványunkról *Heller Ágost* a M. Tud. Akadémia főkönyvtárnoka a *Centralblatt für Bibliothekswesen* f. évi 2—3. füzeté számára terjedelmes ismertetést írt, mely kedvező alkalmat nyújt a külföld bibliografusainak, hogy méltó képet alkothassanak maguknak könyvtárunk e becses gyűjteményéről.

Sz.

A debreczeni ref. főiskola könyvtárnokainak esküformája a múlt században. A debreczeni főiskola könyvtára nagyon régi, csaknem az iskola alapításával egykorú. Természetesen eleinte csak néhány könyvből állhatott, de aztán idővel, részint vétel, részint ajándékozás vagy hagyományozás útján, mindinkább szaporodott. Külföldi egyetemről hazatérő egykori növendékei rendszeren hoztak magukkal ajándékol néhány könyvet, a városi tanács is kiváló gonddal gyarapította. Így aztán a XVII. században (Imre Sándor szerint) már mintegy 20,000 kötet könyvvel bírt. Hogy egy ilyen könyvtárnak őre is volt, az természetes. Eleinte a seniort bízták meg e tiszttel, majd később egy tanárt, aki mellé egy segédet is adtak. A múlt században már volt könyvtárfelügyelő (*bibliothecae praefectus*), rendszeren egy tanár, ilyen volt pl. a híres Hatvani István, Sinai Miklós, Budai Ézsaiás, egy rendes és egy helyettes, azonkívül egy segédkönyvtárnok. E könyvtári személyzetnek hivatalba lépéskor esküt kelle letenni a tanári kar előtt, melynek formulái ránk maradtak s érdekes voltuknál fogva közöljük azokat azon utasítással egyetemben, a melynek megtartására szinte köteleztették őket. Érdekes ez utóbbiban az, hogy a segédkönyvtárnoknak, a ki pedig már végzett deák volt, teszi kötelességévé, hogy a könyvtári terem tisztaságára fölügyeljen s a könyvpolczokról a port lesepergesse.

Formula jurisjurandi ordinarii bibliothecarii.

Ego N. N. bibliothecarius scholae Debrecinae juro per Deum vivum me libros coetus curae meae commissos diligenter fideliterque procuraturum, nihil in sciis dnis dnis professoribus et bibliothecae praefecto attentaturum; leges bibliothecario praescriptas observaturum, aedificiorum pecuniae et omnium supellectilium bibliothecae curam habiturum, de omnibus curae meae commissis rationem bona fide redditurum. Ita me Deus unus et triunus adiuvet.

Vicebibliothecarii.

Ego N. N. vicebibliothecarius scholae Debrecinae iuro per Deum vivum me libros coetus curae meae commissos diligenter fideliterque procuraturum, nihil in sciis bibliothecae praefecto et bibliothecario ordinario attentaturum, leges mihi praescriptas observaturum,

aedificiorum et omnium supellectilium bibliothecae curam habiturum. Ita me Deus unus et triunus adjuvet.

Adjectiones ad leges bibliothecarii ordinarii.

1. Nihil in librorum collocatione, detritorum renovatione, nisi conscio et iubente bibliothecae praefecto, mutare audeto, nullum, nisi eo adnuente, emito.

2. Ex cassa bibliothecae sine commissione eiusdem bibliothecae praefecti nihil expedito aut alii credito.

3. Bibliothecam statutis diebus et horis, hoc est Mercurii et Saturni hora prima aperito, scholae civibus libros ad legendum petentibus pro ratione aetatis ac profectus in studiis tradito, hoc officio ad horam usque tertium fungitor.

4. Omnibus promiscue peregrinis et hospitibus cumprimis aditum in bibliothecam ne concedito: qui ingredi volent, veniam petitum ad bibliothecae praefectum mittito.

5. Codices splendidos pretiosos rariores, nisi iubente bibliothecae praefecto, in usum nemini tradito.

Subbibliothecarii.

1. Nihil in bibliotheca inscio protothecario mutare, loco suo movere audeto. Nullum librum, nec quidvis aliud, nisi eo permitte, alii tradito, aut in proprios usus extra limen bibliothecae efferto.

2. Bibliotheca ut munda sit, sedulo curato, pulverem e forulis everrito, excutito.

3. Absente protothecario in libris ad legendum (sed intra bibliothecam tantum) tradendis et finita lectione repetendis munere eius fungitor.

Décsi Lajos.

Pályázat. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának levéltári osztályánál ujonnan szervezett segédi állásra, mely állással évi 800 forint fizetés és 350 frt lakpénz van egybekötve, pályázat hirdettetik.

A pályázók kimutatni tartoznak 1. hogy a tanulmányaik végzésekor fenállott rendszer szerint egyetemen vagy más felsőbb iskolán teljes tanfolyamot végeztek, 2. hogy magyar történelmi és irodalomtörténeti vagy diplomatikai kollégiumokat sikeresen hallgattak, 3. megkívántatik a magyar nyelven kívül a latin s még lehetőleg két élő nyelv tudása, 4. paleografiai és diplomatikai ismeretekben való jártasság.

A nagyméltóságu vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumhoz címzett bélyeges folyamodványok, melyekhez a pályázó keresztlevele, rövid életrajza (curriculum vitae) és esetleges irodalmi munkái is csatolandók, 1896. évi július hó 15-ig a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságánál nyújtandók be. Megjegyeztetik végül, hogy a folyamodók a kineveztetést megelőzőleg a nemzeti múzeum könyvtári osztályában magukat az osztály ügyköréből vett vizsgálatnak alávetni tartoznak.

AZ 1494-IKI ZENGGI GLAGOLITA MISEKÖNYV.

ÁSBÓTH OSZKÁRTÓL.

— Második, befejező közlemény. —

IV.

A zenggi misekönyv viszonya az 1483-ban nyomtatott editio princepshez.

A zenggi misekönyv a második nyomtatott glagolita missale; először 1483-ban nyomtattak, nem tudni biztosan hol, glagolita misekönyvet. Sok tekintetben érdekes és fontos az a kérdés, hogy mennyire felel meg a második kiadás az elsőnek. Ha az editio princeps a régi hagyományt megőrző kéziratok hű tükre, azt várhatjuk, hogy az újonnan nyomtatott misekönyv az első kiadásnak legfőljebb itt-ott bővült lenyomata lesz. Tényleg nem tehetjük az első kiadás rendezőinek azt a szemrehányást, hogy eltértek volna a régi hagyománytól, hiszen az első, 1483-ban nyomtatott misekönyv, a mennyire három napi összevetésből ítélhetek, olyannyira híven felel meg az 1368-ban írt Novak-féle misekönyvnek, hogy kíváncsian egyenesen abból a szempontból behatóbban összehasonlíthatni ezt a bécsi udvari könyvtárban őrzött két nyelvemléket, nem folyt-e az editio princeps közvetlenül a Novak-féle kéziratból, a melyhez még külsőleg is — nagyságban és a betűk alakjánál fogva — annyira hasonlít. Ezért tehát nem lett volna ok eltérni az első kiadástól. Jagić tényleg azt is állítja, hogy a második kiadás az elsőn alapúl: »Im Ganzen ist der Text des Missales von Jahre 1483 zugrunde gelegt und benutzt worden.«¹ Ezzel szemben áll a boldogult Brčićnek az az állítása, hogy a

¹ Ein Beitrag zur südslavischen Bibliographie. Külön leny. 5. l.

zenggi misekönyv nem alapúl az editio princepsen. Utalva a szak: értőt Brčić már említett értekezésére¹ és elhagyva a részleteket, ide iktatom hű fordításban fejtegetésének azt a részét, a melyből világosan kivehető, hogy mire alapítja véleményét: »Ez a kiadás pedig, mondja Brčić, nem vág össze sem az 1483-iki, sem az 1528-iki kiadással; még pedig nem annyira a fölhozott okokból, a melyek nem nagyok, sem nem számosak, mint inkább a sorrendben, a melyben a szavak a mondatokban el vannak helyezve. A kiadó e tekintetben más kéziratokhoz, talán régiebbekhez is, tartotta magát, mivel vagy nem volt előtte az 1483-iki kiadás, vagy nem akarta használni, minthogy jobbnak ítélte a kéziratot, a melyet e czélból kiválasztott. Ezt megerősíti az a körülmény, hogy a mi misekönyvünkben néha egy-egy félverssel, egy-egy egész verssel, egy-egy mondattal több vagy kevesebb van, mint az említett két kiadásban, és hogy a szerkezetben más a rend.«

Mielőtt a dologra magára térek, meg kell jegyeznem, hogy azt az egyik alternatívát, a mely szerint a kiadó talán azért nem indult az első kiadás szerint, mert az nem volt előtte (*nije pred očima imao izdavatalj misala od god. 1483*), nem tartom valószínűnek. Mind a mellett szól, hogy az első kiadás Velenczében látott napvilágot, maga Brčić is azt tartja valószínűnek (i. h. 166. l.). A glagolita misekönyv nyomtatásban, még pedig olyan díszes ívrétű kiadásban való megjelenése, a milyenhez fogható 1893-ig nem jelent meg másodszor, kétség kívül olyan esemény számba ment a glagolita isteni tisztelethez ragaszkodó vidékeken, hogy el sem lehet képzelni, hogy híre el nem jutott volna az elég közel fekvő és Velenczével mindig összeköttetésben álló Zenggbe. Hogy Baromić Balázs, a ki közvetlenül a zenggi misekönyv nyomtatása előtt hosszabb ideig tartózkodott Velenczében, hogy az 1493-ban nyomtatott glagolita breviárium szedésére fölügyeljen, nem tudott volna az 1483-ban valószínűleg Velenczében nyomtatott glagolita misekönyvről azt lehetetlen föltennünk. De még azt sem hihetjük, hogy — bizonyosan nagy költséggel — berendezik Zenggben a glagolita nyomdát és első könyvül kinyomtatják a misekönyvet, de nem szereznek akármilyen áron és akár csak a szedés idejére az első kiadásból egy példányt. Azért haj-

¹ Rad, 59. k. 175. l.

landó vagyok inkább azt föltenni, a mit Brčić második helyen említ, hogy t. i. egy akármilyen oknál fogva nagyra becsült kéziratot választottak alapul, ámbár a nyomtatott misekönyvet is ismerték már.

De hát valóban kénytelenek vagyunk-e föltenni, hogy nem az első kiadás alapján készült el a második, a zenggi misekönyv? Én azt hiszem, igenis. Annyi az eltérés, különösen a részletekben, a kifejezésekben, szókban, hangokban, hogy alig képzelhető el, mikép készülhetett volna a második kiadás az elsőből, ha csak tele meg tele nem írják ezt javításokkal, ha ugyan javításoknak nevezhetjük a számtalan, egészen czéltalan változtatásokat. Lehetetlen ezt egészen apróra bizonyítanom, már azért is, mert az első kiadást mindössze három napig használhattam Bécsben,¹ de reménylem, az a kevés is, a mit fölhozok, meg fogja a szakembert arról győzni, hogy Brčićnek igaza volt.

Mindenek előtt már a misekönyv berendezésében is olyan eltérést találunk, a mely nehezen érthető, ha föltesszük, hogy a zenggi misekönyv az editio princeps lenyomata. A két misekönyv első fele ugyanazt a sorrendet tünteti föl: kezdődnek a *Proprium de tempore* nevű részszel, mint minden misekönyv; az *Ordo missae* és a *Canon missae*, a melyek mai nap a nagyszombati mise után foglalnak helyet, mindkettőben a *Proprium de tempore* legvégén állanak. Ezután következnek ugyan mind a két kiadásban a *Missae votivae* néven ismert misék, de egy figyelemreméltó eltéréssel.² Az 1494-iki az 57-es számú mise után (*Za nemoćnka ki e blizu smrti*: »Missa pro infirmo, qui est prope mortem«) a tartalmuknál fogva rokon halotti misék következnek (58—77.), míg az 1483-iki

¹ Visszatérve egy tanulmányútról, külön azért akartam Zágrábba menni, hogy még egyszer összevegyem a második kiadást az elsővel. De Triesztben azt a sürgőnyt kaptam, hogy nem lehet az ottani példányt most használni, mert a budapesti kiállításra fogják küldeni. Magában a kiállításban ugyan láttam a zágrábi példányt, de csak üvegen keresztül, a kulcs Zágrábban van. Ugyancsak ott láttam az 1493-ban nyomtatott glagolita breviumot is; az üvegen keresztül is megállapíthattam, hogy technikája a ligatúrákra nézve ugyanaz, mint az editio princepsé, eltér tehát a mi misekönyvünktől, a mit pótlólag megjegyzek első közleményem 138. lapjához.

² A bécsi példányban ezek a misék csak látszólag kezdődnek a 11. számúval, a melynek neve *Misa ereju za se*: »Missa sacerdotis pro se ipso«, itt t. i. 2 levél (4 és 5) hiányzik, e misék eleje tehát nincs meg.

kiadásban a fõnt említett misére az 78—90-es számú misék következnek, csak ezek után jönnek a *Missae pro defunctis* nevűek. Ez a sorrend nemcsak a Novak-féle kéziratban található-nak felel meg teljesen, hiszen az editio princeps különben is összevág ezzel a kézirattal, de a Hervoja-féle kézirat sorrendjének is: ebben is elõbb állanak a 78—90-es számú misék és csak ezután következnek a halotti misék, ámbár nem egészen ugyanabban az egymásutánban.¹ »A *Missae votivae* után a zenggi missalében a *Commune Sanctorum* következik, míg az editio princepsben csak úgy, mint a Novak- és Hervoja-féle kéziratokban és a mai misekönyvekben is a *Commune Sanctorum* a *Proprium* után áll. A misekönyv végén található eltérésekre nem lehet nagy súlyt fektetni, mert azok itt is, ott is pótlások, a melyeknél a dolog természeténél fogva teljes egyezést nem lehet várni; ebben a részben még az editio princeps és a Novak-féle kézirat sem azonosak, pedig különben föltűnő e kettőnek az egyezése.

Áttérek most a részletekben lépten-nyomon észlelhető eltérésekre, a melyekben, mint már említettem, korántsem törekedtem teljességre, csak ki akartam egészíteni azt a képet, a melyet már Brěić adott a két kiadásnak egymáshoz való viszonyáról.

Mindjárt a misekönyv kezdetén nagy különbséget találunk az első és második kiadás közt. A második kiadás így kezdődik: *Počētie misala po zakonu rimskoga dvora . nedile prve prišstia stoe u svete marie velike k misi.* — azaz: Initium Missalis secundum ordinem curiae Romanae. Dominica prima Adventus, statio ad sanctam Mariam majorem. Ad missam. Az editio princepsben erre még egy hosszú rubrum következik, csak

¹ Hogy a *Missae votivae* néven ismert misék elhelyezése mennyire eltérő lehet, arra fényes bizonyosság a Hervoja-féle kézirat, a melyben a misék az 1494-iki kiadáshoz képest a következő sorrendben állanak: 78—90, 58—60, 68—71, 66, 64, 65, 61—63, 67, 72, 73 (74 és 75 hiányzanak), 76, 77, 1—9, 11—13, 19, 20, 15, 18, 16, (17. hiányzik), 21—25, (26. hiányzik), 27—38, (39. hiányzik), 40, (41. hiányzik), 42—56, (57. hiányzik), 10. Ez elrendezés által, az igaz, egymáshoz tartozó részek néha el vannak egymástól szakítva. A 72. mise a 71. misének csak variansa, ámbár a címében egy kis eltérés van: *Misa navlaština za vse dše*: (»Missa propria pro omnibus animabus«) és *Misa 2 (!) za vse umrveše*: (»Missa altera pro omnibus defunctis,«) mégis 7 mise választja el egymástól. Ép úgy tartozik össze a 20. és 21. mise, a melyek közt 3 más mise áll.

úgy, mint a Novak- és a Hervoja-féle kéziratokban (l. a Hervoja-kiadásban a 7. lapon a hasonmást).

Ennek csak egyik része, ez is más alakban található a zenggi misekönyvben, ugyanazon a hasábon lent közvetlenül az első evangélium-szöveg előtt, a másik része az első adventi vasárnap végén található, de szintén sokszor eltér a kifejezésekben. Ilyen eltérések a rubrumban különben is gyakran észlelhetők. De ott is, ahol a szöveg alapján ugyanaz, nagyon sok az eltérés a részletekben.

Ez eltérések, igaz, részben nem lényegbe vágók, akkor inkább csak számuk esik latba, de vannak olyan eltérések is, a melyek különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy éppen nem ritkák, alig egyeztethetők össze azzal a föltevessel, hogy a zenggi misale az editio princeps lenyomata. Hogy ez eltérések sűrűségéről némi fogalmat adjak, kiírom az első hasáb nagyobb felét a második kiadásból és melléje állítom az első kiadás kisebb nagyobb eltéréseit.

1494.

1483.

K tēbē ģi vzdvigī dšū moju.
 Ñe moi na te *ufahī* da ne po-
 stiju se *vaŭkī*. ni posmijut mi
nepriētlī moi. ibo vsi *čekajučei*
 te ne postidet se. Šhī Puti tvoe
 ģi skaži mi. stžmī tvoimī nauči
 me. Sīva ōcu. i ēkže bē.

upvahī
 vīvkī
*vrazi ždučei*¹

Potmī vrī se opetī na pš k
tebī ģi.

opet vrati se k tebē gi
 kīc postidet se.

totu rei trikrīti gi poŃlui.
 .v. ģe poŃlui. ošēe .v. gi po-
 Ńlui. V sie ģ. neđle i *od* ferie
 do *roistva* ģva ne reci. Sīva
va všnhī. na neđle po roistvē
 hvē do nedīle

tu
 ot
 rojeniē
 vī

¹ A Hervoja-féle kéziratban is *čekajučei* áll, míg a Novak-féle kézirat, úgy mint rendesen, az editio princeps-sel egyezik, csak helyesírása más egy kissé: *ždučei*.

pušćeně aľe i v dni sťci i aľe pušćeníe i v svťci
 i šte marie i po vskršni do
 prišaťe *reci v semĩ mestě*. Slva v semĩ mětě řci
 va višnhĩ. Poťmĩ obrě se ģi sv.

Vzbdi prosimĩ ģi silu tvoju i Vzbudi prosim ģi silu tvoju i
 prdi. da ot naležehĩ stb. prdi i *velikoju nmĩ mľstiju po-*
*mozi*¹ da ot naležećihĩ stb.

Már e kis idézetből is látni való, hogy az eltérések elég sürűek és különféle természetűek; vannak tisztán hangtani eltérések — *va: vř, ufahĩ: upvahĩ, od: ot* stb.; — különböznek a szók, és e tekintetben kétféle esetet észlelhetünk: 1. csak a képző más — *roistva: rojeně*, — 2. az egyházi szó helyett egy népies, könynyebben érthető szót használ a zenggi misekönyv, — *totu: tu, nepriěteli: vrazi, čekajućei: ždućei*; — más a szórend — *pušćeně aľe: aľe pušćeníe, reci v semĩ mestě: v semĩ mětě řci*; — néha más a redakció!

Nem fektetek túlságos súlyt a rubrumban elég gyakran található ilyen esetekre, a milyen p. o. *Potmĩ vrř se opetĩ na př k tebi ģi: Opet vrati se k tebě ģi kñc postidet se*, ámbár a többi tüneményekkel együtt ez is arra vall, hogy a második kiadás nem az elsőből folyt. Sokkal fontosabbak azok az esetek, a hol a mise szövegében találunk eltérést, mint az utolsó mondatban. Nem volt módom mindezeket az eltéréseket, különösen az utóbbiakat rendszeres tanulmány tárgyává tenni, csak azt hozom föl, a mire véletlenül rábukkantam, ebből is csak a fontosabbakat; így is, azt hiszem, világos lesz, hogy a két kiadást nehéz közvetlen kapcsolatba hozni egymással.

Az első levél 2-ik hasábján a zenggi misekönyvben ezt olvasuk: *noći minu a danĩ približ se*, az első kiadásban csak úgy mint a Novak-és a Hervoja-féle kéziratokban ellenben ezt találjuk: *noći uspe*; itt ismétlődik azonkívül a népies *čekajućei*

¹ A dőlt betűkkel szedett mondatocska: *i velikoju nmĩ mľstiju pomozi* azaz »et magna misericordia nobis succure« hiányzik a zenggi misekönyvben, de megvan a Novak- és a Hervoja-féle kéziratokban is, másrészt hiányzik az egykorú és mai latin szövegekben »Excita, quaesumus Domine, potentiam tuam et veni: ut ab imminentibus« stb. A zenggi misekönyv más helyen is közelebb áll a latin szöveghez, meglátszik rajta a latin szöveg alapján végrehajtott revízió!

szemben az editio princeps egyházas *žducei* (Novaknál: *ždjucei*) szavával; a népies elem különben is föl-fölötlík, így mikor *juže* »jam« helyett *jure*, *otvrzemī* h. *otvrzimo*, *oblēcēm se* h. *oblciīm se*, *vlñi* »fluctuum« h. *vaļvī* áll.

Az első levél 3-ik hasábján az editio princepsben ezt olvasuk: *Aññi ģļu vmi ēko neprēidet se rodī sa* — az a saját-gos *se* az ige után megvan a Novak-féle kéziratban és a 3-dik kiadásban is, a zenggi missalében hiányzik! De a legérdekesebb ezen a hasábon az első adventi vasárnap végén a rubrum, mert megfelel a hosszú rubrum másik részének, a mely az editio princepsben, a Novak- és a Hervoja-féle kéziratokban nyom-ban a misekönyv fölirata után áll teljesen azonos tartalom mel-lett azonban a nyelvi kifejezésekben igen lényeges a különbség:

1483.

Vzvêšćamo

da ot prve ndle ot prišastiē
daže po očišēniē šte mīrie i ot
vskrēšeniē do z dñi po peti-
kostehī ne dīmo misu vī opcīnu
za mrtvīhī ni ot křza v petkī
ni ot brcē v šbtu ako et popī
veēe v mēstē mogut se poēti ašce
hotet rčene mise.

1494.

zñino budi

da ot prve ndle prišastva dñi po
bīgdnu očišēniē šte mīrie i od
sedmoštnē ndle dñi po okēbi
petīksti ne ģvořmo mše v pon-
dlkī za mrtvīh ni ot křza ni šte
mīrie v šbtu da ako e vče popī
vñsti mogu re'i polahku aļi
pojāci misu ku ote.

A Novak-féle kéziratban és az 1528-ban nyomtatott harma-dik kiadásban ugyanazt a szöveget találjuk, mint az editio prin-cepsben, csak az utolsó mondatban találunk két apró eltérést: *popī* h. *popovī* és *poēti* h. *pēti* áll; a Hervoja-féle kéziratban is, a melynek szövege a róla írt munkának 7. lapján a hasonmásban olvasható, ámbár itt-ott eltér, egészben véve szintén így hangzik a rubrum.

A második levél első hasábján apró, de jellemző eltérés: *bī ēvē pridetī*, a mi teljesen megfelel a latin szövegnek: »Deus mani-feste veniet«, szemben az editio princeps és a Novak-féle kézirat kifejezésével: *hī ñš ēvi pridetī*.

Az editio princeps, a Novak-féle kézirat, a harmadik kiadás egytőlegységig a második adventi vasárnap *Sequentiájá*-ban a Máté ev. XI. 4. versét így kezdi: *i otvā ima īšī*, míg a zenggi mise-

könyv azt mondja: *otvečvi iši i reče imi*, hiven a latin szöveghez, de egyúttal a régibb tradícióhoz.

A fõnt említett három forrás megõrizte még a *liho* közép fokát: *glju vmi i liše prka ē*, míg a mi missalénk a népies *veče*-vel pótolja, jellemzõ egyúttal, hogy hiányzik a végén az *e* »est«, a mint hiányzik a latin szövegben is: »Etiam dico vobis, et plus quam prophetam« — és hozzá tehetjük, a mint hiányzik pl. a Zographos-evangelium szövegében is: *i liše proroka* (Máté: XI. 9.)

Hasonló revízió nyoma mutatkozik a következõ versben is, ha csak nem maradt meg itt is a régibb, eredetibb olvasás, mert a mi misekönyvünk szövege itt is összevág nemcsak a latin szöveggel, hanem a legrégibb glagolita kéziratok, a Zographos- és Assemani-féle evangeliumok szövegével is, míg az editio princeps, a Novak-féle kézirat és a harmadik kiadás egyaránt elhagyják a *puti* után a *tvoi*-t: *iže ugotvachi puti prêd toboju* »qui praeeparabit viam (*tuam*) ante te.«

Ilyen esetet találunk mindjárt a második levél második hasábján is. Az elsõ és harmadik kiadás¹ azt mondják: naplnivše *nbskie* piće, míg a mi missalénk a latin szöveg hû másaul nem »égi« hanem »szellemi« táplálékról beszél: *dĭvnie* piće, v. ö. a latin szöveget: »repleti cibo *spiritualis* alimoniae.«

Még mindig ugyanazon a hasábon, de már a 3. adventi vasárnap miséjében egy igen érdekes apróságra bukkanunk. Az editio princepsben az *Oratio* emigy végzõdik: *i tmu nsei misli mlstiju tvoego posêčniê sĭomĭ* prosvĭti ġmĭ. A Nova'-féle kéziratban is így végzõdik, csak hogy *prosvĭti* ki van írva *prosvêti*, az utolsó szó után (*ġmĭ*) meg *nš* áll, de figyelemre méltó, hogy *sĭomĭ* csak utólagosan bele van iktatva, úgy hogy esetleg glosszának, a *prosvêti* szó magyarázatának tekinthetõ, a mely azután belekerült volna a szövegbe. A zenggi misekönyvben tényleg hiányzik e *sĭomĭ* azaz *svêtomĭ* »luce« szó, azonkívül *prosvĭti* h. *prosvtli* áll, nem is végzõdik az oratio *ġmĭ* szóval »per Dominum«, hanem *ki* »qui«-vel, a mi tudva levõleg csak rövidítés és annyit jelent mint »qui vivis et regnas«. A zenggi misekönyv szövege különben szorosan megfelel a latin szövegnek: »et mentis nostrae tenebras gratia tuae visitationis illustra. Qui vivis et regnas.«

¹ A hol, úgy mint itt, a Novak-féle kéziratot nem említem, az csak annyit jelent, hogy az idõ rövidsége miatt ebben nem néztem utána.

Nyomban erre következik a *Lectio*, a melynek fölírása az editio princepsben *pv apl k efesiemĩ*. Ez a fölírás hibás, de a mi igen jellemző, megvan már a több mint száz évvel előbb írt Novak-féle kéziratban is (*čte epĩ bž pvl ap. k' efesim'*) és ismétlődik az 1528-ban nyomtatott harmadik kiadásban is, ámbár a második, azaz a zenggi kiadás helyesen adja a fölírást: *pč apl k piliřsiemĩ kp 4* azaz: »Pauli apostoli ad Philippenses cap. 4.« A szöveg ugyanaz! Hasonló hibákat közölt Jagić a Hervoja-féle kéziratból. (11 és 12. l.) Nem is annyira maga a tény, hogy az editio princepsben hibás a fölírás, jellemző, hanem az, hogy ez a hiba megvan a Novak-féle kéziratban is, és hogy átvették a harmadik kiadásba is, míg a második ment ettől a hibától.

De nem vethetem össze lapról-lapra a két kiadást, még csak azt akarom fölemlíteni, hogy a második levél utolsó hasábján egy rubrum áll, a melynek semmi nyoma nincs az első kiadásban, sem a Novak-féle kéziratban, sem a harmadik kiadásban, és hogy az 5. levél első hasábján a szövegrevíziónak megint nyomát találjuk. Az első kiadásban t. i. azt olvassuk: *iže ot vstoka sut i ot zapada*, a zenggi misekönyvben ellenben: *ki od vstoka sunca i od zařda sutĩ*, a hol a *sunca* hozzátevése a latin »ab ortu solis« hatására vall.

Most pedig áttérek még két érdekes esetre, a mely a *Missae votivae* nevű misek között található. A 71. ilyen mise a mi misekönyvünkben ezt a fölíratot mutatja: *Misa navlařna za vse duře* azaz: »Missa propria pro omnibus animabus«. Erre következik *Misa druga za vse umrvřĩ*: »Missa altera pro omnibus defunctis.« A 73 és 74. mise ellenben nem »minden«, hanem »sok« halottnak szól *Za mnoge umrvřĩ*: »Pro multis defunctis és *Ořće mĩsa za mnoge umrvřĩ*: Denuo missa pro multis defunctis.« És ez így rendjén van, hiszen különbség van minden és sok halott közt, a latin misekönyv is megkülönbözteti a két első misét (Pro omnibus fidelibus defunctis) a két utóbbtól (Pro pluribus defunctis). Az első kiadásban azonban egy sajátos hibát találunk: az első és második mise után, a mely minden halottnak (pro omnibus defunctis) szól, következik *Misa ·v· (=3) za mnogo umrvřĩhĩ* azaz »Missa tertia pro multis defunctis« és ez a hiba megvan már a Novak-féle kéziratban is és megmaradt a harmadik kiadásban is, pedig ugyancsak könnyű lett volna azt észre venni, annál is inkább,

mert erre az következik, hogy *Misa ·ĥ· za mnoge umrvše* azaz Missa *altera* pro multis defunctis!

A másik eset hasonló, a mennyiben t. i. itt is egy egészen képtelen tollhiba a Novak-féle kéziratban és a vele jóformán mindenben összevágó editio princepsben is megtalálható. A latin misekönyvnek »Missa pro una defuncta« című miséjét a zenggi misekönyv és a Hervoja-féle kézirat úgy nevezik hogy *Misa za ženu umrvšu* »Missa pro femina defuncta«, a mi a latin elnevezésnek megfelel, a Novak-féle kéziratban azonban és az editio princepsben e helyett az áll, hogy *Misa za ženu umrvšihi*, a minek semmi értelme sincs, mert annyit jelent, hogy: Missa pro uxore defunctorum!!

Még csak két apróságot akarok fölemlíteni, a melyet a *Missae votivae* nevű misékben találunk. A fönt említett *Za mnoge umrvše* »Missa pro pluribus defunctis« nevű mise vagy inkább oratio, mert nem egyéb, így kezdődik az első és a harmadik kiadásban, csakúgy mint a Novák-féle kéziratban is: *Ĥe emuže dostoino é pomlovti i vinu oprostiti*, míg a zenggi kiadásban hiányzik a *vinu* »peccatum« szó, ellenben ott áll *pomilovati* után a *vazda* »semper« szó (*Ĥe komu dostoino est pomilovati vazda i prostti*) úgy hogy a szöveg teljesen megfelel a latin szövegnek: »Deus, cui proprium est misereri *semper* et parcere.«

Egy másik eltérést találunk a 19. misében. Az első és harmadik kiadásban ez áll: *Misa skožê blženie plti*, a Novak-féle kéziratban *Misa skozi blaženie plti* (a Hervoja-féle kéziratban *skozi soblažne plti*) a zenggi kiadásban ellenben *Misa za sablaženie plti*.

De nem folytatom tovább az összehasonlítást, csak ismétlem, a mit már e fejezet elején mondtam, hogy igen nehéz elképzelni, hogy az editio princeps szolgált volna alapul, mikor a zenggi kiadás lépten-nyomon nemcsak apróságokban, hanem gyakran igen lényeges dolgokban eltér az editio princepstől.

V.

Az 1528-ban nyomtatott glagolita misekönyv.

Az előbbi fejezetben vizsgáltam azt a viszonyt, a melyben a második kiadás az elsőhöz áll. E kérdés elől ki nem lehetett térni, még ha Jagić nem is állította volna, hogy emez amannak

forrása. Másképp vagyunk a harmadik kiadással, annak viszonya a második kiadáshoz csak akkor érdekelhetne, ha talán ki lehetne mutatni, hogy a zenggi kiadás nagyobb hatással volt rá, de ezt épen nem lehet róla mondani. Igaz, hogy a misekönyv szakasztott úgy kezdődik, mint a zenggi, annak a hosszú rubrumnak, a melyet az első kiadásban és a Novak- és Hervoja-féle kéziratokban találunk, e helyen semmi nyoma, de ebben sem fogjuk a második kiadás hatását keresni, mielőtt arról győződünk meg, hogy ez a rövid négy soros fölírat teljesen megfelel a latin misekönyvek fölíratának és lépten-nyomon azt észleljük, hogy a harmadik kiadás különben az első után indul. Így hát szorosan véve nem is tartozik ránk a harmadik kiadás további ismertetése, de van még is egy mozzanat, a mely engem arra késztet, hogy egészen röviden ezzel a kiadással is foglalkozzam. Eddig úgy beszéltek a harmadik kiadásról, mintha az semmi egyéb sem volna, mint az első kiadás egyszerű lenyomása, tisztán csak az időközben divatba jött misék hozzácsatolásával. Broz azt mondja: az 1483. évi missale, »a mely (néhány pótlásokkal) le lett nyomtatva 1528-ban«¹ — *Koji bi preštampan (s nekoliko dodataka) g. 1528.* Így nyilatkozott már Brčić is a már több ízben idézett értekezésében, a hol (175. l.) azt mondja: »Ez a kiadás pedig (érti a zenggit) nem egyezik az 1483. évvel, sem az 1528-ikkal, a mely semmi egyéb, mint az elsőnek egy pár misével bővült másolata.« *Koje nije drugo do priepis prvoga s dodatkom njekih misa.*² Egy pár lappal előbb (170. s köv. l.) meg is nevez egy-két ilyen újonnan hozzá jött misét, de leírása, úgy mint más helyt, itt sem egészen pontos. Egyebek közt azt állítja, hogy a Festum visitationis B. Mariae Virginis azaz a Sárlos Boldogasszony ünnepe a zenggi misekönyvben a misekönyv végén a pótlások közt található, »mig az 1528-iki misekönyvben a maga helyén, július 2-án található, az 1483-iki misekönyvben pedig sem a végén, sem a közepén nincs«. Ez tévedés. Nem a zenggi misekönyvben van a végén, (ott csak úgy, mint a harmadik kiadásban, a *Proprium*-ban, július 2. napján található), hanem igenis az editio

¹ Crtica iz hrvatske književnosti, II. (Zágráb, 1888.) 112. l.

² Hasonló módon nyilatkozott Jagić a 60-as évek elején, tévedésből 1526-ra téve a misekönyv nyomtatását. I. Tisućnica, 1863. évf. 40. l. és Jiboslované, 1864. évf. 158. l.

princepsben, a hol a *Commune* befejezése (*Svršenje Komuna*) után még egy pár misét találunk pótlásul; első a *Mša za dobrostanie grada*, mindjárt a második a szóban levő mise: *Na đni šte mrrie pohoenie!* A Novak-féle kéziratban ezen a helyen nincs meg, de a *Proprium*-ban sem lehet, mert a Novak-féle kézirat 1368-ban készült el, az ünnep pedig csak 1389-ben keletkezett és csak 1441 óta általános. De Brčićnek azonkívül meg kellett volna említene, hogy az 1528-iki kiadást ferenczrendi nyomtatta, a mi művelődéstörténeti szempontból igen érdekes. Kukuljević az ő horvát bibliográfiájában --- nem tudom honnét¹ --- az utóiratot közli, amely szerint az 1528-iki misekönyvét a ferenczrendi Modrusi Pál adta ki: *izdao ga Modrušanin Pavao frater reda Serafika sv. Franciška.*² Erre, úgy látszik, senki ügyet sem vetett, különben észre kellett volna a szakembereknek venniök, hogy a misekönyvön meg is látszik, hogy ferenczrendi adta ki. A naptár gondosan megjegyzi, hogy egy-egy szent ferenczrendi volt-e, ha mindjárt csak világi terciarius is volt, egy pár specziális ferenczrendi ünnep is be van iktatva a naptárba, sőt egy mise, a mely ferenczrendi szenteknek szól, belekerült a *Proprium*-ba is, a mit tudtommal eddig senki észre nem vett. Január 16-án ugyanis ezt a vörös betűvel nyomtatott megjegyzést találjuk a naptárban: *stihĩ .đ. mñ. rđa stga Franciška đũ vl* azaz »sanctorum quinque martyrum ordinis sancti Francisci duplex majus,« és ennek megfelelőleg a *Proprium sanctorum*-ban külön misét találunk ezen a napon a ferenczrendiek e fővértanui számára, ilyen czímen: *Stihĩ mčnikĩ Beraldi Petri Akorsiji Ajudi Otoni* azaz »Sanctorum martyrum Berardi Petri Accursii Adjuti Othonis.« Ezt az egy esetet kivéve, csak a naptári részben venni észre, hogy ferenczrendi adta ki a misekönyvét. Míg a zenggi misekönyv naptárában május 20-án fekete betűvel csak ez áll: *Břnarđina iř* »Bernardini confessoris,« addig az 1528-ban Velenczében nyomtatott missale vörös betűvel jegyzi föl: *Břnarđina iř reda mĩe brťie đũ mĩi* »Bernardini confessoris ordinis fratrum minorum duplex,« csak úgy, a mint egy pár nappal előbb is a zenggi misekönyv fekete és szükségesü *Břnarda (!) iř*-féle be-

¹ A zágrábi akadémia példánya csonka, abban nincs meg.

² Bibliografia hrvatska, 40. sz. a.

jegyzésével szemben vörös festékekkel és körülményesen jegyzi be, hogy *Prenesenie sġgo Brnardina iŝ mġi du redu* »Translatio sancti Bernardini confessoris duplex ordini,« 27-ikén az oktaváját is említi megint vörös betűvel: *okġba ŝgo Brnardina polġ dŭ* »octava s. Bernardini semiduplex.« Június 3-ikán vörös betűvel ez áll a harmadik kiadásban: *Antoniġ iŝ reda mġle bratie dŭ vġ* »Antonii confessoris ordinis fratrum minorum duplex majus,« — a zenggi misekönyv feketével jegyzi be: *Antona iŝ reda male brate* és erre azt jegyzi meg, hogy *dŭ svoem redu* »duplex suo ordini.« A zenggi misekönyv nem is említi az octaváját, míg a harmadik kiadás 20-án első helyen vörös betűvel hirdeti: *oktava ŝgo Antona polġ dŭ* »Octava s. Antonii semiduplex.« Augusztus 2-ikán a zenggi misekönyv csak István pápát emlegeti, a harmadik kiadás azonban ezt csak második helyre teszi, első helyre vörös betűvel ez van nyomtatva: *Krŝćenie ŝte v Asiŝi crġkve dŭ vġ* azaz »Dedicatio sanctae ecclesiae apud Assisium duplex majus. »Augusztus 19-én a második kiadásban feketében csak ezt találjuk: *Lodovika bŝk iŝp* »Ludovici episcopi confessoris,« míg a harmadik kiadásban a vörös betűs szöveg így szól: *Lodovika bŝ iŝ rġda mġle brġie du vġi rġdŭ* »Ludovici episcopi confessoris ordinis fratrum minorum duplex majus ordini,« az octaváját a zenggi kiadás nem is említi. Augusztus 26-án ugyan a zenggi kiadás is megemlíti Lajos francia királyt (*Loďvika iŝ krala Francie*), de nem ünnepnek és nem abban az alakban, mint az 1528-iki: *Lodovika iŝ kġla Francie tretoga rġdŭ du rġdŭ* »Ludovici confessoris regis Franciae tertii ordinis duplex majus ordini.« Szeptember 27-kén a második kiadás fekete betűvel és második helyen említi Elzeár, a harmadik kiadás ellenben vörös betűvel első helyen: *Elezara (!) iŝ tret rġda dŭ vġi rġdŭ* »Elzeari confessoris tertii ordinis duplex majus ordinis.« Hasonló viszonyt találunk még, ha összehasonlítjuk a következő napokat a két kiadásban: október 2-ikát és 27-ikét, november 8-ikát és 19-ikét.

Említettem már, hogy ferenczrendi adta ki a harmadik kiadást és hogy ez a naptáron meg is látszik, egy helyen még a Propriumon is. Igaz ugyan, hogy más glagolita misekönyvek is némi tekintettel vannak a ferenczrendiekre, de nem ilyen mértékben. Három helyen a zenggi misekönyvben is találunk utalást a ferencziekre: június 13-ikán, augusztus 12-ikén és október 4-ikén; az utolsó két

helyen a Hervoja-féle kéziratból is idéz Jagić ilyen czélzást.¹ Nem tudom, véletlenség-e, hogy míg a zenggi misekönyv és a Hervoja-féle kézirat ilyenkor azt a kifejezést használják: *svomu redu* »suo ordini« — a maga rendjének, addig az 1528-iki kiadás következetesen csak a puszta *redu* »ordini« szót használja, mintha a kiadó azt akarná mondani: *a rendnek* par excellence, azaz a mi rendünknek! Egy hely ugyan óvatosságra int, október 8-ikán t. i. a hol a zárai Szent-Simon búcsújáról van szó (*Pršćenie u sga Šimuna*), hozzá van téve *du grdu* (=gradu) azaz »duplex oppido«, de ez egészen magában álló eset; február 4-ikén, a melyre a zárai védőszentnek ünnepe esik (*Semiona střca*), már azt találjuk; *dũ sřmu grdu* »duplex suo oppido« és ezzel összevág a február 14-ikén található *Čurila i Metudie iř dũ sř ěž* »Cyrilli et Methodii duplex suis gentibus«. Ezzel szemben minden esetre föltűnő, ha a harmadik kiadásban következetesen csak azt találjuk: *redu* »ordini« — összesen 9 esetet jegyeztem ki! De utóvégre ez kevésbbé fontos dolog, sokkal fontosabb, hogy ferenczrendi nyomatta a harmadik kiadást és hogy a többi glagolita misekönyvek is el-el vétve tekintettel vannak a ferenczrendiekre. Ez nyilván kapcsolatban áll azzal az érdekes tüneménynyel, hogy a horvát ferenczrendiek egy ága, úgy látszik, kezdettől fogva glagolita könyvekből olvasta a misét. Ezek a regulált, azaz valóságos szerzetesekké vált terciari-usok, harmadrendűek (*Regularii fratrum tertii ordinis s. Francisci*), a kiknek még ma is hét kolostoruk van,² és a kik még most is kizárólag glagolita misekönyvet használnak. Az ő tagjuk Parčič Károly is, a ki 1881-ben a Propaganda megbízásából az utoljára 1741-ben nyomtatott glagolita misekönyvhöz függeléket adott ki, a melynek latin czime: *Appendix ad missale Romano-Slavoni-*

¹ A zenggi misekönyv naptárában az illető helyek így hangzanak: június 13. *Antona iř reda male brate dũ svoem redu* »Antonii confessoris ordinis fratrum minorum duplex suo ordini«, augusztus 12. *Klari dēvi đup svomu redu* »Clari virginis duplex suo ordini« és október 4. *Franciška is dũ sřvo redu* »Francisci confessoris duplex suo ordini«. Az utolsó két helyet ép így találjuk a Hervoja-féle kéziratban, az elsőt vagy nem találni ott, vagy Jagić csak nem jegyezte ki — Jagić minden hónapból csak egy pár ünnepet jegyzett ki, június havából mindössze ötöt.

² L. Nilles, *Calendarium Manuale*, (Innsbruck, 1896.) 506. l., a hol az olvasó egyszersmind a glagolita istentisztelet mai határaitól találja a legújabb, az igaz, nagyon is szűkszavú összeállítást, amely Parčič tollából eredt.

cum (Anni MDCCXLI) complectens missas pro universali ecclesia, pro aliquibus locis, nec non pro tertio ordine s. Francisci. Végre 1893-ban megjelent maga a glagolita misekönyv is ugyan csak Parčič szerkesztése alatt, el is fogyott már azóta, úgy hogy mindjárt még egy kiadást kellett sajtó alá rendezni. Parčič szakított a horvát glagolita misekönyvek tradíciójával és visszatért még régibb tisztább forrásokhoz, a melyek mentek a népnyelv minden befolyásától. Alig is tehetett mást, hiszen a misekönyv későbbi kiadásai is szakítottak már a régi hagyománnyal, és hivatlan kezek annyira elrontották a szöveget, hogy egészséges tradícióról, a melyre vissza lehetett volna menni, már szó sem lehetett.

De térjünk vissza a három legrégebb kiadáshoz, a mely egyedül tekinthető az egyházi nyelv — kéziratokban kifejlődött — horvát redakciója természetes fejleményének, és időzzünk még egy perczig a harmadik kiadásnál. Hogy a horvát harmadrendűek, a míg világiak voltak, a nemzeti istentisztelethez ragaszkodtak, az egészen természetes, hiszen latinul nagyobbára nem tudtak; hogy a belőlük fejlődött regulált harmadrendűek azt az engedélyt kérték és kapták, hogy a nemzeti istentiszteletet továbbra is megőrizhessék és hogy azután féltett előjog gyanánt meg is őrizték, az mind nem csodálatos. De minden esetre érdekes és eddig nem eléggé figyelemre méltatott tény, hogy egy nem harmadrendű ferenczrendi adja ki a glagolita misekönyv harmadik kiadását. Igaz ugyan, hogy később is találunk még egy nem harmadrendű ferenczrendit, a ki glagolita misekönyvet (az ötödik kiadást) rendez sajtó alá, ez Levaković Rafael, de ennek esete még is más, mint Modrusi Pálé, mert míg amaz a Propaganda fidei szolgálatában teszi azt, emerről nem tehetjük föl, hogy a szentszék támogatásával és fölügyelete alatt fáradozik a misekönyv kiadásán, még rendháza sem igen bizhatta meg a munka kiadásával, mert a nem harmadrendű rendházak, mint olyanok, nem használtak glagolita misekönyvet. Már azért is jó hangsúlyozni, hogy a harmadik kiadást ferenczrendi, még pedig nem terciarius, adta ki, és hogy a kiadás magán is viseli annak a nyomát, hogy ferenczrendi nyomatta. Ezzel egy kérdést vetünk föl, a melyre feleletet kell keresni. E kérdéssel bizonyosan szoros kapcsolatban áll Modrusi Pál személye is, de nekem nem sikerült életéről valamit megtudni, senki, a kihez fordultam, nem tudta nekem megmondani, hol találhatnék rá vonat-

kozó adatokat. Hát ha talán szerencsésebb leszek, mikor e helyen újra fölvetem azt a kérdést, ki volt Modrusi Pál? mit tudunk életéről? és előbb vagy utóbb fény derül e homályos kérdésre.

VI.

A zenggi misekönyv nyelve.

Többször említették már, hogy a zenggi misekönyvnél kicsit erősebben látszik meg a nép nyelvének a hatása mint más régi horvát glagolita misekönyvnél, de ez nem volna elegendő ok, hogy külön foglalkozzunk a mi misekönyvünk nyelvével, mert alig találni benne valamit, a mit az egyik vagy másik hasonló forrásból nem tudtunk már eddig is. Ha mégis egészen röviden külön a nyelvvel is foglalkozom, teszem ezt azért, mert a régibb horvát glagolita misekönyvek nyelvének rövid összefoglaló jellemzését nem találtam sehol sem,¹ pedig több érdekes kérdés függ vele össze, legalább érinteni akarok egy-két ilyen kérdést.

Hogy épen a zenggi misekönyvből indulok ki, az okát abban leli, hogy ép annak az ismertetését tűztem ki célomul, de igazolható azzal is, hogy ez emlék, a melynek immár teljes példányát ismerjük, más okoknál fogva is megérdemli, hogy a szakemberek figyelmé ráforduljon.

A horvát glagolita misekönyvek nyelve már tisztán történeti szempontból is rendkívül érdekes. Láttuk már, hogy homály borítja a glagolita istentiszteletnek a horvátok közt való elterjedését, annak első kezdetét. Igaz, az első határozott hírek sejtetik velünk, hogy a glagolita istentisztelet a horvátoknál nagyon régi lehetett, mert hiszen Incze pápa mindkét, 1248-ban és 1252-ben kelt bullája csak egy meglevő gyakorlat szentesítése; igaz az is, hogy a glagolita írásnak a többi szlávoknál való gyors hanyatlása és eltűnése már magában véve is a legrégebbi korra utal vissza. De mind ezek a mozzanatok, csak úgy, mint a római egyház belső történetéből vett okok, nem olyan biztos vezetők, hogy lemondhatnánk arról a hatalmas támaszról, a melyet föltevéssünkben a horvát glagolita misekönyvek részben igen régies nyelv-

¹ Behatóbban foglalkozott egy kéziratban ránk maradt horvát glagolita nyelvemléknek, az úgynevezett Ivančić-féle Zborniknak nyelvvel Milčetić, Starine, XXIII. évf. 51—77. l.

vében találunk. Olyan alakok, mint: k erki *svetēi* (stēi) *svoei* és *galilēiscēmī* a már Brčićtól közölt szövegben (Čitanka, 77. l.) alakok, mint: v *štēmī* »in sancto« az appendix 2. levelének első hasábján, na meste *štēmī* »in loco sancto« (a3α.) v krēposti *veļcēi* »in magna virtute (a1α.) vagy olyan aoristusok, mint, 9-ik quaternio 7δ és 8δ lapján: *i privēse* (= ószl. privēse) *i k' annē prēe* »et adduxerunt eum ad Annam primum« és *poveše* »eduxerunt« — az egyházi szláv nyelv legrégebbi tradíciójához vezetnek vissza bennünket.

Szemben áll ezzel a régies színezettel, a mely különösen a nyelvtani alakokban mutatkozik, a tisztán népies elem, a mely első sorban a hangokban nyilatkozik meg. A hangok lépten nyomon azt bizonyítják, hogy e misekönyvek a horvát ča-nyelvjárás területén voltak használatban: az ószláv *e* helyett palatalisok után *a*-t találunk, *dj* helyett következetesen *j*-t, *št* helyett *šč*-t, az ószlovén *ê*-t úgy, mint a legtöbb ča-tájszólásban, gyakran *i* váltja föl. Vegyük e hangtani tüneteményeket egyenként szemügyre!

Annak az állításnak, hogy az ószláv *e* helyett palatalisok után *a*-t találunk, mindjárt a misekönyv első szava ellent látszik mondani, az t. i. *početie*, »initium« és nem *počatie*, de nem szabad elfelejtenünk, hogy az ószláv *e*-nek különben a ča-nyelvjárásban is rendszeren *e* felel meg: *svetū*: *svet*, *redū*: *red* stb. stb., hogy tehát az ószlovén *početie* szót az ilyen esetek analogiájára *početie*-nek lehetett olvasni és írni, annál is inkább mert a szó már képzésénél fogva idegen volt a horvát előtt, a ki *početak* vagy *počelo*-nak mondja a »kezdet«-et a mi a ča-nyelvjárásban *počatak*, *počalo* alakot ölt (a *počalo* tényleg ki is van mutatva, a *počatak* a čakav *počati* »kezdeni« ige analogiájára föltehető.) Így azután érthető volna az ingadozás a Hervoja-féle misekönyvben, a mely tényleg *počatie*-val,¹ kezdődik, de a *Commune* kezdetén, csak úgy mint a zenggi missale, azt írja hogy *početie*. Hogy egyébiránt a képzés idegen voltára nem szabad túlságos nagy súlyt fektetnünk, azt mutatja az a tény, hogy a zenggi misekönyvben a 9. quaternio 7α. lapján a tisztán horvát-szent képzésű *početaki*, »initium« szóban is *e*-t találunk.² Azután azt sem szabad elfelejtenünk, hogy

¹ *Počatie* alakot idéz Milčetić az Ivančić-féle Zbornikból is. Starine, XXIII. évf. 53. l.

² Valószínű, hogy a misekönyvben a *početi-počati* »kezdeni« igének is

a ča-nyelvjárásban nem is mutatkozik következetesen ez a különben igen jellemző hangváltozás. Leskien megfigyelése szerint a Mikuličičtől kiadott čakav népmesékben csak két szón mutatkozik ez az *a*, a *zajik* (=jazik) »nyelv« és a *jačmik* »árpa« szókban¹ és a 6. lapon tényleg azt olvassuk hogy: ona se *počela e*-vel!

Az épen említett *zajik* és annak eredetibb párja *jazik* a štokav *jezik*-kel szemben széltiben el vannak terjedve a *čakarština*-ban és a *jazik* alak a mi missalénkban is az egyetlen, a melyet találtam, mert úgy kell olvasni az *ězikī* alakot. Az *ě* t. i. ha *i*-vel váltakozik *ě*-s, hangot jelent, de egyúttal a *ja*-nak rendes és csaknem egyetlen jele (egészen elvétele *j* és *a*-val van írva, a miről mindjárt szó lesz.) A *Jakov* szót p. o., a mely Jakabot jelent, csak is *ěkovī*-nak írják a glagolita missalék. Az ószl. *e* helyén rendszeren közönséges *e*-t találunk, nem *ě*-t, egy *jezik*-nek hangzó szót a mi misekönyvünk *ězikī*-nek írva, legfeljebb elvétele *ě*-vel, a következetes *ězikī* írás csak is úgy érthető, ha föltesszük, hogy a szót *jazik*-nak ejtették. Egy ilyen *ězikī* látható mindjárt az első lapon (l. az előző közleményemhez csatolt első mellékleten a jobb hasábon alulról 12. sorban,) a második lapon is, a jobb hasáb 2. sorában (*ri ězicěhī*) s több helyen, a harmadik kiadásban is így találjuk a két említett helyen és a naptárban február 1 alatt s bizonyosan a többi helyen is, mert nekem föltűnt volna, ha másképp találtam volna írva.²

Még csak egy ilyen esetet akarok fölhozni. A misekönyv utolsó lapján, a mely az ugyanott közölt második mellékleten is látható, a bal hasáb 9. sorában olvasható *priěli* és a jobb hasáb 8. sorában található *priěti* alakok megfelelnek a mai ča-nyelvjárásban előforduló *prijal* és *prijat* alakoknak, a következetes *ě*-vel való írás biztos jele, hogy e szókban *ja* olvasandó. Nagyobb hitelesség kedvéért a *prijeti-prijati* — ószl. *prijeti* — igének még egy pár alakját idézem: i slugi ijuděskie *ěše iša* »comprehenderunt Jesum« (9. quat. 7đ.); *priěše rizi*

előfordul egy-egy ide vágó alakja (inf. *početi-počati*, ptc. *praet. act. početi-počalī*, ptc. *praet. pat. početi-počati*.) de én a misekönyv átnézése közben nem bukkantam egyetlen egy ilyen alakra sem, de figyelemre méltó a *početi* alak, a melyet az utóiratban találunk: ovi misali biše *početi*.

¹ Archiv f. slav. Phil. V. évf. 183. l.

² Az Ivančič-féle Zbornikban is rendszeren *ězikī* áll, csak egy helyen *ezikī*. Starine, XLIII. évf. 53. l.

ego »acceperunt vestimenta ejus« (11a.); na povelíši ju sá svetimi anieli tvoimi *priěti* »sed jubeas eam a sanctis Angelii suscipi« (o67.); êko ti ki s miłstiju spa[se]nie *priěli* suť (o7a.)

Áttérek a ça-nyelvjárás egy másik jellemző vonására, a mely a mi misekönyvünkben következetesen mutatkozik: a *dj* helyett álló *j*-re, mert kétség sem férhet hozzá hogy a 30-at jelentő jel a mi misekönyvünkben nem *dj* (gy) hanem *j*-nek olvasandó. Erre egy rakás bizonyítékot találunk. Ha mindjárt a misekönyv első hasábján azt olvassuk hogy *ne postiju se* »non erubescam« *ju* jellel és *meju* »inter« ép úgy írva, ugyan ott *do roistva* »ad nativitatem«, és *po roistvê* »post nativitatem«, és ha hasonló írások újra meg újra ismétlődnek, a legkisebb kétség sem fér hozzá, hogy azokban az esetekben is, a hol azzal a kétértelmű glagolita betűvel találkozunk, a mely más forrásokban *dj*-t is jelenthet, itt soha másképp mint *j*-nek, nem olvasható. Csak egy ritka használatáról akarok említést tenni. Említettem már fönt, hogy a *ja*-nak csaknem egyetlen jele az *ê* betű. Két helyen azonban az itt szóban levő *j* jellel és *a*-val találtam írva a *ja* »ego« szót, a mely helyett különben rendesen az egyházi *azī* szokott állani, a mely az első itt következő idézetben a mondat legelején található, úgy hogy az egyházi *azī* és a népies *ja* gyorsan egymásra következnek: *az'* neobinue se ġlīhī miru *ja* vazda učihī. »Ego palam locutus sum mundo: ego semper docui (in synagoga et in templo)« (9. quat. 7d.); *ja* veroŭhī. (o7d.) Az utóbbi helyen *je*-t is találunk így írva külön *j* jellel, míg rendesen a *je*-n kezdődő szókat pusztá *e* jelöli: ġla emu marta je ġi.

A *dj* helyett talált *j*-vel összevág az, hogy *št* helyett következetesen *šč* hangzik, bizonyos esetekben t. i. így kell olvasni azt a jelt, a mely különben rendesen *é*-nek olvasandó. Az ószlovén *št*-nek a legtöbb esetben *é* felel meg a horvát szerb nyelvben, úgy hogy a glagolita *št* jel egyenesen a *é*-nek a kifejezője lett: az ószl. *št* helyén t. i. csaknem mindig *é*-t találván, a maga nyelvében a horvát a maga *é*-jét az ószl. *št*-vel írta le, mert ezt rendesen *é*-nek olvasta. Hogy ez a jel mikor olvasandó *é*-nek, mikor *šč*-nek, azt könnyű megállapítani, csak az élő nyelvet kell megkérdezni, mert kétség sem fér hozzá, hogy egészen úgy, a mint soha *žd*-t nem ejtettek az ószlovén *žd* helyén (a zenggi misekönyvben egyetlen egyszer sem találtam ilyenkor *žd* írást), hanem

mindig *j*-t, úgy *št* sem maradt meg a kiejtésben, ámbár itt az írásjelt megtartották, hanem kivétel nélkül *č*-t ejtettek helyében, ha a népnyelvben *č* hangzott a szóban, *šč*-t pedig azokban a ritkább esetekben, a hol ószlovén *št*-nek a *ča*-nyelvjárásban *še* felel meg. Itt-ott egyenes bizonyítékot is találunk rá, hogy az *št* féle betűt *č*-nek olvasták és hogy olyan esetekben, mint *prošćenie*, tényleg *šč*-t és nem, így a mint a horvát-szerb irodalmi nyelvben, *št*-t ejtettek: az egyöntetű *št* jel előtt t. i., a mely egyenlő *č*-vel, itt-ott, — az igaz, fölötte ritkán — még egy *š* áll annak jelzésére, hogy nem *č*, hanem *šč* olvasandó. Én mindössze két ilyen esetre bukkan-
tam. Az első a Propriumban november 19-ike alatt található: na
dñi stie Eližbeti *nišće* (*š*+*št*-vel írva) nečñmo ōt šgo Porciēna.
A másik eset a Sequentia pro defunctis-ban (Šekvenci za mrťvihī,
(*č8β*) fordul elő az *iščuci* szóban, a mely *š*-és *št*-vel van írva,
míg 6 sorral lejjebb az *odpušćenie* szó csak egyszerű *št*-vel van
írva. Természetesen nem tehetjük föl, hogy az utóbb említett szó-
ban nem ejtettek volna ép úgy *šč*-t mint az elsőben. Milčetić sem
kétkedik abban, hogy ilyen esetekben a čakav kiejtésnek meg-
felelőleg *šč*-nek kell az *št* jelt olvasnunk, míg rendesen *č*-nek
ejtendő, mégis nagyobb biztosság kedvéért, és mert szerinte a
nem horvát, hanem tisztán ószlovén szók nál — példát nem hoz
föl — kétség foroghatna fön, mikép ejtették az illető jelt, a cirill
átírásban nem különbözteti meg a *č* és *šč* kiejtést, hanem a gla-
golita forráshoz híven a megfelelő cirill *št*-féle kapcsolatot hasz-
nálja,¹ úgy mint Jagić is a Hervoja-kódexről írt értékezésében. Én
ezt nem tehettem, mert a nem szakértő olvasóra való tekintetből
latin átírást használtam, de ebből nagyobb baj nem származhatik,
mihelyt az olvasó szem előtt tartja, hogy ha hol *č*-t, hol *šč*-t írok,
ez csak a meglehetősen biztossággal megállapítható kiejtést tükröz-
teti vissza, nem a glagolita írásjelt, a mely mind a két hang
jelölésére egy és ugyanaz. A rendkívül ritka esetekben, a hol *še*
š-és *št*-vel van írva, a latin átírásnál külön meg kell ezt a körül-
ményt említeni, a mi tekintve az esetek fölötte gyér voltát, igen
kis fáradsággal jár.

Áttérek az *č* helyén mutatkozó *i*-re, a mely ugyan nem
specialis čakav hangtani sajáttság, mert hiszen a *što*-nyelvjárásban

¹ L. Starine, XXIII. évf. 54 l. De Milčetić maga is használja a *č*- és
šč-féle átírást egy másik közlésében. L. u. ott, 83. l.

is van i-tájszólás, míg másrészt a čakavok sem ejtenek valamenynyien *i-t ê* helyett, de mégis ez az *i* a legtöbb čakav tájszólás jellemző vonása. Milčetić kiemelte már a két szempontot, a mely az ide vágó tűnemények megítélésénél tekintetbe jöhet. Ha az egyházi szövegben *ê*, *e* és *i* váltakoznak, akkor az *e-s* kiejtés, a melyre az *e* jel használata vall, szemben az *i-sszel* vagy az egyházi nyelv hagyományos kiejtése, vagy a čakav nyelvjárásban különben is észlelhető ingadozást kell az *e* és *i* hang váltakozásában látunk. Milčetić az előbbit hajlandó fölteni¹ de nem szabad elfelejtenünk, hogy Milčetić itt és később a quarneroi szigetek ça-nyelvjárásáról írt tanulmányában is hangsúlyozza, hogy tulajdonképen egészen tiszta i-tájszólás nincs is a čakavok közt.² Ha a mi misekönyvünkben *grêhŭ*, *grehŭ* és *grihŭ* írást egymás mellett találunk, akkor nyilvánvaló, hogy a nép *grih*-et ejtett, de *e* népies kiejtésnek az egyházi nyelv kiejtésében kifejlődött gyakorlattal kellett megküzdenie, a mely szerint *ê* ilyenkor *e*-nek ejtendő. Másrészt azonban tudjuk, hogy vannak a čakav i-tájszólásokban is egyes szók, a melyek következetesen *e-t* tüntetnek föl a várt *i* helyett. Ha tehát a mi misekönyvünkben egy sűrűbben előforduló szóban *ê* helyett soha sem találunk *i-t*, ellenben többször *e-t*, föl szabad tennünk, hogy ez az *e* a valóságos kiejtésnek felel meg, mert a népies i-kiejtés elég gyakran tör át az egyházi nyelv hagyományán, különösen a rubrumban, a hol a hagyomány nem olyan régi, a szöveg is könnyebben változik, mert nem tartozik a liturgiához, tehát nem szent. Így mindjárt a misekönyv első lapjának első hasábján háromszor találjuk a *nedile* »dominicae« alakot (egyszer *ñdile*-nek írva), más helyen is így olvassuk — *nedile* .a. posta (*v7βn.*), *nedile* druge (*v5δ.*), do sredi velike *nedile* (*g4δ.*); e helyen *nedile* annyi mint »hebdomatis« — nem is találtam sehol sem ebben a szóban *ê-t* vagy *e-t i* helyett, igaz hogy e számtalanszor előforduló szó aránylag ritkán van kiírva, rendesen *neđle* rövidítést használ a szedő. Számtalanszor fordul elő a *vrime* »tempus« szó is, de ez is rendesen rövidítve van írva (*vŕme*); kiírva találtuk fönt a III. fejezetben 41 sz. a.: Misa va *vrime* řvane és 54. sz. a.: za nepl[o]dno *vrime*, ugyancsak *vrime-t*

¹ Starine, XXIII. évf. 52. l.

² L. Rad, 121. k. 103. l.

találunk p. o. még a *b6α*, *b6δ*, *b8β*. stb. Csakis *i*-t találtam a *sviča* »candela« szóban — *sviče* és *sa svičami* (*i3γ.*), kada *sviča* blvit se (*i5γ.*), bez *sviči* (9. quat. 6δ.), a mihez jól illik az ugyan abból a gyökérből hajtott *svitli* melléknév, a melyet két helyen találtam: oružia *svitla* »arma lucis« (*a1β.*) és az utóíratban: *svitlomu* kralju. Ilyen *i*-s alakok p. o. még a következők: *misčī* »mensis« (*a3γ.* és 9. quat. 7α.), *ndle cvitne* »dominicae in palmis« (*v3β.*) és do *ndle cvitnē* (*v5α.*), oči *slipih* »oculi caecorum« és *ēzikī nimihī* »lingua mutorum« (*a4γ.*), vrata *midna* »portas aeneas« (*a4δ.*), na *vičere* »in vigilia« (*b4β.*), *lipimi* i visokmī *glsomī* (*i1γ.*). E mellett az egyházi hagyományhoz híven még sűrűbben mutatkozik ilyenkor *ē*, csak épen egy-pár szóban állandó vagy csaknem állandó az *i*-vel való írás: a gyakrabban található *vrime* mellett p. ott találjuk a *vr̃me*-t is. (*b2β*, 9. quat. 7α, *i5β.*) Figyelmet érdemel az *ē*-vel itt-ott váltakozó *e*, mert a hol sűrűbben mutatkozik, arra látszik vallani, hogy az illető szavakban tényleg *e*-t ejtettek, még pedig talán nem csak az egyházi szöveg olvasása közt, hanem a mindennapi életben is.

Az én jegyzeteim csak kevés esetre terjednek ki, azt a kérdést tehát el nem dönthetem, vajjon a zenggi misekönyvből ki lehet-e olvasni, hogy milyen szókban ejtettek *e*-t és nem *i*-t, de már az a pár eset is azt sejteti velem, hogy az egész misekönyv pontos átvizsgálása, a melyre nem vállalkozhattam, konkrét eredményre vezetne. Hogy nem teljesen véletlen, semmit sem jelentő ingadozással van dolgunk, azt egy pár szónál ki akarom mutatni, a melyre sűrűbb előfordulásánál fogva több adatom van.

Több ízben találtam a *vera* »hit« és a belőle származott *verni* »hű« *verovati* »hinni« szókat *e*-vel: *vera* (*a3δ.*), imite *veru božiju* (*č6δ.*), *ver̃nhī* (*a1α.* és *o7α.*), *ver̃chmī* = verovahomī (*a1β.*), igovoř se *veruju* (*a8γ.*), da *ēkze* na te ufa i *verova* (*o6γ.*), ašće bo *veruemī* (*o6δ.*), *veruei* »credens«) *Ń* me ašće ako umrlī *buđtī ožiŃtī* i *však živei* i *veruei* v me ne umřtī *vaŃki. verueši* li sie. *gla* emu marta je *gi. ja veroŃhī*, u. o. da *vsakī videi* sina i *veruei* va *nī* (*o7β.*) Máskor ámbár ritkábban *ē*-t találtam a *ṽerovati* ige alakjaiban: *ṽerova* (*i5δ.*), *ṽeruju* ṽediŃgo *ba* (*a4α.*), a *ṽernī* melléknévben az *ē* írás az én följegyzéseimben sűrűbb, mindössze három esetben találtam: *ṽernihī* (*o7γ.* és *č5α.*), *ṽernimī* (*c7δ.*), de

egyetlen egyszer sem találtam a *věra* szóban és származékaiban *i*-t a töben. Ismeretes dolog, hogy épen a *vera* szó származékai-val együtt a čakav i-tájszólásokban is szélitiben *e*-vel hangzik. A Mikuličićtól közölt čakav népmesékben csakis *vera*, *verni*, *verovati*-féle alakokat találunk, mindössze egyszer akadunk eltérő alakra (*vjeruje*) de az sem *i*-s alak.¹ A Kurelactól Sopron, Mosony és Vasmegyében a magyarországi čakavok közt gyűjtött népdalokban ugyanazt tapasztaljuk; *vera*, *verni*, *verovati* itt is a rendes alakok, ámbár ez is i-tájszólás. Arbe szigetén *verovat* a rendes alak, a tőszó ingadozik *vera* és *vira* közt, a melléknév ellenben rendesen *virni*-nak hangzik.² A Kukuljevićtól kiadott glagolita okiratokban is rendesen *e*-s alakot találtam, a mennyire emlékszem, a különben szintén *i*-s tájszólásban írt szövegben, — így a 109. számú 1485-ben kelt okirat így végződik: pisah . . . pravo i *verno*, ča mogoh, többször találkozunk azzal a fordulattal: za veće *verovañe* »nagyobb hitélesség kedvéért«, p. o. a 88. és 91. számú okirat vége felé. Igen valószínű tehát, hogy a mi misekönyvünk szerkesztői, illetőleg szedői a mindennapi beszédben is azt mondták hogy *vera*, *verni*, *verovati*. Föltehetjük a *mesto* szóról is, hogy *e*-vel hangzott. Én 3 helyet jegyeztem ki *e*-vel: v semi *mestě*, (a1a.), na *meste* štěemī (a3a.), és na *mestě* (9. quat. 8đ.), többször találtam *ě*-vel — *město* to (9. quat. 7γ.), kétszer *město*, (9. quat. 8đ.), na svomī *měste* (i3γ.), na svomī *městě* (iōγ.) — de egyetlen egyszer sem *i*-vel. És *e* szó tényleg *mesto*-nak hangzik Mikuličić népmeséiben is, Kurelac népdalaiban körülbelül 30 lapon 9 *mesto* ellenében (Jačke, 120., 126., 138., 144. kétszer, 145., 146., 147. l. kétszer) csak egy *misto*-t találtam a 132. lapon; *mesto*-t mondanak az Arbe szigetén is, Kukuljević glagolita okirataiban lapozgatva is többször bukkantam *mesto*-ra a 87. sz. okirat utolsó sorában, a 111. sz.-ban, a 114. sz.-ban kétszer stb. Igen gyakran találjuk a mi misekönyvünkben a *pred* alakot *prěd* mellett. Mikuličićnél is *pred* e praepositio alakja, a glagolita okiratokban minduntalan találkozunk ezzel az írással, úgy hogy szükség sincs idézetre, csak a 110. számú okiratra akarok hivatkozni, mert ott 2 *pred* praepositioval szemben a belőle képzett *napridati* ige *i*-vel van írva. A szerdát

¹ Archiv f. slav. Phil. V. évf. 183. l.

² Kušar. Rad, 118. k. 3. l.

is nyilván *sreda*-nak hitták a közéletben is, soha i-s alakot nem találtam, ê-t ritkán, a rendes írás, ha a szó nincs rövidítve (*sřda*), a *sreda* (p. o. *v3β*, *v4δ* kétszer, *v5α*, *g1δ*, *d6β*.)

Természetes, hogy egy pár esetről, a mely véletlenül föltűnt nekem és a melyet kijegyeztem, nem lehet semmi biztos következtetést levonni, de a kérdés figyelmet érdemel és Milčetić-tyel szemben, a ki — igaz, más nyelvmélekről szólva, — az *ê:e*-ben inkább az egyházi nyelv hagyományos kiejtését hajlandó keresni, határozottan hangsúlyozandónak vélem, hogy különösen az *e* írásban a mindennapi *e*-s kiejtés nyomát kell keresnünk.

E helyen emlitem, ámbár a tünemény magában véve nem kizárólag čakav vonás, hogy *ž* helyett *r*-t találunk *jure* »jam« szóban, a mely gyakran váltja föl a *juže* alakot, így mindjárt az első lapon a jobb hasáb második sorában, előfordul azután az első levél 3. hasábján is, a 3. levél 3. hasábján stb. Érdekesebb egy másik eset, a melyben *r* mutatkozik *ž* helyén: *i prišadšago ka mnê ne izrenu vani*. (o7β.)

A hangtani sajátságokon kívül tudvalevőleg a *ča* »quid, quod« névmás is a *ča*-nyelvjárás ismertető jele, hiszen nevét is ettől kapta. Találkozunk is vele, ámbár fölötte ritkán. Nekem mindössze kétszer tűnt föl, egyszer a rubrumban, a hova a nép nyelve könnyebben behatol, mint a mise szövegébe, még pedig az első ív 3. levél első hasábján: *sami .v. dni ča estī na veliki pētki*, másodszer egy oratióban, a mely azonban, a mint már egy ízben említettem, újabb keletűnek látszik és máshol nem található, ez a misekönyv utolsó lapján álló utolsó oratio, a melyben azt olvassuk: *da to ča dlžne službê ofičemī služimo*.

A népies nyelv különben elejétől végig ki-kiri az egyházi nyelv burkolata alól, lépten nyomon találkozunk p. o. a ritkább *ize* mellett a népies *ki* névmással, még pedig liturgikus szövegben is. A rubrum meg épenséggel át-átcsap a nép nyelvébe, így pl. egy helyen (a2δ.) azt olvassuk: *znamši ošee na ořci ka e naikašna po paramii gřri se gi sřmī prezī preklonimī kolna ka ore buduēi svršena govřet se dužna spořnutē čtu bo se pařmie breži tiřla* — néha meg mintha teljesen meg is feledkeztek volna, hogy egyházi könyvet írnak vagy szednek, így a már egy ízben más összefüggésben említett rubrumban, az első levél 3. hasábján találjuk: *da ako e vće pořvř v řsti mogu reći polahku ali pojući*

misu ku ote!! Ide tartozik a minduntalan ismétlődő *totu* (reci) is és sok mindenféle apróság, a melyre nem akarok itt kiterjeszkedni. Csak két ilyen apróságot akarok itt a sok közül kiragadni, mert figyelmet érdemel.

A mi misekönyvünk első lapján azt olvassuk, hogy *vihitĩ* se »eripi.« A *vi-* (eredetileg *vy-*) igekötőt Šafařík Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus (Prága 1858.) című értekezésében a glagolita források jellemző sajátjai közé sorolta. Miklosich az egy pár évvel később kiadott Lexicon palaeoslovenicum című munkájában helyesen azt mondja: »vy praepositio a lingua palaeoslovenica aliena«, de ha úgy folytatja, hogy »legitur vero 1. in fontibus russicis et 2. in libris glagoliticis senioris aevi: in ambos e lingua russica irrepsit«, már nem adhatunk neki igazat, mert a horvát glagolita forrásokban jóval korábban mutatkozik, mintsem az orosz nyelv hatása. A legrégebb horvát glagolita misekönyvek teljesen mentek az orosz hatástól, mégis nemcsak az első és harmadik kiadásban olvassuk ugyanazt a *vihititi* se igét, hanem a Novak- és Hervoja-féle kéziratokban is. Miklosich az Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen című 1886-ban megjelent művében (*vy*2 alatt, 397. l.) csak némileg igazítja helyre téves állítását, mikor azt mondja: »dieses vielleicht mit *vũnũ* verwandte praefix, jezt nur dem č. p. os. ns. klr. wr. und r. bekannt, wurde ehedem auch in andern sprachen gebraucht, die jetzt nur *izũ* verwenden.« Látni való, hogy a ča-nyelvjárást, vagy a mint ő nevezi, a horvát nyelvet (*kr.*=kroatisch), nem említi azok közül, a melyekben ez az igekötő még ma is él. A példák között azonban mégis említ két »horvát« példát is. Több példát találni Milčetićnek a quarneroi szigetek ča-nyelvjárásáról írt értekezésében, a hol összeállítja a régebben kimutatott eseteket és egy pár újat is közöl¹ Ezekhez csatlakozik a mi *vihititi* se igénk is, a melyet ugyan már Šafařík is említett, de a nélkül, hogy forrásait megnevezte volna.

Egészen más természetű egy másik apróság, a melyet szóvá akarok tenni. Ez az *ograciê* alak, a mely *oraciê* (= lat. *oratio*) mellett a mi különben olyan pontos szedésű misekönyvünkben annyszor ismétlődik, hogy sajtóhibának nem szabad tekintenünk, hiszen

¹ Rad, 121. k. 129. s. köv. l.

sajtóhiba alig is van a mi misekönyvünkben. Olyan gondosan szedett és javított nyelvemlékben, mint a mienk, egyetlen egy olyan hely, mint a milyen a 2. iv 6. levél 2. hasábján található, elegendő volna, hogy az *ograciê* alakot nem sajtóhibának, hanem a nép ajkán tényleg élő alaknak nézzük. Az illető hely így hangzik: ot oktabi efifanie dari do očišćenîe po *ogracii* dnevnioi govore se ove *ogracie*. Hogy félreértés ne keletkezzék, külön meg kell említenem, hogy *oktabi* és *efifanie* szintén nem sajtóhibák, hanem sűrűn előforduló népies alakok. De előfordul az *ograciê* más helyen is, így pl. az *a1δ*, *b8α* hasábokon stb., előfordul más forrásokban is p. o. a glagolita missale első kiadásában (*b4γ*.), a Hervoja-féle kéziratban is Misa prositi vĕre i ljubve, *ograciê* (l. Jagić értekezését: 33. l.), megtaláljuk a nép nyelvén írt glagolita okiratokban is, így p. o. Kukuljević gyűjteményében a 118. sz. okiratban ezt olvassuk: a popi imiite vsaki petak prikladati *ograciju* za moju dušu. Nyilván való, hogy az idegen *oraciê* (olv. oracija) a jól ismert olasz *grazia* hatása atatt öltötte ezt az *ograciê* alakot és hogy ez utóbbi alak szélteben el volt terjedve az olaszokkal vegyest lakó horvátoknál. Hogy a glagolita forrásokat milyen fölületesen használták föl a különben bámulatatos szorgalommal készült nagy horvát-szerb szótár számára, a melyet a horvát akadémia ad ki, azt bizonyítja az a tény, hogy e minduntalan előforduló *ograciê* (=ogracija) a szótár szerkesztői előtt ismeretlen maradt, mert csak így érthető, hogy a *gracia* szó alá került egy hely, a hol mindig csak *ogracija*-ról, azaz oratio-ról, imádságról van szó. Nem szolgálhat mentségül, hogy Kukuljevićnél nem csak az illető hely van hibásan lenyomtatva, hanem az *ogracija* szó ugyanabban az okiratban még háromszor van hibásan közölve, mert az összefüggésből egészen világosan kitűnik, hogy itt miről van szó: Frangepán Márton lelke üdvösségeért minden szombaton egy misét kell mondani Sztíz-Mária tiszteletére, ezt pedig meg kell toldani a szent keresztről és a bűneinkért szóló oratióval (de s. cruce és pro remissione peccatorum). Az egész hely tehát, a mely Kukuljevićnél: Acta Croatica 88. l. 68. sz. a. található és 1460-ból származik, helyesen így olvasandó: »o(vim') zakonom', da imaju služiti za naše grihi ednu (misu)vsaku sobotu od' nina naprid' vikuvienim zakonom' na čast bžnoe dvi Marii misu šte Marie, prikladajuć drugu *ograciju* (Kukuljevićnél *o graciju* két szóban), šgo križa, a tretu *ograciju*

(Kukuljeviénál megint *o graciju*) za naše grihe. I tu misu i s timi *ograciemi* (Kukuljeviénál csak *graciemi*!) da imiite sluziti dok im' smo živi, a konac' naših' dni da imiite služiti misu za mrtvih' za našu dušu sa *ograciemi* (Kukuljeviénál *o graciemi*) onimi, ke pristoe.« Ebből látható, milyen botlás, ha az akadémia szótárában *gracija* alatt ezeket olvassuk: »f. gratia tal. grazia. a) milost. — od XV. vijeka kod sjevernijeh čakavaca. Imaju služiti jednu (misu) ... prikadajuć drugu o graciju sv. križa Mon. Croat. 88. (1460)«!

Mielőtt a hónapok és napok neveire áttérek, még egy hangtani apróságot akarok fölemlíteni, mert a mi nyelvemlékünk e tekintetben eltér attól a nyelvemléktől, a melyet Milčetić írt le. Milčetić azt mondja, hogy az Ivančić-féle Zbornikban az *l* vocalis soha sem változik *u*-val, következtetést is von le ebből a tényből.¹ A mi misekönyvünkben ugyan nem ritka az *l* mássalhangzók közt, de itt nyilván csak az egyházi szláv nyelv tradíciójának veendő, mert ez *l* helyett többször találjuk a horvát-szerb nyelvet jellemző *u*-t (v. ö. a *zemlja* »föld«-ből származó *Zemun* »Zimony« nevet a régiesebb német *Zemlin* elnevezéssel). Igaz ugyan, hogy olyan alakokat találunk mint *plna* (a3β.) *usplnit* (a2α.) *naplnivše* (a2β.) de ezek aligha tüntetik föl a nép kiejtését, mert az appendix első levelének 3. hasábján azt találjuk, hogy *punie* »plenius«. Az első lapon olvasható *slnci* mellett ott találjuk (a5β.) a már egyszer említett od *vstoka sunca* kifejezésben a népies alakot. A *dužna* spomenutē olvasható a a2δ. hasábon a már fönt említett *dlžne* vagy a 9. quat. 8γ. hasábján található *dlžani* írásban tehát csak az egyházi alak megőrzését kereshetjük. Az első lapon az evangelium szövegében azt találtuk, hogy *obleimse* »induamur«, az i4α hasábon ellenben a rubrumban, tehát olyan helyen, a hova a népies kiejtés könnyebben behatol, azt olvassuk, hogy *izvuci* se ot rizī crikveniĥ.² A missae votivae között találtunk egyet (l. III. f. 24. sz. a.), a melynek czime: Mš pršti *suz* »missa ad poscendas lacrimas.«

¹ Starine, XXIII. k. 53. l. »Slovčano *l* ne prelazi u našem spomeniku nikada u *u* ... Taj pojav potvrđuje misao o vokalskom *l* u Hrvata. U selu Risiki na otoku Krku živi *l* sonans još i danas.«

² *Jzvuci* se »vetközzél« ellentéte az *obuci* se »öltözködjél« kifejezésnek, a mely *obvuci* helyett áll — *v b* után rendszeren elvész a szláv nyelvekben.

Népiesek a *hónapok* és *napok* elnevezései is és azért említést érdemelnek e helyen, ámbár máshonnan is ismeretesek. A hónapok nevei a következők: *Envari*, *Pervari* (érdekes a Hervoja-féle kéziratban található *Vervari*), *Marači*, *Aprili Mai*, *Ijuni*, *Ijuli*, *Augusti*, *Sektebari*, *Oktebari*, *Novembari*, *Dektebari* (e mellett találtam egyszer a Propriumban decz. 6-ika alatt *decembari*, alakot is). A hónapok e neveiről szolt már Jagić is és rámutatott arra, hogy részben a görög nyelv hatása látszik meg rajtuk.¹ A görög hatást legvilágosabban mutatja a *Pervari* v-je (a p az idegen f népies átalakítása, a milyennel még találkozni fogunk; az Asseman-féle evangelium *Ferüvari*-t ír). A görög nyelv hatása, a melylyel a keresztnevekben is találkozni fogunk, természetes nem volt közvetlen, hanem a görög nyelv hatott az ószlovénre — Czirill görögből fordította az egyházi könyveket, — az ószlovén forrásokból pedig átmentek a hónapok nevei a horvát-glagolita forrásokba és részben a nép ajkára is. Így magyarázható p. o. az *oktebari* név is, a mely az ószl. *oktēbrī* hű mása. Ebből került a *k* a *sektebari* névbe is, a mely régibb *septebari* (=oszl. *septebari*), helyett áll. Mindkettő hatása alatt lett *dekebari* (=dekebrī)-ből *dektebari*. *Novembari* ellenben az olasz-latin hatás nyomát viseli, csakúgy mint a *dektebari* mellett föl-fölötlő *decembari* alak. A fentemlített hónapnevekkel találkozunk a glagolita okiratokban is.

A hét napjai a mi misekönyvünkben a következő neveket viselik: *ponedilaki* (*ponedelaki*-ot csak egyszer találtam), *utoraki*, *sreda* (ritkán *srēda*), *četrtaki* (egyszer *četvrtaki* g6β), *petaki*, *sobota*, *nedila*. *Petaki* »péntek« mellett egyszer *peti*-t találtam: v *peti* po psce (k2β). egy alak, a mely az első kiadásban is előfordul p. o. v *peti* stoe uš 12 aplu. (a3γ.) Szakasztott olyan képzés az *utori*, a melyet egyszer *utoraki* »kedd« helyett találtam: v *utori* veliki (8 quat. 6a.) — az első kiadásban a keddek más neve, mint *utori*, úgy látszik, elő sem fordul. A *peti* elnevezés könnyen érthető, annyit jelent mint az »ötödik« t. i. nap (*peti* sc. danī), az *utori* is úgy magyarázható, ámbár a »második«-at *drugi*-nak mondják horvát-szerb nyelven, az *utori* csak egyházi kifejezés. De ha ezek mellett egyszer *ponedeli* vagy *ponedili* alakot találunk: v *ponđli* veliki (8 quat. 5γ.) és ha az első kiadásban *pondeli* a

¹ Missale Glagoliticum Hervoiae, 28. l.

hétfő rendes neve, ez csak a *peti*, *utori* alakok mintájára képződhetett. Az élő nyelvből nem ismerek ilyen alakokat. *Četrtaki* a horvát glagolita forrásokban rendszeren *v* nélkül található csakúgy mint a *četrti* sorszám név, a melyből képződött, a mi mise-könyvünkben mégis egy helyen *četvrtaki* alakot találtam. A *sobota* alak az egyetlen ismert alak a horvát glagolita forrásokban, szemben a horvát-szerb irodalmi nyelv *subota* alakjával. Kušar, a ki Arbe szigetének mai nyelvéből idézi ezt a *sobota* alakot, a latinból való származását tartja valószínűnek.¹ Milčetić nem kellő kapcsolatban említi a szót, mert *sobota*-t, az egyetlen használt alakot csak nem szabad olyan elvértve előforduló alakokkal egy sorba állítani, mint *okositi*: *okusiti* helyett, *kokavica*: *kukavica* helyett stb., a melyek máshol nem találhatók és valószínűleg könnyen érthető tollhibák, a glagolita *u* t. i. semmi egyéb, mint két egymás mellé irt *o*. Ha Milčetić nem hiszi, hogy a töle felsorolt példák csak tollhibák, és hivatkozik az éjszaki čakavoknak a kajkavokkal való érintkezésére, álláspontját legfeljebb azokra az alakokra nézve lehetne elfogadni, a melyek csak abban az egy nyelvemlékben találhatók, a melyből azt a pár példát idézi, valószínűleg azokra nézve sem, de a *sobota* szóra nézve semmi esetre sem, mert az mindenütt így és csak is így fordul elő. E szó más szláv nyelvekben is a latin nyelv hatása alatt olyan alakot öltött, a melyet nem lehet egy *sqbota* alakból magyarázni, a melynek a horvát-szerb köznyelv *subota* alakja szabályszerűen megfelel. Az ószlovén *sqbota*-val szemben a cseh, tót és lausitzi szerb nyelvben *subota*, a lengyelben *sqbota*, a polábban *sōbūta* alakot kellene várnunk, tényleg azonban a polábban *sūbūta* a szombat neve, valamennyi többi itt említett nyelvben pedig *sobota*-t találunk, tehát ugyanazt az alakot, mint a horvát glagolita forrásokban és a mai *ča* nyelvjárásban.

Még csak a keresztnévek tarka alakjaira akarok rámutatni, érdekesek ezek, mert híven föltüntetik a különféle hatások keresztezését. Első sorban említést érdemel a görög nyelvnek — ha nem is közvetlen — hatása, a melyet már fönt a hónapok neveinél is észleltünk. A görögös alakok itt is csak úgy magyarázhatók, hogy előbb az ószlovén egyházi könyvekbe jutottak és ezekkel

¹ L. Rad, 118. k. 15, 1.

együtt elterjedtek a horvátokhoz is. Például hozza föl Jagić a következőket, a melyeket a Hervoja-féle kéziratban talált, de a melyek nagybárra a többi glagolita forrásokban is találhatók: *Mavricie, Evsebie, Avgustin, Avdakt* (»Audactus«), *Mihail, Praktida, Klimant*. Én ezek közül csak egy nevet ragadok ki, hogy igazoljam, hogy a mi misekönyvünkben hasonló alakokkal találkozunk, de hogy egyúttal egy példán kimutassam, milyen ferdítéseken mentek gyakran keresztül a nevek. A latin Audactus-nak a zenggi misekönyvben is *Avdakt* felel meg, de a harmadik kiadásban a naptárban augusztus 30-ika alatt *Avdifakt*-ot találunk!

Nem említi Jagić azokat a neveket, a melyekben a latin *b* helyén *v*-t találunk, úgy mint az új görögben. Ilyen pl. a következőesen mindig csak *Ėkovĭ* (olv. Jakov)-nak irt Jakab név. Igen jellemző és bizonyítja a glagolita istentisztelet hajdan nagy elterjedését és népszerűségét, hogy a katolikus horvát nép mai nap is a glagolita egyházi könyvek révén elterjedt görögös *Jakov* alakkal nevezi a Jakabokat és hogy csak helylyel-közzel hallható a latinos *Jakob* alak.

Csaknem ép oly mély gyökeret vert a horvát népnél az *Elisaveta* (ejtsd *Jelisaveta*) »Erzsébet« név is e görögös alakjában, ámbár már a glagolita misekönyvekben is ingadozást találunk. A mi misekönyvünk az evangéliumbeli Erzsébetet *Elisavta*-nak írja (egyszer *a3γ*, kétszer *a1α*), a mit, ámbár nincs rövidítő jel a *v* fölött, valószínűleg *Jelisaveta*-nak kell olvasnunk. Ezt abból is következtethetjük, hogy Szent-Erzsébetet is, a melynek ünnepe november 19-ikére esik, *Elisaŭta*-nak írja egyszer a mi misekönyvünk, de már rövidítő jellel *v* fölött. Az utóbb említett alak a naptári részben fordul elő, míg a Propriumban az illető napon már a latinos *Elizabeta* olvasható, még pedig négyszer (a czimben *Elizaŭti* írást találunk, a szövegben egymásután *Elizabeti, Elizabēti* és *Elizbēti* olvashatók). A többi misekönyvekben is rést ütött a latin befolyás: míg a főt említett *Ėkovĭ-Jakov* mindenütt csak is így fordul elő, addig a Hervoja-codex *Elizabeta*-t ír a naptárban, a harmadik nyomtatott kiadás is a naptárban ép úgy, mint a Propriumban ezt az alakot tünteti föl, vajjon az evangéliumban is, azt nem tudom, csak úgy, a mint nem jegyeztem ki az első kiadásból és a Novak-féle kéziratból az illető helyeket.

A mai horvát nyelvben e korrán észlelhető ingadozás mel-

lett is a *Jelisaveta*-ból képzett *Jelisava* alak széltiben használatos, királynénkat csak is így hívják. A mellett előfordúl a *Jelisaveta* alak maga is és a *Jelisava*-ból képezett *Jelisavka* kicsinyítő. Minthogy azonban az egyházi nyelv latin, *Elizabeta* is hallható. Egészen újnak látszik a két alak kombinációja: *Elisabeta* ($s=sz$ b mellett!), talán csak tudákos alak; Jagić szóbeli közlése szerint körülbelül az utolsó 20 év alatt terjedt el a naptárak által. Én nemcsak a *Zvonimir* nevű naptár idei évfolyamában találtam, hanem Milčetićnek egy már említett cikkében is¹ Az akadémia szótárában, a mely a neveket is közli, ezt az alakot hiába keressük a betűsorrend szerint, csak véletlenül bukkanhatunk rá az *Alsabeta* cikk alatt, a mely így hangzik: »*Alsabeta* f. Elisabeth ispodredi *Elisabeta* Jeliasaveta. Samo u jednom spomeniku XV. v., ali se slovo *s* ne može pročitati. *Naše gospođe Al(s)abete* (piše ban Jvanis o svojoj ženi) Mon. serb. 279.« »(*Alsabeta* f. Elisabeth v. ö. *Elisabeta*, Jeliasaveta. Csak egy nyelvemlékben, a XV. sz.-ban, de az *s* betűt nem lehet elolvasni. *Naše gospođe Al(s)abete* (írja Jvanis bán feleségéről) Mon. serb. 279.)« De ez az *Elisabeta*, a melyre itt hivatkozás történik, a gondosan készült szótárban, a mint már említettem, a maga helyén nem található, a mi azt bizonyítja, hogy sem Daničić, a ki az anyag javarészét összegyűjtötte és az első 4 betűt maga szerkesztette is, sem a későbbi szerkesztő nem talált *Elisabeta* alakot a forrásokban. Az *Alsabeta* alatt található Elisabeth tehát nem tekinthető másnak, mint a címzó magyarzatának, *Alsabeta-Elisabeta* csak átírás féle. De maga az *Alsabeta* sem nagyon hiteles alak, hiszen épen az *s*, a mely bennünket érdekelne, a mint Daničić is mondja és a mint Miklosich kiadásából is látni (Monumenta Serbica, id. h.) már nem vehető ki az okiratban. Az egész alak tehát csak is Miklosich föltevésén, még pedig kétségkívül hibás föltevésén alapul, mert, úgy látszik, nem *s* hanem *z* hiányzik, a mi ez okiratban a *ž*-nek is jele, és a név valószínűleg *Alžabeta*-nak olvasandó — a kajkovok még ma is *Jalžabeta*, *Jalža*, *Jalžica*-nak hívják az Erzsébeteket, illetőleg Erzsiket — ugyan azzal a *zs* hanggal, a melyet hasonló okokból a mi *Erzsébet* nevünkben is találunk, a mely p. ö. a tót *Alžbeta*-ban is hangzik.

¹ Rad, 121. k. 112. l.

De térjünk vissza e kitérés után, a melyet szükségnek tartottam, mert szoros kapcsolatban áll a horvát keresztnevek fejlődésével, a horvát akadémia nagy szótárában található alakokra. Ha az *Alžbeta*, *Jalžbeta* alakoktól, a melyek megint másfelé mutatnak, eltekintünk, a szóban levő keresztnév hétféle változatban található, mint ép annyi külön kis czikkecskének feje: *Elizabeta*, *Jelisافتا*, *Jelisava*, *Jelisavet*, *Jelisaveta*, *Jelisavka*, *Jelisavta*! Ezek közül a második *Jetisافتا* és az utolsó *Jelisavta* érdekel bennünket, az utóbbi azért, mert misekönyvünkben három helyen rövidítő jel nélkül *Elisavta* írást találtunk, amaz pedig azért, mert az *f* azt bizonyítja, hogy *Jelisaveta* mellett a *Jelisavta* (ejtsd *Jelisافتا*!) rövidült alak tényleg megvan a nyelvben, úgy hogy a priori nem lehet tudni, szabad-e a mi misekönyvünkben az *Elisavta*-t *Jelisaveta*-nak olvasni, *e*-vel *v* és *t* közt. A *Jelisavta* alakot Milietić is említi írott forrásokból, a belőle lett becéző *Sافتa*-t pedig az élő nyelvből, Veglia szigetéről.¹ Az akadémia szótárából is látni, hogy a *v*-s alak, a mely utolsó sorban a görög kiejtésen alapúl és az egyházi szláv könyvek által jutott a horvátokhoz, ha nem is az egyetlen használt alak, mégis széltiben elterjedt, a mi megint csak is azt mutatja, hogy a glagolita istentisztelet hatása milyen nagy körre terjedt és milyen mélyre ment.

Több ilyen *v*-t is találunk a mi misekönyvünkben. Barabás neki *Varava* (9. quat. 8β kétszer); 9. quat. 8δ. lapján pedig háromszor olvassuk azt, hogy *eŕrěiski* »hebraice«; az *a4γ*. lapon azt írja hogy: *šlva Livaňva* »glória Libani«, a 9. quat. 7α. lapján *bī ō Līvana* prideti »Deus a Libano venies.« De már azt olvassuk, hogy: *Abraamu* (*o7γ*.), ámbár itt is *v*-nek kellett régebben lennie, mert nemcsak a Hervoja-féle kéziratban találjuk az *avraamlju* alakot (l. Jagić értekezését, 13. l. bal hasáb), hanem még a később nyomtatott 3-ik kiadásban is *Avraamov*-ot találtam a halotti misében.

Nem bocsátkozhatom itt a görög nyelv e közvetett hatásának további kutatásába, csak is egy nevet akarok még említeni, a melyet Jagić nem hoz föl, az *Ilija* nevet, a mely szemben a latin »Elias« névvel mindig azzal az *i*-vel hangzik még mai napig is, a mely az egyházi szláv nyelvben rendesen a görög *η*-val szemben áll.

¹ L. Rad, 121 k. 112. l.

Attérek most már a nevekben észlelhető *népies* irányra. Legszembeötlőbb e tekintetben az idegen *f*-nek *p*-vé való változása, a melyről Jagié is említést tesz a Hervoja-féle misekönyvről írt értekezésében. (28. l.) Eredetileg nem volt *f* hang a horvát nyelvben — később *hv*-ből fejlődött: *hvala*: *fála* »hála« — azért más ajakhanggal helyettesítették az idegenből kapott szókban, első sorban *p*-vel. Így lett az olasz *focaccia*-ból a horvátoknál *pogača*, mielőtt tovább vándorolt mihozzák, a *paszuly*, *palaczk* *p*-je is így keletkezett. Találkoztunk is már ilyen *p*-vel a hónapok neveinél, mert míg a február nevében a *pervari* szóban a *v* utolsó sorban görög hatásra vezethető vissza, a székezdő *p* népies átalakulást mutat. Ha a Hervoja-féle kéziratban *Vervari*-t találunk, akkor az *f*-nek csak más ajakhanggal való helyettesítését találjuk a szó elején. Ezt a népies *p*-t a mi misekönyvünkben az idegen *f* erősen szorítja, de azért elég nyomát találjuk, sőt egy-egy névben megmaradt mind mai napig, pl. a *Josip* névben — a mi misekönyvünkben következetesen *Osipī*, — a melyből az ismert *Josipović* vezetéknev is származott, vagy a *Stepan* névben, a mely a mi misekönyvünkben az i-tájszólás szokása szerint *Stipani*-nak hangzik. Az ingadozás a mi misekönyvünkben néha igen jellemző: május 1-ején *Filipi*-et olvasunk a naptárban, de a mellett »ad Philippenses« úgy hangzik hogy *k Pilipsiemī* (a2β.), június 9-én a Propriumban *Feliciēnī*-t találunk, a naptárban ellenben *Peliciēnī* áll, a latin »praefatio« hol *profaciē*, hol *propaciē*, így aztán nem csoda, hogy az idegen »epiphania«-nál az ellenkező változást is találjuk: *efifaniē* *epifaniē* mellett.

Ránk magyarokra nézve különösen érdekes az a sok eset, a hol latin, illetőleg olasz *s* helyén *š*-et vagy *ž*-t találunk. Hogy a keresztnevekben a sziszegő a szerint változik, hogy honnét került a név, azt már az Erzsébet név horvát másain észlelhattük. Ott a latin hatásnak tulajdonítottuk, ha a zenggi misekönyvben és a későbbi forrásokban egészen a mai napig *Elizabeta*-t találtunk, *z*-vel, szemben az ószlovén hatására visszavezető *sz*-es *Jelisaveta*, *Jelisava* alakokkal. Hogy helyes nyomon jártunk, azt ebben az esetben kétségtelenné teszi a *z*-vel párosuló *b* szemben az *sz*-szel járó *v*-vel. Ha a mi *Erzsébet* szavunkat hasonlítjuk össze az említett két alakkal, a sziszegőnek olyan fejlődését találjuk, a mely megint más hatásra vezetendő vissza: benne a velencei kiejtés-

ben a köz-olasz *z* helyén hallható *zs* tükröződik. A mint láttuk, a horvátoknál sem egészen ismeretlen egy ilyen *zs*-alak; a kajnyelvjárásban még ma is *Jalžabeta* alakot találunk. Ha egy pár név, úgy mint *Jelisava*, *Josip*, egészen a mai napig megőrizte a horvátban a görögös kiejtés nyomát, az rendkívül érdekes, abba bele van temetve a horvátok művelődéstörténetének egy régi, már csaknem elfelejtett mozzanata, de e gyér maradványok mellett ott találjuk a latin hatást és végre számos néven, számos közkeletű szón a velencei hatás félreismerhetetlen bélyegét, különösen ha a régi glagolita okiratokat forgatjuk. Ha p. o. egy 1491-ben kelt okirat így kezdődik: *Fratar Mihal vikariš kloštra* »Mihály szerzetes, a kolostor vikáriusa« (Kukuljević *Acta croatica* 131. sz.), olyan sajátságos módon üti meg fülünket az a megszokott *s* (*š*), a melyet a horvátok is arról a vidékről kaptak, a honnan magyar és horvát egyaránt annyi keresztnévét, annyi szavát és a mi mind ennél jóval fontosabb, latin írástudását kapta. Ilyen nevekkal találkoztunk már a mi misekönyvünk utóiratában is; ott olvassuk a még ma is egyedül használt *Blaž* »Balázs« és *Gašpar* »Gáspár« neveket, de találunk sok más névben is *s*-et (*š*) vagy *zs*-t (*ž*), ámbár egészben véve az *sz* (írva *s*) dominál, a mi részben bizonyosan a fönt említett egyházi szláv könyvek révén közvetített görög hatásnak tulajdonítandó, részben azonban a velencei kiejtéssel szemben álló közolasz kiejtésből származik — utóbbi esetben *sz* mellett *z* található, valahányszor az olaszban zöngés a sziszegő. *Š*-t találunk p. o. a következő nevekben: *Šikst* Sixtus, *Šebestiēnī* Sebestyén, *Felicišimī* Felicissimus, *Šabina* Szabina, *Dēonožij* Dénes, *Ruštiki* Rusticus, *Kališti* Callistus, *Fauštinī* Faustinus. Ehhez illik a latin sequentiából lett *šekvenciē* és az ostyának megfelelő *oštja*. De hogy a mellett mennyire hatalmas az *sz*, azt látni a sokkal számosabb *sz*-es alakokból, a milyenek *Priska*, *Skolastika*, *Maksimiēniī*, *Soteria*, *Krstina*, *Justiniī*, *Anastasij*, *Saturnij*, *Damasī*, *Silvestariī*, *Susana*. Sőt még olyanokat is találunk, mint *Tomasī* és *Simun*, illetőleg *Simeon*. Ez utóbbi nevek azért föltűnők, mert *Tomasī* helyett a glagolita okiratok rendszeren *Tomaši* alakot mutatnak, Kukuljević indexében csak egyszer találunk *Tomas*-t, nyolczszor *Tomaš*-t, egyszer a *Tomas*-ból képzett *Tomasović* vezetéknévet, ellenben hétszer *Tomasić* nevű személyt és egy *Tomašković*-ot. *Tomaš* még ma is jára-

tos a čakavoknál és kajkavoknál, az irodalmi nyelvben a *Toma* alak járja.

A *Simun* és *Semion* azért föltűnő, mert mai nap is még használatos a *Šimun* »Simon« alak, régebben meg éppenséggel gyakori: Kukuljević indexében csak egy *Simun* nevű papot találunk, *Šimun*-t ellenben háromszor (egyebek közt egy 1526-ban kelt okiratban a modrusi püspök nevéül *Šimun*-t találunk), a belőlük képezett vezetéksnevek is a *Šimun* alakot járatosabbnak tün-
tetik föl a *Simun*-nál: *Šimunčić* egyszer található, *Šimunić* három-
szor, azonkívül egy *Šimunovac* birtokkal is találkozunk. Ezzel szemben a mi misekönyvünkben mindig csak *S* (*sz*)-es alakot találunk, még pedig nemcsak a nagypénteki passióban, a hol három ízben ismétlődik *Simuni* Petari, meg a Propriumban, a hol október 28-dika alatt *Simuni*-t találunk, hanem a népies befolyásnak inkább kitett naptári részben is, a hol az említett napon *Simuni* van bejegyezve, október 8-dikán pedig Zára városának védőszentje *Semioni* néven van fölemlítve. A harmadik kiadás legalább ezen az utolsó helyen a népies *Šimun* alakkal él, különben pedig teljesen összevág a mi kiadásunkkal.

Hadd említsek itt még egy érdekes ingadozást, a melyet Jagić a Hervoja-fele misekönyvből mutatott ki: ott augusztus 3-dikán István vértanút a népies *Stipani* néven találjuk a naptárba bejegyezve, de augusztus 20-dikán azt olvassuk, hogy *Štifana* krala ugrskoga, a mi a magyar *István* név hatása lehet, a mint ezt már Jagić is — ámbár kételkedve — állítja.¹ A zenggi misekönyvben az első helyen *Stipani*-t találunk, augusztus 20-dikán

¹ Litera *š* cum hungarico *s* in István cohaerere videtur. (28. l.) A horvát-szerb nyelvben van ugyan egyebek közt *š*-sel hangzó *Šćepan* alak is, de itt az *š* csak a rá következő *ć* hatása alatt fejlődött egy rendes hangtani törvény következtében, v. ö. *list* »levél«, *lišće* »levelek.« *Šćepan* mellett van egy *Stjepan* alak, a horvát irodalmi nyelvnek rendes alakja, a čakavok rendszeren *Stipani*-t mondanak. Az *š* tehát a *Štifan* alakban nem keletkezhetett a horvát nyelvben magában. De nagyon könnyen kerülhetett egy *š*-es alak az olasz *Stefano* név velencei kiejtéséből, úgy a mint *stampare*-ből *štampati* lett, *posta*-ból *pošta* stb. stb. Ha *Štifan*-féle alak csak a Hervoja-fele misekönyvben az említett helyen fordulna elő, akkor az igaz, alig gondolhatnánk másra, mint magyar hatásra, de előfordul Kukuljevićnál, ámbár az indexbe nincs fölvéve, a 22. sz. okiratban egy »priur *Štipan*«, »*Štefan*« alak pedig többször található, csak úgy, mint a belőle képezett *Štefanić* és *Štefković* nevek.

Szent-István nevét nem nyomtatták be, csak később írta valaki a lap szélére azt, hogy *Stipan* kral, a miből most már csak *st* látható a felső sorban és *kral* (az l-nek csak első fele maradt meg) az alsóban.

Hogy mennyire tarkák különben is a nevek alakjai, arra hadd szolgáljon például Mihály arkangyal neve, a mely *Mihael*, *Mihail* és *Mihovil* alakban fordul elő. A harmadik kiadásban ezekhez hozzá jön még egy negyedik alak is: *Mihal*.

De nem folytatom tovább. Lehetetlen egy könyvismertetés szűk keretében mindazokat a kérdéseket csak érinteni is, a melyek kapcsolatban állanak a horvátoknál valaha olyan elterjedt glagolita írástudással. Csak is annyit említettem föl, a mennyit szükségesnek tartottam, hogy a zenggi misekönyv jelentőségét, a melyért annyit áldoztunk, minálunk is megértsék. A mellett természetesen nem téveszthettem szem elől a főfeladatomat, hogy a mi misekönyvünkről olyan leírást adjak, a mely a tudományt is valamennyire előbbre viszi. Vannak, tudom jól, olyan részletek az értekezésben, a melyek elriaszthatják a nemszakértőt, de azért reménylem, akad mégis ezek között is, a ki legalább végig lapozza dolgozatomat, hogy tájékozást nyerjen sok olyan kérdésben, a mely a horvátokra nézve fontos és épen azért ránk nézve sem lehet közömbös. Ha a magyarok története szoros kapcsolatban áll a horvátokéval, úgy hogy lehetetlen az egyik nép történetét megírni vagy akárcsak meg is érteni, ha nem ismerjük a másikat, akkor nem hűnyhatunk szemet a horvát nép életébe valaha olyan mélyen bevágó kulturális mozzanat előtt, mint a milyen a glagolita istentisztelet és minden, a mi vele összefügg.

Hibaigazítások. Az első közleményben, a mely a Könyvszemle 120—149. lapjain jelent meg, kijavítandók a következő apró, de mégis kicsit zavaró sajtóhibák: a 127. l. 4. jegyzete 2. sorában *pro* h. olvasd: *po*; a 131. l. a 21. sorban *sem* után vessző (,) a 23. sorban *könyvet* után pontos vessző (:) teendő; a 113. l. 11. s. *Čurila i* (két szóban) olvasandó; a 136. l. 7. s. alulról *navlašnih* olvasandó; a 145. l. 54. sz. a. *nepldne* h. *nepldno*, u. o. 5. sz. a. *Mša* h. *Mša* olvasandó; a 146. l. 78. sz. a. a fölkiáltó jel (!) törleendő; a 147. l. 3. sor alulról *Šekvenci* és *mr̃rh̃* közt a *za* szócska maradt ki,

A KÖTELES PÉLDÁNYOK KÉRDÉSE.

FÜLÖP SÁNDORTÓL.

A közművelődés terjesztésének egyik legfőbb és leghathatósabb eszköze a közkönyvtárak intézménye lévén, kell, hogy minden művelt állam ez intézmény megalapítását vagy felvirágoztatását elsőrangú feladatai közé sorozza. Áthatva e meggyőződéstől, a nyugat kulturnépei versenyre kelnek egymással e fontos feladat betöltésében.

Nálunk — valljuk be őszintén — e tekintetben még vajmi kevés történt. Kutatván pedig e téren való elmaradottságunk okait, azokat egyrészt a multak szerencsétlen politikai viszonyaiban, másrészt az elmúlt évtizedek kedvezőtlen pénzügyi helyzetében fogjuk megtalálni. Mert, míg a század elején az államhatóságok a nemzet szellemi föllobbanásának legkisebb szikráit is elfojtani törekedtek, addig a század derekán és végén önállóságát visszanyert állami életünk vezetői az égetőbb szükségletek kielégítésére kellett hogy irányozzák összes figyelmüket. Így állott aztán elő a helyzet, hogy könyvtáraink fejlődésének ügye semmiképpen sem áll arányban a nemzeti általános föllendüléssel.

Hála azonban az utóbbi idők kulturális ügyeit intéző állam-érfiaknak, a viszonyok már e téren is javulni kezdenek; s bár fez idő szerint nem is lehet sok reményünk arra nézve, hogy a könyvtárak előmozdítására szánt állami dotáció jelentékenyen felemeltessék, mindazonáltal nagy bizalommal tekintünk a jövőbe, mert olyan országos intézkedés küszöbén állunk, mely gyökeresen meg fogja javítani könyvtárügyünk állapotát s rohamosan fogja arra a fokra fejleszteni, amelyen a többi kulturnépek könyvtári intézménye áll.

Ez az óhajtott intézkedés a köteles példányok beküldésének nálunk csaknem egy század óta vajudó ügyét van hivatva törvényhozásilag rendezni. A nyomdatermékek köteles példányainak beszolgáltatását a legtöbb európai államban már a mult század elejétől fogva törvény szabályozza. E törvények genezise a cenzurával kapcsolatos, s eredetileg nem is volt egyéb céljuk, mint az államveszélyes könyvek elterjedésének megakadályozása. E cél-

ból az arra illetékes hatóságok a nevezett törvény alapján bekövetelték vagy a kéziratot, vagy a kefélenyomatot s aztán magát a nyomtatványt is. Később a rendőri felügyelet gyakorolhatása volt e törvény indító oka, mi céljaiban meglehetősen azonos volt a cenzúrával. Ebből fejlődött a nyomtatványoknak ellenőrzés céljából való bekövetelése még olyan államokban is, amelyek cenzúrát többé nem gyakorolnak. Ennek az intézkedésnek tehát többé nem az a célja, hogy veszélyesnek tartott sajtótermékek elterjesztésének gátat vessen, hanem csupán annak ellenőrzése, nem ütközik-e egyik-másik nyomtatvány a sajtótörvényekbe, hogy ekként az esetleges kihágás megtorolható legyen. Az ily módon felhalmozódó könyveket s egyéb nyomdai termékeket a hatóság aztán rendszerint átadta valamely, e célra megjelölt közkönyvtárnak. Így lépett előtérbe a megőrzés, vagyis a tudományos értékesítés szempontja úgy azokban az államokban, melyekben a cenzúra még főnáll: Orosz- és Törökországban, Japánban és Egyiptomban,¹ mint azokban, ahol a sajtószabadságot — miként nálunk is — alaptörvények biztosítják.

Még határozottabban lép előtérbe a tudományos értékesítés szempontja a beszolgáltatás azon rendszerénél, mely a privilegiumokból származik. Némely állam ugyanis a nyomdai szabadság fejében, ami bizonyára igen becses dolog volt az azt elnyerő nyomdászra nézve, mintegy ellenszolgáltatul, a nyomtatandó művekből több vagy kevesebb példányt biztosított már a szabadságlevelben a saját tudományos intézetei, jelesen közkönyvtárai részére. Nagyon természetesen, mentől értékesebb volt valamely országban az ilyen nyomdai szabadság, annál több példányt kötött ki magának a privilegium adományozója. Így pl. Angolországban a század elején minden szabadságomtulajdonos 11 példányt volt köteles beszolgáltatni.² Az északamerikai törvényhozás pedig az 1846-ban hozott törvény alapján mindazon művekből s más nyomtatványokból, melyeket szerzőjük az utánnyomás ellen biztosítani óhajt, melyeknek tehát az állam hatályos jogvédelmet nyújt, egyúttal két példányt meg is követel tudományos intézetei részére. Az összes megjelent s állami jogvédelmet élvező művek egy pél-

¹ Vogel: Historische Übersicht der Verordnungen wegen Ablieferung von Pflichtexemplaren an öffentl. Bibliotheken. Serapeum. V. u. VI. Jahrgang.

² Annual Register. 1814. Append. to Chronicle 334. 1.

dánya a kongresszus könyvtárának, egy második példánya pedig a Smithsonian Institutionnak jut.¹

Végre kizárólagos a tudományos értékesítés szempontja az úgynevezett tanulmányi köteles példányoknál, mely rendszer többek közt Poroszországban és Ausztriában, s az itteni minták alapján 1881 óta Szerbiában és 1885 óta Romániában is törvényhozási aktussal van bevezetve.

E rendszer célja tisztán a tudomány, vagy jobban mondva a közművelődés előmozdítása és terjesztése. Fontos nemzeti érdek, hogy egy nemzet irodalmának összes termékei összegyűjtessenek s a késő unokák számára is közkincset képezzenek. Ez az elv lebegett mindazon törvényhozások szemei előtt, melyek a tisztán tanulmányozás céljából bekövetelt köteles példányok rendszerét fogadták el.

Ezen szempontokból indul ki s ezen elvnek hódol az a törvényjavaslat is, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter nemrégiben tárgyalás végett a magyar törvényhozás elé terjesztett, s amelytől könyvtárügyünk gyors felvirágzását és közvetve kultúránk üdvös haladását méltán várjuk mindannyian.

A köteles példányok kérdése egyébként nem mostanában vetődött nálunk sem felszínre. Majdnem száz esztendő kellett hozzá, míg idáig jutottunk. A magyar, illetve Magyarországon produkált nyomtatványok beküldését legelőször egy 1804 február 28-án kelt helytartósági rendelet tette kötelezővé, mely rendelet természetesen csak az akkoriban nálunk is dívó cenzúrának volt egyik eszköze, s így a helyett, hogy a nemzeti kulturának előmozdítását eszközölte volna, inkább lenyűgözte azt. A tudományt és közműveltséget szolgáló első lépést e téren csak 1840-ben tettük meg, megalkotván az 1840. évi VI. tcz.-ket, melynek 11. §-a szerint: »Ő Felségének megegyező kegyelmes akaratjával a Magyarországon és ahhoz kapcsolt részekben kinyomtatott minden munkából a magyar tudós társaságot (azaz: a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárát) egy példány illeti.« Már ezen törvényhozási aktusnál tisztán a tudomány és közművelődés érdeke dominált, valaminthogy szintén e nagy fontosságú nemzeti érdek vezérelte

¹ Public Libraries in the United States of America. (Washington, 1876.) I. k. 280. l.

az 1848. évi XVIII. tcz. 39. és 40. §§-ainak megalkotóit, mely §§-ok azonfölül, hogy a nyomdatulajdonosokat hiteles könyvek vezetésére kötelezték, melybe minden nyomtatvány elkészültének ideje, valamint alakja, címe, vagy ismertető tartalma, a kötetek, példányok és ívek száma bejegyzendő, még két köteles példány beküldését is elrendelték, az egyiket ellenőrzés céljából a hatóság, a másikat pedig tudományos közhasználatra a hatóság útján a Magyar Nemzeti Múzeum számára. Sajnos! úgy az 1840. évi VI. mint az 1848. évi XVIII. tcz. jórészt írott malaszt maradt, melynek a nyomdatulajdonosok közül csak az tett eleget, aki éppen akart. Aki beküldötte sajtótermékeit, elfogadták tőle; aki pedig nem küldötte be, nem nagyon kérték tőle számon, vagy ha kérték is, nem sokat adott a kérésre, mivelhogy a két üdvös törvény közül egyiknek sincs büntetőjogi záradéka. De, valljuk meg az igazat, nemcsak a büntetőjogi záradék hiánya, hanem a hatóság útján való nehézkes, körülményes beszolgáltatás is szerfölött megnehezíti dicséretes intenczióit e törvénynek, mely még ma is hatályban van. Hiába valónak bizonyult minden felszólítás, pedig később a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára ezzel sem fukarkodott, de hiábavalók voltak a miniszteri körrendeletek is, a köteles példányok beszolgáltatása oly lanyhán folyt, hogy a nemzeti múzeum már 1874—76-ban, a kultuszminiszterhez terjesztett könyvtári jelentéseiben felpanaszolni kénytelen, hogy »több vidéki nyomda évek óta semmit sem küldött be,« s már ekkor azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy az állapotok gyökeres javulása csak újabb törvényhozási ténytől, nevezetesen pénzbírság kirovásától várható.¹

A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága által emelt többszörös panaszok nem hangzottak el viszhang nélkül. A képviselőházban a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak majdnem minden költségvetésénél hangok emelkedtek, sürgetve e fontos kulturális ügynek rendezését, mígnem 1893 márczius 21-én fordulóhoz ért a dolog. E napon történt ugyanis, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum tételének tárgyalásakor Zichy Jenő gróf emelkedett föl szólásra és a múzeumi könyvtár érdekében jeles és eredményében rendkívül fontos beszédet mondott. Érvelésében

¹ Magyar Könyvszemle, 1876. évf. 224. l.

abból indult ki, hogy intézményeinkkel itt az alapító szellemét kell ápolnunk, ki első sorban a nemzeti művelődésnek akarta megteremteni örök időkre szóló letéteményesét. Ezért sürgeti a természetrajzi táruk kihelyezését is és a tulajdonképpeni két nemzeti múzeumi tárlatnak: a régiségtárnak és könyvtárnak hatásosabb eszközökkel való támogatását. A bajok orvoslásánál szerinte első sorban a könyvtárt kell az intézkedésre legilletéke-sebb fórumnak figyelembe venni. Állításának igazolására kimutatta, hogy az 1848. évi XVIII. tcz. 39. és 40. §-a büntetőjogi záradék nélkül egyáltalán nem életképes, s hogy e miatt a könyvtár nyomtatványi osztályának évről évre pótolhatatlan veszteségei vannak. Részletes indokolás után tehát a következő indítványt terjesztette a képviselőház elé: »Utasíttatik a kormány, hogy az elavult és meg nem felelő 1848. évi XVIII. tcz. 39—40. §§-ai helyett egy új, a fejlődött viszonyoknak teljesen megfelelő törvényt készítsen és azt mentől előbb terjeszsze a képviselőház elé.«

A törvényhozó testület, áthatva az ügy nagy kulturális jelentőségétől, Zichy Jenő gróf indítványát egyhangúlag elfogadta, valamint helyeselte azt is, hogy a nemes gróf a könyvtári dotáció 6000 frtos tételét 10,000 frtra kívánja emeltetni, s hogy a múzeumi ügyek állandó támaszául egy főrendekből és alsóházi tagokból álló bizottságot óhajt kiküldetni. A nemzeti kultúra minden barátja visszafojtott lélekzettel várta a miniszteri döntő fontosságú választ, midőn Csáky Albin grófot szólásra emelkedni látta. A kétség — ha ugyan egyáltalán volt valakiben kétség — mindjárt első szavaira eloszlott: a vallás- és közoktatásügyi miniszter minden részében helyeselvén az indítványt, készségesen elfogadta azt.

A következő 1894. évi költségvetés tárgyalásakor mindazonáltal hiába vártuk a közhelyesléssel fogadott indítvány keresztülvitelét, — a megígért törvényjavaslatot az egyházpolitika nagy hullámcsapásai a háttérbe sodorták s illetékes részről az be sem nyújtott. Már-már attól lehetett tartani, hogy a multkori nemes fellobbanás ezuttal sem lesz több a magyar közéletben annyiszor és bizony nem ok nélkül hangoztatott szalmatüznél. Csakhogy szerencsére résen állott ismét Zichy Jenő gróf s még abban az elkeseredéssel vívott óriási küzdelemben is egy táborba tudta gyűjteni a közművelődés harczosait. Hogy pedig áldatlan viszonyok csirájába ne fojthassák többé az általa képviselt moz-

galmat, a miniszter helyett ő maga nyújtott be a Háznak egy kidolgozott törvényjavaslatot a köteles példányok beszolgáltatásáról. A javaslat indokolása bár 1893 december 4-ére tüzetett ki, részletes tárgyalását mégis későbbre halasztották, mert a kultuszminiszter azt az érdemleges és általános tetszéssel fogadott nyilatkozatot tette ezen az ülésen, hogy már a kormány is elkészült a maga javaslatával s így czélszerűbbnek vélné, ha a részletes tárgyalást akkorra halasztanák, mikor már a hivatalból készített javaslat szövege is a képviselőház asztalára tétetett. És a ház csakugyan ilyen értelemben is határozott.

A korszakos egyházpolitikai reformok keresztülvitele és életbe léptetése, valamint a kultuszminiszteriumban beállott személyváltozások ezután ismét megakasztották rövid időre az ügy előbbrehaladását. E kis szünet azonban korántsem vált ártalmára az ügynek, mert a szakférfiak minden oldalról meghányhatták, megvethették a dolgot, a hiányokat pótolhatták, a fölösleges és az eljárást megnehezítő intézkedéseket törülhették. Éppen ez volt a célja a Dunántúli Közművelődési Egyesület által 1894. április 27-ére összehívott országos múzeum- és könyvtár-értekezletnek. Ez értekezlet ugyanis egy országos múzeum- és könyvtárbizottságot alakított, mely feliratot intézett az országgyűléshez az iránt, hogy a köteles példányok az illető törvényhatóság területén létező nyilvános könyvtárba is, ilyennek nem léteben pedig egyelőre a törvényhatóság levéltárába küldessenek. E feliratot az országgyűlés 1895 márczius 29-én tartott üléséből pártolólág adta ki a vallás- és közoktatásügyi miniszternek; ekként az eredeti törvényjavaslatnak tehát újra változásokat kellett szenvednie, ami a beterjesztésnek, — habár nem is hosszú időre, — mégis újabb elhalasztását vonta maga után.

Végre a folyó év elején elkészült a várva várt törvényjavaslat előadói tervezete és a kultuszminiszter tájékozási és véleményadás végett megküldte az összes érdekelt tényezőknek. Ez a tervezet hatályon kívül helyezvén a fenálló törvényeknek és más jogszabályoknak mindazon rendelkezéseit, melyek a nyomdatermékeknek tudományos czélokra szolgáló köteles példányairól szólnak, 16 §-ban nagy körültekintéssel és mély bölcseséggel intézkedik a tudományos czélokra beküldendő nyomdai köteles példányok ügyében. Átérezvén annak

a körülménynek a fontosságát, hogy gyakran az irodalmi és művészeti termékeknek legjelentéktelenebb, látszólag csak alkalmi érdekel bíró sokszorosításai is a későbbi tudományos bűvárlatnak fontos és nagyértékű okmányokat szolgáltathatnak, a nemzeti közművelődés érdekében, ezeknek a közkönyvtárakban való megőrzését, vagyis minden érdekesebb nyomtatvány kötelező beszolgáltatását, a törvény oltalma alatt, jogosult alapra fekteti. Mert, mint maga a törvényjavaslat indokolásában is hangsúlyozza, a nemzeti irodalom és művészet sokszorosított termékeinek gyűjtése és közhasználatra való bocsátása a nyilvános könyvtárakban érdekében áll úgy a nyomtatóknak és kiadóknak, mint a szerzőknek is, mert munkásságuk eredményét a feledéstől és pusztulástól a legbiztosabban megóvjá, és a szakkörök is leginkább a nyilvános könyvtárakban szerezhetnek összehasonlító tájékozást a bibliografiai és grafikai szempontból legtökéletesebb sokszorosítási eljárásokról. És igen helyesen jegyzi meg ugyanezen indokolás, hogy ez előnnyel szemben az a csekély anyagi veszteség, melyet könyvnyomtatóink és kiadóink szenvednek az új törvény rendelkezései által, alig jöhet tekintetbe, főleg ha meggondoljuk, hogy minden kiadásnál az esetleg hibás példányok kicserélése végett amúgy is fölös példányok készülnek és maradnak a nyomtatók, illetve kiadók rendelkezésére.

A törvényjavaslat szerint, eltekintve a sajtórendészeti célokra szolgáló köteles példányoktól, — mivel az ide vonatkozó törvényeket és más jogszabályokat e javaslat egyáltalában nem érinti, — a nyomtató minden Magyarországon nyomtatott, gépi sokszorosítás útján készült nyomdatermékből tudományos célokra három példányt tartozik ingyen beszolgáltatni, és pedig: egyet a Magyar Nemzeti Múzeumnak, egyet a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának, és végre egyet a nyomtató illetékes törvényhatóságának területén levő s a kultuszminiszter által erre rendeleti úton feljogosított múzeumnak, vagy ilyennek hiányában a törvényhatóság levéltárának. Kiterjed ez intézkedés joghatálya a Horvát-Szlavonországban, vagy a külföldön nyomtatott, de Magyarországon kiadott nyomdatermékekre is, mely esetben a beszolgáltatásról a kiadó köteles gondoskodni. E köteles példányok beszolgáltatásának kötelezettsége kiterjed minden néven nevezendő nyomdai termékre, mely gépi sokszorosítás útján készült, tehát a föld- és térképekre, a hangjegyekre, képes ábrázolásokra, stb. legyenek ezek szöveggel, vagy

szöveg nélkül, avagy mint valamely nyomtatvány kiegészítő részei. Sőt ha egy kiadáshoz tartozó példányok között bárminémű különbség van, eltekintve a papir minőségétől és a bekötéstől, akár a belső tartalomban, akár a külső forma egyéb eltérésében nyilatkozzék e különbség, a beszolgáltatás mindegyik változatra nézve kötelező.

A köteles példányoknak, magától értetődik, hogy teljeseeknek és hibátlanoknak kell lenniök, mert hiszen különben maga a czél illuzóriussá válnék. Új kiadásokból, még ha változatlanok is, avagy ha csak mint különlenyomatok és kivonatok szerepelnek is, újabb köteles példány szolgáltatandó be. Végül az iránt is intézkedik a javaslat, hogy mindig a jobb minőségű papíron nyomott, és ha a művek egy része kötve kerül forgalomba, a köteles példány is bekötött legyen. Kivételnek csak akkor van helye, ha a jobb minőségű papíron nyomott díszpéldányok száma nem haladja meg a huszonötöt és a díszkötésben kiadott példányok száma a tizet.

E bő precizizozást több tekintet teszi indokolttá. Ami mindekelőtt a tudományos czélokra szolgáló köteles példányoknak háromban való megállapítását illeti, ezt azon kívül, hogy a közművelődés terjesztésére nézve nem közönbös, vajjon csak egyetlenegy, vagy több közkönyvtár szórja szerte a nemzet szellemi produkciójának teljes gyűjteményével a tudás áldásait, szükségessé teszi azon elővigyázat és gondoskodás is, mely előre számot vet a jövőndő minden eshetőségével. Mert minden óvó intézkedés daczára, ki merne kezességet vállalni az iránt, hogy egyik vagy másik közkönyvtárunk, s vele nemzeti irodalmunk tekintélyes része, nem fog-e az idők folyamában egészben, vagy részben tűzveszélynek, vagy más elemi csapásnak áldozatul esni? Vagy ki merné tagadni, hogy egyes gyakran használt művek éppen a folytonos használat következtében tönkre mehetnek és elkallódhatnak? És ha már most a köteles példányok beszolgáltatásának legfőbb indoka a nemzeti irodalom és művészet nyomtatott emlékeinek teljes megőrzése és azok mentől könnyebben való hozzáférhetővé tétele minden érdeklődő számára, nem észszerű-e, ha egy helyett több nyilvános könyvtár őrzi irodalmunk összes emlékeit? Ez által míg egyrészt el van háritva, legalább emberi lehetőség szerint, az elpusztulás veszélye, addig másrészt a vidéki gyűjtőhelyek révén biztosítva van a könnyebb hozzáférhetőség és biztat a remény, hogy ezzel a

nemzeti kultúra új meg új tűzhelyeit sikerült megállapítanunk kimondhatatlan hasznára a nemzeti tudományos, művészeti, sőt politikai egységnek, mely előnyök mellett minden áldozat elenyészik.

Szándékosan használok az »áldozat« szót, mert alig lett ismeretessé a törvényjavaslat szövege, azonnal hangok emelkedtek itt is, ott is, melyek »sajtdézsmát« »új adót« stb. emlegettek, holott, ha a nagy célokat nem tévesztjük szem elől, legfőlebb némi áldozatról lehet szó. Első sorban *Ballagi Aladár* állott ki a sikra és tagadhatatlanul nagy szakértelemre valló cikkelyében¹ határozott állást foglalt a törvényjavaslatnak csaknem valamennyi rendelkezése ellen. Kevéssel utóbb pedig a magyar könyvkereskedők egyesülete nyújtott át a vallás- és közoktatásügyi miniszternek egy terjedelmes előterjesztést, melyben elég tárgyilagosan bírálva meg az új törvényjavaslatot, annak részben sérelmes, részben sérelmesnek vélt pontjai ellen orvoslást sürget, sőt az egész törvényjavaslatot a könyvkereskedők álláspontja szerint átdolgozva, új szövegezéssel csatolja a memorandumhoz. Mivel az utóbbi majdnem teljesen Ballagi cikkelyére épült, együtt foglalkozhatunk mindkettővel.

Úgy Ballagi Aladár, mint nézeteinek hű átvevője, a magyar könyvkereskedők egyesülete terhesnek találja a három, illetve a sajtórendőri eljárás céljaira szolgáló ügyészégi példánnyal együtt a négy köteles példányt, s némely külföldi példákra hivatkozva, ahol a köteles példányokat vagy egészen, vagy részben megfizetik, elegendőnek tartja az egy, legfőlebb két példányt. Tekintve, hogy a javaslat eme rendelkezései tényleg a magánjogot is érintik, a főnti álláspontot nem is mondhatjuk indokolatlannak. Ámde — mint már fentebb is érintettük — mily elenyésző csekély ez a látszólagos károsodás, mert tényleg nem az, azon erkölcsi előnyökkel szemben, melyek e törvényjavaslat keresztülviteléből fognak származni!

Nem mondjuk, hogy nem volna méltányos a köteles példányokat megfizetni, de mily terheket róna ez amúgy is szegényes és pénzügyi viszonyainkat tekintve sokkal fel sem igen emelhető állami dotációinkra, holott az egyes nyomtatókra és kiadókra nézve számba sem jöhet ezen néhány példányból származó anyagi

¹⁾ Egyetértés, 1896. évf. február 5. sz.

veszteség, miután rendesen fölös készleteikből szolgáltatják be azokat. Mi a magunk részéről legszivesebben foglalnók el azt az álláspontot, hogy a kiadóknak önköltségei megtéríttessenek, ha nem félnénk attól, hogy e számadások annyi nehézséget vonnának maguk után, hogy a gyakorlatban talán ki sem volnának vihetők s ez által csak a zavar növeltetnék s végre is a törvény legszen-
tebb intencziói vallanak egy ilyen értelmű betoldásnak kárát. Méltányossági szempontból tehát nem állnók útját ezen felfogás érvényesülésének sem, bár meg vagyunk győződve, hogy az a csekély áldozat, melyet könyvnyomtatóink és kiadóink fognak hozni a köz javára, később éppen az ő számukra bőséges gyümölcsöket fog teremni. Mert mi ellen foglal, hogy úgy mondjuk, az ellenzék legmerevebben állást? Nem a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának beküldendő köteles példány ellen, mert nemzeti szellemi életünk sajtótermékeinek egy fő gyűjtőhelyét a kultura érdekében maga is szükségesnek tartja, sőt attól sem idegenkednek a könyvkereskedők, hogy elementáris csapás esetére legalább a kiválóbb irodalmi művek egy másik fő gyűjtőhelyen megmen-
tessenek, s helyén valónak találják, hogy e misszióval továbbra is a Magyar Tudományos Akadémia ruháztassék föl, ahol azonban a sajtórendőri célokra beszolgáltatott s már felhasznált művek lennének megőrzendőek, csupán az ellen tiltakoznak minden erővel, hogy a törvényhatóságok területén létező, vagy létesítendő múzeumok is élvezzenek egy-egy köteles példányt. Pedig a törvényjavaslatnak éppen ez az intézkedése kecsegtetheti nemcsak a hazai kulturát általában, hanem a könyvkereskedőket különösen szép gyümölcsökkel már a közel jövőben. Mert nagyon téves az a vélemény, melyből a memorandum kiindul, hogy t. i. a törvényjavaslat a köteles példányok útján akarja létesíteni a törvényhatósági könyvtárakat. Dehogya akarja ily módon létesíteni! A köteles példányok ide való beszolgáltatásának dehogy célja e könyvtárak létesítése; a cél csak a sajtótermékek megőrzése és könnyebben hozzáférhetővé tétele a vidék nevezetesebb pontjain is. De kérdjük, csakugyan olyan veszedelmes dolog volna könyvkereskedőinkre nézve, ha éppen ebből a köteles példány ötletéből egyszerre vagy rövid idő alatt az ország 63 nagyobb városában közkönyvtár keletkeznék? Vagy ki hiszi el, hogy e 63 nyilvános könyvtár szükségletét teljesen fedezi majd az a néhány ingyenpéldány, melyet a

törvényhatóság területén lévő nyomdák fognak majd beszolgáltatni? Vajjon az az olvasó közönség, melyet az alkalom fog megteremteni, beéri-e majd azzal az irodalmi produkcióval, melyet a memorandumhoz csatolt kimutatás a vidéki nyomdák termeléséről oly silánynak és oly csekélynek tüntet föl? Ami ellen különben már itt legyen szabad tiltakoznunk, mert számos jeles művet ismerünk, mely vidéki nyomda által, vidéki kiadásban jelent meg, amiről azonban a csatolt lajstrom tendenciózusan nem vesz tudomást. Bizony egész más a vidéki sajtótermelés képe úgy mennyiség, mint minőség tekintetében.

Szilárd meggyőződésünk nekünk, hogy a 63 vidéki könyvtár felállítása, szervezése és közhasználatra való bocsátása rendkívül fontos közérdek, de szilárd meggyőződésünk az is, hogy ezen új intézeteknek a hazai kultúra mellett éppen könyvkereskedőink, még pedig első sorban a fővárosiak fogják látni legtöbb hasznát. Növekedni fog az olvasó közönség, növekedni fognak a szellemi szükségletek s aligha tévedünk, ha azt merjük állítani, hogy akár a törvényhatóság, akár a társadalom áldozatkészsége mindenütt módokat fog találni, hogy a törvényhatósági könyvtárakból se hiányozzanak a fővárosi sajtó által készített jelesebb művek. Mily haszon fog háramlani ez új szükségletekből a fővárosi könyvkereskedőkre, kivált ha igaz az a kissé merészen apodiktikus állításuk, hogy »a jobb fajta irodalmi művek kivétel nélkül az ország fővárosában jelennek meg«. Ne féljenek, hogy a törvényhatósági könyvtár főrészét füzefapoeták költeményei, dilettánsok novella- és regénykísérletei és pályázaton elbukott színművek, vagy a közönséget nem érdeklő theologiai szakmunkák fogják alkotni, melyek sivár csapataból legfőlebb csak egy-egy monografia fog kiválni! Azt se higgyék, hogy az illető vidék viszonyait tanulmányozni jövő bűvár sajnálatos képet fog nyerni az illető törvényhatóság kulturális állapotáról, mivelhogy, ha volna is a szegény, jó vidéknek egy-egy kitünőbb szülöttje, annak munkáit már a fővárosban adják ki, onnan pedig nem jár ki az ingyenpéldány. Megsértenők a törvényhatósági főhelyek intelligens közönségét, meg magát a törvényhatóságot vezető férfiakat is, ha ezen argumentum czáfolásába bocsátkoznánk. Legyenek meggyőződve, benn lesz abban az előre sötétre festett törvényhatósági könyvtárban minden, amit szépet és nagyot a magyar elme alkotni fog s az unikumok

és ritkaságok kivételével bizonyára az is mind, amit magyar géniusz alkotott.

Nem vonják e könyvtárak az irodalmi izlésnek sem nagyfokú, sem kislefajulását maguk után, nem fognak egész generációkat megmérgezni s nem fogják megrontani azt az annyira féltett kis, lelkes közönséget sem, »melyet fenkölt lelkületű klasszikus íróink az irodalom iránti érzék és az irodalmi izlés egy bizonyos fokára nagy-nagy nehezen felneveltek.« A ki klasszikusok emlőin nevelkedett, nem tud többé kórón élni, s ha csakugyan olyan kritikán alul való lenne majd az a törvényhatósági könyvtár, az a nevelt izlésű olvasó aligha fogja kétszer átlépni küszöbét.

Tény, hogy a vidéki könyvtárak eszméje nagyon üdvös mozgalmat ébresztett, s mindjárt az eszme megpendítése után több törvényhatóság örömmel tette azt magáévá, úgy hogy a miniszter indokolásában már bátran ki meri mondani: »Valószínűnek tartom, hogy a vidéki múzeumokat erős kulturális jelentőségük mihamarább ténynyé érleli... s csak annyiban óhajtottam ehhez már előzetesen hozzájárulni, hogy azok, ha egyik-másik törvényhatóság területén felállítatnak, a köteles példányokkal rendszeresen gyarapodhassanak.« És hogy e keletkezendő könyvtárakat nem holmi huszadrangú irodalmi depótnak képzele, arról tanúságot tehet azon rendelkezése is, mely szerint a vidéken létező vagy létesítendő könyvtárak közül csak az tarthat igényt a köteles példányokra, mely alkalmas helyiségekkel rendelkezik és szakszerű vezetésről gondoskodik. Addig pedig, és csakis addig, míg e biztosítékok megszerezhetők, a törvényhatósági levéltárak lesznek a köteles példányok gyűjtőhelyei. És ezzel magától elesik Ballagi Aladár kifogása a levéltárak ellen, melyek jórészt alkalmatlanok nagyobb számú irodalmi művek befogadására és megőrzésére, mert tekintetbe véve a vidéki nyomdáknak a kimutatás szerint való csekély termelését, egy-két évig, míg a könyvtár akár hatósági, akár társadalmi úton létrejöhet, a levéltárak is elég jó ideiglenes szállást adhatnak a sajtó ezen csekély helyet igénylő vendégeinek.

Miután véleményünk szerint kimutattuk, hogy a vidéki múzeumoknak járó köteles példányok remélhetőleg mily aránytalanul nagy hasznót fognak hajtani úgy a hazai kultúra ügyének, mint a könyvkereskedők speciális anyagi érdekeinek, azt sem

tarthatjuk valami fogas kifogásnak, melylyel a memorandum további folyamában találkozunk, hogy t. i. a megalakuló 63 törvényhatósági könyvtár is azonnal szétküldi »hazafias lendülettel« megírt felszólításait a könyvkiadó urakhoz, melyekben, hivatkozva betöltendő hivatására, felkéri őket, hogy kiadványaik egy részét ajándékozzák oda ingyen a könyvtár szaporítására. Hát mi legalább a magunk részéről aligha hisszük, hogy ezek után is akadjon törvényhatóság, mely ilyen kérelemre alázza meg magát. De még ha csalódnánk is, mi kára volna ebből a kiadóknak? Hiszen — mint ők maguk is bevallják — csak a raktáron lomképpen heverő, nyakukon maradt, selejtes műveknek egy-egy jól kiválogatott gyűjteményét szokták ajándécul küldeni. Ez pedig rájuk nézve csak nem képvisel értéket?! S így sem ők, sem pedig az irodalmi izlés nem fog ez által megkárosodni, mert — mint már többször kimondottuk — az a kontempptált csomó könyvtár nem akarja a köteles példányokból és a kiselejtezett ajándékkönyvek-ből fedezni olvasó közönségének szellemi szükségletét. Ismételjük, e vidéki könyvtárakban a köteles példányok és az esetleges ajándékok csak múzeumi objektumok lesznek, melyeknek az idő fogja megadni leginkább a becsét. Nem a jelennek, hanem a jövő kutatóinak őrzik meg azokat, kik a leghitványabb műben is találhatnak a kor jellemzéséhez és történetéhez szükséges adatokat. Hogyan rakhattuk volna össze mozaikszerűen ezredéves multunk első néhány századának történetét, ha a buzgó, izléstvédő irodalmi férfiak megőrzés helyett tűzre hányatták volna régibb krónikáinkat, melyek csakugyan nagyrészt minden irodalmi becs nélkül szűkölködnek, azon a czímen, hogy azok olvasása rontja a klasszikusok által nagynehezen fölnevelt kis közönség irodalmi és esztetikai izlését? A köteles példányoknak nagy részét és az ajándékokat, mint a jövő szükségleteit, tehát szépen félre rakjuk és megőrizzük a törvényhatósági könyvtárakban is, a jelen szükségleteit pedig majd csak megveszszük valahogyan készpénzért — a könyvkereskedőtől.

Szó sincs itt tehát az ingyenpéldánynak törvényben szentesítendő intézményéről, mert ha csakugyan léteznek is olvasókörök, melyeket tiz intelligens ember csak azért alapít, hogy ingyen könyveket kapjon a téli esték unalmát elűzni, miképpen lehet ezeket olyan nagyobb szabású intézményekkel összehasonlí-

tani, mint aminők a törvényhatósági közkönyvtárak lesznek? Az az állítás pedig, hogy a köteles példányok által a könyv elveszti értékét, akár egy »értéktelen mustra«, melyet a gazdasági kiállítás számára egy-egy termelő ingyen átenged, bizony csak éppen olyan erős, mint ez a hasonlat. Mintha az ingyen-mustra által a gabona elvesztené értékét? Sőt talán éppen az a célja ennek a mustrának, hogy beküldője termékeiről jó véleményt szerezzünk s ez által termését ő is jobban értékesíthesse!

Visszatérve most az akadémiai könyvtárba szolgáltatandó köteles példányok ügyére, amire nézve a javaslat 5. §-a akként intézkedik, hogy oda csak a gépi sokszorosítás útján készült kötetes vagy füzetes írói művek, de a ponyvairadalomból az egylevelés nyomtatványok is, valamint az egy hétnél rövidebb időközben megjelenő hírlapok kivételével időszakos folyóiratok és az iskolai értesítők, évi jelentések, statisztikai kimutatások, név- és naptárak, föld- és térképek küldendők be, méltányossági szempontból magunk is hajlandók vagyunk respektálni a könyvkereskedők azon kérelmét, hogy az Akadémiának a sajtórendőri célokra beküldött s ott felhasznált köteles példányok adandók át megőrzés és irodalmi értékesítés végett. A királyi ügyészség elvégre is nincs hivatva az irodalom összegyűjtésére s az sem egyeztethető össze hivatásával, hogy a nagyobb értéket képviselő nyomtatványokból bármely hivatalos közeg jogosulatlan hasznot élvezzen. Már pedig arra nézve, hogy a beküldött könyvekkel a felhasználás után mi történjék, tudtunkkal nincs semmiféle törvényes intézkedés, és így e kérdésnek is legcélszerűbb megoldása volna, hogy a könyvek az akadémiának szolgáltatassanak át, föltéve természetesen, ha ez által fontos tudományos érdekek nem szenvednének, mert a tudományos érdeket mindenképpen fölé kell hogy helyezzük.

Teljesen helyeseljük a törvényjavaslat azon rendelkezéseit, melyek az akadémiai könyvtár számára beküldendő nyomtatványok körét megszorítják. Az akadémiának speciális céljai vannak s könyvtára valóban nem igényli a múzeumi gyűjtemény teljességét. Elég, ha a valóban irodalmi műveket megőrzi. De itt nem zárkozhatunk el Ballagi Aladár jogos kérdése elől, vajjon miként fog majd határvonalat húzni a nyomtató irodalmi és nem irodalmi mű között? A javaslat e pontja bővebb precizizozást

kíván, bár az esetleges tévedéseket a kiadó kimutatása alapján később is helyrehozhatjuk. Nagyobb baj ennél, hogy az akadémiában nincs hely, s időről-időre már most is úgy kénytelen segíteni e bajon, hogy tömeges könyvlicitációkat tart. Ez pedig képtelen és méltánytalan dolog és olyan hatalmas erkölcsi testülethez, mint az akadémia, legkevésbé sem illő. E rendszernek okvetlenül véget kell vetni. Vagy megfelelőbb helyről kell gondoskodni, ha e könyvtárnak nyilvános jellegét fenn akarjuk tartani, amire pedig a mi viszonyaink között, daczára a külföldi hasonló intézetek ellentétes álláspontjának, határozott szükség van, vagy pedig elkótyavetyélés helyett a fölösleges példányok és duplumok az alakítandó törvényhatósági könyvtáraknak adandók át. S mivel arra, hogy az akadémia legalább a közel jövőben alkalmasabb helyiségekhez jusson, vajmi csekély kilátás lehet, legészszerűbb az utóbbi megoldás.¹ Elégséges, ha az akadémia a külföldi akadémiák cserepéldányainak lehetőleg teljes gyűjteményén kívül egy-két szak válogatott gyűjteményét bírja, mert a Magyar Nemzeti Múzeum minden irányban teljes gyűjteményén kívül, az egyetemi könyvtár is nyilvános jelleggel bírván, ezekben minden nevezetesebb szakmunka amúgy is föltalálható.

A törvényjavaslat taxative felsorolja mindazon nyomtatványokat, melyekre a beküldés kötelezettsége nem vonatkozik, de föntartja minden köteles példányt élvező közkönyvtárnak a jogot, hogy bármely fontosabb, de beküldésre egyenesen nem kötelezett nyomtatványt is utólagosan bekérhessen. E célra szolgálnak a negyedévenként beküldendő nyomdatermék-kimutatások, melyek két azonos példányban csatolandók a szintén negyedévenként beszolgáltatandó köteles példányokhoz s a melyeknek teljesen egyezniök kell az 1848. évi XVIII. tcz. 39. §-ában elrendelt nyilvántartási könyvvel. E kimutatásokban fel kell sorolni a negyedév alatt készült *összes* nyomdai termékeket, tekintet nélkül arra, hogy a beszolgáltatás kötelezettsége kiterjed-e rájuk, vagy sem? sőt benne kell foglaltatniok mindazon adatoknak, melyeket az idézett törvényszakasz előír, hogy a könyvtárak vezetői már ezen adatok által is támogattassanak abbéli törekvésükben, hogy a hazai kul-

¹ A t. cikkíró e kérdésben tévesen van informálva. Az akadémia saját kiadványainak nagy készletén igyekszik koronkint, nem is licitációk, hanem jelentékeny árleengedések útján, túladni. *Szerk.*

turának egyetlen fontosabb részlete se maradjon megőrizetlenül. Az utólagos bekérés elvét szolgálja továbbá azon rendelkezés is, mely szerint a nyomtató, vagy kiadó a beküldés alól felmentett nyomtatványokat kinyomtatásuktól számított négy éven át készletben tartani köteles.

És ezzel eljutottunk a törvényjavaslatnak gyakorlati szempontból legnehezebb részéhez, mely ellen nem ok nélkül panaszkodnak a kiadók és nyomtatók. Vegyük először a kimutatás körüli nehézségeket. Igaz, hogy e kimutatás nélkül ellenőrzés nem is képzelhető, s a törvény célja ismét csak az egyéni kötelességérzet és jóindulattól volna függővé téve, de másrészt az is igaz, hogy e kimutatások által alig követelhető terhek súlyosodnának kiadóink vállaira. A kimutatás két azonos példányára van alapítva egyrészt a beküldendő köteles példányoknak, másrészt a könyvtári közegek által történendő beiktatásnak ellenőrzése. Az egyik példány a könyvtár birtokában marad s ennek segítségével a kiadó birtokában lévő s mindenkor megtekinthető nyilvántartási könyvvél való összehasonlítás által a kiadó hatályosan ellenőrizhető, míg a másikon a bentirt nyomtatványok átvételét nyugtázza a könyvtár. Mint ebből látható, e két példányú kimutatás igen szükséges és célszerű dolog lenne, de a gyakorlati kivihetőségét tekintve aligha fog érvényesülhetni e rendelkezés ilyen alakban. A magyar könyvkereskedők egyesületének felterjesztése szerint egy nagyobb forgalmú nyomda, a minő pedig ma már szép számmal van a fővárosban, sőt itt-ott elvétve a vidéken is, évenként körülbelül 60—100,000 nyomtatványt készít el. Erről hat példányban kimutatást csinálni, mivel három közkönyvtárral szemben van 2—2 példányra kötelezve, ha nem is lehetetlen, de bizonyára oly költséges, hogy jogosan nyomtatóinktól meg sem követelhető. Hiszen e munka elvégzésére legalább is két új munkaerőt kell alkalmazniok, kiket minden anyagi előny nélkül fizetni tartoznak. Ez tehát igen súlyos adó volna, melyet méltányosan senki sem követelhet áldozatképpen. Itt tehát fejet kell hajtani a kényszerűség előtt, s bármily üdvös volna a felmentett nyomtatványok lajstromának felülvizsgálása, mégis ki kell ezeket vonni a kimutatási kötelezettségből. A törvényjavaslat okvetlenül oda módosítandó, hogy a kimutatásba nem kell felvenni a beküldés alól felmentett nyomtatványokat, ami által ez óriási nehézség teljesen el lesz hárítva, mivel szakemberek állítása

szerint a nyomdák termelésének körülbelül 99⁰/₀-a éppen azon nyomtatványokra esik, melyek a beszolgáltatás alól felmentvék. Megjegyezzük, hogy a felmentett nyomtatványoknak némi ellenőrzése és az esetleg kulturfontossággal bírónak utólagos bekérése még így sincs lehetetlenné téve, habár a könyvtári közegekre több terhet ró és eredményében kétségesebb is, mert fel lehet hatalmazni minden közkönyvtárnak egy-egy tisztviselőjét azon joggal, hogy a könyvkereskedők törvényes kötelezettségen alapuló nyilvántartási könyvét időnként csupán a jelzett tudományos érdek czéljából átvizsgálja s a hiányokat pótolja.

Ezzel az intézkedéssel egyébként más irányban is eloszlathatnók a nyomtatók és kiadók nem minden alap nélkül való aggodalmait. A nyomtatók és kiadók sérelmesnek találják ugyanis e szakaszt azon okból is, »mert midőn a beszolgáltatásra nem kötelezett nyomdatermékek kimutatását és ezen kimutatásban mindazon adatoknak a közlését is megköveteli, melyek a nyomtatványokra vonatkoznak, ezzel a nyomdát, sőt sok esetben megbízóját is üzleti titkainak közrebocsátására akarja kötelezni.« S nem ok nélkül félnek, hogy e kimutatás által közprédává válnak egy nyomda összes megrendelőinek czímei, amit minden üzleti vállalat féltékenyen szokott őrizni, sőt azon aggodalom sem jogosulatlan, hogy így köztudomásra juthat sok bizalmas üzleti értesítés tartalma, a nyomtatott példányok száma stb., szóval sok olyan körülmény, melynek közzététele vagy magának a nyomdának vagy megbízójának üzleti érdekeit sérti. S ha voltak eddig is hivatalos közegek, melyeknek szabad betekintésük volt a minden üzleti titkot szintén magába foglaló nyilvántartási könyvbe, anélkül, hogy nyomdatulajdonosainknak vagy könyvkereskedőinknek ezáltal a legkisebb panaszra szolgáltathattak volna okot, miért vesélyeztetné üzleti érdekeiket a könyvtárnak ezzel megbízott, fölesküdütt *egy* tisztviselője, kit e betekintésnél csupán a tudomány érdeke vezérel? Ilyen intézkedésben — azt hisszük — a könyvkereskedők és nyomtatók is megnyugodnának.

Hasonlóképpen alapos kifogást emelnek nyomtatóink és kiadóink a törvényjavaslat 6. §-ának végső bekezdése ellen, mely elrendeli, hogy a beszolgáltatásra nem kötelezett nyomtatványok kinyomtatásuktól fogva négy éven át készletben tartandók. Ez intézkedés az előbbivel kapcsolatban szintén azon czélt van hivatva

szolgálni, hogy az esetleges fontossággal bíró bármely nyomdatermek a tudomány számára megmentessenek, vagyis ha utólag bekértenének, tényleg beküldhetők is legyenek. Az intenzio kétségkívül igen szép, s a tudomány érdekében nem közönséges körültekintésre vall, de kevésbbé számol a gyakorlati kivihetőséggel s ez okból bizonyos egyoldalúságról tanúskodik. Mert képzeljük csak el, mit jelent ez az intézkedés egy olyan nagyobb nyomdára nézve, mely évenként 60—100,000 drb nyomtatványt produkál, mely számból legalább is 95—99% a beküldés alól felmentett, tehát 4 évig raktáron tartandó nyomtatványokból kerül ki! Ily óriási mennyiségű papíryanagnak — minden darabból legalább 3 példányt számítva — négy éven át való megőrzése okvetlenül külön, tágas helyiséget igényel, ami az ilyenfajta üzlet-helyiségek drága bérét tekintve, még a kimutatások készítésénél is nagyobb, szinte elviselhetetlen terheket róna nyomtatóink és kiadóink legnagyobb részére.

S ha ehhez még hozzá vesszük, hogy e roppant anyagnak kezelése, rendben tartása, lajstromozása, nyilvántartása ismét munkakerőket s így tetemes anyagi áldozatokat követel, kétségtelenül olyan helyzettel állunk szemben, mely a lehetetlenséggel határos. Egy nagyobb nyomtató-műhely, mondjuk, termel évenként átlag 70,000 olyan darabot, mely a beküldés alól fel van mentve. Négy év alatt tehát 280,000 az elraktározandó és megőrzendő nyomtatványok száma. Mivel pedig mind a három köteles példányt élvező nyilvános könyvtárnak jogában áll bármely darabot utólagosan bekérni, a nyomtató minden termékét legalább is három példányban tartozik készletben tartani, mert előfordulhat az eset, hogy mind a három könyvtár bekéri ugyanazt a darabot. Ekként, 840,000 példányt kell a fenti átlag mellett a negyedik évtől kezdve állandóan beraktározva tartania minden beküldésre kötelezett vállalatnak. Mekkora tömege ez a papírnak! Mennyi hely kívántatik e tömeg gondos elhelyezésére, főleg egy olyan mű-intézetnél, mely sok nyomtatást kartonon végez! A javaslat e követelése tehát csaknem képtelenség, s így e rész is okvetlenül módosítandó. Mi a magunk részéről, számolva a gyakorlati nehézségekkel, elegendőnek tartjuk a beküldésre nem kötelezett nyomtatványoknak egy éven át való megőrzését, olyan formán, hogy a beszolgáltatásra kötelezett vállalat az első év leteltével minden évnegyedben kidob-

hassa a raktárán tartott anyagból a legkorábbi évnegyedből származott nyomtatványokat. Ezzel ismét nagy akadályt hárítanánk el a törvényjavaslat elől, anélkül, hogy a tulajdonképpeni célzt kockáztatnók. Mert a nyilvántartási könyvek revideálásával megbízott szakértő könyvtári tisztviselőnek egyik főkötelességévé lehetne tenni a legalább negyedévenként való felülvizsgálatot, mely alkalommal esetről esetre mindjárt ki is válogathatná, vagy legalább indexbe vehetné az átvizsgált negyedévi termelésből beküldendő nyomtatványdarabokat.

Az igaz, hogy e munka teljesítése egy embert teljesen igénybe venne a fővárosban, de méltányosabb, hogy az állam, illetve a közkönyvtár tartson e célra egy megfelelően dotált tisztviselőt, mint hogy a nagy számú nyomdák és rokon vállalatok terheltesse nek meg aránytalan költségekkel. Egy ember pedig erre teljesen elég lenne, mert egy hivatalnok bizvást képviselhetné e tekintetben úgy a Nemzeti Múzeum, mint a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárát. A vidéken külön tisztviselőre nem volna szükség. Egy-egy törvényhatóság területére nem sok nyomda esik s ezeknek negyedévenként való termelése sem lévén szerfölött nagy, az ellenőrzésre, illetve a fontosabb példányoknak bekérésére, untig elegendő egy szakértő, egyébként a könyvtár személyzetéhez tartozó s rendszeren ott funkcionáló egyén.

Ily módon, ha még az egy évig való megőrzésnek is gyakorlati akadályok állnák útját, még arra sem volna elkerülhetetlenül szükség, hogy a beszolgáltatásra nem kötelezett példányok akár egy esztendeig is készletben legyenek, mert a célznak egészen megfelelné, ha e darabok az egyik negyedévi revideálástól a másikig őriztetnének. E módszert mindazonáltal, mint előrebocsátottuk, csak azon esetben fogadnók el, ha az egy évi raktárontartás is nagyobb nehézségekbe ütköznék s a vállalatok részéről nagyobb anyagi áldozatokkal járna ; mert félő, hogy a gyors elpusztításnak, a felülvizsgálatot teljesítő minden ügybuzgalma és szakértelme daczára is, kultúr érdekű nyomtatványok is eshetnének — pótolhatatlan veszteségünkre, — áldozatul, habár ez eseteket a minimumra redukálnak tartjuk.

Utolsó, számba vehető kifogása a magyar könyvkereskedők egyesületének arra az intézkedésre vonatkozik, mely szerint a forgalomba bekötve hozott művekből szintén bekötött példány szolgál-

tatandó be a közkönyvtárakba. Mivel azonban a csekély számban nyomtatott diszes amateur-példányok beszolgáltatását, melyek újabb megterhelhetést rónának a beküldésre kötelezett vállalatokra, a törvényjavaslat éppen ez okból amúgy sem rendeli el, e kifogást a megterheltetés szempontjából egyenesen elejthetnők, ha egy más, szintén felhozott körülmény gondolkozóba nem ejtene az illető törvényszakasz e rendelkezését illetőleg. Tény, hogy a kiadók egyes nagyobb elterjedésre szánt műveket, a közönség váltakozó ízlését szolgálva, rendszerint nem olyan kötésben szokták forgalomba hozni, a milyenben a századokra szóló nemzeti könyvtárak könyveit megőrizni kell. Az ugynevezett diszkötések inkább csak a szemgyönyörködtetésére valók; tartósságuk majdnem kivétel nélkül igen kétséges. Már pedig a nemzeti közkincset képező könyvek, melyeknek éppen az a rendeltetésük, hogy késő századoknak szolgáljanak a tudományos buvárlat anyagaként, erős, az idők viszontagságaival megküzdő bőrkötésben kell hogy őriztessenek. E rendelkezést tehát a könyvtár érdekében ki kell hagyni s legfőlebb azon kötésekre kell szorítani, amelyek az iparművészet terén való kiváló fejlődésnek, előhaladásnak megőrzésre érdemes tanubizonyságai. Az ilyenek ellenőrzése sem lenne nagyon nehéz, mert föltehető a könyvtárak szakértő közegeiről, hogy ilyen maradványok becsü művészi alkotásokról mindenkor tudomást vesznek; de sőt a felülvizsgálatot teljesítő tisztviselő e körülménnyről is közvetlen meggyőződést szerezhetne.

Kifejtván mindezekben sine ira et studio az ellentétes álláspontok mibenlétét és sehol sem hallgatván el a magunk aggályait sem, melyek elosztatására csekélységünk részéről is rámutatni igyekeztünk az orvosszerekre, áttérhetünk a nagy fontosságú törvényjavaslat egyéb intézkedéseinek ismertetésére.

A javaslatnak 2. és 9. §§-ai a beszolgáltatás mikéntjéről szólanak, s míg a 2. § elrendeli, hogy a napi lapok és egyéb időszaki nyomdatermékek, valamint a füzetes kiadványok a forgalomba bocsátáskor azonnal, s minden más nyomdatermék naptári évnegyedenként összegyűjtve, a következő negyedév első két hete alatt közvetlenül szolgáltatandó be rendeltetési helyére, addig a 9. §. úgy ezen nyomtatványok, valamint a kimutatások beküldésének, illetve az átvételi elismervény visszaszármaztatásának portódijmentességet biztosít.

Az 5. §-ban azon nyomdai termékek vannak részletezve, melyek beküldése nem szükséges. És itt teljes elismeréssel kell adóznunk a javaslatnak, mely semmi olyast ki nem von a törvényes kötelezettségek alól, ami közérdekkel bírhat, s viszont nem terheli olyanokkal sem az illető vállalatokat, sem a könyvtárt, amik kizárólag csak magánhasználatra készülvén, feleslegesen szaporítanak a múzeumokba gyűlt anyag mennyiségét. Mert, bár megtörténhetik, hogy egyik-másik ilyen sajtótermék történelmi, vagy kultúrtörténeti szempontból érdekel bírhat, egyik-másik élet- és korrajzokra alkalmas anyagot tartalmazhat, vagy művelődéstörténelmi tanulmányok megírásánál szolgálatot tehet, az ily módon elért minimális valószínűséggel bíró haszon korántsem ellensúlyozná azt a fáradságot, melyet a sok, merőben használhatatlan nyomtatvány kezelése igényelne, de másrészt még kevésbbé állana arányban az ekként elért erkölcsi haszon azzal a sok költséggel és teherrel, mely úgy a beküldésre kötelezett intézetekre, mint az azokat elhelyezni kényszerült közkönyvtárakra nehezednék.

Az ilyen, csaknem teljesen haszontalan nyomtatványoknak beszolgáltatása, minden egyébtől eltekintve, már csak azért sem szükséges, mert a közkönyvtáraknak meg van adva a lehetőség, hogy a beszolgáltatásra nem kötelezett nyomtatványokat is, ha a revideálás véletlenül egyiket vagy másikat érdekel bírónak találná, utólagosan beszerezhesse és megőrizhesse.

A törvényjavaslat 6. §-a, míg egyrészt a magyar kir. államnyomdát is kötelezi a köteles példányok beszolgáltatására, addig másrészt megállapítja, mikor van e kötelezettség alól kivételnek helye. A magyar kir. államnyomdában készülnek ugyanis, hogy többet ne említsünk, a mozgósításra és egyéb fontos állami érdekekre vonatkozó nyomtatványok, melyek nyilvánosságra való hozatala bizonyos határidő előtt, vagy néha egyáltalában, az államnak legkiválóbb érdekeibe ütköznék. De ezenkívül is előfordulhatnak esetek, midőn egyes, itt készült nyomtatványok idő előtti közlése egyeseknek, vagy a köznek nagyobb anyagi, vagy erkölcsi megkárosodásával járna. A dolog természetéből folyik, hogy ilyen sajtótermékek nem képezhetnek köteles példányt, mert a közlésük által keletkezett veszélyekért való felelősség ez esetben a közkönyvtárakat terhelné, holott az azokba özőnlő nagy mennyiségű nyomtatványok tényleg lehetetlenné teszik, hogy egyes példányok

a többtől eltérő különös gonddal és elővigyázattal kezeltesse. Az ilyenféle sajtótermékek ideiglenes megőrzését legcélszerűbb tehát az államnyomdára bízni, ahonnan később, midőn közzétételük már sem veszélyt, sem károsodást nem okozhat, illetékes helyükre tehetők át, hogy tudományos felhasználásuk annak idején lehetővé tétessék.

Ugyanezen szakasz különben nem zárkózik el egyesek jogos érdekeinek méltánylása elől sem, s fentartja bárkinek a jogot, hogy azon esetben, ha teljesen magánérdekű iratokat kizárólag magánhasználatra nyomtat, a megrendelő a köteles példány beküldésének kötelezettsége alól való felmentésért a mindenkori vallás- és közoktatásügyi miniszterhez folyamodhatik, ki is indokolt esetekben a felmentést megadhatja.

Végül a 10—14. §§-ok a büntetőjogi záradékot tartalmazzák. Ezek értelmében, aki a köteles példányoknak és kimutatásoknak beszolgáltatását vagy a meg nem felelő példányoknak kifogástalanokkal való pótlását két ízben való felszólítás ellenére sem teljesíti, kihágást követ el s a be nem küldött köteles példány vételárának megfizetésén kívül, 300 frtig terjedő pénzbírsággal büntetendő. Ugyanilyen büntetés alá esik az is, aki tudva nem teljes, vagy nem helyes kimutatást csatol. A beszolgáltatásra vonatkozó kötelezettség, s annak büntetőjogi hatálya — a porosz törvény analogiája szerint — a kimutatás beküldésétől számított négy év alatt elévül. Föltéve, hogy a törvényjavaslat azon szakasza, mely a nyomtatókat és kiadókat a beküldésre nem kötelezett sajtótermékeknek négy évig való megőrzésére kötelezi, indítványunkhoz képest változást szenvedne, s vagy egészen megszüntetnének, vagy csak egy évre redukáltatnék, úgy természetesen az elévülésre vonatkozó §-nak is amahhoz képest kellene módosulnia.

A 13. §. a kihágások fölött való biráskodással az 1880. évi XXXVII. tcz. 42. § a értelmében a közigazgatási hatóságokat ruhazza föl, ami az eljárást egyszerűbbé is teszi, de azért is célszerűbb, mert a múzeumok közlekedése a közigazgatási hatóságokkal sokkal könnyebb, mint volna pl. a királyi járásbiróságokkal.

A törvényjavaslat büntetőjogi intézkedései kétségkívül a legméltányosabban járnak el s minden lehető óvintézkedésről gondoskodnak, hogy csak a nyilvánvaló rosszindulatúság vonassék

fenyítő eljárás alá. A kétszeri felszólítás mindenkire nézve lehetővé teszi, hogy az esetleg mások hibájából, vagy emberi gyarlóságból eredő mulasztások még minden következmény nélkül pótoltsanak és a törvény követelményeinek minden tekintetben elég tétessék.

Ugyanily gondosságról, de nagy jóakaratról is tanuskodik a büntetőjogi szankció záradéka, mely, mint az indokolás mondja, tekintettel arra, hogy »a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi országos könyvtára magánalapítványnak köszöni eredetét, s magánadakozásból még most is évenként lényegesen gyarapodik,« a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára, illetve ugyanezen jogcímen a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára vagy a törvényhatósági könyvtárak gyarapítására rendeli el a büntetéspénzek behajtását, a szerint, hogy melyik közkönyvtár tette folyamatba a bírói eljárást.

Ime bemutattuk főbb vonalaiban a nagy fontosságú törvényjavaslatot, melynek keresztülvitelétől kultúránk jelentékeny előbbremenetelét várjuk. Nagyban és egészben véve gondos munka s ha némi panaszra okot is szolgáltat, ezt nem a tudomány érdekei, hanem inkább egyesek magánérdekei emelhetik ellene. Ami kifogásolni valót találtunk is benne, az is a tudományos célok iránt való talán túlságos, de mindenesetre jóakarató, aprólékos-ságokra is kiterjedő figyelemnek róható csupán föl; s egyedül méltányossági és gyakorlati tekintetek azok, melyek a javaslatnak egyben-másban való módosítását sürgetik.

Nagy lépése ez a törvényjavaslat a magyar nemzeti köz-művelődésnek, mely eltekintve attól, hogy a meglevő két legfőbb kulturális intézetet kibővíti s hivatását hatékonyabban betölteni segíti, a nemzeti művelődésnek számos új tűzhelyet fog teremteni. De megteremti minden kétségen kívül az igazi magyar nemzeti könyvtárt, mely méltán fog majdan a nyugati nemzetek hasonló intézményei mellé sorakozni. Ami az angolnak a British Museum könyvtára, vagy a francziának a Bibliothèque Nationale, az lesz nekünk a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára, teljes gyűjteménye a hazai irodalom termékeinek; miután a köteles példányok ügyének ekként való rendezése lehetővé teszi, hogy ezentúl kizárólag csak a régibb irodalom hiányainak pótlásáról gondoskodjunk. E nemzeti büszkeséget képező közkönyvtár nem is lehet más, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára, mert egyedül ezt képesíti

erre a szerepre egyrészt eddigi gyűjteményeinek jellege, másrészt rendelkezésére álló és állítható helyiségei.

Lehetetlen, hogy e nagy kérdést szellőztetve, legalább futólag ne érintsük az elhelyezés ügyét. Nem beszélve a Magyar tud. Akadémia könyvtáráról, mely egy nagyobb szabású nemzeti könyvtárrá már csak helyiségének szűk volta miatt sem fejlődhetik, kénytelenek vagyunk bevallani, hogy a közszükséget képező nemzeti könyvtár szükségleteinek ma még annak egyetlen lehetséges helye, a Nemzeti Múzeum sem felelhet meg. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára mai keretében szűk s évről-évre olvashatjuk e miatt a panaszokat a könyvtár hivatalos jelentéseiben. E bajon nyomban lehet segíteni. A rohamos fejlődés előbb-utóbb okvetlenül a Zichy Jenő gróf által hangsúlyozott álláspontra fog terelni mindenkit, aki ezen ügyek iránt érdeklődik: ki kell helyezni a Magyar Nemzeti Múzeum épületéből a természetrajzi tárákat s csupán a két tulajdonképpeni nemzeti tárlatnak: a régiségtárnak és könyvtárnak kell helyet adni benne! A képtár szerencsére a közel jövőben úgy is kivándorol onnan, s az új állandó országház elkészültével a főrendiház által elfoglalt helyiségek is visszaadhatók lesznek eredeti hivatásuknak. Ezzel egy időre orvosolva lesznek a legégetőbb bajok, s időt nyernek az illetékes tényezők, hogy a később szintén okvetlenül kiszoruló természetrajzi tárlatok elhelyezéséről már jókorán gondoskodhassanak. A Magyar Nemzeti Múzeum kezdetben elég nagy volt arra, hogy kisszerű gyűjteményeinknek összességét magába foglalja. Azóta az osztályok mind megnőttek, egymás mellett többé el nem férnek s talán nem is nagyon távoli jövő zenéje, ha egy magában álló nagyszabású könyvtárról beszélünk abban az oszlopcsarnokos, hatalmas épületben, avagy egy másik remek, nagyarányú palotában, melyet egyedül a Nemzeti Könyvtár céljaira fog emelni a jövő nemzedék áldozatkészsége.

»SALAMON ÉS MARKALF« LEGELSŐ KIADÁSA.

KANYARÓ FERENCZTŐL.

Figyelemmel olvasván Ferenczi Zoltán úrnak a *Magyar Könyvszemle* idei első füzetében megjelent dolgozatát, több tekintetben ellenkező eredményre jutottam. Az eltérő eredményt szóvá tenni az épen ott hangoztatott bibliografiai pontosság érdekében szükségesnek tartom.

A sok utánjárással készült czikk abból indul ki, hogy Szabó Károly bámulatos gonddal összeállított *Régi Magyar Könyvtárának* egy érezhető hiánya van, s ez a sorválasztók mellőzése. Ha ezeket már kezdetben alkalmazza, néhány műről maga is észrevette volna, hogy a látszólagos egyformaság mellett is más kiadásról van szó. E hiány figyelembe vétele adott czikkirónak alkalmat arra, hogy egy új könyvvel, a *Salamon és Markalf* cz. népkönyvnek egy új, XVI. századbeli kiadásával szaporítsa régi magyar nyomtatványaink sorozatát.

Ferenczi Zoltánnaksikerült megállapítani a *Régi Magyar Könyvtár* kiadása óta előkerült esztergomi teljes példány segélyével a Szabó Károlytól egynek vett két külön kiadást. A fölismerés érdemét kizárólag a sorválasztók megfigyelésének tulajdonítja. Felfogásom szerint azonban a sorválasztók alkalmazása csak másodrendű fontossággal bír bibliografiai leírásoknál. Sokkal fontosabb ennél a betűről-betűre híven fölvett czímmás. Csupán csak a sorválasztókra való tekintettel soha sem fogjuk megkülönböztetni az eredeti kiadástól a későbbi utánnyomatokat (minők pl. az 1698-iki unitárius *Catechesis* s az 1749-ki énekeskönyv titokban történt új kiadásai); míg ellenben a címlap betűhív leírásának elhanyagolása a mintaszerű pontosságúnak tartott bibliografiai leírásnál is szembetűnő eltérésekre vezethet.

Ferenczi Zoltán a *Salamon és Markalf* »második kiadásának« címlapját, mely szerinte a *Régi Magyar Könyvtár*-ban sorválasztók nélkül s így tökéletlenül van adva, így írja le:

Salamon Ki- || rálnac, Az David Kiraly Fi- || anac Markalfal Valo Trefa Beszedek- || *nec rövid Könyve.*

Holott a könyv igazi czímmása ez:

SALAMON KI- || RÁLYNAC, AZ DAVID KIRALY FI- || ANAC MARKALFAL VALO TREFA BESZÉDEK- || *nec rövid Könyve.*

Bárki hasonlítsa össze a két címleírást, már első tekintetre úgy fogja találni, hogy a két leírás két különböző kiadásról van véve s mivel az én leírásomat a Ferenczi úr cikkéhez 53. lapon mellékelte hasonlóan betűről-betűre igazolja; legott kitűnik, hogy távolról sem elégséges a Ferenczi úr kívánta sorválasztók felrakása a bibliografiai tévedések elkerülésére.

De nem csak ez az egy, talán kicsinyesnek tetsző ok készített felszólalásra. Meggyőződésem szerint a Ferenczi úr cikkének további része ellen is nem egy alapos kifogást lehet emelni.

Az 54. lapon azt mondja, hogy az általa fölfedezett »új XVI. századbéli kiadással« négy s nem három kiadást ismerünk a XVI. századból e népkönyvből; holott könnyen meggyőződhetett volna arról, hogy már Szabó Károly négy kiadását ismerte *Salamon és Markalf*-nak a XVI. századból.¹

Ugyane lapon a löcsei kiadást is a XVI. századbéli kiadványok közé sorolja, a melyet az 59. lapon helyesen tesz a XVII. századra.

Ugyancsak az 54. lapon az általa fölfedezett »második kiadást,« *mint új adalékot*, 396. számmal kívánja beiktatni a *Magyar Könyvszemle* adalékai közé. Két lappal hátrább már azt *hiszi*, hogy e »második kiadást« már Cornides leírta, Szabó Károly is már fölvette a *Régi Magyar Könyvtár*-ba 216. sz. alatt. Ismét a második lapon e »Cornides-féle« kiadást törölni akarja a többi 12 közül. E felsorolt adatok közt némi ellenmondás észlelhető.

Szembetünőbb ellenmondást észlelhetünk a könyv fordítóját illetőleg. »Mi, mint említők«, így szól Ferenczi, »azt tartjuk, hogy a latin és német szöveg szem előtt tartásával e népkönyvet maga Heltai fordította le, ki 1574 végén meghalván, fia adta azt ki először 1577-ben.« Ezt mondja Ferenczi az 56. lapon. Az előző lapokon pedig ez áll: »Az erdélyi múzeumi, valamint az esztergomi és akadémiai példányok nemcsak két külön kiadás képviselői; hanem a szövegben is eltérnek. . . .« »Bizonyosságai ezek annak, hogy a második kiadást a kiadó javítani törekedett, s ez, ha nem föltétlenül, tanúsítja még azt is, hogy *Heltai volt egyszerűsmind e népkönyv fordítója, helyesebben átdolgozója is.*«

Itt azt kérdezhetné valaki, hogyan lehetett a későbbi kiadás

¹ V. ö. a *Régi Magyar Könyvtár* I. k. 133. 216. 247. és 365. számaival.

átdolgozója ugyanaz, ki már az első kiadás előtt három évvel elhalt. E felfogással szemben, tekintetbe vévén egyfelől azt, hogy a címlapon álló fametszvény évszámából mind Szabó Károly¹ és mind utána Ferenczi Zoltán kimutatják, hogy e mű először csak 1577-ben jelenhetett meg; tekintetbe vévén másfelől azt is, hogy ha Heltai valóban lefordítja és kiadásra elkészíti még 1574-ben e munkát, három évig bizonyára sem ő, sem utóda nem heverteti: valószínűtlennek kell tartanom a Heltai eddig vélt szerzőségét. Vagy fia, vagy valamelyik szász eredetű lectora a kolozsvári iskolának lehetett az, ki a német és latin nyelvet egyaránt birva, a Heltai-sajtót a XVI. században oly kedvelt fordított népies művekkel ellátta. Abból, hogy irodalomtörténetünk nagyérdemű alapvetője, Toldy Ferencz, a németül tudó erdélyi írók közül első sorban az idősbik Heltai Gáspárt ismerte, nem következik, hogy minden föltevését e névtelen művek átültetőjéről is kritika nélkül elfogadjuk.

Nem lesz ezek után feltűnő az, hogy Ferenczi Szabó Károlynak egy másik bibliografiai tévedését magáévá teszi, sőt ezt még a vele szemben nyilvánított helyesebb vélekedés ellen is igazolni törekszik. Az 1577-ben készült fametszettel ugyanis két fenmaradt Markalf-kiadás van ellátva. Ezek közül Szabó Károly kezéhez a későbbi kiadás került. Ezt írta ő le a valódi 1577-ki kiadás gyanánt, az erdélyi múzeum egyetlen teljes példánya után, nem vevén észre az akadémia példányának eltérő voltát. 1885-ben már észreveszi Szabó K. tévedését Kőrösi László, így nyilatkozván az akadémiaéval megegyező esztergomi példányról:

— »*Alkalmam volt összehasonlítani a kolozsvárit az esztergomi példánynyal s azt találtam, hogy a Szabó Károly által legelső magyar kiadásnak vett kolozsvári példány legalább is 50 esztendővel későbbi keletű, mint az esztergomi, habár az összevetésztés okozója, a fametszet, ugyanaz is.*«

Ferenczi Zoltán cikkéből idéztük e nyilatkozatot.² Így tehát ő maga is jól tudja, hogy már 11 évvel ezelőtt észrevették a Szabó Károlytól egynek vett Markalf-kiadások különböző voltát; s így nem a sorválasztók mellőzése Szabó Károlynál adhatott neki első sorban módot és alkalmat arra, hogy »egy új könyvvel«, a

¹ Régi Magyar Könyvtár, I. 72. l.

² Magyar Könyvszemle, 1896. évf. 55. l.

Salamon és Markalf »egy új XVI. századbeli kiadásával« szaporítsa régi nyomtatványaink sorozatát. Ahhoz az eljáráshoz természetesen, hogy e 11 évvel ezelőtt észrevett különböző kiadást két lapnyi bizonyítgatás után, melyből a Kőrösi neve merőben hiányzik, »mint új adalékot« iktassa be a *Magyar Könyvszemle* adalékai közé, — az ilyen eljáráshoz nekünk nem lehet szavunk.

Kőrösi Lászlóval szemben csupán annyi érdeme lehet Ferenczi Zoltánnak, hogy védelmére kelvén a Szabó Károly megtámadott hibás álláspontjának (melyet ő maga bizonynyal nem védett volna!), az erdélyi múzeum újabb példányát régibb kiadásnak vitatja s ezzel szemben az akadémia és az esztergomi könyvtár példányait második kiadásnak minősíti.

Hogy mily gyöngé alapon, már csak az általa közlött felvilágosító példákbl is világos. Szerinte régies írás és ódonszerű beszéd ez:

»Hogy egyebeknek példájok, mindenkor mint egy tükör legyen embernek előtte: mert az időnek rövid volta miatt, igen keves dolognak mehet ember végére.«

Ellenben újabbszerű helyesírás és újabbszerű beszéd ez:

»Hogy az Embereknek légyen előtte mint egy Tükör mindenha az egyebeknek példája: Miért hogy az minémű rövid az embernek élete, igen kevés dolognak menne végére.«

Régibb beszéd és írás ez:

»Mind az által, mivel hogy Sapientibus fatis, (az mint az Deákok fájának) Az kinek okoffaga vagon megh értheti, s-értfe-is ugy minden, az mint tífzteffegesb.«

Ellenben új írás és javított stílus ez:

»Annac okáért miért hogy à mint az Deakoc fájának (Sapientibus fatis eft dictum) à kinec elmeye vagon rà meg értheti, és érceze vgy az mint fzereti.«

És végül 1577-ben még így irtak:

»Es ekképpen Markalf ki menekedék az Salamon Király kezéből.«

Egy évtized elmúltával pedig így:

»És ecképpen Markalf ki menekedék az Salamon Király kezéből.«

Fölöslegesnek tartom a felmutatott példák után a kérdésnek nyelvészeti oldalát is tárgyalni s hosszas szóval magyaráztatni azt, miért tartom én első fordításnak az ilyen szólást: »miért hogy az minémű rövid az embernek élete« és javított, magyárosabb

kifejezésnek az ilyent: »mert az időnek rövid volta miatt . . .« Ferenczi Zoltán szemeiben az előbbi tűnik fel javított alaknak, — az olvasóra bízom ez indokolás nélkül hagyott vélekedés megítélését.

A helyesírás kérdésében már okokkal is iparkodik védeni Ferenczi fölvetett álláspontját. Szerinte:

»Az elébbieken (értsd: a magyarázat nélkül bemutatott példákon) kívül azt, hogy az erdélyi múzeum példánya valóban a régibb kiadás és pedig hihetőleg első, bizonyítják egyéb kisebb adatok; pl. a Heltai-féle *e*-nek a 2-ik kiadásban *é*-vel helyettesítése, az ékezett betűk pontosabb alkalmazása.«

A felhozott okok azonban az én nézetem szerint semmit sem bizonyítanak. Heltai sajtója elég sűrűn használja az ékezett betűket a XVI. században, már a 60-as évek végén is, s az alól vesszővel ellátott *e*-t (farkas *e*, *e* caudata) is akárhány műben már ekkor elég ritkán találjuk. Mindazáltal *e* betűt szélitiben használták még a XVII. század első felében is. Sőt használták a Ferenczitől újabbnak nézett *Markalf*-kiadásban is, mint a harmadik példában felhozott »eckeppen« bizonyítja. Látni való, hogy ily csekély okra mily kevésbé lehet támaszkodni. S nem lehet támaszkodni annál inkább, mert, mint általán ismeretes, Heltai nyomdaszemélyzete *e* betűk alkalmazásában sohasem volt következetes. Mint maga Heltai bevallja »Az egy ő magától való felséges Istenről« előszava után a fontosabb hibák kijelölésénél: »A könyvnyomtatás igen nehéz dolog. Ezokáért akár-mint vigyázzon az ember, majd soha vétek nélkül ki nem nyomtathatni egy könyvet is. Mert a nyomtató szolgák nem értik a dolgot, sem a nyelveket. Ezért csak kordére rakják a betűket, és noha én megjedzem, hogy az jedzés szerént megigazítanak, de azért ugyan nem művelik és abból esik a vétség.«

A Heltai-műhely megbizhatatlan következetlenségét a helyesírásban érdekesen illusztrálja Ferenczinek az a beismerése is, hogy a kérdéses két kiadás betűit a Heltai nyomdában egyaránt használták 1562-től 1596-ig (s bizonyára azontúl is!); vagy mint a czikkíró az egy lapnyi hosszas kimutatás végeredményeképen kijelenti: »Magának a népkönyvnek ismert két kiadása betűi is azonosak.«

No ha *azonosak*, ugyan hogy lehet mégis két lappal előbb a betűk *különböző* voltából az egyik vagy másik kiadás érdekében fegyvert kovácsolni?

Még jobban eltemeti az állítólagos első kiadás ügyét Ferenczi a »második« ellen felhozott következő sajtósági érveléssel:

»Viszont a *pontatlanabb* nyomdai kiállítás bizonyítékai (ellenben 12 sorral fennebb: »látszik, hogy . . . egy második, *javított* kiadással van dolgunk!«) a számosabb helyesírási botlások: *mondta* helyett: *monta*, *ott* h. *ot*, a végső *k* h. *c* használata, a *ts* v. *t/* helyett a rendesen használt *cz*.«

Ferenczi e sorok leírásakor szem elől tévesztette az egész XVI. századi magyar irodalmat. Vegyük elé bármelyik régi kiadását a Heltai-sajtónak, nem találjuk példatlannak azokban a *mondta* helyett *monta*, *ott* h. *ot*, *holott* h. *holot* stb. alakot. S nem találjuk bizonynyal példa nélkülinek másutt sem, csak eredetiben forgassuk e kiadványokat. A *ts* helyett a rendesen használt *cz* szintén általános volt e korban s legkevésbé sem a »pontatlan nyomdai kiállítás bizonyítéka.«¹ A latinos *c* használata is a végső *k* helyett a magyar irodalom legrégibb korszakáig nyulik fel. (Latiatue feyleym zumtuchel mic vogmuc.) Ne keressünk tehát »helyesírási botlásokat« a legszokottabb régi magyar írásmódban s ne mutassuk be »a pontatlanabb nyomdai kiállítás bizonyítékainak« azokat a jeleket, melyek a mű régi kiadásának legklasszikusabb bizonyítékai.

Szabó Károlynak, ha a címnap fametszetén levő évszám félre nem vezeti s utána Ferenczi Zoltánnak, ha több vigyázattal jár el a két mű összehasonlításában, már csak a *cz* (cs) betű helyett használt *ts* v. *t/* jelekből is észre kellett volna vennie azt, hogy nem a XVI. században, hanem jóval későbbi korban, jóval fejlettebb helyesírással nyomtatott könyvvel van dolguk.

E kérdésben, minden hosszabb bizonyítgatás helyett, csupán csak a kolofonnak figyelmes megvizsgálása is meggyőzőn tájékoztathat bennünket!

A Ferenczi Zoltántól második kiadásnak minősített akadémiai és esztergomi példány kolofonját: *Nyomtatott Colosuárat* 1576-tól kezdve »Nyomtatot Colosuárat« és »Nyomtatott Colosuárot« alak-

¹ Brassai szerint, a ki pedig sohasem volt bibliografus: »Volt egy időszak, a mikor a volt a divat, bogy *ch*-val írják a szóban forgó hangot. Ezt megunták s egy más korban *cz*-vel írták szintoly divatosan. Majd ismét felhagytak vele és eljött a *ts* kora. Legujabban — »végre«, nem merném mondani — cs a korszerű jelelés.« Arany, Szépirodalmi Figyelő, 1862. II. évf 130. l.

ban feltaláljuk a *Régi Magyar Könyvtár* I. kt. 121. és 129. számú könyveiben, teljesen pontosan pedig a 141., 142., 165—174., 180—183. és 198. számú könyvekben, melyek mind az 1578—1582. években jöttek ki a sajtó alól; így tehát e munkának 1577-ben vagy 1578-ban nyomtatását teljesen hihetőnek tarthatjuk s ez lehet az erdélyi múzeum igazgatóitól 20 év óta keresett *editio princeps*.

Az erdélyi múzeum ügyvélt első kiadása e tanulságos kollofonnal van ellátva: *Nyomtattatott* (Szabó Károlynál talán pontosabban: *Nyomtattatot*) *Colosvaratt*. Ez a »nyomtattatot« szokásos volt Hofhalternél a debreczeni nyomdában. Heltaiéknál csak 1588-ban¹ kezd megjelenni. A »nyomtattatott« és »Colosvaratt« alak pedig Heltaiéknál határozottan a XVII. századra vall, a mihez hozzá adván az *ekképpen*, *most-is*, *s-értse-is*-féle helyesírást és újszerű nyelvezetet, nem csalódhatunk, ha ez ügyvélt első kiadást a XVII. századnak tulajdonítjuk. Kőrösi László tehát helyesen ítél, midőn a két kiadás közt legalább is 50 évi különbséget talált. S helyesen ítél az is, a ki az erdélyi múzeumn »első kiadású« példányát a negyedik s ha Cornides példányát is ide vesszük, a jól megérdemelt 5-ik helyre iktatja.

Ime így oldódik a legegyszerűbb módon magától meg az az érthetetlennek tetsző talány, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum és az esztergomi könyvtár XVI. századból fenmaradt kiadásai mind az akadémiai és esztergomi példányt követik. Az erdélyi múzeum jóval későbbi keletű példányát nem is követhették.

Mindezeket e helyütt »sine ira et studio«, csupán az igazság kedvéért elmondva, végül sajnálatomat kell kifejeznem a felett, hogy az erdélyi múzeum tudós igazgatója a debreczeni ref. főiskolai könyvtár csonka példányát nem vizsgálhatta meg, s így ez érdekes népkönyv teljes magyar bibliográfiáját minden utánjárása mellett sem adhatta.

¹ Régi Magyar Könyvtár, I. k. 222. sz.

KOLOZSVÁRI CZEMENTES JÁNOS KÖNYVE.

Közlő: HERZFELDER ARMAND DEZSŐ.

— Első közlemény. —

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában a chemiai és alchimiai irodalom termékeinek átkutatása közben egy munkára találtam, a melyet, mert eddig nem hogy kiadva, de még ismeretve sincs, sőt a tudományos irodalomban sehol fel sem említett, a következőkben mutatok be.

E XVI-dik századbéli, 120 lapra terjedő 8-rétű kézirat, mely *Aranyolvasztók könyve* czim alatt 484. Oct. Hung. számmal van a kéziratár magyar katalogusába bevezetve, czímlapján pedig titkos jegyekkel *A boldogság könyve* czimmal nevezi magát, vegyi műveletekre és a pénzverésre vonatkozó, többé-kevésbé rendezett, adatok gyűjteményét foglalja magában. Ez adatokat Kolozsvári Czementes János Szebenben 1530-tól 1586-ig részben napló módjára jegyezte fel, részben pedig utólag memoire alakban írta össze. Sem a szerző, sem a ritka becsű mű ismertetését és kritikáját nem szándékozom itt adni, fentartván magamnak annak mást helyt való megbeszélését, de bibliografiai szempontból szükségesnek látom felőle egyet-mást megjegyezni.

A mű, a mint most bekötve előttünk fekszik, nem tartalmazza a részeket azon sorrendben, melyben irattak. Így kétségkívül a 17. lap után a 44. és 45. lapok következnek, és csak ezek után kellene a 18-diknak állania. Más helyt is, a hol az eredeti sorrend már meg nem állapítható, bizonyos, hogy az a mostanitól különbözött. Kérdés az is, teljes-e a mű? A 41. lap után két oldal hiányzik belőle, ez bizonyos; egy utalás ott meg nem található. De régebben is hiányozhatott már ez, mert a kézirat utolsó beírt oldalán egy német feljegyzést találunk, mely szerint e mű 101 lapra terjed. Ez mai állapotának felelne meg, ha nem számítjuk az utolsó üres lapokat.

A kézirat legnagyobb része magyar nyelven van írva, itt-ott rövidebb, hosszabb latin részekkel. Több helyütt — így mindjárt a kézirat czimében — egyes szó vagy szócsoport egy titkos ábécze betűiből van összeállítva, melynek kulcsát két helyen találjuk

meg: a kézirat írójának kezétől a 2b. lapon, s egy későbbi, a XVII. század végéről, vagy a XVIII. század elejéről származó kéztől a 101b. lapon. Az előbbi bejegyzést azonban egy későbbi kéz — majdnem a felismerhetetlenségig — kitörülte;¹ a 101b. lap ábéczéje pedig amattól némi eltérést tüntet fel, úgy hogy a titkos jegyek kulcsát jóformán a kézirat contextusából kellett megállapítanunk.

E kulcsot a következőkben mutatjuk be, a 101b. lap abéczéjének eltéréseit zárójelbe téve s már e helyütt megjegyezve, hogy a második ábéczt az egész kéziratban csupán a 32a. lapra utólag beírt bejegyzésnél találjuk alkalmazva.

Λ	8	∩	Ω	∅	∅	€	∩	3	χ	9(80)	ι	κ	λ
a	b	c	d		e		f	g		h	i	k	l
W	P	ξ	(0)	(W)	P	σ	L	V	(8)	(W)			
m	n	o, ö	p	q	r	s, z	t	u, ü	x	y			
								v					

Magyar szövegében e munka oly műkifejezéseket tart fenn, melyek másutt alig találhatók. Ilyen pl. *tököveg* = retorta; *alom-bik* = lombik; *kolcs* = átkristályozott konyhasó vagy köz-só, a hogy ő írja; *aier* alatt egy közelebb fel nem ismerhető folyadékot ért; *russica* = arzénikum. Azon terminus technikusok közül, melyek ma is használatosak, előfordul *kéneső*, *bányazöld*, *görög-fehér*, *borkő*, *lúg*, *választóvíz*. Legtöbb kifejezést latinból, néhányat németből vesz. Ilyen *cinobrium*, *minium*, *mercuriom-sublimatom*, *vitroliom*, *alumen*, *sal-alkali*, *salarmoniaci*, *urina*, *grispan*, *spieskloz* (spiesglanz), *alludel*. Az aranyat nyújthatóságát illetőleg *smaydék*-nak, a salakot *slakkos*-nak írja. Az edények megnevezései közül érdekes hely, a hol ez áll: *Törd meg kis kasettaban*. De nem akarom folytatni e felsorolást és magára a szövegre utalok, valamint *Zolnai Gyula* dr. úrnak közleményem végéhez csatolt jegyzeteire, melyek a szöveg nyelvészeti érdekességét vannak hivatva megvilágítani.

¹ Ez a kitörlés aligha nem ugyanannak a műve, ki a 2a. oldalon »Petrus Zilkos«-ra vonatkozó 1602-ből kelt feljegyzést tette, mert a használt tintát e két helyen azonosnak tartom. A 39b. és 42a. oldalon történt törlések, valamint a 42a. oldal betoldása is ugyanazon kéztől erednek.

Erdély geografiája szempontjából fontos egy sor helység és folyó neve, melyeket olyanokul említ, mint a honnan aranyat hoztak. A mennyiben sikerült mai helyeiket megállapítanom, ezek a következők:

Caproutha = Kaprucza, Aradmegyében, Tótváradtól északnyugatra; *Kissund* = Kissindia, Aradmegye borossebesi járásában; *Szul* = Magyar-Sülye, Alsó-Fehérmegye maros-ujvári járásában; *Pien* = Felső- és Alsó-Pian, Szebenmegye szászsebesi járásában; *Solmos* = Solymos, sok van, egyebek közt Alsó-Fehérmegyében is; *Offonbánya* = Offenbánya; *Schlacii* = Zalatia, Fehérmegyében; *Abrugybánya* = Abrudbánya; *Zalosd* = Zalasd, Hunyadmegye hunyadi járásában; *Külesd* = Külyesd, Hunyadmegye marosilyei járásában; *Kajendinum* = Kaján vagy Kalyán, sok van, többek között Hunyadmegyében is; *Campolongo* = Kimpolung, Romániában; *Dombawicha flumen* = Dombavicza folyó Romániában; *Fejérwyz* = Fehérviz, Hunyadmegye puji járásában; *Solmos circa Dewam* = Maros-Solymos, Hunyadmegye dévai járásában; *Bizere* = Byzere, Zágráp és Lipa közt feküdt, a mai Temesmegye területén;¹ *Vidal* = Vidaly, Torda-Aranyosmegye toroczkói járásában; *Vyfalu* = Ujfalu; *Zentgiorgy* = Szent-György, van Torda-Aranyosmegyében is több; *Lupsa* = Lupsa, Torda-Aranyosmegye toroczkói járásában; *Felsőcsva* = Felső-Acsva, Aradmegyében; *Almáspatak* egyebek közt Hunyadmegyében is van.

A pénzverésről bőven és ismételten közöl adatokat. Erdélyben és a hozzá tartozó részekben akkor szerinte csak Szebenben, Nagybányán és Kolozsvárt vertek aranypénzt.

A 75b—76b. oldalakra terjedő részben felette fontos adatok vannak, melyek az arany különböző elnevezéseit interpretálják. A 23¹/₂ karatost *finum aurum*nak nevezték és mint a különböző tabellából is látják, az arannyal való számításnál ezt vették alapul. Megemlíti, hogy a nagybányai kamarán alig 21 karatos aranyakat vertek és hogy ez rossz hírbe hozta a kamarát. A 24 karatost *purum aurum*nak mondja és ezt csak ezüsttel volt szabad keverni. Ellentétben ezen magyar aranyakkal, a rajnai aranyat rézzel olvasztották és 18¹/₂ karatosra verték.

¹ Délmagyarországi Tört. és Régészeti Társaság Értesítője, 1882. évf. 168. l.

Megadja pontosan az arany érték meghatározásánál követett eljárást, a pénzverésnél szükséges addíciók súlyarányait. A pénzverésnél megmaradt hasznót mathematice mutatja ki, különböző kamarai alkalmazottak neveit és azoknak apró cseprő dolgait is elmondja.

A mi az írást magát illeti, a kézirat első része meg lehetős nehezen olvasható; vége felé azonban mindinkább világosabbá válik. Főleg a latin részekben találunk rövidítéseket, melyek sokszor önkényesek, annál is inkább, miután a szerző a latin nyelvben nem volt nagyon erős. Úgy e miatt, mint individuális ortografiájánál fogva és az előforduló íráshibák következtében, kétségben vagyok néhány hely olvasása iránt. A fémeket alchimiai jegyeikkel jelzi. A pénznemekre következetesen elnevezéseiknek alig felismerhető kezdőbetűit használja. Bár a bejegyzések között néha igen nagy időköz van, és így az írás is mutat némi változásokat, mégis kétségtelenül egy kéztől ered, mit igen sok jellemző vonás bizonyít.

A közlés módjára vonatkozólag elég annyit megjegyezni, hogy a szöveget betűhíven, hibáival együtt, s mai sorrendjében adom, záró jelbe tett számokkal jelezve a kézirat eredeti oldal-számait. A szöveghez szorosan nem tartozó, utólag beékelt és probatio calami számba menő részek jegyzetekben nyertek elhelyezést. A titkos írással írt részeket dőlt betűkkel közlöm. A pénznemek neveit mindenütt teljesen kiírtam s az alchymiai jegyeket — szintén dőlt szedésben — a fémek neveivel pótoltam. A szögletes zárójel [] a tollba maradt vagy kikopott helyek kiegészítéseit, a petit szedés a nagyobb és szokatlanabb rövidítések feloldását jelzi.

A kézirat lemásolását magam végezvén, hálával kell megemlékeznem Bartal Antal és Pethe Ferencz urak támogatására, kik közül az első a latin, az utóbbi a magyar szöveget volt szíves az eredetivel összehasonlítani. A mi azonban a magyar részt illeti, nem zárkozhattam el e folyóirat t. szerkesztőjének azon határozottan kifejezett óhajától, hogy a XVI. századból származó, s így nyelvemlék számba menő magyar szöveg szigorú, szakszerű tudományos vizsgálat alá vétessék. E feladatot *Zolnai Gyula* dr. úr volt szíves magára vállalni, a ki a magyar szöveget az eredetivel gondosan egybevetvén és nyelvi magyarázatokkal ellátván, kétségkívül nagy mértékben hozzájárult e publikáció

tudományos becsének emeléséhez. Az ő, fentebb is említett, magyarázatai e folyóirat IV. füzetében függelékképen lesznek közleményem végéhez csatolva, reájuk utalnak a szövegközlésben a *dőlt* tipussal szedett számok. Végül megemlítés nélkül nem hagyhatom azt a szíves, készséges segítséget, melyet munkám folyamán Szamota István úr, a kézírattár — sajnos oly fiatalon elhalt — tisztje és Goldberger Lajos dr. úr részéről tapasztaltam.

(1a.) *Ez könyvnek neve boldogság, ki ig el vele, mint en elek.*¹

(2a.) Alchimia est ars ab Alchimo duche (*így*) greco invento (*így*). Alchimia enim greche est metallorum transmutatio. Calcinatio est omnium metallorum in terram mutatio. Sublimatio est rem levatio cum adherentia Conterrerere est rem grossam per contritionem et in býbi materiam transferat. Coagulatio est rem liquorose (*így*) ad solidam massam per humiditatem extractione reductio. Solutio est rem non fusibily influentem resolutio. Distillatio est vaporum aquorum in suo vase elevatio. Fixacio est rem fugiendi non conveniens ad ignem aptatio. Alchimia est scientia, que se in aqua et operatione nature in quantum potest. (*Így*) Elixir est nomen arabicom, id est fermentum.²

(3a.) Marca	1	Peseta	48	Karat	1152	Granum	4608	Græn	936 3
	$\frac{1}{2}$		24		576		2304		4608
	$\frac{1}{4}$		12		288		1152		2304
	$\frac{1}{8}$		6		144		576		1152
	$\frac{1}{16}$		3		72		288		576
	$\frac{1}{32}$		2		48		192		288
	$\frac{1}{64}$		1		24		96		192
	$\frac{1}{128}$		$\frac{1}{2}$		12		48		96
	$\frac{1}{256}$		$\frac{1}{4}$		6		24		48
	$\frac{1}{512}$		$\frac{1}{8}$		3		12		24

¹ Titkos írással. Ez alatt: »Verbum domini manet in eternum« s más, részint a kézirat írójától, részint a későbbi kezeztől származó tollpróbálgatások. Az 1b. lapon XVI. századi írással: »Az bortos ¹) es rakas mwhöz, ²) kinek viragat szikból csinaliak, ahoz valo porist így csinaly: vegy egettét borkövet, ky fekete, 2 parst es köz soot ³) 1 parst es egy keues fizta poris es tord ozue es porisali zarazon meg Jar de az forraztot rusika ... « Ez alatt későbbi XVI. századi kéztől: »Arany ... Mwhöz valo festek k[i] zep sarga zint ad, gris pant lot 1, galich köuet lot 1, saletromot lot 1 $\frac{1}{4}$, zalamiakot lot 1 $\frac{1}{2}$.« Alatta más kéztől: »Poris Dei $\frac{1}{2}$.« Ez alatt ismét más írással: »Anno Domini 1677. Mikor eszt az könyvet irtak volt, akkor meg volt igazság és jo lelki isme[ret] az földön.«

² Ez alatt: »1570. Ha ezt az könyvet levelenkent Meg nem olvasod tahat semmi tanosagot býzony nyem vehech belölle.« Alatta, más kézből: »Ex libris Petri Zilkos mo. Anno domini Anno dederunt.« A lap b. oldalán az író kezétől: »Litere sunt 21.« Ez után utólag kitörülve, úgy hogy alig olvashatók, a titkos írás jegyei s alattuk a lativ ábécze megfelelő betűi.

³ Tévesen 9216 helyett.

Marca	Peseta	Karat	Granum	Gren
1 768	1 12	2	8	12
1 1536	1 24	1	4	8
1 3072	1 48	1/2	2	4
1 4608	1 96	1/4	1	2
1 9216	1 192	1/8	1/2	1
1 18432	1 384	1/16	1/4	1/2
1 36864	1 768	1/32	1/8	1/4
1 73728	1 1536	1/64	1/16	1/8
Marca	Peseta	Karat	Granum	Gren

Grossus.

Marca et pesetas et karatos et granos quomodo possunt diuidere a maiore ad minus et a minore ad maius etc.

(3b.) A9. emlekezze meg az Istennek csodalatos hatalmas bölcsesegeről.

Ad Lunam fratris Johannis Ittem distillald meg az eczeteth az erős borból chinaltat az luegben, háromzor ved az háromzor distillath echeteth estegy¹ egy luegben, hath librath es 1 libra Mercurius az az keenesoth, 1 libra rusikath feierth, 1 libra feier borkoueth, 1 libra köz soth, 1 libra saletromoth. Mind ezeketh ted porra egiöt es ez porth vesd az felíwl megmondoth echetben es az luegeth kend be Jol meg chinalt agiagal es assassekbe² Nedues Helyre az földben 4 hetig Meglen teliessegeleg vize legien; annak vtanna ved ky az földből es zereztessek az felíwl megmondoth vyz Minth egy aluth tey ested ezth egy Mazos fazekban auagy Medencheben es zarazd meg es vagion teneked tekellates Materiad es ues az porban 1 libra rezhoz, kith megpurgaltak, egy unccíath.

Az purgalasa peng 1g lezen. Rp. veres rezeth ested eleuen zenre³) es ves az rezre kenkoueth es köz soth, keueseth es Mikor az kenkö es az so Meg emezteteth es ved az fogoth es ved ky az rezeth es uerd vekonyon plehe es az rutsag le hul rolla és lezen teneked purgalth rezed annak vtanna ted az rezed az tegelben es Mikor meg oluadoth volna az rez ves 1 libra rezhez 1 unccia por az az egy libra tezen keth girath es egy unccia tezen keth lototh es Mikoron latatneek Meg emeztetny az az az porban hogy semmy nem lattatneek.

Es ved ky es qsd⁴) egy földből chinalth zomorloban⁵) es lezen ullian⁶) ezwt Minemoth en te neked attam.

Fejyerites. Rp. Mercurium^m sublimatomoth, rusikat, saletromoth, salarmoniakomoth⁸) egienlo kepen 4 lototh,⁹) sal alkalith 1 lototh, es egesdmeg korniwl valo twzon, hogy Meg fixaltassek az

¹ Olvasd: »és tégy.« Irónk rendesen egybe írja az »és« szó s-ét a következő szó t-jével. Z. Gy.

² Olvasd: »ásassék be.« Z. Gy.

rusika, az az, hogy allando es feieritendo legien, az rezeth annak az Mogia zereneth, Minth te Jol tudod etc.

(4a.) Az grispan az is Jo az mý tudomanýwnkhoz es chinald Ilý Modon. wegy rezból veretteteth plehet es figezd egy fazekban ky Mazos legien es aban tölch erös echeteth es felivly chinald be Jo erössen, hogy semmy fwst belölle ky ne Jviön es had allany három hetig auagy Negig es Nysdmeg az vtan az fazakath estalalz benne Jo grispanth, ezt hiak eben az konyben viridisnek. Es ezth vakard le az plehröl es az vtan fwgezd meginth az fazekban Minth az elöthes legien raita echeth Minth annak elötte Megmontam, ezt Mind adeg chelekedgied, az Meeg az rezpleh grispanna változik.

Az görög ffeier Ig lezen: ezth chinald Ilý modon: Wegy onbol veretteteth pleheth es figezd erös echetben egy fazekban, ky Mazos legien es chinald Jo be az fazakath es chinald vly modon, Minth en az elöttis Mondottam az grispan felöl es eböl chinald az vtan az Minýomoth.

Minýomot chinald Ilý modon: wed az görögfeierth, kyth te chinaltal es ezth oröld egy kőuon erössen vizel, hogy kemený legien ested az vtan egy edenben, az ky zeges legien es hozzas, esue simbal (*így*) es enýuez orög fazakath keeth kőre, ky egy arazny Magassaga legien; ested az fazakath rea, az vtan ted az zeges edenth, az kiben az görögfeier vagion, az fazeknak közepiben es az vtan borich Mas fazakath felivly az fazekra, ky egy aranth zolgalion az Masiknak, es chinaly az vtan egy kis twzeth alaýa; az utan agy Job twzeth Neky fel napeeg, az utan had meg hidegwlny es lezen veres loth, oröld meginth es chinald vgý Minth azelöth Es talalz Jo Minýomoth.

Az Miniom onbol lezen Illien modon: Wed az kýmert onnoth ested egy fazekban, az Minth felivl meg vagion Irua, es agy eröstwzeth neký es Mido^a az on Meg heuwlý es vegy eegy vas kalanth, Melnyek Nýele vagion es Ingasd Jol toua es lezen az on hamuua es had meg hidegwlny es töröld¹⁰) egy zita altal¹¹) es az Mý benne Marad azth chinald vgý az Minth az elöth es az Melieth te vgý chinaltal, azth oröld egy kőuon vizel es chinald vllian Modon Minth en tegedeth Megtanitottalak az görögfeierre, Mind adeg Megnem Jo veres lezen.

(4b.) FK¹

Az Mercuriomoth Igy kel chinalny:² wegy 1 fonth kenessöth $\frac{1}{2}$ fonth galichkőuet, ffeel³ fonth kőzsoth es egesdmeg elözör fel

¹ H. K. monogramm. Ettől jobbra a fentebb közölt ábra és mellette az eredeti kézírással a magyarázat: *aludel hec est.*

² Itt utólagos bejegyzés: *Mezet is vegy anne reez.*

³ Kitérülve és 1-re kijavítva.

napeg lassu twzõn, az vtan erõssich ¹²⁾ meg az twzeth egÿ napeg, de te tegied vlÿ edenben, Minth egÿ tal, estegÿ Mast rea es kend be Jo erõssen es lezen zep es Jo Mercuriom.

Az chinobriomoth lgy chinald: Weegÿ 2 rez kenesõth, 3 rez kenkõeth es tõrd meg zep apron ested elõzõr lassu melegre, annak vtanna erõsbiched Mind adeg, Megnem lach te felforrany veresseth es had meg hidegwnÿ es talalz zep chinobriomoth.

Az lazuriomoth lgy chinald: Wegÿ kenesõth 2 rezth, kenkõeth 3 rezth, salarmoniacõth 8 rezth, ested egÿ Mazos korsoban es egesd meg lassu twzõn es Nagiobich meg az twzeth; annak vtanna chinald vgÿ, Mint az chinobriomoth es lach kÿ Jõnÿ belõlle egÿ keek kõeth, este talalz zep Nieresegeth Magadnak.

Ad ffaciendum camforem Rp. 2 lÿbr^{as} distillalth echeteth, Mastixoth 1 lÿbr^{am}, auagÿ vernixeth õ helieben, kÿ feier, az az, az fenÿõfabol, ky enÿõ ¹³⁾, auagÿ viaz kÿ folÿ, azth, ested 3 napeeg ganeban; annak vtanna ved kÿ ested egÿ edenben, kinek hozzu Nyaka vagion az napra egÿ holnapeeg este talalz camforth az edennek feneken Megcoⁿgiellaltath ¹⁴⁾ Minth az kenyer etc.

Az azonÿ embernek orchayath Meg ffeieritenÿ auagÿ Nekie zinth adnÿ aqua valde Mirabilis.

Rp. az rosanak pogachaiath ¹⁵⁾ egÿ poharban az menÿe ferne, giermek vrinath 4 poharral, Sal giemmeth 1 vncciat, chine-moniath 2 vncciat, kalio filÿ $\frac{1}{2}$ vncciat. Mind ezeketh az alom-bik ¹⁶⁾ altal distillald gienge twzõn es az vizeeth tarch meg; Merth felette Jo esfelette Ingen draga ad *albandum mulieres facit* ¹ etc.

Si probare vis mulieres, si sint virgines an non.

(5a.) Mingat super malvam in secreto; si sequenti die viridescit, tunc est virgo, si non, non.

Item Rp. maluam et ollam, dequoque fortissime in bono vino et da bibere et mingith et statim solvetur etc.

Sal armoniacomot lgy chinalÿ:

Rp. 2 p^{arts} regÿ vizeleteth es egÿ paros kõz soth es egÿ paros kormoth es ted egy fazekban auagÿ serpenÿõben az vrinaua es fõzed az vizelettel, Meegnem az vrina el emeztetik; Annak vtanna veeg 6 anne vrinat, az Menÿeth annak elõtte võttel volth, es aztis Mind adig fõzed, Megnem elemiztetik es ezth Mivelyed keetcher avagÿ háromzor es zarazd meg, Es annak vtanna tõrd meg meg annÿ salis alkaliual es ennek vtanna sublimald meg es hogÿ meg sublimald az az sal armoniak kith te keuanz.

Ha akarz Jo porist chinalnia:

Rp. 2 p^{arts} sal tartarÿ es egÿ p^{ars} sal alkalyth es egÿ p^{ars} sal Commun^{ist} es wnõ teieth 3 p^{arts}, es az elso 3 soth tõrd

¹ Titkos frással.

meg gienge porra es feliwl ős rea az wnō teieth es keuerd Jol ősue es az vtan ted egý sima kőre egý hideg pincheben, estegý az lueg ala egý luegeth, hogý solualtassek az luegben; es Mikoron meg solualtatoth volna es zwrđ meg az filtru^m által, hogy tizta legieⁿ, Mind annezor az Menýezer zwkseg Meg zwrný, hogý az filtrum által tizta Mennýen es az Megdistillaltath ted egý luegben sub tuum artum (az az az ke[men]chere)¹ et sup^erius ampulam ested az luegeth Nappal az Nap fenýere, hogý meg zaragion eiel pecheteld be Jol viazzal, hogý az neduesseg bemennýen es nappal ted esmeg az nap Melegere; ezth Mind annezor Miuelied, hogý az Meg zaraztot allatoth ¹⁷) vegied Mind adeglan, Meglen az Materia telliessegel Meg zaraztatik az nap Melegeuel es legien kemený, Minth egý kő, Mely kőueth Meg tőry Igen apron ested az pinchebeⁿ, hogý Meg sollualtassek, Minth az Meg zaraztasbaⁿ vgý chelekedgiel, Minth az az (*így*) előth, Mind adeg Megnem Megkemenýegiek, estarch meg, merth Jo porisod vagion es haznalz sok dologhoz.

Borax sic fit ad opus predictum. Rp. 2 part^{es} tartarth, ký feier es 1 part^s soth kőzönsegest, ky preparalth es soluald meg ezth az oltatlan meznek vizeben es háromzor coⁿgiellald meg.

(5b.) Es ez az poris az te keuansagod zerenth valo, kith the kewanz, ký Mesterseges etc.

Borax de conficiendo artificialle. Rp. feier borkőueth, az Menyeth akarz es főzd meg az regý edes teýben Mind adeg, Megnem az teýnek Nedvessege el emeztetik, de anneth az Menýe ő maga volna etc.

Albacio venerýs. Az veres reznek rőuid es chodalatos Megbizonýtatoth es Igaz megfeieritese.

Rp. feier borkőuet 4 rezth, aluminis roze kalcionatý 2½ rezth, saletromoth 1½ rezth, resegallist² 2 rezt; Mind ezeketh tőrd apro porra es az vtan elegich Mind ősue es legýen tizta rez³ ký kýuerettette^{teth} ¹⁸) vekoný plehe es el Metelteteth. Eből chinalý stratumoth ez porral es az rez pleheketh ted az tegelben, Meglen Meg tőltod az tegelth estapazd be Jol es, hogý az tegelbe, tapaztattatoth agý őnekýe előzör lassu twzeth, annak vtanna Nagiobich meg, hogý az allath Meg oluagion es az Meg oluadoth allatoth ősđ az vas zomorloban az kőz olayban es lach chodalatos feiersegeth Mellyeth soha az Materia el nem vezth.

Gummý arabicomoth sic solet fierý artificialle. Rp. summam quaecumque de arboribus cherasarum, quantum autem potest, collige et decoque in aqua fortissime et cum aqua ceperith consummý abr igne eth iterum fundas et sic fac 3 vel 4 fortiter

¹ Egyidejű bejegyzés a lapszálen, levágás által megcsonkítva.

² A margón áll »1 p« ugyanazzal a tentával írva.

³ Utólagos bejegyzés a margón »sarga«.

dequoquendo et sic iam cum deficit aqua et bene spissum fuerith effunde super paniculum bene densum et quo luto tamquam bitumen suspendas in aere in aceto ut bene desiccetur etc.

Separatio a vasis argenteis.

Rp. tartarii kalcinati partem 1, salis armoniace partes 2, tere simul bene et pone super lapidem subposito vitro et colligendo aquam, postea recipe radicem piretri az az tarkonth, tere in mortario cum aceto forti, exprimme bene cum panno succum, hunc comisce cum aqua superiori, ora, demum accipe quodcumque vas deauratum, inpone in aquam, incinde movendo et hoc modo invenies aurum, infunde sine omni vasis lesione etc.

(6a.) Ez Jeles tudomany az kamora dolgaban de sokan aewannak Ezeketh Meg ertenye de ved ezedben ezeketh ha Meg kkarod ertenve.

Mykoron vez te aranvath pars 2 es ezvstoth pars 1 facit k. 16.

Mýkoron vez te aranýath pars 3 es ewzstoth pars 1.

Mykoron vez te aranyath keth rez es ezwesth 1 rezth facith
extra camera^m karat, 17 intra kameram karat. 17¹, 18.¹

[illegible]

Compositio medicine ad solem et ad lunam.

Ad solem et ad lunam supra Mercurium. Rp. 1 lb^{rum} kenq-
neth es qrold meg Jol egý kqun es Mind Itasd regý es tizta 1
lb^{rum} kqz olayal Mind adeg, Megnem vllian, Minth egý pastum;
annak vltana ted azth egý vasserpenyoben gienge twozn hogý Mind
dissoualtassek es Mikor latnad feltaytekozny.

¹ Ez az öt sor keresztül van húzva. Az utolsó számok ($17\frac{1}{2}$, 18) azt teszik, hogy $17\frac{1}{2}$ és 18 között. A megjelölés e módjával többször találkozunk.

(6b.) wed el a twzról es esmeg ted az twzre, hogý lassan forion, hogý legien swró, Minth egý Meez; annak vtanna ted ezth ez swróth¹⁹⁾ egy hideg Maruaný kóre es Mingiarast meg co^ogiellaltatik es lezen vllian, Minth egý lep; ved azth es esmeg ted egy tizta vas serpenýoben estegý az serpenýoben anný Jo tartarom olayth es had az kettóth Igý Meg oluadný es özue Miskualný ugý, Minth keeth oraýg; annak vtanna ted egy vrinalba ký be lútalatoth Jo forma agiagal ested közep twzre három termezeth zerent valo Napeeg; annak vtanna ved el az twzról es had meg lassan lassan hidegwlný es mikoron hideg volna ted Nagiob edenben, Melý eden rakua hideg vize, Melýben alion három Napeg, hogý meg Nedues-swlión; annak vtanna ted egý lútalh tók luegben²⁰⁾ distillalasra az alombicom Altal gienge twzón es Jo ký belölle feier vyz, Minth egý teý, Melý viz neuzetetik lac virginisnek.

Annak vtanna Nagiobich meg az twzeth, Mikor latod az első feier vizeth Meg veressedný estegý mas receptaculomoth alája, Melýben Megien arány zínó viz, ký hivattatik aiernek, foglaluan ó magaban twzeth; az föld penýg, Melý Megmarad az tók luegnek feneken, kalchinald meg az kalchinalo kemencheben, Meglen legien feier, Mikeppen az ho, Mellieth tarch meg, Merth ez dologhoz Igen zwkse.

Ennek vtanna ved az teý zínó vizeth, Melý hiuattatik lac vrginisnek¹ es distillald meg hath utal,²¹⁾ meglen az veres rez plehe, ký betetetik, Meg feieredik Mind kivól es Mind belól.

Ennek vtanna ved az Masik arányzínó wizeth ký mondattatik aiernek, ezt distillald háromzor es az harmad distillacioban talalz twzeth az tók lueg feneken, Melý altal latod az elementomokath Meg változtatný. Ezth az twzeth tarchmeg.

No Immaron ved az istennek akaratt-

(7a.) iabol azth az földeth, Melýeth előzor Meg kalchinaltal, Melý vly feier, Minth az ho es Jnbibald meg ezth az első teýzínó vizzel es az Masik arányzínó vize distillaluan, Meglen az felíwl megmondoth Materia teliessegel Mind az Masodik arányzínó vizeth Jnbibalia es az chelekedesnek wegeben Marad teneked az tók lueg feneken cristalý zínó kóued, Melýnek egý reze változtath 100 p^{ars} kenesoth, Jo estekelletes ewwste.

Ha penig te akarz aranra chelekedný, Wed az twzeth, Melieth felíwl meg Monde, hogý Meg tarch es Igý chelekedgiel az twzel, Mikepen chelekedel az földel, hogý ha ezt az twzeth Inbibalod az vize, melý hiuattatik lac virginisnek, egienlőkepen distillaluan es vizontak ez twzeth Inbibald az Masik arányzínó vize, ký Mondattatik aiernek es ugý distillalod, Minth felíwl az földről chelekettel es ezen keppen talalz egý veres kóweth az edennek feneken, kinek

¹ Olvasd: »virginisnek «

egý reze elualtoztath 100 p^{ars} keneseþh Jo es tekelletes arannyá, ez az te Medicinad Mind az keeth opusra, az feierre Es az veresre etc.

Wenusnak feýersege ez zerenth lezen.

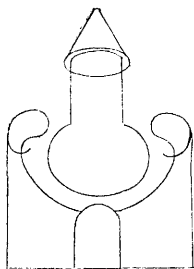
Wegý kalcionalth sooth, borkþueth es timsooth Egienlþeken calch^{na}va ezeketh, oluazd meg Meg anný echethben keuerve, ozton ¹ ebbe hetcher heuitue es hethcher oluazthua olchad az veres rezeth, lezen zep feier es lagý Minth on, Merth az soo tartarom tinso es echeth reeznek poklossagith Mindenestþl fogua el vezý es Meg-feierity; Annak felette, ha ezth veres rusýkaual vagy kenþquel egeted, Minth zokas, arany zino lezen es filosofusoknak poranak Miatta spýritust Meg tARTH az az borkþ olayth zarazd meg es lezen az bþlcheknek pora, auagý olch az olayban.

(7b.) Ad faciendum cinobrium. Rp. duas partes argenti vivi et unam partem sulfuris mundi, tere cum aqua in lapidem, donek fiat pasta et inpone in talem vas, ut hec figura est et pone illud vas super furnum, hec (*így*) descriptum ita, quod medietas vasis sit in furno et medietas extra furnum emineat et fac sub eo ignem levem, donek aqua, seu vapor ewanescat, quem probabis cum cultello supponendo ados vasis, si non fumet madidatus, tunc fortifica ignem sub eo, donek videas flamam rubeam et cum cessaverit flama, cinobrium factum etc.

Preparatio salis. Armoniacum sic fit quo melius naturalii in arte.

Recipe de sale communi preparati p^{artem} 1 et de urina hominis p^{artes} 3, de fulligine p^{artem} 1, hec omnia coque in kaldario, donec urina omnis consummatur et coque septem vicibus fundendo semper desuper urinam; ultimo mundifica ipsum, recipe de ipso p^{artem} 1 et de sale quaecumque vis per aliam et tere insimul, postea pone in scultellam sibi aptam de argilla factam, et super pone sibi vas acutum, quod dicitur aludel et luto sapientie circum lineas bene, ut non despiret et pone super parvum fornellum apertum sibi et sub eo fac levem ignem et dimitte per meridiem estyallem, tunc dimitte in frigidarii (*így*) et aperi et reperies ipsum salem aquille bene purgatum et sublimatum et separatum ab alio sale, collige ergo ipsum et iterum tere cum alio sale et iterum pone ad sublimandum et fac ter et erith album et bonum omni opere perfectus. Deo gratias. Figura vero vasis ludelis hec est

Hic olla coniunctura.

¹ »oztan« helyett.

(8a.) Sublimacio Mercurii ☿

Recipe vitrioliom libram 1, sal preparati libram 1, funde in lebetes terrea denitreata in leve igne et cum dicta materia fusa fuerit, recipe libram 1 de mercurio crudo et tere simul et fac in aludel et sublima, sicut scriptum est de cinobrio et reperies vas hic superius etc.

Sal armoniakknak ez alkotasa, kȳ nȳluaban vagion, hogȳ Nem az tobȳ etc.

Sal armonyak. Rp. vas kormoth auagȳ egieb kormoth 1 reezt, Alkototh sooth 1 reezt, vrinath 3 reezth, egȳ Istben foozd meg, hogȳ felig el apagion, kȳth Meg zwrȳ es Meg azalyad Es meg soual es harom reez vrinauual meg tȳrd es meg sublimald; ezzerenth vȳola^{n 22)} soual es vrinauual tȳrue es Meg esmeg azalua haromzor sublimaliad; Mikor akarod p^obalnod, ves az zenre benne, ha fwestȳ Megieⁿ, Esmeg sublimaliad, Minth feliw Megmondotta^m. Hogȳ penȳg Masoua Ne fus az alkototh soerth, Im vgian lth meg Mondom, Mierth ez volna elso, Merth ez az arsnak kezdetȳ kozepȳ es vegezetȳ, azerth ez az koz sonak alkotasa, kith hinak ez tudomanban kolchnak.

Wegȳ Igen tizta feier sooth, Meneth akarz es tȳrd meg zep apron es zitald meg es hew vizben meg oluazd es zwrd meg Igen giakor,²³⁾ ruhabol chinalth filtrum altal, ezth ted keetcher, haromzor auagȳ Negȳcher, az az, az Meeg nem eleeg tizta; oztan sublimald meg ȳteth reez edenben auagȳ fȳld edenben, de az fel zaraztasa bator reezben legien, az sublimalasa foldben Mind adeeg, Meegne^m vllian feier lezen, Minth ho estarch az te dolgodra etc.

Borax eciam auryfabrorum ex parua fo

Wegȳ saletromoth	p ^{artem} 1	{	sal armoniak	p ^{artem} 1
gummȳ arabicomoth	p ^{artes} 2		feier borkȳueth	p ^{artem} 1
Mastihs	p ^{artem} $\frac{1}{2}$		tȳriek meg zepen es tegiek eg	
aluminis timsooth	p ^{artem} $\frac{1}{2}$		luegben vrinauual Itasd meg ad	
Kȳz sooth chinaltath	p ^{artes} 2		spissitudine ^m missa infra duos pannos exicetur in sole.	

(8b.) Sal alkalyth Igȳ chinalȳ.¹ Ez vlȳ hatalmas allath, Midȳn te Jol chinalod, tahag²⁴⁾ ȳ Minden Metalth Meg solual es spiritust vize tezȳ es Meg valtoztaht Minden Metalth kalknak egȳ Massaban, Az ȳ termezetȳ hewseg es Neduesseg es ezth lmȳg chinald.

Wegȳ² fwzfa hamuth, ȳrȳld apron es vegȳ tartaromoth es ȳrȳld azth is aprȳn es ved egȳ aranth az fwzfa hammaual²⁵⁾ es eluegich²⁶⁾ ȳzue egȳ aranth es vegȳ egȳ erȳs ruhath, az ky temer-

¹ E szavak vȳrȳs tintȳval vannak irva.

² Vȳrȳs tintȳval.

dek²⁷⁾ legien es fezich egý cheber feliben ested az hamuth rea feliwl az ruhara Meg elegithuen Mezzel.

Anneth tegý az ruhara Meneeth Meg tarth es ős feliwl rea forro vizeth es had altal chepegný az Minth az lugoþ, hogý chinaliak es midon az altal zouarkozoth,²⁸⁾ ős Meginten²⁹⁾ toþb¹ vizeth rea es ezth chelekedgied ezth Mind adeg, Megnem az hamuth ký vonta legien; annak vtanna tegý toþ hamuth rea es chelekedgiel vgý velle, Minth az eloþ es had az vtan az edenýben allanya az echaka es annak vtanna fozd le adeg, az meg Meg zarad es fozd adeg, Megne^m ős lezarad es had meg oztan hidegwlný es ős lezen egý kemený kő belölle es az a kő hiuattatik sal alkalinak.

Immar ved azth az sooth ested egý fazekban felig ested egý kemencheben es fed be es agý oneký lassu twzeth, hogý lassan zaragion es kine fusson es kemených meg az twzeth mind adeg, Megne^m Veres lezen es folý, Minth az viaz es ved ký az fazakath egý fogoual es ősd ký Mas fazekban, Merth the Netalamtan sokka hagiod az twzben es Meg kemenýedik, hogý te oztan Nen (*így!*) othed³⁰⁾ ký es ős feier ested oteth egý Mazos edenben ested oteth hew es Meleg helyre, Merth ha Nedues helyre tezed es ős Meginth vize lezen es hiaban lezen Munkad etc.

(9a.) Argentum vivum artificialiter sic fith.

Accipe plumbum et liquefac in crucibulo, postquam liquefactum fuerith, biccella ipsum cum sale communý, tamdiu movendo cum uno baculo crucibulo, quousque ipsum pulvis fith plus subtilý . . .

postea Rp. . . . pulverem et pone in aquam fluentem, ut a sale purgetur et permite ipsum pulverem in ipsa aqua supersedere et cum talis pulvis omnino ad fundum aque ceciderith, diligenter funde ipsam aquam, ut pulvis remaneath in fundo olle: et hunc pulverem mitte elixarý bene, tandem accipe hunc pulverem et pone ad unum vitrum et funde desuper aquam salis armoniaci per se solutý, in quo sit paratum cineris de olastris ovorum et obstrue bene, ut non despireth, postea pone in fimo equo et ibý permite stare per 12 dies; demum excipe et invenýes plumbum in argentum vivum conversum virtutem salis armoniaci.

Alius modus.

Rp. plumbý libram 1 et sulfwriss 3 et pone in vase test . . . et super pone de oleo tantum, quod singula praedicta cooperantur optime et pone super ignem per diem unum, vel magis si oporteth et postea permite in frigidarý et aperi vas et invenýes argentum vivum et scias, quod plumbum fundere in oleo ad modum cere, hic ego nam reperi de sale armoniaco, sed credo, quod

¹ Tollhiba »toþ« vagyis *több* helyett.

si de ipso etiam una pars apponitur, magis res valebith ad effectum.¹

(9b.)²

(10a.) 1574. Jo attramentomot, ha akarz chinalni, wegý 8 loth gallest, 6 loth witroliomot., 4 loth gummith 3 drettal³¹⁾ Jo bort, auagy egy éytelt,³²⁾ Ezeket Meg kel főzný egy fazekban vgý annera, hogý haro^m vñnera el apagion az leue es ved ký es lezen Jo tenta, Mint keuanod. De az zerzamokat Mind kwlön kwlön Meg kel Jol törný, hogý Jolagy legien, Mint az zýtalth lýzth. Probatum est.

(10b—17a.)³

(17b.) Ex libro meo rubeo f. 34.

Separacio solis et lune. Rp. 1 marcham argenti, quod habet solem in se et 3 lottones veneris et 1 fertonem saturný et confla omnia, simul et granula in aqua, postea rp. sulfurem $\frac{1}{2}$ markam, salis communis 1 fertonem, conterre et misce simul, postea fac mixturam primo de materia granulata, secundo de pulveribus et cooperis tegellum superius cum sale ad spissitudinem unius digiti et perluta cum luto sapientie et pone in furno venti et que materia fluit simul, tunc permite in frigidarium et invenies inferius aurum seperatum, superius vero materiam, quam reducabis cum saturno in cinericio etc.

Marca $\frac{1}{2}$ argenti ⁴	}	Rp. sulfur p ^{esetas} 12.
cuprum lot 2		Sal communis p ^{esetas} 6.
plumbum p ^{esetas} 6		
Pesetae 12 argenti	}	Rp. sulfur p ^{esetas} 6.
cuprum lot $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{4}$		Sal communis p ^{esetas} 3.
plumbum p ^{esetas} 3		

(18a.) Capitulum 5.

A szamadasrol etc.

Mený aranýat ad az cemmentes³³⁾ az forinth verõnek rudakban kezeben, anný Nyomo forintokat kel Ismeg viza adný, Igý p^obalný kegig, az araný forintokat ha Igazak. Tegý a serpenýonek egykeben Harom gyrat, az Masikban tegý araný forintokat, es ha az araný forint az harom gyrahoz kepest 207, tahath Igazak.

Capitulum 6.

Mený lucrum Jöyön Mýndenýk gyra finum aranýbol:

Ha Marka jo vagýon Melliek az Igaz ligan, az az k^{arat} 23 $\frac{1}{2}$ vadnak. ezeknek a camoran Menýt tezen floreni 64 g^{rossi} 54.

(18b.) Mindenýk gyra^{bol} kegýg verettettnek floreni 69, vegý

¹ Az oldal alsó részén ónnal: Samuel Jonas, anno 1732.

² Az egész lap üres.

³ E lapok üresek.

⁴ A fémek dõlt betűkkel szedett nevei az eredetiben nincsenek kiírva, hanem alchymiai jegyeikkel feltüntetve.

ký Immaron belölle 64 florenos ^{grossos} 54 es Maradnak az kamorának lucrumba egy egy gyřabol ^{floreni} 4 grossý 18.

A Maradekrol Capitulum 7.

A maradek a garassokban vagion, mert Mindenýk gyřanak garassa 48 a Maradekýa, auagy Mindenýk Nehezeknek a Maradekýa ^{p^{eseta}} 1, Harom gyřa aranýnak ezokaerth az Maradekýa ^{floreni} 2, ebből ezedben veheted, Meny az Maradek, Melý az Cemmentesnek es camorasnak Nyereseg.

Capitulum 8.

Azert azaz gira ^{finu^m} arannak az Maredekia, az 4 araný fele ^{fa^{ct}} ^{florenos} 22, de ez Nem az zamuetheshez valo es derek ^{sum^m}ahoz.¹

(19a.) Az cemmentnek fundamentomanak alapattiarol.²

A cemment Negý allatokra vagyon fondalva: *teglara, sora, fekete onra es veres rezre*. Mert ezek nelkwl az *arannak* az o tekeltessege es allapattiaro Nem hozhatný; az *teglar so* hathato allatok annera, hogý valamý *ezust* az *aranban* vagyon, azt Magokban kýzýak: Az *on* i kegig es az *veres rez* az *ezustot*, Mellieth az *teglar* es *so* ky vont es hozza zitta az *aranbol* azt Meg tartiak es otalmazak,

(19b.) es az *araniat* a *veres zinnek* Meg adasaban Igen segítik Es ha e keet allat, az *fekete onnot* es *rezet*, Igaz Mertekel az *aranihoz*³ nem adattatnak, tahat az felet az *ezustnek* ký Nem vehetný az cement porbol, Mert az twz Meg emezty, de ha az *on* es *rez* mellette lezen, tahat az *tuz* bekeuel lezen es nem haborgattia Mýnd az *araniat* es Mind az *ezustot* es az *onhoz* es *rezhez* kapcholya Magat es azokbol egy rezet Meg emezty.

(20a.) Az addicionak Beüetesseröl. Capitulum 9. (Az granalashoz probaýa.)⁴

Mýkoron az araný Jol Meg oluadoth, Mellieth Meg Ismered a zöld langrol, ottan bele vessed az addiciot, es az horgas vassal Nyomd azt az aranýba es Jol Meg keuerd hogý az araný, Mindenöth hoza vegýe, de addig vezteg allýon a fuuo, és Mýhelt be vetetted az *addiciot*, ottan Jolbe fegýed az *tegelt* es Indichad a fuuokat, de nem sokaýg, hanem Mýnt, hogý harom paternostert el Mont-hatnad, ottan el hagýad, es kezd az granalashoz, Mert ha nem siech velle, az *addicio*.

(20b.) A twzne sebessege Mýath el Megyen a fwstben.

¹ Ez az egész kikezdés utólagos bejegyzés és a benne előadott számítás nem is helyes.

² A 19a — 21b lapok szövegében a dőlt betűkkel szedett szavak az eredetiben titkos jegyekkel vannak írva.

³ Itt egy sor ki van törölve, a melyet talán így lehet olvasni: »Mýnd az araný.«

⁴ Egykorú utólagos bejegyzés.

Capitulum 10. Mý okbol egý Nehanzor Egý Nyomo³⁴⁾ arany-bol tób lucrum Jö, hogý Nem Mazor.

Ezt Nem sok Cemmentes erti, Elözör neuikedik a *lucrum* a *streben* Mýdön az cemmentes az arannak *bevetelekort* Igen ala *streheli*.

Mazor, Mýkor a be vöth arany Jol vagyon Meg frisselue.

Harmatchor, Mýkor az aranyat Jol Meg Merý es nem zwkön,

Negýedcher, Mýkor az arany forintokat vgyan azon Mertekel ký agýa, a Melliel be vötte.

(21a.) Igy lezen Jo mogýa elkezdet dolganak, Istennek segít-segeböl, de otalmazza Mind Magat és Mind az orzagot, hogý kar-ban Ne eýche, Mert Ith tehet az kamora Ispan kart, Mind kamo-ranak es Mind Maganak es Mind az cemmentesnek; Mert ha egýet ertuen, Mind kamora Ispan, es Mind cemmentes, az öueböl kezdý Meg fizetný, az kyalý lucromat, ha az camora Ispan, ellene zol, auagy zemelt Nez, auagy baratsagot tezen, hogý fellieb vetesse az cemmentessel az aranyakat.

(21b.) De ezt vegýed Megýs Jol ezedben, hogý az Mely arany az cemment porban marad az ezwstel egýetemben, azis vgyan hozza valo volna, Mert Mind egýwt volt az akor, Mýkor az *constatot* egý *massaban* meg probaltak, Nem egýebönnet Jöt, hanem vgyan azfele azis; azert Mind az altal vgý chelekegyel, hogý vgý Mossad ký, hogý sok benne Ne maragion, mert ha sok Marad, az lucrom apad azzal.

Touabba eztis ezedben vegýed, hogý az Mýt az purgamen-tumban talalnak azis odaüalo,¹ Mert azokbol essetel es annak vagyon hea anneual, az Menet ottalal.

(22a.) Capitulum 11.

Mýnd ezeknek felette Meeg egý Nagýob dolog vagyon, Imez hogý, az versenýes,³⁵⁾ es hamýs kamora Ispanok ellen, ezekkel kel ellenek allany az tablaua, ky ez vtan köuetkezik, tudný Illik, ha az gradus vtan az Mý finu^m köuetkeznek, Igazan es annak az addicioýa, ký volna sum^{ma} zerint, Mind azokat Meg aduan, semmý Ninchen, egýeb keuansagok Igazan,

(Annak is lezen Mindenkor 4 auagy 5 gýra hea.)²

Mert az aranrol zamot Igazan adhat vgý, es adis, annak felette az ezwströl ký benne Marad az sarban, az albumnak Pon-dussa es gradussa zerint, Mýkor az Ezwstöt ký vezý az koh által Marad valamý defectus az slakkokban³⁶⁾ Mert nem lehet egýeb benne, Mert az twz is Megemizt benne, vgý Mint 3 vagý 4 gýrat.

¹ Igy, *odaualo* helyett.

² Egykori utólagos bejegyzés.

³ Az eredeti kézirat az alábbi táblákban a fémek nevei helyett azok alchimai jegyeit használja.

(22b.) Acus Cibiniensis est iste. 1561.³

Karat		<i>aurum</i>	<i>argentum</i>	Karat		<i>aurum</i>	<i>argentum</i>
1	24			20	14 $\frac{1}{2}$	31	17
2	23 $\frac{1}{2}$			21	14	30	18
3	23	4	obliquior $\frac{1}{2}$	22	13 $\frac{1}{2}$	29	19
4	22 $\frac{1}{2}$	47	1	23	13	28	20
5	22	46	2	24	12 $\frac{1}{2}$	27	21
6	21 $\frac{1}{2}$	45	3	25	12	26	22
7	21	44	4	26	11 $\frac{1}{2}$	25	23
8	20 $\frac{1}{2}$	43	5	27	11	24	24
9	20	42	6	28	10 $\frac{1}{2}$	23	25
10	19 $\frac{1}{2}$	41	7	29	10	22	26
11	19	40	8	30	9 $\frac{1}{2}$	21	27
12	18 $\frac{1}{2}$	39	9	31	9	20	28
13	18	38	10	32	8 $\frac{1}{2}$	19	29
14	17 $\frac{1}{2}$	37	11	33	8	18	30
15	17	36	12	34	7 $\frac{1}{2}$	17	31
16	16 $\frac{1}{2}$	35	13	35	7	16	32
17	16	34	14	36	6 $\frac{1}{2}$	15	33
18	15 $\frac{1}{2}$	33	15	37	6	14	34
19	15	32	16				

(23a.) In Cibinio factum 1567.

album aurum		<i>plumbum</i>		<i>cuprum</i>	
marca	1 marcum	0 pesetas	3	4 marcum	0 pesetas
	2	0	6	8	0
	3	0	9	12	0
	4	0	12	16	0
	5	0	15	20	0
	6	0	18	24	0
	7	0	21	28	0
	8	0	24	32	0
	9	0	27	36	0
marca	10 marcum	0	30	40 marcum	0
	20	1	12	1	32
	30	1	22 $\frac{1}{2}$	2	24
	40	2	24	3	16
	50	3	6	4	8
	60	3	36	5	0
	70	4	18	5	40
	80	5	0	6	32
	90	5	30	7	24
marca	100 marcum	6	12	8	16
marca	200 marcum	12 pesetas	24	marcas	6 pesetas

Mixtura tertia karat 16, 17, 18, 19.

¹ Tévesen 22 áll 42 helyett.

(23b.) Dieta facit sapientiam. 1580. die 2. Marcy. Az heet planetaknak Neweý es signomi Igý köueteznek, tudný Illýk:

Aries ♂ kosban Jo.

Taurus ♀

Gemini ♀

Cancer ♀

leo ☉ orozlanban Jo.

virgo ♀

libra ♀

scorpio ♂

sagitarium 4 löuöben Jo.

capricornus ♀

aquarius ♀

piscis ♀

Es sextillis es trinus Martis Jol vagion, Mert akoron könnyen veghez Megien az dolog.

De artalmas az quartus Martis.

(24a.) 1558. Sumaýa Penyg ez dolognak ez, Hogý Mýkor Irnanak 1558 esztendőben, februariusnak 5 Napian, Mely napra En valasztattam vala ő felsegektől, tudný Illik Izabella kiralne azzontol es az Mý kegielmes felseges Vrunktol, az Masodik Janos, Magiar orzagý es erdely es lengiel orzagý valasztot kyraliatol az Nagý banýaý araný kamoranak Meg visitalasara Mindenben, Mind kwlső es titkos, dolgokbol Mind Cement es Mind valasztas, es lucromok felöl, kýt en, es Melliekben Hyuen el Jaruan Mindeneket, Meg Jelentette^m bösegesen, kýert sok embertől Nagý haragot vöttem.

(24b.) de kywalkepen³⁷⁾ vrunk ő Nagýsagat somliay Bator Istwant, hogý valasztak erdelyben feiedelme, vgý Mint erdely waydaua es az zekeleknek Ispannyaia,³⁸⁾ Mikor Irnanak enný eztendőben 1571, Azkor Nem enmagamtol, hanem egy nehaný vraknak zouok³⁹⁾ által az feiedelemnek akarattiabol es kewansagabol, tudný Illik az vraknak forgach ferench ő Nagýsaga, doctor Blandrata es az töb vrak által kýknek, zouokert el Inditam⁴⁰⁾).

(25a.) Bölcheseagemnek titkat ký Jelentený, tudný Illik az Cemmentnek Minden Rendý zerent valo lucromot, Melliet Mýkor Meg Jelentettem volna ő Nagýsaganak, Igire Magat, hogý Minden kegielmessegeből Megsegit.

(25b—33b.)¹⁾

(34a.) De Minek wtanna ezeent hoban Meg ielentenem Illienkepen zolok estanobizonsagoth tezek Mindenek eloþ, tudný Illik, kýk erthnek ehez es bölchelkettek ez dologban.

¹ E lapok üresek.

Hogý annak elötte walaký ebben dolgos dolgos (*így!*) lezen, Jelesben ó felsegek akarattiabol, ký hwtos legien Minden dolognak Meg tudasara.

Jelesben erre, hogý eucl chaliak meg ó felsegeth, hogý Mennel kónnyeb Merteketh tudnak zerzenýe, annal is kónnye[b]² Merteketh zereznenek, ha az feiedelemtől Nem felnenek az kamorara, Merth az araný walto vrainnak nehez Mertekék esfeliaro tóíok wag[ýon]¹ es az kósegtől eluezik es meg chaliak oketh, de Nemchak az kósegeth, de Mee[g]² Mind kamora ispannal ózue Mind az feiedelmeth Illien Modon, hogý az banýaz es az aranýwalto azt kewanný[a]¹ es óróly²¹), hogý az kamora tóue ala Jarion, hogý ónekik tób ioion benne fél garattal auuagý tóbel, ebbólis az kósegeth chalia meg es az feiedelmeth, Merth az Miucl az to az kamoran fellieb wolna, annak bósege az kiral lucroma volna, de ok Magoknak tulaýdonýttiak.

(34b.) Ánnak wtanna az Mertekból Illien defectus wagion es lezen, az kónýw Mertekre zolok, hogý ó az aranýwalto Nehezzel wótte be es hoky az kamorara agia, Nem chak az araný valtasban Nýer ó, hane^m az kiralionis akar Nýerný kethkepeⁿ; elso ez: hoky Mennel keuseb aranýath athatna be az az Mertek zereneth giraucl, de azerth ó, Nem gondoluan az feiedelemmel, bator semmý Jóuedelem Ne íone Nekiýeis chak adnak Jo bóuon ký az ó aranýath de Meeg azerth is zol, hogý wgý veriek az aranýath, hogý Meg legien az karat zam, tudný Illik az 23 $\frac{1}{2}$ karath; Maga nem gondolia meg azth, hogý az feiedelemnek sok kólchege wagion reaia az cementhre es Mind fizetese.

Masod ez: hogý az mertek kónýw, es hoky kónýw, Nem Jóheth ký az Igaz summa belólle, Mikepen Nagý banýan lón, kirol bizonsagom wagion; tudný Illik az kamora ispannal es az cementessel es az ófelsege komissariussual, tudný Illik gieroíý Mihalý adam deak ó felsege Notariossa²

(35a.) Hogý Nagý banýan Illien kepen lon Wachý Peter ispan-sagaban, hogý chak Merenek feier aranýath, tudný Illik Marka 10068 peseta 13 $\frac{1}{2}$ az apraiaual Meruen es Mind az Nagýaucl, kýth Meg Irtwnk wala registrumban, Meg p^{ro}balwan eccersmind, ha Meg lezen azonkepen az summa, az Min[t] be wóttek, esdefectus esek benne Illie[n] kepen, hogý lón az summanak hea Marca O, p^{eseta} 23 $\frac{1}{2}$

A 36 Nem tudom.³

Towabba azth kewannýak Mind kósege es Mind aranýwalto, hogý Jo garattal es bóuon walo Nýomassal wssemeg az aranýat,

¹ Lapszélről levágott betűk.

² A lap alján egykorú kéztől, nagy betűkkel: AZ MERTEK: KOE FELÖEL.

³ E sor törölve.

de Mikeppen wthetÿ Meg azkor az pondust, Mikor zwkön es kőnyw Mertekel agiakbe Mind ezwt¹ es Mind aranyath.

Regenten Illienkepen hallottam az cemenh Mertekrol, hogÿ Nem wolt[h] zabad senkinek wllian Merteketh tartanÿ, de Meeg zabad sem wolth welleis Mernÿ.

Hanem az igaz Mertekel, tudnÿ Ill[ik] az budaÿ Mertekel, Merth az budaÿ Merteknel Nagiob az Bechÿis 4 lottal.

(35b.) Azerth o felsegek azzal a'ttak kÿ az kamorarol az ezwtstoth, Mikor o felsegek al² akartak adnÿ, de Immar azth kewannÿak, hogÿ Mind azonkepen tarchanak Merteket Illienkepen, hogÿ nehezzel wegiek be es kőnywuél agiak az kamorara es boüon agiakky az aranyath

De az közönseges Igassagnak Megmaradasaerth Illik Minden-nek Nehez mertekel elnÿ, Ne ket feleuel, Mertha kőnyw lezen, tahath Mind az feiedelem es Mind az kősség Megbantatik.

Azerth zwkseg lennÿ Nehez Merteknek lennÿ az kamoranis, Merth az aranyath boüon agiak kÿ es Jo garaton, Minth hogÿ ökis Nehezzel wezik be hozzaik.

Touabba eztis ezedben wegied, hogÿ ha Igazan akarz chelekedned, hogÿ Mentol fellieb istenedeth es annak wtanna feiedel-mednek akarz hwusegel zolgalnÿ, tahath aztis meg Jelenched es kÿ agiad, az Mÿ az cemenh belso tablaia zarent zamuetesbol kÿ Maradoth az 23 karath feleth, kit Jol tuch chak akarÿ kÿ fo titok etc.

(36a.) Ad cimentum *aurum* et *argentum*.³

Rp. ad unam ipsius marcam *plumbi* granulati 4 p^{esetes} et *cupri* 2 pesetes et pone ipsum *aurum* ad fusionem et, quum iam *aurum* incipit fluere, tunc predicta additio mox inponatur et moveath bene, ut simulcum fluant tunc granula, et pone ad cimentandum et stet ibi horis 36, tunc excipe et proba, si habeth karath XXII, tunc inponanth secundario et stet horis 20 in cimento, si wero *aurum* primma vice altius grada[tur]⁴ quam ad 22 karath, tunc alia vice eo brevius stabit in cimento.

Eth nota *aurum*, quum primma vice excipitur de cimento, tunc reperitur de puro auro 3 aut 2 marcas, quod altius stath in karath, quam reliqua tocius *aurei* quantitas, et hoc servatur per se ea ratione, quod si in secunda cementatione excellent, nam tunc additur hoc aurum et postquam habet cementationem accipere proba, ut se habet regere possit.

¹ A szó vége a lap széléről le van vágva.

² Valószínűleg »el« helyett.

³ E nagy betűkkel irt felirat előtt két monogram áll, az első K és C, a második L és J betűkből összeállítva. A dőlt betűkkel szedett fémnevek helyett az eredeti kéziratban az alchymiai jegyek állanak.

⁴ A lapszéléről levágva.

Item 205 alias 216 floreni fiunt ex 3 marcis, item aurum a 12 karath usque ad 20 karath addi[tur] ad unam ipsius marcam 3 pesetes *plumbi* et 1 peseta *cupri*.

(36b.) Item a 20 karath usque summum additur uni mar-chae 2 pesetes *plumbi* et 4 pesetes *cupri*. Item a . . . habet marca auri post inpositionem ad cementum debet esse unius flor^{eni} residuum.

Item in gaza ad reductionem cementi rp. super 100 centenarios 10 centenariorum *plumbi*.

Item ad cimentum regale rp. 2 partes lateris et unam salis communis, conterre subtiliter et misce simulcum.

Ez dolog chodalatos, hogý az ember Nem vezý ezeben az Isten dolgat, es bölcseget, kýt ember Nem tud Meg böchwlný, hogý azt vgý tarcha Mint Isten adományat, hogý Ne tekozolýa azt, Mert ha azt echer elueztet, töbe Meg nem talalod.

Ha az kýralý adományat el adod es Meg tugýa Meg harag-zik read, az isten Mennel Inkab az isten haragzig Read, ha Mýnd testý es lelký aiandebat ¹ eltekozlod.

(37a.) Az also gradustolfogwan ² wenný kel az Mixtura-hoz 8 rez onnot es 2 rez rezet.³

Item 12 gradustolfoguan 16 gradusik wený kel 4 rez on-not es 1 rez rezet. Item 16 gradustolfogwan 22 gradusik wenný kel 3 rez onnot es 1 rez rezet. Item 18 garato aranhöz Mind[e]-nýk girahöz tegý az Mixturana[k] Masfel lotot hozzaia.

De mixtura et additione.

Az özue giwtóth aranyát ósd eg[ý] Massaban es, Mikor iol meg elegiwt, wegý egý p^{re}bat belölle es lasd meg az te tudoma-nýodzere[nt], han garato es annak wtanna az graduszerent ted az addiciot beleie, de az arany iol meg oluadot legien.

Azerth iol reaia wigiaz, hogý megne chalatkózzal Mind az strehellessben ⁴²) es Mind az olwaztasb[an]

(37b.) Istennek segítseguel kezdel tudományodat, tudný Illik ez rendzerent.

Elozór, ha az arany 8, 9, 10 auagý 11 garatu, tahat ezth e Mixturat auagý az addicioth keziched Neký Ilý Modon: Wegý alkolmas Modon fekete onnot, ozdmeg óth rezre es az 5 reznek ketteit wesd Mertekre es Merý ennýe rezet [h]ozzaia es olwazd özue es, hogý özue oluadot, tahath granaldmeg estarch dolgodhoz az Mikor zwksege, ez az első Mixtura.

Immar az Mixturaban wegý ez aranyakhöz, tudný Illik az kit fellíwl megmondottam, egý gira aranhöz 8, 9, 10 auagý 11

¹ Igy. Iráshiba »aiandekat« helyett.

² E helyütt utólagosan »12« van beírva, mintegy magyarázatul, hogy az alsó gradusok alatt a 12 karaton aluliakat értették.

³ Ez az arany pénzek készítésénél szükséges mixtura receptje.

karatohoz loth 2 $\frac{1}{2}$, ezt wesd be az aranýban, de az araný olwaztot legien elözör es wgý west az Mixturat beleie es granaldmeg az Mint tudod.

Masodchor penýg, ha aranýad wacion 12, 13, 14 auagy 15 karatu, taha[t] ezt e Mixturat keziched Neký:

Wegý fekete onnot alkolmas Modon.

(38a.) Azt ozd 4 rezre es az 4 reznek egiket wesd Mertekben estegý anne rezet hozzaia es oluazd ozue es granaldmeg es tarch dolgodhoz, Mihez kel ez az Masodik Mixtura.

Ez Mixturabol wegý Minden girahoz tudný Illik 12, 13, 14, es 15 karathoz aranhoz loth 2 es granaldmeg az Mint tudod.

Harmatchor ha az araný 16, 17, 18 auagy 19 karatu, tahat ehez illien Modon keziched hozzaia az Mixturat:

Wegý fekete onnot alkolmas modon es ozd harom rezre; egiket wesd mertekben es tegý enný rezet Melleie es oluazdmeg es granaldmeg, Mint tudod, es tarch dolgo[d]hoz, Mihez kel, ez az harmadik Mixtura; eben wegý Minden girahoz, aranýhoz tudný Illik, 16, 17, 18 es 19 karatu aranhoz lot 2 es granaldmeg.

Ha penýg az araný 21 auagy 22 karatu, tahat az harmadik Mixtur[a]bol wegý Minden girahoz lot 2.

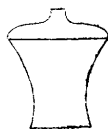
(38b.) Es granald med¹ zep apron es zarazd meg es wgý rakiad be az chement poraban, de wgý rakiad, hogý egít² az Masiakat Megne erie az granumoknak, de az fazek hozza chinalt legien wekonýon, es az fazek törue legien, Mert Meg pattan, ha egez lezen.

Touabba az pornak Merteke ez, hogý wegý 2 rez teglat es 1 rez sot, de az tegla fpuennelkwualo legien es Igen egetet se legien, hane^m chak zep weres es puha legien es az fazekoknak Modgiok Imezek: Mert ketfele, egít² Nagýbanýay mod, Masik zebený.

forma

ollis

Ezeknek pený[g] kel allany az kemencheben, wgy Mint 24 oraig, elso betetelkor.

Item si vis aurum fluere wel aurum crimmare³ in test (?) sic oportet preparare. Rp. cineres et fac ad scapham et funde aquam insuper et turbida bene.

(39a.) Et efunde aquam turbidam in aliam scapham et illam aquam turbidam mittas stare, ut cineres descendant et aqua debet defundi et tunc inferius, quod remansit, debet exsiccarý; et postmo-

¹ Olvasd »meg«.

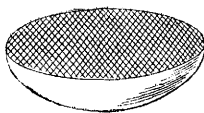
² Olvasd »egik«.

³ Crimare=cremare.

dum rp. unam partem de cinere exsiccato, similiter unam partem de arena et tunc debet laborare in illud in koh etc.

Preparatio kella ad aurum fluendi vel crimandi tunc prepara illud kellam: Rp. unam ^{partem} cornum cervi usti, vel ossium conbusti, 2 eciam ^{partes} lactis et eciam wnam ^{partem} cineris et prepara eth est in illud etc.

Hec est kella:
figura est huius mody:

(39b.) De amore. Rp. pomum in nomine cuius vis et scribe cum acu nova ista novina stanorum (?) stendens nomen tuum et nomen mulieris, calefac pomum ad ignem et caveas, ne conburatur, et hoc facyas sabaty in sero. Probatum est.

De fortuna olýs.

Wt frangantur, accipe de ligne patibuly et pennam gallý nigri et festucam eboris allevato attente et fac pulverem et mite in ollam et frangantur sine dubio etc.

Ad amorem.

Coniuro te pomum in nomine patris et filý, dico pomum, et spiritus sancti, + coniuro te pomum + per deum vivum, + per deum verum, + per deum sanctum, + et coniuro te omnia, que in mundo sunth, creavit, qui fecit celum et terram et omnia, que in eis sunth, + coniuro te pomum + per maiestatem patris et filý et spiritus sancti, + coniuro te pomum per 12 milia servicia et quatuor ewangelistas sciliceth Johannem, Lucam, Marcum, Mateum et per Johannem Baptistam, coniuro te pomum per omnes sanctos domini quantumque te commendat, in amorem meum ardeat, donek voluntatem meam perficiam etc.

¹ bona et vera cum quo inueniatur Rp.
... .. rez es rez es et
... .. quibus Iterum adde

Deinde litmen de lana.

(40a.) Fixacio valde bona. Rp. sal armoniak saletromoth kőzsoth es borkő soth egienlő Mertekel es dissolualtassad meg az erős wýzben annak vtanna ted olaya auagy fordich olaya es uesd az olayban ez kenesoth es lo kemený lezen hogý ký verheted etc.

(40b.)²

(41a.)³ Az chementhnek Mestersege es Tudomanýa ez ký Tilalmas es Titkos az felsegek ellen chelekedny etc.

¹ A kipontozott helyek az eredetiben kitörültettek és most nem olvashatók.

² E lap üres.

³ A lap élén K és C betűkből összetett monogramm.

1558.

In nomine patris et filij et spiritus sancti amen.

Jancium (?) perceptionis In camera Riuuliensi die 28. Januarij factum est.

De indichad el Isten akarattiból tanosagodath kith tuch ez rendben.

Az kamora ispannak az aranýath be viuen es az chementes kezeben aduan es be streheluen Illien Moddal, tudný ill[i]k Minden aranýakath Meg p^{ro}balian az   mogiazerenth az k    , k  k  Mind han[ ] garatos, de azth Mondom, hog  se Maga[d]ath, se   felsegeth Megne chaliad, se az k ssegeth, hanem ez az Igaz hog  legien Meg tekelletessegel az t   l egienessege, Merth ha az t    Nem  r , tahath karth hoz Mind Magadnak es Mind az feidelemnek.

De ennek wtanna ez Jeles estekelletes dolog az kartol Meg  ltalmazasara gon[d]oth wiseln , tud   Illik Ith Merteketh Meg lat , hog  az aprolek Mertek ann  legien, Minth az Nagiob rezekben,

(41b.) Merth meg zokta Magath es fe        chaln  abban az dologban Es fwg tellies summa zerinth walo dolog chak az Meresb  , kire Neez Mind az felseg es Mind az kamora ispan es az cementes, Mind az garath zammal egietemben, k  f  chikkel az cementhben az lucromnak Megertesere, k  N   an walo dolgoth es bizonsagoth wal estezen Mindenek el   

Touabba ezth igen ezedben wegied, hog  Mikor az k        aran  at be tezik az kellaban²³⁾ awag  az tegelben, Minek elotte Megnem p^{ro}baltak wolna az t   l, hog  az aran  ath k  Immar eg  Massabaⁿ az az eg  allath, hog  Jol fel keueriek az feneker   es wg  agion p^{ro}bath, kith meg p^{ro}balianak,

Annak wtanna Jelench meg Mestersegedeth tudoman   ban, Minth kellien gondoth viseln  ez rendnek Mogiab an, tud   Illik az f  dolgoth az addiciot kith Mondnak, M    ek Rend , ez k    Meg akarok Jelenten , ez k            dolgokban abraztat   tekelletessegel; de ez Jelth keresd meg, ha akarz  rten  val          ¹

(42a.) alba videlicet² ad longitudinem unius cubitis et perficias illam et quiete et ub  fuerit mox super quem aduk³ fuerit sive in terra, sive in muro, sive in parite (igy) etc.

¹ K t lap hi      a (41 a)  s (42) k    t  s a jel a k      ban t      el  nem ford  .

² A kipontozott helyek az eredetiben k           .

³ Olvasd        

Candela bona, cum qua *thesaurus* inveniatur.

Rp. *ceram* virgineam *harom* részt *neg* rész *kamferral* es *eot* rész *mirra*val es *hat* rész *kenkövel* et *mercurium* sublimatum, quibus mixtis iterum adde *het* rész *kenkövet*. Deinde *virgo* . . . litman de lana alba azaz *gyapotból* ad longitudinem unius cubilis et perficias *candelam* illam, incende et ardebit quiete et ubi fuerit *thesaurus*, mox extinguitur. Super quod adducta fuerit sive in terra, sive in muro vel pariete.¹

1560

(42b.) Perceptio aurŷ a domino Joannŷ Bornemiza Camerary Koloswariensis, die visitationis Marie virginis.²

Album aurum	facit m ^{arcas} 5,	p ^{esetam} 0,	karat 20½
constat	facit florenos 304,	g ^{rossum} 0	
finum aurum	facit m ^{arcas} 4,	p ^{esetas} 18,	karat 23½
Cuduntur	facit florenos 313,	g ^{rossum} 0	

Melliek vöttek vala be az aranyat, tudny Illik bornemiza Janos camora Ispan, az ven Vachŷ Peter es Nyro Pal cemmentes forintuerö gilig kouach, kyuel Megueretek az aranyath, de ezekben 8 aranyat Enyztenek az pondussaban.

Az aranynak p^{ro}baiat penyg ezek Mondak hogy Igy Cinaliam es mutatak az Reginat, hogy annalis Job legien, es Illien pondussu legien, kit Meg esmerz, ha akarod megesmerny, az aranyon, kin 1560 eztendö vagion es az koloswarŷ Cimer az bodog azzony laba alat etc.

(43a.) Probacio in aqua fortŷ secundum consuetudinem Hungaricam.

Pone p^{esetam} 1 argenti solem habentis in aquam fortem et si dimidietas illius p^{esete} ½ aurum fuerit repertum, tunc m^{arca} 1 talis argenti valet, ut infra.

Si Marca	1	p ^{eseta}	½	karat	12	floreni	32	loth	8
	1		¼		6		16		4
	1		⅓		3		8		2
	1		⅕	g ^{ranum}	6		4	denarius	16
	1		⅔		3		2		8
	1		⅞		1½		1		4
	1		⅞		¾		½		2
	1		⅞		¾		¼		1

Sed nullum argenti genus ad separandum accipi debet, nisi proba demonstraverit in esse m^{arce} florenum ½ vel g^{rossos} 36 vel dena^{rios} 2 hoc est lottonis wnius per octavam. Idem sunt, quoniam perdere (?) operam et inpensam.

¹ Az egész kikezdés más, XVII. századi kéz írása. A dölt betűk az eredetiben a 101^b lapon feljegyzett titkos ábécze jegyeivel vannak írva.

² Július 2.

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL.

1896 ÁPRILIS 1-TŐL JÚNIUS 30-ÁIG.

I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 1195 db., ajándék útján 424 db., vétel útján (1571 frt 15 kr. értékben) 236 db, vagyis összesen 1855 db nyomtatvánnyal, ezen felül még 908 db apró nyomtatvánnyal gyarapodott.

A könyvtár helyiségeiben ezen idő alatt 2178 egyén 4754 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 262 egyén 488 kötetet használt.

Az új szerzemények közül nevezetesebbek: 1. A »Schema primum generale sive forma studiosum Albensium pro a. 1657.« cz. nyomtatvány collotypiai hasonmása. (30 frt.) 2. Speculum vitae beati Francisci et sociorum ejus. Venetiis, 1504; és hozzá kötve: Privilegia indulgentiae fratrum minorum ordinis sancti Francisci (100 frt.) 3. Bizzozero, Ungria restaurada. Barcelona, 1688. (20 frt.) 4. Silvestre, Universal paleography. London, 1849. (425 frt.) 5. Specimina paleographica regestrorum Romanorum pontificum. Romae, 1888. (55 frt 80 kr.) 6. Gothaischer Hofkalender für 1770, 1772, 1776, 1784, 1785, 1893. (176 márka 50 pf.) 7. Armee-Bulletin, nr. 1—42. (150 márka) 8. Hausler, Atlas der merkwürdigsten Schlachten. Merseburg, 1839. (225 m.)

Ajándékaikkal a következők gyarapították könyvtárunk anyagát: Áldásy Antal dr. (2 db.), Békefi Remig (2 db.), Colin Armand Párisból, Crocker Uriel Bostonból, Dessewffy Arisztid, Dévay József Éble Gábor, Farkas Emőd (1—1 db.), Fejérpataky László dr. (22 db.), Ferenczy József dr. (2 db.), Fülep J. György (4 db.), Alföldi Flott Károly (1 db.), Franklin-társulat (3 db.), ifj. Gebé Andor Ungvárról (1 db.), Gyürky Ödön (5 db.), Hauser Pál (1 db.), Istvánffy Gyula

dr. (2 db.), Jung főesperes Edinburghból, Kaizer Ferdinánd, Leleszi Kovács Kálmán (1—2 db.), Mary Lowell-Putnam Bostonból (5 db.), Major Gyula (14 db.), Paulovics István Ujvidékről (2 db.), Pálffy Gyula Pécsről (1 db.), Simonyi Zsigmond, Szalay Imre (1—1 db.), Id. Szinnyi József (9 db.), Thomas Willing Balch Philadelphiából (1 db.).

Az elmúlt negyedévben 687 munkáról czimlap készült és 1500 munka repertorizáltatott, ide számítva azt a 492 munkát is 1068 kötetben, amit ez idő alatt a Lanfranconi-gyűjteményből dolgoztatott. A repertorizálásban ez a tekintélyes szám csak úgy volt elérhető, hogy, a mennyiben a könyvtári szolgálat ezt megengedte, a nyomtatványi osztály tisztviselői első sorban a már régebben megczédulázott munkák osztályozásával foglalkoztak és hogy a Lanfranconi-féle gyűjtemény feldolgozásához, a nagyméltóságú miniszterium által a gyűjtemény elhelyezésére és rendezésére kiutaltványozott 4000 frtnyi összeg maradványából, egy díjnak alkalmaztatott. Emellett a nyári szünet bekövetkezete előtt megreklamáltattak a késedelmes kiköleszőknél lévő könyvek és 486 munka 624 kötetben kötés alá adatott.

II.

A *hírlaptár* gyarapodását a következő adatok tüntetik fel: Ranschburg antiquártól 5 frt 50 krért megvásároltatott a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1858., 1864., 1875., 1881. évfolyama (4 évf. 207 szám), Wagner-Juhász Margit asszonyság ajándéka: Kassa-Eperjesi Értesítő 1851., 1856., 1865. évfolyamai (2 évf. 5. szám.) Köteles példányként beérkezett 103 évf. 15,828 száma. Az összes gyarapodás 110 évf. 16,040 számban.

Bekötetett 204 kötet, kötés alá adatott 135 kötet.

Átnézetett 154 hírlap 3069 száma.

Reklamáló levél 96 iratott, ebben 728 hírlapszámot kértünk; beérkezett eddig 457 szám.

Czéduláztatott 63 új hírlap és régibb czédulákra iratott 103 évfolyam.

Az olvasók száma 305 volt; ezek 630 kötet hírlapot használtak.

III.

A *kézirattár* a lefolyt negyedben 27 kézirattal s 4 köteles példányként beküldött fényképmásolattal gyarapodott, még pedig ajándék útján (Dévay Józseftől 1 db., Schönherr Gyulától 2 db) 3, vásárlás útján 6, s a levéltárból áthelyezett 18 db kézirattal. Ez anyagban kétségtelenül legbecsesebb az a kis füzet, mely Kisfaludy Sándor »Francia fogságom« cz. naplóját tartalmazza. E munka, melynek töredékeit Rényi Rezső ismertette az irodalomban, — ezek egy füzet hián most a múzeumba kerültek, —

kiválóan becses Kisfaludy S. költői pályafutásának megítélésére, költői életének megismerésére. E kéziraton kívül kiemeljük Hatos Gusztávnak Baranya megyére vonatkozó nagy gyűjteményét és egy kis kollekciót, mely Szathmár-Némethi Sámuel életére és működésére vonatkozó eredeti iratokat tartalmaz.

Az évnegyedben 48 kutató 171 kéziratot használt.

Ez idő alatt 36 újonnan fölvelt műről 64 új czédula s a növedék-napló rekonstruálása közben 27 czédula revideáltatott, vagyis 91 czédula osztatott be, mi által a Tunyogi-, Hatos-, Szolárcsik-iratok, az évnegyedi gyarapodás és az 1886. évi növedék-napló anyaga rendeztetett és feldolgoztatott. Ezen kívül huzamosabb időt vett igénybe az évezredes kiállítás anyagának előkészítése, földolgozása s kiadása. A csonka, töredékes és kiselejtezett s eddig szanaszét őrzött hiányos vagy fölvehetetlen anyag elhelyeztetett s róla rövid mutató készült.

IV.

A *levéltár* törzsanyaga ajándék útján 28 irattal és 3 fényképmásolattal, vétel útján 2 irattal, 6 fényképmásolattal s ezek negatívjával, 6 pecsétlenyomattal s ezek 6 negatívjával, végül az országos levéltártól átvett kárpótlási anyag pótlásaként 471 irattal, összesen 526 darabbal gyarapodott. Ehhez járulnak a gróf Széchenyi család és gróf Bethlen Gábor örök letéteményei és a Máriássy család iratainak kiegészítésére báró Máriássy János ny. altábornagy által letéteményezett 1 db levéltári lajstrom.

A levéltári törzsanyag egyes csoportjai között a gyarapodás következőkép oszlik meg: középkori irat 1 db, újabbkori irat 468 db, nemesi irat 5 db, levél 25 db, az 1848/49-iki szabadságharcra és az emigrációra vonatkozó iratok csoportja 2 db, fényképgyűjtemény 13 db, pecséthasonmások gyűjteménye 12 db.

Az új szerzemények közül a gróf Széchenyi-család 17 ládára terjedő rendkívül gazdag levéltárán kívül, valamint a gróf Bethlen-család 7 ládára terjedő marosvásárhelyi levéltárán kívül kiemelendők az 1848/49-iki III. hadtest tábori működési pénztárának 1849 január 30-tól augusztus 15-ig terjedő naplója és Kossuth Lajosnak 1879 ápril 21-én emlékiratai kiadása tárgyában Tettey Nándor és társához intézett levele.

A nemesi iratok gyűjteményének újabb gyarapodása: 1. 1610 június 18. Bécs. Zughó Lukács czimerlevele II. Mátyástól. 2. 1623 november 18. Bécs. Foky Imre czimerlevele II. Ferdinándtól. 3. 1676 május 21. Laxenburg. Megyessy Mihály, Pintér Pál és Szeőleősy Pál czimerlevele I. Lipóttól. 4. 1793 augusztus 31. Zemplén vármegye nemesi bizonyítványa Medgyessy István és András részére. 5. 1803 márczius 3. Szabolcs vármegye nemesi bizonyítványa Jeney István részére, hivatkozással I. Lipótnak 1659

szeptember 5-én Pozsonyban Jeney, másképp Szabó István és Szöcs György részére adott czímerlevelére.

Rendkívül becses történelmi, diplomatikai és pecsétani anyagot képviselnek az oklevél- és pecséthasonmások, a melyek részben az országos kiállításra felküldött anyagból, a kiállítási másolási iroda alapjából, részben Bojnicsics Iván horvát orsz. levéltárnok közvetítésével a zágrábi országos levéltárból szereztek meg a levéltár részére. Ezek a következők: *a) fényképmásolatok.* 1. 1071. IV. Kresimir horvát király oklevele az arbei püspökség részére. 2. Ugyanez oklevél pecsétje. 3. 1111. Kálmán király oklevele az arbei püspökség részére. 4. Ugyanez oklevél pecsétje. (Valamennyi eredetije a zágrábi orsz. levéltárban.) 5. 1207 augusztus 10. A veszprémi káptalan kiadványa a tihanyi apátság részére Vámos földje megvásárlásáról. 6. 1526 augusztus 26. II. Lajos királynak a mohácsi táborból kelt levele; elő- és hátlap. 7. 1526 szeptember 18. Zsigmond lengyel király levele. (Valamennyi eredetije a herczeg Batthyány család körmendi levéltárban.) *b) pecséthasonmások gipszből.* 1. Imre király függő pecsétje, a szentgotthárdi apátság részére 1198-ban kiadott oklevéléről. 2. A veszprémi káptalan 1207-iki oklevelének függő pecsétje. 3. II. Endre zöld viaszba nyomott függő pecsétje a szentgotthárdi apátság részére 1213-ban kiadott okleveléről. (Valamennyi eredetije a körmendi herczegi levéltárban.)

Ajándékaikkal Meggyessy Zsigmond, Neuzl Francziska, Széky Géza gerjeni ev. ref. lelkész, Tettey Nándor és Weinwurm Antal fényképező gyarapították a levéltárat. A vétel útján megszerzett anyagért 50 frt utalványoztatott ki.

A lefolyt évnegyedben 12 kutató 1568 iratot használt. Külső használatra 33 térítvényen kikölcsönöztetett 400 irat, 14 nyomtatvány, 2 fénykép és 3 pecséthasonmás.

Az évnegyed szerzeményei — a családi letétemények kivételével — mind feldolgoztattak és beosztattak. Ezenkívül beosztott a régebbi szerzemények közül és a használatban levő anyagból a középkori oklevelek közé 47 db, az újabbkori iratok közé 186 db, a levelek közé 98 db, a nemesi iratok közé 18 db, a családi levéltárak anyagába 117 db, összesen 466 db.

Az ezredéves országos kiállítás történelmi főcsoportja igazgatóságának megkeresésére a múzeumi könyvtár készséggel bocsátván anyagát az igazgatóság rendelkezésére, a levéltári anyag kiválasztása a levéltár majdnem valamennyi csoportjának átkutatását tette szükségessé. E nagy munka eredményeként a középkori iratokból 7, az újabbkoriakból 3, a nemesi iratokból 12, a czéhiratokból 22, az 1848/49-iki iratokból és nyomtatott falragaszokból 46, a levelekből 4, a kisebb iratokból 7 db, továbbá a báró Balassa, gróf Forgách, gróf Rhédey és Soós családok levél-

táraiból 1—1, a Kállay család levéltárából 4, a Görgei család levéltárának 1848/49-iki anyagából 15 db, összesen tehát 125 darabra rugó levéltári anyag választatott ki és adatott át a történelmi főcsoport igazgatóságának.

Nagyobb munkát igényelt még azon iratok kiválasztása, melyek a Kossuth Lajos örököseitől megvásárolt s. ez év végeig kettős zár alatt őrzött iratokból a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium engedélyével Helfy Ignác sz. képviselő úrnak Kossuth Lajos iratai VI. kötete számára leendő felhasználás végett kiadattak.

Folyamatban van az 1848/49-iki szabadságharcz és az emigráció iratainak és a báró Balassa család levéltárának rendezése.

Végül dr. Schönherr Gyula levéltárnok hivatalos kiküldetésben április hó 13—15. napjaiban leltár mellett átvette és a múzeumba felszállíttatta a gróf Bethlen család Marosvásárhelyt elhelyezett levéltárát.

A BUDAPESTI MAGYAR KIRÁLYI TUDOMÁNY-EGYETEM KÖNYVTÁRA 1895-BEN.

A budapesti egyetemi könyvtár 1895. évi állapotáról *Szilágyi Sándor* igazgató a következő jelentést intézte *Wlassics Gyula* vallás- és közoktatásügyi miniszterhez:

Azon magas érdeklődés, melylyel Excellenciád millenáris ünnepélyünket kíséri, Excellenciádnak mondhatni közvetlen, személyes részvétele mindabban, mi hazánk kulturális intézményeinek méltó bemutatását kívánja eszközölni, buzditólag, irányadólag hatott arra, hogy hazánk kulturális és tanügyi képe a valóban megfelelően mutattassék be a kiállításon. Hiszen Excellenciád kifejezést is adott ezen kívánságának, hogy az ezredéves kiállításon hazánk főiskolája mennél méltóbban legyen bemutatandó.

Ez ösztönözte a könyvtár személyzetét is, hogy tehetségük és igyekezetük legjavával szolgálatába álljanak ezen ügynek. Egy csoportnak elnöke és előadói épen a könyvtár személyzetéből teltek ki; de kitünő szolgálatot tett dr. Máté Sándor, első ör. úr is azzal, hogy az egyetemi könyvtár történelmét keletkezésétől napjainkig megírta tisztán hivatalos adatok alapján s e nevezetes kulturális intézet multjának hű képét tárta fel. Erre nézve bátor vagyok még kiemelni azt, hogy igen becses e munka azon része, mely a könyvtárnak a kötetmi példányokra vonatkozó joga történelmi fejlődését tárgyalja, a mi ma aktuális jelentőségű is, ezenfelül a közeletünk és irodalmunk terén működők közül nem egyben kedves emléket újít fel az által, hogy az idő haladó évei

jelül a millenniumra a régi könyvtárt külelrendezésében is bemutatta; kiváló jelentőségű még az a része is, melyben a szerző a könyvvállomány szaporítására szolgáló alapok fokozatos nagyobbodását történeti fejlődésében bemutatja, és éles, megfigyelő, bonczoló észszel bírálja a statisztikailag csoportosított, számokban kifejezett könyvvállomány irodalmi belértékét, becstét, mérlegeli a könyvtárnak a korabeli irodalmakhoz viszonyát. Szóval jelentősebb becsű művelődéstörténeti dolgozattal gyarapította irodalmunkat a nevezett első őr úr, midőn sokoldalú hivatali elfoglaltsága mellett könyvtárunk bel- és küleletének történelmét szabatos rövidséggel, de minden egyes részletre kiterjeszkedve, főbb vonásokban híven megírta.

Mindezen többoldalú és nagy szorgalmat kívánó munkálatok a közszolgálat minden fennakadása nélkül hajtottak végre, egyedül csak a kézirati katalogus nyomásának folytatását kellett a folyó év őszére halasztanunk.

A jelen év folyamában a könyvtári személyzetben azon változás történt, hogy az Egervári Potemkin Ödön halála által megüresedett II. könyvtártiszti állásra dr. Dézsi Lajos nevezetett ki, mint ki a pályázók közül a könyvtári vizsgát legtöbb sikerrel tette le s szép és számottevő irodalmi, könyvtári működéssel igazolta képességét s jövő sikeres működésének garanciáit nyújtotta.

A könyvtár 1895. évi forgalmáról s gyarapodásáról van szerencsém jelentésemet a következőkben tenni meg:

A könyvtár szaporodása legnagyobbbrészt a rendes évi dotációból és a könyvtárilletékből került ki, de ezen kívül adományozás útján is jutott a könyvtár intézetektől, hatóságok- és magánosoktól munkák birtokába, nevezetesen: a magy. kir., a csász. és kir. közös, és az osztrák csász. kir. kormányoktól, az angol, bolgár, canadai, német, olasz és orosz kormányoktól, a magyar országgyűlés képviselőházától, a cseh királyi, felső-ausztriai és az osztrák illyr-partvidéki helytartóságoktól, a m. tud. akadémia és az osztrák csász. tud. akadémiától, a magyar történelmi társulattól, az országos és fővárosi statisztikai hivataloktól, az »Országos Törvénytár« szerkesztőségétől, az ezredéves országos kiállítás igazgatóságától, a buenos-ayresi fővárosi statisztikai hivattal főigazgatóságától, a firenzei nemzeti könyvtártól, a cs. és kir. katonai földrajzi intézettől, a cs. k. osztrák fokmérési hivattaltól, a porosz kir. geodasiai intézettől, a m. kir. földtani intézettől, a m. kir. meteorológiai és földdelejességi központi intézettől, a kalocsai érseki egyházmegyétől. a besztérczebányai takarékpénztártól, az aradvármegyei monografia-bizottságtól, a budapesti növendékpapságtól, az izr. irodalmi társulattól, budapesti rabbiképző-intézettől; azon kívül a magyarországi jogakadémiák, kereskedelmi akadémiák stb. valamint a legtöbb külföldi egye-

tem is, mint rendesen, úgy ez évben is beküldték kiadványait. A nyomdák közül: a bécsi csász. és kir. udvari és államnyomdától, a magy. kir. államnyomdától, az egyetemi nyomdától, az »Athenaeum« és »Franklin-társulat« nyomdáitól, továbbá az aradi, brassói, budai, debreczeni, kecskeméti, miskolczi, pozsonyi és veszprémi nyomdáktól kaptuk meg kiadványaikat. Magánosok közül a következők gyarapították könyvtárunkat adományaikkal: Paul Boyer (Paris), Bubics Zsigmond (Kassa), C. C. Carles (Buenos-Ayres), Csánki Benjámin (Kúnhegyes), Dengi János (Karánsebes), Ernői János (Jásza), Finály Gábor (Kolozsvár), Fodor Dániel (Zilah), Frederik Jenő, Gabányi Árpád, Geley József, Goldziher Ignác, Irsik Ferencz (Szatmár), Iványi István (Szabadka), Jackson Sheldon (Washington), Jamnu és Kashmir Makaraja (Lahore), Károly János (Székesfehérvár), Kiss István, Kolumbov István, Kontur Béla, dr. Kopallik J. (Bécs), Löw Immanuel (Szeged), Marchese Gaetano de Luca di Melpignano (Molfetta, Olaszország), Ludaits M. (Szt.-Endre), dr. Márki Sándor (Kolozsvár), Móricz Károly (Kecskemét), Nemes Antal, Ortway Tivadar (Pozsony), dr. Palacky J. (Prága), Törökfalvi Pap Zsigmond (Nagybánya), Pinteztó Károly (Zombor), Rákosi Jenő, Ráth György, Reizner János (Szeged), dr. Schulek Vilmos, Schunda V. József, dr. Szádeczky Lajos (Kolozsvár), Szigetváry János, gróf Teleki család, Tóth Mike (Kalocsa), Umhauser Károly, dr. Vámbéry Ármin, gróf Vigyázó Ferencz stb. stb.

A könyvtár állománya az 1895. évben 1918 művel, mely 2704 kötetet képez, és 629 db. aprónyomtatvánnyal gyarapodott, ezt hozzáadva a múlt évi álladékhöz, az 1895. december 31-iki könyvtárállomány 215,363 kötet műből, 35,256 aprónyomtatványból, ezenfelül 1604 db és 439 kötet kéziratból áll.

Az olvasótermet 2392 látogatási jogosultsággal bíró olvasó 48,174 ízben vette igénybe és itt 50,624 művet használt. Az olvasók száma januárban 6209, februárban 6298, márcziusban 6275, áprilisban 3205, májusban 4474, júniusban 1609, szeptemberben 1446, októberben 6263, novemberben 7180, decemberben 5215 volt. Foglalkozásuk szerint a 2392 egyén között volt jog- és államtudomány-hallgató 992, orvostan-hallgató 472, bölcsészettan-hallgató 279, gyógyszerészetanhallgató 13, hittanhallgató 17, műegyetemi hallgató 120, közép- és szakiskolai tanuló 145, állatorvostanhallgató 12, jog- és államtud. szigorló 43, orvostani szigorló 27, ügyvédjelölt és joggyakornok 85, tanár- és tanítójelölt 17, magánzó 6, hivatalnok 60, hírlapíró és író 12, tanár és tanító 26, ügyvéd 11, orvos 37, lelkész 3, katonatiszt 2, mérnök 3, művész 7, műiparos 3. A használt művek szakok szerint a következőkép oszlanak meg: hittudomány 238, jogtudomány 16,276, államtudomány 5277, orvostudomány 10,282, matematika és természettudomány 3394, bölcsészet és nevelés-tudomány 1198,

történelem és földrajz 5477, nyelvészet és irodalom 6188, egyetemes encyclopaedia és vegyes művek 2294.

Megjegyzem, hogy ez adatokban az egyetemi tanárok és kutatók számára fentartott dolgozóteremben és a folyóirati szobában történt használati forgalom, a mi pedig évről-évre progresszív módon nagyobbodva, igen jelentékeny, itt nincsen felvéve.

A külföldi könyvtárak és tudományos intézetek közül az 1895. évben az amsterdami egyetemi könyvtár, a bécsi csász. és kir. udvari könyvtár, a bécsi cs. k. egyetemi könyvtár, a bécsi cs. tud. akadémia, a bécsi cs. és k. udvari és állami levéltár, a bécsi cs. és k. udvari és államnyomda, a bécsi cs. és kir. közös pénzügyminisztérium levéltára, a bécsi k. k. Institut für österreichische Geschichtsforschung, a berlini kir. könyvtár, a boroszlói kir. egyetemi könyvtár, a cernowitzi cs. kir. egyetemi könyvtár, a firenzei Biblioteca Nazionale Centrale, a giesseni egyetemi könyvtár, a göttingai egyetemi könyvtár, a göttweigi kolostor könyvtára, a gráci egyetemi könyvtár, az innsbrucki egyetemi könyvtár, a krakói Jagello-egyetemi könyvtár, a lipcei egyetem államtudományi szeminárium, a milanoi Academia scientifico-letteraria, a moszkvai állami levéltár, a müncheni bajor kir. könyvtár, a münsteri levéltár, az olmützi cs. k. egyetemi könyvtár, a párisi nemzeti könyvtár, a párisi egyetemi könyvtár, a szt-pétervári csász. könyvtár, a varsói gróf Krasinski családi könyvtár, a vatikáni könyvtár stb. stb. állottak a könyvtárral összeköttetésben.

SZAKIRODALOM.

A kolozsvári nyomdászat története. *Irta Ferenczi Zoltán.*
Kiadja a kolozsvári kereskedelmi és iparkamara. Kolozsvár. Ajtai
K. Albert Magyar Polgár könyvnyomdája. 1896. Nagy 8-rét,
VIII+128+2 l.

Amaz alkalmi művek között, melyek a millenium alkalmából jelentek meg, egyik legkiválóbb s legbecsesebb munka az a diszmnű, melyet a kolozsvári kereskedelmi és iparkamara adott ki, A kolozsvári nyomdászat története címmel. Szerzője *Ferenczi Zoltán* dr., a kolozsvári egyetemi és múzeumi könyvtárak igazgatója.

Mindenek előtt teljes elismerésünket kell kifejeznünk a kolozsvári keresk. és iparkamarának azért az eszméért, melynek megvalósítása oly szerencsésen sikerült e jeles mű által. A könyvnyomtatás, mint iparág, századok óta a legnagyobb, sőt mondhatni legfényesebb mértékben kifejlődve virult Kolozsvárrt. Ez iparág történetét megírati s ez által a magyar bibliográfiának is szolgálatot tenni, ez a terv a *Gámán* Zsigmond keresk. és iparkamarai titkáré, a hajdani derék hirlapíróé és íróé.

A mű szerzője előszavában felemlíti, hogy a rendelkezésére álló rövid idő ellenére is több szempontból örömmel vállalkozott e mű megírására. Igen lelkesen fejti ki azt a tiszteletre méltó szempontját, hogy ez által alkalma nyílik Kolozsvár történelmi multjának egyik legfényesebb s az egész haza előtt is méltán csodálatot keltő oldalát bemutatni, mely tanulságot tesz arról, hogy Kolozsvár nem egy csupán ujabban mesterségesen alkotott művelődési középpont, a minek ma sokan mondják, hanem oly művelődési középpont, mely azzá lett a maga erején s magának egész hazánk művelődéstörténetében halhatatlan érdemeket szerzett.

Ezt a tanulságot nyújtja — folytatja az előszó — városunk nyomdászatának története és Szabó Károly nagy műve is a XVI—XVII-ik század könyvészetéről. Ugyanis 1711-ig az összes hazai nyomdák közül itt jelent meg a legtöbb magyar nyelvű könyv, 327 mű. A Kolozsvárhoz legközelebb álló városokban, mint *Debreczenben* 262, *Löcsén* 238, *Nagy-Szombathán* 144, a többi városokban mind csak százon alól áll a kiadott magyar könyvek száma.

Igaza van tehát a szerzőnek, mikor ezek után kijelenti, hogy e két század alatt Kolozsvár részint középpontja, részint közvetítője volt a magyar irodalom nagyobb részének. És csakugyan jellemző körülmény ez, amit a szerző megemlít, hogy míg a többi városokban a nyomdászatban bizonyos egyoldalúság uralkodik, a mennyiben a debreczeni nyomda református, a lőcsei evangélikus, a kolozsvári nyomdák a XVI—XVII. században s utóbb is mindenik felekezeti ügyét szolgálják.

Hozzá kell tenni azt — hangsúlyozza ezután a szerző — hogy Szabó Károly művének megjelenése után a *Magyar Könyvszemle* 1886-ig újabb 300 eddig ismeretlen magyar nyomtatványt ismertetett meg, s ez adatok még 36 új adattal gyarapították a kolozsvári kiadványok sorát, melyekkel az összeg 363-ra emelkedik. Ez új fölfedezések csak megerősítik az elébb mondottakat, mert csupán két városra esik belőlük valamivel több: Lőcsére 49, Nagy-Szombatra 43. Ez az arány állandó az újabban fölfedezett régi hazai magyar nyomtatványokban is. De emellett — így a szerző — könnyű belátni azt is, hogy a sorozat mind maig hiányos. A Heltai nyomda kiadványaiból 1600—60-ig oly csekély szám ismert, hogy ez mindenesetre csak kis része annak, a mi e nyomdából napvilágot látott. Néha évek soráról egy kiadványát sem ismerjük, noha tudjuk, hogy működött. Ugyanezt mondhatjuk a későbbi időkről is, t. i. hogy sorozatunk semmi esetre sem teljes, ami ugyan a többi hazai nyomdákra is igaz, de aligha ilyen arányban.

Kiemeli a szerző itt, hogy midőn 1753 óta a szigorú könyvvizsgálat idejében a kormány gyámkodása a nyomdákra is rátette elaltató kezét, Kolozsvárt is hanyatlott ugyan a nyomdászat, főleg műipari részében, de soha sem volt kevesebb két nyomdánál és termelésük sem apadt. Ugy, hogy 1805 táján, mely időről Beöthy azt jegyzi meg, hogy a szigorú cenzúra miatt nyomdáink száma nagyon megfogyott s egész hazánkban alig volt több tiznél, Kolozsvárt felváltva két, három, sőt négy nyomda is működött.

E szükséges és igen érdekes bevezető megjegyzések után (V. l.) kezdődik a tulajdonképeni mű, mely három részre van osztva, három korszakot ölelvén fel magában, nevezetesen: I. A Heltai nyomda időszaka (1550—1660), 3—22. l.; II. A nyomdászat mint műipar (1669—1784), 39—88. l. és végül a hanyatlás és újraébredés korszaka (1785—1896), 93—116. l.

A könyvnyomtatás eredetének rövid, velős tárgyalása után id. Heltai Gáspár nyomdáját tárgyalja a szerző, gondos életrajzát adván az elmagyarosodott százsz könyvnyomtatónak, ki magyar területen a nyolczadik nyomdát állította föl Kolozsvárt s ki nyomdászati munkásságát 1550-ben Hofgreff György társaságában kezdte meg. A szerző rendre veszi a Heltai nyomda összes ismert termékeit, épúgy, mint később a többi nyomdákét és évek szerint

elősorolja, sok új adatot fűzven hozzájuk. A legnagyobb figyelemmel követi a nyomda történetét s minden rendelkezésére álló adatot ügyesen csoportosítva, könnyen áttekinthető világos képét adja a könyvnyomtatás Kolozsvárra való fejlődésének.

Rátér ezután a XVI-ik században Kolozsvárra működött második nyomdára, a *jezsuiták* nyomdájára (1581—1588), majd folytatja a Heltai nyomda későbbi sorsát, legnagyobb részletességgel és mégis tömören, egész halmazát sorolván fel az új adatoknak.

A kolozsvári könyvnyomtatás a Heltai nyomda hanyatlásával s elenyészésével fényes korszakba lép. A reformátusok kolozsvári nyomdája azonos a Szenczi Kertesi Ábraháméval, ki Oltári gróf Bethlen István segítségével külföldről szép betűket hozat. A nyomda a törökök elől Nagyváradról Kolozsvárra, innen Szebenbe megy. Itt Szenczi örökösök nélkül elhalván, nyomdája az erdélyi fejedelmi kincstárba szállott. Később aztán a nyomdát a fejedelem áttétette Kolozsvárra. 1672 október 12-én Apafi Gyulafejevártt kelt adománylevelével a nyomdát az enyedi és kolozsvári kollégiumoknak ajándékozta. később (1673 április 16-án) a gyulafejevári fejedelmi nyomdát is, mely szintén Kolozsvárra költözött. A református kollégiumnak így egyszerre nagy és virágzó nyomdája lett, mely ez alakjában *Tótfalusiig* működött. A nyomda kiadványainak pontos és lelkiismeretes felsorolása után a *Veracius* testvéreknek rövid ideig tartott nyomdájával foglalkozik a szerző, majd áttér — igen helyesen egészen külön fejezetben — az »Erdélyi Féniks«-re Tótfalusi Kis Miklósr.

Művének e része Tóthfalusinak legbecsesebb és legteljesebb eddig megjelent biográfiája, mely a mellett, hogy összefoglalja az eddig megjelent összes Tótfalusi-irodalmat, több igen érdekes új adattal világítja meg e művész és tudós, mert joggal lehet annak nevezni, viszontagságteljes életét. Valóban büszkeség tölti el keblünket, mikor látjuk, hogy a XVII-ik században, mikor még javában dülta Magyarországot s Erdélyt a török, mikor ez ország szerencsétlen politikai viszonyai is annyi vérontást kivántak, Erdélyben a nyomdászatot egy hazáját szerető zseniális mester oly magas fokra emeli, hogy egész Európában nem különb az. Nézzük meg Tótfalusi műveit, akár bibliáját, akár hármaskönyvét, a betűk izléses volta és csinosága, a metszetek tökéletessége valóban bámulatos.

Nincs az a francia díszmű, mely egy századdal, sőt két századdal később is különb czimlapmetszeteket tudna felmutatni, mint a külföld fényéből Kolozsvárra *haza* jött magyar könyvnyomtatóé. Ezért helyeselnék, hogy a szerző különös figyelmet fordított Tótfalusi-ra, ki megérdemli, hogy halála után ennyi idővel méltassák halhatatlan érdemeit, melyeket — nem utolsó s nem első eset — kortársai üldözéssel fizettek.

E részben özv. *Lengyel* Andrásné nyomdájának, majd az unitáriusok, reformátusok, s református kollégium, továbbá a jezsuiták nyomdáját tárgyalja a szerző, ki az utolsó részben e nyomdák sorsának előadása után a többi nyomdákat, a múlt század s a jelen kolozsvári nyomdáit ismerteti, mindent adatokkal, tömören, világosan.

A munka páratlan szorgalommal és buzgalommal, látható ügyszeretettel van megírva, egész halmaza, kincsesbányája a magyar bibliografiának. Az újabb bibliografiai irodalom egyik igen becses terméke, melyért tudós és fáradhatatlan szerzője a legteljesebb elismerést érdemel.

Ki kell emelnünk, hogy a mű kiállítása meglepően, valóban megörvendeztetően diszes és izléses, valóságos pompával van kiállítva. Egész sereg pompásan nyomott czimlapmásolat ékesíti és diszes kezdobetűi, tiszta és izléses nyomása bármelyik fővárosi könyvnyomdának becsületére válnék. *Ajtay K. Albert* könyvnyomdája állította ki ilyen szépen e derék művet, mely valósággal becses és szép ajándék a magyar bibliografiának a kolozsvári iparkamarától s a szerzőtől. Igen igen óhajtandó volna, hogy ezt a művet s a kolozsvári iparkamara nemes, okos cselekedetét például vegyék az ország több városaiban.

Megjegyezzük még, hogy a munka nem kerül könyvpiacra, csupán 200 példányban nyomtatták, ami persze még inkább emeli az egyes példányok becsét.

— i — s.

Régi magyar költők tára. VI. kötet. XVI. századbeli magyar költők művei. A M. Tud. Akadémia megbízásából közléstesi Szilády Áron. 5. kötet. 1545—1559. Budapest, 1896. VIII+403 lap.

Ily czímmel jelent meg a M. Tud. Akadémia e nagybecsű kiadványának oly régóta és óhajtva várt hatodik kötete, mely 15 év költői termékét s 18 névszerint ismert és számos névtelen magyar költő műveit foglalja magában. E kötetben vannak *Szegedi Kis István, Sziráki Balázs, Armbrust Kristóf, Máday Mihály, Ráskay Gáspár, Gyulay István, Heltai Gáspár, Töke Ferencz, Szegedi Gergely, Pap Benedek, Baráth István, Nagyfalvi György, Vilmányi Libéc Mihály, Békési Balázs, Gergely mester* összes magyar verses alkotásai s e gazdag tartalomban leli a »nonum prematur in annum« pontos betartását, magyarozatát és mentességét is egyuttal. Mert e kötet is, mint a többi előzői, bő, mondhatni kimerítő életrajzi »jegyzetek«-kel van ellátva minden egyes íróról. Micsoda nehézségekbe ütközik e szétszórt adatok összereszesgetése oly írókról, kiknek eddig a nevével alig tudunk egyebet, csak az tudja, a ki valaha megpróbálkozott vele. Nagyobb apparatussal senki se dolgozik e téren irodalomtörténészeink közül Sziládynál, a ki bámulatosan tudja e művében értékesíteni

előzetesen tett történeti tanulmányait, a nélkül, hogy ez által egyoldalúvá válnék. Nem tartom szükségesnek e kötet bővebb méltatásába bocsátkozni; a ki ismeri az előző köteteket, megelégedéssel és lelki gyönyörűséggel olvassa végig ezt is, mely méltó folytatása azoknak, s csupán annyiban tér el azok tárgyalási módjától, hogy ebben a nyelvészeti fejtegetés szűkebb térre van korlátozva, a mi az előbbi köteteknél helyén való volt, de most már a *Nyelvtörténeti Szótár* megjelenése óta feleslegessé vált. Azért mi csak arra szorítkozunk, hogy e folyóirat maga elé tűzött céljának megfelelőleg e kötet könyvészeti eredményeit regisztráljuk. Még csak azt említjük meg, hogy a kötet legbecsesebb része a Ráskay Gáspár »*Egy szép históriája a vitéz Franciscóról*«, a melynek magyarázatába Szilády hasonló előszeretettel mélyed el, mint egykor a Toldi-monda eredetének nyomozásába s hozzátehetjük, hogy hasonló óvatossággal a következtetést, hasonló sikerrel az eredményt, hasonló bravúrral a tárgyalási módot illetőleg.

Három önállóan megjelent magyar nyomtatvány van itt e kötetben kiadva. *Armbrust* (Ormprust) *Kristóf* »*Gonoz azzony embereknek erkelchekroel vallo Oenek*« című Bécsben év nélkül megjelent műve, melynek egyetlen példányát a M. Nemz. Múzeum könyvtára őrzi (Szabó K. RMK. I. 322.), *Ráskay Gáspár Franciscója* az akadémiai könyvtárban levő debreczeni 1574-ik évi első kiadás után (U. ott. 108.) és az ezzel egyidejűleg szintén Debreczenben kiadott »*Historia a Jervusalem varasanak veszedelméről*« című mű, melynek *Szegedi András* a szerzője, a mely ma ismert legrégebb kiadásnak egyetlen példánya szintén csak a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában van meg. A *Szegedi András* nevével egy új név jelenik meg a magyar irodalom történetében a *Csengeri András* neve helyett. A »*Jerusalem varasanak veszedelméről*« szóló historia versejeiből a *Chegery* név olvasható ki, ennek alapján adta Toldy F. (M. költ. tört. 2. kiadás 163 lap) szerzőnek a *Csegéri* vagy *Csegezi*, Szabó Károly (101. 125. 168. 188. szám) a *Csengeri* nevet. Szilády Áron a Székely Nemz. Múzeum Csereyné-kódexében ez ének olyan szövegére akadt, melyet az első ismert kiadásnál 9 évvel előbb, tehát 1565 ben irtak le, s a melyben úgy a versejek (»*per Andream Chegedii*«) mint a cím (»*Hystoria sattis elegans ffacta per andream Zegedy de expugnatione urbis Jerusolimittane*«) a Szegedi név mellett tanuszkodnak.

Továbbá két énekről, melyek egyikét eddig Szegedi Lőrinczének, másikat Mágócsi Gáspárénak tartotta az irodalomtörténet, kimutatja, hogy azok a *Szegedi Gergelyéi* stb.

A kötetnek ez és még számosabb ilyen eredményei, melyeket hosszú lenne itt rendre felsorolnunk, csak még élénkebbé teszik azt az óhajtást, vajha követné azt mentül előbb a hetedik

kötet. Az eddig megjelent kötetek után biztosra vehetjük, hogy az is — az érdekes anyagon kívül — nem egy új irodalomtörténeti adatot tartalmazand s nem egy téves adatot javítand majd ki.

Dr. Dézsi Lajos.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent munkák és folyóiratok címjegyzéke. 1831-től—1895. végeig. Budapest. 1896. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.

Harmadfél ivre terjedő tömören nyomtatott füzet számol be az első magyar tudományos intézet tevékenységének egyik ágáról. Helyes gondolat volt most, az ezeréves nagy nemzeti beszámolás alkalmából összeállítani azoknak az irodalmi termékeknek jegyzékét, melyeknek megjelenése szorosabb vagy tágabb kapcsolatban áll az akadémia tevékenységével. Ennek a tevékenységnek meg-bírálása nem hozzánk tartozik; minket a két füzet kizárólag bibliografiai szempontból érdekel. Azonban ezt a szempontot sem lehet erősebben alkalmazni, mert ennek a füzetnek össze-állításánál, úgy látszik, csak is a cél lebegett szem előtt, hogy a nagy közönségnek mintegy leltárszerűleg be legyen mutatva az akadémiai kiadványok sorozata, némileg üzleti czélokat is figyelembe véve. Legalább az akadémiai kiadványok megrendelési föltételeinek közlése ilyesmit sejtet. Különben is van az akadémia kiadványairól egy bibliografiai érdekességű, pontos tárgymutatókkal ellátott terjedelmes ismertetés is, mely pár évvel ezelőtt jelent meg. A most kiadott füzet érdekességét nagyban emeli az az előszó, melyben *Szily Kálmán* főtítkár elmés tollal vázolja az akadémiai kiadványok történetét s megírja ily módon a magyar tudományos irodalom történetének egy fejezetét. A Magyar Tud. Akadémia első kiadványa 1831 január havában jelent meg, ily címmel: *A Magyar Tudós Társaság Alaprajza és Rendszabásai. Pesten 1831. Nyomtatott Petrózai Trattner J. M. és Károlyi Istvánnál.* 1831-től 1848-ig a Magyar Tud. Társaság, nem számítván az apróbb füzetkéket, összesen 166 kötetet adott ki; ebből 64 az I., 21 a II., 18 a III. osztály körébe, 63 az összes Akadémiára tartozik. 1849-től 1867-ig 131 kötet akadémiai kiadvány jelent meg: 11 az I., 67 a II., és 19 a III. osztály köréből, 34 pedig az összes akadémiára vonatkozó. Végül 1867-től 1895 végeig, az apróbb füzeteket itt sem tekintve, 786 kötetre rúg az összes kiadványok száma, ebből pedig 181 az I., 450 a II., 103 a III. osztály tevékenységi körébe vág, 52 az összes akadémiára vonatkozik.

E—r.

A magyar állam nyomdászat-történelmi térképe. Tervezte és magyarázó szöveggel ellátta Firtinger Károly. A millenium alkalmából kiadta a Könyvnyomdászok Szakköre. Budapest, 1896.

Azok mellett a több-kevesebb alapossággal és részletességgel megírott magyar dolgozatok mellett, melyek a hazai nyomdá-

szat fejlődését tárgyalják, igen hasznos és dicséretes munka volt ennek a füzetnek összeállítása is, melynek főcélja, hogy »rövidke pillantást szenteljen a néha-néha nehéz megpróbáltatásokon keresztülment hazai könyvnyomtató sajtó, kulturális haladásunk emez éppen nem utolsó helyen álló tényezője, nagy múltjának méltatására.« A lelkiismeretes szerző célját elérte, mert összehordott adatai minden fejtegetés nélkül is híven visszatükrözik a magyar sajtó közművelődési jelentőségét. Egynehány bevezető sor és Hess András budai nyomdájának ismertetése után sorba veszi a magyarországi városokat a nyomdák keletkezésének időrendje szerint. Mindössze név és évszám halmazt nyújt, csak hogy ebben a pontos és ügyes összeállításban a száraz adatok életet nyernek s beszédes hirdetőivé válnak a magyar szellemi fogékonyság terjedésének. Az első csoportot a XV—XVII. századok alkotják, külön csoportot képez a XVIII. század, a XIX. század első fele s az 1850—1895-ig terjedő időszak. Ezenkívül egy fejezet feltünteti a horvátországi és szlavóniai könyvnyomtatás múltját és jelenét. Igen érdekes az a statisztikai rész is, melyben többek közt a hazánkban 1895-ben működött összes nyomdák pontos jegyzéke is foglaltatik. Figyelemreméltó adatokat tartalmaznak továbbá azok a fejezetek, melyek a személyzeti viszonyokkal, a gyorsajtó elterjedésével s az egyleti és társadalmi ügyek ismertetésével foglalkoznak. S mindez tulajdonképpen magyarázó szövege annak a pompás kiviteli térképnek, mely alkalmas jelzésekkel szemléltetően tünteti föl a könyvnyomtatásnak hazánkban való fokozatos térfoglalását.

E—r.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Kinevezések a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában.
A vallás- és közoktatásügyi miniszter a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában az 1896. évi költségvetésben rendszeresített két segédi állást betöltvén, a nyomtatványi osztályhoz f. évi június 27-én *Melich János* drt, a levéltári osztályhoz augusztus 13-án *Bartha József* drt nevezte ki asszisztenssé.

Miniszteri köszönet. A vallás- és közoktatásügyi miniszter *Thaly Kálmán* országgyűlési képviselőnek s általa az egész Thaly családnak köszönetet mondott azon hazafias elhatározásukért, hogy családi levéltárukat a Magyar Nemzeti Múzeumban helyezték el.

A kolozsvári egyetemi könyvtárból. *Ferenczi Zoltán* drt, az Erdélyi Múzeum-egylet könyvtárnokát, ki e minőségben egyttal a kolozsvári egyetemi könyvtár élén is állott, ő cs. és apost. királyi felsége f. évi július hó 13-án a kolozsvári egyetemi könyvtár rendes igazgatójává nevezte ki, *Gyalui Farkas* dr. egyetemi könyvtártisztnek pedig a könyvtárőri czimet és jelleget adományozta.

A szegedi Somogyi-könyvtár új helyisége. Szeged városa az ezredéves jubileum alkalmából fényes közművelődési palotát emeltett abból a célból, hogy a Somogyi-könyvtár, a városi múzeum s a szegedi Dugonics-társaság benne rendeltetésükhöz méltó hajlékot találjanak. A palota felavatása ez évi szeptember hó 6-án ment végbe; a kormányt ez ünnepen *Dániel Ernő* kereskedelmi miniszter és *Zsilinszky Mihály* vallás- és közoktatásügyi államtitkár képviselték, utóbbi Wallacis miniszter helyettese gyanánt is, aki ugyane napon a kassai székesegyház felszentelésén vett részt.

Tudományos utazás. A Magyar Nemzeti Múzeum tudományos utazási alapját a könyvtár tisztviselői közül ez idén *Erdélyi Pál* dr. vette igénybe, a célból, hogy a British Museum könyvtárának szervezetét tanulmányozza. *Erdélyi* dr. szeptember havát töltve Londonban, már visszatért utazásából és annak eredményéről részletes jelentésben fog beszámolni.

Az akadémiai könyvtár kiállítása. A Magyar Tud. Akadémia könyvtárának igazgatósága a nyári hónapokban a könyvtár olvasótermében magyar nyelvemlékekből, levelekből, történelmi emlékekből, vegyes kéziratok s nyomtatványokból és képekből, valamint a Kisfaludy-Társaság ereklyetárából kiállítást rendezett, mely szeptember hó 15-éig hetenkint háromszor volt nyitva a nagy közönség számára. A kiállított emlékek jegyzékét az Akadémiai Értesítő augusztusi füzete borítékán találjuk közzétéve. Ez emlékek sorozata kétségkívül igen sok becses darabot foglal magában, magának a kiállításnak jellegét azonban a kiállított tárgyak után pontosan megállapítani egy kissé nehéz. Nem tudjuk, mire gondolt a könyvtár vezetősége, hogy éppen most, midőn az ezredéves orsz. kiállításon az összes hazai gyűjteményeknek érdekesebb könyvtáránya amúgy is össze van hordva az érdeklődő közönség részére, egy ilyen külön kiállítás rendezésére határozta el magát. De még nagyobb zavarban vagyunk, ha megakarjuk határozni az akadémiai kiállítás jellegét és jelentőségét. Mert bármennyire iparkodunk is, nem sikerül fölfedeznünk azt az irányeszmét, mely a kiállítás rendezőit vezette. Mit akart fölmutatni az akadémiai kiállítás? A könyvtár érdekesebb darabjait csupán, minden magasabb cél nélkül pusztán a laikusokra gondolva? E miatt kár volt vesződni, hiszen az ezredéves kiállításon laikus szemek teljesen kielégíthetik magukat. Érdemesebb lett volna talán az akadémia könyv- és kézirattári anyagából egy kis irodalomtörténeti kiállítást rendezni, melyet haszonnal tanulmányozhattak volna mindazok, kiket az ilyesmi érdekelt. Ebben a kiállításban azonban a legkülönbözőbb dolgokat lehetett látni egymás mellett; valóságos könyvészeti quodlibetben lehetett gyönyörködni. A magyar nyelvemlékek csoportjában az akadémiai könyvtár kódexei és ritkább könyvei voltak kiállítva. A nemrég fölfedezett besztercei szójegyzék talán először most került szélesebb körű nyilvánosság elé. A II. csoportban nevezetes irodalmi és történeti alakok levelei és kéziratainak minden rendszerességet nélkülöző gyűjteményét találhatjuk. Néhány történeti emlék alkotja a III. csoportot, míg a IV-ben a legkülönösebb dolgok kerülnek egymás mellé, ilyen formán: Alkonyati hangok. Török anthologia. 1893. Anthonii Koburger Biblia. (Nürnberg, 1483.) Biblia (XIII. század.) Dante, Comedia Divina. (Velence. 1497.) Enderi Története (Tálik írás. Török kézirat) stb. stb., a legkülönbözőbb latin, olasz, török, perzsa kéziratok, régi és egészen modern nyomtatványok. Az V. csoport néhány metszetet és rajzot (a gróf Waldstein János magyarországi tájkép gyűjteményéből is 13 darabot) tartalmaz. A kiállítás gazdagságát és érdekességét nagyban emeli a Kisfaludy-Társaság ereklyetára. Szóval, igen sok becses és érdekes tárgya van kétségtelenül az akadémiai kiállításnak, csak hogy a specziális, komoly magyar irodalmi szempontok háttérbe szorulnak s a bibliografiai érzék hiánya ötlük szembe. Mellesleg fölemlítjük, hogy az akadémiai könyvtár olvasótermében a Vitkovics arcképe fölé a Horváth István neve van följegyezve. *E—r.*

Mr. Henri La Fontaine, a belga szenátus tagja, a brüsszeli nemzetközi bibliografiai intézet igazgatója, a f. évi szeptember havában tartott interparlamentáris konferencia alkalmából Budapesten időzván, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárát is meglátogatta, a könyvtár osztályait behatóan megtekintette és *Fejérpataky László* dr. igazgatóórral, valamint e folyóirat szerkesztőjével érintkezésbe lépett, abból a célból, hogy a brüsszeli nemzetközi bibliografiai intézet és a magyarországi könyvtárak között állandó összeköttetést létesítsen. Azt hisszük, e tárgyalások eredményiről legközelebb konkrét alakban tehetünk jelentést. *La Fontaine* az egyetemes katalogus-kérdésének megoldásával foglalkozik s ennek leghathatósabb eszközeül a Dewey-féle amerikai tizedes szakrendszert hirdeti. Az általa vezetett nemzetközi bibliografiai intézetnek épen az a célja, hogy e rendszert a gyakorlatban érvényesítse és az egész művelt világban általánossá tegye. Az általa megindított mozgalommal folyóiratunk egyik munkatársa a legközelebbi füzet hasábjain részletes tanulmányban fog foglalkozni.

Sch.

A Régi Magyar könyvtár III. kötetéből, melynek szerkesztésében *Hellebrant Árpád* ismert szakképzett bibliografusunk, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának tisztviselője lépett *Szabó Károly* örökébe, e héten megjelent az első rész. A nagy bibliografiai vállalatnak ez új kötete a magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711 ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészetét foglalja magában. Ebből az első rész, 800 lapnyi terjedelemben, az 1670. évig halad és 2547 munka bibliografiai leírásával teszi gazdagabbá könyvészeti irodalmunkat. Addig is, míg beható ismertetésével foglalkozhatnánk, sietünk ez uton felhívni ez érdemes kiadványra szakembereink figyelmét.

Sz.

Az ezredéves országos kiállítás történelmi főcsoportjában közszemlére tett bibliografiai anyag felől részletes ismertetésben óhajtottunk volna már most beszámolni, de erre hivatott munkatársunk sokoldalú elfoglaltsága miatt nem válthatta be ígérését s így az ismeretést csak legközelebbi számunkban hozhatjuk.

Szerk.

A magyar könyvkereskedők egyesülete terjedelmes előterjesztést adott át a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszternek, melyet bátran tiltakozásnak is nevezhetünk a nyomdai köteles példányokról szóló törvényjavaslat legtöbb intézkedése ellen. A memorandum, — melylyel egyébként folyóiratunk más helyén bővebben foglalkozunk — sok képzelt sérelem között néhány olyanról is panaszkodik, ami csakugyan orvoslást követel. Az egész mindazonáltal egyoldalú felfogásról és alaptalan rémlátásról tanúskodik. Az előterjesztéshez egy kimutatás is van csatolva, mely teljes gyűjteményét akarja adni mindazon magyar irodalmi műveknek, melyek az utolsó tíz év alatt hazánkban (Budapestet kivéve) megjelentek. Százhuszonhét kisebb-nagyobb város és község nyomdájának termékei vannak itt, helyek

szerint, betűrendben felsorolva. A jegyzékbe vett művek száma 2225; de a lajstrom, mint már idézett cikkünkben említettük, épen azért, mert célzatosan a vidéki szellemi termelés silányságát akarja feltüntetni, a lehető leghiányosabb. Százával lehetne felsorolni csak a jobb könyveket is, melyekről lehetetlen, hogy budapesti könyvkereskedőink ne bírnának tudomással, nem is szólván a kisebb igényű, s így figyelmet alig keltő irodalmi termékekről. A munkának tehát miként célja sem állja ki minden tekintetben a kritikát, épűgy eredménye sem teszi meg azt a szolgálatot, melyet a hazai bibliografia várhatott volna tőle.

F.

Helyreigazítás. A Magyar Könyvszemle f. évi I. füzetének 84—86. lapjain közzétett nyilatkozatomhoz csatolt szerkesztői megjegyzés dicséretet szavaz meg csekélységemnek azért, hogy a Szent-Benedek-rend központi könyvtárának teljes czédula-katalogusát elkészítvén, »aránylag oly rövid idő alatt pótoltam elődeim mulasztását.« Hogy minden félreértésnek elejét vegyem, ki kell jelentenem hogy e czédula-katalogus létrehozásaért a dicséret elődömet, *Halbik Cypriánt* illeti meg, kinek érdemét a magaménak tulajdonítani soha nem volt szándékomban, a minthogy szóban forgó nyilatkozatomban is csupán az általános örömnök adtam kifejezést a felett, »hogy végre van egy teljes czédula-katalogusunk.« Pannonhalma, 1596. szeptember 30.

Récsey Viktor.

PROTESTÁNS VITAIRATOK MÉLIUS IDEJÉBŐL.

KANYARÓ FERENCZTŐL.

Mélius öt, Basilius három, Károli Péter, Thordai Sándor András és Csázmai István egy-egy művéről talál az olvasó az alábbi sorokban értesítést. A protestáns hitújításnak oly nevezetes alakjai ezek mindannyian, hogy örömmel kell fogadnunk, ha bármi csekély új adat is kerül napfényre homályba borúlt életük munkásságáról. Nem szabad szem elől tévesztenünk a legnagyobb magyar bibliografusnak örök-igaz szavait:

»Meg vagyok győződve, hogy egy-egy XVI. és XVII. századi munka, melylyel őseink az Európát akkor foglalkoztató szellemi küzdelemben tevékeny részt vettek, a magyar név becsületét a művelt világ előtt nem kevésbbé emeli, mint az általuk ugyanakkor a szabadság és nemzetiség érdekében vívott egy-egy ütközet véres dicsősége.«¹

A felsorolt írókat elég behatón ismerteti Bodnár Zsigmond új adatokban gazdag irodalomtörténete és Beöthy Zsoltnak nem kevésbbé jeles irodalomtörténeti vállalata. Mi csak egy-két jellemző vonást szándékozunk közölni munkáiknál kevésbbé ismert életükről.

A protestáns hitújítás legérdekesb alakja, *Mélius Péter*, Dunántúl született 1530 táján Horhi nevű elpusztult faluban. Születése helyét és származását világosan előnkbe tárják nevei (Somogyi Péter, Horhi Ihász vagy Juhász vagy Mélius Péter) melyeket, Kálvinhoz hasonlóan, elég változatosan használt. Mélius avagy »Ihász Péter Somogyi fiú de Horhi« nemzetsége vérszerinti rokonságban állt az egyik Bornemisza családdal, mi nemesi voltuk mellett bizonyít. Bár a török nem igen szenvedte meg a magyar nemeseket, rokonai mégis ott maradtak Buda és Pécs

¹ Szabó Károly, Régi Magyar Könyvtár. Előszó, XIV. l.

eleste után is falusi jószágukon, mely körülmény szegénységük mellett tanúskodik.¹

Gyermekségét és első tanuló éveit a sokat ígérő ifjú szülei házában vagy a közel Zalavidék valamelyik jobb nevű iskolájában töltötte. Legalább ide látszanak mutatni a munkájában itt-ott található egyes vonatkozások, visszaemlékezések a szülőföldével szomszédos vidékre. Arany Tamás 14-dik eretneksége ellen például így érvel: »A *Szalaiak* a zebben hordozzák a sos kenyér belt, mert tudgyac, hogy a kortsomán be töric a feiet avagy artzul uagiac. De azért nem . . . a sos kenyér bel oka, hogy a kortsomán valakic sebben essenec.«² »*Az Első Kirali Könyv*« 152. levelén pedig ezeket olvassuk: »A Sykim Sidoul magas fákat iegiez, ackinek leuele, gyümölcze mint a füge, de keserű: Faia oly nagy magas, mint az Eper fánac, mint egy nagy diofa. Sok termett Sido országba Jerusalem körniül, *mint Szalába a vad czeresznie*, és mint a vad körtwély a *Debreczeni erdön*, oly soc volt Jerusalem körniül.« Ugyanott »*Az Masodik Kirali Könyv*« 217-ik levelén *Bata* neki Magyarországon az első búcsújáró hely, azután a felvidéki Szepes következik s végül ugyan-ezen irányban a külföldi Csesztákót (Censtochau) és Compostellát emlegeti. Mindezek már a dunántúli vidéken kifejtett észjárásra és emlékező tehetségre vallanak.

Nem áll tehát az, a mit sokan oly szívesen elhitetnek, hogy a nagy Mélius az ő tudós nevelődését a debreczeni főiskolának köszönheti. Még felsőbb tanulmányait is valószínűleg a Dunántúl végezte. E mellett bizonyít az, hogy törökül megtanulhatott, a mi inkább ifjú- mint gyermekkorában történhetett. Míg Debreczenben ritkán láttak pogányt, addig Pécsen, Vörösmarton és Tolnán benn a városban, a kereszténnyel itt-ott vegyesen lakott a török. Mind a három helyen virágzó iskola állt fenn a XVI. század közepén. Tóth Ferencz szerint Mélius a legközelebb eső Tolnán tanult.³ Innen ment volna 1556-ban, immár érett észszel, Wittenbergbe, hol október 26-án iratkozott az egyetem anyakönyvébe s félév múlva már a magyar tanulók szeniorának választ-

¹ Lásd Velics, Kincstári defterek. I. k.

² Aran Tamás Tévelgési. 87. l.

³ Protest. ekleziák hist., 39—40. és 52. l. Zoványi, Tanulmányok,

ják. 1557 végén a hatalmas Enyingi Török János pártfogását fogadja el s 1558-tól fogva Debreczenben látjuk, hol kegyes földesurának megelégedésére tölti be az iskolában tanítói és az egyházban lelkeszi hivatalát.

Talán ekkor, e kitüntető állásban vonta magára figyelmét Szegedi Kis Istvánnak, korában a legnagyobb magyar protestáns hittudósnak, a kivel Skarica tudósítása szerint hittani álláspontja felől többrendbeli vitázó iratot váltott. Szegedi végre is meggyőzte az ifjú pásztor s Mélius elhagyta Luther nyáját és Kálvin kicsiny táborához szegődött.

Debreczenben, a nagy magyar alföld e gazdag és tekintélyes városában már ekkor meg volt szilárdulva a reformáció a nép közt, és pedig határozottan Lutheres irányzattal. 1556-ban még elűzték oltáromboló papjaikat, köztük Kálmáncsehit; de a ki utóbb elbetegesedve s az erdélyi heves hitharczokban megtörve izmét visszahúzódott hozzájuk. Mélius az elhalt Kálmáncsehi örökébe lépett. Felkarolta az ő félben maradt vállalatát, a kálvinizmus elterjesztését az ország keleti részeiben. 1559-ben szövetségre lép az elhúnytak győztes ellenfelével, Dávid Ferenczczel s Erdélyben a kálvinizmust pár év alatt diadalra juttatják. E nagy czél elérésére a két lelkes főpap fáradhatatlanul munkált mind az egyház, mind az irodalom terén. Prédikáltak, tanítottak, vitatkozásokat rendeztek és könyveket adtak ki. Debreczenre nézve valóban igazzá vált ekkor a Huszár Gál hízog elismerése: »A ki igazán akar róla ítéletet tenni, méltán mondhatja a ti várostokat a mennyei tudományban mind az egész Magyarországnak és Erdélységnek s több sok helyeknek kis világosejtó lámpásának lenni.«¹

Hét egész esztendeig tartott e dicsőség. 1564-ben a nem egy ízben legyőzött s minden téren hátraszorított lutheránusokon teljes diadalt aratott a feltörekvő kálvinizmus. Ugyan e nevezetes évben Mélius magyarra fordítja bibliájának legfontosabb részeit s ellátja szívének tetsző kegyes magyarázatokkal. A ki 1561-ben még bölcs mérséklettel s az ész és okosság fegyvereivel iparkodott meghamisítani Arany Tamás tévelygéseit, most a diadal mámorában egészen más oldalról mutatja be magát az igazhívó

¹ Aran Tamás tévelgési. Előszó.

magyar népnek s az ellennézetűek erőszakos elnyomását, a katolikus papság kiirtását követeli. 1565-ben kezdi meg ez ugyancsak »tartalmas és az olvasóra nézve gyümölcsöző eredményű fejtegetések« közzétételét.¹ A következő évben tartott tordai országgyűlés valóban ez indítványok szellemében határozott: a katolikus egyházi javakat hatalommal lefoglalták s a papokat és szerzeteseket kiűzték az országból. »Ezen intézkedés — jegyzi meg Zsilinszky Mihály — egészen ellenkezik azon szellemmel, mely eddig az erdélyi országgyűléseken uralkodó volt; s nem is magyarázható másképp, mint hogy a lefolyt úrvacsorai keserű vitákban elkapatott valamely pap hozta fel e veszedelmes indítványt.«²

Talán épen Dávid Ferencz, a ki a fejedelemnek udvari papja volt, hozta fel e veszedelmes indítványt — találgatja Zsilinszky, — mely elfogadlatván, a törvénycikkek végére, mint 10-ik czikk, e szavakkal csatoltatott:

»Végezetre, miért hogy az Úr Istennek jóvoltából az evangyliomnak világosságát az ő felsége (János Zsigmond) birodalmában mindenütt felgerjesztette és kívánja, hogy az hamis tudomány és tévelygések az anyaszentegyházból kitisztíttassanak, egyenlő akarrattal végeztetett, hogy afféle egyházi renden való személyek, kik az pápai tudományhoz és emberi szerzéshez ragaszkodtanak és abból megtérni nem akarnak, az ő felsége birodalmából minde-nűnön kiigazíttassanak.«

»Az váradí káptalannak ő felsége ez jövő virágvasárnapot hagyta, kik ha meg akarnak térni, házokban, szőlőjökben, marhájokban, jószágoktól elválva, kiket ő felsége magának akar tartani, békességgel megmaradhatnak; ha pedig az Istennek ígését nem akarják venni, személyekben, marhájokkal egyetembe, valahova akarnak menni, szabadon elbocsáttassanak.«³

Nem Dávid, Mélius volt ez indítvány sugalmazója, mint egy évvel előbb szellemi atyja is ő volt.⁴ A debreczeni orthodox

¹ Zoványi, Tanulmányok, 22. l.

² A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai. I. k. 132. l.

³ U. ott, 132—133. l. Erdélyi országgyűl. emlékek. II. k. 302.

⁴ Mélius ide vonatkozó tanításaiból számos helyet idézhetnénk állításunk bebizonyítására. Bibliájához, melyet »főképpen a fejedelmek« tanulására adott ki, ilyen magyarázatokat mellélt: »Magyarok! azért iratta meg Isten e vétkeket, hogy ti eltávoztassátok. Ha nem mívelitek, el nem hánnyátok a... Clastromokat, Búcsús átkozott helyeket, a misét az barátokkal, apáczákkal együtt, elveszt az Isten.« (*Az Második Kirali Könyv.* 219. l.) »Jehu a bálvánimádás színe alatt begyűteti a Baal papjait és levágatja. O keresztyén fejedel-

püspök ekkor állt hatalmának és a közügyre befolyásának tetőpontján. Dávid Ferencz, ki már ekkor a legsarkalatosabb hittételekben is eltért előbbi hittársától, legfőleg e befolyás mérséklésére törekedhetett. Mert, mint Révész Kálmán buzgó kutatásai valószínűvé teszik, Dávid Ferencz épen ez idő tájt az udvar és nemesség részéről igen mostoha pártfogásban részesült: sőt Révész szerint Mélius határozottan le is győzte volna ez első összemérkezésnél a Dávid-féle szabadelvű irányzatot. A diadalmaskodó debreczeni orthodox püspök ellenben a jól végzett munka után még Gyula-Fejérvárról hazatérte előtt nagyon is méltán igen szép részt nyer a zsákmánylott egyházi javakból: *házat és szőlőt* adományoz neki a fejedelem, »egynehány hű tanácsos úr legalázatosabb kérésére.« a nagyváradai káptalan birtokából, a debreczeni eklezsia sajtójának, mely oly hasznos könyvekkel boldogította az országot, jobb karban helyezésére.¹

E fölötté nagyon drágán, a jobbak becsülése árán szerzett fényes diadaltól számíthatjuk a Mélius csakhamar bekövetkező bukását. 1566 őszén még megerősítik az erdélyi rendek a tordai országgyűlés szűkkeblű határozatát;² sőt az üldözést kiterjesztik a görög-keleti papságra is. Ezzel egy időben rohamosan terjedni kezd a feltámadó unitárizmus; már a távol felföldön is felütötte fejét s immár magában a debreczeni egyházmegyében is hozzácsatlakoznak az újabb szabadelvű hitmozgalomhoz Arany Tamás és elégedetlen társai.³ Mélius megriadva hagy fel a katolikusok és óhitűek zaklatásaival és minden erejét az Erdélyből

mek! bezzeg jó volna ti nektek is már egyszer a Baal papista, pogán, bálványozó papjait és barátit begyűtenetek: vágatnátok le, mint az Illyés. 3. Reg. 18. 19. Jó volna most is *ilyen álnokságos haszonnal* cselekednetek ti, fejedelmek, a Baal papjai ellen. De a papja had járjon! A palástját, jószágát, molnát, örökét kell elvenni a papnak, barátnak. Maga (jóllehet) a papok Clastromokhoz rendelt jószág Istené volna; ha űk miséztenek, ti urak csinálnátok oskolákat belőle.« (U. ott, 205. Vesd össze még a 171., 233., 232. stb. lapokkal.)

¹ Vesd össze: Debreczeni Prot. Lap. 1884. 66. l. Révész Kálmán, Unit. Történetírás. 13—14. Hogy Mélius mily örömmel fogadhatta e kegyes adományt, arra nézve lásd saját nyilatkozatait »Az Második kirali könyv« 175., 209. és 210. lapján.

² Vesd össze Zsilinszky ellenkező felfogásával: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai, I. k. 133—134. l.

³ Vesd össze Kanyaró, Unitáriusok Magyarországon, 59. l.

fenyegető támadás visszaverésére szedi össze. 1567 elején védelemre gyűjti egybe a megmaradt híveket s a Kálvin mellett hatalmas szóval nyilatkozó debreczeni zsinat egy erős tábornak állít fel a kiadott híres eretnekkövező kánonokban a végromlástól feltett orthodox hit megmentésére.

Mi volt e kánonokban, mint folytatja Mélius az elkeseredett küzdelmet azután is, papokat elűzve, könyveket megégetve, de azért mégis nyomról nyomra tért vesztítve Dávid ellenében, — mindezt elmondja a történelem.¹ Csupán annyit tartok szükségesnek még főlemlíteni, hogy a Dávid Ferencz vezette szabadelvű irányt 1568-ban ugyancsak a tordai országgyűlésen a legteljesebb lelkiismereti szabadság törvénybe iktatása koronázta meg. Méliusra ekkor már csak Thordai Sándor András és alig egy-két híven maradt lelkésze hallgatott a Kálvintól két év alatt elpártolt Erdélyben.

Szükségessé látszott az ország nyugati határainál is biztosítani az orthodoxia hátraszorításával aratott fényes győzelmet. Ezért hívják össze a következő 1569. év őszén, egyenesen a hajthatatlan Mélius megtörésére, a híres nagyváradai disputatiót. Megelőzőleg meglátogatja őt Dávid Ferencz saját székvárosában; hátha egységre léphetnének, mint 1559-ben, mikor Nagyváradon a kálvinizmus érdekében összetanácskoztak. Minden békéltetés, minden egyezkedési kísérlet most hiábavalónak bizonyult. Mélius konokul megállt az egyszer elfogadott igazság mellett. Nem hátrált meg utóbb a fejedelem dorgáló fölléptére sem, ki őt Nagyváradon nyilvánosan megfeddte, sőt száműzéssel fenyegette, ha az eddigi vallásüldözéssel fel nem hagy s az országos törvénybe iktatott szent lelki szabadságot méltó tiszteletben nem tartja.

»Mi tőlünk — így szólt a fejedelem — és a miéinktől tinéktek semmi bántástok nem volt! Hogy pedig Mélius Péternek megmondották a mi szónkat, hogy *a mi birodalmunkban nem pápálkodik, a papokat az igaz vallásért ne kergesse, a könyveket meg ne égesse, senkit hittől (esküvel) az ő vallása mellé ne kötelezzen*: ez az oka, mert a mi birodalmunkban, miképen arról ország végezése is vagyon, *mi azt akarjuk, hogy szabadság legyen!* Továbbá tudjuk, hogy *a hit Istennek ajándéka és a lelkiismeret*

¹ V. ö. Unitáriusok Magyarországon, 54—77. l.

semmire erőszakkal nem vitethetik: ez okáért, ha ez határban (t. i. a törvény korlátai között) meg nem marad, szabadon a Tiszán túl mehet.«¹

Látni való, hogy e fejedelmi szózaton, melynek nemes hangzásán azonnal a Dávid Ferencz nagy lelke cseng fülünkben, egészen az 1568-ki törvény szelleme s a lelki és testi szabadság tisztelete ömlik el: ily szabadságbecsülő gondolkozás nem alkothatta az 1566-iki vallásüldözés törvényét. A katolikus klérus Erdélyből kitiltásának érdeme tehát merőben a Mélius babérjai közésorolandó.

Kolozsvári Basilius István vállalkozott mostan a debreczeni orthodox főpap hatalmának megtörésére. Szellemi fegyverekkel kellett eldönteni a harczot, melybe világi erőszakot keverni szegyenlettek volna. A mi Egri Lukácsnak két évvel előbb nem sikerült a felföldön, az most, az erdélyi események biztató hatása alatt, könnyen sikerülhetett a János Zsigmond kormányozta részen. Nem tért tehát vissza Basilius a nagyvárad-i zsinat után kolozsvári papságára, hanem ott Váradon alapít új ekkleziát magának, 3000 lelket térítvén meg prédikálásával, mint megírta ezt Székesfehérvárra küldött levelében valamely ott térítő unitárius apostolnak. Váradról Belényesre ment ki s ott a már két év óta kálvinista ekkleziát teljesen a maga hitére bírja. Azután a kinyílt tavasszal többed magával Békést, a Kőrös-Marosköz esperesének székhelyét keresik föl; innen Vásárhelyre, Makóra, Temesvárra és Simándra mennek el. Emitt Óvári Benedeket, két évvel előbb a gyulafejevári gimnázium derék igazgatóját, hagyják lelkésznek. Temesvárt a »*Balassi Menyhért árúltatásának*« szerzője és kiadója marad. Makón Thordai Máté, kinek egy szép énekét fia, János, 1632-ben adja ki Kolozsvárt. E közben Békésen hagyott papjukat, egy ifjú erdélyit, Szegedi Lőrincz esperes börtönbe vetteti. Basilius legott visszafordult s diadalmas disputatiót tart a török hatóság előtt a szintén Békésre átrándult Méliussal s a Mélius segélyére egybesereglett kálvinista papokkal. Úgy látszik, egy ideig ő marad ezután a békési unitárius gyülekezetnek papja. Legalább Bod Péter élete vége felé békési lelkésznek nevezi őt.² Ez időtájt tartott Simán-

¹ Nagyvárad-i Disputatio, 130.; 131. l.

² Historia Unitar. in Transylvania. (Lugduni Batavorum, 1776.) 152. l.

— Historia Hung. Ecclesiastica. (Lugduni Batavorum, 1888.) I. k. 456. l.

don is Méliussal erős disputatiót, mit később irodalmi téren is folytattak, — később mindkét fél műveinél erről bővebben lesz szó. Majd ujabban két évig Belényesen pásztorkodik: s csak 1575 táján tér vissza Kolozsvárra, hol felserdült leányát Ötvös Jánoshoz adja, a kit családi nevén Ambrosius Jánosnak is neveztek s a híres »névtelen« gyulai aranyműves családjából származott, a kinél Dürer Albert nagyatya tanult. 1578-ban Basiliusunk már ujlag kolozsvári pap és esperes. 1579-ben élénk részt vesz Dávid Ferencz tragédiájában, mely időből több levele és kézirati műve maradt fenn. 1580-ban egy újabb körútja alkalmával sikertelenül próbálja meg az alföldi unitárius ekklézsiákat a Dávid Ferencz nézetéről eltéríteni és a Krisztus imádására birni. 1587-ben még kiadja egy latin munkáját, mit Báthory Zsigmond fejedelemnek ajánl. Meghalt 1592-ben Kolozsvárt, mintegy 65 éves korában. Uzoni és Kénosi öt fáradságtalan szorgalmáról és munkásságáról dicsérik. Összesen mintegy 13 művet írt, melyekből eddig tudtunkra csak hármat adott ki az alább ismertetendő hármon kívül.¹

Míg Basilius a térítésre nézve úgy Erdélyben, mint az alföldön, a Dávid Ferencz jobb kezének bizonyult, ugyanilyen elismerés állítható ki a tudós *Károli Péter* részére, ki a másik oldalon tollal küzdött meggyőződése mellett. Mesterének, Méliusnak legbuzgóbb segéde s csakhamar utóda is lett a püspökségben. Élete sokkal ismeretesebb, hogysen a mi fogyatékos ismertetésünkre szorúlna.²

Erdélyben a református püspöki széken Dávid Ferencz utóda *Thordai Sándor András* lön, ki tiz évi interregnum után választott maroknyi felekezete fejévé. Tordán született 1529-ben s tanulmányait a korabeli szokás szerint külföldön végezte. 1568-ban, mint egyik választott bíró, vett részt a király előtt tartott tiznapos gyulafejevári disputation. Mint Csázmai előadása bizonyítja, irodalommal is foglalkozott; de munkái mind elvesztek. Meghalt 1579-ben a Dávid Ferencz halála évében. Emlékezetét Bod szerint a dévai templom falán egy írott kő hirdeti.³ Nevezetes, hogy 1577-ben a tordai részleges országgyűlés az új református püspök hatalmát a Dávid Ferenczé fölött jóval kiterjesztette s az

¹ Életére vonatkozó bővebb adatokat l. Unitáriusok Magyarországon, 78—107. l.

² Lásd Bodnár Zsigmond, A magyar irodalom története, I. k. 156—162. l.

³ Magyar Athenás, 236. l.

sem utolsó példája a leleményességnek, hogy két év múlva a bukott Dávidot mintegy az orthodox püspök őrizete alá vitetik dévai örökös fogságába.

Csázmái Istvánnak homályos előéletéről csupán csak annyit sejtethetünk, hogy 1540 táján a török elől menekült az elfoglalt Szerémségből vagy a Dunántúlról Erdélybe. 1568-ban a gyulafejevári disputáción őt is a választott bírák sorában látjuk. Azon figyelmet érdemlő körülmény, hogy Gyula-Fejervárnak, a fejedelmi székvárosnak, papja volt, kedvező tanúságot tesz tudománya tekintélyéről. Fájdalom, életére vonatkozólag aligha fedezhetünk föl már valaha új adatokat. Munkái is egynek kivételével mind elvesztek; ezt az egyet is, Thordai Sándor András ellen kiadott kemény hangú feleletét, Uzoniék már a múlt században mint unikumot emlegetik.¹

E bár vázlatos, de aligha fölösleges ismertetés után lássuk a bemutatott íróknak rég elveszett vagy ujonnan megtalált munkáit időrendben egymásután.

1. (*Mélius Péter*. A közbenjáró Krisztusról. Debreczen, 1561. 4-r.?)

Mélius ez elveszett latin nyelven írt munkájáról ő maga »*Aran Tamás hamis es eretnek tévelgési*« ellen írt s 1562-ben kiadott munkájában így nyilatkozik:

»Hetedik eretnekseg. Azt mondgya Aran Tamás Stancarus Ferenczvel egyetembe, hogy a Christus nem mind két természetiben közbejáró és engesztelő az Isten és ember között. *Felelet. Ezt megbizonyítottuk abban a könyvben, kit Deákul s Magyarul is irtunk a Közbejáró Christusról.* Esa: 7. 9. 35. 42. 45. Jere: 23. Oseé: 1. Soph: 3. Hogy az idvőzeítő és megváltó Messias és Pap Jehovának, az az. természet szerint való Istennek mondatik.« (50. l.)

Mélius valóban kiadta 1561-ben az itt felemlített magyar könyvet: »*A Christus Közbe Járásáról Való Predicaciók*« címmel, mely művet Szabó Károly a *Régi M. Könyvtár* I. k. 22-ik lapján ír le. Mélius másik művét, melyben ugyanezt a témát a tudósabbak számára latin nyelven dolgozta ki, bibliografusaink nem ösmerik; pedig a felhozottak tanúsága szerint kétségtelenül ki volt adva s ez lehetett a híres debreczeni polemikusnak első nyomtatott latin műve.

¹ Ismertetését lásd Bodnárnál, id. m. I. k. 192., 193. l.

E rég elveszett munkának csupán »*Aran Tamás hamis és eretnek tévelgési*« tartották fönn némi halvány emlékét. Nem érdektelen azt is tudni, hogy ez utóbb említett eretnekczáfoló műnek nincsen és sohasem is volt 19-ik lapja a hibás lapszámozás következtében, a minek fölemlítését Szabó Károly bibliografiai leírásában nem találjuk.¹

2. (*Mélius Péter*. A' Sidoc aldozatirol. Debreczen, 1563. 8-r. ?)

Valószínűnek kell tartanunk, hogy Mélius, kinek ismert művei mind polemikus irányúak, e művet a katolikus mise ellen írta, felmutatván az Isten oltárát és az Istennek tetsző áldozatokat a bálványozó hit, a pápa oltára, ostyája, miséje etc. ellen. Több, mint bizonyos, hogy e műben a lutheránusoknak is kijutott a maguk része, a kiknek papjai: félpapok, a pápa majmai, ostyások, oltárosok stb. a Mélius felfogása és elnevezése szerint.

Mélius e munkájának elvesztét nem sajnálhatjuk, mert abban lerakott tudományát az ő szokott ismétlései szerint bőven élénk tárja a Sámuel és Királyok két könyvére írt jegyzeteiben és magyarázataiban, kivált e nevezetes mű vége felé. Ugyanott ma már elveszett vitairatáról ily szavakkal emlékezik meg:

»Az *olah* Sidoul oly áldozat, ackit mind megégettec, *holo-cautoma*, azaz, tekiességgel meg egettetett, ackit az oltarra tesz-nec vala, ackinek fűsti és langa fel megien vala: *Ezeokról szoltam a' kis könybe, a' kit írtam a Sidoc aldozatirol.*« (Fol. 14.)

Mivel »*Az két Samvel könyvei, es az Kirali könyveknek*« előszava 1565 január havában kelt, ebből bizonyos, hogy e könyveket Mélius már 1563/4-ben lefordította. Ugyan e tájt adta hozzá a »magyarázatokat« is s így tehát a »Sidoc aldozatirol« írt kisdied mű, melyről ott mindjárt az első könyv VII-ik fejezetének végén említés van, már 1563-ban megjelenhetett. Az »*Aran Tamás tévelgési*«-nek végén meg az tűnik ki, hogy már 1562 elején szükségesnek láthatta Mélius írni a »Sidoc aldozatirol«, nehogy az ó-testamentom betűi után indulva, az áldozati oltár, ostya és mise kérdésében a »rabok és bolondok« az igaz keresztény szabadságnak megtörésével »a pápa lova farkára kössék magokat.« (113—117. l.)

3. (*Cziaszmai István*. Az Antichristus képei. Albae Juliae, excusum per Raphaelum Hoffhalterum, 1567. 4-r. ?)

¹ V. ö. Régi Magyar Könyvtár, I. k. 23., 24. l.

Az erdélyi és lengyelországi unitárius papok által 1568 elején egyetértőleg kiadott »DE FALSA ET VERA VNIVS DEI PATRIS, FILII, ET SPIRITVS SANCTI COGNITIONE« első könyve negyedik fejezetének a nép elé vitele volt e munkának czélja és feladata, melyben az ott ujjal is kiadott szentháromság-ábrázoló nyolcz képet magyar szöveggel kísérve mutatta be a gyulafejevári unitárius prédikátor. Míg a »*De Falsa*« etc. című latin munkát az európai tudós világra való tekintetből számos példányban nyomtatták, addig a Csázmai műve, úgy látszik, aránylag igen csekély számban jelent meg s a megbotránkozott háromsághívők e kevés példányt is még ugyanazon században megsemmisítették, mert az 1638-ban elkobzott unitárius könyvek jegyzékében már nem találunk róla említést.¹

4. (*Thordai Sándor András* Vallása az egy Atya Istenről és az ő egy fiáról, a ki elbocsáttatott, a Jézus Krisztusról. Kolozsvár? 1568.)

Csázmai előbb ismertetett művére felel meg ebben a dévai kálvinista plebános, később, Dávid Ferencz után, első erdélyi ref. püspök, Thordai Sándor András s bár a katolikusoktól feltalált és használt háromságos képeket nem javallja, mégis védelmükre kél, a mennyiben oltalmazni próbálja az azokban kifejezett háromság eszméjét. Mindkét vallásos vitairat emlékére Csázmai Istvának egy később 1568 elején kiadott felelete tartotta fenn, melynek egyetlen fennmaradt példányát Szabó Károly a *Régi M. Könyvtár* I. k. 67. száma alatt írta le.

Csázmai e feleletében gyakori élénk hivatkozások történnek Sándor Andrásnak ma már utolsó példányig elveszett művére. Az sem érdektelen, hogy Csázmai saját rajzaként védelmezi a megtámadott képek elsejét, a miben aligha van igaza. E képeket a lengyel és unitárius papok együttesen szedték össze a katolikus Krakkó, Róma stb. környékéről. Közéjük került Stancaro és Mélius magyarázata is a szentháromságról, melyeket az első, negyedik stb. sorszámú képekkel együtt magyar művész illusztrált. Oly nagy hatásuk volt, hogy az inquisitio eltiltotta a szentháromságot ábrázoló képeket a magyar eretnekek gúnyolása miatt.²

¹ V. ö. Erdélyi országgyűl. emlékek, X. k. 166., 167., 201. l.

² Reusch Henrik, Der Index der verbotenen Bücher, I. k. 536. l. II. k. 277. l. Századok, 1886. évf. 374. l.

Az orthodox kálvinista papság egyes kolomposai nem nyugodtak mindaddig, mígnem 1638 július havában a szombatosok kiirtása alkalmával erre is országos határozatot hozhathattak:

»Ha kiknél, akár ecclesiastica s akár secularis personáknál, oly könyvek, irások és *káromlásra formáltatott képek* volnának, melyek az mostan eligazított recepta unitaria religio ellen valók (értsd: ha a Krisztust nem imádják!), mindazokat az könyveket, irásokat és *képeket* minden ember felkeresvén, tartozzék az jövőendő Szent-Márton napjára az fejérvári káptalanban bévinni; ennek utánna pedig afféle könyveket, irásokat és *képeket* senkinek szabad ne legyen írni, nyomtatni vagy *másunnan az országban behozni* (értsd: Lengyelországból), *sub poena notae infidelitatis.*«¹

E határozat következtében a vallásos felvilágosodás történelmében nem kis jelentőséggel bíró képeket még a »*De falsa et vera unius Dei... cognitione*« *Eiii* — *Fiii* lapjairól is kivágatták, úgyhogy tudtommal csak három ép példány maradt fenn e műből: a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárban s a kolozsvári ref. és unit. főgimnáziumok könyvtáraiban. Ez utóbbi vízfoltos, sokáig rejtgetett példány 1726 január 25-én került a főiskola birtokába.

Nem hallgathatom el ez alkalommal a *Régi Magyar Könyvtár* egy fontosabb tévedését, melyet Csázmai Istvánnak előttem fekvő egyetlen műve alapján igen könnyen helyre igazíthatunk. Szabó Károly ugyanis 1567-re teszi a gyulafejérvári kir. könyvnyomtatónak, a híres lengyel nemes, Hoffhalter Rafaelnek halálát.² Ez állításnak határozottan ellenemond Csázmai »*Thordai Sándor András Irására való felelet*«-e, melyet a czimlap szerint Hoffhalter Rafael 1568-ban nyomtatott ki. Ellenemond Dávid Ferencz »*Rövid Útmutatás*« etc. czimű műve is, melyet Hoffhalter csak 1567 legvégén nyomathatott ki, mert ajánló levele 1567 Karácson havának 28-ik napján kelt.

Tekintve azt, hogy Csázmai említett könyvén kívül a Hoffhalter nevét többé 1568-ból sehol sem találjuk, halála idejét ez év első hónapjaira tehetjük. Megemlékezik erről röviden egy-két szóval az évszám nélkül kiadott »*De falsa et vera unius Dei... cognitione*« is, az ajánló levélben következőket irván: »... quaedam etiam *post obitum Typographi* perperam impressa sunt.«

¹ Erdélyi országgyűl. emlékek, X. k. 179. l.

² U. ott, 37. l.

Már most, a fennebb felhozott két adat után, melyek közül az egyik éppen Dávid Ferencznek hiteles bizonyágtétele, a »*De falsa et vera*« ajánló levelének keltét 1567 augusztus 7-ről 1568 augusztus 7-re kell igazítanunk, az előbbi évszám nyilvánvaló sajtóhiba lévén. Ugyane munkának megjelenése tehát Szabó Károlynál 1567 helyett 1568-ra javítandó,¹ mel yjavítás helyességét meggyőzőn bizonyítja az a körülmény is, hogy Dávid Ferencznek egy másik műve, mit Szabó Károly szerint kétségkívül 1568-ban adott ki, előbb megjelent, mintsem e »*De falsa et vera . . . cognitione*« napvilágot láthatott volna. A »*Demonstratio falsitatis doctrinae Petri Melii*« ugyanis a *cii.* levelen ezt mondja:

»Sed haec fusius in disputatione, & in eo, qui mox sequetur, libro *de vera & falsa Dei patris, filii, & spiritus sancti cognitione*, tractabuntur.

E »disputatio« alatt Dávid Ferencz a »*Brevis Enarratio Disputationis Albanæ*«-t érti, mely már ekkor sajtó alatt állt s még 1568 derekán megjelenhetett »*apud Viduam Raphaelis Hoffhalter.*« Hogy a másik »*Demonstratio*« is a közönség kezén foroghatott már ekkor, érdekesen bizonyítja amaz egykorú bejegyzés Marosi Synyg Jánostól, a gyulafejevári disputatio első jegyzőjétől, mely az unitárius főiskola egyik mai példányát 1568 szeptember 3-án Gyula-Fejérváron Bora Andrásnak, a székelykeresztúri unitárius iskola tanítómesterének barátsága jeléül felajánlja.²

Mind e felmutatott hiteles időpontokkal igen jól megegyezik azon kétségtelen bizonyosságúnak mondható tény, hogy a »*De falsa et vera . . . cognitione*« ajánló levele nem 1567, mint Szabó Károlynál az eredetinek sajtóhibája után hibásan áll, hanem helyesebben 1568 augusztus 7-én kelt s hogy maga a kész mű a híres szentháromság-gúnyoló képekkel csak 1568 nyárutóján került az olvasók kezébe. S így tehát a magyar olvasó közönség e mű legnagyobb feltűnést keltő részével a Császmái István kiadásában már egy évvel azelőtt megismerkedett, mielőtt a tudósoknak szánt latin kiadást az egyetértő magyar és lengyel papok Dávid Ferencz s talán Blandrata szerkesztésében kibocsáthatták volna.

¹ II. k. 106. sz.

² V. ö. Régi Magyar Könyvtár, II. k. 29. l.

5. (*Basilius István*. Confessio de Deo Patre, de Jesu Christo et Spiritu Sancto.) Hungarice. Quam Georgius Czeglédi et Petrus Caroli Concionatores Varadienses in quodam opere Debreczini A. 1569. impresso exhibent in 4-o.

Igy írja le Kénosi Basiliusnak rég elveszett művét, melyet Szabó Károly Mélius, Csázmai és Thordai Sándor András imént tárgyalt műveihez hasonlóan nem vett fel a *Régi M. Könyvtár* I. kötetébe. Czeglédi és Károli munkája, melyre itt Kénosink hivatkozik (*»Az egész Világon való keresztyéneknek vallások az egy igaz Isten felől«*) ma már csak egy csonka példányban ismeretes Schlauch szathmári püspök könyvtárában.¹

6. (*Basilius István*. Mélius követőinek három Istent és két Krisztust vallásáról. Kolozsvár, 1570. 8-r.?)

Kénosi így emlékszik meg Basilius e szintén elveszett művéről:

»Habuit etiam aliud opus (quod mihi vidisse non contigit)« sic enim scribit Petrus Caroli in concionibus Debrecini 1570. impressis pag. 91. 6. *Basilius István írt mostan ellenünk valami Maculatoriumot*, melyben Csavargóknak, Hitetőknek és Tétovázóknak nevez minket... azt keni mű reánk, hogy mű három Istent és két Krisztust vallunk etc.«²

Károli Péternek itt említett műve nem annyira prédikációkat, mint sokkal inkább szenvedélyes hangú vitairatokat tartalmaz Dávid Ferencz, Heltai és Basilius ellen intézve.³ Dávid Ferencz 1571-ben a »diadalmas« Károlinak válaszolva, az ő könyvét sem késik makulatoriumnak czímezgetni.

7. (*Caroli Péter*. A Christus Jehova Istenségéről, Várad? 1570.)

Dávid Ferencz *»Az egy attya Istennek, és az ő áldott szent fiának... istenségekről igaz vallástétél«* című 1571-ben kiadott könyvében, mely Károli Péternek *»Az egy igaz Istenről«* kiadott prédikációi ellen íratott, így emlékezik meg Károlinak ma már utolsó példányig elveszett művéről:

»Touabba aszt mondia Caroli: Hogy a Christus Jehoua Isten legyen, Hogy kiuáltképpen valo könywbe meg bizonyította. Soc

¹ Kénosi Tösér, De Typographiis, 228. l. Bibliotheca, 27. l. Vess össze Usoni: Historia Eccl. Unit. I. k. 313. l.

² Bibliotheca, 27. l. Vess össze Usoni: Historia Eccles. I. k. 313. l.

³ Lásd Régi Magyar Könyvtár, I. k. 39., 40. l.

helyeket számlál elő, mint: Exod. 3. Isa. 6. 25. 35. 40. 43. 45. 46. 54. Ose. 1. 12. Zach. 2. 12. 14. Jerem. 23. 33. Mich. 4. Johan. 20. &c. FELELET. Mű az ő Könyvét nem láttuk, De ha láttuoc Istennek segítségéuel, az boronara vonszuc, és meg lat-tyuc, Ha à szent irással egyűt foly: Hellye legyen az Istennek Gyűlekőzetiben: Ha nem Tehat az ő töb maculatoriomial más helyre kell vinni.« (Tt₂. és Tt₃. levél.)

Dávid Ferencznek e nyilatkozatából az következik, hogy Károli Péternek 1570-ben kiadott s csak egy példányban, Sáros-patakon, fenmaradt prédikációiban még több megemlékezés lehet e korunkra nem maradt munkájáról.

8. *Mélius Péter*. Az egéz szent irasbol valo igaz tvdo-man stb.

A *Régi M. Könyvtár* I. kötetének 40. lapján 77. szám alatt írja le e művet Szabó Károly; de azt nem említi föl, hogy Melius munkája szerkezetre és tárgyalási módra nézve két külön műből van összetéve; sőt a másodiknak az E₄. levelen külön címlapja is van, mely így hangzik:

A MASODIK KÖNY.

Ez világ kezdetitől fogva valameni Eretnekek voltac, mind azoknak á S. Haromfag, az egy igaz Isten, á CHRISTVS fiufaga es Istensege ellen, á S. LELEK ellen, es az igaz hitt ellen, á mi ellen vetefec volt, mind azoknak meg feytfeli á Szent irasbol. Vgian azon HORHI MELIVS vagy IHAZ PETER által.

9. (*Basilius István*. Az atyáról, fiúról és szent lélekről. Kolozsvár, 1570. 8-r.?)

Basilius e munkáját mar Bod Péter is csak kéziratban ismerhette: »Elment volt, úgymond, Basilius Békésre is Magyarországba; de onnan Mélius Péter eligazította és ott meggyőke-rezni nem engedte: vetélkedtenek is egyűtt írás által, melly kezembe akadt.«¹

Méliusnak alább ismertetendő munkájából kitetszik, hogy Basilius műve is megjelent nyomtatásban s hogy három részből állott. Első rész arról szólt, hogy »egy légyen az Isten«; »ő az teremő Isten fiú és szent lélek nélkül« stb. A második részről Mélius többek közt így nyilatkozik: »Az igasságval ellenközik az te könyvednek második része, holott azt vallod, hogy az Christus

¹ Magyar Athenás, 28. l.

Isten; de nem örökké való, nem mindenható és nem teremtő.« (C. levél.) A harmadik rész a szentlélek istenségét tárgyalta; vagy Mélius felelete szerint: »De immár utolsó beszédedre térök. Tizennegyedik erősség az ellenkező pártnak könyvének harmadik részének romlására. Harmadszor, ha jól jut eszemben, ilyen választól a szent lélekről, hogy az szent lélek nem igaz Isten, nem egy Isten az Atyával és fiúval, nem Jehova, sem Jah« stb. (C3. levél)

10. (*Mélius Péter*. Az Fiú Isten és Jehova. Debreczen, 1570.)

Méliusnak ily tárgyú munkájáról, melyet Basilius István ellen írt, ő maga így emlékezik meg ugyancsak Basilius ellen intézett 1571-ki munkájában:

»Hogy az fiu Isten is Jehovah legyen, régen immár azt néked megbizonyítottuk; jelesen az mely huszonöth argumentomot Simándon attam vala, kiváltképpen azokban, *kinek im majdan esztendeje leszen*. Nem tudom, ha ugyan nem akarál-e vagy nem tudál felelni; ma is várom a feleletet. Az minemű erőtlen Argumentomid tenéked voltak, értem, hogy ezelőtt is sok jámbor tudós embereknek ugyan azonakat eleikben vetetted, számtalanszor immár azokra megfeleltek. *Én is kevés beszéddel tavaly megfeleltem*. Most is bizontom és erősítem. *Joan. 1. 2. 5. Item 14.*« etc. (B₈. levél.)

Nem lehet tudni, írásban vagy nyomtatásban adta át Mélius 1570 tavaszán Simándon Basiliusnak az itt szemére lobbantott 25 argumentumot; de azt bizonyosnak vehetjük, hogy az itt szintén emlegetett »keves beszéd« Mélius nyelven nyomtatott művet jelentett, mely művel az Alföldön téritő Basilius hatását kívánta volna ellensúlyozni.¹

11. (*Mélius Péter*. Mi a különbség az tévelgő Erdeli tudománi közöt, és az igaz kereztényi Evangelium és vallás közeot. Debreczen, 1571. 4-r.)

Basilius Istvánnak 1570-ben kiadott munkája ellen írta Mélius. Szereztetéséről maga így nyilatkozik:

»De ha minden bizonságid megmagyaráznojok és mi legyen értelme, meg jelentőnjök, ez mostani jelen való időknék írására mostan minekünk elég nem volna és az mi beszédink nevednének nagy könyvé. Mostan azért igaz elégnek véltök lenni, hogy az Isten félő keresztyéneknek, mintegy út mutatásképpen, meg

¹ V. ö. Kanyaró, Unitáriusok Magyarországon, 83., 84. l.

jelentenőjök, mit különbözzön ő az igaztul, avagy *mi legyen különbség az tévelgő Erdeli tudomány között és az igaz keresztényi Evangelium és vallás között.*» (B₂. levél.)

Hátrább meg második művének nevezi e munkát a Basilius ellen írtak között:

»Ez után többekkel ennélis, *az mint második írásunkat jól kezdtük*, deák nyelven megmutogatjuk, Isten segítségével, az ű tudomántoknak és tévelgésteknek igasságtul különbségét; de már utolsó beszédedre térök.« (C₃. levél.)

»Utolsó beszéde ellen, miérth hogy az üdő sem engedi, sok féle szorgalmatosságim is megtiltnak, csak kevés beszéddel felelök... Háth nem igaz Basilius Istvánnak tudománya, hogy csak pusztán ajándék (a szent lélek), mert az írás kölömbségeth teszen, sőt azérth mikor ajándékoknak mongya és Jehovának, Urnak és Istennek, sőth egy hatalmú, egyenlő Istenségő, ereje, bölcsessége, és minden hatalmassága vagyon az Atyával, kith majd megh bizonyitok.« (C₄. levél.)

Méliusnak itt tervezett latin munkája Jézus és a szentlélek istenségéről bizonyára legutolsó műve, ha ugyan beteges állapotában sikerült megírnia. Basilius elleni második vitairatát a simándi disputa után majdnem egy esztendővel, tehát élete utolsó évének, 1571-nek, első hónapjaiban szerezte. Csonkán megvan az unitárius főiskola könyvtárának igen érdekes Mélius-gyűjteményében az »*Igaz Szent Írásból Ki Szedettet Enek*« után kötve, hol azonban csak a B. és C. ív maradt fenn: elől egy ív, végén egy vagy két levél kiszakadván. Utána mindjárt egy XVI. századbéli latin theologiai mű következik egykorú kéziratban. De e gondos, rendszeresen összeállított háromság-bizonyító mű aligha a Méliusé, ki utolsó éveiben oly lázas sietséggel dolgozott, hogy a mit magyarul írt, azt is gyakran alig lehet érteni.

Bod Péter Méliusnak fennebb leírt munkáját már csak kéziratban láthatta. Basilius életénél megemlíti: »Vetélkedtenek is együtt írás által, melly kezembe akadt.« Méliusról írva, hozzá teszi e nyilatkozathoz: »Basilius István híres unitárius pappal 1570-dik esztendő tájban írás által a Sz. Háromság tudománya felett és a Krisztus Istensége felett vetélkedett, melly néhol most találatik.«¹

Az itt említett kézirati másolatok ma már az utolsó példányig elvesztek; sőt az unitárius könyvtárakban a múlt század

¹ Magyar Ahenás, 28., 173. l.

közepén sem voltak már föllelhetők, mint ezt Kénosi hallgatása felőlük elég meggyőzőn bizonyítja.

Még csak azt jegyzem meg, hogy az itt bibliografiai tekintetben értékesített Mélius-gyűjtemény már a múlt században birtokában volt az unitárius főiskolai könyvtárnak, hová a székelyföldi Városhalváról került. Járt kezén Kénosinak, Uzoninak, Aranyos-Rákosi Székely Sándornak, Simén Domokosnak s legutóbb Szabó Károlynak. S mégis könyvészeti és irodalomtörténeti nagy értékét csak a legújabb időben, alig egy pár éve, sikerült e sorok írójának fölismerni.

A BUDAI MUFTI KÖNYVTÁRA

AZ 1684. ÉS 1686. ÉVEKBEN.

THALY KÁLMÁNTÓL.

A tudós és minden kulturális mozzanat iránt élénken érdeklődő *gróf Marsigli Lajos Ferdinánd* hadmérnök- és tüzértábornoknak, a Korvina budavári maradványai gondos megmentőjének szülővárosában Bolognában, az egyetemi könyvtárban őrzött nagyterjedelmű és nagyértékű, de kellőleg még ki nem aknázott irodalmi hagyatékában egyebek közt Buda nevezetességeinek 1684 és 1686-iki igen érdekes leírásaira akadunk a mindent pontosan megfigyelni szokott olasz tudós katona tollából. Marsigli fürkésző szelleme nem hagy semmit, amihez hozzáférhet, érintetlenül. Ekképen tőle, — és egyedül tőle — értesülünk, hogy a török uralom alatti Buda várában a világhírű Korvinán kívül még egy másik nevezetes, nagy könyvtár is létezett, és pedig első sorban *keleti könyvtár*, a főmecset tudós muftijáé.

Budavára faragott kövekből és faragott kőoszlopokkal igen diszesen, sőt »nagyszerűen« épült török főmecsetje a vár főterén, — akkor »Musztafa pasa piaczá«-nak nevezték, — állott és »*bujuk giami Musztafa bassa ciarsusindé*«-nek hivatott. »Questo é il piu gran tempio; resto intiero, (vagyis az ostrom után is épségben maradt), nella piazza detta di Mustaffa Bassa,« írja róla Marsigli tábornok 1686 szeptember havában. (Marsigli-kéziratok, 57. kódex, 400. l.) Ehhez a mecsethez vala hozzáépítve a számos bennlakó tanulónak szobákkal is szolgált török főiskolának,

medreszé-nek, s úgy a bizonyára e tanulók oktatására is használt főpapi könyvtárnak nagy, ékes kő-épülete. A könyvkincsekkel együtt ezen épületek is szerencsésen megmaradtak az ostrom rombolásai közepett és a bevett várat irgalmatlanul dúló győztes Landsknechteknek sem engedte elhamvasztani a könyveket Marsigli.

Sőt a tudós tábornok a bibliopol szenvedélyével készült bő leírását is adja a 81. kódex 103—109. lapjain, ezen eddigelé még sehol nem ismertetett, meg sem említett hazai nevezetes, érdekes könyvtárnak, már előbbről, az első ostrom évéből, »Vienna, 14. Maggio 1684.« kelet alatt, aláírva: »*Luigi Ferdinando Conte Marsigli m. p.*«

Az ismertetés — mint az idézett lapszámok is mutatják — annyira terjedelmes, hogy mi a múlt május hó elején, pár napi bolognai időzésünk alatt le nem másolhattuk, csak tájékoztató jegyzeteket tettünk róla, melyek szerint e gazdag könyvtár szakok szerint rendezve is volt és a következő tudománysszakokra oszlott: 1) *Theologia*. 2) *Medicina*. 3) *Rhetorica*. 4) *Poesia*. 5) *Musica*. 6) *Astronomia*. 7) *Geographia* és 8) *Architectura*.

Látni való ebből, hogy az épen nem holmi közönséges theologiai medresze-könyvtár, hanem a világi tudományok különböző ágaira, az orvostanra, csillagászatra, földrajzra, építészetre, szónoklatra, költészetre, sőt még a zenetermékekre is kiterjedő nagy könyv- s kézirat-gyűjtemény vala. És hogy nem csupán keleti, arabs, persa, török stb. írók munkáit, hanem a görög klaszikusokat és nyugati írók hiresebb műveit is magában foglalá: bizonyosságul szolgálnak többek közt *Aristoteles* bölcsészeti és *Galenus* orvosi munkái, melyekről Marsigli nyilván említi, hogy ott megvoltak. A tudós olasz, ki a könyvtárt már ekkor ismerte, általában kiemeli annak gazdagságát, s kivált a *geografiai művek* sokaságát és ritka jeles voltát dicséri, hogy azok a kelet, különösen Kis-Ázsia, Syria, Egyptom, Aethiopia stb. megismerésére rendkívül fontosak. *Lehettek e könyvtárban a Korvinából ide került darabok is.*

A leírás Marsigli kezével rávezetett e czimet viseli: »*Indice della maggior parte della Biblioteca di (kitörült név) Effendi Mufti di Buda.*«

A 7 sűrű oldalt betöltő nagybecsű indexet a Magyar Nemzeti Múzeum, föntebbi jelzésem után, lemásoltathatná. Bolognában

ügyes, gyakorlott másolók találhatók a könyvtárak körül, kivált olasz szövegre.

Megemlítjük még, hogy ugyanitt a 85. számú, F. 121 jelzésű Marsigli-kódexben foglaltatik a Korvinára vonatkozó: »*Catalogus Librorum in Arce Budensi repertorum, Anni 1686.*« sűrűn teleírt hat ívrétű levél latin nyelven. A végén az összeírató császári biztos alájegyzése: »Coram me Franc. Henr. a Resigh. Bedi, Caesareo Commissario, 114 Codices manuscripti.« És: »*Copiata come dice, nell' Originale.*« Ez Marsigli jegyzete, aki egy kardinálisnak írott levelében panaszodik, hogy e megmentett kódexeket tőle Budán elvették és Bécsbe vitték. Továbbá ugyancsak e 85-ik kötetben van a budai Korvinára vonatkozó egy másik nagybecsű s terjedelmes irat, a tudós mérnökkari tábornoknak sajátkezű fogalmazata: »*Discorso intorno alla Libreria famosa di Buda, da traduirsi in Latino.*« 12 ívrétű levél tele írva, Marsigli kezével.

Úgy tudjuk, a M. Tud. Akadémia már mind a kettőt lemáscoltatta s kiadatta. Mi tehát itt csak megemlíteni kívántuk.

Gr. Marsigli Lajos Ferdinánd tábornok, szenvedélyes könyvgyűjtő lévén, levelezései közt gyakran fordulnak elő a későbbi években, — mikor pl. breisachi várparancsnok vala, — németországi, ú. m. nürnbergi, frankfurti, augsburgi, boroszlai, lipcsei, berlini stb. könyvkereskedők levelei, a neki megvételre felajánlott, vagy megbízásából felkutatott régi és modern könyvkiadványok jegyzékeivel, melyek leginkább természettudományiak, természetrajziak, matematikai, geometriai, astronomiai, botanikai, mineralogiai, chemiai és orvostani tartalmúak, azonban vannak egyebek is. Egy bennünket érdeklőt, a Marsiglinak 1703 február 23-ikán Breisachba küldött ilyen, ha jól emlékszünk, *Müller* nevű könyvárústól írt levélmellékletéből kijegyeztünk, mint kuriózumot. A megvételre felajánlt botanikai könyvek jegyzékében előfordul:

1. »*Camerarii Hortus Medicus, cum Thalij Sylva Hercyniae.*«

Ha ki minket ezen utóbbi könyvre reávezetne, igen szívesen vennők.

AZ EGYETEMES REPERTÓRIUM.

DR. ESZTEGÁR LÁSZLÓTÓL.

Az emberi szellem fáradhatatlan tudásvágyának kielégítését czélzó törekvéseiben, tudni és ismerni akar mindent: a nagy rejtélyeket úgy, mint a kis kérdéseket. A mennyire csak képességei terjednek, szeretne föl deríteni minden titkot, a mit az idő és a tér magukban foglalnak. Mivel pedig ebben a prometheuszi munkában feltétlenül szüksége van mindannak pontos ismerésére, a mit a legutolsó pillanatig nagy és kis kérdések tisztázása terén véghez vitt, egészen természeteseek, valaminthogy könnyen érthetők azok a kísérletek is, a melyek a létező ismeretanyag pontos és kényelmes közvetítésére irányulnak. Egy kissé magasabb szempontból tekintve a dolgot, ilyenemű kísérletnek kell tartanunk azt a mozgalmat is, mely úgyszólván napjainkban indult meg s határozottabb alakot az 1895-ki brüsszeli nemzetközi bibliografiai konferencián nyert. Az emberi művelődés történetírójának feladata leendő megállapítani e mozgalom jelentőségét az egyetemes szellemi haladás szempontjából, mi most csupán arról akarunk beszámolni a rendelkezésünkre álló adatok alapján, hogy a jelzett czél érdekében mily eszközöket akar igénybe venni az említettük intézmény s hogy eddigi működése milyen eredményeket tud fölmutatni.¹

A brüsszeli nemzetközi bibliografiai konferencia 1895. szeptember 2—4-ig azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy miképen volna lehetséges a világ összes bibliografusait közös munkálkodásra egyesíteni egy oly általános repertorium létesítése végett, mely minden kéziratban levő vagy nyomtatásban megjelent szellemi termék czímét magában foglalná. Minthogy a brüsszeli tanácskozásokat egynehány kiváló buzgalmú férfiúnak ebben az irányban kifejtett munkássága előzte meg s ily módon a tanácskozások alapjául már megkezdett munka szolgálhatott, — az eszme gyorsan hódított s a nagy vállalat első igen nevezetes tényezője létre is jött »*Institut international de Bibliografie*« czimmal. Ugyancsak ez alka-

¹ Institut international de Bibliografie. Bulletin. 1895. 1—6. (Brüsszel, 1895.) Carl Junker, Ein allgemeines bibliografisches Repertorium und die erste internationale bibl. Conferenz in Brüssel 1895. (Bécs, 1896.)

lommall határozták el az általános repertorium kiadását, még pedig a Dewey-féle tizedes osztályozási rendszer (Decimal Index) alapján. A brüsszeli megállapodások hírét mindenütt nagy örömmel fogadták s előkelő intézetek, mint az »*Association française pour l'avancement des sciences*« és az »*American Library Association*« csatlakoztak csakhamar a mozgalomhoz. Hanem a legfontosabb lépést a belga kormány tette meg, midőn az »*Office international de Bibliografie*« magánintézetből állami hivatalt csinált s ez által biztosította az állandó központi működést.

Junker előadja röviden a mozgalom geneziséét. E szerint úgy látszik, hogy magán kedvtelés volt az egésznek a csirája. A brüsszeli fellebbezési törvényszék két ügyvédje: *Henri La Fontaine* és *Paul Otlet*, kik közül az első nemrég belga szenátor lett, elhatározták, hogy a társadalom-tudományt tárgyaló irodalom lehetőleg teljes címjegyzékét össze fogják állítani. Szorgalmas tevékenységüknek eredménye az lett, hogy még néhány önként ajánlkozó munkatárs segédkezése s Ernest Solvay áldozatkészsége által támogatva körülbelül három év alatt olyan czédula-katalogust állítottak össze, mely majdnem félmillió szociológiai munkának címét foglalta magában. Az egyes czédulákon, — mint a rendes könyvtári czédula-katalogusoknál szokás — föl voltak tüntetve a szerző, cím, a kiadás száma, kötetszám, a kiadás helye, a kiadó neve, megjelenés éve, alak. lapszám és az ár. A czédulák számának rohamos szaporodása azonban csakhamar előtérbe tolta azt a kérdést, hogy milyen alapon rendezzék el azokat. A szokásos alfabetikus elrendezés nem nyújtott volna kellő áttekintést az egyes szakokra nézve, külön szakkatalogusok vezetése pedig nagyon megnehezítette volna az egész kezelést. Oly beosztási rendszerre volt szükségük, melynek segélyével a nagy anyagot könnyen áttekinteni s az egyes szakok is könnyen megkülönböztethetők legyenek. Junker szerint a két kezdeményező véletlenül ismerkedett meg azzal az amerikai rendszerrel, melyet a *New-York State Library* könyvtárnoka Melvil Dewey eszelt ki, s a melyet már majdnem két évtized óta alkalmaznak az Egyesült-Államok legtöbb könyvtárában.

Melvil Dewey rendszerét, melyet hosszas tanulmányok után 1876-ban tett közzé, »*tizedes osztályozás*«-nak nevezi. Felállít ugyanis tíz osztályt, olyképen, hogy az egész emberi ismeretvilág

az 1—9 osztályba van beosztva, azok az általános művek pedig, melyek egyikbe sem sorozhatók a 0-val jelölt osztályba osztatnak be. S így létrejő a következő tíz osztály:

0. Általános művek.
1. Bölcsészet.
2. Vallásan.
3. Társadalom-tudomány.
4. Nyelvészet.
5. Természettudományok.
6. Hasznos művészetek.
7. Szépművészetek.
8. Irodalom.
9. Történelem.

Most már ezeknek az osztályoknak mindegyike megint föl-osztható tíz újabb osztályra s a jelzés 0—9 számjegyeknek az eredeti számjegyhez való csatolása által történik; így pl. a 34-es számmal a 3-ik osztály 4-ik alosztályát jelzi a rendszer. És ezt így lehet a végtelenségig folytatni s nem akadhat mű, melynek hovatartozását számjegyekkel ne lehetne pontosan kifejezni. Lásunk egy-két példát a Junker által fölhozottakból:

Mint tudjuk a 3-as szám az első helyen a társadalom tudományokat jelzi; ennek ismét 9 osztálya van; még pedig:

1. Statistika.
2. Politika.
3. Nemzetgazdaságtan.
4. Jogtudomány.

—

—

—

— stb. stb.

A 33-as számmal kezdődnek a nemzetgazdaságtannak alosztályai; a 6-ik alosztály pl. a pénzügytan, melyet a 336-os szám pontosan megjelöl. A pénzügytannál természetesen újabb elágazás kezdődik:

1. Államjavadalmak.
2. Adók.

—

—

— stb. stb.

Már az adóknál elég terjedelmes számjeggyel van dolgunk. Eddig eljutottunk a 336.2-ös számjeggyig; az adók osztályában a 7-es szám az indirekt adókról szóló munkák jelzésére szolgál, tehát: a 336.27-es számjeggyhez jutottunk. Csakhogy a tizedes osztályozás megint tovább halad s pl. a fogyasztási adók az 1-es számot nyerik, vagyis a fogyasztási adók teljes megjelölése a 336.271-es számjeggy. Ámde a fogyasztási adók is alkalmasak a tizedes osztályozásra, ily módon:

336.271,1. Pálinkaadó,

336.271,2. Söradó,

336.271,3. Cukoradó,

336.271,4. Sóadó,

—

—

— stb. stb.

Gondoskodik Dewey arról is, ha esetleg a kilencz alosztály nem elégséges valamely ismeretkör anyagának elhelyezésére. Így pl. a 280-as számjeggy azt a katalogust jelöli, melyben a keresztény egyházak és szektákra vonatkozó művek foglaltatnak; most következik a kilencz alosztály, mely előre láthatólag nem fogja átölelni a megjelölt kört. Mi történik? Az utolsó 9-es alosztálynál újabb osztályozás kezdődik ily módon:

280. Keresztény egyházak és szekták,

281. Őskereszténység és a keleti egyház,

282. Római katolikus egyház,

—

—

—

—

—

288. Unitáriusok,

289. Kisebb keresztény szekták,

289.1. Universalisták,

289.2. Campbellisták,

—

—

—

—

—

289.8. Mennoniták,

289.9. más kisebb keresztény szekták,
stb. stb.

Külön jelentősége van a zárójelnek is; pl. a 942-ös szám Anglia történetére vonatkozik, ha azonban a 9-est, mely, mint tudjuk a történelmet jelzi, elhagyjuk s a másik két számjegyet zárójel közé teszszük, az így nyert (42) számjegy Anglia földrajzi indexét jelöli meg. A rendszer ismerői, köztük Junker is, azt állítják, hogy kis gyakorlat után igen könnyen felismerhetni, hogy ez a számjegy: 016.581.9 (747.42) arra az indexre utal, melyben a New-York állam Albany kerületének florájára vonatkozó bibliografia irodalma található meg. Junker föl is oldja ezt az óriási számjegyet s még több példával támogatva hirdeti a Dewey-féle rendszer egyedül üdvöztető voltát.

Ezt az amerikai rendszert eleinte igen nagy bizalmatlansággal fogadták s alkalmazása más alapon rendezett könyvtárakban nagyon nehéznek látszott. Azonban hovatovább mind nagyobb figyelemmel vizsgálták kétségen kívül álló előnyeit s Dewey, a New-York State Library igazgatója 1894-ben rendszerét ismertető művének (*Melvil Dewey, Decimal Classification and Relative Index for libraries, clippings, notes etc. Library Bureau: Boston, Philadelphia, New-York, Chicago, London. 8-r. 593. l.*) már ötödik bővített kiadását bocsáthatta közre. E mellett egész kis irodalom foglalkozik ezzel az amerikai találmánnyal; több ízben beható megvitatás tárgyává lett s nagyban hozzá járult az általános bibliografiai kérdések tisztázásához. Hanem azért általános győzelemről nem lehet szó; még mindig nem uagy azoknak a száma, kik a rendszernek feltétlen hívei volnának, s még mindig igen komoly hangok merülnek fel a rendszernek legsarkalatosabb pontjai ellen is.¹

Otlet és La Fontaine azonban céljaikra alkalmasnak találták Deweynek vázlatosan ismertetett rendszerét, mert megismerkedve vele, 1894-ben Brüsszelben egy magánintézetet szerveztek »*Office international de Bibliographie*» címmel s kidolgozták az egyetemes repertorium tervezetét. Ennek első pontja egy nemzet-

¹ Der Kampf um das Dewey-sche System. Centralblatt f. Bibliothekswesen. 1896. évf. 424. l.

közi bibliografiai hivatal fölállítása, mely az összes államok által támogatva, mintegy központi bibliografiai szolgálatokat teljesítsen első sorban az egyetemes bibliografiai repertorium összeállítása és kiadása által. Minden megjelenő könyvről vagy iratról pontos czédula készítendő, mely szükség esetén azt is magában foglalja, hogy az illető mű mely könyvtárban található meg. Az ily módon létrejövő repertorium nyomtatásban megküldetik azoknak a könyvtáraknak, melyek a központ működését támogatják; valamint az egyik-másik szakra előfizetőknek is. Ez a bibliografiai intézet voltaképen a világ összes írásbeli szellemi termékeinek nagy anyakönyvi hivatala, hova a tervezet értelmében egy év leforgása alatt minden újszülöttet be kell jelenteni s a hol minden érdeklődő megtalálhatja az adatokat arra nézve, hogy az irodalom egyik-másik táján milyen újabb jelenségek mutatkoztak.

A nagyszabású nemzetközi vállalkozás sikere természetesen attól függött, hogy mennyiben sikerül azt valóban nemzetközivé tenni. S erről a brüsszeli konferencián volt először szó. La Fontaine és Otlet urak buzgólkodása s az általuk a megalakítandó állami bibliografiai hivatal részére felajánlott 400.000 czédula igen nagy szerepet játszottak abban, hogy már ezen az első tanácskozáson komoly megállapodásra lehetett jönni több nevezetes kérdésben. Első sorban megállapodtak a Dewey-féle tizedes osztályozásra nézve. A belga kormányt megnyerték egy nemzetközi bibliografiai hivatal fölállítási eszméjének, s egyebeken kívül megállapították a nemzetközi bibliografiai egyesület alapszabályait.

Ez az »Institut internationale de Bibliographie« a vállalkozás sikerének ép oly főtényezője, mint a brüsszeli központ s épen ezért szükséges egy kissé megismernünk szervezetével alapszabályai nyomán.¹

A nemzetközi bibliografiai intézet kizáróan tudományos szövetkezés, melynek czélja első sorban az emberi szellem termékei fölvételének, beosztásának és leírásának haladását előmozdítani; a bibliografiai egységek megállapítását a beosztás tudományos jellegének megkönnyebbítése végett mentül nemzetközibbé

¹ Junker, id. m. 28. l. Az eredeti francia szöveg a »*Bulletin de l'Institut international de Bibliographie*« első füzetében. (Brüsszel, 1895.)

és teljesebbé tenni; a nemzetközi beosztásra vonatkozó minden komolyabb kísérletet támogatni; az ilyen beosztás alkalmazásánál mutatkozó nehézségeket megfontolni; végül kiadványok és minden más eszköz segítségével oly irányban működni, hogy lehetőleg mentül szélesebb körökben elfogadtassék az egységes és nemzetközi beosztási módszer. Az intézet évenként egyszer nagygyűlést tart, melyen többek közt megállapodik a következő évi gyűlés idejére és helyére nézve. Vannak rendes, rendkívüli és tiszteletbeli tagjai. Az intézet rendes tagjait a bibliográfiával foglalkozó egyének, intézetek és egyesületek közül választja. Ezeknek a rendes tagoknak illetve megbízottjaiknak szavazati joguk van. Rendkívüli tagok lehetnek mindazok, kik az intézet céljai iránt érdeklődnek s a kik tanácskozásaiban részt akarnak venni. Ezek tanácskozási joggal rendelkeznek. A tiszteletbeli tagság kitüntetésében az intézetnek nevezetes szolgálatokat tett egyének részesülnek. A taggá való fölvétel két tag ajánlata után megejtendő titkos szavazás által történik. A rendes tagok évenként 10, a rendkívüliek 5 frankot fizetnek, a tiszteletbeliek semmit; mindannyian megkapják az intézet kiadványait. A tagok száma korlátlan; azonban tanácskozások alkalmával egy nemzet képviselői az összes szavazatoknak legfeljebb egy negyedrésszével rendelkezhetnek. Az intézet rendes tagjai közül mindig hat évre állandó bizottságot választ, mely egy elnökből, egy jegyzőből és egy pénztárnokból áll. Ezek hívják össze az üléseket és készítik elő a tanácskozás anyagát. A jegyző végzi a levelezést és szerkeszti az ülésekről a jelentéseket, ezenkívül őrzi az intézet irományait és minden gyűlésen jelentést tesz az intézet működéséről. A nagygyűlés határozza meg az intézet székhelyét. Húsz rendes tag kívánhatja az alapszabályok megváltoztatását; ilyen kérdésekben kétharmadnyi többségre van szükség, hogy a határozat érvényes legyen. Az intézet folyóiratot (Bulletin) ad ki, mely az intézet ügykörébe vágó minden kérdést megvitat s e mellett közli mindazoknak az intézeteknek, egyleteknek neveit, a melyek az intézethez csatlakoznak, úgyszintén az egyes egyénekét is.

E szabályzatnak futólagos áttekintése után is belátható, hogy ebben a formában nehezen felelne meg egy ilyen nagy arányú intézet céljainak, s azt hisszük, egyéb rendeltetése nincs, mint a kezdet kezdetén némi iránymutatót szolgáltatni.

Majd ha az intézet megerősödik, bizonyára ujabban és biztosabban fogja a működésének alapját tevő szabályzatot kidolgozni.

A brüsszeli konferencia megállapodásai között főlemlítést érdemel az is, melyre, *Junker* indítványa következtében jutott. Ez az indítvány u. is oda irányult, hogy a könyvkiadók minden egyes kiadványuk megjelenése alkalmával bocsássanak az internationalis bibliografiai hivatal rendelkezésére az egységes index formája szerint nagyszámú fehérszínű czédulákat, melyeket a hivatal az index előfizetőinek megküldene. Ezen kívül a kiadott műnek minden egyes példányához mellékeljenek egy hasonló formájú és szövegű, csak hogy vörösszínű czédulát. Nagyobb könyvtáraknál a vörös czédula arra szolgálna, hogy a kutató, aki a valamely kérdés irodalmára vonatkozó katalogust használja, megtudhassa, vajjon az illető mű meg is található-e a könyvtárban.

Mindezek a lelkes előmunkálatok azonban különösen az által lettek nagy jelentőségüekké, hogy a belga kormány csakhamar átlátta a vállalkozás nagy kulturális fontosságát s alighogy az első konferencia véget ért, egy igen fontos lépéssel mintegy megteremtette a nagy művet. 1895. szeptember 12-én írta alá a belga király Schollaert minister előterjesztésére azt a rendeletet, mely szerint Brüsszelben »Office international de Bibliografie« névvel állami hivatal szerveztessék az általános repertorium előállítása céljára. Természetes, hogy La Fontaine és Otlet az új állami hivatalban is az őket megillető hatáskörhöz jutottak.

Hogy az egyetemes repertoriumok kérdése mennyire aktualis s mennyire élénken foglalkoztatja a tudományos közvéleményt, kitűnik abból a mozgalomból is, mely Angliában már évtizedek óta észlelhető s a mely az idei londoni nemzetközi kongresszuson nagy jelentőségű megállapodásokra is vezetett. Nem lehet célunk részletesebben ismertetni az angol tudományos körök ily irányú törekvéseinek multját¹ s csupán az elmúlt nyáron, július 14—17. napjain lefolyt londoni kongresszus tanácskozásainak főbb eredményeit fogjuk főlemlíteni. A *Royal Society* hívta össze a művelt világ szakférjait, hogy az exakt tudományok egyetemes repertoriumának megteremtése érdekében tanácskozzanak. Kijelentették ezen a tanácskozáson mindenenek előtt, hogy nemzetközi szervezke-

¹ Centralblatt für Bibliothekswesen, 1896. évf. 505. l.

dés útján az exakt tudományok általános szerző, név és tárgy szerint összeállítandó katalógusának kiadása igen fontos okoknál fogva kívánatos volna, különös tekintettel arra, hogy a kutatók tüstént megtudhassák, hogy az őket érdeklő kérdésekben milyen irodalom áll rendelkezésükre. A katalógus 1900 január 1-én venné kezdetét s magában foglalna mindent, a mi a mennyiségtan, csillagászat, természettan, vegytan, állat-, növény- és ásványtan, mennyiségtani és természettani földrajz, geologia, anatomia, fiziológia, pathológia, pszichofizika és antropológia körébe vág, kihagyva e tudományok gyakorlati alkalmazásának irodalmát. Az egyes dolgozatok fölvételénél a czímen kívül a tartalom is irányadó. A katalógust egy nemzetközi tanács felügyelete alatt működő központi iroda adná ki; az egyes államok a magok tudományos irodalmának jelenségeit a megállapított rendszer szerint összegyűjtetnék, klasszifikáltatnák és a központba beküldenék. A katalógus egyelőre czédula-alakban jelennék meg, később a könyvalakban való kiadásra is lehetne gondolni. A központi iroda költségeit a katalógus jövedelméből lehetne fedezni, ha azonban ez nem volna lehetséges, akkor az államokhoz, intézetekhez s egyes személyekhez kellene folyamodni egy biztosítékalap létesítése végett. A Royal Societyt fölkérte a kongresszus, hogy egy bizottságot alakítson, a mely a még el nem intézett kérdéseket tanulmányozza s az eredményekről az illetékes tényezőket értesítse. A katalógus rendszerének kérdése is szóba jött a londoni tanácskozások folyamán, azonban erre nézve véglegesen nem állapodhattak meg. Az állandó bizottság tanulmányozásának anyaga marad a rendszer-kérdésen kívül az exakt és az alkalmazott tudományok (>pure sciences« és >applied sciences«) fogalmai között létező különbség megállapítása, a nemzetközi tanács és központi iroda szervezése. Mindmegannyi fontos kérdés, a melyeknek végleges elintézése, mint Junker igen helyesen megjegyzi, nem is várható egy négy napig tartó tanácskozástól.

Csupán főbb vonásaiban mutattuk be az emberi szellemnek azt a magasztos törekvését, mely a haladás nagy százada szellemi vívmányainak oly impozáns befejezéseül kínálkozik. Van valami lélekemelő abban, hogy épen a nemzeti öntudat erőteljes fejlődése idején a szellemvilág sorompóinak eltávolítására szövetkezik az emberiség. Mert bárhogyan alakuljanak is a földgömb politikai

viszonyai, annyi bizonyos, hogy ha a terv megvalósul, a nagy katalogusban az emberi szellem képviselői állandó békés találkozóra fognak összegyűlni. S ha talán az eszmék, a tudományos nézetek így egymás mellé állítva az eddigénél gyakrabban kelnek harcra egymással, e harcok fergetegei után mindig fényesebben fog fölragyogni az igazság napja. A dolog természetében rejlik, hogy ily egyetemes feladatok megoldásánál általános lelkesedésre s minden művelt nemzet buzgalmára és érdeklődésére van szükség. Ezeknek a praktikus szempontoknak s különösen a mi specziális nemzeti feladatainknak kifejtése azonban nem foglalhat helyet ebben az ismertetésben. Kellő időben és alkalommal a részletkérdések megvitatásában szintén kifogja venni részét ez a folyóirat is, mely becses feladatának tekinti e hatalmas közművelődési mozgalom megfigyelését s törekvéseinek mentül hathatósabb támogatását

KOLOZSVARI CZEMENTES JÁNOS KÖNYVE.

Közli: HERZFELDER ARMAND DEZSŐ.

— Második, befejező közlemény. —

(43b.)	floreni	16	grossi	24	floreni	6	grossi	9
		15		22 $\frac{1}{2}$		5		7 $\frac{1}{2}$
		14		21		4		6
		13		19 $\frac{1}{2}$		3		4 $\frac{1}{2}$
		12		18		2		3
		11		16 $\frac{1}{2}$		1		1 $\frac{1}{2}$
		10		15		$\frac{1}{2}$		$\frac{3}{4}$
		9		13 $\frac{1}{2}$		$\frac{1}{4}$		$\frac{3}{8}$
		8		12		$\frac{1}{8}$		$\frac{3}{16}$
		7		10 $\frac{1}{2}$		$\frac{1}{16}$		$\frac{3}{32}$

(44a.) Capitulum 1.

A fazakaknak a kemencheben valo berakasarol

Előzőr az kemencheth egy Nehanÿ oraÿg fwtenÿ kel, Mind adig Meglen belöl Meg feieredik es Meg twzesedik. Annak vtanna Nÿsd meg az zayath es Hertelen Ne ragd bele az fazakakath, Meglen az belsö¹ feiersege az kemenchenek feketere kezd változtatnÿ. Mertha Mÿngÿarast be Rakod őket a twzes kemencheben, tahat Nagÿ karth vallaz.

Mert az twznek hertelen sebessegenek Mÿatta az ewstnek

¹ a »belsö« szó után »reze« állt, de ki van törölve.

nagjób reze, az cementh porban az fazakakban Meg emeztetik es el vez.

(44b.) De mikor Immar az kemenche zepen Meg engödöth, akoron zepen Rendel Ragdbe öketh es Meg lasd, hogý elne döched es hogý az fedök elne essenék rolok, es annak vtanna be chinald az zaýath es az teglak köziben garasokat tegý, hogý a kemenche lelekzetet vehessen, es ottam¹ Nýsd meg az kemenche boltýan valo felsö lukath, hogý az cementh pornak a paraýa azon ký Mehessen. Mert ha az nem volna, tahat az Neduesseg Meg zakasztanaya az fazakakat.

Mýkor annakutanna, Mýnth egý oramulua, az fazakak Meg twzesödnek, akoron alikat be kel lsmeg chinalný, Mert ký parlo-doth²⁾ a Nedmesseg³ belölle.

(45a.) Capitulum 2.

A twzneK Mogýarol.

Mindenha egý arant kel a twzneK eggný, es Ne legýen Igen Nagý, hogý az arany Meg ne oluagýon az cement porban. Ollian legýen, hogy Mindenkoron az fazakak es az kemenche veressek es twzesek legýenek. Ezokaert Igen Jol kel reaýa vigýaznod az twzmelleth. Mert eben vagýon az cementelesnek fő Mestersege. Ha Echer Meg alozik, zinte výonnan kel Mindenth kezdený vý cemment porral.

Capitulum 3.

Medig allianak az fazakak a kemencheben.

Az Regzet⁴⁾ wdö 24 hora, de ez Jelröl Meg esmered. Mýkor az cemmenth pornak Ereýe elmulth,

(45b.) Mýdön a 24 hora elközelgeth es latod, hogý a kemencheben egý sarga Vekoný köd kezd fen labny⁵⁾ az zaýan ký Jöný, az a Jele, hogý Immar az cementh pornak az ereýe elkölth es touab az aranyban semmith Nem cheleközik.

Capitulum 4.

Az dictarol es signumrol.³

De ezth vegýed ezedben, Hogý az Indiciomoth Elö vegýed, es Meg lasd Mýkoron cemmentelný akarz, hogý ahoz valo signum^mban kezgyed Mwuedeth, Tudný Illik, az kosban, orozlanban, sagitariusban, es Mý Mikoron sextillis es trinus Martis vagýon. Mert akoron könnyen vekhöz Megýen az cemmenteles; de artalmas az quartus⁴ Martis.

(46a.)⁵

¹ »Ottan« helyett.

² Olvasd: »neduesseg«.

³ E bejegyzés a lapszélre van írva.

⁴ Utólag más kéz »quadratusra« javította.

⁵ E lap üres.

(46b.) Az aranýaknak Ismeretý. It erdersegben ³⁷) az mý warasok esfaluk wadnak es patakok, ký ký Mind Neuezet zerenth.

Aurum habens karat 19½ accipe marcas 3, adde sibi argentum pesetas 12 et sic fiet karat 18 et sic inpondere videbis lucrum.

Aurum habens karat 20 accipe marcas 3, adde sibi argentum¹ pesetas 16 et sic fiat karat 18.

Aurum habens karat 20½ accipe marcas 3, adde sibi argentum pesetas 26 et sic fiet karat 18.

(47a.) *Argentum*

Marca 1 peseta — karat 19½ marca — pesetae 4 fiet karat 18

Marca 1 peseta — karat 20 marca — pesetae 5½ fiet karat 18

Marca 1 peseta — karat 20½ marca — pesetae 8½ 1/6 fiet karat 18

(47b.) Aurý lavatilis limitatio.

Item aurum de Caproncha et de Kissund habet karat 22½
marca 1 florenos 59, peseta saginatam autem florenium 1, denarios 22;
karat 22½.

Item aurum de Joffw habet karat 22, marca 1 florenos 58,
peseta 1 florenum 1, denarios 20; karat 22.

Item aurum de hatchak et de Szwl habet karat 21, vel
20½; marca 1 florenos 54 vel 53, peseta 1 florenum 1, denarios 12;
karat 21.
karat 22½.

Item aurum de Pien habet karat 20½; marca 1 florenos
53½; peseta 1 florenum 1, denarios 10 vel 12; karat 20½.

Item aurum de Solmos habet karat 18; Marca 1 florenos 48
vel florenos 49, peseta saginata florenum 1, denarios 2 vel 0;
karat 18.
karat 17½.²

(48a.) Item aurum quod portant de Offombanya, de Schlactii vel Abrugýbanya, de aliis 4-or civitatibus, semper est friscatum³ et eiunt secundum gradum et tabulam.

Item aurum de Berwin ultra Kõrõsbanya habet karat 22;
marca 1 florenos 59 vel 60, peseta 1 florenum 1, denarios 18;
vel 20, karat 21½.

Item aurum de Jodia et de Kilesd habet karat 19; marca 1 florenos 50 vel 51, peseta 1 florenum 1 denarios 4 vel 5; karat 19.

Item aurum de Ilokws et de Zalosd habet karat 22; marca 1 florenos 59 vel 60, peseta 1 florenum 1, denarium —; karat 22.

(48b.) Item aurum versus Hunyad hoc est de Schwl et de Torda habet karat 18; marca 1 florenos 53, peseta 1 denarios 12;
karat 18.

Item aurum versus Tordam et de flumine eius ut in

¹ A dõlt betük aztjelzik hogy az eredetiben az alchimiai jel van használva.

² Utólagos bejegyzés.

³ Aligha nem »fricatum« helyett.

plurimum portatur ad Kaiendinum, ad Albam, ad Megies, ad Kwkol-
lowar, quum fiunt nundine et est aurum gravature, quod semper
emittitur secundum karat 17 pondus leve, quod quintinum dicitur
et sic peseta 1, videlicet denarii 80, et sic pesetae saginatae 5 valent
florenos 4 et in igne deficit non parvum et habet

(49a.) karat 17 vah(?) et peseta 1 denarios 65 ad placitum.

Item aurum de Volachia in Atheka inferiori et in loco Loc-
tor dicto habet karat 22; marca 1 florenos 58, peseta 1 florenum, 1,
denarios 22; karat 22.

Item aurum de Kyps habet karat 20; marca 1 florenos 54,
peseta 1 florenum 1, denarios 10 vel 12; karat 20.

Item aurum de Campo Longo et flumine Dombawicha dicto
habet karat 19½; marca 1 florenos 52 vel 52½, peseta 1 florenum 1,
denarios 8; karat 18½.

(49b.) Item aurum de Feierwyz habet karat 18; marca 1
florenos 49, peseta 1 florenum 1, denarios 2; karat 18.

Item aurum de Solmos circa Dewam quod est quintinum,
habet 16½ vel 17; marca 1 florenos 44, peseta 1 denarios 80 vel 85
vel 87, et in igne deficit multum.

Item aurum de Kalotazeg habet karat 18; marca 1 florenos 51.
denarium —; karat 20
18

Auri Karansebesiensis marcam 1 vendunt florenis 60. Ex qua
una marca dum reducitur in massam, pene semper depereunt
pesetae 3 et

(50a.) valebunt iuxta librum gradum in auro florenos 52,
denarios 50. Hanc summam excipient, restabunt floreni 7, denarii 50,
quos dividero per 52½, venient in additione ad singulum aureum
denarii 4¼.

In quibus locys Transsylvanie inveniuntur aurum lavatile:
Abrugbanya capituli Albensis districtus castri Hwniad in arbi-
trio regis, districtus Biztriciensis, Offombanya regie maiestatis,
Kalotazeg nobilium.

(50b.) Pertinentia castri Salypo episcopi, Keresbanya domini
de Bathor, pertinentia Karansebes regis, pertinentia castri Zwryn
regis, Twrochko nobilium, Aranyas.

Alia descriptio:

Abrugyh	}	karat 16.
Bizere		
Felso ochwa	}	karat 17.
Vydal		
Vyfalw	}	
Zent giorgy		karat 18.
Patsaga		

(51a.) Lwpsa		k ^{arat} 20.
Dara wolgÿe	}	k ^{arat} 21½.
Dara pataka		
Serchianos		
Azolos patak		
Kozep Jerche patak		
Almos patak		
Kÿs aklos		
Nagÿ aklos	}	k ^{arat} 21½.
Belwar		
Barrabas patak		
Aranÿafw	}	k ^{arat} 22.
Caproncha		
Calotazeg aliquum		k ^{arat} 18—20.

Argenti marca singula continet:

Offombanýa auri p^{esetas} 5 vel 7, vel 8, vel 9, vel 10.

Radnýa auri p^{esetas} 2 vel 1½, vel 1.

(51b—56b.)¹

(57a.)

1568

Mýkor Zebenben Voltam Volna az cementen tudný Illik
1568 esztendőben.

Fuit album aurum m^{arcae} 156, p^{esetae} 40, karat 17½

Constat facit

Finum aurum facit m^{arcas}

finum cum addicione m^{arcas} —, p^{esetas}.

Ez vala tertia Inposicio, de Maradot vala hatra azbol m^{arca}
34, p^{eseta} —.

Ez akarattal tőm be, hogý en egy twzből kýuegiem Regý zokasomzerint, Nemhogý egybeⁿ auagý kettőben vagý harombaⁿ, de meg 4ben auagý ötbenis alýg hoztam vala ký, oka penýg ez hogý Mind az előbý es az vtozorinak az betetelben

(57b.) Valo fazeknak arannyal valo berakasaban, az zaýat vly Igen be raktuk volt, hogý az kemenche Mind anne Ideýg foýtua volt, kýt Mý ewkben sem vottwnk volt.

De ez secretum ezben az tudomanban, hogý erre visely gondot, hogý az teglak közöt az garasokat vgý rakiad, hogý suspiriomot vehessen közzwllök, Mert Mind az also boltban es Mind az felső boltban Nem öperalhat (így!) az twz, vgý annera hogý Meegchak 1 gradusra sem výheted fel, ha harmadnapeg egetnedis;

Azert az derekat 3 twzben hoztam ký ezen tudatlansag alat, Azert ezt ezemben vöm, mikor p^{ro}bat akartam

¹ E lapok üresek.

(58a.) volna venny benne, az ora beteluen; vgý vöm ezembeⁿ, hogý Megnitam az zaiat es Joban kezde egný, hogýne^m Mint Mýkort be uala rakua; ez vala penýg zent egied napian, kýs azzoný¹ hauanak első napian 1568. De azert Megis vagion Mas gianosagomis vgian ezen aranyra, tudný Illik hogý vram apank Vachý Peter, Mert Mindeⁿkort addiciot beleie es annak előttees sok rezes aranyakat hoztakuala, kýt soha Nem tutta^m es ő sem tudot gondolný, hogý az a sok rezes arannak addicioiat Nem gondolta es Nem computalta Meg es annak felette Merte az Regulazerint valo adiciot, ez is volt az defectus aban, ky ennekem gyanosagom.

(58b).

1567

vrunk öfelsege adot vala Nekwnk az almasý banýa aranyat, peter deak által m^{arcas} 75, p^{esetas} 10, k^{arat} 14, ezt hogý betewök zent katalin azzoný Napian, első cemmentben lön gradussa k^{arat} 21½.

Masod betetelben volt orank is es felliebment vala Joual 23nal annak az cemmentin es kimosasan haborottunkuala meg⁴⁸⁾ Ifiw Vachý Peterrel,

1569

Masodik Inposicion vala arany album m^{arca} 180, p^{eseta} 31½, k^{arat} 16½, zwkõn, első twzben Jart ora 32, kellet volna lenný Meeg 4 oranak, löt volna vgý tekelletes, de ez orabanis löt 21½ k^{arat}.

Masodban is betöm⁴⁹⁾ löt — 2

De ez tanachom, hogý első twze legien 36 ora, Megnem banod, de zep lassan elsőben etc.

(59a.) De ezt vegied te ezedben, hogý Mikor az aranyat az kemencheben tezed, az kemenche Mind aranyastol Jolmeg fwllion,⁵⁰⁾ lassan, lassan, Mint annak előtte Megmondottam, ahoz zamlaluan az orat, kýt tuch hogý Minden közöt Igazb regula, ký dichi-rendő, chak mený vegere.

Az ký veuen, Meglatod, Menýre Ment az gradussa, ahoz tudod Magadat tartany az Masik twzben, hogý az twzet Mený gradusra kel vined, ký az tek[e]lletes ligara vihesse az aranyat, vgý Mint karat 23½.

1570. die 6. mense Februarý.³

Masod tanach adasom ez: te Cemmentes ký uagy, hogý az meg tanolt, es regzet tudomanýodat Mas ember zouara elne hagiad, Mint az Jart vtat az Jaratlanerth,

¹ E szó után »napia« állott, de szerző kitörülte.

² Utólagos betöltésre szánt hely.

³ Az évszám melletti ezen dátum két első szava egy sorban áll, az utolsó a bal lapszélre van írva.

(59b.) Mert karat vallođ, Mint en vallottam keecher, hogý az oranak heat hattam az kamora Ispan zouara kepest,⁵¹⁾ az Mint en annak elötte chelekettem, azt elhagýuan.

1571¹

Harmad tanachom, ez ky azonkepen secretom, Mint az töby, hogý Mikor az aranýat az kemencheben töttek es Megfwlt es Jar, tahat az zaian ky *lelekzet* ky *jö* az Nem *jö*² gondot visely reali[a], en azt Mondom

1571. die Aprilly (*igy*) 6.

Touaba emlekezem az vý kemencheben valo araný beteteleröl, kit Nem hittem es reaiais Nem tartottam, de ömagatol löt Illien modon, hogý az orarýg³ tartuan, tudný Illik Mint zokas, vgý Mint 36 oraig,

(60a.) Löt az gradussa karat 23 meeg fellieb, de ha tuttam volna reaia tartozný, tahat chak 2 oraýg löt volna benne, Meg lot volna az tekellates gradus 23 $\frac{1}{2}$, töttem felet be esmeg es Jart az kemencheben vgýmint —⁴ oraýg, kýt te obserualý minden wdöben, ha Jol akarz chelekedný, de azert smaydeek⁵²⁾ volt, nem törö; Isten akarattibol Az arannak summaia volt, kit be töttem, ^{marca} 75, ^{peseta} 30, hogy ky vöttem es ky mostam löt, belölle defectus ^{marca} —, ^{peseta} —, de ennelkwl nem lehet kwlömbön, hanem az Cemmentes Jelen legien az sarfelcinalasban es az valasztasban, hogý erche Mený araný legien az ezwstben. ahoz tarcha magat.

(60b.) Jo araný festek Mwhöz valo.

Vegý grispanť loth 1, galichköuet loth 1, saletromot loth 1, zalamiakot loth $\frac{1}{2}$;

Chak Meg kel kenný vele az Mwuett es vgý kel fel egetný es Meg oltany.

Ad fundendum cornu.

Accipe limaturam cornyum et ponas ad ollam novam, postea recipe calxem vivam 3 partes, cineris soluty vel coagulati 2 partes et 1 partem tartarý calchinati et de istis fac lixivium et funde de illo lixivio ad limaturam cornuum et coque simul et sit pulmentum. Item recipe colorem quercus bene pulverizatum et appone,

(61a.) coque cum eo bene et postea funde, de hec poteris facere manubria cultellorum.

(61b.) Mykor Irnanak 1567 výrag zeredan estue 9 orakort, löt

¹ A lapszálen.

² A dölt betűkkel szedett szavak titkos betűkkel.

³ Tollhíba »oraýg« helyett.

⁴ Utólagos betöltésre szánt hely.

Ieanja, kýnek löt Neue Borbara, Az en katamnak, vgýan azon eztendöben löth Meginten halala, tudný Illik husuet vtan valo.

Mýkor Irnanak 1568 Cantate Vosarnapra virradolag effel vtan 2 ora vtan löt az katus katanak.

1569. Rogacio vosarnap elötualo zombatoⁿ temettwkel az zegený vrunkat ven Vachý Petert 1569.¹

Zöeh tamas tankoiatis¹ penýg temettwkel vgian vtannaualo zombaton aldozo vtan, Mikor Irnanak 1569 eztendöben, hogý az Mý kegielmes vrunk ö felsege ada az kamöra Ispansagot Ifiw Vachý Peternek, vgian azon eztendöne az eleyben ký cement lön.

(62a.)²

(62b.) Ezwsthes es Achelhoz valo wýz.

Vegý 1 loth valazto vyzeth es egý rez kenesöt es Egý keues ewstwöt, vesd az valazto vyzben ezeket es io lezen.

Ha akarod Az Cristalt vag Achelt lagýtaný, vegý az rothat fanak az hammat es oltatlan Mezet, Egik anne legien, Mint az Masik, estölch vizet kwziben es had keet oraýg forraný, es zwrd le az vizet egý fazeokban ruha altal, Ted bele az Achelt az vizben, Az kit Meg akarz lagitaný, 2 Napig had benne Allany, lagý lezen hogý zabadon Mechech³ rea valamit akarz zabadon

(63a.)⁴

1572

Banfipal v^{ram} adot aranyat az cemmentre:

marcas 2, pesetas 45, karat 20 $\frac{1}{2}$, florenum —, g^{grossos} —.

marcam —, pesetas 4, karat 23 $\frac{1}{2}$, florenos 6, g^{grossos} —.

Adot esmeg Pal uram penzt arany valtany 300 d^{enarios} —

Forgach v^{ram} adot penzt arany valtany florenos 180, d^{enarios} —.

keet kupat adta^m el Melý Irua vagion desieknek.

Masodchoris adot penzt florenos 100, d^{enarios} — attam Zöeh tamasnakis keet kupat kinek az arrauual tartozik

die 22. Juli tartozik felenchý⁵ Antal⁶

Ferenchý Antalnakis attam Egy kupat, tartozik az arrauual, kit az feiedelemnek adot.

Zöeh tamasnakis attam keet kupat, tartozik az arrauual etc.

(63b.)¹

(64a.) Mikor Irnanak 1572, az tercia inposiciot az ö gradus-satol Meg foztuan vgý mint az regulanak felette 24 orauual felnem

¹ Tankó = Tonkó (Antal).

² E lap üres.

³ Olvasd: »metszhetsz.«

⁴ Az egész oldal kitörülve.

⁵ Olvasd: »Ferenchý.«

⁶ E sor mintegy kivonata a következő passzusnak; a margóra van írva.

⁷ E lap üres.

vihetem ara az gradusra, az Mire kel vala, az egik kemenche az Masiktól tauol vala gradussaban Mert, az egik kemencheben 20 gradus vala, Masikban 23 vala;

De az első inposicio, kŷ vala nouembernek 9 napan 1571, finu^mra felment vala ez okal, hogŷ aztis 12 oraua vittem vala fel az fellŷwl Megmondot oranal.

Ez az dolog penŷg vala cemmentes Janos kamora Ispansagaban anno D^omini 1572.

(64b.)

1572

Augustusnak 30 napan granalta^m Vgian ezen eztendöben Masod cemment, kŷ lön zent Janos Napiara.

Az tercia Inposicio, kŷ vala, vala summaia az album auru^m-nak m^{arca} 243 p^{eseta} 41, ezt egy twzben vgŷ Mint keet kemencheben töttwkbe;

Jartattam előzőr vgŷ Mint 36 oraŷg, akor p^{re}baiat vöttem, volt 22 $\frac{1}{2}$ karaton, vgian azon twzben tartuan vgŷ Mint 16 oraŷg, aztis meg probaluan, volt garattia karat 23.

Ezeknek penŷg oka ez volt, hogŷ anne sum^{ma} aranŷat 34 fazekben raknŷ chodalatos es halhatatlan⁵³) dolog csak hallanŷs, Nem hogŷ chak Miuelnŷs, ez okaert Meg od magadat tölle, Mert vgŷ Jarz, Mint en.

(65a.)¹

(65b.)

1572

Mŷkor Irnanak ennŷ eztendöben, tudnŷ Illik Cemmentes Janos camora Ispansagaban.

Hozot vala zekesfeieruarŷ andras deak vrunk ö Nagŷsaga akarattiabol aranŷat zeibenben tudnŷa, Mint Vrunk ö Nagŷsaga S B² Istuannak az erdelŷ vaŷdanak es az zekelek Ispannŷanak aranŷat az Cemmentre, kiket bŷzonŷ Mind feluetete velem, kiröl önön maga bŷzonsagom, Mert az töket Nem erte, söt Mind allat volt

Touaba az constatot³ Meguetette önön magais, Nem lehet⁴te meg az p^{re}ba vtan annak az summanak constattiat, hanem heat lel^{te} az finu^mhoz kepest, vgŷ zolok, kit önön maga Meg Jelentuen, Meg mondam Nekŷ, hogŷ az az dolog ö vetke,

(66a.) Mert nem Igaz ligan atta be, hane^m fellieb, Melŷnek apadasa az Miat löt elsőben.

¹ E lapra az előtte levő oldal szövege czeruzával mostani írással le van másolva.

² Olvasd »Somliay Batori« mint az a 24b. lapon áll.

³ Azaz a kapott mennyiséget.

⁴ Olvasd »lelhetete.«

(66b.) Cemmentum bonum et verum accipitur primo later optimus non lapidosus, nec arenosus, qui neque nimium ustus sit, sed mediocriter, neque nimium, neque minus, is frangetur in minutas partes super lapide aliquo duriore, postea per in cerniculum¹ purgatur vel seteriat^(?) semmel atque iterum. Quod vero crassius remansit, rursum funditur ac teritur quam minutissime atque eo melius, quo subtillius. Postea summitur sal illud etiam ac later per omnia in subtilissimum pulverem teritur, deinde hec duo simul miscentur.

Hec nota, quod salis una tantum pars, lateris autem due partes sumuntur sicque simul comiscentur. et mediocriter madidatur, et illud dicitur commentum vel vulgariter cemmentum.

(67a.)²

(67b.) Mykor Irnanak 1573-ben, Az tercia inposiciot be tewök annak Mogia zerint, Melýnek valala, (így) s^{um}maia m^{arca} 110, p^{eseta} —, k^{arat} —.

Annak az twznek oraiat meg aduan, vgý mint 36, lön az arannak elsöben gradussa vgý Mint 23 böuön, Melý arannak felet be tewök Masodechor es tartok az ö gradussa zerint 14 orayg, es mene fel az Jo es Igaz gradusra 24-re

Melý tercia Inposiciohoz vala nagy ketsegem, hogý en nagy kart vallanek 3 okert:

1 az tőnek felnem ereseert hogý nem erte fel az gradust, 2 az hogý rezes es felette slakos es az Massaban

(68a.) öttesben sokat apadot

Touaba az Merteknek apraianak könýw voltaert, melý apadasnak az s^{um}maia facit florenos 4.

Ezt penýg Irtam ezert, hogý az Mikor Illien dolog elődben Jöne, viselý gondot reaia, hogý kart ne valý, Mint en.

Azert ha az twznek gradussat tudod, výd arra az kit tuch, vgý Mint keuseb orara, de az gradus egý arant Jarion az kemencheben, Mert az alab valo graduso arany hamarab fellieb Megien az Igaz ligara, hogýnem Mint az Jo es kemený arany, ha tudod az twznek gradussat tartatmý,³ Mint kel.

Azert ennek az s^{um}maia facit m^{arcas} 86, p^{esetas} —, apadot el benne az twzben m^{arca} 3, p^{eseta} 15.

De regradalný kellet, Mert Jo volt vgý Mint k^{arat} 24.

(68b.)

1574

Mýkor Irnanak 1574 ad diem corporis Cristi⁴ Az primma Inposiciora lön aranyunk m^{arca} 179, p^{eseta} —, k^{arat} 17. Jar-

¹ Cerniculum=szita.

² E lap üres.

³ Tollhiba »tartatny« helyett.

⁴ Júnus 12-ére esett.

tattam az kemencheben vgÿ mint 36 oraÿg es löt gradussa k^{arat} 23 böuön vgÿ annera, hogÿ nehezen esmerÿ vala meg az ember egiket az Masiktol, Mellik Job az Masiknal, de hogÿ cha vad zine vala, ezokaert kelletek betennem es Jartatam vgÿmint 14 oraÿg, Melÿnek lön apadasa m^{arca} 3, p^{eseta} 24. Melÿ arany Mia lön nagy giötrelmem törese miat, de ezis ezert, hogy

(69a.) Echerismind⁵⁴) az tekelltes gradusra akarom vala vinnem de chak kicim¹ hea lön, Melÿnek az ö hirtelen valo gradus-sara vimi² egÿ twzben teue az törekenseget, Mert az cruditas benne rekedet volt Melÿről azt adom tanachol, hogÿ keet twzben vÿd veghez, ha azt akarod, hogÿ smaydek legien es k[e]ueseb Munkad legien velle es keuese kölcheged az Mercuriu^m dolga-bol, es tekozlas benne Ne essek.

Tanachomat kerlek meg fogadgiad, ha tÿztesseget akarz vallanÿa Mwueddel az wdöben.

(69b.) Söt azt Mondom, hogÿ az Törekensege az arannak hozza az echer twzben valo feluitelenek akarattia az gradusnak, de zerenchetlenseg ha Jol nem talalia, hogÿ smaydek legiem.³

Az smaydeksagrol valo bezedem es Megis ez, hogÿ ha törik az virgaban az arany, tahat Mÿueld ezt, hogÿ ha az virga törik, tahat haÿch özwe es Ra[k]d porban fazekben az kemencheben, vgÿ Mint 12 oraÿg, es smaydek lezen, Ne vezteges sok mercurio-mot reaÿ (*így*) es Ne arch se magadnak esse Masnak velle Mert artalmas Mindennek.

De vagiok nagy panazolkodasban karuallas Mÿa, hogÿ

(70a.) Mint lön ez primma Inposicioban dolgom, vgÿ lön, hogÿ karom nagy lön, de nem tuthatam, mÿ legien az oka, hanem gianakodam az Cemment sarara, Melliet Mÿkor meglatandok es veghez vÿhetek, akor tano bÿzonsagot tezek es vallast, houa kel Mutatnÿ.

(70b.) Anno Domini 1530

Negotium Joannis Cemmentarÿ in tempore pestis, que fuit anno domini 1530.

Historiam totam huius rei, si vita supererit, alibi describemus, forte etiam transeuntur in locis nonnullis, adnotavimus, quod Blasius Buchephalus quid cum Joanni Cemmentario fecerit.

Album aurum m^{arcae} 538, p^{esetae} 20 puri debuerat esse finum aurum m^{arcae} 410, p^{esetae} 33.

Hoc modo tota summa stabit per k^{arat} 17½ g^{rossos} 1½.

¹ Olv. »kicin.«

² Olv. »vinni.«

³ Olv. »legien.«

Si dederis rationem hoc modo, ut dicas te dedisse in puro auri m^{arcae} 414, p^{esetam} 0.

Quod in proba aureorum fuit k^{arat} 23 $\frac{1}{2}$, certissime per k^{arat} 18 tota summa stabit, Si per gradus prescriptos albi auri p^{ecium} minimo queramus, facit in toto $f^{lorenos}$ 27116, g^{rossos} 27.

Ex marcis autem 410 pure cuduntur f^{loreni} 28290.

Excipe prescriptam, manebunt pro lucro f^{loreni} 1173, g^{rossi} 45.

(71a.)

1543

Factum est chemmentum in Koloswar, cui presunt Petrus Horuat cum scriba servo Nicolano de Nagybanya, cemmentavit aurum Emericus Pazman, gener Joannis Chemmentary, In positionibus binis tractatum est hoc modo:

Inpositionis primae album aurum facit m^{arcae} 196, p^{esetam} 0, k^{arat} 19.

Finum aurum facit m^{arcae} 151, p^{esetas} 30.

Inposicionis secunda album aurum facit m^{arcae} 213, p^{esetas} 42, k^{arat} 17 $\frac{1}{2}$.

Finum aurum facit m^{arcae} 160, p^{esetam} —, ita ut marce due essent purgamentum, et pesetae nescio quot, sed in uno deceptus est, eum enim cisuras fundent m^{arcae} 50, p^{esetam} —, tegelly fractus est; remanserunt in cineribus m^{arcae} 26, p^{eseta} —, quod adeo frangibile fuit, uti cundi¹ nullo modo usque ad quosque inposuit granatum in cemento usque ad horas 2,

(71b.) sed nichil profuit, neque et cera ut sulphur statuerat, rursus cum addicione granulatur et cemmentare, consilio tandem nostro usque cum bono mercurio —² quantitatem fundit et bene successit.

Ad chimmentum faciendum recipe ad unam m^{arcam} salis plumbi granulati p^{esetas} 3, *cupri*³ 11 $\frac{1}{2}$, p^{esetas} , pone ipsum solem ad fusionem et cum iam incipit fluere, tunc predicta addicio mox inponatur et moveant, ut bene simul fluant. Tunc granula et pone ad cemmentum, ut ibi stet hora $\frac{2}{3}$, postea excipe et proba, si habet k^{arat} 22, tunc inponatur secundo et stet $\frac{1}{2}$ horas in cemento, si vero auro prima vice altius gradatur quam 22 k^{arat} , sic alia viche eo brevius stabit in chemmento.

(72a.) Nota, quando prima vice excipitur de cimmento, tunc reperitur de puro *auro*⁴ 3, aut 2, aut $\frac{1}{2}$ *marcam*, quod altius stat in k^{arat} , quam reliqua totius *auri*⁵ quantitas, et hoc servatur per se, ea ratione, quod si in secunda cemmentatione excelleret

¹ »cudi« helyett.

² A mercurium szó mellett egy jegy áll, mely azonban a higany alchymiai jegyével nem azonos.

³ Alchymiai jeggyel.

⁴ Alchymiai jeggyel.

⁵ Alchymiai jeggyel.

natura, tunc additur hoc aurum, et postquam libet cementationem, accipitur proba, ut se quispiam secundum hoc regere possit. Si vero altius ascenderet, quam deberet, videlicet si ultra $k^{arat} 23\frac{1}{2}$, ad talle dicit Jancho civis, Cibiniensis, si cum centum marce essent auri, tunc duas marcas argenti addidisse.

Nota secundum camere dantur de tribus marcis floreni 204 quinque, fiunt autem Cibini ex tribus marcis floreni ducenti quinque, Cremici (*így*) vero ducenti et sex, nunc vero floreni 207.

(72b.) Nota cuilibet marce a 12 k^{arat} usque ad 20 adduntur 3 p^{esetae} plumbi et 2 pars *cupri*.¹

1582 dies 3 aprilii karat $22\frac{1}{2}$ ez zerint addiciot Mindenfelet.²

Item a 20 karat usque ad summum adduntur uni marce $1\frac{1}{2}$, p^{esetae} plumbi et $\frac{3}{4}$ pars *cupri*.³

Magna semper fuit ad usum cementis suspicio, quod ad ipsorum opinionem lucrum camere non reddat, opinantur enim prefecti ad singulam marciam puri debere provenire quatuor aureos, quasi vero sit in arbitrio cementis, dare, quantum optaverunt, et credant semper reddere posse, nisi furaretur. Ad hanc evitandam suspicionem hoc modo cementis faciat.

Post granationem cementis ponderet m^{arca} 1 auri gravati, detque in manus prefecti,

(73a.) qui eodem modo, ut ceteri cum pulveribus commenticis in ollam componat, sit presens, dum inponitur in fornacem, nec absente illo excipiat, exceptam ollam det illi, ut mos est ad abluendum et rursus cum pulveribus componentis, si necesse fuerit, relinquit aurum, ne ipse neque servi contingant familiares; quantum ergo ex una m^{arca} proveniret puri, tantum de relinquo omnibus expectet a cementario. jam vero leuge maior de argenti ex pulveribus reducti defectu oritur suspicio; horum causas multas mos descripsit, hec tammen duas tantum potissimas adnotabimus, non de lutum juxta gradus additionem et justitiam reducentium.

Item Cibinienses semper compellebant cementarium ad argenti ex luto cementi reductionem et quem ad modum de auro, ita de argento tenebatur reddere rationem;

(73b.) quo loco cementarius illam veterem regulam expungere non poterit, sexta scilicet ut isti jura antes (?) volvat tertia partis ditione reddere, hoc quidem in Vngaria, sed in Italia secus, ut in libro septimo de cemento faciendi scripsimus.

Item cursoris malignitatem lucrum camere diminui potest et fidelitatem augeri, quid super hoc magister Matias auri cursor Cibiniensis dixerat, ex diario nostro anni 1539 die 15. Nouembris

¹ Alchymiai jeggyel.

² E sor a margóra van írva.

³ Mindkét fél alchymiai jeggyel.

erit colligendi (*így*), quid item tempore Petri Horwat circa festum Galli 1543.

Circa festum Gallȳ cementum est factum perfidibus Horuat Buciphaloque pro utati (?) m^{arcae} 315, p^{esetae} 38.

Ex purgato m^{arcae} 2, p^{eseta} —, multum de lucro gloria-buntur et Emericus qui Vocon gessit, Joannes Niquo qui bona-rum scribarum agens per se ceteros contemnebant,

(74a.) cum igitur circa festum Caterine cessalia¹ remensa fundebantur, erant prope m^{arcae} 50, iam auro liquefacto et ad marcas 24 in virgis effuso tegellus fractus est. Collecto iterum ex cineribus auro, dum rursus fundetur et in virgas ducentur, adeo efferatum erat, ut cudi nihilominus possit. Sic ergo granu-latum aurum finum cemmentavimus sine ulla additione. Nihil profuit m^{arcae} 53 neque sulphuris, nec cere in liquefactione additio, postea statuit facere additionem et fecit die dominico in festo sancte Caterine atque inposuit auri fini m^{arcae} 25, p^{eseta} — ad cemen-tandum, opera autem nostra composita fuit additio, nihilominus non sine gravissimo damno negotium transegerunt.

(74b.) Fabianus literatus civis noster attulerat albi auri m^{arcae} 28, p^{esetas} 13, cementavit more consweto et post bonam inpositionem excepit ultra, quam par erat gradatum, tempore gra-dationis probatum habuerat k^{arat} 18 finum, ergo erat m^{arcae} 21, p^{eseta} $\frac{1}{2}$, quod cum in virgas fundetur cuperetque infusione degra-dari, addit aurum quod antea per antimonium fuerat fustum, unde factum est adeo frangibile, ut numquam martello cederet, quare oportuit totam massam rursus granare, inponere et cemen-tare cum maximo camere detrimento, nam non amplius, quam florenos 21 in lucrum dedit, 1 voluit in cementum, animadversus Fridericus Malch amicorum tam(en) precibus est delimitus.

(75a.) Album aurum m^{arcae} 28, p^{esetae} 13, k^{arat} 18, con-stat florenos 1441, g^{rossos} —;

finum m^{arcae} 21, p^{esetae} —, facit florenos 1449.

Hic ad lucrum supputatur argentum et ab argento sepe-ra-tum aurum.

Rubificatio veneris.

Recipe —² partes 2 vitri fussibilis, glauci partem 1, —³ salis nitri partem 1, pulveriza et misce, cum isto pulvere cemma-ta laminas veneris et erit k^{arat} 18, cui, adde argentum, et si ibi esset *mercurium*⁴ fixum, in calce viva melius fieret.

(75b.) Quomodo aurei cuduntur ad k^{arat} 23 $\frac{1}{2}$.

Non in omnibus cameris Hungarie, sunt autem tres in regno toto: Cremicia, Riuuli dominarum et Cibirensium. eque gradatur

¹ cessalia=serpenyő.

²⁻³) olvashatatlan jegyek.

⁴ Alchymiai jeggyel.

aurum ad faciendas monetas aureas. Cibini sepe faciunt ad ^{karatos} 23½, quem alibi finum esse descripsimus.

Eque et ad eundem ^{karat} faciunt sepem in Riuuli dominarum, nonnunquam etiam dempsius.

Cremicie autem semper fere ad ^{karat} 23, quod vel hinc intellegere licet, ad hinc annis sex tempore Ludouici regis et Marie regine iudex Crimiciensis ex commissione principum examinatus jure videndo affirmavit aureos in Cremicia fieri semper ad ^{karatos} 23, et fieri ex singulis marcis auri fini ^{florenos} 69, unde fieri, ut lucretur camara ex singulis marcis

(76a.) ^{florenos} 5, ^{grossos} 48, hec ille verum, h̄y 48 ^{grossi} supputantur in verum. Nam si aurei fieret ad finum vel ad ^{karatos} 23½, quod idem est, provenerit lucrum camerario ex singulis marcis auri fini ^{floreni} 3, ^{grossi} 42, non supputata —¹ ^{grossi} vide licet 48.

Qualles aurei cusi fuerint in Riuulo dominarum. Sub obitum regis Joannis mense Augusti 1540 Paulus Murani cemmentum fecit in Riuulo dominarum, ex quo ausus est emittere aureos ^{karatos} 21 vix habentes, in contemptum venerant ad hunc viventem.

Joannes rex monete sub nomine suo cuse hominum huiusmodi temeritatem fit, ut eciam auri contemnuntur.

Idem et efferunt, (?) quanti se putantur, qui pre se ceteros contemnuntur,

(76b.) qui nuper ex mendacitate emerserunt, qualles omnes fere Joannis regis satellites extiterunt.

De addicione.

Addicio monetarum aurearum sit argentum, licet sibi cuprum apponatur contra jus ^{floreni} Hungaricis, (*igy*) qui deberent habere ^{karat} 24, sed jam et is argentum apponatur, cum hoc aurum Renensem (*igy*) esse oporteret.

Et aurum quod habet 24, vocatur purum, aurum autem Renensem dicitur habere ^{karatos} 18 et granum 2, hoc est ^{karat} 18½, si minus fuerit, est contra ordinationem Cesaris.

(77a.) Minek előtte granalny akarz, ez köuetkezendő Irasokat olvasdel, kwlömben hozzaia Ne kezgý, kýualkeppen ez kõnyuechket, Mert sok dolgokat talalz tudomanyodnak chelekedetednek segitsegere, ký dichirendő, es Meg kõzönz es Meg aldaz erette. Mert býzoný probalt dolgok Mind per me etc,

Scriptura legere docet, praxis cum opere confirmet, sed vigilare oportet, diem et oram observet, ignem in fornache medio-criter teneth.²

(77b.) Mykor Irnanak 1575 eztendőben Marciusnak 28 Napian,

¹ Olvashatatlan jel.

² Kijavítva »teneath« ra.

Talaltam egy týtkos Jeles bölcheseget, kit soha Nem hallottam Mastol es Nemis lattam Mastol, hanem Isten velem leuen, en Magam Meg kisirtem býzoný Nagý gondal es felelemmel, az secunda Inposicioia aranyá vala törö, kit soha ký nem verhettek volna, kýt en Mingiarast meg öttek töröuen, Mert latam az Mercuriomnak sok voltanak apadasat, Melý karosnak techik vala Nekem, gondolam azt, hogý Job ennekem 50 penz arra fat el költenem, hogýnem Mint keet vagý harom forint arra Mercurio-mot elköltenem, es zenet tegelt reaia veztegetne^m.

Secretum est quod non audivisti.

(78a.) De generacio¹ Joannis Cemmentes de Coloswar.²

Mýkor Irnanak 1572. tudný Illik decembernek 3 napian, kýnek Neue Janos, susananak Annak elötte löt vala vgý Mint 1571 kataya susanak.

1572

Mostan es lön vgý Mint chötörtökö^a auagy zeredan Janchy nappal,

1575 Gienelogia³

Lön susananak leanya septemберnek 18 Napian, kynek lön Neue borbara, az az vosarnapon 11 ora közöt és 12 ora közöt eiel zebenben.

1579

susananak lött esmeg leanya zent antal nap estin 1 ora közöt es keet ora közöt zombaton, kinek Neue sofia.

Ez keet leany közöt hozot volt esmeg hon nem letemben egý fiat, Melý ldetlen volt, annak Neue Ninchen.

(78b).

1570

Mikor Irnanak enný eztendöben, tudný Illik 1570 Juliusnak 24 napian hogý lön camora Ispanna zebenben, hozta vala velle el budaý tamast Illien kepen, hogý ömaga beteg volna es ötet hadna kepeben⁵⁵) hogý Mindeneket latna, de ez chak tette-tes volt, kit Meg esmerek az kiralý aranyanak egik twzböl ký vetele koron, hogý chak fraska⁵⁶) volna de ezen Vol^{na}nak, hogý entöllem Mind ketten chak lophatnaiak el, annak vtanna akarhoua lennek.

Maga haluan az enzolgaim, budaý tamas Mikeppen eskwt elöttwnk

¹ Az előtt »generacione« állott, de ki van törölve és fölébe írva »generacio«

² E két szó törölve.

³ Mellette K. C. betűkből összetett monogramm.

(79a.) Illien Modon, hogý Isten ötet vgý vigie hazahoz az ö feleseget es giermekit lathatný egessegeben, az Minemö Igazan ö esközik es zol, hogý öneký nem kel sem testenek essem lelke- nek, söt meg ha az feiedelem akarnaýs, Nem Miuelý, Isten ötet vgý segelie.

Ezt penýg Monta tizzer chak en elöttemis, annalkwl⁵⁷⁾ zol- gaim elöt Menýezer Mondotta Buday tamas, de vgian semmý az ö eskwese es Mondasa, chak fraska es hazugsag.

Esmeg köuetkezyk budaý tamasnak Masodik eskwesse, mely- ben vagion Nagý hazugsaga ký Nýluan vagion, Tudný Illik

(79b.)¹

(80a.) Wueget lagitaný

Vegý zaruas verth Echetet, föld meg benne az lueget es Jo lagý lezen

Festeket Mikeppen kel chinalný. Vegý Terpentinat, lakkat, törd meg Jol lagian, oztan egý kis kazetaban föld meg es Jo lezen.

(80b—82b).²

(83a.) 1570 Mense Februarii die 3.³ Mikor Minket Vachý Peter- rel egietemben kýralý Ewfelsege Megiesre hýuatot vala, es onnat feieruarra es onnat zeibenben, Mikor volt volna egy holnapban, azkort töttem be az aranýat es granaltam, annet vakatunk, heaban, vgian azon betöt aranýnak az twze volt akor 32 orayg, az töby hatra Maradot, kýt elnem kel hadný, ez rendben, kyualke- pen elsöben, annak vtanna az p^{re}ba Mutattia meg, Mýhez kel Magat tartaný, könnýeb dolog az kopazt borotualný az hajasnal. Igen vak az, ký az rosta altal Nemlat, Mint az en kamuty balasom etc.

(83b). Azert tarch ahoz Magadat, az kýt tuch estanoltal az regý lazlo deaktol,

Lassad am az ezes az tudatlannak Meg hagia Magat chalný, Igaz ugian: hund be zemed Im meg challak.

Masod twzneke Jarassa az az az aranýak gradussanak oraia töt ora 22 ligaias az arannak allötmeg karat 23½.

(84a.)⁴

(84b.) 1574 die 5 laurentý.

Chodalathos az emberek közöt kynek kinek termeze- teben distinciot tenný, Mýuel hogý Miuel kwlömböz az egik termезeti az Masiktol, Azonkepen az tudomanýis zinte azonke- pen, Mindenýknek chak rezzerint vadnak, tudný Illik, Minden ember kwlön kwlön planetak alat fogantattak es zwlettettek, azoknakis mind kwlömb kwlomb természetik vagion, Mint hogý az regý

¹ E lap üres.

² E lapok üresek.

³ A margóra írva.

⁴ E lap üres.

doctorok is zolnak felölle, hogý de superioribus gerentur et reguntur Inferiora,

Azonkepen reuellaltatik meg Minden embernek az ő bölche-sege az planetak által, Melý planetakat biria az Minden hato Isten, Minden ereieket es oda declinalia, az houa akaria.

(85a.) De Mind ezeknek felette ezt akarom Jelentenem, hogý ezeket ertwen, Az aranýnak Beutelekort vgý chelekegiel, hogý Magadat Megne hagiad senký kedueert chalný, hogý alab vegied az töuel az aranýat, Mert az lucromot ký nem athatod, Mint en Jartam egýnehanzor, de legýen meg Mindenýk fele az Igaz es Jo köuetkezik belölle Mind egý fele es Mind Masfele, ký dichire-tes Mindenek elöt

(85b.)¹

(86a.) Az kemenchet begýwtatam es az virgakat be sozam es egý twzben tartam az en zokasomzerint, es ký vöm,⁵⁸) lön smaydek es gradussabanis fellieb Mene, vgý Mint az tekellates gradusra, Melliel Meeg Mas aranýatis meg Jouita Mind koloraban² es mind gradussaban, pondussa penýg Nem apadot az marca 70, peseta 33, töbet peseta 20.

Ezt meg elek ez vylagon minden wdöben obserualok, azis obserualia, az ký meg erthety sine dubio, de az orat meg talalia, Medig en výttem, keues Munkaual Nagý dolog es Nagý bölcheseg, deo gracias etc. Ha első twzben fellieb Megien 23nal es nem erý az 23 $\frac{1}{2}$, ne gondolý velle, es ha töröis, ösd meg es tedbe. Mint Monda^m, smaydek lezen es az gradussa is fel megien es nem zal annet, mint hogý granu^mban tenned be, erched ha ezed vagion.

(86b.)

1575 die 1 Octobris

Mýkor az primma Inposiciot betöttem volna es az első twzböl kýwottem volna, lön karat 23, esmeg be töm felet es Vwm⁵⁹) az tekellates gradusra az twzet, de semmit Nem haznala, hane^m vgian azon graduson Marada.

Oka penýg ez lön, ký nagý ok estitkos, az ký reaia nem vigiaz, Nagý kar köuetkezők vtanna, Mint Nekem Mostan ezben az inposicioban.

Első ez, hogý Mýkor granalz, tahat gondot viselý reaia, hogý Mýkor az kellaban sok Ideýg fuwod, tahat annak elötte az Mý on benne vagion, Mind el Megien.

Masik Mýkor az Mixturat beleie veted, tahat akoris chak adig, Meeg harom paternostert el Mondaz, adig allion az twzben, oztan Mingiarast el kezgied Isten akarattiabol az granalast, Igý Jo lezen, de ha Mennel kesebben⁶⁰) Jartatod, annal Inkab karosb es ha 10-zer

¹ Üres lap.

² Szin, color.

(87a.) tezed be az kemencheben, egy chalnera¹ sem hag fellieb az gradus, hanem chak vezteg al, Mert kÿ Ment belölle az Mÿxtura.

(87b.) **1576** die 6 Maÿ.

Mÿkor Irnanak ennÿ eztendöben, tudnÿ Illik 1576, hogy betöttem vala az pri^mma Inposiciot, Melÿ volt m^{ar}ca 208, p^{es}eta —, karat 17, pwnköst Napian kÿ veuök, Mene finu[m]ra Masodik twz**böl**² Melÿ volt 20 oraÿg, az első twzben lötuala gradussa karat 22 $\frac{1}{2}$,

Ezt aranzam es Mondom Jobnak lennÿ, hogÿ Masfel twzben Job hogÿ operallion es smaÿdek legien, hogÿnem Mint egyben estörö legien, mert sok Mercuriomnak esik sok vezedelme, de ved ezedben ezt, hogÿ Mint annak elötte emlekeztem vala, az kemenche zaianak zepen be rakasara gondot viselÿ, Mert ha Meg Rekezted essuspiriomot nem vehet, semmÿkeppen az gradus fellieb nem Megien, Meeg söt alab zal.

(88a.) Mint hogÿ eben az Inposicio aranyában töttem vala be m^{ar}cas 62, p^{es}etas 26 es Jartatam vgÿ Mint 20 oraÿg, Mint annak elötte Jartattuk vala ennek az töbit, es hogÿ probaiat veuök, Meg latuan az gradussat, Meeg alab zallot vala Inkab hogÿnem Mint fellieb Ment volna, Mert az zaÿat Meg foÿtottak volt, kit se ök essem en ezwtben Nem vöttwnk volt, Maga ezfele aranyat Jartottunk vala 20 oranÿg m^{ar}cas 88, p^{es}etam —, esfinu^mra Ment vala, Mÿkor Immar az p^{ro}bat esmeg betewök az kemencheben esmeg Jartatok 18 oraÿg es kiueuök, Meg latuan az gradussat, lön meg az ö gradussa vgÿ mint karat 23 $\frac{1}{2}$.

(88b.) Vas lagitas

Ved igazan özue soot, agiagot, Mezet, Hagÿmat es fa olaÿt, Tördmeg es kend be velle az vasat, fwch meg io erössen, es hogÿ Meg fwlt,³ hadmeg ömagatol hwlñÿ es Jo lagÿ lezen.

Ereztö vÿazt Jot Chinalnÿ

vegÿ 9 loth Cretat es Meg annÿ banÿazoldet, 1 Nehezek porist, $\frac{1}{2}$ nehezek borköuet, $\frac{1}{2}$ nehezek egetet Timsot es ezeket vesd egyben egy Mertekben, es Mindezek Menÿt Niomnak, Meg annÿ viazt vegÿ es az fellÿwl Megmondot allatokban elegÿehd.

(89a.) **1580** die Lucie

Was Araniazas

Wegÿ 1 loth galichköuet, 2 loth timsoth, 1 loth feier galichköuet, $\frac{1}{2}$ loth plumosumot, Tizta vizben kel vetnÿ, hogÿ porra

¹ A. m. »czollnyira«. E szó nincs meg a NySz.-ban. Z. Gy.

² Eredetileg »twzben« állott, de ki van javítva.

³ Előbb az író tévedésből »hwlt«-et írt, azután javította ki »fwlt«-re.

Tötted, Megkel solualny, hogý Týzta viz legien, vgý kel beleie vetny, es az keneső Megfogia es kend be arannyal, fonchorlottal ⁶¹⁾ es zaraz fel ⁶²⁾ Mint tudod.

Was Lagitas

Werd ozue — ¹ soot, agiagot, Mezet, hagymat fa olaýal, Törd meg es kendbe velle az vasat, fwch Jo erössen Meg, had ömaga-tol Meg hwlñy es Jo lezen. Probatu^m.

(89b.) Egy zep vyzet Chinalny vas Aranýazny

Wegý harom lot vizet, 2 lot timsot, 1 peseta vitroliomot, 1 peseta aury pigmentomot, 1 peseta grispan, Azt törd iol egyben, az vtan vegý harom peseta borköuet es 3 peseta feier soot, Törd týztan egyben, es Mikor Meg főzöd, ösdbele es oluagion Meg, hogý vyzze lezen, Annak vtanna ösd egyben, Irý velle az vason az Mit akarz, az Iras helien Mind veres lezen es Meg fogia az keneső, kend be arannyal es zarazdfel Mint Tudod es Jolezen, p^{ro}batu^m.

(90a.) Masodchor Annak vtanna esmeg Chinaly vyzet, kiuel te vasat aranyazhach, Elözör Tiztichmeg az vasat zep siman, Annak vtanna vegý 1 rezt galichköuet, 1 rez borköuet es harmad rez Timsot es 1 rez tizta vizet, hadmeg olwadny benne az Material, Annak vtanna ved az vizet es Irý velle výragot vagý azt az Mýt akarz, Az vtan tarch az zenhez, ottan rez zinö lezen,

Annak vtanna sikard meg wtet, vegý Mercuriomot, Az kit Megkel aranyazny, Az vtan vegý tabla aranyat, tedrea, tarch az zenre, Meg veressedik, oztan akkor hogý veres lezen,

De Jol ezedben vegied, hogý az arannyath Jolbe Niomiad. az zen felet esmeg Igazgasd az sikarloual, Meg aranyazhatod az zabliatis velle, Mint zinte akarod.

(90b.) Jo zep festek Mint egy somalch. ⁶³⁾ Az terpentinat főzd meg az Meg töröt lakkauaal egy kis kazetaban es Jo lezen.

Az arany[n]ak ² zep zint adny vegý 1 lot zalaniakot, 1 lo[t] galichköuet, 1 lot grispan, 2 lot saletromot, Törd egyben, Jolezen.

Achelt ewwstözný.

Wegý egy lot valazto vyzet es egy löt (így) kenesöt es egy keues ewwstöt, vesd az valazto vyzben ezeket, had egie meg, es Irý uelle valamit az Mit akarz, zarazd fel, Jolezen.

Masodchor ha vyzet akarz Chinalny, vasat aranyazny, De Elözör Týztich meg

(91a.) Az wasakat zepen, hogý fenýliek zep siman, Chinaly egy vizet, vegý galýchköuet 1 rezt, borköuet 1, 3 rezt Timsotis, 1 rezt Týzta vizet, had meg oluadny benne.

¹ Egy szó helye üresen hagyva.

² Elözör »Aranýas Mw« volt írva, melyből az utolsó 3 betüt szerző törölte és »aranyinak-ra akarta javítani, az n-et azonban elfeledte odairni.

Annak vtanna ved az vȳzet es Irȳ velle viragot vagȳ az Mit akarz, az vtan tarch az zenhez, ottan rezzinȳ lezen, Annak vtanna sikard meg ȳtet, vegȳ Mercuriomot es az kit Meg akarz aranyaznȳ, Az vtan vegȳ tabla aranyat, ted rea, tarch az zenre Meg veressedȳg, de Jol ezedben vegied, hogȳ az arannyal Jolle Niomiad az zenfelet es Meg Igazgasd az sikarloual.

Az zabliatis Meg aranyazhatod velle, Mint zinte akarod.

(91b.) Aranya[s] Mwnek valo festek.

vegȳ $\frac{1}{2}$ loth saletromot, 1 loth grispanth, 1 loth saletromot, 1 loth galichkȳuet, Tȳrd egyben vȳzel, Mikor Ereztenȳ akarz Miuet velle, hogȳ Meg eget, sengesen olch vȳzben es zep zinȳ lezen Mint akarod.

Washoz es Achelhoz valo Etetes.

vegȳ 1 loth timsot. 1 loth grispanth, 1 loth zalamiakot, Eze- ket tȳrd ȳzue es vesd $\frac{1}{2}$ loth galichkȳuet, $\frac{1}{2}$ loth Mercuriomot Az vizben ezeket es ha valamit akarz etetnȳ velle, ȳttȳgesd rea egy kalannal es Jo vȳz Etetnȳ.

(92a.) Ezwsthȳz es Achelhoz valo vȳz.

vegȳ 1 loth valazto vȳzet, 1 rez keneseȳt es 1 keues ezws- tȳt, vesd az valazto vȳzben es Jo lezen, Irȳ velle.

Aranyas Mwnek ualo festek.

Wegȳ $\frac{1}{2}$ loth galichkȳuet. $\frac{1}{2}$ loth grispanth, $\frac{1}{2}$ loth saletro- mot, $\frac{1}{2}$ nehezek zalanyakot, Tȳrd ȳzue zepen es elȳ vgȳ velle, Mint Tudod.

(92b—93a.)¹

(93b.) faciunt a 12 vsque 19 *plumbi* pesetas 3, cupri 1, a 19 usque 22 $\frac{1}{2}$, *plumbi* p^{esetas} 6, *cupri* p^{esetas} 1 $\frac{1}{2}$.²

Quando aurum est 12 graduum, ad unam marcam auri recipe 2 p^{esetas} cupri et 3 p^{esetas} saturni. Item si aurum sit 16, 17 vel 18 graduum vel 19, ad unam marc^{am} recipe 1 p^{esetas} cupri et $\frac{1}{4}$, de saturno 2 $\frac{1}{2}$ p^{esetas}. Si autem 20, 21, 22, 23 gradus, Recipe ad unam marc^{am} 1 p^{esetas} cupri vel minus, de plumbo p^{esetas} duo. Et hanc practicam dixit Janco Cibinium esse veram.

Nota cuilibet marce auri a 12 karat usque 20 adduntur tria p^{esetas} *plumbi* et 2 p^{esetas} *cupri*.³

Item a 20 karat usque ad finem adduntur uni (*ȳgy*) marcae 2 *plumbi* $\frac{3}{4}$ p^{esetas} *cupri*.³

Item a qualibet marca post inposicionem ad cemmentum debet esse florenus unus residuum.

¹ ȳres lapok.

² E kȳt sor a lap szȳlȳre van irva; a fȳmek nevei alchymiai jegyekkel pȳtolvȳk.

³ A dȳlt betȳkkel ȳrt fȳmnevek alchymiai jegyekkel.

Ad cemmentum quoddam recipe 1 lot salis armoniacis, 1 lot viride eris, 2 lot salis nitri, 1 lot vitrioly.¹

(94a.)²

(94b.)

1578.

Sapiencia Aurifabrurum.

Ha akarz Jo felereztö vyzt Chinalnyä,

Wegy 8 lot viazt, 5 lot verescretat, 2 lot banyazöldet, $\frac{1}{2}$ peseta porist, $1\frac{1}{2}$ peseta galichköuet egettet, 1 peseta borköuet, $\frac{1}{2}$ peseta reezport.

Araný festeket Jot Chinalny Wegy 2 lot salamiakot es $1\frac{1}{2}$ anný grispanit es $\frac{1}{2}$ orth⁶⁴) sale[t]romot.

Feier arany festeket

5 lot soot, 5 lot saletromot, $1\frac{1}{2}$ peseta egetet timsot, Török meg es elegychekek echetben auagy vyzben, felegetuen olchak vrinaban

(95a.) Ha akarz Jo vereszino festeket Chinalny,

1 lot veres Cretat, 2 lot soot, 1 lot kenköuet, 1 lot Borköuet, $\frac{1}{2}$ quintin Nyomo spisklochot,⁶⁵) Törd meg Jol festek török köuön, ezeket Mind egy fazekben kel tenný, vyz anne, Meny vrina, Meny vrina anný echet, es Mykoron elzarad, esmeg Merý annet, de egykis Ne legien töb az Masiknal.

(95b.)³

(96a.) Ha az kezedben esik az közweny es Meg dagad.

Wegy Rosa pogachat es zeekfwuet az az camanillat es saliat, fozzek Meg borban, Mosgiek aban, Ne vyzben, es Meg gyogwl.⁶⁶)

(96b.)

1569

Mykor Irnanak enný eztendöben, Elözör Mykor sok könyörgesert Iliw Vachy Petert kamara Ispanna töttek volna, feier varat hogý valank, tön Illien arultatast Raytam, Estue Mikor vachoraltunk volna, Jöue bezereý vram öche oda az zallasra, es Monda Nekwnk, kýualkepen ennekem, holnap kegielmedet ö felsege oda hiuattia es Meg eskwttety, Mondek kichodat. Kegyelmedet Janos vram. Ezt Meg haluan vachy Peter, Monda ennekem, zeretö Janos vram es Jo sogorom, kýne Meny az hazbol, ne Jarý kýn, hogý ne lassanak, Mert Meg eskwttettnek. Im en azt Mondom, hogý el bohattalak az zekerrel zebenben, vgý Ment el es vgý arwlt el Mind chaký vram es Mind öfelsegenek es Mind bekés vramnak.

(97a.) Touaba vgý zertzette az artikulosokat, kýt zememmel Jol latek hogý be ada, azoknak az artikulosoknak chak harmad rezeis Nem Jut ezemben.

¹ Előbb tévedésből »viridy« állott, melyeta szerző »vitrioly«-ra javított ki.

² Üres lap.

³ Üres lap.

1 ez. hogý semmit az cement Mestersegeben, ký volna, semmit ne Mýueliek hire nelkwł, hogý az en tudományomat el lophassa,

2 ez, hogý az strehellesben valamit Mond, Megfogagiam, ký enneke^m hwtöm ellen vagion,

3 ez, hogý Mýhelt az cemmentelest eluegezem, tahat ablakot aýtót bezegezzek es az kolchat öneký agiam es az aranrolis zamot agiak,

4 ez, hogý az tegeleket Megne meriem törný ő hýre nelkwł,

5, Valamý az cementnek bölchesege, ký Jelenchem Neký,

(97b). 6 Ez, hogý az Mý aranyat be adnak az vrain, es kezemben agia, arra en registromot es Irast vtanna Ne tarchak, hamem (*így*) Chak neký hagiam, hogý Inkab lophasson, de ennekem¹ Illik arra gondot viselnem, hogý Mit ad ennekem es Mit adok önekie, Nem chak öneký, hanem az cusornak,⁶⁷) es ot az Mý az cusioban lezenis hazon, meg akarom tudnom,

7, valany² sopraдек төres, ký kiralýe volna, azt Mind Maganak tulaýdonýtanaia.

Es annak felette azt Mongia es azal tugiabe zamat, hogý ő zolgaia vagiok, en penyg býzoný Nem öue wagiok, hane^m kiraýe, Mint te.

(98a.)

1570

Mikor Irnanak enný eztendöben előzőr Mikor kakas andrast kamora Ispanne (*így*)⁶⁸) teuek, foga hozzaia amaz olaszt, kit Masneuel budaý tamasnak Mondatik, ezokaert, hogý engemet Meg chalianak

(98b – 99a.)³

(99b.) Recepta Contra frigum doloris.

Vegý apiomot partem 1, Petrisoliomot partem 1, kaprot partem 1, Lewestökömöt⁶⁹) partem 1, Törd özwe Jol, es annakutanna ös erös echetet Reaia es fachardmeg, oztan Annak az viszeuel hinchek meg az gýermek Ruhaiat esfekessek beleie, es Meg gýogýul, Probatu^m est.

Contra podagram Recipe oleom petrolý et vnge cum oleo et valebit.

Aliud Idem Recipe vinum sublimatum et⁴

(100a.) Zwfogastol⁷⁰) es Nylallastol Job orwossag ennel soha nem lehet, Mint ez,:

wegý kasat egý rezth, wegý korpat 1 rezth, wegý len Magot 1 rezth, wegý soot egý rezth Egyenlö Mertekkel es Meleg

¹ Olv. »ennekem.«

² Olv. »valamý.«

³ Üres lapok.

⁴ A mondat itt megszakad.

echettel habariak meg özuesegel, hogý kenhessek Ruhara, es kössek zyüere auagy oldalara, es meg gyögýul egy oraýg auagy kettöyg etc.

(100b.)

1574

Juliusnak 22 Napián Jöttek vala zebeñ Melle az halal elöt koloswarrol Pullaher Istwan felesegestöl, zöch Marton esmeg felesegestöl es hercheg Antal leanyaua, de az zebeñý vrain benem bochatak az varasban

Die 19 Julý.¹

Felesegem giermekem penýg lopwa Jöttekbe, Mert ha tuttak volna, talam öketis benem bochattak volna, hamég montak volna, hogý koloswarrol Jöttek legien,

Annak vtanna Penýg anyámk ... ais² Nem bochatak be kere-semre semmýkeppen

(101a.) Anno Domini 1580 eztendöbe lattunk chodakat az egegben keetcher Muzkoua orzaga felöl.

Masod eztendöben 1581 lattunk esmeg keetcher, echer lattunk, Masodchor lattuk Septembernek 22 Napián esmeg vgian ot az helien, az hol annakelőtte lattuk vala 1580 eztendöben

Esmeg lattunk Nap Niugat fele veres villamasokat⁷¹) die 26 January 1582.

(101b.)

1586

Hasfaiastol valo oruossag, vegý lenmag pogachat, törd me[g] Jol es Meleg Teyet os reaia, habard meg es kend egy Ruhara, es kössek Jo melegen, Mint el[t]wrheted, az hasadra lepegienek,⁷²) Jolbe tarch Melegen Magadat, Hamar Meg gyögwiz. Probatum per Me Joanne^m.³

JEGYZETEK CZEMENTES JÁNOS KÖNYVÉHEZ.

ZOLNAI GYULÁTÓL.

Kolozsvári Czementes Jánosnak fent közlött kézírata nemcsak a természettudóst és műveltségtörténétirót, hanem a nyelvészt is érdekelheti. Bár keletkezése kora (a XVI. századnak jobbára második fele) nem oly régi idő, hogy az emlékből nevezetesebb nyelvi régiségeket várhatnánk, a kéziratot mégis a nyelv-

¹ A lapszélre írva.

² Valószínűleg »anyankatis«. (A k betű a lap belső szélén.)

³ A kézirat itt végződik. A lap többi részét a titkos abécze második változata foglalja el, mint arról a bevezetésben szóltam. Ez alatt XVIII. századi kézzel írt megjegyzés: *Bis hier sein blatler ... und geschriebener 104.* A 102a—121b. lapok üresek.

vész előtt is igen becsessé teszi főkép szókincse: az ötvösségre vonatkozó műszavak és kifejezések. Jegyzeteink, a nem nyelvész olvasó érdekében, csupán a ritkább s a mai nyelvtől jobban eltérő szók, alakok és kifejezések megvilágítására szolgálnak.

1. (280. l.) *Börtös mű*, l. Nyelvtört. Szótár *börtü* alatt és Ballagi Aladár jeles Glossariumát Kecskeméti W. Péter Ötvöskönyvéhez (Archaeol. Értesítő, új foly. III. k.). Minthogy kódexünk Kecskeméti Ötvöskönyvével tartalmilag rokon, a következőkben a műkifejezésekre csak akkor teszünk nyelvi észrevételt, ha azok a Ballagi Glossariumában közöltektől némileg eltérnek. Egyebekben oda utasítjuk a kódex olvasóját. (NySz. = Nyelvtörténeti Szótár.)

2. (U. ott.) *Rakás-mű*. V. ö. *rakás*: vermiculatio, fournir NySz.; és *rakni* Ball. Gloss.

3. (U. ott.) *Köz só* a. m. közönséges só. V. ö. »Ez *köz* szó a zsidó nyelv(v)be« stb. NySz. *köz* 6. alatt.

4. (281. l.) *Eleven szén*, v. ö. NySz. és Ball. Gloss. *szén* alatt.

5. (U. ott.) *Ösd* a. m. öntsd. A régi nyelvben az *önt* igének *n* nélkül való alakja általános (l. NySz.). Ebből magyarázódik az *öttevény* szó is.

6. (U. ott.) *Szomorló*, Kecskemétinél *szomolló*. V. ö. NySz.

7. (U. ott.) *Ullyan* és alább *ully*, a. m. olyan, oly. Régies alakok, v. ö. *vvl* a Halotti Beszédben (l. NySz.).

8. (U. ott.) L. Ball. Gloss. *szalamiak*-nál.

9. (U. ott.) *Lót* (v. *lot*) a. m. *lat* (l. NySz.) A nép Háromszékben (l. Szinnyei: Tájéztató) és Nagybányán (Szatmár m.) ma is így mondja.

10. (282. l.) *Töröld* a. m. dörzsöld, törd át. V. ö. NySz.

11. (U. ott.) *Egy szita által* a. m. egy szitán át. A *vmi által* szerkezet a mai *vmin át* helyett a múlt század végeig általános (l. Simonyi: Magy. határozók II. 163).

12. (283. l.) *Erősíts meg* e h. erősítsd meg. Közönséges hangkopás a régi nyelvben.

13. (U. ott.) *Enyő* a. m. *enyv*. Közönséges régi alak.

14. (U. ott.) *Megkongyellált* a. m. megfagyott, megkeményedett; a latin *congelato*-ból régies (*gy*) ejtéssel.

15. (U. ott.) *Rózsa pogácsája*. Előfordul a NySz. szerint Beythe Fives könyvében is (1595.).

16. (U. ott.) *Alombik*, a *lombik* szónak eredetibb alakja (arab

alanbik, latin *alembicum*). A NySz. nem ismeri. V. ö. Ball. Gloss. *lombik* alatt. Alább szerzőnk eredeti magyar kifejezést talált ki reá.

17. (284. l.) *Állat* itt régies »substantia, res« értelemmel.

18. (U. ott.) *Kiverettettetett* e h. *kiveretett*; a míveltető képzőnek fölös ismétlése, a mi igen közönséges a régi nyelvben. V. ö. Hunfalvy-Album 70. l.

19. (286. l.) *Ezt ez sűröt* a. m. ezt *a(z)* sűrűt. Alább is többször előfordúl ez a kifejezésmód: *ezt e Mixturat* (37b. kétszer). Megtaláljuk másutt is a régi nyelvben (l. NySz. *ez* 2. alatt).

20. (U. ott.) *Tök-üveg*, tök-üveg, a lombiknak föntebb jelzett magyarítása. Ugyanolyan szemléleten alapúl mint a *lopótök* kifejezés.

21. (U. ott.) *Hat úttal*, a. m. hat ízben, hatszor. V. ö. NySz.

22. (288. l.) *Újolan* a. m. újlag, ismét (l. NySz.)

23. (U. ott.) *Gyakor* a. m. tömött, sűrű, sűrű szövetű. V. ö. NySz.

24. (U. ott.) *Tahág* a. m. *tehát*, e szónak közönséges régibb alakja (l. NySz.)

25. (U. ott.) *Hammával* a. m. hamrával. A népnyelvben, sőt már a régiségben is közönséges assimilatio.

26. (U. ott.) *Elvegyíts* a. m. elegyíts. V. ö. NySz.

27. (289. l.) *Temérdek* a. m. vastag (l. NySz.)

28. (U. ott.) *Általszovárkozott* a. m. átszivárgott. Közönséges régi alak (l. NySz.). V. ö. *szivárvány* és *szovárvány*.

29. (U. ott.) *Meginten* a. m. *megint* (l. NySz.). Ez utóbbinak olyan bővülése, mint *úgyan*, *mostan*, *immáron* stb.

30. (U. ott.) Olv. *öttéd* azaz *öntéd*. V. ö. fönt 5. alatt az *ösd* alakjára tett észrevétellel.

31. (290. l.) *Drettál*, mértéknév, a német *drittheil*-ből, mint a közönséges *fertály* a *viertheil*-ből.

32. (U. ott.) *Ejtél*, szintén mértéknév, l. NySz.

33. (U. ott.) *Czemmentes*, *czementes*. E szót könyvünk szerzője a nevében is viseli, a. m. a latin *cementarius*, a hogy a latin szövegben nevezi is magát: *Johannes Cemmentarius*, v. i. aranyfinomítással, czeementeléssel foglalkozó. (V. ö. *czemmentelnyi* Ball. Gloss.) A NySz.-ban nincs meg, de előfordúl Segesvári Bálint króni kájában (1628) »az *czémentes* Filstich Péter«, kinek *czémentes* jelzőjén Ballagi Aladár szerint czeementelő ötvöst kell érteni (l. Arch. Ért. id. h. 549. l.).

34. (292. l.) *Egy nyomó*, a. m. egy súly? (V. ö. NySz.) Előfordúl a 18a. levelen is.

35. (292. l.) *Versenyés*: többféle értelemmel járatos, a régi nyelvben: makacs, czivakodó, gonosz. V. ö. NySz.

36. (U. o.) *Slakk*, a *salak* szónak eredetibb alakja (ném. *schlacke*).

37. (294. l.) *Kiváltképen* e h. kiváltképen, a régiségben sokszor előkerülő hangkopás (l. NySz.)

38. (U. ott.) *Ispánjá-já* azaz: ispánjává, a *-vá -vé* ragnak a mai népnyelvben és már a kódexekben is megtalálható jés mellék-alakjával (l. Simonyi: Tüzetes M. Nyelvtan 672. l.).

39. (U. ott.) *Szovok* a. m. szavok, szavuk. V. ö. NySz.

40. (U. ott.) *Elindítám* a. m. elhatározám. V. ö. NySz.

41. (295. l.) *Öröli* a. m. örüli, v. i. örül rajta. Az *örül* igének e tárgyhasználat a régi nyelvben nem szokatlan (l. NySz.),

42. (297. l.) *Stréhellés* a német *streichen*-ből; a közlő szerint itt az aranynak a próbakőhöz való dörzsölését jelenti.

43. (300. l.) *Kella*, mint az összefüggés (»betezik az kellaban awagy az tegelben«) és a 38b. levélen látható rajz mutatja, a. m. tégely. E szó, mely eddig szókincsünkben ismeretlen volt, alig egyéb mint egy »kanál« jelentésű német *keller*-nek a mása (l. Schmeller, Bayerisches Wörterbuch), a melynek dialektikus *kella* ejtését tükrözi.

44. (351. l.) *Kipárlódott* a. m. kipárolgott. V. ö. *párlík, párlódik*. NySz.

45. (U. ott.) *Rögzett* v. i. rögzött, a. m. meghatározott (l. NySz.)

46. (U. ott.) *Fenn lábbni* a. m. fönn lebegni. A *lább-ni* kihalt régi ige (l. NySz.), a mely ma csak a *lábbad, lábbadoz* (betegségből föllábad) származékokban van meg (l. Magy. Nyelvőr XXV. 237).

47. (452. l.) *Erdérség* talán csak tollhiba *Erdélység* vagy *Erdénség* helyett. Ez utóbbi alakkal az Érdey-kódexben találkozunk (l. Nyelvméleink a könyvnyomt. koráig, 248. l.). A *-ság* képző alkalmazására nézve párjai a *Szalaság, Somogyság* szavak, szintén az Érdey-kódexben.

48. (355. l.) *Megháborodtunk* a. m. összezerdültünk, összevesztünk. V. ö. NySz.

49. (U. ott.) *Betöm* a. m. betevém.

50. (E. ott.) Olv. *megfűljön* a. m. megmelegedjék.

51. (356. l.) *Szovára képest* a. m. szava szerint. A *képest* névutónak régies jelentése és szerkesztésmódja. (V. ö. Simonyi: Magy. határozók, II. 245.)

52. (U. ott.) *Smajdék*, a német *schmeidig*-ből. Kecskemétinél magyarosodott formában, de csak igei származékokban fordul elő: *somajdékít*, lágyít, *somajdékodik* és *somajdékúl* lágyul.

53. (358. l.) *Hallhatatlan* v. i. hallatlan.
54. (360. l.) *Egyszer-is-mind* a. m. egyszersmind.
55. (365. l.) *Képében* a. m. maga helyett, helyettesül. V. ö. NySz.
56. (U. ott.) *Fraska* (v. *fráska*), a NySz. »nugae, ineptiae«-vel magyarázza, de úgy tetszik, itt is mint a szótár adataiban, inkább »csalárdság, hamisság« az értelme. (V. ö. latin *fraus*?)
57. (366. l.) *Annálkül* (v. i. a nélkül), úgy látszik a. m. azonfelül, azonkívül.
58. (367. l.) *Vöm* a. m. vevém. V. ö. fönt *betöm* betevém.
59. (U. ott.) *Vüm* a. m. vivém. V. ö. Simonyi: Tüz. M. Nyelvtan 259. l.
60. (U. ott.) *Később* a. m. később.
61. (369. l.) *Foncsorlottal*; a NySz.-ban és Kecskemétinél nem fordul elő a *foncsorlani* szó.
62. (U. ott.) *Száraz' fel* a. m. szárazd fel. V. ö. fönt 12. jegyz.
63. (U. ott.) *Szomálcz* a. m. zománcz. V. ö. NySz.
64. (371. l.) *Ort*, a német *Ort* mértéknév. V. ö. NySz. és Ball. Gloss.
65. (U. ott.) *Spiszkölcz*, a német *Spiessglas*. A NySz.-ban *piskolcz* és *pisklóc*, Kecskemétinél *pisklocz*, de a Lugossy-kódexben *spiskolcz* is előfordul (l. Ball. Gloss.).
66. (U. ott.) *Meggyógül* a. m. meggyógyúl. Eredetibb alak. V. ö. Ny. Sz. és Nyelvemlékeink a könyvny. kor. 171. l.
67. (372. l.) Lat. *cursor* pénzverő; *cusio* pénzverés.
68. (U. ott.) *Ispánné* a. m. ispánná. Ha nem tollhiba, olyan illeszkedetlen alak, a minővel a mai népnyelvben több helyt találkozunk. A régi irodalomban ritka. V. ö. Simonyi: Tüz. M. Nyelvtan, 671—673. l.
69. (U. ott.) *Levestököm* = lat. *levesticum*. A NySz.-ban ez az alakja nem fordul elő (l. *levestikom* alatt). Olyan magyarosítás mint *fölöstököm* a német *frühstück*-ből (l. Melich J.: Német vendég-szók 30. l.).
70. (U. ott.) *Szüfogás* a. m. szívfogás. Pápai Páriz szerint: deliquium animi, ájulás (Bod-féle kiad.).
71. (373. l.) *Villámás* v. *villomás*, ma csak *villámlás*. V. ö. NySz.
72. (U. ott.) *Lepedjenek* jól be, a. m. takarjanak jól be, a régi *leped* igéből, a melynek származéka a mai *lepedő* (tkp. takaró). V. ö. NySz.

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL.

1896 JULIUS 1-TŐL SZEPTEMBER 30-ÁIG.

I.

A *nyomtatványok osztályának* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 1321 db, ajándék útján 126 db, vétel útján (183 frt 92 kr. értékben) 105 db, vagyis összesen 1552 db nyomtatvánnyal s ezen felül még 1183 db apró nyomtatvánnyal gyarapodott.

A könyvtár helyiségeiben ezen idő alatt 892 egyén 2021 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 222 egyén 519 kötetet használt.

Ajándékaikkal a következők járultak a könyvtár anyagának gyarapításához: Ásványi Lajos Kolozsmonostorról (2 db), Békefi Remig, Bonta József Keszthelyről, dr. C. Carles Buenos-Ayresből (2 db), dr. Fejérpataky László (20 db), Fialovszky Lajos (4 db), Flatt Károly Eledről, Hippich István Kalocsáról, Hornig Károly br. Veszprémből, Józsa Oszkár (2 db), Kéry Gyula, Kocsis István, Komáromy Lajos, Körösi József (2 db), Löw Immanuel Szegedről, Lundstedt Bernát Stockholmból (2 db), Major Gyula, dr. Melich János, Minottoi Mito Demeter Berlinből, Nemäti Kálmán, Ortway Tivadar Pozsonyból, Rombauer Rodrik St.-Louisból, Szalay Imre (28 db), Szendrei János, Szinnyei József dr. (4 db), id. Szinnyei József (4 db), Thaly Géza Komáromból (4 db), Tóth Mike Kalocsáról és Zichy Jenő gróf (1 db).

A lefolyt negyedévben a nyomtatványi osztály tisztviselői fokozott erővel és szorgalommal folytatták a Lanfranconi-gyűjtemény feldolgozását, úgy hogy ma már a gyűjtemény legnagyobb része, alig néhány kötet kivételével, nem csak czédulázva, repertorizálva van, hanem az egyes szakokba is behelyeztetett. Így készült ez idő alatt, daczára a közbeeső nyári szünetnek, 1279 munkáról czédula és így lett 2466 kötet katalogizálva. Másrésről azonban ennek tulajdonítandó az is, hogy — miután a gyűjtemény feldolgozása összes időnket igénybe vette, és emellett egyes sza-

kok olyannyira megszorodtak, hogy áthelyezésük elkerülhetlen volt, — a nyári szünet alatt rendszeren végeztetni szokott revízió az idén elmaradt.

II.

A *hirlaptár* gyarapodását a következő adatok tüntetik fel: köteles példányként beérkezett 83 hirlap 16,883 száma, a levéltári anyagból áttétetett: Hetilap (1848.) 38 száma és Negyvenkilencz (1867 Debreczen) 1 száma; a Lanfranconi-féle könyvek közül áttétetett: Hadi Történetek (1789. II.) Törvényszéki Csarnok (1865.), Jog és Jogesetek Tára (1885—88.), 6 hirlap 577 száma. Az összes gyarapodás: 91 hirlap 17,499 számban.

Lázár könyvkötőtől haza érkezett 135 kötet hirlap. Kötés alá adatott 188 kötetre való hirlap.

Átnézett 480 hirlap 18,510 száma. Reklamáló levél 139 iratott; kértünk 813 számot; beérkezett eddig 481 hirlapszám.

Czéduláztatott 60 hirlap és 162 évfolyam. Az olvasók száma 201 volt; ezek 612 hirlapkötetet használtak.

III.

A *kézirattár* a lefolyt évnegyedben 12 kézirattal gyarapodott, ebből vásároltatott 6 kézirat, a Lanfranconi-gyűjteményből áttétetett 4 kézirat, s a Nemz. Múzeum régiségára részéről áttétetett 2 kézirat. Nevezetesebb szerzeményeink voltak: Nyéki Vörös Mátyás Imádságos könyve 1625-ből, Szathmár-Némethi Sámuel hagyatékából a XVII—XVIII. századok találkozójából származó tanügyi és irodalmi levelek, Schweiger Salamonnak 1584-től való Reisebeschreibungja, Schusztér Károly soproni polgárnak Sopron város multjára vonatkozó följegyzései, Costüme-Bilder aus Ungarn und Siebenbürgen és egy Cronaca, 20. Marzio 1894. című modern kézirat, mely Kossuth Lajos halálakor megjelent részvénytárlatok, hirlapi cikkek, táviratok stb. másolatainak gyűjteménye. A kézirattárban 25 kutató 41 kéziratot használt.

Az évnegyedi gyarapodás rendszeresen földolgoztatott, s a régi szerzemény könyvből az új növedék naplóba átvitetett az 1886—87 évi gyarapodásnak restaurált anyaga. E munkák fejében 64 új czédula készült, illetőleg került felülvizsgálás, részben átírás, részben javítás alá, s a mult évnegyedről maradt 60 új czédulával együtt összesen 124 czédula osztatott be. Jelenleg a növedéknapló restaurálásának folytatása és az irodalmi levelek külön felállítandó katalogusához kellő előmunkálatok vannak folyamatban.

IV.

A *levéltár* ajándék útján (Inkey Jánostól, Melich Jánostól, Schönherr Gyulától, Spúr Jánostól, Szalay Imrétől) 25, vétel útján (488 frt 50 kr. értékben) 426, örök letétemény útján 2811 db irattal és nyomtatvánnyal, összesen 3262 darabbal gyarapodott.

A levéltár törzsanyagát képező darabok a levéltár egyes csoportjai között a következőkép oszlanak meg: középkori iratok 22 db, újabbkori okiratok 77 db, levelek 258 db, czéhíratok 1 db, czimerlevelek 2 db, az 1848/49-iki szabadságharcra és szereplőire vonatkozó iratok és nyomtatványok 91 db.

Családi letéteményeink sora a Széchy-szigeti Thaly család és a Zombat család levéltáraival gyarapodott. Az előbbi, mely Thaly Kálmán országgyűlési képviselő, Thaly Géza kir. táblai bíró és Thaly Béla földbirtokos örök letéteményeként f. évi július hó 16. napján Komáromban vétetett át a Magyar Nemz. Múzeum részére, 15 db árpádkori, 146 db XIV. századi, 130 db XV. századi, 30 db mohácsi vész előtti XVI. századi, összesen, 351 db eredeti középkori oklevéllel, 14 db másolattal és 1595 db újabbkori irattal, tehát összesen 1960 darabbal számra és tartalomra egyaránt jelentékenyebb levéltáraink közé sorozható. A Zombat családnak Zombat Pál által letéteményezett levéltára 1 db középkori oklevél másolatát, 25 db XVI-ik, 115 db XVII., 555 db XVIII. és 6 db XIX. századi iratot, 12 db genealogiai táblát és 9 db levéltári lajstromot, összesen 723 darabot foglal magában. Egy régebbi letétemény, a Dobos család levéltárának kiegészítésére szolgál Dobos Kálmán m. kir. honvéd alezredesnek 129 darab XVIII — XIX. századi iratból álló küldeménye.

Középkori irataink csoportjának gyarapodásából említésre méltó Jakab és Kozma soproni curialis comesek XIII. századi évnélküli kiadványa, mely a levéltárnak legkisebb méretű oklevele.

A czimeres levelek újabb gyarapodása a következő volt: 1. 1678 október 18. Gyula-Fejérvár. Szakmány István czimeres levele Apafi Mihálytól. 2. 1686 május 12. Bécsujhely. Tóth Balázs czimeres levele I. Lipóttól.

A lefolyt évnegyedben 9 kutató 749 iratot és 7 nyomtatványt használt. Külső használatra kikölcsönöztetett 4 térítvényre 214 irat.

A levéltár összes újabb szerzeményeinek és a régebbi, 15 év előtti hátralék mintegy 200 darabra menő részletének feldolgozásán és beosztásán kívül földolgoztatott, felállított és évszám szerinti lajstrommal ellátott a Zombat család levéltára s az újabb szaporulat beosztásával újból felállított a Dobos család levéltára. Feldolgoztattak továbbá az 1848/49-es iratok csoportjának összes régebbi, hátralékban maradt szerzeményei, úgy hogy e csoport felállítása már legközelebb meg fog történni.

Végül folyamatban van a báró Balassa és a Thaly családok levéltárainak rendezése.

SZAKIRODALOM.

A magyar irodalom története. *Képes díszmunka két kötetben. Szerkesztette Beöthy Zsolt. Kiadja az Athenaeum irod. és nyomdai r. társulat. Budapest, 1896. I. k. A legrégibb idők-től Bessenyei felléptéig. Nagy 8-r. 510 l.; II. k. Bessenyei felléptétől a kiegyezésig. 840 l.*

Irodalmunk történetére vonatkozólag sok és széleskörű munkásság indult meg az utóbbi negyed-század alatt. Monografiáink közül többet említhetnénk, a melyek nemcsak egy bizonyos író működését, hanem mondhatni, az egész korszak irodalmi törekvéseit tisztázzák, vagy legalább kisebb-nagyobb alapossággal fejtegetik. A mint a politikai történetírás terén is láthatjuk, először az anyagösszehordás terhes munkája foglalja el még jelesebb történetíróink némelyikét is: az irodalomtörténet mezején is majdnem hasonló jelenséggel találkozunk, noha itt az anyagkutatás és gyűjtés még csak kisebb arányokat öltött. De itt és amott általában véve a részletkérdések földerítése, monografikus mozgalom jutott előtérbe, a minek természetes oka az eddigi kutatások elégtelensége.

Ez magyarázza meg a szóban levő munka keletkezését. Nem hiszszük, hogy mai nap bárki több joggal s a sikernek több reményével foghatna az egész magyar irodalomtörténet megírásához, mint Beöthy Zsolt, s mégis ő csak a munka *szerkesztésére* vállalkozott s nem egyszersmind annak *megírására*. Negyvenegy író gyűjtött maga mellé, a kik úgy szólván kisebb monografiáikat, a melyeket vagy már régebben megírtak, vagy e célra dolgoztak ki, vállalatára számára bocsátották. »Igy egyfelől — írja Beöthy a munka előszavában — minden egyes czikk oly szakember tollából kerülván, kinek az illető tárgy sajátlagos tanulmányai körébe esik, ez a mód megbízhatóság és alaposság tekintetében is biztosítékot nyújt. Másfelől, kiváló írók közreműködése által, a munka *érdekes és becses emléke irodalomtörténet-írásunk jelen állásának.*»

Nem e helyre tartozik annak a kérdésnek vitatása: vajjon szükséges volt-e csakugyan ennyi író foglalkoztatni s ha kevesebb író nagyobb szakaszokat ölel vala fel. mit nyert volna a munka és felfogás egysége; de annyit kétségtelennek kell mondanunk, hogy az így szerkesztett munka aránytalanságaiból s gyöngébb részeiből folyó hibáit az egész mű értéke és használhatósága nagyban fölül múlja. A kritika számos megjegyzést tehet egyes lapjaira, de az elfogulatlan bírálónak el kell ismernie, hogy ez az egyetlen teljes munka napjainkig, a melyben az eddigi kutatások számottevő része fel van dolgozva, s a melyben a magyar szellemnek az irodalom körébe vágó története a nagy közönségnek is élvezhető alakban van összeállítva.

Ez utóbbi szempont a mennyire kedvező a könyv irodalomtörténeti értékének, majdnem oly kedvezőtlen tisztán bibliografiai becsének. Ez állítás némi bizonyításra szorul, noha elég világos.

A vállalat célja »irodalmunk ismeretének, szeretetének, ápolásának terjedésére és erősödésére« hatni, »még pedig történeti alapon való erősödésére, a melyen állunk, s a mely haladásunkat is biztosítja.« Ez okból az előre megállapított terv a nemzeti szellem fejlődésének ezredéves folyamatát kívánta a mívelt közönség elé állítani. nem annyira egyes művek külön fontosságának feltüntetésével, mint inkább az egymást követő írók működésének az egyetemes nemzeti életre tett szembetűnő hatásával. Ha a célját elérte, vagy csak közel jutott is hozzá, szívesen elengedjük a bibliografia szempontjából támasztható követelmények nagy részét. Hiszen az csak természetes, hogy senki sem fogja kevésbé fontos munkák teljes címét, megjelenése évét, nyomtatója nevét s kiállítása tulajdonságait *ebben* a könyvben keresni akkor, a midőn az 1711-ig terjedő irodalom bibliografiai jegyzéke amúgy is közkezen forog, az újabb irodalomnak pedig a milyen olyan összeállítása Petrik három kötetében szintén feltalálható, s midőn a Szinnyei József nagy becsű munkája is reményt ad a befejezésre s immár négy kötete addig is rendelkezésünk alatt van. A külföldi irodalom történetéről szóló jelesebb munkákban is hiába keressük a teljes címeket, s mind azt, a mit bibliografiai szempontból tudnunk érdemes.

E ponton áll ellentétben a nagy közönség kíváncsi a szakemberével. S igazában véve emennek a számára *egészen külön, bibliografiailag megírott, illetőleg összeállított irodalomtörténet is épen oly szükséges, mint a tisztán a szellemi fejlődés egyöntetű folyamatát a maga egészében visszatükröző munka.* A szóban levő mű inkább a nagy közönséget s a tanulni vágyó ifjúságot tartván szem előtt, világos, hogy a bibliografiai követelményeket mind ki sem akarta elégíteni. Ezt a világért sem megrovásul hozzuk fel (hisz a magunk homlokára is hamut kellene

hintenünk), csak annak a határnak a kijelölésére nézve, mit és mennyit kívánhatunk meg, e díszmunkától joggal a bibliografia területének oly mérvű tiszteletben tartására, mely a művészibb értelemben vett irodalomtörténetírás formáját nem veszélyezteti, s a mely nélkül nem is képzelhető. Más szóval mennyit vesz föl az irodalomtörténet a bibliografiából?

Minden irodalomtörténet szükségképen a bibliografiából fejlődik; egy darabig amazé az elsőség, majd az irodalomtörténetírás egy rangon van társával, mint nálunk Toldynál, a német irodalomban Kurznál, stb. de aztán a bibliografia az irodalomtörténet mellett nagyon kicsire zsugorodik össze s kénytelen a kakukfi módjára más fészek után nézni. Pedig ez nem egészen jól van így. Nem tudjuk, vajjon többet elidegenít-e magától a művelt közönségből a szóban levő munka, ha egy kissé több figyelemben részesíti a bibliografiai követelményeket s nem több hiányt mutat-e jelen formájában a szakember előtt? Sőt még a művelt olvasó közönség nagyobb része is szívesebben vette volna, ha oly forrásmunkákat, a melyek az írott költészet kora előtti magyar irodalmat fenntartották, s a melyekről nem is egy, de több helyen is hosszasabban van szó, czím szerint is idézte volna az író s megmondotta volna, hogy ő ezt meg ezt a kiadást használta. Nem hinnők, hogy ez haszontalan fáradság lett volna.

Csak néhány példát hozunk fel erre nézve. Erdélyi Pál »A pogánykori költészet emlékei« című szakaszban Anonymus, Kézai és a képes krónika anyagát veszi vizsgálat alá, Kézainak és Márknak néhány fejezetére hivatkozik is, de azt egy szóval sem említi, hogy milyen kiadást használt, s ha az olvasónak kedve kerekednék e krónikásokat végig olvasni, hogy találhatná meg őket legkönnyebben. Jól tudjuk, hogy az olvasók egy része nem szorul ilyen útmutatásra, hisz előtte eléggé ismeretesek e művek, de bizonyára sok olvasó megköszönte volna, ha ez iránt is felvilágosítást nyer. Ugyanezt mondhatni a Sebestyén Gyula első cikkére vonatkozólag is. Nem lett volna fölösleges az okleveleket, a melyeknek adatait felhasználja, világosan megmondani, vajjon kiadott gyűjteményben jelentek-e meg s melyikben, vagy pedig csak kéziratban vannak meg eddigelé. Simonyi a »Legrégibb nyelvemlékeink« című szakaszában hasonlóképen számos Árpád-kori határleíró oklevél adatát értékesíti, de azzal mindenütt adós marad, hogy az olvasónak meg is mondja, hol találhatja fel ez okleveleket. A kódexek nyelvéről és sajátságairól egy másik cikkben szépen beszámol, példákat, illetve idézeteket is hoz fel, de a kódexek kiadásait sehol sem említi, noha bizonyosan e nyelvemlékek majd mind kezénél voltak.

Azt véljük, hogy ez a kíváncsi kielégítése alig zavarta volna az olvasót, de bizonyára sok ismeretvágyó ifjúnak kedvet

adott volna talán a további kutatásra. Horváth Cyrill szintén elfeledi fölemlíteni, hol találja a középkori költészet egyházi és világi maradványait összegyűjtve az olvasó, noha egy helyen idézi a Régi M. Könyvtár I. kötetét. Még inkább szerettük volna, ha Marczali megnevezi vala a krónikák különféle kiadásait, a melyekről méltán oly önérzetesen szól.

A későbbi kor irodalma már bibliografiai tekintetben is világosabb, pontosabb. Igaz, a munkáknak lehetőleg rövid czíme van a szövegben adva, rendszeren a megjelenés esztendejével együtt; de ha hozzáveszszük, hogy a nevezetesebb művek címlapja hasonlóban is közölve van, teljesen kárpótlást nyerünk a megrövidített czimekért. Itt általánosságban bajos megmondani, a munkának mely részei pontosabbak bibliografailag. Például Négyesy László a Geleji Katona István egy pár művét a megjelenés éve nélkül említi, de már a Káldy bibliáját szó szerint idézi. Ellenben Bánóczi Józsefnek fölösleges volt a »Magyar Encyclopaedia« hosszú címét idéznie, midőn a munka címlapja hasonlóban úgy is közölve van. Széchy Károly »A megújulás« című szakaszban a mult század végén megindult hirlapokat és folyóiratokat felhozván, sem a vállalat kezdetét, sem annak megszűntét nem jegyzi meg, a mi már sem sok teret el nem foglalt, sem sok fáradságba nem került volna. A francziásokról szóló cikkében is adós maradt a művek megjelenési idejének fölemlítésével; de már az utána következő cikkekben Négyesy és Endrődi részletes és teljes címeket adnak s igen helyesen mindenütt megmondják a művek kiadása évét is, sőt itt-ott érdekes bibliografiai jegyzetet is tesznek.

Azonban nem folytatjuk tovább ez egyszerű lajstromozást. A hátralevő részben elég pontos följegyzések vannak az egyes művek különböző kiadásairól, úgy hogy e tekintetben még bibliografailag is nyereségnek mondható a könyv irodalmunkra nézve. S igen jó példa arra, hogy az irodalomtörténet mennyire nem lehet el a bibliografiának oly nemű használata nélkül, a mely a kétféle tudomány érintkező pontjait tiszteletben tartja.

Másfelül azonban, s itt már egyenesen a szerkesztők munkájának méltatására térünk, a könyv kiállítása, ha a számtalan szemléltető hasonmást, arczképet, az írók életére jellemző tárgyak rajzait vesszszük tekintetbe, valóban meglep gazdagságával, pazar pompájával. E tekintetben a legnagyobb elismerés illeti meg a szerkesztőket, a kik fáradságos munkával felkutatták a legjellemzőbb képeket, s a kiadót, a ki anyagi áldozatot nem kimélve, művészi izléssel készíttette meg azokat a munka számára. Elég egy tekintetet vetni a második kötet végén levő képek jegyzékére, hogy világos legyen előttünk a szerkesztők és kiadó érdeme. El lehet mondani, hogy nincs a könyvben fölemlítve egyetlen nevezetes munka, a melynek vagy címlapját, vagy írójának arczképét,

vagy épen a munka kéziratát sikerült másolatban ne láthatnók. A Korvin-kódexeknek legszebb lapjait kapjuk így, sőt jellemző kötésének hasonmását is.

De nemcsak az írók életére és műveire vonatkozó képekkel díszeskedik a szóban levő munka. A magyar szellem és művészet általános történetéből is sokat felölel, kivált a középkorból, a mi a közművelődés tekintetében csak érdekes. Ilyenek például: Buda a XV. században (Schedel krónikája után), Magyarország czimere Mátyás korában, a középkori könyvtár, a trauí dóm kapuzata, a kassai dóm, a nagyszombati egyetem, stb. Természetesen itt még számos jellemző képet lehetett volna közbevegyíteni, de igazolatlan követelményekkel előállani kinek jutna eszébe akkor, midőn a szerkesztők a legjavát válogatták ki a szemléltető képeknek.

Ha az ismertetés elején azt mondtuk, hogy a bibliografia követelményei a művészibb értelemben vett irodalomtörténet-írással sokszor ellentétben vannak: most ez állítást oda kell módosítani, hogy a bibliografiának csak *száraz követelményeivel* vannak ellentétben, s ha az irodalomtörténet — mint-e munkában látjuk — épen a művelt közönség érdeklődését akarja kielégíteni, újra vissza kell térnie az eredeti forráshoz. Ám e részben igazi képző s tanító erejű tudomány az irodalomtörténet és társa a bibliografia is. Még pedig kettős formában.

Ha a művelt magyar közönség, mint hiszszük, az irodalom szeretetének ápolására ehhez a könyvhöz nyúl, mint gazdagon csörgedező forráshoz: még inkább haszonnal olvashatja az érettebb tanuló ifjuság. S az illusztrációk bece e tekintetben még nagyobb. Vidéki tanáraink e segédeszközzel úgy szólván mind azt pótolhatják, a mit csak a fővárosi intézetek tanárai tehettek eddig a vezetésükre bízott ifjúsággal. Hogy a munka régen érzett hiányt pótoltt épen e szempontból: senki sem vonhatja kétségbe, s hogy e hiányt talán első sorban illusztrációival pótolta, alig szorul bizonyításra. Ebben van bibliografiai fontossága. *Dr. Váczy János.*

Régi Magyar Könyvtár. III. kötet. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézi-könyve. Írták Szabó Károly és Helibrant Árpád. Kiadja a M. Tud. Akadémia. I. rész, 2547 szám. (1480–1670.) Budapest, 1896. Nagy 8-rét, VIII+ 800 lap.

A mindennapi olvasmányainak élő nagy közönség rendszerint tudomást is alig vesz róla, ha az irodalom terén egy nem évtizedek, de évszázadok tudományos munkásságára kiható bibliografiai kézikönyv kerül ki a sajtó alul. A szerző közönségesen zajtalanul, úgy szólván titokban dolgozik és még a sajtó részéről sem igen részesül a megérdemlett figyelemben, s örüljön ha annyi anyagi támogatást biztosítanak neki, hogy ne kelljen saját magán vagyonát kockázra tenni ellenállhatlan szenvedélye kielégítésére.

A Szabó Károly néhai kolozsvári egyetemi professzor munkásságára czélozunk, a ki 1879-ben nyomatta ki a Régi Magyar Könyvtár czimű vállalata I kötetét, két évtized álmatlan éjszakáinak munkásságát, mi által nemcsak háttérbe szorította a jó Sándor István »Könyves házát«, a mely közel nyolcz évtizeden keresztül imponált a magyar bibliografusoknak, hanem egyszerre a modern könyvészet terére lépett, a mely biztosabb, tudományosabb alapon fejleszti a szakirodalmat.

A Magyar Tud. Akadémiáé az érdem, hogy a Szabó Károly munkásságának rendkívüli horderejét felismerte s az íróat arra buzdította, hogy ne csak az 1531—1711 évi időközben magyar nyelven megjelent nyomtatványok czímmását gyűjtse össze, hanem figyelmét azokra is terjeszse ki, a melyek magyar földön ugyan, de nem édes hazai nyelvünkön láttak sajtó útján napvilágot.

Be volt fejezve ez is. Az akadémia tovább ment s látta, hogy a tudományos irodalom érdekében elodázhatatlan kötelezettséget vállalt: minden ember tudta, vagy legalább képzelte, hogy magyar író könyve hányszor jelent meg a haza határain kívül, de hogy azt számba is vettük volna, arra nem igen gondolt senki. Csak *Temesvári Pelbárt*, *Thuróczy*, *Janus Pannonius*, *Werbőczy*, *Sylvester*, *Dévai Bíró Mátyás* stb. munkáit említsük, a melyek pedig itthon is közkezen forogtak, úgy hogy magában a XV. században tizennyolcz előkelő város könyvsajtója nyomtatta ki nem csupán a magyar, de az összes európai olvasó közönség számára a magyarországi írók tudományos műveit. Arról, hogy a magyar tudósok és írók a következő évszázadok alatt is ilyen, vagy még fokozottabb dimenzióban vették légyen igénybe a külföld sajtóit, nálunk ez ideig alig volt fogalma valakinek. Mennyit bővült ez uttal látó-körünk, tekintve akár a költészetet, akár a hittudományt, történelmet, földleírást stb. azt fejtegetnünk alig szükséges.

Szabó újabb másfélezer czímmást gyűjtött össze, mikor a halál kiragadta a tollat kezéből; papirjai ott heverték feldogozatlanul, midőn a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottsága *Hellebrant* Árpádra gondoit, a kinek éppen az akadémia birtokában levő ősnymtatványokról szóló jegyzéke kevéssel az előtt jelent meg a nagy közönség, jobban mondva a tudós világ legnagyobb meglegedésére.

Szabó és Hellebrant együtt Európa 130 városának könyvtáraiból mintegy 5000 olyan nyomtatvány czímmását gyűjtötték, melyek a már közzé tett mű első két kötetében egyáltalában nem foglaltatnak. Szabó Károly egymaga húsz esztendőn keresztül foglalkozott azok összegyűjtésével, rendezésével. Az 1480—1670. évi időszakra terjedő 1—2547. tétel alatt felsorolt czímmások közül a XV. századra 88 esik (ebből Szabó Károly gyűjtése 38 db.), a XVI. századra 832 (ebből Szabó gyűjtése 376 db.) és a XVII. szá-

zadra 1627 (ebből Szabó gyűjtése 1026. db.), összesen és együtt 2547 db. a miből Hellebrant 1197 dbot, Szabó 1440 dbot gyűjtött.

A készletnek tehát több mint fele jelenik meg ezuttal, s nem tekintve azt, hogy az első időszakból 21 olyan mű foglaltatik, a melynek nyomtatási helye ismeretlen, képviselve vannak ottan Európa első rendű nyomdái, hogy egyebet ne említsünk, a XV. századból *Velencze* és *Hagenau* 10—10, *Strassburg* 8, *Bécs* 7, *Nürnberg* és *Löwen* 6—6, *Köln* 4, *Róma*, *Páris* és *Lyon* 2—2, *Augsburg*, *Deventer*, *Flórencz*, *Leyden*, *Lipcse*, *Pádua* és *Verona* 1—1 nyomtatvánnyal; a későbbi századokban azonban már *Danzig*, *Jaroslav*, *Königgrätz*, *Oppenheim* és *Wittenberg* stb. városok nyomdái is előfordulnak.

Azzal, hogy Hellebrant mindenben a Szabó Károly módszerét követte, sok van mondva; de nem minden. Hellebrant 4—5 év alatt készült el e művel, a mire közönséges számítással ugyanannyi évtized is alig lett volna elég; neki magának könyvekből, okiratokból, sokszor a legnagyobb nehézségekkel küzdve kellett dolgoznia, hogy az író hazai származását, magyar eredetét kinyomozza; voltak példák, a hol a nyomtató-műhely, a kolofon, az alak, a kiadás, az ívek jelzése, az esztendő, a kolligátumok különfélesége, a chronosticonok olyan kérdéseket támasztottak, a melyek megoldása a leggyakorlottabb bibliografusnak is sok fejtörésébe kerül.

Hellebrant mindenben a legnagyobb lelkiismeretességgel, bámulatós pontossággal, sőt utánozhatatlan pedantériával oldotta meg feladatát. Nemcsak a könyvek alakját, az ívek vagy levelek és lapok pontos számát írja le, hanem a jelzések különféleségét, változatait, a mellékletek és pótlások, sőt az üresen hagyott levelek megjelölését se mulasztotta el sehol. Az újabb kiadásokat, a nyomda betűinek különféleségét, a leírás és szedés alkalmával ejtett rövidítéseket, hibákat és sajátosságokat egyenlő gondos figyelemben részesíti; az ornamentika, a csillaggal való jelzés, betűkből alakított ábra vagy kereszt azon módon van a könyvében visszaadva, a hogy azt a műben találta, annyira pontosan, hogy czinkografiában se lehetett volna jobban visszaadni.

Szabó Károly nagy vállalatának méltó örököse igen nagy szolgálatot tett az irodalom művelőinek, a mennyiben nemcsak számtalan tudós munkáját könnyítette meg véghetetlenül, hanem rendkívül sok, ezután megoldandó és kifürkészendő kérdésnek és tételnek magvát helyezte el könyvében, a melyért a tudományos világ legnagyobb elismerésére tarthat számot.

Ajánljuk a becses és a maga nemében ritka könyvet az olvasó nagybecsű figyelmébe.

F. I.

A budapesti kir. m. tud.-egyetem bölcsészeti karának irodalmi munkássága. 1780—1895. *Ezredévi emlékkönyvül a kar megbízásából egybeírta Horváth Ignác m. n. múzeumi segédőr. Budapest, 1896. 8-r. IV + 455 l.*

Ez a vaskos kötet mint magyar művelődéstörténeti kuttó és bibliografiai segédkönyv egyaránt méltó figyelmünkre. A bölcsészeti kar pedig elkészíttetése által a kegyelet adóját is leróttá azokkal szemben, kik a magyar tudományos élet fejlődésének kezdetén szerényebb arányú működést fejtven ki, emléküket csupán e lapok őrzik. A feledésbe ment nevek egész sorára bukkanunk e kötet lapozgatása közben s figyelmesebben megtekintve egyik-másik irodalmi tevékenységének adatait, nem egyszer akadunk oly rokonszenves munkásság nyomaira, melyeket szem elől téveszteni nem csak a kegyelet ellen való vétség volna. Egy szóval azok, a kik tudományos téren működnek, kétszeresen örülhetnek e munka megjelenésének; egyrészt elődjeik emlékének szerény de komoly jellegű megörökítéseért, másrészt pedig az egyes tudományos kérdések hazai művelésének történetéhez bő adalékokat szolgáltatató munka tudományos előnyeiért.

Az egyetem bölcsészeti kara természetesen nem foglalja magában teljesen a magyar tudományos tevékenységet, sőt a szorosán körébe vágó tudományágak terén is a testületen kívül álló egyének nagy arányú működést fejtettek ki. Csakhogy a hazai tudományos élet minden mozgalmában részt kellett venni azoknak, kik az egyes tudományos ágaknak mintegy hivatalos képviselői. S valóban alig találunk kérdést, melyre némi vonatkozást ne tüntetne föl a bölcsészeti kar tagjainak irodalmi működése. Ezek a vonatkozások sokszor bizony a maradiság és szellemi tehetetlenség bizonyosságai, de mint ilyenek is értékesek a művelődéstörténeti vizsgálódó számára, a ki pl. felső tudományos oktatásunk színvonalát akarja megítélni. A bölcsészeti kar mintegy ki hívja ezt az ítéletet, midőn őszinte nyílt vallomást tesz sáfarkodásáról. Előkelő nagy társaság vonul el szemeink előtt s ha egy-egy illetéktelen alak jelenléte bántó is egy kissé, a tehetségnek és a szorgalomnak grandiózus képviselői valóban lélekemelő hatást gyakorolnak, a mint a könyvben — pedig csak egyszerű czímek csoportosítása által — munkásságuk egész körét áttekintjük. A magyar szellem dicsőségét hirdeti ékesen szólóan ez a könyv is, mely azonban minket e helyen első sorban a bibliografia szempontjából érdekel.

Horváth Ignác ez alkalommal is bebizonyította, hogy a leglelkismeretesebb és legszakavatottabb bibliografusaink közé tartozik. A ki ilyesmivel foglalkozott, tudja jól, hogy oly hatalmas anyagnak már csak összegyűjtése is mily sok vesződséggel jár. Kétszázhetvenöt tanár irodalmi működését tünteti föl a Horváth

Ignác könyve. Egy részüknek neve is feledésbe ment, munkáiknak jegyzékét pedig csak hosszas kutatások által lehetett összeállítani; viszont vannak olyanok is, kiknek szétágazó, nagy kiterjedésű munkássága ugyancsak próbára teszi a bibliografus éberségét és türelmét. Horváth Ignácban megvolt mindkettő. Fölsorolja mindenekelőtt az egyes tanárok önállóan megjelent munkáit, azután pontos jegyzékben az időszaki sajtóban megjelenteket. Kiterjeszkedik azokra is, melyek kéziratban maradtak vagy pedig a sajtóra várnak. Szóval valóságos pontos repertóriumot nyújt, melynek a művelődéstörténet-írók, a szaktudósok s pedagógusok igen gyakran fogják hasznát venni. Használatot nagyban megkönnyíti könnyen áttekinthetősége. Három korszakba van osztva az egész anyag: I. 1780—1849, II. 1850—1867, III. 1868—1895. S minden korszakban a tanárok nevei vastagnyomással betűrendben következnek egymás után, úgy hogy a kívánt adatok megtalálása a legkényelmesebben történhetik meg. Egy általános névmutató zárja be a munkát, mely a bölcsészeti karnak méltó emlékkönyve, a magyar művelődés és tudományosság történetének hasznos segédeszköze, a bibliografiai irodalomnak pedig újabb gazdagodása.

E—r.

A freisingeni nyelvemlékek. (*Frisinské památky jich vznik a význam v slovanském písemnictví. Podává Dr. Václav Vondrák, s devíti tabulkami. V. Praze 1896.*) 4-r. 82 l.

A cseh akadémia igen nagy szolgálatot tett a szlavisztikának azzal, hogy a freisingeni nyelvemlékeket kiadta. Méltó folytatása ez annak a vállalatnak, a melyben első gyanánt, ugyancsak Vondrák Wenczel bécsi cs. és kir. udvari könyvtartiszttól a 'Glagolita Clozův' jelent meg. Vondrák Wenczel alapos ismerője mind az ószlovén nyelvnek, mind pedig az ószlovén irodalomnak. Ennek az előttünk fekvő munkának is minden egyes során meglátszik az a körültekintő, mély ismeret, a mely Vondrák értekezéseit jellemzi.

Vondrák azzal kezdi könyvét, hogy elmondja, mikép bukkantak rá a három freisingeni nyelvemlékre. 1803-ban találták a nyelvemléket a freisingeni klastrom egy latin kódexében a a mikor az volt a rendelet, hogy az összes bajor klastromi könyvtárak átvizsgálandók. 1803-tól van a három emlék a müncheni királyi levéltárban.

Azután a szerző leírja, mi történt a kéziratok kiadására vonatkozólag, majd ismerteti Kopitar-Dobrovsky e tárgyban véghez vitt levelezését, s bírálólag ismerteti az összes nézeteket, kiadásokat, a melyek ide vonatkoznak. A 11-dik laptól aztán halljuk magát a szerzőt is; bizonyítja, hogy e nyelvemlékek, a melyek a latin egyház legrégibb szláv termékei, a görög egyház ószlovén egyházi irodalma alapján keletkeztek. Bizonyításának

eredménye az, hogy »a freisingeni nyelvemlékek az egyházi őszlovén alapon keletkeztek, s hogy egyházi őszlovén irodalom nélkül ma nem léteznének freisingeni nyelvemlékek.« Azután szól a szerző az íróról, a korról, a helyesírásról, a nyelvről, a melyben a nyelvemlékek írvák, s e tekintetben a legkörültekintőbb az összes eddigi vizsgálók közt. Az 52. laptól a három nyelvemléket szóról szóra s átírásban közli. Ezt három melléklet (přilohy) követi; az I-ben egy homiliát közöl, — állítólag Method tanítványáé, Szent Kelemené, a mely a második freisingeni nyelvemlékkel függ össze; a II. mellékletben a »Neuer literarischer Anzeiger« 1807-diki évfolyamából közli azt a helyet, a hol először volt tudatva a tudományos világgal a nyelvemlékek fölfedezése; a III-dikban Dobrovsky 1814-diki jelentését. A munkát pontos szómutató zárja be, a mely tulajdonkép a freisingeni nyelvemlékek szótára. Ezzel a szómutatóval könnyebb az emlékeket használni. A munkához mellékelve van mind a három freisingeni nyelvemlék facsimiléja, összesen kilencz lapon.

M. J.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Az **Egyetemes Philologiai Közlöny 1896. évi VIII. füzetében** Kont Ignác a francia filologiai irodalom újabb termékeit ismertetve, megemlékezik Maurice Pellissonnak Chamfort, a párisi nemzeti könyvtár egykori őre életrajzát tárgyaló munkájáról. — A IX. füzetben Vári Rezső Sanctus Gregorius Nazianzenusnak a firenzei Laurentiana-könyvtárban őrzött XI. századi kodexét, illetőleg annak szövegeltéréseit ismerteti; ugyanitt Kont Ignác fentebb említett cikksorozatának folytatásában ismerteti a párisi nemzeti könyvtár német kéziratainak katalógusát, melyet Gédéon Huet tett közé. — A X. füzetben Heinrich Gusztáv P. Bahlmann Jesuiten-Namen der nieder-rheinischen Ordensprovinz cz. munkáját ismerteti; a Bahlmann által tárgyalt anyagban több magyar vonatkozású darab is van, ezek egyike, melyet Hildesheimban, 1689 szeptember 19-én adtak elő, a Hunyadi házat dicsőíti.

A **Grafikai Szemle 1896. évi folyamának** bibliografiai vonatkozású cikkei: Az 1. számban: Major István, A könyvnyomtatás történetéből. (Befejezése a 2. számban.) — A Vegyesek rovatában: A névjegy története. A szerzői jog Olaszországban. — A 3. számban: Ács Mihály, A boldogult cenzura idejéből. — Az 5. számban: Firtinger Károly, A kolozsvári nyomdászat története. (Folytatása a 6. és 8. számokban.) — A 7. számban a Vegyesek között: Kiállítás az Akadémia könyvtárában. Elzevier-kiadások eladása. — A 8. számban a Vegyesek között: Az Elzevierek betűanyaga. — A 9. számban Faragó, Ezeréves irodalomtörténeti kiállításunk. (Folyt. a 10.

számban.) A 10. számban: *Lubik* Zoltán, A magyar nyomdászat korszakai. (Folyt. a 11. számban.) — *Corvina*, A könyvkötészet története dióhéjban. A Vegyesek között: Adalék a cenzura történetéhez hazánkban. (F. K.) — A 11. számban a Vegyesek között: A Régi Magyar könyvtár III. kötete. A legdrágább könyv. Az olasz hirlapirodalom.

Az Irodalomtörténeti Közlemények 1896. évi II. füzeté a következő tartalommal jelent meg: *Dr. Váczy* János, Az »Arkádiai pör«. — *Erdélyi* Pál, *Beóthy* László. — Adattár: Codexeink forrása. I. Sz. *Brigitta* imádságai. — *Nagy* Lajos, Budenzről. — *Dr. Illéssy* János, Két adat Kisfaludy Sándorhoz. — *Dr. Récsey* Viktor, Révay Miklós levelei Paintner Mihályhoz. (IV. közlemény). — *Czékus* László, Jászay Pál naplója. (X. közlemény). — Ismertetések, bírálatok: Magyar irodalomtörténeti értekezések az 1894/95. évi értesítőben. 1–5. (B. E.) — I., Kont La Hongrie littéraire et scientifique. (Korda Imre.) — Ad vocem (Sz. Á.) — A III. füzet tartalma: *Bayer* József, *Kazinczy* Ferencz és *Molière* fordításai. — *Ráth* György, *Bullinger* Henrik és a magyar reformáció. — *Dr. Rupp* Kornél, *Ozorai* szentírás fordításai. — *Kandra* Kabos, Az ősmagyar csillagos ég. — Adattár: *Lévay* József, *Fábián* Gábor levelei *Édes* Alberthez. — *Téglás* Gábor, Adalékok *Salamon* Ferencz családjának történetéhez. — *Demek* Győző, Részletek *Kisfaludy* Sándor magánéletéből. — *Dr. Dézsi* Lajos, Népmeséink történetéhez. — *Dr. Récsey* Viktor, Révai Miklós levelei Paintner Mihályhoz. (V. közlemény). — *Versényi* György, Arany János műfordítási töredéke. — *Czékus* László, Jászay Pál naplója. (XI. közlemény). — Codexeink forrásai. II. — *Borovszky* Samu, Egy sajtóhiba története. — Ismertetések, bírálatok: *Beóthy* Zsolt, A magyar irodalom kis tükre. (Sz.) — *Ferenczy* Zoltán, A kolozsvári nyomdászat története. (*Versényi* György.) — Hibaigazítás. — Mindkét füzet végén: Irodalomtörténeti Repertorium *Hellebrant* Árpádtól.

A Századok 1896. évi 2. füzeté megemlékezett *Ráth* Györgynek a Magyar Tud. Akadémia részére tett könyvtár-adományáról. — A 3. füzetben kezdi meg *Békefi* Remig Árpádkori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létkérdése című, 3 füzetten át folyó nagy művelődéstörténeti tanulmányát. — A 4. füzetben *Br. Mednyánszky* Dénes Galeotus Martius családjának történetét ismerteti, melyet *Martius* Károly Frigyes Fülöp irt és *Martius* Sándor adott ki. A 6. és 7. füzetekben *Sörös* P. Pongrácz Forgách Ferencz a történetíró életrajzát írva meg, hosszasan foglalkozik a püspök történeti műve keletkezésének körülményeivel. — A 8. füzetben *Illéssy* János Ádám Gerzsonnak és *Joó* Imrének a nagykorósi ev. ref. főgymnázium történetét tárgyaló művét ismerteti. — A 9. füzetben *Kropf* Lajos a *Comenius Didactica Magna*-ja

most megjelent angol fordítását ismertetve, Comenius művei kiadásainak kérdésének több apró részletét megvilágítja.

Centralblatt für Bibliothekswesen *XIII. évfolyam, 7. füzet* (1896. július.) F. W. E. Roth, Eucharius Rösslin der Ältere. — C. Haebler, Zur direkten Versendung von Handschriften. — Recensionen und Anzeigen: H. Denifle und Aem. Chatelain, Inventarium codicum manuscriptorum capituli Dertusiensis. (H. Brambach.) Paul Schwenke, Hans Weinrich und die Anfänge des Buchdrucks in Königsberg. (Wetzel.)

8—9. füzet. (1896. augusztus-szeptember.) M. Steinschneider, Zusätze und Berichtigungen zu meinem »Bibliographischen Handbuch über die Literatur für hebräische Sprachkunde«. — A. Schmidt, Die Bibel des Thomas a Kempis in der gr. Hofbibliothek zu Darmstadt. — F. Eichler, Jakob Vogel. — Recensionen und Anzeigen: Dr. Gottfried Zedler, Geschichte der Universitätsbibliothek zu Marburg von 1527—1887. (K. Boysen.) Karl Lobmeyer, Geschichte des Buchdrucks und des Buchhandels im Herzogthum Preussen. (P. Schwenke.) Otto Mühlbrecht, Die Bücherliebhaberei (Bibliophilie-Bibliomanie) am Ende des 19. Jahrhunderts. (P. C.)

10—11. füzet (1896. október-november) M. Steinschneider, Zusätze und Berichtigungen zu meinem »Bibliographischen Handbuch über die Literatur für hebräische Sprachkunde.« — Dr. K. Steiff, Zum ersten Buchdruck in Tübingen. — C. Junker, Ein internationaler Katalog der exakten Wissenschaften. — D. Buchwald, Ein unerhörter Schwindel mit Lutherautographen. — Recensionen und Anzeigen: Dr. Robert Priebsch, Deutsche Handschriften in England. Erster Band. (Ph. St.) J. Gutenäcker u. Emil Renn, Ein Beitrag zur Schul- und Litteraturgeschichte Bayerns. (Rudolf Klussmann.)

Állandó rovatok: Mittheilungen aus und über Bibliotheken. — Vermischte Notizen. — Neue Erscheinungen auf dem Gebiete des Bibliothekswesens. — Antiquarische Kataloge. — Personalnachrichten.

Institut International de Bibliographie. Bulletin. *I. évfolyam* (1895/96.) 1. füzet. Chev. Descamps, Discours de clôture de la Conférence bibliographique internationale. — Statuts de l'Institut international de Bibliographie. — H. La Fontaine et P. Otlet, Création d'un Répertoire bibliographique universel. — Applications diverses de la classification décimale.

2—3. füzet: L'Institut international de Bibliographie. (Premiers résultats.) — Création à Bruxelles d'un Office International de Bibliographie. — C. M. Gariel, Exposé des propositions volées par le Congrès de l'Association française pour l'avancement des sciences. (Bordeaux, août 1895.) Herbert Haveland Field, Fiches du Répertoire bibliographique universel. (Format, Rédaction, Mode de publication.) — Paul Otlet, Le Programme de l'Institut international de Bibliographie. (Objec-

tions et explications.) — Pierre *Dauze*, Une clef catalographique internationale. — Notes et Documents: Le plan de bibliographie statistique de l'Institut international de Statistique. Le bureau international de renseignement de l'Institut colonial international. Report of the International Catalogue committee of the Royal Society. Le Répertoire bibliographique des sciences mathématiques. Le Bureau international de Littérature chimique. Les travaux bibliographiques du service géologique de Belgique. Le Répertoire américain de Bibliographie botanique. The analytical card catalogue of current zoological literature. Règles techniques de bibliographie en physiologie adoptées par le Congrès international de Physiologie. Le Répertoire du Bibliographie agricole publié par le gouvernement des États-Unis. Rapport présenté par M. Brückner au VIe Congrès international des sciences géographiques concernant l'élaboration de Bibliographies des sciences géographiques dans tous les États. American Library Association. — Communications du Bureau de l'Institut. — Analyses et Comptes-Rendus: H. La Fontaine et P. Otlet, Bibliographia sociologica. Bibliographia Philosophica. Bibliographia Astronomica. Elisée Reclus, Projet de construction d'un globe terrestre à l'échelle du 100,000^e. Index Biblio-iconographique de l'année 1894. Victor Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes. A. J. Wauters, Bibliographie du Congo.

4 — 6. *fűzet*: L'Institut international de Bibliographie. (Les trois derniers mois.) — Marcel *Baudouin*, La Classification décimale et les Sciences médicales. — Henry E. *Armstrong*, The International Conference of the Royal Society. — Dr. Victor *Carus*, La Zoologie et la Classification décimale. — Das moderne Bibliothekswesen und die Herstellung eines allgemeinen bibliographischen Repertoriums. — Carl *Junker*, Ueber das zu wählende Format der Repertoriumszettel. — Herbert Haviland *Field*, Das geeigneteste Format der bibliographischen Zettel. — La classification décimale et les Bibliographies régionales: Mis *Daruty de Grandpré*, Bibliographie des Iles Africaines de l'Océan Indien Austral. — G. Simoens, Quelques mots à propos de l'analyse bibliographique. — P. *Otlet*, Sur la structure des nombres classificateurs. — Indexification décimale. (Règles pratiques et modèles.) — Notes, Documents et Analyses: Musée des photographies documentaires de Paris. J. Deniker, Bibliographie des travaux scientifiques. (L. R.) Index Catalogue of the Surgeon-General's Office. Revue Internationale des Archives, des Bibliothèques et des Musées. Melvil Dewey, Abridged Decimal Classification and Relativ Index. La »Bibliographie Française« de M. H. Le Soudier. (Ch. Sury.) Statistique de la Presse belge en 1895. Extension du domaine de la bibliographie. Meubles à fiches. — Informations diverses relatives à la Bib-

liographie. — Liste des articles de revues concernant l'Institut international de Bibliographie.

Revue des Bibliothèques. VI. évfolyam, 5—6. füzet. (1896. május-június.) M. Pellechet, Quelques alphabets d'imprimeurs a XVe siècle. (14 melléklettel.) — Léon Dorez, Note sure la circulaire de recherches bibliographiques employée par la Bibliothèque nationale de Florence. — Léon Dorez, Études Aldines. I. La marque typographique d'Alde Manuce. (1 melléklettel.) — Personnel des Bibliothèques. — Bibliographie: Vicomte De Grouchy, La Presse sous le premier Empire d'après un manuscrit de la Bibliothèque de l'Opéra. (Léon Dorez.) — Eugène Müntz, Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque de l'École des Beaux-Arts. (Léon Dorez.) — Hagiographi Bollandiani et Henricus Omont, Catalogus codicum hagiographicorum graecorum Bibliothecae nationalis Parisiensis. (Léon Dorez.) — Paul Bergmans, Analectes Beligiques. Notices et Documents pour servir à l'histoire littéraire et bibliographique de la Belgique. (Léon Dorez.) — Luigi Frati, I Corali della Basilica d. S. Petronio in Bologna. (Léon Dorez.)

7—9. füzet (1896. július, augusztus, szeptember.) *Leon — G. Pelissier*, Les registres Panigarola et le Gridario generale de l'Archivio di Stato de Milan pendant la domination français (1499—1513). — *Paul Lejay*, Catalogues de la bibliothèque de Perrcey (XIe siècle). — I. *Léon Dorez*, Études Aldines. I. La marque typographique d'Alde Manuce. Note additionnelle. (1 melléklettel.) II. Des origines et de la diffusion du »Songe de Poliphie». (8 melléklettel.) — Personnel des Bibliothèques. — Bibliographie, Alfred Gauchie, Congrès archéologique et historique de Towmai en 1895. (Léon Dorez.)

10. füzet (1896. október) *Joh. Bresciano*, Ad catalogum historico-criticum editionum Romanarum saeculi XV. I. — B. Audiffredo auctore. — *Léon — G. Pelissier*, Les registres Panigarola et le Gridario generale de l'Archivio di Stato de Milan pendant la domination française (1499—1513). — *Léon Dorez*, Études Aldines. III. Alde Manuce et Ange Politien. — Louis Morin, Délibération du chapitre de la cathédrale de Froyes, relative à l'impression des livres litwegiques du diocèse (1578.) — Personnel des Bibliothèques. — Bibliographie: Ch. — V. Langlois, Manuel de bibliographie historique, I. Instruments bibliographiques (V. Mortet.) Állandó rovat: Chroniques des Bibliothèques.

Melléklet az 5—9. füzetekhez: Catalogue de la collection De Camps, conservée au Département des Manuscrits de la Bibliothèque nationale par Charles de la Roncière (17—52.)

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

A Magyar Nemz. Múzeum igazgatójának kitüntetése. Ő cs. és apostoli királyi felsége Budapesten, f. évi október hó 10-én kelt legmagasabb elhatározásával *Szalay Imre* miniszteri tanácsos és a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójának az ezredéves országos kiállítás történelmi főcsoportja szervezése körül szerzett kiváló érdemei méltánylásául a Lipót-rend lovagkeresztjét díjmentesen adományozta.

Czimadományozás. Ő cs. és apostoli királyi felsége Budapesten, f. évi november hó 26-án kelt legmagasabb elhatározásával *Szülágyi Sándor*, a budapesti tudomány-egyetemi könyvtár igazgatójának, a hazai történetírás terén kifejtett kiváló működése elismeréséül a miniszteri tanácsosi czimet díjmentesen adományozta.

Az ezredéves kiállítás történelmi főcsoportjának kitüntetései közül, melyeket az e célra szervezett külön nemzetközi jury ítelt meg az azokra érdemes kiállítóknak és közreműködőknek, minket első sorban azok a kitüntetések érdekelnek, a melyek megítélésénél a bibliografia, a könyv- és levéltári munkásság terén szerzett érdemek voltak irányadók. A legelső kitüntetést, a milleniumi nagy érmet kapta meg három kiváló bibliografusunk: *Apponyi Sándor* gróf, *Ágoston József* és *Ráth György*, az első a kiállítás körül szerzett kiváló érdemei különös felemlítésével; továbbá az intézetek közül a bécsi cs. és kir. állami levéltár, a cs. és kir. műszaki és a hadi levéltárak, az udvari könyvtár, a gyulafejevári Batthyány-könyvtár, a karlsruhei nagyhercegi levéltár, Kassa város közönsége, a kolozsvári Erdélyi Múzeum, a pécsi püspöki könyvtár, a pozsonyi ág. h. ev. liceum és a sárospataki ev. ref. főiskola. Kiállítási érmet kaptak beküldött könyveikért és okleveleikért: Bécs város levéltára, a bécsi Rossi-könyvtár, a budapesti szent-ferenczrendiek, a kegyes-rendiek és a központi papnevelő-intézet könyvtárai, a csik-somlyói szt-ferenczrendiek könyvtára, az egri főegyház-megye könyvtára, *Ehrenfeld Adolf* dr. (Bécs), *Emich Gusztáv*, az eperjesi ág. h. ev. liceum könyvtára, *Erkel Sándor* és *Lajos*, *Ernst Lajos*, a gyöngyösi szt-ferenczrendiek könyvtára, a győri püspöki papnevelő int. könyvtára, a hamburgi városi könyvtár, a heiligenkreutzi ciszterci apátság könyvtára, *Hentaller Lajos*, a jenai egyetemi könyvtár, a kalocsai főszékesegyház könyvtára, *Kisfaludy A. Béla* egyetemi

tanár, a *kolozsvári ev. ref. kollégium* könyvtára, a *kolozsvári unitárius egyház és főiskola*, *Körmöczbánya sz. kir. és főbányaváros közönsége*, a *lipcsei egyetemi könyvtár*, a *mármaroszigeti ág. h. ev. líceum* könyvtára, a *nagy-enyedi Bethlen-főiskola* könyvtára, *Nagy-Szombat sz. kir. város közönsége*, a *német-ujvári szt.-ferencziek* társháza, a *Nemzeti Kaszinó*, a *nemzeti zenede*, a *nyitrai egyházmegye* könyvtára, a *parmai kir. könyvtár*, a *podolini kegyes tanítórend* társháza, a *római Vittorio-Emmanuele-könyvtár*, a *sanct-floriani ágostonrendiek* könyvtára, *Sopron sz. kir. város közönsége*, a *szegeði »Üdvöztől»* nevezett *szt.-ferencziek* könyvtára, *Szél Farkas* (Debreczen), a *szombathelyi r. k. papnevelő-intézet* könyvtára, *Thaly Kálmán*, a *varsói Zamoyszki-könyvtár* és a *weimari nagyhercegi könyvtár*. Elismerő oklevéllel lettek kitüntetve: *Bajnóczy Sándor*, *Ballagi Aladár dr.*, a *bolognai egyetemi könyvtár*, az *egri székesegyház* könyvtára, az *esztergomi főegyházmegye* könyvtára, az *esztergomi főkáptalan* levéltára, az *esztergomi hercegprímási levéltár*, *Fiume sz. kir. város* levéltára, a *flórenczi Bibliotheca Nazionale*, a *gyergyószentmiklósi örmény kath. egyház*, *Győrmege* közönsége, *Gyula-Fejérvár sz. kir. város* levéltára, *Hindy Árpád* (Kolozsvár), a *kölni történelmi levéltár*, *Kolozsmegye* közönsége, a *körmöczbányai városi múzeum*, a *mikházi szt.-ferenczrendiek* könyvtára, a *miskolci ev. ref. főgimnázium* könyvtára, *Pest-Pilis-Solt-Kiskún-megye* közönsége, a *pozsonyi káptalan*, *Pozsony vármegye* közönsége, *Trzezdziecki Konstantin gróf* (Varsó), *Ráczkeve község* levéltára, *Sárosmegye* közönsége, *Schönherr Gyula dr.*, *Szabadka sz. kir. város* levéltára, a *szatmári püspöki könyvtár*, a *szegeði Somogyi-könyvtár*, a *szentpétervári csász. könyvtár*, *Szilágyi István* (Mármaros-Sziget), *Szilágyi Sándor*, *Id. Szinnyi József*, a *Teleki nemzetség* marosvásárhelyi közös levéltára és *Varju Elemér* (Budapest). A közreműködői éremre a következő könyv- és levéltári szakférfiak tették magukat érdemessé: *Csánki Dezső dr.* orsz. levéltárnok, csoport-előadó; *Dedek Crescens Lajos k. magyar tud. egyetemi* könyvtartiszt, csoport-előadó; *Győry Árpád dr.* udvari levéltári fogalmazó (Bécs); *Károlyi Árpád dr.*, a bécsi állami levéltár aligazgatója; *Kudora Károly*, k. m. tud. egyetemi könyvtári ör, csoport-előadó; *Pauler Gyula dr.* min. tanácsos, orsz. főlevéltárnok; *Szilágyi Sándor*, a kir. m. tud. egyetemi könyvtár igazgatója és *Tagányi Károly*, orsz. levéltárnok, csoport-előadó. A kitüntetéseknek *Széchenyi Béla* gróf mint a jury elnöke, *Gaston Le Breton* és *Alexander Schnütgen* alelnökök által aláírt jegyzéke a kiállítás Közleményei f. évi november 15-iki számában jelent meg.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának tisztviselői 1803-tól 1896-ig. A milleniumi év alkalmából nem éréktelen közzétenni azon egyének névsorát, kik a Magyar Nemzeti Múzeum alapításától maig, mint kinevezett tisztviselők, a múzeumi könyvtár szolgálatában állottak. E közlés kiegészíti a könyvtár történetének

rövid vázlatát, mely e folyóirat f. évi II. füzetében jelent meg. A névsor, melynek összeállításánál a sorrend megállapításában a belépés napja szolgált irányadóul, a következő: 1. *Müller Jakab Ferdinánd*, 1803 február 6. könyvtári őr, 1812 márczius 1. igazgató, † 1823 november 22. 2. *Petrovics Ignác*, 1803 február 6. könyvtári segédőr (írnok), 1805 betegsége miatt megvált az intézettől. 3. *Gruber Károly*, 1805 könyvtári írnok, 1806 augusztus végén lemondott. 4. *Strázsay József*, 1806 november 2. könyvtári írnok, 1812 márczius 27. lemondott. 5. *Haliczky Antal*, 1808 november 25. könyvtári írnok, 1814 november 25. régiségtári őr, 1823 november 23. igazgató-helyettes, † 1837 június 27. 6. *Kutschersfeld (Kutschera) János*, 1810 április 3. könyvtári írnok, 1812 természetttári segédőr, † 1814 február 28. 7. *Horvát István*, 1812 ideigl., 1815 december 7. végleges könyvtárőr, 1837 május 12-től 1843 ápril 7-ig igazgató-helyettes, † 1846 június 6. 8. *Kovachich József Miklós*, 1816 június 27. könyvtári segédőr, 1821 szeptember 11. lemondott; mint nyug. országos levéltárnok, † 1878 november 27. 9. *Paur Iván*, 1855 szeptember 24. régiség- és könyvtári írnok, 1858 szeptember 20. lemondott; mint a Széchenyi grófi család levéltárnoka, † 1888 december 17. 10. *Barna Ferdinánd*, 1860 május 12. könyvtári segédőr, 1870 június 14. tiszt. őr, 1889 márczius 22. nyugalm., † 1895 július 21. 11. *Péterffy Kálmán*, 1865 november 19. könyvtári írnok, 1867 december 25. vallás- és közokt. miniszteri számtisztte nevezetett ki. 12. *Supala Ferencz*, 1866 márczius 15. könyvtári segédőr, † 1875 márczius 26. 13. *Maár Péter Pál*, 1868 február 29. könyvtári írnok, 1868 december 15. elmozdítottatott. 14. *Fábry Nándor*, 1869 január 9. könyvtári írnok, állása elfoglalása előtt 1869 január 26. lemondott. 15. *Décsy István*, 1869 márczius 1. könyvtári írnok, † 1871 augusztus 26. 16. *Eötvös Lajos*, 1871 szeptember 22. könyvtári segéd, † 1872 márczius 6. 17. *Tipray Tivadár*, 1871 november 20. könyvtári segéd, 1875 május 6. segédőr, † 1880 december 11. 18. *Major Lajos*, 1872 május 16. könyvtári segéd, 1882 május 18. segédőr. 19. *Fraknoi Vilmos*, 1875 ápril 2. könyvtári őr, 1879 május 23. a Magyar Tud. Akadémia főtítkárává választatván meg, lemondott; jelenleg arbei vál. püspök, apostoli protonotárius és nagyvárad kanonok. 20. *Csontos János*, 1875 május 6. könyvtári segéd, 1881 február 1. segédőr, 1893 szeptember 8. tollnoki minőségben a pestvidéki tanker. főigazgatóságához helyeztetett át. 21. *Bubics Zsigmond*, 1876 december 23. a rézmetszetek és rajzok tiszteletbeli főőre, 1879. nagyvárad kanonokká, 1887 május 30. kassai püspökké nevezetett ki. 22. *Majláth Béla*, 1879 október 1. könyvtári őr, 1893 január 26. rendelkezési állapotba helyeztetett, 1894 szeptember 22. ideigl. nyugalm. 23. *Szinnyei József* dr., 1881 február 4. könyvtári segéd, 1882 május 18. segédőr, 1886 augusztus 5. kolozsvári ny. r. egyetemi tanárrá nevezetett ki; jelenleg budapesti ny. r. egyetemi tanár.

24. *Fejérpataky László* dr., 1882 ápril 12. könyvtári segédőr (levéltárnok), 1893 június 17. ör., 1893 december 24. igazgató-őr, 1895 június 29. ny. r. egyetemi tanárrá nevezetve ki, 1895 augusztus 19. kelt legfelsőbb elhatározással megbízott az igazgató-óri teendők végzésével. 25. *Horváth Ignác*, 1882 május 27. könyvtári őr, 1886 október 11. segédőr. 26. *Markovics Sándor*, 1887 január 5. könyvtári gyakornok, 1887 szeptember 24. győri főgimn. tanárrá nevezetve ki. 27. *Váczy János* dr., 1887 november 8. könyvtári gyakornok, 1889 május 2. segédőr, 1893 július 12. budapesti főgimn. tanárrá nevezetve ki. 28. *Kereszty István*, 1888 március 7. könyvtári gyakornok, 1893 március 31. segéd, 1894 július 13. segédőr. 29. Id. *Szinnyei József*, 1888 november 9. könyvtári ör. 30. *Erdélyi Pál* dr., 1889 május 2. könyvtári gyakornok, 1893 március 31. segéd, 1894 szeptember 10. segédőr. 31. *Schönherr Gyula* dr., 1889 június 30. könyvtári gyakornok, 1893 31. segéd, 1894 március 31. segédőr (levéltárnok). 32. *Sebestyén Gyula* dr., 1893 február 10. könyvtári gyakornok, 1893 március 31. segéd. 33. *Kollányi Ferencz*, 1893 augusztus 19. könyvtári ör. 34. *Csuday Jenő* dr., 1893 augusztus 29. könyvtári segédőr, 1894 július 2. budapesti főreáliskolai tanárrá nevezetve ki. 35. *Áldásy Antal* dr., 1894 ápril 17. könyvtári segéd. 36. *Szamota István*, 1894 szeptember 10. könyvtári segéd, † 1895 november 21. 37. *Esztegar László* dr., 1896 február 20. könyvtári segéd. 38. *Melich János* dr., 1896 június 27. könyvtári segéd. 39. *Bartha József* dr., 1896 augusztus 13. könyvtári segéd.

Sch. Gy.

Válasz az akadémiai könyvtár kiállításáról irt ismertetésre.
Igen tisztelt szerkesztő ur!

A »Magyar Könyvszemle« utolsó számában foglalt, az akadémia könyvtárában a nyári hónapokban rendezett kis kiállításról szóló cikkekre a következőket kívánnám megjegyezni: A Magyar Tud. Akadémia — kiindulva azon feltevésből, hogy az országos kiállítás alkalmából az akadémia helyiségeit, s ekként könyvtárát is számosan meg fogják látogatni — április 27-iki összes ülésében elhatározta, hogy a könyvtári szünidő tartama alatt az oly tárgyak, melyek a nagy közönségre nézve is érdekel birnak, rendes körülmények között azonban zár alatt tartva, csak külön kívánságra bemutatathatók, vagy, melyek a könyv- és kéziratok helyiségeiben elszórva nehezen megtekinthetők, a nevezett időre üvegszekrényekben az olvasó teremben közszemlére ki legyenek téve. Ilyen tárgyak a magyar nyelvemlékeken kívül p. o. az Instrumentum Confoederationis in Campo Szecheniensis, gr. Széchenyi István naplói és jegyzőkönyvei, Páriz Pápai emlékkönyve és számos más tárgy. Tisztán dekoratív rendeltetésűek voltak a gr. Waldstein híres aquarell gyűjteményéből egyik kiváló művészünktől kiválasztott 13 darab Alt Rudolf mester-műveiből, néhány régi fametszet s egyéb tárgy. Komolyabb biblio-

grafiai és irodalomtörténeti czéloknak szolgáló kiállítás rendezése ezuttal tervbe véve nem volt. Kétséget nem szenved, hogy nagyon hasznos volna, ha alkalmas helyiséggel rendelkezvén nemcsak az akadémiai könyvtár, hanem hazánk egyéb nagy könyvtárai is, miként ezt másutt látjuk, bibliografiai és irodalomtörténeti szempontból csoportosított állandó kiállításokat rendeznének.

Budapesten, 1896 november hóban.

Heller Ágost

a M. Tud. Akadémia főkönyvtárnoka.

A nyomtatott katalogus-czédulákról hosszabb cikk olvasható a »Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel« októberben megjelent 252-ik számában *Junker* Károly tollából, kinek a brüsszeli kongresszuson előterjesztett idevágó indítványáról az egyetemes repertóriumról irt ismertetésünkben már megemlékeztünk. Ebben az újabb dolgozatában a nyomtatott katalogus-czédulák histórikumának előadásával akar nyomatékot kölcsönözni annak a mozgalomnak, mely újabban az ő nevével kapcsolatban minden eddiginél nagyobb arányokat kezd ölteni. Dr. Karpf Alajos, a csász. és kir. családi hitbizományi könyvtár vezetője, már a 70-es években gondosan összegyűjtötte a könyveknek kötés alkalmával félredobott czímlapjait, hogy azokból katalogus-czédulákat csinálhasson. Ő különben egyike volt az elsőeknek, kik a nemzetközi bibliografiai szövetkezés eszméjével foglalkoztak. További lépés Burchard Gusztáv 1880-iki indítványa, mely az foglalja magában, hogy minden újonnan megjelenő könyv mellé egy katalogus-czédula csatoltassék, a könyvtári példányokhoz pedig öt ilyen, melyek a különböző könyvtári czélokra fölhasználhatók legyenek. Hartwig 1884-ben megindított Centralblatt-ja is magáévá tette a nyomtatott katalogus-czédulák ügyét, midőn azt indítványozta, hogy a Párisban megjelenő »Catalogue des dissertations et écrits académiques . . . reçus par la Bibliothèque Nationale« katalogus-czédulákká való szétvágásra alkalmas módon rendeztessék be. Ezt az indítványt meg is valósították, sőt azóta Németországban is jöttek létre olyan bibliografiai kiadványok, melyek katalogus-czédulák gyanánt is fölhasználhatók. Természetesen ennek a praktikus találmánynak is Amerika a legalkalmasabb melegágya. Külön intézetek foglalkoznak a megjelenő irodalmi művek katalogus-czéduláinak elkészítésével. Miért vesződjék ezer könyvtár egy és ugyanazon könyv czímének leírásával, mikor elég azt egyszer pontosan leírni, — ez a Melvil Dewey meggyőződése, melyhez honfitársai nagy lelkesedéssel csatlakoztak. Azonban a könyvek pontos katalogus-czéduláit elkészíttetni első sorban a kiadóknak volna érdekökben s Battezzati milani könyvkereskedő már 1871-ben föl is vetette az eszmét, hogy a kiadók könyveikről czédulát csináltassanak a könyvkereskedők részére. A brüsszeli kongresszuson a nyomtatott czédulákra nézve is megállapodtak s épen *Junker* volt, a ki az emberi szellem haladásának e röpké hírvivői ügyében igen figyelemreméltó buzgalmat fejtett ki.

E—r.

A köteles példányok történetéhez. *Fülöp Sándor* a »Magyar Könyvszemle« 1896. évi 3-ik füzetében a 247-ik lapon Magyarországon a köteles példányok beküldésére vonatkozó, első hivatalos intézkedésül az 1804 február 28-án 4333. sz. a. kelt helytartótanácsi rendeletet tünteti fel. E határidő megállapításában egy kis tévedés forog fenn; ennek helyreigazítására szolgálnak a következő adatok. A m. udvari kanczellária és helytartótanács a budapesti egyetemi könyvtár részére a Magyarországon és kapcsolt részeiben megjelent minden nyomtatványból egy-egy ingyen (hivatalos) példánynak beküldését több ízben elrendelte, és pedig: *a)* 1780 augusztus 10-én a kir. helytartótanács 5022. sz. a.; *b)* 1792 márczius 2. a kir. helytartótanács, 4119. sz. a. és május 11-én 9716 sz. a.; *c)* 1792 december 24-én az udvari kanczellária, 15097. sz. a.; *d)* 1793 január 11-én a kir. helytartótanács, 600. sz. a.; *e)* 1804 február 28-án a kir. helytartótanács, 4333. sz. a.; *f)* 1807 június 23-án a kir. helytartótanács, 12710. sz. a.; *g)* 1812 márczius 17-én a kir. helytartótanács, 4057. sz. a. a nyomdászt kötelezi a kinyomott mű négy példányának a helytartótanácsához beszolgáltatására; ezek egyike az egyetemi könyvtaré, egyik pedig a Széchenyi orsz. könyvtárnak jut, a más két példány arra szolgált, hogy legfelsőbb helyen bemutattassék. Végül 1853 január 5-én az osztrák kormány elrendeli, hogy a pesti egyetemi könyvtárnak az 1848: XVIII. t.-cz. előtt megillető ingyen példányok újból beszolgáltassanak.

— é — r.

Bastard a könyvpiaczon. *Hiersemann K. W.* lipesei antiquár útján a bibliografiai művek legnagyobbika kerül könyvpiaczra, még pedig oly példányban, mely a szó szoros értelmében unikumnak tekintendő. *Bastard* Ágost gróf »Peintures et ornements de manuscrits« című munkájáról van szó, mely a középkori miniatür-művészet és palaeografia terén egyedül álló munka. Annak idején a francia kormány hatvan példányban nyomatta ki a munkát, mely husz füzetben jelent meg, példányonként 36,000 franknyi aláírási árban. Teljes példányok rendkívül ritkák, ilyeneket a többek között a párisi nemzeti, a berlini királyi könyvtár és a berlini rézmetszettek gyűjteménye mutathat fel. A munkának egy része és az előkészített anyag tűzvésznek esett áldozatul, mely alkalommal oly hasonmások is elégték, melyek még nem jelentek meg. Nem kevesebb, mint 87 tábla nem látott napvilágot, s ezek csak egy példányban. *Bastard* grófnak birtokában voltak. Ezen példány az, melyet *Hiersemann* most 12,000 márkáért eladásra kínál. Joggal mondható unikumnak e példány, mert ily teljességgel épen csak ez egy maradt meg. Korlátolt anyagi viszonyaink között, sajnos, gondolnunk sem lehet arra, hogy ezen ritka becsü, páratlan példány a magyar nemzeti múzeum birtokába jusson, bárha azzal olyan kincset nyerénk, mit az egész világ megírgyelne tőlünk. Mindenesetre figyelemmel kísérjük, melyik könyvtár lesz oly szerencsés e munkát magának megszerezni.

A. A.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

Rövidítések: áll. = állami; bib. = bíbornok; cs. = család; cz. = ezimer; czl. = ezimerlevél; egy. = egyetem, egyetemi; gy. = gyűjtemény; kir. = király, királyi; kan. = kanonok; kny., ny. = könyvnyomda, könyvnyomtató; ktár. = könyvtár; ltár. = levéltár; min. = miniszterium; ösny. = ösnyomtatvány; pk. = püspök; v. = város, városi; vm. = vármegye.

- A**cheni ktár 120.
 Abdul Hamid (II.) szultán 149.
 Abrudbánya (Abrugybánya) 278, 352, 353.
 Account of the imperial proceedings againth the Turks 1685. 181.
 Achir hunyadi esperes 199.
 Actio Curiosa 117.
 Acsva (Ocsva) 278, 353.
 Adalbert pk. 13. — napja 14.
 Adalékok Szabó Károly, Régi m. könyvtár I. kötetéhez 54; 38, 45, (396. sz.) — II. kötethez (131—159. sz.) 68—76.
 Aeschylust tartalmazó Codex Laurentianus 206.
 Ajándékozások a m. nemz. múzeum ktárának 62, 77, 78, 100—105, 116.
 Ajtay K. Albert kny. 313.
 Akadémia, M. Túd. 313, 340, 386. — alaprajza és rendszabásai 315. — kiadványainak czimjegyzéke 315. — könyvtára 52, 54, 55, 57, 95, 185, 186, 247, 251, 263, 267, 270, 318, 318; állománya 185; gyarapodása 186; kiállítása 318, 398; könyvforgalma 185, 186; köteles példányai 99; olvasóterme 318. — Cseh Akadémia kiadványai 389.
 Ahlos (Nagy- és Kis-) 354.
 Albert m. kir. oklevelei 158. — százescheni hg. oklevelei 159.
 Áldásy Antal 64, 398.
 Almáspatak 278, 354.
 Almásybánya 355.
 Almásy Péter czl. a m. n. múzeum ltárában 183.
 Alstedius János Henrik 22, 28, 29. — Prodromusa 40.
 Alt Rudolf mesterművei 398. 400.
 Ambrosius János 328. — Sebestyén 31.
 Amerikai könyvtárrendszer 345. — American Library Association 342. — (Észak-) törvényhozás a köteles-példányokról 246.
 Amsterdam 7.
 András (Szent-) zsolozsmája 10.
 András váradi pk. oklevelei 158.
 Andrásy Miklós 177.
 Andreas de Thoresanis 127.
 Angolországi kötelespéldányok 246.
 Anjou István (I. Károly fia) oklevele 158.
 Anselmus canterburyi érsek művei 163.
 Anspachi káptalan oklevele 159. — von. kéziratok 155. — Hunyadi ltár 150.
 Antiqua betűtípus 89.
 Anthologia (Codex Salmasianus) 206. — Graeca (Codex Palatinus) 206.
 Apáczai Csere J. Magyar Encyclopaediája 334.
 Apafi Mihály czl. 380.

- Apáti falu 15.
 Apor-ktár 187.
 Apostol cz. mű 195, 198.
 Apponyi Lajos gr. 104.
 Aquinói sz.-Tamás 63. — *Opus praeclarum* cz. műve 1469, 89.
 Arad 120. —i von. oklevél 159. — káptalan 15. — megye 278.
 Aranka György levelei a m. n. múzeumban 63.
 Arany Tamás 322. — Tévelygési cz. mű 322, 323, 329, 330.
 Aranyafw 354.
 Aranyos 353. — rákosi un. zsinat 169.
 Arbei pkség 305. 397.
 Archivo Storico 115.
 Arisztoteles munkái 339.
 Armbruszt (Ormprust) Kristóf 313. — Gonoz azzony embereknek erkelchereol vallo Oenck cz. műve 314.
 Armee-Bulletin 302.
 Árpádkori legrégibb oklevél a m. n. múzeum ltárában 79.
 Association française pour l'avancement des sciences 342.
 Articuli regni Hung. (Kassa, 1620.) 72. — (Lőcse, 1681.) 75. — (Pozsony, 1595—1603, 1608, 1613, 1618—1620, 1630, 1638, 1647, 1649, 1655, 1659, 1662, 1663, 1687.) 68—76. (Sopron, 1622, 1625, 1635, 1681.) 72—75. — (H. n. 1707.) 76.
 Árvis 1838. évi budapesti — 99.
 Ásbóth Oszkár 120—149, 209—244.
 Ascham Roger, A report and discourse 181.
 Askew dr. 8.
 Aspasiáról szóló ének 57.
 Asseman-féle evangélium 236.
 Assisi Szent-Ferencz ünnepe 10.
 Ásványgyűjtemény a Brukenthal-Múzeumban 88.
 Attavantestől festett Korvin-kódex 4. 104, 163.
 Augsburgi ktár 120. —i von. kéziratok 155, 156. — nyomtatvány 115, 387.
 Augustinus, *Opuscula* 1491. 77.
 Ausztriai törvény a köteles példányokról 247.
 Azolospatak 354.
 Babylos pk. 193.
 Bacsányi János ktára 102.
 Bácsi káptalan oklevelei 159.
 Badeni ktár 166.
 Bágyoni un. papság 169.
 Bajor állami ltár 152, 153, 154, 155. — kármeliták 156. — kormány cseréje a m. nemz. múzeum ktárával 150, 151, 152, 153. — vonatkozása kéziratok 112.
 Bajza József levelezése 104.
 Bakva-Szentpéteri benzések 160.
 Balassa br. cs. ltára 80, 103, 112, 114, 118, 119, 120, 180, 204, 305, 306. — Imre 198.
 Balassi Menyhárt árultatásának szerzője 327.
 Balduin Ferencz 23.
 Ballagi Aladár 199, 253, 258, 374, 377.
 Bánffy cs. 160.
 Bánóczy József 384.
 Baráth István 313.
 Barna Ferdinánd 108, 109, 397. — Mihály. Melléthei — gyűjt. 63, 177.
 Barnovszky 196.
 Baromić Balázs zenggi kanonok 126, 127, 128, 129, 130, 133, 138, 210.
 Barrabás patak 354.
 Bartal Antal 279.
 Bártfai ny. 96.
 Bartha József 398.
 Barthius 166.
 Basilik János 196.
 Basilius István, Kolozsvári 172, 321, 328, 335, 335, 336.
 Bastard Ágost 400.
 Báthory cs. 160. — István 159, 197, 294, 358. — Kristóf 196, 197. — Miklós 159. — Zsigmond 57, 198, 199, 328.
 Batthyány cs. körmendi ltára 305. — féle ház 99.

- Baumgarten, Der schöne cz. XIII. sz. kézirat 155.
- Bavarikák átengedése a Hunyadi Itárért 151, 152, 153, 155.
- Becker Fülöp 91.
- Bécs 77, 205, 211, 296, 304, 340. — i könyv árverés 101. — cs. és kir. udv. ktár 65, 120, 389. — egyetemi ktár 65. 120. — érseki ktár 65. — nyomtatvány 51, 197, 388.
- Becsky cs. ltár 64, 103.
- Bedeckovich, Natale solum S. Hieronymi 122.
- Bedi, Franc. Henr. a Resigh. 340.
- Bedričić Szilveszter főesperes 125, 126, 131.
- Beer udv. tanácsos 205.
- Békássy cs. ltára 103.
- Békés 327, 335. — területén használt könyvek 8. — i Balázs 313.
- Békésmegyei oklevéltár 15.
- Belényes 327.
- Belagerung der Stadt Wien 1529. cz. mű 77.
- Belga kormány az egyetemes repertorium ügyében 342, 346.
- Belgiojoso hgné 163, 166.
- Bélvár 354.
- Benczésekre von. oklevelek 160.
- Benedek (Szent-) 11.
- Beniczky cs. ltára 103.
- Benkner 196, 197.
- Bentley Richard 7. — Horatius kiadása 7.
- Beöthy Zsolt 321. — Magyar irodalom története 52, 381—385.
- Berényi gr. cs. ltára 103.
- Beregi pálos kolostor 160.
- Bergeli von. oklevelek 156.
- Berlini kir. ktár 65, 85.
- Berlinghieri Geographiája 115.
- Bernát confessor 220, 221.
- Berwin 352.
- Besztercei szójegyzék 190.
- Bethlen Bethleni cs. 160. — marosvásárhelyi ltára 80, 103, 180, 304, 306. — Farkas Történetének kézírata 104. — Gábor gr. 80, 304.
- Biblia, magyar- 23, 51.
- Bibliographie d. Württ. Geschichte 89.
- Bibliotheca Albertina 85. — Ambrosiana 165. — Askevina 8. — Hungarica Széchényiana 97. — Palatina 150. — Trivulziana 161.
- Bihari főispán 15.
- Bisterfeld János Henrik 174, 175.
- Bizzozero, Ungria restaurada. Barcelona 1688. 302.
- Blandrata György 294, 333.
- Blazidović Jakab 129.
- Bod Péter 168, 190, 327, 327, 334, 335, 337.
- Bodnár Zsigmond 331, 328, 329.
- Bodó János, Szentmártoni 172.
- Bodrog-szigeti pálos kolostor 160.
- Bognár Márk 8.
- Bojničić Iván horvát orsz. ltárnok 305.
- Bonifác (VIII.) pápa m. von. oklevele 159. — (IX.) pápa 15, 160.
- Bora András székelykeresztúri tanító 333.
- Bóris cs. ltára 103.
- Bornemisza cs. 321. — János 301.
- Borsmonostori ciszterciták 160. — konvent oklevelei 159.
- Bossányi ltár 183.
- Boszniai káptalan oklevelei 159.
- Bouttats, Jasper exlibristestő 7.
- Bökönyi István 20.
- Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel 399.
- Bracigovo 197.
- Brandenburgi György oklevele 152, 158.
- Brassai Márton gyulafejevári kny. 174.
- Brassói ny. 193, 195, 196, 197, 198, 199. — kereskedők 183.
- Brčić Iván 124, 131, 133, 134, 135, 209, 210, 211, 212, 220.
- Breisach 340.
- Breviarium hymnusainak magyar fordítása 66.
- Briccius pk. 13.
- Bridges John topografiai író 7.
- Brigida (Szent-) 10.
- British Museum ktára 1, 2, 5, 8, 60, 267.
- Brukenthal Sámuel 83. — Múzeum 88.

- Brünni ny. 62, 115.
 Brüsszeli nemzetközi bibliografiai intézet
 319. — konferencia 341, 348, 399.
 — kongresszus 399.
 Bubek Detre oklevelei 159. — István ok-
 levelei 159.
 Bubics Zsigmond 397.
 Buda 60. — i klarisszák 160. — mufti ktára
 338. — ny. 316. — megvételére von.
 ny. 115. — i káptalan oklevelei 159.
 — i krónika 101, 106; — vételára
 101. — mérték 296. — i nyomda 60.
 — n nyomtatott misekönyv 134. —
 kir. ktár I. Korvina és Korvinkódexek.
 Budai Ézsaiás 107. — Tamás 365, 366,
 372.
 Budapest, 319. — i m. kir. egy. ktár 43,
 191, 192, 259, 306, 307, 308, 309,
 400. — állománya 192. — forgalma
 192. — gyarapodása 192, 307. —
 jelentése 306—309. — olvasóinak szá-
 ma 308. — személyzete 192, 307. —
 története 191, 192. — M. N. Múzeum
 I. Múzeum. — M. Tud. Akadémia I.
 Akadémia.
 Bullák 155, 156.
 Bunyitay Vince 8, 15.
 Burchard Gusztáv 399.
 Burgauí von. kéziratok 155.
 Busbecq, Ogier Ghiselin de — 6.
 Buzinkay Mihály 189.
 Byzere (Bizere) 278, 353.
 Bzobius Ábrahám 28.
C
Calendarium 40.
 Calepinus 27. — magyar munkatársaitól
 származó szótár 157.
 Calixtus pápa 135.
 Calvin »Institutio«-ja 25. — bibliamagy. 29.
 Camerarius, Hortus Medicus 340.
 Canapar János életrajza 14.
 Cationale Hungarico-Latinum 66.
 Capitula Concordiae ősn. vételára 100,
 180.
 Carmina de cede scismaticorum Mosc. 77.
 Caroli I. Károli.
 Časoslovec (Imakönyv.) 1493, 193.
 Castelmuschioi benczések 123.
 Catalogus libr. in arce Budensi reper-
 torum 340.
 Centralblatt f. Bibliothekswesen 92, 95,
 200, 205, 207.
 Cerbonius confessor 12.
 Četinje 193.
 Chemnicz Márton 22, 25.
 Chicago 345.
 Chierico Ferencztől festett Korvin-kodex
 104.
 Cicero, De oratore 1465. subiacoi kiadása
 106.
 Cipariu 198.
 Coetus Nagybányán 18.
 Colbert kéziratok 206.
 Collaborator Nagybányán 18.
 Collectio Rajcsányiána 157.
 Collegio di Sant' Ambrogio 165.
 Collotypiai hasonmás 302.
 Confessio catholica. Debr. 1562. 22.
 Confessio generalis, glagolita ny. 129.
 Contrascriba Nagybányán 18.
 Corippus-kódex Milanóban 164, 165, 166,
 167, 168.
 Cornides Daniel, Bibliotheca Hung. 56,
 57, 58, 270, 275.
 Corpus hist. Byzantinae 77, 115.
 Corsendonki legenda 14.
 Corvin János 152.
 Costa János 199.
 Costume-Bilder aus Ungarn u. Sieben-
 bürgen 379.
 Crnojevič György 193.
 Cronaca című kézirat 379.
 Csáky Albin gr. 249. — Ferencz bihari
 főispán 15. — Mihály 88.
 Családi ltárak a m. n. múzeumban 80, 107,
 109, 114, 184. I. Múzeum és levéltárak.
 Csanád egri pk. oklevelei 158. — i káp-
 talan 15; oklevelei 159.
 Csátikai pálos kolostor 160.
 Császmái káptalan oklevelei 159.
 Császmái István 197, 321, 328, 329, 330,
 331.

- Cseh, Lévai — cs. 160.
 Csehország nemzeti istentisztelete 121.
 Cseh- és morvaországi tud. intézetek cseréje a svédekkel 149.
 Csengeri (Chegeri, Csegéri, Csegezi) András 314.
 Csengetyű cz. mű 40.
 Csereyné-kodex 314.
 Cserna Károly 191.
 Csetneki cs. 160.
 Csiksomlyói iskola 65. — könyvnyomda 65.
 Csik-Szereda v. 66.
 Csontos János 4, 162, 163. — tévedései a Korvin-kodexekre von. 166, 167.
 Csornai konvent oklevelei 159.
 Csuday Jenő 64, 398.
 Cuperus, Gisbertus hollandi tudós 7.
 Cuspinianus 165, 166, 167, 168.
 Czédulakatalogusok 108, 182, 185. — a tizedes oszt. rendszer alapján 342. — Pannonhalmi központi ktár cz. 320.
 Czeglédi György 334.
 Czéhíratok a m. n. múzeumi ktárban 183 184. — a millennáris kiállításon 179.
 Czenki (Nagy-) könyvtár 97.
 Czénzúra 246. — története 390, 391. — Erdélyben 197. — Japánban 246. — Oroszországban 246. — Törökországban 246. — i próbanyomtatványok 100
 Czimadományozás 395.
 Czimere, Magyarország — Mátyás korában 385.
 Czímeres levelek a m. n. múzeumi ltárban 64, 183. — a millennáris kiállításon 179. — Brassai Márton részére adományozott 175. — Mátyás király cz. 166. — A legrégebb festett czímeres levél a m. n. múzeum ltárában (1405.) 107. — Almásy Péter 183 — Foky Imre 304. — Jeney másképp Szabó István 305. — Medgyessy András nemesi bizonyítványa 304; István nemesi bizonyítványa 304; Mihály czl. 304. — Pintér Pál 304. — Szakmány István 380. — Szeőleősy Pál 304. — Szócs György 305. — Tóth Balázs 380. — Zughó Lukács 304.
 Czimkép 57.
 Czirill szláv apostol 121.
 Csisztercitákra von. oklevelek 160.
 Czobor Imre nádori helytartó oklevele 159.
 Dahlman-Waitz, Quellenkunde 89.
 Damascenus János művei 163. — kódex Milanoban 164.
 Dancs cs. ltára 103.
 Dániel Ernő kereskedelmi miniszter 317.
 Dankó József 135.
 Dante, Comedia Divina. Velence 1497. 318.
 Danzigi ny. 387.
 Darapataka 354.
 Daravölgye 354.
 Dávid Ferencz 91, 196, 323, 338.
 Deák Ferencz. Halotti predikciók 51.
 Debreczen 175, 176, 177, 322, 323. — i főiskola 322; könyvtára 207, 277; könyvtárnokok esküformája 207. — nyomtatvány 22, 175, 197, 310, 311, 329, 330. — püspök 324, 327. — zsinat 326.
 Debreczeni Sz. János 28.
 Decimal Index 342.
 Declaratiója az állapotoknak cz. mű 51.
 Décsy István 397. — János 17.
 Deliciae poetarum Hungarorum 38.
 Demetrii Martini Szentháromság 51.
 Denis Mihály 107.
 Desewffy cs. 16.
 Desiderius monte-cassinói apát kódexe 165, 167.
 Déva 198, 278, 328, 331, 353.
 Dévai Biró Mátyás 386.
 Deventeri ny. 387.
 Dewey-féle amerikai könyvtári tizedes szakrendszer 319. 342—350, 399. — Decimal classification című műve 345.
 Dézsi Lajos 80, 208, 307, 315.
 Diarium Trenchiniense 117.
 Diogenes Laertius kódexe 161.
 Dioskorides bécsi kézírata 206.

- Divat-csarnok 78.
 Dobawicza (Dombawicha) folyó 278, 353.
 Dobó cs. 160.
 Dobos-család ltára 79, 103, 380. — Kál-
 mán honvédalezres 380.
 Dobrokucsai pálos kolostor 160.
 Dóczy, Nagylucsei cs. 160.
 Domnio (Szent-). 134.
 Donabaum J. 205.
 Donatus, Oratio ad Caesarem 77.
 Dóry cs. ltára 19, 103.
 Drezdai kir. ktár 65, 85.
 Dubiczai pálos kolostor 160.
 Dubniczi krónika 101.
 Dugonics-társaság 317.
 Dunára von. irodalom 115.
 Dunántul 321, 322, 328. — i közművelő-
 dési egyesület 250.
 Dürer Albert nagyatyja 328.

Ebesfalvai von. oklevél 160.
 Ebner-féle gy. 156.
 Éder József kézirat- és oklevél gy. 100.
 Egervári László oklevele 159.
 Egervári Potemkin Ödön 307.
 Egri káptalan oklevelei 159. — püspök-
 ségre von. oklevelek 160. — Confessio
 catholica 22.
 Egri Lukács 327.
 Egyetem áthelyezése Budára 192. — böls.
 karának irod. munkássága 388, 389.
 — i szemináriumok ktára 181.
 Egyesült államok ktárai 342.
 Egyptomi cenzura 246.
 Elefánti pálos kolostor 160.
 Ellis Henry 2.
 Emigratióra von. iratok a m. n. múzeumi
 ktárban 183, 184.
 Énekeskönyv 1749. 269.
 Enderi Története 318.
 Endre (II.) m. kir. oklevele 305.
 Enyedi György 172.
 Eötvös cs. 16. — József br. 108. — -Kol-
 legium ktára 181. — Lajos 397.
 Erdély 323, 328, 376. — első bibliogra-
 fusai 168—173. — i káptalan okleve-
 lei 159. — Múzeum ktára 52, 54,
 55, 60, 172, 186, 270, 272, 275, 317.
 — országgyűlés 324. — un. papok
 331.
 Erdélyi Pál 119, 120, 317, 383, 398.
 Erdődy Tamás gr. horvát bán oklevele 159.
 Erdősi János I. Sylvester.
 Érdy-kódex 376.
 Ereklýmúzeum, 1848/9-iki — kéziratai
 105, 111.
 Éremgyűjtemény a Brukenthal-Múzeum-
 ban 88.
 Erlangeni ktár 65.
 Érsekújvár visszavételére von. ny. 115.
 Erzsébet (Károly kir. neje) oklevelei 158.
 Esküforma, könyvtárnoki 207.
 Eszéki István nagybányai isk. rektor 19.
 38.
 Esztégár László 87—88, 94, 341, 350, 398.
 Esztergomi ny. 269. — egyházmegyei ktár
 52, 54, 55, 57. — érseki ktár 270,
 271, 274, 275. — káptalan oklevelei
 159. — misekönyv 135.
 Eszterházy Dániel gr. cs. 103. — Pál hg. 184.
 Eulenspiegel 200.
 Eurik confessor 12.
 Eustacius 13.
 Evangelia cu invățătură 196.
 Ewards Korvin-kódexei 167.
 Exlibris a British Museum Korvin-kódexé-
 ben 6, 7.

Fabianus Literatus 363.
 Fabriczius György 21.
 Fábry Nándor 397.
 Fametszet Magyarország czimeréről 58.
 — Salamon és Markalf cz. népkönyv-
 ben 53, 54, 56. — magyar nyomtat-
 ványok czímlapjain 271.
 Fametsző, magyar: Georgius C. 56. —
 kolozsvári 57.
 Farkas Imre kereszturi kny. 173. —
 Lajos, losonczyi ktára 102.
 Fáy András levelezése 104. — Antal 23
 Fedrigo Iván plébános 123.
 Fehérviz (Fejérwyz) 278, 352.

- Fejérpataky cs. ltára 103. — László 62, 64, 111, 120, 319, 398.
 Fejérvári káptalan 332.
 Felsmann József 87.
 Felvinczi György 172.
 Fényképmásolatok a m. nemz. múzeum ktárában 63, 104, 162, 305.
 Ferdinánd (I.) m. kir. 158, 198. — (II.) 304. — (III.) 158. — (V.) 157.
 Ferencz, Assisi szent — 221. — rendje 65.
 Ferencz m. király 97.
 Ferencz József m. kir. 152, 153, 154, 157. — ajándéka a m. nemz. múzeum ktárának 102, 106.
 Ferenczrendi szerzetesek 95. — és a glagolita misekönyv 95, 220, 221, 223, 224. — kolostora Pesten 101.
 Ferenczy Antal 357. — Zoltán 52—60, 186, 269, 275, 310, 317.
 Festett kezdőbetűk 4, 5, 10, 13.
 Festetich Dénesné grófné levele 79.
 Festnagelungs-System 85.
 Firtinger Károly 315.
 Fiumei kny. első terméke 126.
 Florenczi ny. 387. —i Biblioteca Nazionale 98.
 Foggini 167.
 Foky Imre czimerlevele 304.
 Forgách cs. ltára 103, 180, 305.
 Forgó Istvánné aj. 63.
 Forró Miklós 198.
 Fraknoi Vilmos 1, 104, 110, 111, 161, 162, 163, 164, 165, 397.
 Frangepán Beatrix 152. — Márton 234. — Miklós oklevele 159. — brevium 62.
 Frank Sebald 193.
 Frankfurt ktár 120.
 Frankfurti v. ajándéka a m. n. múzeumnak 100.
 Frankfurter Zeitung 95.
 Freisingeni nyelvemlékek 389.
 Fridenzi Adolphi Keskeny ut 51.
 Frisius 166.
 Fronius Mátyás 197. — Statuta der Sachsen in Siebenbürgen 197.
 Fugger cs.-ra von. kézirat 155, 156.
 Futtaki szerk. Budapester Correspondenz és Budapesti Tudósító 182.
 Fülöp Sándor 245, 400.
 Galeotto Marzio 101. — De egregie dictis ac factis regis Mathiae cz. kódexe 101.
 Gálfi János 22.
 Gallenus orvos munkái 339.
 Gallus (Szent-) confessor 13.
 Gámán Zsigmond 310.
 Garay cs. 160. — Miklós id. oklevele 159. ifj. oklevelei 158.
 Garam-szent-Benedeki konvent oklevelei 159.
 Garighi pálos kolostor 160.
 Geach C. esquire 79.
 Gebhard 5.
 Geitler 122, 138.
 Gellért-legenda 14.
 Genealogiai táblák a m. n. múzeumi ltárban 183.
 Gergely (X.) m. von. oklevele 159. — (XIV.) 150.
 Gergely Károly 19.
 Gergely mester 313.
 Gerhardt Károly 85.
 Geringer Károly br. cs. k. biztos 99, 102.
 Geyer R. 205.
 Gerliczy cs. 16.
 Gerson János, Donatus moralisatus 89.
 Gesner 166.
 Geszti Ferencz 198.
 Ghenadius pk. 196, 198.
 Glagolita szó jelentése 121, 122. — betűk 121. — brevium 127. — irás 121 — isteni tisztelet 123, 124. — könyvek 121, 122. — misekönyv, Zenggi 120—149, 209—244. — vételára 105, 106. ny. 115.
 Glagolita Glozuv 389.
 Glichesaer Heinrich 88.
 Glossy K. 205.
 Gothaischer Hofkalender 302.
 Gömör v. m. von. oklevél 159.
 Gömör Antal naplója 78.

- Göncz Miklós, Pálházi — »A gyermets-
kék Credója.« cz. műve 173.
Gönczi pálos kolostor 160.
Göröcsöni Mátyás királya 57.
Görgey cs. ltára 103, 180, 306. — Görgei
György 92. — István 92.
Görög kéziratok 206. — majuskula alkal-
mazása szláv hangoknál 121.
Göttingai egyetemi ktár 65.
Grassauer Ferdinánd 205.
Greus György kny. 197.
Grienberger Euclidis libri 46.
Gruber Károly 397.
Guarinus, Funebris oratio 77.
Gutenberg 193. — születésének 500. év-
fordulója 95.
Günther Ottó 85.
Gvalther bibliamagyarázatai 24, 25, 29.
Gyórfi (Gierófi) Mihály 295.
Győri káptalanra von. oklevelek 159, 160.
Gyula v. 8—15. —i aranyműves 328. —i
egyház 15. plébános 8—15. — István
313.
Gyulafejevár 325, 328, 333. —i dispu-
táció 333. — ny. 22, 170, 174, 193,
196, 197, 330.
Gyurikovics gy. 117.
- Haan** Lajos 15.
Hagenau ny. 387.
Hain, Repertorium 127.
Hajnóczy József iratai 156. — levelezése
183
Halbgebachsen Henrik nagysinki iskola-
igazgató 89.
Halbik Cyprián 320.
Halle J. müncheni antiquar 184.
Hallei egy. ktár 206.
Haller cs.-ra von. kézirat 155, 156. —
János első krakói kny. 193.
Haliczky Antal 397.
Halotti beszéd 100.
Hampel József 1.
Hanvay cs. ltára 103.
Hartel Vilmos 205.
Hartmann von Aue 88.
Hartviklegenda 13, 100, 179.
Hartwig Ottó 95, 206, 399.
Hatchak 352.
Hatos Gusztáv gy. 304.
Hatvani István 207.
Hausler, Atlas der merkwürd. Schlachten
1839. 302.
Havasalföld 193, 196. —i betűtypusok 194.
Hédervári Lőrincz oklevele 159.
Hefrich cs. von. kézirat 155.
Heidelbergi egy. ktára 150.
Heidenheimer 95.
Helfi Ignác 306.
Hellebrant Árpád 319, 386.
Heller Ágost 207, 399.
Hellenbach bárói cs. ltára 103.
Heltai Gáspár kny. 170, 196, 270, 271.
313. — Cancionale-jának betűi 57. —
Bibliának első része 57. —i-féle kiad-
ványok typusa 57. — G., mint a Sa-
lamon és Markalf fordítója 55. —
ifj. 56.
Helytartótanács, m. kir. 18, 98, 400. — ktára
102. —i rendelet a köteles példányok-
ról 99.
Heptamydius Márton krakói kny. 190.
Herbarium, Magyar —; kézirat 67.
Herczeg (Herczeg) Antal 373.
Hercie (Herczeg) István karánsebesi pre-
dikátor 199.
Herzfelder Armand Dezső 276—301, 350,
373.
Hess András kny. 316.
Hessus, Eobanus, De tumultibus 1528. 77.
Hervója-féle kódex 142, 143, 144, 145,
149, 212, 213, 217, 218, 219, 220,
225, 228, 234, 236, 238, 241, 243.
Heyd, Wilhelm 89.
Heyden-féle Puerilia Colloquia 106.
Hiersemann lipcei antiquarius 400.
Hilandar 198.
Himmelbauer J. 205.
Hirlapkönyvtár a m. n. múzeumban 64,
98, 109. — alapítása 104. — állomá-
nya 107. — gyarapodása 78, 119. —
látogatóinak száma 119.

Hirscher Lukács 196, 197.
 Historia Josephusból cz. mű 57.
 Hiteleshelyek oklevelei 159.
 Hoepli Ulrico milanoi könyvkiadó 104, 162, 163.
 Hofgreff György kny. 311.
 Hoffhalter (Skrzetuski) Rafael 194, 330, 332. — halálozási éve 332. — Rudolf 197.
 Hofkalender, Gothaischer 115.
 Hollandia 6, 197.
 Homer Iliasa (Codex Ambrosianus) 206.
 Horatius arczképe 2. — berni kódexe 206. — Ievelei a British Museum Corvin-kodexében 4, 5.
 Horhi falu 321.
 Hortus rosarum 66.
 Horvát keresztnevek fejlődése 240.
 Horváth Árpád ktára 181. — Cyrill 384. Gergely 31. — Ignác 68—76, 113, 388, 397. — István ktára 101, 108, 111, 318, 397. — Mihály 104. — Péter 361, 363.
 Horváti János macsói bán oklevele 159.
 Horvátországi első nyomtatott könyv 137. — és szlavonországi kötelezpéldányok 251.
 Hrabóc (Alsó-) 120.
 Hunfalvy Pál, Oláhok története 199. — Album 375.
 Hungarikumok a millennáris kiállításon 179.
 Hunyad 150, 199, 278. —i János czímere 4. —i ltár 105, 112, 117; csereanyaga 117, 154, 158; megszerzése 117, 118, 149—160.
 Huszár Pál 323.
 Ibrányi cs. ltára 103.
 Igazgatók a m. nemz. múzeum ktarában 111.
 Igazság paizsa cz. mű 51.
 Ihász Péter I. Mélius.
 Illés András, Krisztus Jézus élete 49.
 Illésházy István gr. ktára 101, 106.
 Illésy János 173—177.

Ilosvai Péter 91.
 Imhoff cs.-ra von. kézirat 155.
 Imre gyalui plébános kódexe 8—15.
 Imre (Szent-) életirata 14. — ünnepe 13.
 Imre (I.) m. kir. oklevele 305.
 Imre Sándor 207.
 Incunabula I. Ősnyomtatványok.
 Incze (III.) pápa m. von. oklevele 159. — (IV.) 122, 224; bullái 156.
 Index of Artists 7.
 Insbrucki tart. ltár 180.
 Institut international de bibliografie 341, 392, 393.
 Instrumentum confoederationis in campo Secheniensi 398.
 Invetătura creştinească 199.
 Iregi pátos kolostor 160.
 István (Szent-) legendája 100. — ünnepe 13. (V.) m. kir. oklevelei 158.
 Istvánfi Miklós tört. apparatusa; kézirat a m. n. múzeum ktarában 116. — Történetének eredeti kézírata 104.
 Ivančič Iván 128, 129, 130, 224, 225, 235.
 Ivanis bán felesége 239.
 Ivánka cs. ltára 119.
 Izabella király 294.
 Jagić 122, 125, 126, 128, 130, 131, 132, 138, 194, 218, 219, 222, 228, 236, 238, 239, 240, 243; — a Hervoja-féle kódexről 142, 144, 149, 217.
 Jakab és Kozma soproni curialis nemesek 380. — Elek 172, 199.
 Jancho szebeni polgár 362.
 Jankovich Miklós gyűjteménye 101, 102, 108.
 János brassói pap 196.
 János Zsigmond fej. 294, 324, 326, 327.
 Janus Pannonius 63, 386. — verseinek XV. sz. kódexe 104.
 Japáni cenzura 246.
 Jaroslavi ny. 387.
 Jászay Pál kéziratgyűjteménye 102.
 Jászói konvent oklevelei 159.
 Jelentés, Évi — (1893/94.) am. nemz. múzeumi ktárról 61—65. — Évnyege-

- des 77—80, 180—185, 302—306, 379—390. — a vallás és közoktatásügyi minster jelentése 97.
- Jénai egyetemi ktár 65.
- Jenei Pál könyvmásoló 9, 14, 15. — István nemesi bizonyítványa 304, 305.
- Jeromos (Szent-) 123.
- Jeszenák br. cs. ltára 103.
- Jézus és Mária élete; kézirat 66.
- Jézsuiták 18, 189, 192. — Nagybányán 16, 41, 42, 43; számadási könyve 42. — könyvtárának története 43.
- Jireček 197.
- Joan Dan moldvai vajda ó-szláv oklevele 183.
- Jodia 352.
- Joffw 352.
- Josipović vezetéknev eredete 241.
- Johannitákra von. oklevél 160.
- József (II.) m. kir. 152, 189, 192. — nádor 98, 99, 100, 101.
- Juhász Péter l. Mélius.
- Juliánna vértanu 11.
- Junker, Ein allgemeines bibl. Repertorium 341, 343, 345, 348, 349, 399.
- Justh cs. ltára 103. — Zsigmond irodalmi hagyatéka 117. — Pusztá könyvéről szóló levelei 78.
- Juvenalis satyrái a British Museum Korvin-kódexében 5, 6.
- Kaján v. Kalyán** (Kajendinum) 278, 353.
- Kájon (Nagy-) 65.
- Kájoni arcképe 66. — életrajza 65 — fordításai 66. — kéziratai 66.
- Kakas István 372.
- Kalatay Ferencz 189.
- Kalendárium 1678. évre 66.
- Kállai cs. ltára 103, 180, 306.
- Kálmán m. kir. oklevele 1109-ből a a veszprémi apáczák monostora részére 79, 105, 118, 158. — az arbei pkség részére 305.
- Kálmáncsehi 323.
- Kalocsai kódex 87.
- Kalotaszeg 353, 354.
- Kálvin 323, 326. — Institutiója magyarul 40.
- Kálvinizmus 323, 326.
- Kancellária, m. kir. 400.
- Kanizsai cs. 160.
- Kanyaró Ferencz 91, 269, 321—338.
- Kapornaki konvent oklevelei 159.
- Kaprinai István 189.
- Kaprucza (Caproutha) Arad m. 278, 352, 354.
- Káptalanok oklevelei 159.
- Kapy cs. ltára 103.
- Karácsonyi Guido gr. alapítványa 102, 110.
- Karácsonyi János 8.
- Karánsebes 199, 353.
- Karatajev 198.
- Kármeliták 156.
- Károly (III.) török háborui 63.
- Károlyi István 315. — Péter 40, 91, 321, 328, 334.
- Karpf Alajos 399.
- Karthauziakra von. oklevelek 160.
- Kassa v. levéltára 96. — városi statutum 96. —i könyvkereskedők 43. — ny. 45, 51.
- Kassa-Eperjesi Értesítő 303.
- Katalogus, Egyetemes 319. — A m. n. múzeumi ktár ősnymtatványának k. 113. — rendszer 19, 20, 21, 65.
- Katechéták Nagybányán 41.
- Katholikus klérus 327.
- Katona István 189. — István, Geleji 174, 384.
- Kecskeméti Péter Ötvöskönyve 374, 377.
- Keinz Frigyes 85.
- Kelemen (Szent-) 390. — (VI.) pápa 135.
- Kéler Gottfried ktára 101, 108.
- Kemény József gr. 172.
- Kénosi Tóser János 168, 173, 328, 334, 338. — Bibliotheca script. Transsylv. Unitariorum cz. műve 169. — De typographiis 169, 170, 172. — Egyháztörténeti műve 169.
- Képek a Brukenenthal-Múzeumban 88.
- Kereskedelmi társaság, Magyar- 102.

- Keresztnevek, Horvát — fejlődése 240 — 244.
 Kereszturi kny. 173.
 Kereszty István 64, 120, 205, 398.
 Kézai 383.
 Kezdebetük, Diszes — 57, 193.
 Kéziratok, Bajor vonatkozású — cserében adása a Hunyadi ltárért 155. — a csiksomlyói kolostorban 66, 67. — Görög- 206. — Hajnóczy József kéziratái 156, 183. — Haller cs.-ra von. 155, 156. — Hefrich cz.-ra von. 155. — Imhoff cs.-ra von. 155. — Horvát István ktárában 102. — Istvánffy Miklós kéziratái 104, 106. — a Janovich-gyűjteményből 101. — Jászay Pál ktárából 102. — Jézus és Mária élete 66. — Kájoni kéziratái 66. — Királyi könyvek másolata 117, 157 — Kisfaludi Sándor »Francia fog-ságom« cz. naplója 303, 304. Kovachich Márton György kéziratgy. 100. Kölsey Ferencz kézirat-hagyatéka 102. — Lansdowne-féle kézirat 2. — Löffelholz cs.-ra von. 155. — Magyar Herbarium 67. — Manasse- 150. — Marsigli- 338. — Martinovics-össze-esküvés iratai 103, 117, 156, 157. — Medici- 206. — müncheni von. 155. — Nagy István kéziratgy. 103, 150. — Orvoskönyv a XVII. századból 79. — Podmaniczky Frigyes br. 78, 117. — Quadripartitum XVI. századi máso-lata 157. — Rajcsányi Ádám- 117, 157. — regensburgi von. 155. — Si-ralmas versek cz. 66. — Széchenyi István gr. emlékirata Metternichhez 184; iratai 183, 184. — Szirmai Antal 100. — Szolárcsik Sándor 117, 156, 157, 304. — Walther László kézirat-gy. 63, 104. I. Múzeum is. — sokszo-rostítása 206.
 Kiállítás I. Millennium.
 Kigyós 15.
 Kilesd 352.
 Kimpolung (Campolongo) 278, 353.
 Kinter M. 205.
 Királyi könyvek másolata a m. n. múzeum ltárában 117, 157.
 Kisfaludy cs. ltára 103. — Sándor »Fran-czia fogságom« cz. naplója 303, 304. — Társaság ereklejétára 318.
 Kismarjai, Grammatica Hebraea 31.
 Kissund (Kissindia) Arad m. 278, 352.
 Kítettetések a mill. kiállítás tört. főcso-portjából 395, 396.
 Klapka György levele 79.
 Klarisszákra von. oklevelek 160.
 Knauz Nándor 134.
 Koburger Antal kny. 318.
 Kódexek 65, 101, 104. — magyar nyelvi sa-jaságai 383. — Hervoja. 142, 143, 144, 145, 149, 212, 213, 217, 218, 219, 220, 225, 228, 234, 236, 238, 241, 243. — Imre gyulai plébá-nos kódexe 8—15. — Janus Panno-nius XV. századi kódexe 104. — Lu-gossy- 377. — Marsigli- 340. — mondseei- 14. — a m. n. múzeum ktárában 63. — a millennaris kiállitá-son 179. — Sz. Pál leveleinek XIII. sz. kódexe 179. — Pray- 100, 106. — Sarravianus- 206. — Tacitus- 296. — Tegernseei 14. — Virgilius- 206.
 I. Korvin-kódexek
 Kollányi Ferencz 398.
 Kolosmonostori konvent oklevelei 159.
 Kolosvári István 17.
 Kolozsvár 56, 301, 310, 311, 313, 361, 373, 328, — i Erdélyi Múzeum-egylet ktára 186, 187, 310. — Ferencz-József tud. egy. ktára 187, 310, 317; gyarapo-dása 187; olvasó terme 187. — ipar-kamara 313. — i könyvező szüz histo-riája cz. mű 51. — i könyvnyomda 17, 28, 51, 54, 58, 170, 196, 271, 275, 331, 335; története 310—313. — ref. főiskola ktára 332; nyomdája 313.
 Kolozsvári Czementes János 358, 361. — könyve 276—301; nyelvi saját-ságai 227, 350—377. — neje 357. — Borhála 357. — Kata 357, 365. — Zsuzsánna 365.

Komáromi Csipkés György 31.
 Komjáthi Benedek Szent-Pál leveleinek ford. 190.
 Kompolth, Nánai cs. 160.
 Konrád (IV.) német császár adománylevele 156. — von Würzburg 88.
 Königräczi ny. 387.
 Konstantinápoly 4, 6.
 Kont Miklós oklevelei 158.
 Konventek oklevelei 159.
 Kopácsi István reformátor 16.
 Kopaszságnak diczireti czfmű nyomtatvány 57.
 Kopitár 127, 189. — magyarázata a glagolita szóról 121.
 Koreszi 196, 197, 198.
 Korizmenjakí cz. glagolita könyv 130.
 Kórogyi cs. czl. 160.
 Korvina bibliografiája Rómer Flóris hagyatékában 117. — irodalma 161. — maradványai 338, 339, 340.
 Korvin-kódexek 65, 87, 102, 104, 106, 149, 161, 168, 338, 339, 340. — a British Museumban 1—8. — Farkas Lajos ktárából 102. a göttingai egy. ktárában 5. — a Jankovich-ktárban 101. — a m. n. múzeumban 102. — a millennáris kiállításon 178. — a Trivulzio hg. cs. ktárában 161—168.
 Kossuth Lajos 102, 184. — angol levele 79. — levele 304, 306. — iratai és levelezései 105, 111, 306. — ktára 62, 104. — örököseitől vásárolt iratok 117, 118. — halálakor megjelent részvényilatkozatok, hirlapi cikkek 379.
 Kovachich József Miklós 397. — Márton György kéziratgy. 100.
 Kovács Anna 174.
 Kozma soproni curialis nemes 380 — János 171. — Mihály 171, 172.
 Kölcsy Ferencz könyv-és kézirat hagyatéka 102.
 Kölni ktár 120. — von. oklevelek 156.
 Könyvállványok 43.

Könyvforgalom a m. nemz. múzeum ktárában 116.
 Könyvkereskedők egyesülete, Magyar — 319. — és a kötelespéldányok 255, 263.
 Könyvkiállítás, Az 1882-ik évi 104.
 Könyvkölesznés a m. nemz. múzeum ktárából 62, 77, 116, 180, 302, 378.
 Könyvliczitáció. M. tud. Akadémiai 259.
 Könyvmásolók 5, 10.
 Könyvnyomdászok szakköre 315.
 Könyvszemle, Magyar- 2, 5, 54. — alapítása 110.
 Könyvtárak: Aacheni 120. — M. tud. Akadémiai 52, 54, 55, 57, 95, 185, 186, 247, 251, 263, 267, 270, 318; állománya 185: gyarapodása 186: kiállítása 318, 387: könyvforgalma 186; köteles példányai 99: olvasóterme 318. — amerikai könyvtárrendsz. 345; Egyesült államok ktárjai 342. — Askew dr. ktára 8. — augsburgi 120. — badeni 160. — bécsi cs. és kir. udvari 65, 120, 389; egyetemi 65, 120; érseki 65. — berlini kir. 65, 85. — British Múzeum ktára 1, 2, 5, 8, 60, 267. — Brukenenthal-Múzeum 88. — budai kir. ktár I. Korvina; mufti ktára 338. — budapesti ktárak I. Budapesti. — czeni 97. — debreczeni ref. főiskolai 207, 277. — egyetemi szemináriumok ktára 181. — Eötvös kollégiumi 181. — esztergomi egyházmegyei 51, 54, 55, 57; érseki 270, 271, 274, 275. — Farkas Lajos losonczy ktára 102. — flórenczi Bibliotheca Nazionale 98. — frankfurti 120. — Helytartó tanács, m. kir. 18, 98, 400. — göttingai egyetemi 65. — hallei egyetemi 206. — heidelbergi egyetemi 150. — Horváth Árpád ktára 181. — Horváth István ktára 101, 102, 108, 111, 318, 397. — Illésházy István gr. ktára 101, 106. — Jászapál ktára 102. — Jénai egyetemi 65. — Kéler Gottfried ktára 101, 108. — kolozsvári Erőélyi Múzeum egylet ktára

- 172, 186, 187, 310; Ferencz-József tud. egyetem ktára 187, 310, 317; ref. főisk. ktára 332, — Kossuth Lajos ktára 62, 104. — kölni 120. — krakkói Jagelló-ktár 187. — Kuria, m. kir. 103. — Lanfranchi Grazioso Enea ktára 105, 111, 181, 303. — lipcei egy. és városi ktár 65; Bibliotheca Albertina 85. — Lobris-féle ktár 115, 120. — madridi kir. 168. — mainzi 120. — marosvásárhelyi Teleki-ktár 332. — Mátyás kir. ktára 3, 7, 149. — milánói 161—168. — magyar nemz. múzeum ktára l. Múzeum. — müncheni áll. és udv. 65, 86, 112, 120, 150; szakrendszere 108. — nagybányai jezsuita rendház ktára 41, 43; régi ktár 16—51; ktári lajstromok 43, 189. — nagyszombati jezsuita ktár 192. — Nostic grófok ktára 115. — nürnbergi városi 120. — Osztrák ktári egyesület 205. — oxfordi 206. — pannonhalmi szent-Benedek-rendi központi 84, 86, 320; czédulakatalogusa 86; szakrendszere 85. — párisi Bibliothèque Nationale 150, 206, 267. — prágai egyetemi 65. — pozsonyi ev. lyceumi 92; Szent-Háromság-congregatio ktára 117, 157. — regensburgi 120. — salzburgi ktárak 65. — Sándor Mórész gr. ktára 102, 108. — schwazi ferenczrendi kolostori 190. — strasburgi kir. 120. — stuttgarti 85, 120. — számvevőszéki ktár, m. állami 103. — Széchenyi-ktár 97, 98; első tisztviselői 98; rendszere 107, 108. — gr. Széchenyi Ferencz soproni ktára 100. — szegedi alsóvárosi kolostori 8; Somogyi-ktár 80, 84, 317; 1894—95-ik évi állománya 83, 84; gyarapodása 83; használata 82; új épülete 80, 81. — Székely Nemzeti Múzeum 314. — szentpétervári császári 198, 206. — Törvényhatósági 267. — Trivulzio cs. ktára 161, 162. — Trotti örgróf ktára 104, 164, 165, 166. — Vuchetich Mátyás ktára 102. — weimari nagy hercegi 65. — Wenzel-ktár 63, 64, 104. — wolffenbütteli nagyhercegi 65.
- Könyvtári gyakornokok Ausztriában 95. Könyvtárkatalogusok 207; Nagybányai 18—51. — szakrendszere 207. — Nagybányai jezsuiták ktárának — 43, 44. 50. — Pannonhalmi Szent-Benedek-rendi központi ktár — 85.
- Körmendi ltár 305.
- Körmöczbánya 363, 364.
- Kőrösbánya 352, 353.
- Kőrösi László 271. — Salamon és Markalf cz. népkönyvről 55, 56, 57.
- Kőszegi pálos kolostor 160.
- Kőszegi Sámuel 17.
- Köteles könyvpéldányok 99, 100, 182, 245, 275. — Adalék a — történetéhez 400.
- Kötési táblákról vett fénykép-másolatok 162.
- Közép-Jerche patak 354.
- Középkori kalendarium 10.
- Középkorok története Nagybanján 16, 188, 189.
- Központi papnevelőintézet 98.
- Kraft Gáspár, Elwangeni 197.
- Krakkói Jagelló-ktár 187. — ny. 103, 106, 190, 193, 331.
- Kreith Béla gr. gyűjt. 63, 64, 105, 118.
- Krescimir (IV.) horvát király oklevele 305.
- Kropf Lajos 1—8.
- Kudelka Gellért, 8, 9.
- Kukuljević 125, 128. — Acta Croatica 128, 231, 234, 235, 242, 243. — Bibliografia hrvatska 220.
- Kurelac čakav népdalai 231.
- Kuria, m. kir. — ktára 103.
- Kutschersfeld (Kutschera) János 397.
- Külyesd (Kilesd) 278.
- La Fontaine Henri 319, 342, 345, 346, 348.
- Lajos francia kir. 221. — (II.) m. kir.

- 364; oklevelei 158; a mohácsi táborból kelt levele 305.
 Lampert vértanu 12.
 Landerer Katalin kny. 60.
 Landovics Uj segítség cz. műve 48.
 Lanfranconi Grazioso Enea ktára 105, 111, 181, 303, 378, 379. — állománya 114. — átvétele 120. — rendezése 116, 378. — vételára 115.
 Langh János 175, 176, 177.
 Lansdowne, Marquis of 8. — féle kézirat 2.
 László m. kir. 126. — (V.) oklevelei 158. — appelné hg. oklevelei 159. — pécsi pk. oklevele 158.
 László (Szent-) ünnepe 10. — legendája 14. — -ról szóló lecckek 14.
 Laxenburg 304.
 Lázár cs. 95. — Zelma 95. — kódex 95
 Le Clerk 7.
 Lectionale, váradi egyházmegyei 14.
 Legenda, Hartvik-féle 13.
 Legrégibb ny. a m. nemz. múzeum ktárában 106.
 Leleszi konvent oklevelei 159.
 Leo imperator, Tactica 1612. 181. — Trattato breve 181. — XIII. pápa ajándéka a heidelbergi egyetemnek 150.
 Leopold (I.) m. király 172.
 Lengyel legio irattára 184.
 Lengyelország 332. — nemzeti istentisztelete 121. — i unit. papok 331.
 Lengyel Andrásné ny. 313.
 Lepoglavai pálos kolostor 160.
 Leskien 226.
 Leyden 177. — i ktár 206. — ny. 387.
 Levaković Rafael 223.
 Levéltárak: Bajor állami 152, 153, 154. — bécsi cs. és kir. udvari és állami 151. — cs. és kir. közös pénzügy-ministeriumi 150, 151. — családiltárak a m. n. múzeumban (Balassa gr. Becsky, Békássy, Beniczky, Berényi gr. Bónis, Danch, Dobos, Döry, Esterházy gr., Fejérpataky, Forgách gr. Görgey, Hanvay, Hellenbach b., Ibrányi, Ivánka, Jeszenák, Justh, Kállay, Kapy, Kisfaludy, Máriássy, Mednyánszky, Motesiczky, Pécsy, Rhédey gróf, Sombory, Soós, Szent-Ivány, Thaly, Zombat cs.) l. Múzeum. Hunyadi ltár 149—160; csereanyaga 117, 154, 158; megszerzése 117, 118, 149—169. — Innsbrucki tartományi 180. — Kassa városi 96. — Batthyány cs. körmendi ltára 305. — Leleszi konvent ltára 159. — marosvásárhelyi gr. Bethlen ltár 304. — Melczér családi 94. — nagybányai ref. egyházi 41. — Orsz. ltár l. Országos ltár czimen. — Zágrábi országos 305.
 Lindva (Alsó-) 197.
 Lipcsei egyetemi és városi ktár 65. — Bibliotheca Albertina 85. — ny. 387.
 Lipót (I.) m. kir. 16, 305. — czimerlevele 380. — kiváltság levelei 184. — oklevelei 158. — (II.) m. kir. 157.
 Lipsius Justus, Epistolae 32.
 Lisznyai Pál 175, 176.
 Literaturai lapok 78.
 Liturgiariion (Szerartás könyv) 193.
 Livius Corbiensis Parisinus 206.
 Lyon ny. 387.
 Ljubić Simon 124.
 Lobris-féle ktár 115, 120. — árvereztetése 120.
 Locher, Spectaculum Turcicum 77.
 Loctor 353.
 Lóczy Lajos 95.
 Lodomér esztergomi érsek oklevelei 158.
 London 345. — i nemzetközi kongresszus 348.
 Lócsey ny. 54, 75, 177, 270, 310, 311.
 Löffelholz cs.-ra von. kézirat 155.
 Lőrincz deák 197.
 Löveni ny. 387.
 Lucretiust tartalmazó Oblongus Vossianus 206.
 Ludovika-akadémia 99. 101.
 Lugos 199.
 Lugossy József 28. — kódex 377.
 Lupsa (Lwpsa) 278. 354.
 Lussin (Lošinj) sziget 123.
 Lutheranusok 323.

- Maár Péter Pál** 397.
Macclesfield Lord 7.
Macsoi bán 15.
Máradai Mihály 313.
Madridi kir. ktár 168.
Mágócs 120.
Magócsi Gáspár 314.
Magyar kereskedelmi társaság 102. — kormány 1848/49-iki hivatalos iratai 103. — Kurir 78. — Nemzet története, mill. kiadás 1. — történeti bibliografia hiánya 91. — törvények a köteles példányokról 147.
Magyarország czimere 5, 8.
Magyarországi Mihály 116. — Sermones XIII. cz. műve 116, 181.
Mainzer Anzeiger 95.
Mainzi ktár 120.
Majláth Béla gyűjt. 64, 111, 397.
Majláth-Köffingerle kiadvány 88.
Major Lajos 397.
Makarius szerzetes 193.
Makó 327.
Malch, Fridericus 363.
Manassé-kéziratok 150.
Manipulus curatorum 125.
Mannheimi ktár 120.
Manlius J. ny. 58.
Manuel könyvkiadó 198.
Marburgi von. oklevelek 156.
Margitszigeti klarisszák 160. — konvent oklevele 159.
Marczali cs. 160.
Marczali Henrik 384.
Mária-himnuszok 67.
Mária m. királyné 364. — és Erzsébet (Albert m. kir. neje) oklevele 158.
Mária Terézia 18. 192. — oklevelei 158.
Marian kny. 199.
Máriavölgyi pálos kolostor 160.
Máriássy cs. ltára 103, 304. — János br. nyug. altábornagy 304.
Markovics Sándor 398.
Marosi Syngg János 333.
Marosvásárhely 80, —i gr. Bethlen cs. ltár 304. — Teleki ktár 332.
Maróti család 15. 160. — Anna 15.) — László macsoi bán 15.
Marsigli Lajos Ferdinánd gr. 338, 339, 340. — M.-kéziratok 338. — kódex 340.
Martyr Péter 24, 28.
Martinovics-összeesküvés iratai 103, 117, 156, 157.
Mártonfalvy Beteges Imre deák Naplója 78.
Másolási iroda, Milleniumi kiállítási 204, 205, 305.
Máté Sándor 191, 306.
Mátéfi, Nagysólymosi cs. 171.
Mátray Gábor 108.
Mátyás kir. czimere 5. — arczképe a British Museumban 1, 2. — ktára 3, 7, 149. I. Korvina és Korvin-kodexek czimen is. — oklevelei 158. — (II.) m. kir. oklevelei 304.
Mátyás Flórián 13.
Matthews J. ktárnok 8.
Mattyasovszky László nyitrai pk. 16. — alapítványa 16, 111.
Mazzuchelli Pietro 163, 165, 166, 167.
Mediasch, Anthonius von — muzsnai lelkész 89.
Medici-kéziratok 206.
Mednyánszky br. cs. ltára 103.
Megyes 353, 366.
Megyessy András nemesi bizonyítványa 304; — István n. biz. 304; — Mihály czimerlevele 304.
Melanchton Fülöp, Grammatica 31.
Melczer cs. ltára 94. — István, Kellemesi — nekrológja 94. — János 1595. évi dissertatioja 94.
Melich János 317, 377, 398.
Melius Péter gr. 172, 321, 338. — születése 311. — tanuló évei 322. — művei 329, 330.
Mennyei bölcsességek ösvénye cz. mű 51.
Mészáros Károly ajándéka a m. nemz. múzeum ktárának 181.
Meszlényi Kossuth Zsuzsánna levele 79.
Methodius 390.
Michael de Hungaria I. Magyarországi Mihály.

- Michnea vajda 193, 194, 195, 196.
 Mihály brassói pap 196. — szerzetes 242.
 Mikházai zárdafőnök 65.
 Miklosich, Lexicon palaeo-slovenicum 233.
 Miksa bajor választó-fejedeleme 150.
 Mikulčić čakav népmeséi 226, 231.
 Milanes Iván püspöki helyettes 123.
 Milčetić Iván 129, 130, 224, 229, 232, 235, 237, 240.
 Milano 161, 162, 163. — i Korvin-kódexek 161—168.
 Millenniumi kiállítás tört. csoportja 178—180; — a m. nemz. múzeum részvétele 178, 179, 180, 304, 305. — másolási irodája 204.
 Miller Jakab Ferdinánd m. n. múzeumi őr 98, 111, 397.
 Miniszter, Vallás és közoktatásügyi 181, 249, 317, 319. — jelentése 61, 97, 102. — jelentése a Hunyadi ltárról 149—160.
 Minoriták 189. — Nagybányán 43. — ra von. oklevél 160.
 Miskönyv, esztergomi 135. — Zenggi glagolita 120—149; leírása 131—149; viszonya az editio princepshez 209—224; nyelve 224—244.
 Missale Glagoliticum Hervojae 149, 236.
 Missió énekek 51.
 Modori posztónyrók kiváltságlevele 184.
 Modrusi Pál 220, 223.
 Moldva 183, 196.
 Molinaeus Jakab 23.
 Molitvelnik (Halotti és betegek számára való imakönyv) 193, 198, 199.
 Molnár Aladár, Közoktatás története 16. — Albert, Dictionarium 38. — János, Az igaz paenitentiatartó cz. mű 51.
 Mondseei kódex Sz.-Imre életéről 14.
 Monyorókerekre ny. 54, 56, 57, 58.
 Montecuculi 60.
 Montenegró 193, 194.
 Morvay Győző 51, 188, 189.
 Mosburgi von. oklevelek 156.
 Moszkva (Muzkoua) ország 373.
 Motesiczky cs. ltára 103.
 Motoc 196.
 Motta Emilia ktárnok 161.
 Muraköz 122.
 Murani, Paulus 364.
 Murmelius (Murmelling, Murel) latin-magyar szójegyzéke 190.
 Musztafa pasa piacza 338.
 Múzeum, Magyar Nemzeti — könyvtára 1, 4, 43, 54, 58, 59, 60, 61—65, 77—80, 97—120, 125, 134, 135, 162, 163, 180—185, 276, 302—306, 319, 378—380. Ajándékok a — számára 62, 77, 78, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 116, 181, 302, 303, 378. — állománya 105, 106. — butorozása 181, 182. — cseréje az országos ltárral 150—160. — célja 97. — dotációja 110, 249. — az ezredéves kiállításon 178, 305. — családi ltárai 64, 80, 119, 184, 305, 306, 380. — csehlevelei 183. — czimeres levelei 64, 183, 304, 380. — emigrációi iratai 183. — évi jelentése (1893/4.) 61—65. — évnegyedes jelentése 77—80, 180—185, 302—306, 378—390. — fényképmásolatai 303, 305. — függetlenségi harcra von. iratok gyűjteménye 62, 63, 79, 105, 184, 306, 380. — gyarapodása 61, 62, 77, 78, 100—107, 180, 181, 302, 378. — hirlapktára 64, 78, 104, 105, 119, 182, 303, 379. — — hungaricum-gyűjtése 150. — kéziktára 182. — kéziratára 63, 78—106, 183, 303, 379. — Korvin-kódexei 104. — Kossuth Lajos ktára és iratai 62, 79, 104, 118, 184, 306. — költségvetése (1896. évre) 203, 204. — könyvforgalma 62, 77, 180, 302, 378. — köteles példányai 62, 99, 248, 249, 254, 267, 268. — levéltári osztálya 63, 79, 80, 98, 106, 117, 118, 119, 183, 184, 185, 304, 305, 306, 379, 380. — mai állománya 106. — legrégibb oklevele 105, 118. — legrégibb nyomtatványa. — legrégibb magyarországi nyomtatványa 106. — másolási irodája 205. — olvasóterme 62. — ősnymtatvá-

- nyai 106, 180. — pecséthasonmásai 305. — rendezése 102, 109, 118. — segédkönyvtár alapítása 101. — gr. Széchenyi iratai 183, 184. — személyzeti viszonyai 208, 317, 395, 398. — tisztviselői 1803—1896-ig. 396—398; tanulmány utjai 65, 120, 161, 205, 317. — története 97—120, 203.
- Müller könyvtáros 340. — Miksa Rigveda kiadása 62.
- Müncheni áll. és udv. ktár 65, 85, 112, 120, 150; szakrendszere 108. — antiquar 125. — árverés 102, 105, 112, 115, 120. — Hunyadi-ltár 105. — von. kéziratok 155. — oklevelek 156.
- Nádorok oklevelei** 158.
- Nagy Imre irodalmi hagyatéka 117, 118. — István kéziratgyűjteménye 103; gy. visszaszerzése Lipcséből 150.
- Nagybánya 16, 42, 43, 295, 298, 361, 363, 364. —i jezsuita rendház ktára 41. — ktári lajstromok 189. — közép-oktatás története 188, 189. —i ref. egyház 28; —i levéltára 41. —i régi könyvtár 16—51. —i r. kath. plébánia 42. V. ö. Schola Rivulina.
- Nagyfalvi György 313.
- Nagymartoni Pál oklevele 159.
- Nagyszombat 45, 50. —i jezsuiták könyvei 192. —i klarisszák 160. — ny. 44, 47, 49, 50, 51, 310, 311.
- Nagyvárad 326, 327. —i disputáció 326. —i ny. 197. — klarisszák 160. — zsinat 327.
- Nánásy István ref. prédikátor 17, 189. — Szűtitka cz. műve 17, 28. — Sára 17.
- Naručnik Plebanuševič mű 124, 125, 126, 128, 130, 136.
- Négyesy László 65, 384.
- Nemesi iratok a m. nemz. múzeum ltárában 304. I. Czimeres levelek.
- Német lovagrendre von. oklevelek 160.
- Némethi, Regnum dei cz. műve 40.
- Népkönyvek, Magy. — Salamon és Markalféle régi kiadásai 52, 60. — legújabb kiadása 55.
- Népnevelők kalauza 78.
- Neuburgi von. kéziratok 155.
- Neuer Literarischer Anzeiger 390.
- Neumann Gáspár boroszlói pap 177.
- New-York 345. — State Library 342.
- Nilles, Calendarium manuale 222.
- Niquo, Johannes 363.
- Novák-féle glagolita miscskönyv 135, 137, 138, 212, 215, 216, 218, 219, 220, 238.
- Nostic grófok lohrisi ktára 115.
- Nürnbergi kny. 43. 387. —i városi ktár 120. — von. kéziratok 155, 156.
- Nyáry Albert báró Heraldikája 4.
- Nyelvemlék, Újabb — felfedezése 95.
- Nyelvtörténeti szótár 314.
- Nyirő (Nyirő) Pál 301.
- Nyitra v. m. von. oklevél 159. —i káptalan oklevelei 159.
- Nyomdászattörténetéhez adatok 173—177. — történelmi térkép 315.
- Offenbánya** 278, 352, 354.
- Office internationale de bibliografie 342, 345, 348.
- Oklevelek 157. — a m. nemzeti múzeum ltárában 183.
- Oklevélgyűjteménye, Horvát István — 102.
- Oklevélhasonmások a m. n. múzeum ktárában 304, 305.
- Oláhország 196.
- Olaszország (Felső-) 161.
- Olaszteleki Máté ref. lelkész 17, 20.
- Oltvich (Énekes könyv) 1494. 193, 194, 195, 196.
- Ónodi országgyűlés 76.
- Oppenheimeri ny. 387.
- Orbán (VI.) pápa 14.
- Oroszországi cenzúra 246.
- Ország, Gúthi — cs. 160. — Mihály oklevelei 158.
- Országgyűlési törvényczikkek a m. nemz. múzeum ktárában 68—76.
- Országos levéltár 103, 112, 160. — és

- m. nemz. múzeumi ktár cseréje 117, 150—160.
 Ortelius 1620. évi kiadása 115.
 Orvoskönyv a XVII. századból, magyarul 79.
 Oseander András 23, 28.
 Ószlovén irodalom 389.
 Osztrák könyvtári egyesület 205.
 Othmár vértanu 13.
 Otlet Pál 342, 345.
 Otrokocsi Fóris Ferencz 49, 50.
 Oxfordi ktár 206.
 Óvári Benedek 327.
 Ősnyomtatványok 111, 113. — a Brukenenthal-Múzeumban 89. — a m. n. múzeum ktárában 115, 180, 207. — a millennáris kiállításon 179.
 Ötvös János 328.
 Óz Pál iratai 117, 156, 157.
- Páduai ny.** 387.
 Pál (Szent-) leveleinek XIII. századi kódexe 179.
 Palia 197, 199.
 Pályázat, a m. nemz. múzeumi levéltár segédi állására 208.
 Palingenesia spiritualis 66.
 Pallas nagy lexikona 65, 163.
 Palóczi cs. 160. — László oklevelei 159. — Mátyás oklevele 159.
 Pálosokra von. oklevelek 160. — pesti zárdája 98.
 Pannonhalma 320. —i breviarium 62. —i konvent oklevele 159. — szent-Benedekrendi központi ktár 84—86, 320, — czédula-katalogusa 86. — szakrendszere 85.
 Pap Benedek 313. — Károly 200. — János, Szathmáry 189.
 Pápai Páriz emlékkönyve 398. — Latin szótára 377. — Pax corporis 50.
 Parčić Károly 222, 223.
 Pareus Dávid 22.
 Páris 193, 399. —i Bibliothèque Nationale 150, 206, 267, 399.
 Partsch József 168.
 Pasquini följegyzései 63.
 Patlachich Ádám nagyváradai pk. 87.
 Patsaga 353.
 Paulus de Jenew I. Jenei Pál.
 Paur Iván 397.
 Pázmán Imre 361.
 Pázmány Péter, Hodegus 23. — Predikációk 49. — Kalauz 46, 51.
 Péchy cs. ltára 64, 103.
 Pécs 322. —i káptalan oklevelei 159. — ktár 47.
 Pécsváradi konvent oklevele 159.
 Pecséthonomások a m. n. múzeum ktárában 184, 304, 305.
 Perényi cs. 160. — Ferencz 190. — Imre oklevele 159. — István 190. — Márton 190. — Mihály 190.
 Persius satyrái a British Múzeum Korvin-kodexében 5, 6.
 Pest 98. — városra von. oklevél 159, 160. —i ferenczrendiek kolostora 191. —i Divatlap 78.
 Pesty Frigyes 15. — levelezései 79, 117, 183.
 Pestisel Mózes lugosi predikátor 199.
 Péter tárnokmester oklevele 159. — János vajda 199.
 Péterffy Kálmán 397.
 Pethe Ferencz 279.
 Pethő, Gersei — cs. 160. — Gergely. Magyar krónika 51.
 Petőfi műveinek első kiadásai a m. n. múzeum ktárában 115.
 Petrascu 199.
 Petrina Fülöp 123.
 Petronella 11.
 Petrovics Ignác múzeumi őrök 98, 397.
 Pian (Alsó- és Felső-) 278, 352.
 Picot Émile 192, 193, 194, 198, 199.
 Pintér Pál czimerlevele 304.
 Pirenne 89.
 Piscator J. 29, 34.
 Pius (II.) Epistola 1532. 77.
 Plátó-kézirat az oxfordi ktárban 206.
 Podmaniczky Frigyes báró 6. — Naplótöredékei, kézír. 78, 117.

- Polanczy Breve directorium 47. — Methodus 47.
 Polyplethia Mariae 66.
 Poroszországi törvény a kötelespéldá-nyokról 247.
 Porphirion és Acron Horatius-kommen-tárjai 161.
 Porro Giulio, Catalogo dei codici mano-scritti della Trivulziana 162, 163, 167.
 Pozsegai káptalan 159. — oklevelei 159.
 Pozsony 120. —i béke 123. — ev. ly-ceum ktára 92. — kny. 68—76. — Szent-Háromság-congregatio könyvei 117, 157.
 Pracsiu 196.
 Prága 183. —i egy. ktár 65.
 Pray-kódex 100, 106.
 Pravila 198.
 Premontrei konvent oklevele 159.
 Prinkipo sziget 6.
 Privigyei von. oklevél 160.
 Protestáns vitairatok 321—338.
 Ptolemaeus 148, 6. — kiadása 115. — historiája 57.
 Puerilia colloquia cz. mű a m. nemz. múzeum ktárában 103.
 Pullahe István 373.
Quacquelben Vilmos 6.
 Quadripartitum XVI. sz. másolata 157.
Rác István 66.
 Ráday Gedeon 200.
 Radnya 354.
 Radul (Nagy-) 193, 194, 195, 199. — Paisie 199.
 Rajesányi Ádám kéziratai 117, 157. — Opusculum 45. — Próbakő 51. — gyűjtemény a m. nemz. múzeum kéz-irattárában 79.
 Rákóczi György (II.) fejedelem 174.
 Ráskay Gáspár 313. — Vitéz Franciscója 314.
 Rátz Pál prépost-plébános 42.
 Ravasz Ferencz jezs. házfőnök 16.
 Récsey Viktor 84—86, 320.
 Reformáció 41.
 Református hitközség Nagybányán 16, 17, 18, 19. — iskola Nagybányán 16, 17.
 Regensburgi von. kéziratok 155. — ktár 120.
 Regiomonte, Johannes de 40.
 Régiséggyűjteménye, Jankovich Miklós — 101.
 Régiségtár a Brukenthal-Múzeumban 88.
 Reichenthaler Concilienbuchja 115.
 Reinmar von Zweter 88.
 Reizner János 80.
 Rektor, Nagybányai 18.
 Relation, A true and exact — of the impe-rial expedition in Hungaria 1685. 181.
 Remetei pálos kolostor 160.
 Rényi Rezső 303.
 Repertorium 182. — Egyetemes 341—350.
 Resolutio Carolina 18.
 Reusch Henrik 331.
 Révész Kálmán 325.
 Rhédey gr. cs. ltára 103, 180, 305. — Ferencz gr. 19.
 Rieu, De — 206.
 Rietstap Armorial Général cz. műve 7.
 Rig-Véda 62.
 Rivulina schola 16, 41.
 Rivulus Dominarum I. Nagybánya.
 Robert Károly m. kir. oklevelei 158.
 Róma 331. —i ny. 387.
 Romania 278. —i első könyvnyomda fel-állítás 199. — könyvnyomdászat 192—199. — törvény a köteles pél-dányokról 247.
 Rómer Flóris gy. 117. — irodalmi hagya-téka 117. — rendezése 79.
 Rotarides Mihály 168.
 Royal Society 348, 349.
 Rozgonyi cs. 160.
 Rudolf m. király 183.
 Rupp Kornél 65.
 Rusti von. oklevél 160.
Saághi konvent oklevelei 159.
 Šafařík 127, 198, 283. — a glagolita szó-ról 122.

- Sajó-Ládi pálos kolostor 160.
 Salamon és Markalf cz. népkönyv 52–60.
 — kiadásai 269–275.
 Salypo vár 353.
 Salzburgi ktárak 65.
 Sámuel Jónás 290.
 Sándor havasalföldi vajda 196, 198. —
 (VI.) pápa 126.
 Sándor István, M. könyvesház 56, 386.
 — István, Jánosfalvi 170, 171, 172.
 — Mórícz gr. ktára 102, 108.
 Sarlós-Boldogasszony ünnepe 14.
 Sárosi Gyula Arany trombitája 78.
 Sárospatak 335.
 Sarravianus-kódex 206.
 Sbornik 198.
 Scott Walter Marmion cz. költeménye 4.
 Scultetus, Conciones dominicales 26. —
 Idea concionum 34.
 Schedelféle Világkrónika 385. — a m.
 n. Múzeum ktárában 43.
 Schema primum generale, sive forma
 studiorum Albensium 1657. 302.
 Schlägli szójegyzék 190.
 Schnorr von Carolsfeld 85, 86.
 Schnürer F. 205.
 Schola Rivulina 16, 41, 188. — alapítója
 16, 17. — könyvtára 17. — története
 18. — tisztikara 18. — elfoglaltatása a
 jezsuiták által 18. — megszüntetése 18.
 Scholarcha Nagybányán 18.
 Schollaer belga minister 348.
 Schöffler Péter ny. 89.
 Schönherr Gyula dr. 64, 65, 113, 120,
 184, 306, 398.
 Schönwald, Johannes de 63.
 Schreiber, Wolfgang 196.
 Schuster Károly soproni polgár feljegy-
 zései 379.
 Schwabenspiegel 89. — XV. sz. kézírata
 155.
 Schwazi ferenczrendi kolostor ktára 190.
 Schweiger Salamon, Reisebeschreibung
 379.
 Sebes 199.
 Sebestyén Gyula 65, 383, 398.
 Segesvári Bálint Krónikája 375.
 Senior Nagybányán 17.
 Serban kny. 199.
 Serchianos 354.
 Seyer Ede 205.
 Sibelius Casparus 22.
 Silvestre, Universal paleography. London
 1849. 302.
 Simánd 327, 336.
 Simén Domokos 338.
 Simler 166.
 Simon (Szent-), Zára védő szentje 133,
 134. 222.
 Simonyi Zsigmond 383. — Tüzetes m.
 nyelvtana 376, 377.
 Sinai Miklós 207.
 Sijtkoff A. W. 206.
 Sirmalmas versek cz. kézirat 66.
 Skaricza Máté 323.
 Sluys de Quack, Van — cs. czimere 7
 Smithsonian Insitut 247.
 Solvay Ernst 342.
 Solymos (Solmos) 278, 352.
 Sombory cs. ltára 64, 103, 114, 119.
 Somogyi konvent oklevelei 159. — v.
 megyei oklevél 159.
 Somogyi Péter I. Mélius.
 Soós cs. ltára 103, 180, 350.
 Sopron 100, 185. —i keresztetek konvent-
 jének oklevele 159, — kny. 72, 75. —i
 piros tyukmony cz. ny. 51.
 Sorválasztók alkalmazásának bibliogr.
 fontossága 52, 269, 270.
 Specimina paleographica 302.
 Speculum vitae beati Francisci. Ven. 1504.
 302.
 Spovidí opcéna cz. glagolita mű 130.
 Stancarus Ferencz 329, 331.
 Statutum, Kassa városi — 96.
 Steiff Károly 85.
 Stráczay József 397.
 Straszburgi kir. ktár 120. — kny. 387.
 Stricker 88.
 Strigelius Victorinus 23, 24, 29, 31.
 Stroici 196.
 Sturm Albert 182.

Stuttgarti kir. ktár 85, 120.

Supala Ferencz 397.

Sülye, Magyar- (Szwj), Alsó-Febér m. 278, 352.

Svájcz 197.

Sylvester (Erdősi) János Grammatikája 103.

Szabadságharczra, 1848/49-iki magyar — von. iratok a m. nemz. múzeum ltárában 118, 304, 305, 306.

Szabó Dávid, Baróti 189, 197, 332, 334, 338, 386. — István czimerlevele 305. — Károly, Régi m. könyvtár I. kötet: 17, 19, 22, 25, 26, 27, 28, 38, 40, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 57, 58, 96, 169, 172, 176, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 310, 314, 321, 329, 330, 331, 334, 384. — II. kötet: 21, 22, 25, 26, 30, 31, 32, 34, 38, 41, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 96, 167, 176, 199, 329, 333. — Adalékok 68—76. — és Hellebrant Á. Régi m. ktár III. kötete 319, 385.

Szabolcs v. m. 304.

Szakmáry István czl. 380.

Szalkolczai posztónyírók kiváltságlevele 184.

Szalay Imre 161, 395.

Szamota István 119, 190, 191, 398.

Számvevőszék m. kir. állami — ktára 103.

Szapolyai István oklevele 159. — János 364; oklevelei 158.

Szárhegy 65, 66.

Szászsebesi ny. 193, 196, 197, 198, 199.

Szászváros 197, 199. — i 193, 198.

Szathmár-Némethi Sámuel hagyatéka 379.

Szathmáry István. Ötven titkok jelentése 47. — Király Ádám Naplója 117.

Századok 13, 15, 331.

Szeben 276, 293, 298, 354, 358, 362, 363, 364, 365, 371, 373. — i kny. 88, 199. — Kapellen-Bibliothek 89. — v. m. 278.

Széchenyi-alap 108, 110. — gr. család 160. — soproni ltára 80, 184, 304, 397. — Béla gr. 184. — Bertalan gr.

184. — Ferencz gr. 80, 97, 110; soproni ktára 100. — István gr. emlékirata Metternichhez 184. — iratai 183, 184. — levelei 79, 104. — naplói és jegyzőkönyvei 398. — hoz intézett levelek 79, 118. — nejének levelei 79; Kálmán 184. — Lajos gr. múzeumi alapítványa 101. — ktár 97, 98. — első tisztviselői 98; rendszere 107, 108.

Széchy Károly 384.

Szécsény 8. — i Frank oklevele 159.

Szécsi Miklós oklevele 159.

Szeged 16. — i alsóvárosi kolostor ktára 8. — Dugonics társaság 317. — ferenczrendi kolostor 9. — Somogyi-ktár 17: 1894/95-ik évi állománya 83, 84; gyarapodása 83; használata 82; új épülete 80, 81.

Szegedi (Zegedi) András 314. V. ö. Csengeri András. — Jeruzsálem városának veszedelméről való éneke 314. — Gergely 313, 314. — Lőrincz 314, 327. — Kis István 24, 313, 323.

Székely Antal 198. — Sándor, Aranyosrákosi 170, 171, 338.

Székely Nemzeti Múzeum 314.

Székelykeresztur 333.

Székelyek lázadása 1562. 198.

Székesfehérvár 327. — i káptalan oklevelei 159. — i keresztesek oklevelei 159. — i András deák 358.

Szemere Bertalan 78.

Személyi változások a m. nemz. múzeum ktárában 64, 119, 120.

Szemlélő 1836. 78.

Szencz 21.

Szendró 177.

Szentgotthárdi apátság oklevele 305.

Szent-György (Zentgiorgy) falu 278, 353.

Szentgyörgyi grófok 160. — Péter oklevelei 159.

Szent-Háromság temploma Nagybányán 43.

Szent-Ivány cs. ltára 103, 114, 119. — Márton 50.

- Szentjóni Szabó László 189.
 Szentpéteri pálos kolostor 160.
 Szentpéternár 131. —i császári ktár 198, 206.
 Szenyei László, Examen 48.
 Szeőleősy Pál czimerlevele 304.
 Szepes v. m. 173. —i kamara 18. —
 káptalan oklevelei 159.
 Szerafin metropolita 196.
 Szerbiai törvény a köteles példányokról 247.
 Szerdahelyi Gábor, Lelki szent gyógyító cz. műve 51.
 Szerelmey honvédezredeshez írott levelek 79.
 Sziget megvétélére von. ny. 115.
 Szilády Áron 313, 314.
 Szilágyi Sándor 1, 2, 172, 192, 306, 395.
 — Erdélyi országgyűlési emlékek 351.
 Szily Kálmán 95, 315.
 Szinnyei József dr. 109, 111, 382, 397.
 — id. 398.
 Sziráki Balázs 313.
 Szirmai Antal kéziratái 100.
 Szalkai benczések 160.
 Szláv egyházi könyvek 121. — evangélium 196, 197. — nyelv 225. — Zsol-tárok 198.
 Szolimán (II.) 167.
 Szolárcsik Sándor iratai 117, 156, 157, 304.
 Szombatosok 171, 332.
 Szőcs György czl. 305. — Tamás 357. — Márton 373.
 Szövegzáró disz magy. nyomtatványokban 57.
Tacitus-kódexek 206.
 Tálík irás 318.
 Tállyai János 177.
 Tamásy András 41.
 Tanárky Gyula hagyatéka 118.
 Tanulmányutja, muzeumi tisztviselők — 65, 120, 161, 205, 317.
 Tarnóczy István. Holtig való barátság cz. műve 512.
 Tasner Antal 104.
 Tatamér prépost oklevele 159.
 Tatravanghelu 198.
 Taylor dr. 7.
 Técsi István váradi ref. prédikátor 17.
 Tegernseei kódex Sz.-Imre életéről 14.
 Telegdi Miklós, Predikációk 44.
 Teleki cs. 16.
 Temes m. 278.
 Temesvár 98, 327. —i Pelbárt 386.
 Terebesi pálos kolostor 160.
 Tergovist 183. —i kny. 193, 194.
 Térképgy. a m. n. múzeum ktárában 115.
 Tetty Nándor 304.
 Thaly, Sylva Hercyniae 340.
 Thaly, Széchy-szigeti — cs. 380. — Béla 380. — Géza 380. — Kálmán 117, 338, 340, 380.
 Thallóczy Lajos 149, 150, 151.
 Theophilus Monotheita (*álnév*) 169.
 Thompson Maunde 1.
 Thordai János 327. — Máté 327. — Sándor András 321, 326, 328, 329, 331.
 Thoresanis, Andreas de — 127.
 Thurzó Szaniszló 173.
 Tihanyi apátság 305.
 Tilcul Evangheliilor 197.
 Tipray Tivadar 397.
 Tirol 190. — történetére von. okiratok 180.
 Tiszántul 326.
 Tisztviselők létszáma a m. n. muzeumi ktárban 107—111.
 Tkalčič János 122.
 Tokaji pálos kolostor 160.
 Toldi Miklós 91. — monda 314.
 Toldy Ferencz 383.
 Tolna 322.
 Tomory Anasztáz 117.
 Torda 328, 352. —i algymnásium 168, 169. — országgyűlés 324, 326. — végzéseinek megerősítése 325. — Aranyos m. 278.
 Tordasi Mihály pk. 199.

Toroczko (Twrochko) 353. — Szent-György 169, 171.
 Torresano d' Asola 193.
 Tótfalusi Kis Miklós 312
 Tóth Balázs czl. 380. — Ferencz 322; Prot. eklézsiák históriája 322.
 Tótvárad 278.
 Tőke Ferencz 313.
 Tőkőly Imre 177.
 Töttesi István debreczeni kny. 175, 176, 177.
 Török János, Ennyingi 323.
 Török Anthologia 318. — hódoltság 322. — szultántól kapott Korvin-kódexek 102. — ország 6. — i cenzúra 246.
 Tövissi Márton nagybányai rektor 21.
 Trattner János, Petrózai 315.
 Trencsényi von. oklevél 159, 160.
 Trieszt 211.
 Triod četvrtji 196. — postnyi 198.
 Trivulzio, Gian-Giacomo hg. 161, 165. — cs. ktára 161, 162.
 Trotti őgróf ktára 104, 164, 165, 166. — őgrófné 163.
 Truhlář 205.
 Tunyogi-gyűjtemény 103, 184, 304.
 Turčić Gáspár diakonus 126.
 Turin 62.
 Turóczy krónikája 386. — augsburgi kiadása m. n. múzeumi példányának vételára 101. — brünni kiadás 62, 115.
 Tübingában nyomtatott glagolita könyvek 121.
 Ujfalú (Vyfalw) 278, 353.
 Ujfalvi Imre 189.
 Ujhelyi pálos kolostor 160. — von. oklevél 159, 160.
 Ulászló (II.) m. kir. oklevelei 158.
 Ungarische Revue 205.
 Ungnad báró 196.
 Unitárius Katechesis 1698. 269. — kny. 313. — zsinati főtanács 168.
 Urbán Juvenál 8.
 Uzoni Fosztó István 169, 170, 171, 172, 320, 329, 334, 338.

Váchy (Wachy) Péter 295, 301, 355, 366, 371. — halála 357.
 Váczi káptalan oklevelei 159. — János 385, 398.
 Valkai András Hadriadenusa 57. — Miklós 198.
 Vámosföld 305.
 Várad 9. — i káptalan 15, 324. — oklevelei 159. — magyar biblia 21. — ny. 30, 32. — pkség 15, 189. — egyházmegyei zsolomás könyv 10. — hegyfoki konvent oklevelei 159. — i György 20, 21.
 Várfalvi Kósa 172.
 Városlálya 338.
 Vársárhely 327.
 Vasvári káptalan oklevelei 159.
 Vedastus és Amandus szentek 11.
 Veglia szigete 124, 103, 240. — i pk. 123.
 Velence 127, 129, 130, 210. — i glagolita breviarium 137, 210. — misekönyv 133, 137, 141. — kny. 125, 126, 127, 193, 198, 310, 387. — krónika a XV. századból 116.
 Velics Antal, Kincstári deffterek 322.
 Vendelinus, Theologia 30.
 Veracius testvérek kny. 312.
 Verancsics Antal 3—4, 6.
 Verbenicói kny. 129, 130.
 Veress Mihály plébános 16.
 Verein, Oesterreichischer — f. Bibliothekswesen 206.
 Vergilius 17.
 Veronai ny. 387.
 Versaillesi békeszerződés 150.
 Veszprémi káptalan oklevelei 159, 305. — K. János nagybányai rektor 20. — Veszprémvölgyi apácák monostorának alapító oklevele 1109-ből 79, 118, 158, 160.
 Vetter Antal levele 79.
 Vidaly [Vidal] 278.
 Victor Jeromos 190.
 Vignetták 57. 60.
 Vilecz Kamill min. titkár 109.
 Vilmányi Libecz Mihály 313.

- Vinci János 198. — Sieriul de aur (Arany szekrény) cz. műve 198.
- Virgilius 17. — első hazai kiadása 45. — kódex 206.
- Vitkovics Mihály 318.
- Vizaknai von. oklevél 160.
- Vogel 246.
- Vogelweide, Walther von der- 88.
- Volebius, Theologia 25, 28, 30.
- Vondrák Wenczel (Vádav) 389.
- Vossiani-kódexek 206.
- Vörös Antal 102. — gyűjteménye 63. — könyvtára 102. — Mátyás. Nyéki —, Imádságos könyve 679.
- Vörösmart 322.
- Vörösmarti Mihály »Vén cigány«-ának eredeti fogalmazványa 117.
- Vrbnik I. Verbenico.
- Vuchetich Mátyás tanár ktára 101.
- Wagner Gergely** 197.
- Waldstein János gr. tájképgy. 318, 398.
- Wallonroodt cs.-ra von. kézirat 155.
- Walther László hagyatéka 63. — kézirat-gyűjteménye 63, 104.
- Werbőczy Hármaskönyvének kiadása 180.
- Weimari nagyhercegi ktár 65.
- Wenckheim Antalné grófné levele 79.
- Wenczel Gusztáv-féle gyűjt. rendezése 63, 64, 104.
- Wickhoff F. 149.
- Winterlin Ágost 85.
- Wislocki V. 205.
- Wittenberg 197. — i nyomda 387.
- Wlassics Gyula dr. vallás- és közoktatás-ügyi min. 181, 203, 229, 306. 317.
- Wolfenbütteli nagyhercegi ktár 65.
- Worcell Szaniszló 184.
- Würzburgi Konrád 88.
- Zaborszki János** 176, 177.
- Zágráb 131, 211. — i káptalan oklevelei 159. — i orsz. ltár 305.
- Zainer Günther 89.
- Zakár Efraim sebesi tanító 199.
- Zala v. m. von. oklevél 159.
- Zalasd (Zalosd) Hunyad m. 278, 352.
- Zalatia (Schlaci) Fehér. m. 278, 352.
- Zalavári konvent oklevelei 159.
- Zalavidék 322.
- Zára v. 129, 133.
- Zeissberg Henrik lovag 205.
- Zeitschrift für Deutschland's Buchdrucker 95. — für Geschichte d. Oberrheins 89.
- Zemplén v. m. von. oklevél 159, 160.
- Zengg ny. 120, 123, 126, 127, 128, 130, 136, 210. — i glagolita misekönyv 120—149, 209—244. — nyomda 105, 106, 115, 124, 125, 127, 128, 130, 215. története 126. — pk. 122. — i Gergely mester kny. 125, 126.
- Zeta fejedelme 193.
- Zichy Alfréd gr. levele 79. — Géza 79. — Jenő gr. 249, 268. — Karolina 79. — Mária 79.
- Zilkos, Petrus 277, 280.
- Zimony szó eredete 235.
- Zographos evangelium 122.
- Zolnai Gyula 191, 277, 279, 373.
- Zombat cs. ltára 380.
- Zoványi Jenő, Tanulmányok 322, 324.
- Zughó Lukács czimerlevele 304.
- Zvonimir nevű naptár 239.
- Zwiedeneck H. 205.
- Zwittinger 168.
- Zwryn vár 353.
- Zsebkönyvtár, Mulattató 55.
- Zsigmond lengyel kir. levele 305. — m. kir. 150. — oklevelei 158.
- Zsilinszky Mihály 15, 317, 324.
- Zsoltárfordítások 66.

A MAGYAR HIRLAPIRODALOM

1896-BAN.

ID. SZINNYEI JÓZSEFTŐL.

I. POLITIKAI NAPILAPOK.*

BUDAPESTEN.

Pesti Napló. Főszerk. Vészi József; felelős szerk. Barna Izidor; kiadó-tulajd. a Kosmos hírlapkiadó részvénytársaság. XLVII. évf (Reggeli és esti kiadás.) Ára egész évre helyben 14 frt; vidékre 18 frt.

Magyar Állam. (Jdők tanuja.) Főszerk. dr. Hortoványi József; felelős szerk. Szemnecz Emil; laptulajdonosok: Lonkai Antalné örökösei. XXXVII. évf. Ára 20 frt.

Fővárosi Lapok. Szerk. Porzsolt Kálmán; kiadó-tulajd. Magyar írók kiadó-részv.-társasága. XXIII. évf. Ára 14 frt.

Budapesti Közlöny. Hivatalos lap. Szerkesztő Vadnay Károly. XXX. évf. Kiadja az Athenaeum. Ára »a Hivatalos Értesítő«-vel együtt 20 frt.

Egyetértés. Szerk. és kiadó-tulajdonos Csávolszky Lajos; főmunkatárs Kossuth Ferencz. XXX. évf. Ára 20 frt.

Budapest. Szerk. Gracza György; kiadó-tulajdonos Wodianer F. és fiai. XX. évf. Ára helyben 10 frt; vidékre 12 frt.

Pesti Hírlap. Szerk. dr. Kenedy Géza; kiadják a Légrády-testvérek. XVII. évf. Ára 14 frt.

Budapesti Hírlap. Főszerk. Rákosi Jenő; felelős szerk. Csajthay Ferencz; kiadó és laptulajdonos Rákosi Jenő. XVII. évf. Ára 14 frt.

Nemzet. Főszerkesztő Jókai Mór; felelős szerk. Gajári Ödön; kiadó-tulajdonos az Athenaeum. XV. évf. (Reggeli és esti kiadás.) Ára 24 frt.

Kis Ujság. Szerk. Gara József; kiadó-tulajdonosok Wodianer F. és fiai. X. évf. Ára helyben 7 frt 20 kr.; vidékre 9 frt.

Magyar Hírlap. Főszerk. Horváth Gyula; fel. szerk. Fenyő Sándor; kiadó-tulajdonos Magyar Hírlap kiadó részvénytársaság. VI. évf. Ára 14 frt.

Magyar Ujság. Főszerk. dr. Fenyvessy Ferencz; fel. szerk. Kende Zsigmond; kiadó-tulajd. a Magyar irodalmi részvénytársaság. III. évf. Ára 12 frt.

Szabad Szó. Szerk. dr. Székely Béla; kiadó-tulajd. a Kosmos hírlapkiadó részvénytársaság. IV. évf. Ára 12 frt.

Hazánk. Szerk. Jancsó Dezső; kiadja az »Európa« irodalmi és nyomdai részv.-társaság. III. évf. Ára 14 frt.

Magyarország. Szerk. Holló Lajos; helyettes szerk. Inczédy László; laptulajdonos a »Magyarország« hírlapkiadó részv.-társaság. III. évf. Ára 14 frt.

Magyar Esti Lap. Szerk. Szalay Mihály; kiadó-tulajd. Magyar irodalmi részvénytársaság. III. évf. Ára 6 frt.

Nemzeti Ujság. Főszerk. Günther Antal; szerk. Korbuly József; kiadja egy társaság. III. évf. Ára 14 frt.

Közgazdasági Napló. Szerk. Braun Sándor; kiadó-tulajd. a »Kosmos« kiadó részv.-társaság. II. évf. Ára 14 frt.

Alkotmány. Szerk. Bonitz Ferencz; kiadó-tulajd. az »Alkotmány« könyvny. I. évf. Ára 10 frt.

VIDÉKEN.

Szegedi Híradó. (Szeged.) Szerk. Palócz László; kiadó-tulajd. Endrényi Imre. XXXVIII. évf. Ára 14 frt.

Alföld. (Arad.) Szerk. Edvi-Illés László; kiadja Varga József és társa. XXXVI. évf. Ára helyben 12 frt, vidéken 14 frt.

Nagyvárad. (Nagy-Várad.) Szerk.

* Az egyes szakokban a lapok keletkezési idejük szerint vannak sorozva. — Ez összeállítás, mely 1894-ig a Vasárnapi Ujságban jelent meg, az 1895. évtől kezdve a Magyar Könyvszemle rendes mellékletét képezi.

Fehér Dezső; kiadó-tulajd. Lang József. XXVII. évf. Ára helyben 12 frt; postán küldve 14 frt.

Pécsi Figyelő. (Pécs.) Szerk. Pleininger Ferencz; lap-tulajd. Szautter Gusztáv; kiadó Taizs József. XXIV. évf. Ára 10 frt.

Soproni Hirlap. (Sopron.) Főszerk. Rábel László; szerk. Zombory József; kiadó Litfass Károly. XXVI. évf. Ára helyben 10 frt, vidékre 12 frt.

Torontál. (Nagy-Becskerek.) Szerk. dr. Brájer Lajos; kiadja Pleitz Ferencz Pál. XXIII. évfolyam. Ára 12 frt.

Debreczeni Ellenőr. (Debreczen.) Szerk. Koncz Ákos; kiadó-tulajd. a »Csokonai« ny. és r.-t. XXIII. évf. Ára 10 frt.

Szegedi Napló. (Szeged.) Szerk. Kulinyi Zsigmond; kiadó Bába Sándor. XIX. évf. Ára 14 frt.

Délmagyarországi Közlöny. (Temesvár.) Szerk. Lendvai Miklós; kiadó-tulajdonos Csendes J. XVII. évf. Ára 14 frt.

Ellenzék. (Kolozsvár.) Főszerk. Bartha Miklós; szerk. és kiadó-tulajd. Magyar Mihály. XVII. évf. Ára 16 frt.

Győri Hirlap. (Győr.) Szerkesztő és kiadó-tulajd. Szávay Gyula; társ-szerk. Hegyi Jenő. XVII. évf. Ára 12 frt.

Arad és Vidéke. (Arad.) Főszerk. Tiszti Lajos; felelős szerkesztő Brankovics György; kiadó-tulajdonos Gyulai István. XVI. évf. Ára helyben 12 frt, postán küldve 14 frt.

Szabadság. (Nagy-Várad.) Főszerk. Szunyog Szabolcs; fel. szerk. Lovassy Andor; lap-tulajd. és kiadó Laszky Ármin. XVI. évf. Ára helyben 12 frt, vidéken 14 frt.

Pécsi Napló. (Pécs.) Főszerk. és kiadó Lenkei Lajos; fel. szerk. Várady Ferencz. XV. évf. Ára 12 frt.

Felső Magyarország. (Kassa.) Szerk. és kiadó Ries Lajos. XII. évf. Ára 10 frt.

Aradi Közlöny. (Arad.) Szerk. Vass Géza; kiadja az »Aradi nyomda-társaság«, XI. évf. Ára helyben 12 frt, vidékre 14 frt.

Kolozsvár. (Kolozsvár.) Szerk. Hindy Árpád; kiadja Ajtai K. Albert. X. évf. Ára 16 frt.

Erdélyi Híradó. (Kolozsvár.) Főszerk. és lap-tulajdonos Korbuly József; felelős szerk. Váradi Aurél és dr. Gombos Fer. IX. évf. Ára 12 frt.

Nyugatmagyarországi Híradó. (Pozsony.) Szerk. és lap-tulajd. dr. Vutkovich Sándor. IX. évf. Ára 12 frt.

Debreczeni Hirlap. (Debreczen.) Szerk. ifj. Gily Ede; kiadó-tulajd. Kutasi Imre. VI. évf. Ára 10 frt.

Debreczeni Reggeli Ujság. (Debreczen.) Szerk. Than Gyula; kiadó-tulajd. a Csokonai-nyomda. III. évf. Ára 6 frt.

Tiszántúl. (Nagyvárad.) Főszerk. dr. Persz Adolf; fel. szerk. Szabó László; lap-tulajd. »A Szent-László-Nyomda« r.-társaság. II. évf. Ára 6 frt.

Összesen 41.

II. POLITIKAI HETILAPOK.

BUDAPESTEN.

Politikai Ujdonságok. Szerk. Nagy Miklós; kiadó-tulajdonos a Franklin-Társulat magyar irodalmi intézet és könyvnyomda. XLII. évf. Ára 5 frt; a »Vasárnapi Ujság«-gal együtt 12 frt.

Képes Néplap és Politikai Híradó. Szerk. Nagy Miklós; kiadja a Franklin-Társulat. XXIV. évf. Ára 2 frt 40 kr., a »Világkrónika«-val együtt 4 frt.

Nemzeti Hírlap. Szerk. Kulcsár Ernő; lap-tulajdonos Rózsa Kálmán és neje. XII. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

A Nép Zászlója. Szerk. és kiadó-tulajdonos Lukáts Gyula. XI. évf. Ára 4 frt.

Hétfői Ujság. Szerk. és kiadó-tulajd. Zeley Imre; szerk.-társ Fekete Adolf. V. évf. Ára 3 frt.

Magyar Néplap. Szerk. Lepsényi Miklós és Németh Gellért. V. évf. Ára 1 frt 80 kr.

Politikai Hetiszemle. Szerk. és lap-tulajd. Székely Sámuel. III. évf. Ára 10 frt.

Független Ujság. Szerk. és kiadja Baross Károly. II. évf. Ára 2 frt.

Hétfői Politikai Hírlap. Szerk. Bolgár Lajos; lapkiadó-tul. Reszler Adolf. I. évf. Ára 3 frt.

VIDEKEN.

Győri Közlöny. (Győr.) Szerk. Rumi S. XI. évf. Hetenként kétszer. Ára 10 frt.

Máramaros. (Márm.-Sziget.) Szerkesztéseért a kiadó felelős; lap-tulajd. Szilágyi István és Várady Gábor; kiadja Sichermann Mór. XXXII. évf. Ára 6 frt.

Somogy. (Kaposvár.) Szerk. és tulajd. Roboz István; lapkiadó Hagelman Károly. XXXII. évf. Ára 5 frt.

Vasvármegye. (Szombathely.) Szerk. Kőváry Kaffehr Béla; kiadó-tulajd. Bertalanffy József. XXX. évf. Hetenként

2-szer. Ára 8 frt. (A Vas megyei Lapokkal egyesült.)

Debreczen. (Debreczen.) Főszerk. Szinay Gyula; fel. szerk. Kósa Barna; kiadók Hoffmann és társa. XXVIII. évf. Hetenként ötször. Ára 10 frt.

Maros. (Makó.) Szerk. dr. Baán Zsigmond; kiadó-tulajdonos Gaal László. XXVII. évf. Hetenként kétszer. Ára 5 frt.

Abauj-Kassai Közlöny. (Kassa.) Szerk. Ladamérszky Gyula; kiadó-tulajd. Timkó József. XXVII. évf. Ára 6 frt.

Szentesi Lap. (Szentes.) Főszerk. és kiadó-tulajd. Sima Ferencz; fel. szerk. Pintér Gyula. XXVI. évf. Hetenként háromszor. Ára 6 frt.

Kecskemét. (Kecskemét.) Szerk. dr. Horváth Ádám; kiadó-tulajd. Sziládi László. XXV. évf. Ára 5 frt.

Nógrádi Lapok és Honti Híradó. (B.-Gyarmat.) Szerk. Vannay Ignác; kiadó-tulajdonos a balassa-gyarmati könyvnyomda. XXIV. évf. Ára 5 frt.

Székesfehérvár és Vidéke. (Székesfehérvár.) Szerk. Lipcsey Lajos; kiadó-tulajd. »A székesfehérvári politikai hírlapkiadó-társaság.« XXIV. évf. Hetenként 3-szor. Ára 8 frt. (Mult évben mint nem politikai lap jelent meg.)

Zala. (Nagy-Kanizsa.) Szerk. dr. Lőke Emil; kiadó-tulajd. Fischel Fülöp. Hetenként kétszer. XXIII. évf. Ára 6 frt.

Békésmegyei Közlöny. (Békéscsaba.) Szerk. Verner László; kiadja a »Corvina« könyvnyomda. XXIII. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

Ujvidék. (Ujvidék.) Szerk. Zanbauer Ágoston. XXI. évf. Ára 6 frt.

Bácska. (Zombor.) Szerk. dr. Balogh Ernő; laptul. és kiadó Bittermann Nándor. XIX. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

Kalocsai Néplap. (Kalocsa.) Szerk. Mócsy Antal. XIX. évf. Ára 2 frt.

Nyitramegyei Közlöny. (Nyitra.) Szerkesztő és kiadó-tulajd. dr. Bangha Sándor. XVI. évf. Ára 6 frt.

Borsodmegyei Lapok. (Miskolcz.) Szerk. és kiadó Forster Rezső; laptulajd. Buthy Lajos. XVI. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

Dunántul. (Szombathely.) Szerk. és kiadó ifj. Pázmándy Dénes. XV. évf. Ára 5 frt.

Közérdek. (Nagy-Enyed.) Szerk. dr. Magyar Bertalan; kiadók Cirner és Lingner. XV. évf. Hetenként 2-szer. Ára 6 frt. (Mult évben nem politikai lap volt.)

Szekelyföld. (Kézdi-Vásárhely.) Szerk. Dobay János; kiadó-tul. ifj. Jancsó Mózes. XV. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

Torontáli Közlöny. (Nagy-Kikinda.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Kiss Károly. XV. évf. Hetenként 2-szer. Ára 5 frt. (Mult évben nem politikai lap volt.)

Zombor és Vidéke. (Zombor.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Molnár Gyula. XIV. évf. Ára 12 frt. (Mult évben politikai napilap volt.)

Szekely Nemzet. (Sepsi-Szent-György.) Szerk. Málk József; laptulajd. és kiadó a »Jókai-nyomda-részv. társulat.« XIV. évf. Hetenként négyszer. Ára 10 frt.

Máramarosi Lapok. (M.-Sziget.) Szerk. Szépfaludy Örlösy Ferencz; kiadja Sichertan Mór. XI. évf. Ára 6 frt.

Gyulafehérvári Hírlap. (Gyula-Fehérvár.) Szerkesztő és laptulajd. Issékucz János; kiadó Papp György. X. évf. Ára 4 frt.

Makói Hírlap. (Makó.) Szerk. fel. a kiadó-tulajdonos Neumann József. X. évf. Hetenként kétszer. Ára 4 frt.

Jász - Nagykun - Szolnok megyei Lapok. (Szolnok.) Szerk. Zrumetzky Béla; kiadja Vezéry Ödön. VII. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

Tolnavármegye. (Szegzárd.) Szerk.-tulajd. dr. Leopold Kornél; segédszerk. Székely Ferencz. VI. évf. Ára 6 frt.

Heti Szemle. (Szatmár.) Szerkesztő Báthory Endre; kiadó a »Pázmánysajtó.« V. évf. Ára 3 frt.

Ujvidéki Hírlap. (Ujvidék.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Nemes Sándor. V. évf. Ára 6 frt.

Határőr. (Pancsova.) Szerk. Feymann Gyula; kiadó-tulajd. Wittigschlager Károly. V. évf. Ára 5 frt.

Szabadság. (Miskolcz.) Szerk. és laptulajdonos dr. Kontz Miklós; kiadó Ruttkay Menyhért. V. évf. Hetenként kétszer. Ára 5 frt.

Nyitramegyei Szemle. (Nyitra.) Szerk. és laptulajd. dr. Tóth János. IV. évf. Ára 5 frt.

Délvidéki Ellenőr. (Temesvár.) Szerk. Steiner Ferencz; kiadja az »Unio« könyvnyomda és kiadó-intézet. Hetenként háromszor. IV. évf. Ára 6 frt.

Egri Híradó. (Eger.) Főszerk. és kiadó Luga László; felelős szerk. dr. Csutorás László; kiadó-tulajd. az érseki lyceumi nyomda. IV. évf. Hetenként 2-szer. Ára 5 frt.

Mezőtúri Híradó (Mező-Túr.) Szerk.

és kiadó-tulajd. dr. Bentsik László. IV. évf. Ára 4 ft. (Mult évben nem politikai lap volt.)

Pécsi Közlöny. (Pécs.) Szerk. Lincab Adolf; laptulajd. Rézbányay János; kiadó Madarász Béla. IV. évf. Hetenként háromszor. Ára 6 ft.

Szabadka és Vidéke. (Szabadka.) Szerk. Czeisz Máté; laptulajdonosok az alapítók. IV. évf. Ára 3 ft.

Veszprémi Hirlap. (Veszprém.) Szerk. Csolnoky Viktor; kiadó-tulajd. az »Egyházmegyei könyvnyomda.« IV. évf. Ára 8 ft.

Zombori Hirlap. (Zombor.) Szerk. dr. Pataj Sándor; kiadó-tulajd. Oblát Károly. IV. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 ft.

Dunántúli Hirlap. (Győr.) Szerk. Csippék Ferencz; kiadó a Győregyh.-megyei könyvnyomda. III. évf. Hetenként 2-szer. Ára 8 ft.

Órálló. (Debreczen.) Szerk. és kiadótul. dr. Bartha Béla; szerk.-társ S. Szabó J. III. évf. Hetenként 2-szer. Ára 6 ft.

Fejérmegyei Napló. (Székesfejérvár.) Szerk. Barabás Albert; kiadó-tulajd. Miller József. III. évf. Hetenként 2-szer. Ára 5 ft.

Brassói Lapok. (Brassó.) Szerk. dr. Vajna Gábor; kiadótulajdonos a »Brassói magyarság intéző bizottság.« II. évf. Hetenként 3-szor. Ára 7 ft.

Egri Ujság. (Eger.) Szerk. dr. Schvarc (Setét) Sándor; segédszerk. Kolacsokovszky Sándor; kiadja Löw Sámuel. III. évf. Hetenként 2-szer. Ára 6 ft.

Soproni Ujság. (Sopron.) Szerk. Koór József; kiadó-tulajd. Romwalter Alfréd. II. évf. Ára 8 ft.

Szombathelyi Ujság. (Szombathely.) Szerk. Gruber János; laptulajd. az egyházmegyei könyvny. II. évf. Ára 5 ft.

Esztergom. (Esztergom.) Szerk. és kiadó-tulajd. Keményffy Kálmán Dániel. I. évf. Ára 5 ft.

Nógrád-Honti Ellenzék. Szerk. id. Farkas Ferencz; laptulajd. a nógrádmegyei egyesült ellenzék. I. évf. Ára 1 ft. Összesen 59.

III. VEGYES TARTALMU KÉPES HETILAPOK.

BUDAPESTEN.

Vasárnapi Ujság. Szerk. Nagy Miklós; kiadó-tulajdonos a Franklin-társulat magyar irodalmi intézet és könyvnyomda.

XLIII. évf. Ára 8 ft.; a »Politikai Ujdonságok«-kal együtt 12 ft.

Képes Családi Lapok. Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Murányi Ármin; szerk. Tolnai Lajos; XVIII. évf. Ára a »Hölgyek Lapja« havi mellékklappal 6 ft.

Ország-Világ. Szerk. dr. Várady Antal; kiadója az Országos Irodalmi részvény-társaság. XVII. évf. Ára 8 ft.

Jókai Magyar Nők Lapja. Szerk. Beksics Gusztávné és Keleti Ö. Lajos; kiadó-tulajd. Petőfi könyvnyomda vállalat. XV. évf. Ára 6 ft.

Magyar Géníus. Szerk. Hevesi József és Papp Dániel. V. évf. Ára 8 ft.

Magyar Világ. Képes családi lap. Szerk. és kiadó-tulajd. Székely Aladár. III. évf. Ára 6 ft.

Uj idők. Szerk. Herczeg Ferencz; kiadja Singer és Wolfner. II. évf. Ára 8 ft.

Uj Kor. Szerk. Kont I. II. évf. Havonként 2-szer. Ára 10 ft.

Összesen 8.

IV. EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAPOK.

BUDAPESTEN.

Religio. Vallás. Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Breznay Béla. LV. évf. Hetenként kétszer. Ára 10 ft.

Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. Szerk. és laptulajd. Szóts Farkas; kiadja Hornyánszky Viktor. XXXIX. évf. Ára 9 ft.

Népnevelők Lapja. Szerk. Koncsek Lajos; kiadó »Minerva« nyomda; laptulajd. a »Népnevelők budapesti egyesülete.« XXXI. évf. Ára 4 ft.

Néptanítók Lapja. Kiadja a vallás-és közoktatásügyi m. kir. miniszterium. Szerk. Ujvári Béla és dr. Gööz József. XXIX. évf. Ára 4 ft.

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. Szerk. Alexander Bernát. XXIX. évf. A tagok tagsági díj (4 ft) fejében kapják.

Kisdiednevelés. Szerk. Peres Sándor; kiadja a »Kisdiednevelők orsz. egyesülete.« XXV. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 ft.

Kis Lap. Szerk. Forgó bácsi (dr. Ágai Adolf); kiadó-tulajd. az Athenaeum. XXV. évf. Ára 4 ft.

Hasznos Mulattató. Szerk. és kiadja Dolinay Gyula. XXIV. évf. Ára 6 ft.

Lányok Lapja. Szerk. és kiadó-tulajd. Dolinay Gyula. XXII. évf. Ára 6 ft.

Téli Ujság. Vallásos irányú olvasmányok a magyar nép számára. Szerk. Budai János; kiadja a vallásos iratokat terjesztő egyesület. XVIII. évf. Decz., jan. és febr. hónapokban minden szerdán. Egyes szám ára 2 kr.

Népnevelő. Kath. nevelés-oktatásügyi közlöny. Szerk. Ember Károly; kiadja a Szent-Istvántárs. XV. (Új F. II.) évf. Ára 4 ft.

Egyetemi Lapok. Szerk. Komlóssy Arthur, Baross János és Haendel Vilmos; kiadó-tulajdonos az egyetemi kör. IX. évf. Ára 5 ft.

Katholikus Egyházi Közlöny. Szerk. estulajd. Cenner Lajos. VIII. évf. Ára 5 ft.

Az én Ujságom. Szerk. Pósa Lajos; kiadó Singer és Wolfner. VII. évf. Ára 4 ft.

Kis Világ. Szerk. Kürthy Emil; kiadó-tulajd. a »Magyar Hírlap« kiadó r.-társ. VI. évf. Ára 3 ft.

Kis Tükör. Képes családi hetilap. Főszerk. Szóts Farkas; fel. szerk. Kecskeméthy István; kiadó Hornyánszky Viktor. IV. évf. Ára 2 ft.

Nemzeti Iskola. Szerk. és tulajd. Benedek Elek. III. évf. Ára 4 ft.

Tanulók Lapja. Szerk. és tulajd. dr. Rupp Kornél; kiadja a Kosmos műintézet. III. évf. Ára 4 ft.

Katholikus Autonomia. Szerk. Tasnádszántói Becsky László. III. évf. Ára 6 ft.

Magyar Lányok. Szerk. Tutsek Anna; kiadja Singer és Wolfner. III. évf. Ára 6 ft.

Az Igazság Barátja. A magyar Baptisták közlönye. Szerk. és kiadó Meyer H. II. évf. Havonk. kétszer. Ára 1 ft 60 kr.

Katholikus Tanügy. Szerk. és tulajd. dr. Komlóssy Ferencz. II. évf. Havonként 2-szer. Ára 2 ft.

Zsidó Híradó. Orthodox zsidó felekezeti és társadalmi hetilap. Laptul. és szerk. Viador. II. évf. Ára 6 ft.

Evangélikus Családilap. Szerkesztő Bereczky Sándor. I. évf. Havonként kétszer. Ára 1 ft.

VIDÉKEN.

Néptanoda (Pécs.) Szerk. és kiadó-tulajd. Schneider István. XXIX. évf. jul. és aug. hónapokban szünetel. Ára 4 ft.

Egri Egyházmegyei Közlöny. (Eger.) Szerk. dr. Böhm János. XXVIII. évf. Minden hó 1-én és 16-án. Ára 2 ft.

Népiskolai Tanügy. (Eger.) Szerk. Kelemen Lajos. XXVI. évf. Ára 5 ft.

Protestáns Közlöny. (Kolozsvár.) Szerk. és kiadó Szász Gerő. XXVI. évf. Ára 6 ft.

Család és Iskola. (Kolozsvár.) Szerk. Fazakas József; kiadja a kolozs-megyei tanítótötestület. XXII. évf. Jul. és aug. hónapokat kivéve, havonként kétszer. Ára 3 ft.

Közművelődés. (Gyula - Fehérvár.) Szerk. Pál Antal; kiadja az erdélyi róm. kath. irodalmi társulat. XIX. évf. Ára 4 ft.

Debreczeni Protestáns Lap. (Debreczen.) Szerk. és laptulajd. Csiky Lajos. XVI. évf. Ára 5 ft.

Iskolai Szemle. (Csurgó.) Szerk. és kiadó-tulajd. Adorján Miklós. XVI. évf. Jul. és aug. hónapokat kivéve, minden hó 10-én és 25-én. Ára 3 ft.

Sárospataki Lapok. (Sárospatak.) A sárospataki irodalmi kör közlönye. Szerk. Radácsi György és Buza János. XV. évf. Ára 5 ft.

Evangélikus Egyház és Iskola. (Oroszháza.) Szerk. és kiadó Veress József. XIV. évf. Ára 6 ft.

Szabad Egyház. (Lugos.) Szerk. Rácz Károly; kiadja Traunfeller Károly. XII. évf. Minden hó 1-én és 16-án. Ára 2 ft 50 kr.

Órangyal. (Győr.) Szerk. Kárpáti Endre; kiadó Gladich Pál. XI. évf. Havonként kétszer. Ára 80 kr.

Kelet. (Ungvár.) Magyarországi görög katolikusok érdekeit képviselő hetilap. Szerk. és laptulajdonos Neviczky Konstantin; segéd-szerk. Jovanovics János; kiadja a »Kelet« könyvnyomdája. IX. évf. Ára 4 ft.

Téli Esték. (Szatmár.) A keresztény családok lapja. Szerk. Bodnár Gáspár; kiadó Molnár János. IX. évf. November—február hónapokban. Ára 1 ft.

Dunántúli Protestáns Lap. (Pápa.) Szerk. és tulajd. Németh István. VII. évf. Ára 4 forint.

Tanítók Lapja. (H. - Böszörmény.) Szerk. és tulajd. Dobó Sándor. VII. évf. Ára 4 ft.

Reformátusok Lapja. (Mátészalka.) Szerk. Biky Károly és F. Varga Lajos; kiadja a »Szatmári irodalmi Kör«. IV. évf. Ára 4 ft.

Tanügy. (N.-Várad.) Szerk. Vaday József. IV. évf. Havonként 2-szer. Ára 3 ft.

Összesen 42.

V. SZÉPIRODALMI ÉS VEGYES TARTALMU LAPOK.

BUDAPESTEN.

Magyar Bazár mint a nők munkaköre. Szerkeszti Wohl Janka; kiadja az Athenaeum. XXXI. évf. Minden hó 1-jén, 8-án, 16-án és 24-én. Ára 6 frt.

Budapesti Bazár. Szerk. és kiadó-tulajd. Király János. XXIV. évf. Havonként kétszer. Ára 10 frt.

Egyenlőség. Társadalmi hetilap. Szerk. Szabolcsi Miksa. XV. évf. Ára 8 frt.

Magyar Figaro. (Pikáns Lapok.) Szerk. Satanello (Márkus József); kiadó-tulajdonos Kunosi Vilmos és Frigyes. XIII. évf. Ára 8 frt.

Divat-Salon. Szerk. Szabóné-Nogall Janka; kiadó-tulajd. Mezei Antal. IX. évf. Ára 6 frt.

Magyar Szemle. Főszerk. és kiadó-tulajd. Kaczvinszky Lajos; szerk. Kaposi József. IX. évf. Ára 6 frt.

A Hét. Szerk. és kiadó-tulajd. Kiss József. VII. évf. Ára 10 frt.

Buda és Vidéke. Szerk. és kiadó-tul. mindszenti Erdélyi Gyula; a kiadásért fel. dévai Szöllősy I. IV. évf. Ára 6 frt.

Független Néplap. Szerk. Keresztessy Vendel; kiadó-tulajd. Medvei Rezső. IV. évf. Ára 2 frt.

Hétfői Híradó. Szerk. Hetényi Tivadar és Mayer Géza. III. évf. Ára 4 frt.

Párisi Divat. Szerk. Győry Ilona; kiadják a Légrády-testvérek. II. évfolyam. Ára 18 frt.

Világ Napló. Szerk. Rexa Dezső; kiadó: Pátria könyvny. II. évf. Ára 6 frt.

Jelenkor. Szerk. és kiadja Palágyi Menyhért. I. évf. Ára 8 frt.

KÜLFÖLDÖN.

Amerikai Nemzetőr. (New-York.) Szerkesztő és kiadó-tulajd. özv. Erdélyi Sz. Gusztávné. XIII. évf. Ára 5 frt.

Szabadság. (Cleweland.) Szerkesztő és kiadó Kohányi Tihamér. VI. évf. Ára 5 frt.

Bécsi Közlöny. (Bécs.) Szerk.-tulajd. Darvas Aladár. VI. évf. Havonként kétszer. Ára 10 frt.

Szövetségi Közlöny. (New-York.) Kiadja a »Szövetségi Közlöny« bizottsága; tulajdonos a »Magyar Nemzeti Szövetség.« III. évf. Ára 5 frt.

Amerikai Népszava. (Cleweland és New-York.) Munkás közlöny. Szerk. Szombati sat.; kiadja a magyar munkások

nyomdája és lapkiadó szövetkezete. II. évf. Havonként kétszer. Ára 1 frt 50 kr.

Magyar Híradó. (New-York.) Szerk. Singer Mihály. II. évf. Ára 5 frt.

Osszesen 19.

VI. HUMORISZTIKUS LAPOK.

BUDAPESTEN.

Üstökös. Szerk. Szabó Endre; kiadó-tul. a »Kosmos«. XXXIX. évf. Ára 8 frt.

Borsszem Jankó. Szerk. Csicséri Bors (dr. Ágai Adolf); kiadó-tulajd. az Athenaeum. XXIX. évf. Ára 8 frt.

Bolond Istók. Szerk. és tulajd. Don Pedró (Bartók Lajos.) XIX. évf. Ára 8 frt.

Urambátyám. Szerk. és kiadó-tulajd. Baróti Lajos. XI. évf. Ára 8 frt.

Mátyás Diák. Szerk. Murai Károly; kiadják Wodianer F. és fiai. IX. évf. Ára 6 f.

Herkó Páter. Szerk. és tulajdonos Markos Gyula. IV. évf. Ára 4 frt.

Sipulusz Lapja Kakas Márton. Szerk. Sipulusz (Rákosi Viktor); kiadó-tulajdonos Rákosi Jenő Budapesti Hirlap ujságvállalata. III. évf. Ára 4 frt.

Pikáns Lapok. Szerk. Rossa Zoltán (Tourbillon.) I. évf. Ára 8 frt.

VIDÉKEN.

Virgács. (Kolozsvár.) Szerk. Vessző Tamás. I. évf. Havonk. 2-szer. Ára 2 frt.

Osszesen 9.

VII. SZAKLAPOK.

BUDAPESTEN.

Gazdasági Lapok. Szerk. Ordódy Vilmos és Igali Szvetozár; lap-tulajdonos Ordódy Lajos. XLVIII. évf. Ára 8 frt.

Orvosi Hetilap. Szerk. és kiadó-tulajd. Hőgyes Endre. XL. évf. Ára 10 frt.

Vadász- és Verseny-Lap. Főszerk. és kiadó-tulajd. Sárkány János Ferencz; fel. szerk. Ferdinandy Béla. XL. évf. Ára 12 frt.

Gyógyászat. Szerk. és kiadó Schächter Miksa tr., lap-tulajdonos Kovács József tr.; főmunkatárs Szentápoly Nándor tr. XXXVI. évf. Ára 10 frt.

Gyógyyszerészeti Hetilap. Szerk. és kiadja K. Karlovsky Geyza. XXXIV. évf. Ára 10 frt.

Jógtudományi Közlöny. Főszerk. dr. Dárday Sándor, fel. szerk. dr. Fayer László, kiadó-tulajd. a Franklin-Társulat

XXXI. évf. »Curiai Határozatok« mellék-lappal. Ára 12 frt.

Posta-Közlöny. Szerk. Jancsó Dezső; kiadó-tulajd. Böszörményi Ilona. XXX. évf. Havonként háromszor. Ára 5 frt.

A Magyar Királyi Posta és Távir-irda Rendeletek-Tára. Kiadja a kereskedelemügyi miniszterium. XXX. évf. A postai és távir-dai hivataloknak ingyen küldetik.

Typographia. Szerk. és kiadó Lipp Károly. XXVIII. évf. Ára 3 frt. (»Gutenberg« német melléklettel.)

Vasuti és közlekedési Közlöny. Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Heltai Ferencz. XXVII. évf. Hetenként 3-szor. Ára 12 frt.

Hivatalos Rendőri Közlöny. Kiadja a m. kir. belügyminiszterium. XXVI. évf. Valamennyi törvényhatóságokhoz ingyen küldetik. Aponként. Ára 3 frt.

Sorsolási Tudósító. Szerk. és kiadja Aradi Rezső. XXVI. évf. Minden húzás után magyar és német szöveggel. Ára 1 frt.

Ugyanezen szöveggel:

Fortuna.

Uj Magyar Mercur.

Kis Mercur.

Hiteles Sorsolási Értesítő.

Ellenőr.

A budapesti árú- és értéktőzsde árjegyzései. Kiadja a miniszteri tőzsde-biztos. XXIII. évf. Minden tőzsdenapon. Ára 10 frt; postán 14 frt.

Statisztikai Heti Kimutatás. Szerk. Kőrösi József; kiadja a fővárosi stat. hivatal. XXIV. évf. Ára 3 frt.

Falusi gazda. Szerk. Herényi Gothard Sándor. XXIII. évf. Havonként kétszer. Ára 1 frt.

Borászati Lapok. Szerk. kiadó Baross Károly. XXII. évf. Ára 5 frt.

Pénzügyi Közlöny. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. XXIII. évf. Havonként többször. Ára 2 frt.

Rendeleti Közlöny. A magyar kirá-lyi honvédség számára. XXII. évf. Megje-len havonként 2—3 szám.

Mercur. Hiteles sorsolási tudósító. Szerk. Müller Ágoston XXII. évf. Minden húzás után magyar és német szöveggel. Ára 2 frt. Ugyanezen szöveggel:

Magyar Mercur.

Budapesti Mercur.

Fővárosi Mercur.

Magyar Fővárosi Mercur.

Pesti Mercur.

Sorsolási Mercur.

Tőzsdei Mercur.

Uj Mercur.

Pénzügyi Mercur.

Központi Értesítő. Kiadja a keres-keelmi m. k. ministerium. XXI. évf. Hetenként kétszer, évenként mintegy 250 iv. Ára helyben 8 frt; vidéken 10 frt.

Építő Ipar. Szerk. Ney Béla; kiadó a »Patria« irod. vállalat és nyomdai részvény-társaság. XX. évf. Ára 8 frt.

Népszava. A magyarországi általános munkáspárt központi közlönye. Szerk. és kiadó-tulajd. Faragó K. XX. évf. Ára 2 frt 40 kr.

Gazdasági Mérnök. Szerk. és kiadó-tulajd. Gonda Béla. XX. évf. Ára 12 frt.

Corvina. A magyar könyvkereskedők egyletének közlönye. Szerk. Petrik Géza. Tulajd. a magyar könyvkereskedők egy-lete. XIX. évf. Minden hó 10., 20. és 30-án. Ára 5 frt. Az egylet tagjai ingyen kapják.

Közegészségügyi Kalauz. Szerk.-tulajd. dr. Lőrinczy Ferencz. XVIII. évf. Ára 10 frt.

Községi Közlöny. Szerk. dr. Lipcsey Ádám; laptulajd. és kiadó az orsz. közp. jegyzői egylet. XVII. évf. Ára 6 frt.

Magyar Tisztviselő. Szerk. és kiadó-tulajdonos Csikvári Jákó. XVII. évf. Havon-ként háromszor. Ára 5 frt.

Vadász-Lap. Szerk. Egerváry Gyula; kiadó-tulajd. Sárkány János Ferencz és Egerváry Gyula. Minden hó 5., 15- és 25-én. XVII. évf. Ára 6 frt.

Vállalkozók Lapja. Szerk. és kiadó-tulajd. Lakatos Lajos; társ-szerk. Bendik Géza. XVII. évf. Ára 8 frt.

Büntető Jog Tára. Szerk. és kiadja Németh Péter. XVII. évf. Ára 8 frt.

Budapesti Lloyd. Hiteles sorsolási tudósító. Szerk. Engel Zsigmond. XVII. évf. Havonként 3—4-szer. Ára 1 frt 50 kr.

Magyar Kereskedők Lapja. Szerk. Kormos Alfréd. XVI. évf. Ára 8 frt.

Magyar Pénzügy. Szerk. Kormos Alfréd. XVI. évf. Ára a »Kereskedelmi Közlemények«-kel és »Hiteles Sorsolási Értesítő«-vel 10 frt.

Országos Törvénytár. Kiadja a m. kir. belügyminiszterium. XV. évf. Éven-ként 20—24 szám. Ára 4 frt.

A M. Mérnök- és Építész-Egylet Heti Értesítője. Szerk. Mihályfi József; kiadja a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet. XV. évf. Az egyesület tagjainak minden utánfizetés nélkül küldetik.

A Jog. Szerk. és kiadják dr. Révai Lajos és dr. Stiller Mór. XV. évf. Ára 6 forint.

Unio. Hiteles sorsolási hírlap. Kiadja Beifeld József. XV. évf. Megjelen minden húzás után. Ára 1 ft.

Magyar Közigazgatás. Szerkesztő és kiadótulajd. Boncza Miklós. XIV. évf. Ára 8 ft.

Értesítés a budapesti hitelezői védegyelet tagjaihoz. XIV. évf. Havonként kétszer. Az egylet tagjainak ingyen küldetik.

Színészek Lapja. Szerk. Bényei István; kiadja a magyar színész-egyesület központi igazgató tanácsa. XIV. évf. Minden 10 napon. Ára 6 ft.

Magyar Nemzetgazda. Szerkesztő és kiadótulajdonos Mende Bódog. XIII. évf. Ára 10 ft.

Herkules. Testgyakorlási közlöny. Szerk. Porzsolt Jenő és Porzsolt Kálmán. XIII. évf. Megjelen havonként kétszer. Ára 4 ft.

Magyar Dohány-Ujság. Szerk. és kiadótulajd. Daróczy Vilmos. XIII. évf. Megjelenik minden hó 1-én és 16-án. Ára 6 ft.

Pannonia. A fővárosi váltóüzlet-társaság. Adler és társa, sorsolási tudósítója. Szerk. Adler Gyula. XIII. évf. Havonként 2—3-szor. Ára 2 ft.

Ügyvédek Lapja. Szerk. dr. Wolf Vilmos és dr. Löwy Gábor. XIII. évf. Ára 6 ft.

A Főváros. Szerk. - kiadótulajdonos Hamvai Gyula és Pichler N. István. XII. évf. Havonként 3-szor. Ára 6 ft.

Gyógyszerészeti Közölny. Szerk. és kiadja K. Karlovsky Géza. XII. évfolyam. Ára 8 ft.

Katonai Lapok. Szerk. Cerri Gyula; kiadó Várnai F. XI. évf. Minden hó 1., 10. és 20-án. Ára 8 ft.

Magyar Királyi Postatakarékpénztári Közölny. Kiadja a »magyar kir. postatakarékpénztár«. XI. évf.

Orvosi Heti Szemle. Szerk. és kiadó: dr. Flesch Nándor. XI. évf. Ára 8 ft.

Szárnyasaink. Szerk. Parthay Géza. Az országos baromfitenyésztési központ hivatalos közölnye. XI. évf. Havonként kétszer. Ára 2 ft.

Iparügyek. Szerk. dr. Horváth János; laptulajd. Ráth Károly. X. évf. Havonként 2-szer. Ára 6 ft.

Magyar Királyi Államvasutak Hivatalos Lapja. Kiadja a magyar kir.

államvasutak igazgatósága. X. évf. Havonként 4—5 szám. Hivatalból küldetik.

Sorsolási Közölny. Kiadótulajdonos Beimel Lajos. X. évf. Minden húzás után. Ára 1 ft.

Budapesti Lakáshirdető. Szerk. és laptulajd. Weiss Mór. IX. évf. Havonként háromszor magyar és német nyelven. Egyes szám 10 krajczár.

Telegraph. Sorsolási Tudósító. Kiadó és tulajd. Lustig Miksa. IX. évf. Minden húzás után. Ára 1 ft 50 kr.

Nyeremény. Sorsolási tudósító. Kiadó és tulajd. Fuchs H. váltóháza. IX. évf. Minden hó 1. és 15-én magyar és német szöveggel. Ára 2 ft.

Phönix. May, Elfer és Adler bank- és váltóüzlet sorsolási tudósítója. Szerk. Adler S. IX. évf. Havonként. 2—3-szor magyar és német szöveggel. Ára 1 ft 50 kr.

Budapesti Bankgyesület Sorsolási Tudósítója. Szerk. Frommer Izidor. VIII. évf. Ügyfelei részére minden húzás után.

Harmonia. Zene Ujság. Szerk. dr. Hubay Károly. VIII. évf. Evenként 3-szor. Ingyen küldetik. (Több évig szünetelt.)

Kávésipar Szakközölny. Szerk. Wagner József. VIII. évf. Havonként kétszer magyar és német szöveggel. Ára 6 ft.

Közzgazdaság. Szerk. Gömöry Lajos. VIII. évf. Havonként 2-szer. Ára 12 ft.

Technologiai Lapok. Szerk. és kiadja Táborosky Ottó. VIII. évf. Havonként kétszer. Ára 8 ft.

Sorsolási Lap »Hungaria«. Kiadótulajdonos ifj. Schön Ármin. VIII. évf. Minden húzás után. Ára 1 ft.

Földmívelési Értesítő. Kiadja a földmívelésügyi m. kir. ministerium. VII. évf. Hivatalból küldetik.

Fővárosi Közölny. Budapest főváros hivatalos lapja. Szerk. Hajnal István; kiadja Budapest főváros közönsége. VII. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 ft.

Tűzrendészeti Lapok. Szerk. és laptulajdonos Breuer Szilárd és Markusovszky Béla. VII. évf. Havonként kétszer. Ára 3 ft.

Adók és Illetékek Közölnye. Szerk. és kiadó Roth Albert; VII. évf. Havonként kétszer. Ára 4 ft. Magyar és német szöveggel.

Magyar Fém- és Gépipar. Szerk. Fekete Adolf. VII. évf. Havonként háromszor. Ára 6 ft.

Gyakorló Orvos. Szerk. és kiadó-

tulajd. dr. Roth Adolf. VII. évf. Havonként kétszer. Ingyen küldetik.

Kőfaragó. Szerk.-kiadó Jászai S. VII. évf. Havonként 2-szer. Ára 1 ft 40 kr. (Magyar és német szöveggel.)

Magyar Pénzügyőr. Szerk. Iklódy Győző. VII. évf. Ára 6 ft.

Színészeti Közlöny. Szerk. és kiadó-tulajd. Réthy L. Pál. VII. évf. Havonként 3-szor. Ára 4 ft.

Szövetkezet. Folyóirat a szövetkezetek terjesztésére. Szerk. VII. évf. Havonként 2-szer. Ára 2 ft.

Vízügyi és Hajózási Közlöny. Szerk. és kiadó-tulajd. Krisztinkovich Antal. VI. évf. Ára 8 ft.

Czimbalmozók Folyóirata. Szerk. Késmárky Árpád. VI. évf. Havonként kétszer. Ára 4 ft 80 kr.

A Czipész. Szerk. Farkas István; kiadó-tulajd. a »Czipész« alapítói. VI. évf. Havonként kétszer. Ára 1 ft 40 kr.

Gyümölcskertész. Szerk. Molnár István; kiadja a földmívelésügyi magyar kir. miniszterium. VI. évf. Havonként kétszer. Ára 1 ft.

Kereskedelmi Takaré- és Hitel-szövetkezet Sorsolási Tudósítója. Szerk. Aradi Rezső. VI. évf. Minden huzás után. (Magyar és német szöveggel.) Ára 1 ft.

Köztelek. Főszerk. és a kiadásért felelős Forster Géza; szerk. Szilassy Zoltán. Az orsz. magyar gazdasági egyesület tulajdona. VI. évf. Hetenként kétszer. Ára 10 ft.

Magyar Királyi Adóhivatalok Lapja. Szerk. Dr. Exner Kornél; főmunkatárs Róka József. VI. évf. Havonként kétszer. Ára 4 ft.

Találmányok Lapja. Szerk. és kiadja Bergl Sándor. VI. évf. Havonként kétszer. Ára 8 ft. (Magyar és német szöveggel.)

Magyar Utazó Kereskedő. Szerk. dr. Gutmann Adolf; kiadja a magyarországi utazók egyesülete. VI. évf. Havonként kétszer. Ára 4 ft.

A Mi Zászlónk. A magyar demokrata munkáspárt közlönye. Szerk. Szikora Zoltán; kiadó Engel Tóbiás. VI. évf. Ára 1 ft 80 kr.

Vasut. Szerk.-tulajd. Csete Lajos; kiadja Hannig Gyula. VI. évf. Havonként 2-szer. Ára 3 ft.

Bírósági Közlöny. Szerk. és kiadó-tulajd. Sinai (Siria) Gusztáv. V. évf. Havonként kétszer. Ára 5 ft.

Asztalosok Szaklapja. Szerk. Sárosdy Béla; kiadó-tulajd. az »országos 11-es szervező bizottság«. V. évf. Havonként 2-szer. Ára 1 ft 40 kr.

Budapesti Szállodások, Vendéglősök, Korcsmárosok ipartársulatának Közlönye. Szerk. a társ. titkár. V. évf. Társulati tagok ingyen kapják.

Értékpapír Szemle. Szerk. Kormos Gyula. V. évf. Havonként 2-szer. Ára 1 ft. (Magyar és német szöveggel.)

Italmérés. Adóügyi szaklap. Szerk. Hoffmann Mihály Miksa; kiadó-tulajd. dr. Hoffmann A. V. évf. Ára 6 ft.

Igazságügyi Közlöny. Kiadja a m. kir. igazságügyminiszterium. V. évf. Ára 2 forint.

Klinikai Diagnostika. Szerk. Tauszsk Ferencz. V. évf. Havonként 2-szer. Ára 6 forint.

Magyar Czipész-Ujság. Szerk. Szenes Izidor. V. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 ft.

Magyar Czukoripar. Szerk. és kiadó dr. Telbisz János. V. évf. Havonként 3-szor. Ára 6 f. (Magyar s német szöveggel.)

Magyar Gépipar. Szerk. Becsky Antal. V. évf. Havonként 2-szer. Ára 6 ft.

Nemzetközi Művészeti Szemle. Főszerk. Valentin Lajos; fel. szerk. Miskolci Henrik. V. évf. Havonta 2-szer. Ára 4 ft. (Magyar és német szöveggel.)

Sorsjegy Ellenőr. Szerk. Aradi Rezső. V. évf. Havonként 2-szer. Ára 1 ft.

Szerencse Híradó. Szerk. Aradi Rezső. V. évf. Havonként 2-szer. Ára 1 ft 20 kr. (Magyar és német szöveggel.)

Társulati Értesítő. Szerk. dr. Gyürky Ödön; kiadja a Szent-István-Társulat. V. évf. Havonként 2-szer. Ára 2 ft.

Fodrászok és Borbélyok Szak-közlönye. Szerk. Breitfeld Alajos. IV. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 ft.

Független Néplap. Szerk. Keresztessy Vendel; kiadó-tulajd. Medvei Rezső. IV. évf. Ára 1 ft 50 kr.

Hermes. Sorsolási értesítő. Szerk. és tulajd. Fleissig Sándor. IV. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 ft.

Hivatalos Közlöny. Kiadja a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium. IV. évf. Havonként 2-szer. Ára 2 ft 50 kr.

Magyar Sport. Szerk. Salamon József; kiadó-tulajd. Fogl József Lajos. IV. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 ft.

Zene- és Színművészeti Lapok. Szerk. dr. Váli Béla. IV. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 ft.

Egészségügyi Értesítő. Szerk. dr. Heltai Manó; kiadja a m. kir. belügy-minisztérium. IV. évf. Havonként 2-szer. Ára 2 frt.

Fő- és Székvárosi Hirlap. Szerk. és kiadó-tulajd. Békei Soma. IV. évfoly. Havonként 2-szer. Ára 6 frt.

Kincsem. A lótenyésztés és lóverseny-ügy Közlönye. Főszerk. báró Podmaniczky Elemér; fel. szerk. és kiadó Pálmai Henrik. IV. évf. Ára 10 frt.

Magyar Malom és Gazdasági Értesítő. Szerk. Gondos Jenő; kiadó-tulajd. Weiss Lajos. IV. évf. Havonként 2-szer. Ára 6 frt.

Mészárosok és Hentesek Lapja. Lapvezető: Komáromi Sándor; szerk. Schatz Ármin. IV. évf. Ára 6 frt.

Millenium. Az ezredéves ünnepély és ezredéves kiállítás közlönye; szerk. és kiadó-tulajd. dr. Szerényi Simon. IV. évf. Havonként 3-szor. Ára 8 frt.

Vas- és Fémmunkások Szaklapja. Szerk. Schimek Károly; laptulajd. »A magyarországi vas- és fémmunkások intéző bizottsága.« IV. évf. Havonként kétszer. Ára 1 frt 20 kr.

Fürdői Lapok. Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Bosányi Béla. III. évf. Havonként kétszer. Ára 2 frt 50 kr.

Gyógyszereszi Értesítő. Szerk. és tulajd. Lukács István. III. évf. Havonként 2-szer. Díjtalanul küldetik.

Magyar Közlöny. Szerk. Virág Gyula és Virág Bertalan. III. évf. Havonként háromszor. Ára 8 frt.

Néplap. Gazdasági heti közlöny. Szerk. István gazda. III. évf. Ára 2 frt.

Sport-Világ. Szerk. Füzesséry Árpád. III. évf. Ára 4 frt.

Állategészségügyi Értesítő. Kiadja a kereskedelmi m. kir. minisztérium. III. évf. Hivatalból küldetik.

Bőripar. Szerk. és kiadó Meller Jerome. III. évf. Hetenként 3-szor. Ára 6 frt. (Magyar és német szöveggel.)

Divat-Ujság. Szerk. Csepreghy Ferencné; kiadó-tulajd. Rákosi Jenő. III. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 frt.

A »Hermes« magyar általános váltóüzlet részvénytársaság pénzügyi közlönye és sorsolási Értesítője. Szerk. Guttman Lajos. III. évf. Ára 2 frt.

Hunnia. A »Hunnia Magyar Bicycle Club« hivatalos közlönye. Szerk. dr. Kelenyi Imre. III. évf. Havonként kétszer. Tagoknak ingyen küldetik.

Irodalmi Fecske. Singer és Wolfner kiadó-cég irodalmi Értesítője. Havonként egyszer-kétszer. Ingyen küldetik.

Könyvkereskedők Lapja. Szerk. és kiadja Wiesner Jakab; főmunkatárs Weinberger Gyula. III. évf. Ára 5 frt.

Könyvkötők Lapja. Kiadó Kraml Nándor. III. évf. Havonként 2-szer. Ára 2 frt 40 kr.

Magyar Bőripar. Főszerk. és kiadó-tulajd. Leitersdorfer Lipót; szerk. Wiesel Károly. III. évf. Havonként 3-szor. Ára 6 frt. (Magyar és német szöveggel.)

Magyar Fakereskedő. Főszerk. és kiadó Székely Ignác; szerk. Ladányi Emil. III. évf. Havonk. 2-szer. Ára 4 frt.

Magyar Gazdák Lapja. Főszerk. Herényi Gothárd Sándor; fel. szerk. Szabó Ferencz. III. évf. Ára 8 frt.

Magyar Közlekedés. Szerk. Hunyady Ferencz; kiadja a lap kiadó-vállalata. III. évf. Ára 6 frt.

Magyar Mezőgazdák Szövetkezetek Üzleti Értesítője. Szerk. fel. Vidats Elem. III. évf. A tagok ingyen kapják.

Molnárak Lapja. Az »Országos Molnár-Egyesület Hivatalos Közlönye.« Szerk. Jutassy Ödön. III. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 frt.

Pénzügyi Hirlap. Szerk. Lendvay Sándor; kiadó-tulajd. a »Pénzügyi Hirlap« részvénytársaság. III. évf. Havonként kétszer. Ára 1 frt.

Rendőri Lapok. Főszerk. és kiadó-tulajd. Mihályfalvy J.; fel. szerk. Csepreghy Lajos. III. évf. Ára 10 frt.

Sebészet. Szerk. és kiadó dr. Kertész József. III. évf. Ára 10 frt.

Szólószeti Lapok. Szerk. Ordódy Lajos, Igali Svetozár és Ordódy Vilmos. III. évf. Ára 4 frt.

Tarifa Ujság. Szerk. és kiadó-tulajd. Osinger János. III. évf. Ára 10 frt.

Művészeti Szemle. Szerk. Kéry Gyula és Merkler Andor; kiadja Dunkl Norbert. III. évf. Két hetenként. Ára . . . (Mult évben Zeneirodalmi Szemle címmel havi folyóirat volt.)

Évszak. Divat- és kézimunka folyóirat. Szerk. Fayné Hentaller Mária; kiadó Grill Károly. II. évf. Havonként 2-szer. Ára 6 frt.

Gyorsírási Hirlap. Szerk. és kiadja Rosenthal Mór. II. évf. Havonként kétszer. Ára 2 frt 50 kr.

Háztartás. Szerk. Kürthy Emilné; ki-

adó-tulajd. a Magyar nyomda. II. évf. Havonként 3-szor. Ára 6 ft.

Magántisztviselők Lapja. Főszerk. Kreutzer Lipót és Bálint Dezső. II. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 ft.

Magyar Bortermelők Lapja. Szerk. Rombay Dezső. II. évf. Ára 4 ft.

Magyarország az Ezredik Évben. Szerk. Beksics Gusztávné, br. Jósika Kálmán, Csillag Máté; kiadó-tulajd. Reiner Adolf. II. évf. Havonként 2-szer. Ára 20 ft.

Ügyvédek Közlönye. Szerkeszti dr. Ödösi Miksa. II. évf. Ára 6 ft.

A Kert. Szerk. és tulajd. Mauthner Ödön; fel. szerk. Igali Szvetozár. II. évf. Havonként kétszer. Ára 4 ft.

Közműves. Szerk. Bokányi Dezső; kiadó-tulajd. A közművesek 5-ös lapbizottsága. II. évf. Havonként kétszer. Ára 1 ft 60 kr. (Magyar és német nyelven.)

Magyar Főváros. Szerk. Gelei József. II. évf. Ára 8 ft.

Milleniumi Lapok. Szerk. Gelléri Miksa. II. évf. Havonként háromszor. Ára 6 ft.

Új Népszava. A magyarországi szocializmus párt közlönye. Szerkeszti Bekányi Dezső. II. évf. Ára 2 ft 40 kr.

Vállalkozók Közlönye. Szerk. Komor Marcell. II. évf. Havonként háromszor. Ára 6 ft.

Báti és Hangverseny Közlöny. Szerk. Seichter Richard; laptulajd. Don Miguel. I. évf. Hetenként háromszor. Ára 1 ft 50 kr.

Magyar Sportlap. Szerk. Horváth H. Gyula; laptulajd. Horváth Gyula. II. évf. Ára 3 ft.

Milleniumi Kiállítási Értesítő. Szerk. és kiadó-tulajd. Török István. I. évfolyam. Ára 5 ft.

Orvosi Szakközlöny. Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Aschner Arthur. I. évf. Havonként kétszer. Ára 8 ft.

Szóló és Borgazdasági Lapok. Főszerk. Engelbrecht Károly; fel. szerk. és kiadó báró Radossevich Tódor. I. évf. Ára 5 ft.

Forgalmi Közlöny. Szerk. Szendrényi Simon; kiadó-tulajd. Szendrényi S. és Virsányi Lajos. I. évf. Ára 6 ft.

VIDÉKEN.

Bányászati és Kohászati Lapok. A m. kir. bányászati Akadémia közlönye. (Selmecz.) Szerk. Litschauer Lajos. XXIX. évf. Minden hónap 1. és 15-én. Ára 8 ft.

A Nyitravölgyi Gazdasági Egylet Közlönye. (Nyitra.) Szerk. báró Friesenhof Gergely. XXI. évf. Havonként kétszer. Ára 3 ft.

Értesítő a kolozsvári orvos-termesztudomány-társulat gyűléseiről. (Kolozsvár.) XX. évf. Havonként 2-3 szám.

Szőlőszeti és Borászati Lap. (Kassa.) Szerk. és laptul. Maurer János és Steiger Ferencz. XVII. évf. Ára 4 ft.

A Zalamegyei Gazdasági Egyesület Értesítője. (Zala-Egerszeg.) XVII. évf. Havonként. Az egyesület tagjai ingyen kapják.

Időjárási Naptár Magyarország számára. (Ó-Széplak.) Kiadja a nyitravölgyi gazdasági egylet agrármeteorológiai observatoriuma. XIV. évf. Havonként két szám. Ára 2 ft.

Közérdek. (Debreczen.) A magyarországi pinczerek szakközlönye. Szerk. és kiadó-tulajd. Than Gyula. VIII. évf. Havonként kétszer. Ára 5 ft.

Jogi Értesítő. (Nagyvárad.) Szerk. Waldmann Márk; kiadó-tulajd. Rosenbaum Vilmos. VI. évf. Ára 5 ft.

Kassai Jogi Közlöny. (Kassa.) Szerk. dr. Glück Lipót; kiadja Bernovics Gusztáv. VI. évf. Ára 5 ft.

Szegedi Jogász-Lapok. (Szeged.) Szerk. Reiniger Jakab. VI. évf. Havonként. Ára 4 ft.

1848-49. Történelmi Lapok. (Kolozsvár.) Szerk. Kuzsók István. V. évf. Havonként kétszer. Ára 4 ft.

Magyar Műkertészek és Kertészgazdák Országos Szakközlönye. (Szeged.) Szerk. Mayer Vilmos; laptulajdonosok a magyar műkertészek. V. évf. Havonként 2-szer. Ára 3 ft.

Pályázat. (Székesfehérvár.) A magyar ijr. hitközségi hivatalnokok közlönye. Szerk. Péterfi J.; kiadó-tulajd. Singer Ede. V. évf. Ára 4 ft.

Fényképészeti Értesítő. (Győr.) Szerkesztő és kiadó dr. Moller Miklós. IV. évf. Havonként 2-szer. Ára 1 ft 50 kr. (Múlt évben Fényképészeti Lapok volt a címe.)

Közérdek. (Sátoralja-Ujhely.) Ipari és kereskedelmi lap. Szerk. és tulajd. Németh Bertalan és Jurcsó Ágoston. IV. évf. Ára 3 ft.

Magyar Kerékpáros. (Szombathely.) Szerk. dr. Korchmáros Kálmán. IV. évf. Havonként kétszer. Ára 2 ft.

Gazdasági Értesítő. (Nyiregyháza.) Szerk. Simitska Endre; kiadja a felső-tisza-vidéki gazdasági egyesület. III. évf. Havonként 2-szer. Ára nem egyesületi tagok részére 5 frt.

Mezőgazda. (Kolozsvár.) Főszerkesztő Kiskéri Vörös Sándor; szerk. Péter Béla; kiadja a gazdasági tanintézet. III. évf. Ára 6 frt.

Pécsi Jogi Közlöny. (Pécs.) Szerk. Pleininger Ferencz. III. évf. Ára 4 frt.

Erdőőr. (Szászsebes.) Szerk. és kiadó-tulajd. Podbradszky Emil. II. évf. Havonként 2-szer. Ára 3 frt.

Papyrus. (Temesvár.) Papir-, könyv- és írószer-árak kereskedőinek szaklapja. Szerk. és kiadó-tulajd. Rácz F. János. II. évf. Havonként 2-szer. Ára 2 frt 40 kr.

Magyar Csendő. (Esztergom.) Szerk. és lap-tulajd. Endrődy Géza. I. évf. Havonként. Ára 6 frt.

Összesen 192.

VIII. VIDÉKI LAPOK

(nem politikai tartalommal.)

Debreczen-Nagyváradai Értesítő. (Debreczen.) Szerk. Vántsa György; kiadó-tulajdonos Zichermann H. LIV. évf. Ára 2 frt.

Zalai Közlöny. (Nagy-Kanizsa.) Szerk. és kiadó Bátorfi Lajos. XXXV. évf. Ára 5 frt.

Szepesi Hirnök. (Lőcse.) Szerk. és kiadó-tulajd. Hoepfner Gusztáv. XXXIV. évf. Ára 4 frt. (Magyar és német szöveggel.)

Üng. (Ungvár.) Szerk. Tabódy Jenő; kiadó-tulajd. Székely és Illés. XXXIV. évf. Ára 4 frt.

Borsod. (Miskolcz.) Szerk. Miskolczy Pál; kiadó-tulajd. Forster Rezső. XXX. évf. Ára 4 frt.

Szamos. (Szatmár.) Szerk. Kótai Lajos és Uray Géza. XXVIII. évf. Hetenként kétszer. Ára 4 frt.

Nyitrai Lapok. (Nyitra.) Szerk. és tulajd. Weiss József. XXVII. évf. Ára 5 frt 20 kr. (Magyar és német szöveggel.)

Zemplén. (Sátoralja-Ujhely.) Szerk. Dongó Gy. Géza; kiadó-tulajd. Éhlert Gyula. XXVII. évf. Ára 6 frt.

Hód-Mező-Vásárhely. (Hód-Mező-Vásárhely.) Szerk. dr. Draskóczy Pál; kiadó a »Hungaria« könyvnyomda, tulajd.

a lapfentartó bizottság. XXVI. évf. Hetenként 2-szer. Ára 4 frt.

Tolnamegyei Közlöny. (Szegzárd.) Szerk. és kiadó-tulajdonos Boda Vilmos. XXIV. évf. Ára 6 frt.

Bereg. (Beregszász.) Szerk. Kórody Zoltán; kiadó-tulajd. a »Haladás« könyvnyomdája. XXIII. évf. Ára 4 frt.

Pápai Lapok. (Pápa.) Szerk. Körmeny Béla; lap-tulajd. dr. Fenyvessy Ferencz; XXIII. évf. Ára 6 frt.

Vágvölgyi Lap. (Trencsén.) Szerk.-kiadó Skarnitzl X. Fer. XXIII. évf. Magyar és német szöveggel. Ára 4 frt.

Szatmár. (Szatmár.) Szerk. Nagy Lajos; kiadó-tulajd. Nagy Lajosné. XXII. évf. Ára 2 frt 80 kr.

Nagybánya és Vidéke. (Nagy-Bánya.) Szerk. Riszdorfer János; kiadó-tulajd. Molnár Mihály. XXII. évf. Ára 4 frt.

Veszprém. (Veszprém.) Szerk. felelős a kiadó-tulajd. Krausz Ármin fia. XXII. évf. Ára 6 frt.

Szabadkai Közlöny. (Szabadka.) Szerk. és kiadó-tulajdonos Schlesinger Sándor. XXI. évf. Ára 2 frt.

Szolnok-Doboka. (Deés.) Szerk. és kiadó Veress Dezső. XXI. évf. Ára 6 frt.

Felvidéki Szemle. (Eperjes.) Szerk. és kiadó-tulajd. Hedry Bertalan. XXI. évf. Hetenként kétszer. Ára 5 frt.

Nagy-Kunság. (Karczag.) Szerkesztő Szódi Miksa. XXI. évf. Ára 4 frt.

Marosvidék. (Maros-Vásárhely.) Szerkesztő és kiadó-tulajd. dr. Z. Bodolla Ferencz. XX. évf. Ára 6 frt.

Szatmármegyei Közlöny. (Nagy-Károly.) Szerk. Baudisz Jenő; tulajdonos ifj. Roth Károly. XX. évf. Ára 4 frt.

Hunyad. (Déva.) Szerk. Kun Róbert; lap-tulajd. Réthi Lajos; kiadó Hirsch Adolf. XX. évf. Ára 4 frt.

Bajai Közlöny. (Baja.) Szerk. és tulajd. Erdélyi Gyula; kiadó Steintz Gyuláné. XIX. évf. Ára 5 frt.

Nagy-Kőrösi Hírlap. (Nagy-Kőrös.) Főszerk. Tóth József; szerk. ifj. Takács Béla és Plager Gyula; lap-tulajd. Plager és társai. XIX. évf. Ára 5 frt.

Rozsnyói Híradó. (Rozsnyó.) Szerk. Krasznai K. G.; kiadja Kovács Mihály. XIX. évf. Ára 6 frt.

Keszthelyi Hírlap. (Keszthely.) Szerk. dr. Lovassy Sándor; kiadó-tulajd. Mérei Ignác. XIX. évf. Ára 5 frt.

Felvidéki Közlöny. (Kassa.) Szerk.

és laptulajd. Hedry Bertalan. XVIII. évf. Hetenként kétszer. Ára 5 frt.

Krassó-Szőrényi Lapok. (Lugos.) Szerk. fel. és kiadó-tulajd. Virányi János. XVIII. évf. Ára 6 frt.

Orosházi Közlöny. (Orosháza.) Szerk. fel. Pless N. XVIII. évf. Ára 4 frt.

Bácskai Ellenőr. (Szabadka.) Szerk. Stoczek Károly. XVIII. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

Ungvári Közlöny. (Ungvár.) Szerk. Schürger Ferencz; kiadó-tulajd. Lévai Mór. XVIII. évf. Ára 4 frt.

Váczi Közlöny. (Vác.) Szerk. és lap-tulajd. dr. Varázséji Béla. XVIII. évf. Ára 6 frt.

Esztergom és Vidéke. (Esztergom.) Szerk. és kiadó-tulajd. Nógrádi Jenő; XVIII. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

Esztergomi Közlöny. (Esztergom.) Szerk. és kiadó-tulajd. Haan Rezső. XVIII. évf. Ára 4 frt.

Szentes és Vidéke. (Szentes.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Mátéffy Ferencz, társ-szerk. Bánfalvi Lajos. XVII. évf. Hetenként 2-szer. Ára 5 frt.

Jászberény és Vidéke. (Jászberény.) Szerk. felelős a kiadó-tulajdonos Brünauer Adolf. XVII. évf. Ára 4 frt.

Komáromi Lapok. (Komárom.) Főszerk. Tuba János; fel. szerk. Hittrich József. XVII. évf. Ára 5 frt.

Nyírvidek. (Nyíregyháza.) Szerk. Inczédy Lajos; kiadó-tulajd. Jóna Elek. XVII. évf. Ára 4 frt.

Tata-Tóvárosi Híradó. (Tata-Tóváros.) Szerk. Baur Ödön; kiadó-tulajdonos Engländer és társa. XVII. évf. Ára 5 frt.

Losonc és Vidéke. (Losonc.) Szerk. Laszly István; lap-tul. képviselője Kovács Ferencz. XVII. évf. Ára 5 frt.

Bars. (Léva.) Szerk. Holló Sándor; kiadja Nyitrai és társa. XVI. évf. Ára 5 frt.

Gömör-Kishont. (Rimaszombat.) Szerkesztő dr. Kármán Zoltán; kiadó-tulajd. a szerkesztőségből alakult társaság. XVI. évf. Ára 4 frt.

Szegszárd Vidéke. (Szegszárd.) Szerk. és lap-tulajd. Geiger Gyula; hely. szerk. Farkas János. XVI. évf. Ára 6 frt.

Kőszeg és Vidéke. (Kőszeg.) Szerk. Wittinger Antal; kiadó-tulajd. Feigl Gyula. XVI. évf. Ára 4 frt.

Veszprémi Független Hírlap. (Veszprém.) Szerk. Kompolthy Tivadar. XVI. évf. Ára 6 frt.

Békes. (B.-Gyula.) Szerk. és kiadó-

tulajdonos Dobay János. XV. évfolyam. Ára 5 frt.

Mohács és Vidéke. (Mohács.) Szerk. Margitai Péter; lapkiadó Blandl János. XV. évf. Ára 4 frt.

Orosházi Ujság. (Orosháza.) Szerk. és kiadó Veres Lajos. XV. évf. Ára 4 frt.

Felvidéki Híradó. (Turóc-Szent-Márton.) Szerk. Fehér János; kiadó a Magyar nyomda. XV. évf. Ára 4 frt.

Zalamegye. (Zala-Egerszeg.) Szerk. és kiadó-tulajd. Udvardy Ignác. XV. évf. Ára 4 frt.

Borsod-Miskolczi Közlöny. (Miskolc.) Szerk. dr. Ferenczi Henrik. XIV. évf. Ára 6 frt. Hetenként kétszer.

Félegyházi Hírlap. (Félegyháza.) Szerk. Dobák Ferencz; kiadja Ranezay József. XIV. évf. Ára 5 frt.

Rábavidék. (Körmend.) Szerk. Rábai Zsigmond; kiadja a Körmendi részvénytársaság. XIV. évf. Ára 4 frt.

Szabadtság. (Szabadka.) Szerk. és kiadó-tulajd. Szalay László A. XIV. évf. Ára 8 frt.

Vásárhely és Vidéke. (Hódmező-Vásárhely.) Főszerk. és kiadó-tulajd. dr. Endrey Gyula; fel. szerk. Bibó Lajos. XIII. évf. Hetenként kétszer. Ára 4 frt.

Czepléd. (Czepléd.) Szerk. dr. Fischer László; kiadó-tulajd. Sebők Béla. XIV. évf. Ára 4 frt.

Szilágy. (Zilah.) Szerk. dr. Kincs Gyula; kiadó Seres Samu. XIV. évf. Ára 4 frt.

Szilágy-Somlyó. (Szilágy-Somlyó.) Szerk. és kiadó-tulajd. Bölöni Sándor. XIV. évf. Ára 4 frt.

Szarvasi Lapok. (Szarvas.) Szerk. és kiadó-tulajdonos Szikes Antal; társ-szerk. Mihálfi József. XIII. évf. Ára 5 frt.

Munkács. (Munkács.) Szerk. és lapkiadó-tulajd. Kozma László; társ-szerk. Gottier Lajos. XII. évf. Ára 4 frt.

Muraköz. (Csáktornya.) Szerk. Margitai József; kiadó és lap-tulajd. Fischel Fülöp. XIII. évf. Ára 4 frt.

Nagy-Károly és Vidéke. (Nagy-Károly.) Szerk. dr. Adler Adolf; kiadó-tulajd. Sarkadi N. Zsigmond és társa. XIII. évf. Ára 4 frt.

Telecska. (Kula.) Szerk. Lackner Fülöp; kiadó-tulajd. Berkovics Márk. XIII. évf. Ára 2 frt. (Magyar és német szöveggel.)

Szatmár és Vidéke. (Szatmár.) Szerk.

dr. Fejes István; kiadó-tulajd. Morvai János. XIII. évf. Ára 3 frt.

Muraszombat és Vidéke. (Muraszombat.) Szerk. Csorna Jenő; kiadja a muraszombati gazdasági fiókegylet. XII. évf. Ára 3 frt.

Szabolcsi Szabad Sajtó. (Nyiregyháza.) Szerk. Sipos Lajos; kiadó-tulajd. Piringer János. XII. évf. Ára 4 frt.

Ersekújvár és vidéke. (Ersekújvár.) Szerk. és kiadó-tulajdonos Illényi István. XII. évf. Ára 5 frt.

Komárommegyei Közlöny. (Komárom.) Szerk. Pittler Jenő; kiadó-tulajdonos Spitzer Sándor. XII. évf. Ára 4 frt.

Mezőtur és Vidéke. (Mezőtur.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Dunsits Dezső. XII. évf. Ára 4 frt.

Orsova. (Orsova.) Szerk. Tillmann Jakab; kiadó-tulajd. »Orsova« könyvnyomda részv.-társaság. XII. évf. Ára 4 frt 80 kr.

Szepesi Lapok. (Igló.) Szerk. és kiadó-tulajd. Zimann János. XII. évf. Ára 4 frt.

Ugocsa. (Nagy-Szöllős.) Szerk. Papp Zsigmond; Szerk.-társ Spolarich János, lapkiadó-tulajdonos Zinner Mór. XII. évf. Ára 4 frt.

Kaposvár. (Kaposvár.) Szerk. és lap-tulajdonos Csondor János. XI. évf. Hetenként 2-szer. Ára 6 frt.

Magyar Néplap. (Nagy-Sz.-Miklós.) Szerk. és kiadó König Salamon. XI. évf. Ára 4 frt.

Szabadkai Hirlap. (Szabadka.) Szerk. és tulajd. Léway Simon. XI. évf. Ára 6 frt.

Árva megyei Hirlap. (Alsó-Kubin.) Szerk. és kiadó Trnkócy József. IX. évf. Ára 4 frt.

Barsi Ellenőr. (Aranyos-Marót.) Szerk. és kiadó-tulajd. dr. Bottka Győző. VII. évf. Ára 4 frt.

Besztercebánya és Vidéke. (Besztercebánya.) Főszerk. Áldor Imre; fel. szerk. Singer Jakab; kiadó-tulajd. Singer és Sonnenfeld. IX. évf. Ára 4 frt.

Jászság. (Jász-Berény.) Szerk. és kiadó-tulajd. Hild Viktor. IX. évf. Ára 4 frt.

Kisvárdai Lapok. (Kisvárdá.) Szerk. és lap-tulajdonos dr. Vadász Lipót. IX. évf. Ára 4 frt.

Pestmegyei Hirlap. (Kecskemét.) Szerk. és kiadja Somogyi János. IX. évf. Ára 6 frt.

Siklós és Vidéke. (Siklós.) Szerk. és kiadó-tulajdonos Rédey Károly. IX. évf. Ára 4 frt.

Zólyomvármegyei Hirlap. (Zólyom.)

Szerk. és kiadó-tulajdonos Nádasy Gyula. IX. évf. Ára 4 frt.

Csiki Lapok. (Csik-Szereda.) Szerk. dr. Bocskor Béla; kiadó-tul. Györgyjakab Márton. VIII. évf. Ára 4 frt.

Kiskunsági Híradó. (Kunszentmiklós.) Szerk. Báka János; kiadó-tulajdonos özv. Bors Károlyné. VIII. évf. Ára 4 frt.

Szalontai Lapok. (Nagy-Szalonta.) Szerk. Nagy Márton; lapkiadó-tulajdonos Reich Jakab. VIII. évf. Ára 4 frt.

Ó-Becse és Vidéke. (Ó-Becse.) Szerk. dr. Grünbaum Pál; kiadó-tulajd. Löwy Lajos. VIII. évf. Ára 4 frt.

Közérdek. (Maros-Vásárhely.) Szerk. és tulajd. Pálffy Mihály; kiadó Adi Árpád. VIII. évf. Ára 6 frt.

Zentai Közlöny. (Zenta.) Szerk. és kiadó-tulajd. Schvarcz Sándor. VIII. évf. Ára 5 frt.

Rábaközi Hirlap. (Kapuvár.) Szerk. Kóhalui M. Béla és dr. Laufer S.; kiadó-tulajd. Buxbaum József. VII. évf. Ára 4 frt (Mult évben Rábaköz volt a címe.)

Selmeczbányai Híradó. (Selmeczbánya.) Szerk. Vörös Ferencz; kiadók Joerges Ágost özv. és fia. VII. évf. Ára 4 frt.

Tiszavidék. (Csongrád.) Szerk. és kiadó Szilber János. VII. évf. Ára 3 frt.

Aranyos-Vidék. (Torda.) Szerk. Borbély György; kiadó-tulajd. a szerk. bizottsági tagjai. VI. évf. Ára 4 frt.

Tapolcza és Vidéke. (Tapolcza.) Szerk. és kiadó-tulajd. Feleki Alajos. VI. évf. Ára 5 frt.

Csongrádi Lap. (Csongrád.) Szerk. Éder János; kiadó-tulajd. Schvarcz Sándor. VI. évf. Ára 4 frt.

Kis-Küküllő. (Dicső-Szent-Márton) Szerk. Gvidó Béla; kiadó-tulajd. Hirsch Mór. VI. évf. Ára 4 frt.

H.-Böszörmény és Vidéke. (H.-Böszörmény) Szerk. Porcsalmy Gyula; kiadó-tul. Szabó Ferenczné. VI. évf. Ára 4 f.

Komárommegyei Értesítő. (Komárom.) Szerk. és kiadó-tulajd. Jankovich Lajos. VI. évf. Ára 5 frt.

Pápai Közlöny. (Pápa.) Szerk. és kiadó-tul. Pollatsch Frigyes. VI. évf. Ára 6 frt.

Szoboszló és Vidéke. (Hajdu-Szoboszló.) Szerk. és kiadó-tulajd. Fehér Gábor. VI. évf. Ára 4 frt.

Túrkeve. (Túrkeve.) Szerk. és lap-tul. Bentsik E. VI. évf. Ára 4 frt.

Ada-Moholi Közlöny. (Ada.) Szerk. és kiadó-tulajd. Berger Adolf. V. évf. Ára 5 frt.

Békési Hirlap. (Békés.) Szerk. Bányai István és Vaday József; kiadja a »Corvina« könyvnyomda. V. évf. Ára 4 f. 40 kr.

Délvidék. (Versecz.) Szerk. Perjessy Lajos; kiadja a Kirchner-féle nyomda. V. évf. Ára 5 frt.

Esztergomi Lapok. (Esztergom.) Szerk. és tulajd. Gerenday József. V. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

Gömör. (Rimaszombat.) Szerk. Szeless Ödön; kiadja Draskóczy László. V. évf. Ára 5 frt.

Hevesmegyei Lapok. (Gyöngyös.) Szerk. Vadász Lajos; kiadó-tulajd. Vadász E. V. évf. Ára 6 frt.

Kisbér és Vidéke. (Kisbér.) Szerk. és lap-tulajd. Semper Idem. V. évf. Ára 4 frt.

Módos és Vidéke. (Módos.) Szerk. Oblát Sándor; kiadó-tulajd. Staitz György. IV. évf. Ára 3 frt. (Magyar és német szöveggel.)

Munkács és Vidéke. (Munkács.) Szerk. Tulcsik Ferencz; kiadó-tulajd. Farkas Kálmán. V. évf. Ára 3 frt.

Nyiregyházi Hirlap. (Nyiregyháza.) Szerk. Porubszky Pál; kiadja Ferenczi Miksa. V. évf. Ára 6 frt.

Déva és Vidéke. (Déva.) Szerk. Szentirmay Alajos; kiadó-tulajd. Kroll és társa. IV. évf. Ára 4 frt.

Liptó. (Liptó-Szent-Miklós.) Szerk. és kiadó-tul. Steier Izidor. IV. évf. Ára 4 frt.

Magyar Tengerpart. (Fiume.) Szerk. és kiadó-tulajd. Kőrösi Sándor. IV. évf. Ára 5 frt.

Mátészalka és Vidéke. (Máté-Szalka.) Főszerkesztő Endrédy József; kiadó Weisz Zsigmond. IV. évf. Ára 4 frt.

Csurgó és Vidéke. (Csurgó.) Szerk. dr. Nagy Sándor; kiadó-tulajd. Vágó Gyula. IV. évf. Ára 4 frt.

Kisujszállítás és Vidéke. (Kisujszállítás.) Szerk. és kiadó-tulajd. Szekeres József. IV. évf. Ára 4 frt.

Népszava. (Szabadka.) Szerk. és tulajd. Terbe Vincze. IV. évf. Ára 6 frt.

Somogyi Ellenőr. (Kaposvár.) Szerk. és kiadó-tulajd. Németh Ignác. IV. évf. Hetenként kétszer. Ára 6 frt.

Sümeg-Szent-Gróth. (Sümeg.) Szerk. Eles Károly; kiadó-tulajd. Horváth Gábor. IV. évf. Ára 4 frt.

Tokaj-Hegyalja. (Szerencs.) Szerk. Horváth Sándor; kiadó-tul. Simon József. IV. évf. Ára 4 frt.

Ujpesti Közlöny. (Ujpest.) Szerk. és

kiadó-tulajd. Mártonffy Imre. IV. évfoly. Ára 4 frt.

Zentai Hirlap. (Zenta.) Szerk. és lap-tulajd. Szigethy István. IV. évf. Ára 4 frt.

Aradi Híradó. (Arad.) Szerk. és lap-tulajd. Cs. Endes Dániel. III. évfolyam. Ára 4 frt.

Debreczeni Lapok. (Debreczen.) Szerkesztő Than Gyula; kiadó-tulajd. Schwarz I. Imre. III. évf. Ára 2 frt.

Csongrádi Közlöny. (Csongrád.) Szerk. és kiadó Hegyi Antal. III. évf. Ára 2 frt.

Felvidéki Ujság. (Zsolna.) Szerk. Garai Lajos; kiadó az Áldori-féle nyomda. III. évf. Ára 4 frt.

Fogaras és Vidéke. (Fogaras.) Szerk. Vécsei János; kiadó-tul. Thierfeld Lipót. III. évf. Ára 4 frt.

Siklósi Hirlap. (Siklós.) Szerk. és kiadó-tulajd. Feiler Mihály. III. évfolyam. Ára 4 frt.

Abrudbánya-Verespatak. (Abrudbánya.) Szerk. Bedő Árpád. II. évfolyam. Ára 4 frt.

Honti Lapok. (Ipolyvás.) Szerk. Halász Ferencz. II. évf. Ára 4 frt 50 kr. (Mult évben Ipolyvölgyi Hirlap címmel.)

Sátoralja. (Sárospatak.) Szerkesztő és kiadó-tulajd. Steinfeld Jenő. II. évfolyam. Ára 1 frt.

Székely-Udvarhely. (Sz. Udvarhely.) Szerk. dr. Vajda Emil; kiadó-tul. Betegh Pál. II. évf. Ára 4 frt.

Vásárhelyi Hirlap. (Hód-Mező-Vásárhely.) Főszerk. Sallay Lajos; fel. szerk. Medveczky Imre; kiadó-tul. Lévai Ferencz. II. évf. Hetenként 2-szer. Ára 4 frt.

Apatini Hirlap. (Apatin.) Szerk. és kiadó-tul. Hild Jenő. II. évf. Ára . . . (Magyar és német szöveggel.)

Félegyházi Híradó. (Félegyháza.) Szerk. és kiadó-tul. Szalay Gyula. II. évf. Ára 4 frt.

Hétfői Értesítő. (Nagyvárad.) Szerk. és tulajd. Sarkadi Ignác. II. évfolyam. Ára 4 frt.

Kárpáti Lapok. (Ungvár.) Szerk. Romanecz Aladár; kiadó: Jäger Bertalan. II. évf. Ára 4 frt.

Kispesti Hirlap. (Kispest.) Szerk. és kiadó-tulajd. Seper Kajetán. II. évfoly. Ára 4 frt.

Losonczy Hirlap. (Losonc.) Szerk. Draskóczy Zsigmond; kiadja a Kármán nyomda. II. évf. Ára 4 frt.

Nagyszombat és Vidéke. (Nagyszombat.) Szerk. és kiadó-tulajdonosok képviselője Vaymár Sándor. II. évf. Ára 4 frt. (Magyar és német szöveggel.)

Bácskai Híradó. (Szabadka.) Szerk. Mamuzsich Béla. I. évf. Ára 6 frt.

Bács-Topolyai Hírlap. (B.-Topolya.) Szerk. dr. Fárnek Dezső; kiadó-tulajd. Wilhelm Miksa. I. évf. Ára 4 frt.

Máramarosi Híradó. (M.-Sziget.) Szerk. Baka Elek; kiadja Mayer és Berger. I. évf. Ára 4 frt.

Szamosujvár. (Szamosujvár.) Szerk. és tulajd. dr. Fogolyán Tivadar. I. évf. Ára 6 frt.

Szegedi Néplap. (Szeged.) Szerk. és kiadó-tulajd. Marton János. I. évfolyam. Ára 4 frt.

Széki Hírlap. (Marosvásárhely.) Szerk. Bedőházi János és dr. Fenyvesi Soma. I. évf. Hetenként 2-szer. Ára 6 frt.

Szent-Gotthárd. (Szent-Gotthárd.) Kiadó-tul. Wellisch Béla. I. évf. Ára 4 frt. Összesen 149.

IX. HIRDETÉSI LAPOK.

VIDÉKEN.

Nógrádmegyei Hivatalos Értesítő. (B.-Gyarmat.) Kiadja a jegyzői hivatal XXXIV. évf. Hetenként.

Kolozsvármegyei Hivatalos Közlönye. (Kolozsvár.) XIX. évf. Ára 4 frt.

Megyei Híradó. Hivatalos hetilap. (Kaposvár.) XV. évf.

Háromszékmegyei Értesítő. (Sepsis-György.) Szerk. Vajna Miklós, megyei aljegyző. XIII. évf. Ára 4 frt.

Győr sz. kir. város Hivatalos Értesítője. (Győr.) VII. évfolyam. Hivatalból küldetik.

Gömör-Kishont t. e. Vármegyei Hivatalos Értesítője. (Rimaszombat.) Szerk. és kiadja a vármegyei alispáni hivatal. VII. évf. Hivatalos hetilap.

Rendeleti Közlöny. (Nagy-Szalonta.) Biharmegye szalontai főszolgabírói járás hivatalos lapja. Szerk. Nagy Márton főszolgabíró; kiadja Reich Jakab. VII. évf.

Trencsén Vármegyei Hivatalos Közlönye. (Trencsén.) Szerk. Baross Juszti alispán; kiadja Skarnitzl X. Ferencz. VI. évf. Ára 2 frt.

Hontvármegyei Hivatalos Közlönye. (Ipolság.) IV. évf. Ára 3 frt.

Pozsony Vármegyei Hivatalos Közlönye. (Pozsony.) Szerkeszti és kiadja Klempa Bertalan alispán. IV. évf. Havonként 2—3-szor.

Összesen 10.

X. FOLYÓIRATOK.

BUDAPESTEN.

Erdészeti Lapok. Az országos erdészeti egyesület közlönye. Szerk. Bedő Albert; főmunkatársak Arató Gyula és Horváth Sándor. XXXV. évf. Havonként egyszer. Ára 8 frt.

Nyelvtudományi Közlemények. Szerk. dr. Szinyei József; kiadja a m. tudományos akadémia. XXXV. évfoly. Évenként 3 füzetben. Ára 3 frt.

Gyorsírási Lapok. Szerk. Bódogh János; kiadja a budapesti magyar gyorsíró-egylet. XXXIII. évf. Évenként tizszer. Ára 1 frt 50 kr.

Akadémiai Értesítő. A m. tud. akadémia megbízásából szerk. Szily Kálmán főtktár. Megjelen minden hó 15-én. XXX. évf. Ára 3 frt.

Századok. A magyar történelmi társulat közlönye. Szerk. Szilágyi Sándor. XXX. évf. Minden hó 15-én (aug. és szept. hónapokat kivéve.) Ára 6 frt; a társulat tagjai tagdíj (5) frt fejében kapják.

Archaeologiai Értesítő. Kiadja a m. tud. akadémia. Szerk. Hampel József. XXX. (Új foly. XVI.) 5-ször évenként, febr., ápr., jun., okt. és decz. 15-én. Ára 6 frt, a társulat tagjai 5 frt tagsági díjban kapják.

Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye. Szerk. Edvi Illés Aladár. XXVIII. évf. Ára 10 frt.

Természettudományi Közlöny. Kiadja a magyar természettudományi társulat. Szily Kálmán közreműködésével szerkesztik: Entz Géza és Paszlavszky József. XXVIII. évf. Havonk. Ára nem tagok részére a Pótfüzetekkel együtt 6 frt.

Földtani Közlöny. Kiadja a magyarhoni földtani társulat. Szerk. dr. Staub Mór és Zimányi Károly titkárok. XXVI. évf. Havi füzetekben. Ára 5 frt. A társulati tagok tagsági díjukban kapják.

Magyar Nyelvőr. Szerk. Simonyi Zsigmond. XXV. évf. Minden hó 15-én. Ára 5 frt.

Magyar Statistikai Évkönyv. Szerk.

és kiadja az Országos magyar kir. statisztikai hivatal. XXV. évf. Havonként. Ára 6 frt.

Budapesti Szemle. A m. t. Akadémia megbízásából szerk. Gyulai Pál; kiadja a Franklin-Társulat. XXIV. évf. 10 ívnyi havi füzetekben. Ára 12 frt.

Földrajzi Közlemények. Kiadja a magyar földrajzi társaság. Szerk. Berecz Antal. XXIV. évf. Évenként 10 füzetben. Ára 5 frt. Társulati tagok tagsági díjuk fejében kapják.

Statisztikai havi füzetek. Kiadja a fővárosi stat. hivatal. Szerk. Kőrösi József, igazgató. XXIII. évf. Ára 4 frt.

A Ludovica Académia Közlönye. Szerk. és kiadja a m. k. honvédségi Ludovica Académia tanári kara. XXIII. évf. Havi füzetekben. Ára 4 frt.

Első magyar-német »Vasuti és Gőzhajózási Kalauz«. Kiadó Goritschnigg Albert. XXIII. évf. Havi füzetekben. Ára 4 frt.

Magyar Igazságügy. Szerk. dr. Tarnai János; kiadja Singer és Wolfner. XXIII. évf. Havi füzetekben. Ára 12 frt.

Izr. Tanügyi Értesítő. Szerk. Barna Jónás; kiadja az »Orsz. magy. izr. tanító-egyesület«. XXI. évf. Havonként egyszer. Ára nem tagoknak 2 frt.

Kelet. Magyarország symbolikus nagy páholyának közlönye. XXI. évf. Havonként.

Magyar Könyvszemle. Szerk. dr. Schönherr Gyula; közrebocsátja a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára. XXI. évf. (Új sor. IV. évf.) Megjelen negyedévenként. Ára 3 frt.

Polgári Iskola. A polg. isk. tan-egyesület közlönye. Szerk. dr. Gööz József. XXI. évf. Aug. és szept. hónapokat kivéve havonként egyszer. Ára 2 frt. Az egyesület tagjai tagdíj fejében kapják.

Egyetemes Philologiai Közlöny. Heinrich Gusztáv, P. Thewrewk Emil közreműködésével szerk. Némethy Géza és Petz Gedeon. XXI. évf. A szünidőket kivéve, minden hónap elsején. Ára 6 frt.

Magyar Méh. Szerk. Binder Iván; kiadó-tulajd. a magyar méhészek egyesülete. XX. évf. Havonként. Tagoknak ingyen, nem tagoknak 2 frt.

Természettudományi Füzetek. Szerkeszti Mocsáry Sándor; kiadja a magyar nemzeti múzeum. XX. évf. Megjelen negyedévenként. Ára 3 frt.

Közgazdasági Szemle. Szerk. dr. Jekelfalussy József a m. tud. akadémia

megbízásából. XIX. évf. Havonként. Ára 8 frt.

Történelmi Tár. Évnegyedes folyóirat. Kiadja a magyar történelmi társulat közvetítése mellett a m. tud. akadémia történelmi bizottsága. Szerk. Szilágyi Sándor. XIX. évf. Ára a történelmi társulat tagjainak 2 frt 80 kr.; bolti ára 5 frt 20 kr.

Veterinárius. Szerk. dr. Hutyra Ferencz; kiadja a magyarországi állatorvos-egylet. XIX. évf. Minden hó 15-én Ára 6 frt.

Havi Közlemények. Révai-testvérek ódon munkák tárából. Szerk. Révai Leo. XVII. évf. Havonként.

Nemzeti Nőnevelés. Szerk. Sebestyenné Stetina Ilona; kiadja a VI. ker. állami tanítónő-képző intézet tanári testülete. Évenként 10 füzet. XVII. évfolyam. Ára 2 frt.

Telekkönyvi Szaklap. Szerk. Tihanyi Ferencz; laptulajd. a telekkönyvvezetők országos egyesülete. XVII. évf. Havonként. Ára 4 frt.

Tűzoltó-Közlöny. Főszerk. Bárány N. Ernő; szerk. Kálmán Géza; kiadó és tulajd. a budapesti önkéntes tűzoltó-testület. XVII. évf. Havonként. Ára 2 frt 40 kr.

Gyümölcsészeti és Konyha-Kertészeti Füzetek. Kiadja az országos magyar gazdasági egyesül. Szerk. Baranyay István. XVII. évf. Havi füzetekben. Ára 4 frt.

Magyar Ipar. Az országos iparegyesület közlönye. Szerk. Mudrony Soma; főmunkatárs Gelléri Mór. XVII. évf. Havonként. Ára nem tagoknak 4 frt.

Körlevél. A budapesti kereskedő ifjak társulata közlönye. Szerk. Pacsu Leo. XVI. évf. Havonként egyszer. Ára 1 frt, társulati tagoknak ingyen jár.

Jó Pásztor. Szerk. és kiadja Lepsényi Miklós. XV. évf. Havonként. Ára 4 frt.

La Toilette. A férfiszabók szaklapja. Szerk. és kiadó-tulajd. Krausz Adolf. XV. évf. Havonként egyszer magyar és német szöveggel. Ára 3 frt.

Havi Füzetek. Szerk. Dvorzsák János. XV. évf. Ára 4 frt.

Utmutató. A magyar és közös közlekedési vállalatok hivatalos menetrend-könyve. Kiadja a »Vasuti és Közlekedési Közlöny« szerkesztősége. XV. évf. Évenként 8–10-szer, rendszeren a hó első napjaiban. Ára 5 frt.

Halászlé Lapok. Kiadja az orsz.

halászegyesület. XV. évf. Két havonként. Ára 3 frt. Az egyesület tagjai ingyen kapják.

Mathematikai és Természettudományi Értesítő. Szerk. König Gyula; kiadja a magyar tudom. akadémia. XIV. évf. Havi füzetekben. Ára 5 frt.

Találmányok Leírása. Szerk. Freckay János; kiadja a keresk. m. kir. miniszterium. XIII. évf.

Felső Nép- és Polgáriszkolai Közlöny. Szerk. dr. Kovács János; kiadja a Felső nép- és polgáriszkolai tanítók és tanítónők orsz. egyesülete. XIII. évf. Megjelen havonként. Ára 3 frt.

Magyar Szalon. Szerk. Kabos Ede; kiadja Krausz Arthur. XII. évf. Minden hó 1-én. Ára 10 frt.

Tornaügy. Szerkeszti Kovács Rezső, Maurer János és Szaflka Manó; kiadja a magyarországi tornatanítók egylete. XIII. évf. Havonként. Ára 3 frt.

Turul. A magyar heraldikai és genealogiai társaság közlönye. Szerk. Fejérfpataky László. XIII. évf. Évnegyedenként. A társulat tagjai tagsági díj (5 frt) fejében kapják.

Magyar-Zsidó Szemle. Szerkeszti dr. Blau Lajos. XIII. évf. A nagy szünetet kivéve, havonként. Ára 6 frt.

MagyarJogászegyletiÉrtekezések. Szerk. dr. Fayer László; kiadja a magyar jogászegylet. XII. évf. Évenként 8—10 füzet. A tagok (5 frt) tagilletményképen kapják.

Művészi Ipar. Az orsz. magyar iparművészeti múzeum és a m. iparművészeti társulat közlönye. Szerk. Pasteiner Gyula és Radisics Jenő. XI. évf. Negyedévenként. Ára 5 frt.

MagyarTörténetiÉletrajzok. Szerk. Szilágyi Sándor; kiadja a magyar történelmi társulat. XII. évf. Évenként 5 füzet. Ára 8 frt.

Bölcséleti Folyóirat. Szerk. dr. Kiss János. XI. évf. Évnegyedenként. Ára 5 frt.

Külföldi Szónokai. Szerk. és kiadja Ribényi Antal. XI. évf. Évnegyedenként. Ára 2 frt 80 kr.

Kertészeti Lapok. Az orsz. magyar kertészeti egyesület havi közlönye. Szerk. Benes János. XI. évf. Ára 5 frt.

Egyetemes Regénytár. Kiadja Singer és Wolfner. X. évf. Évenként 18 kötet. Ára 9 frt.

Gyakorlati Kereskedelmi Tudományok. Szerk. és kiadja Zachár Gyula. XI. évf. Havonként. Ára 4 frt.

Katholikus Hitoktatás. Szerkeszti Bognár Ádám. XI. évf. Havonként. Ára 3 frt.

Magyar Tanítóképző. Szerk. Nagy László; kiadja Singer és Wolfner. XI. évf. Ára 4 frt.

Az Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képben. Előbb Rudolf trónörökös főherceg ő császári és királyi Fensége kezdeményezéséből és közreműködésével, most Stefánia özvegy trónörökösne főhercegnő ő császári és királyi fensége védnöksége alatt. A m. kir. államnyomda kiadása. XI. évf. Havonként kétszer. Ára 7 frt 20 kr.

Keresztyén Népbarát. A Missio- és Gusztáv Adolf-egylet közlönye. Kiadó Hornyánszky Viktor. XI. évf. Minden hóban egyszer. Ára 40 kr.

Apolló. Kargyűjtemény. Szerk. Erkel Sándor és Goll János. X. évf. Évnegyedenként. Ára 2 frt 50 kr.

Képes Folyóirat. A »Vasárnapi Ujság« füzetekben. Szerk. Nagy Miklós; kiadó-tulajdonos a Franklin-társulat. X. évf. Havonként kétszer. Ára 7 frt 20 kr.

Katholikus Szemle. Szerk. dr. Mihályi Ákos; kiadja a Szent-István-társulat. X. évf. Megjelen évenként ötször. Ára nem tagoknak 5 frt.

Egészség. Szerk. dr. Fodor József, Csapodi István és Frank Ödön; kiadja az orsz. közegészségi egyesület. X. évf. Kéthavonként. Az egyesület tagjai tagdíj (3 frt) fejében kapják.

Havi Szónok. Szerk. és kiadó-tulajdonos Ribényi Antal. Megjelen havi füzetekben. X. évf. Ára 3 frt.

Szabó-Iparosok Közlönye. Szerk. és kiadja Csontos Imre. X. évf. Havonként. Ára 2 frt 40 kr.

Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz. Szerk. Szily Kálmán közreműködésével. Entz Géza, Lengyel Béla és Paszlavszky József; kiadja a m. k. természettud. társulat. X. évf. Évnegyedenként. Ára a Közlönnyel együtt 6 frt.

Budapesti Látogatók Lapja. Szerk. és kiadó-tulajdonos Szalay Mihály. IX. évf. Havonként magyar, német és francia szöveggel. Ára 5 frt.

Családi Regénytár. Szerk. Ribényi Antal. IX. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Magyar Nyomdászati. Szerkeszti és kiadja Pusztai Ferencz. IX. évf. Havonként. Ára 3 frt.

Hadtörténelmi Közlemények. Szerk.

keszti Rónai Horváth Jenő; kiadja a m. tud. akadémia. IX. évf. Évenként ötször. Ára 4 frt.

Kalauz a siketnémák oktatása és nevelése terén. Szerk. és kiadja Scherer István. IX. évf. Havonként, ára 2 frt 50 kr.

Szent-László-Társulati Értesítő. Szerk. és kiadja az igazgatóság. IX. évf. Évenként legalább kétszer. Társulati tagok ingyen kapják.

Szt-Lukácsfürdő. Szerk. és kiadja a Szt.-Lukácsfürdő igazgatósága. Fürdőorvos: dr. Doctor Frigyes. IX. évf. Minden évben május 1. és nov. 1-én.

Magyar Tisztviselők Országos Egyesületének Értesítője. Szerk. Janovich István, egyleti titkár. VIII. évf. Negyedévenként. A tagok ingyen kapják.

Erzsébetvárosi Casino Értesítője. Szerk. Kócsy Ferencz. VIII. évf. Havonként. A kör tagjai ingyen kapják.

Könyvkedvelők Lapja. Gerő és Kostyál antiquáriumának időszaki közlönye. VIII. évf. Ingyen küldetik.

Turisták Lapja. Szerk. dr. Téry Ödön és Moussong Géza, kiadja a magyar turista egyesület. VIII. évf. Havonként. Ára 2 frt. Tagok tagsági díj fejében kapják.

Protestáns Szemle. Szerk. Szóts Farkas. A magyar protestáns irodalmi társaság kiadványa. VIII. évf. Évnegyedenként. Ára 4 frt.

Graphica. Szerk. Szöllőssy Mihály; kiadják Pusztai és Perl. VIII. évf. Ingyen küldetik.

A m. kir. Technologiai Iparmúzeum Közleményei. VIII. évf. Időköz nem kötött füzetekben.

Ethnographia. A magyarországi néprajzi társaság értesítője. Szerk. dr. Munkácsi Bernát. VII. évf. Kéthavonként. A tagoknak 3 frt tagdíj fejében jár. Ára 3 frt.

Gyorsíró. Szerk. Vargay István; kiadja a bpesti VII. ker. áll. főgymn. «Stolze-Fenyvessy gyorsíró-kör. VII. évf. Havonként. Tagok ingyen kapják.

Hittudományi Folyóirat. Szerk. és kiadja dr. Kiss János. VI. évf. Évnegyedenként. Ára 5 frt.

Népszerű Gyorsíró. Szerk. Nagy Sándor. VIII. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Szövetkezés. Társadalmi és közgazdasági folyóirat. Szerk. Bernát István. VI. évf. Havonként. Ára 4 frt.

Szántóvetők Lapja. Szerk. Serrfőző

Géza. Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun várm. gazd. egyes. közlönye. VII. évfolyam. Havonként. Ára 2 frt.

Grafikai Szemle. Szerk. Tanay József; főmunkatárs Bauer J. M.; kiadó-tulajd. a «Könyvnyomdászok Szakköre». VI. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Irodalomtörténeti Közlemények. Szerk. Szilády Áron; kiadja a m. tud. akadémia. VI. évfolyam. Évnegyedenként. Ára 5 frt.

Klinikai Füzetek. Szerk. dr. Donáth Gyula. VI. évf. Havonként. Ára 4 frt.

Magyar Kereskedelmi Múzeum. Kiadja a magyar kereskedelmi múzeum. VI. évf. Havonként.

Nemzetgazdasági Írók Tára, kiadja a m. tud. Akadémia nemzetzg. és statist. bizottsága. VI. évf. Három hetenként. 10 füzet ára 5 frt.

Az Állatok Öre. Szerk. dr. Szalkay Gyula; kiadja az országos állatvédő-egyesület. V. évf. Negyedévenként. Ingyen küldetik.

Magyar Orvosi Archivum. Szerk. és kiadják dr. Bókai Árpád, dr. Klug Nándor és dr. Pertik Otto. VI. évf. Kéthavonként. Ára 10 frt.

Mathematikai és Fizikai Lapok. Szerk. Bartoniek Géza és Rados Gusztáv; kiadja a math. és fizikai társulat. VI. évf. Évenként 8 füzet. Ára 5 frt.

Czimbalom Családi Körben. Szerk. Allaga Géza; kiadó-tulajd. Schunda V. József. V. évf. Havonként. Ára 6 frt.

Hivatalos Értesítője a Budapest-fővárosi sütők, cukrászok és mézeskalácsosok ipartestületének. Szerk. Tétényi I. VI. évf. Ára 4 frt. (Magyar és német szöveggel.)

Otthon. Szépirodalmi könyvtár. Képes havi folyóirat. Szerk. és kiadja Hevesi József. VI. évf. Havonként. Ára 6 frt.

Athenaeum. Szerk. Pauer Imre; kiadja a M. Tud. Akadémia. V. évf. Évnegyedenként. Ára 5 frt.

Építészeti Szemle. Szerk. Bobula János. V. évf. Havonként. Ára 8 frt.

Kataszteri Közöny. Szerk. Dobrovics Viktor; kiadó Spinner György. V. évf. Havonként. Ára 4 frt. (Mult évben Szegeden jelent meg.)

Szent Család Kis Követe. Szerk. Szemenyei és Mészáros Kálmán. V. évf. Ára 72 kr.

Haladás. Mezőgazdasági és kereskedelmi Értesítő. Szerk. Királyfalvai Ger-

hart György; kiadó-tulajd. Szávoszt Emil. V. évf. Havonként. Ingyen küldetik.

Magyar Paedagogia. A »Magyar paedagogiai társaság« folyóirata. Szerk. Négyessy László. V. évf. Havonként (a nagy szünet kivételével.) Ára 5 frt.

Mozdonyvezetők Lapja. Szerkeszti Vörös László; kiadó-tulajd. a »Mozdonyvezetők Lapja« alapítói. V. évfolyam. Ára 2 frt.

Odontoskop. Magyar fogászati folyóirat. Szerk. és tulajd. dr. Iszlai József. V. évf. Kéthavonként. Ára 2 frt.

Tőzsdei Értesítő. Szerkesztő dr. Fél-egyházi Ágost. V. évfolyam. Havonként. Ára 3 frt.

Siketnémák Közlönye. Szerk. és kiadó-tulajd. Oros Kálmán. IV. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Az 1896-iki Ezredéves Országos Kiállítás Közleményei. Kiadja az ezredéves országos kiállítás igazgatósága. IV. évf. Havonként. Hivatalból küldetik.

Jogi Tanácsadó. Szerk. és kiadó-tulajd. Istóczy Győző. IV. évf. Havonként. Ára 1 frt.

Katholikus Egyházi Zeneközlöny. Szerk. Kutschera József, Erney József és Langer Viktor. IV. évf. Havonként. Ára 1 frt 60 kr.

Kereskedelmi Szakoktatás. Szerk. dr. Schack Béla. IV. évf. Havonként. Ára 4 frt.

Magyar turista egyesület budapesti osztályának Értesítője. Szerk. dr. Marinovics Imre. IV. évf. Havonként. Tagok kapják.

Méhészet. Szerk. és kiadó-tulajdonos Károlyi Gyula. IV. évfolyam. Havonként. Ára 2 frt.

Orvos-Irodalmi Közlöny. Szerk. dr. Purjesz Ignác; kiadja Franke Pál könyvkereskedése. IV. évfoly. Kéthavonként. Ára 1 frt.

Szülésznők Lapja. Szerk. dr. Breitenfeld Ferencz; kiadó-tulajd. dr. Temesváry Rezső. IV. évf. Ára 2 frt.

Telekkönyvi Szakközlöny. Szerk. Osváth Imre. IV. évf. Havonként 2-szer. Ára 4 frt.

Stenographia. Gyorsíróknak Lapja. Szerk. Vargay István; kiadja a »Stolze-Fenyvessy« női gyorsíró-kör. III. évf. Havonként. Ára 1 frt 50 kr.

Bába-Kalauz. Szerk. dr. Dirner Gusztáv. III. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Balneologiai Értesítő. Szerk. dr.

Preysz Kornél. III. évf. Havonként. Ára 2 frt 50 kr.

A Gólya. Szerk. és kiadja Storch Emil. III. évf. Havonként. Ingyen küldetik.

Hajnal. Belmissiói folyóirat. Szerk. és kiadja dr. Szabó Aladár. III. évf. Havonként. Ára 1 frt.

A Magyar Turista-Egyesület Tanítói Osztályának Közleményei. Szerk. Moussong Géza. III. évf. Havonként. Az egyesület tagjai ingyen kapják.

A budapesti Polgári Lövészegyesület Hivatalos Értesítője. Szerk. Lakner János. III. évf. Havonként. Az egyesület tagjai ingyen kapják.

Gyermekdivat. Csepreghy Ferenczné; kiadó-tulajd. Rákosi Jenő. III. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Irodalmi Fecske. Kiadja Singer és Wolfner. III. évf. Havonként.

Krisztus az én életem. Egyházi beszédek. Szerk. Zábrák Dénes. III. évf. Havonként. Ára 4 frt 50 kr.

Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. Szerk. Paikert Alajos; kiadja az országos magyar gazdasági egyesület. III. évf. Kéthavonként. Ára 3 frt.

Nemzeti Társadalom. Szerk. és kiadó-tulajd. Erdődy Károly. III. évf. Havonként. Ára 40 kr.

Természetszerű Gyógyeljárás. Szerkeszti Vaisz Lajos. III. évf. Havonként. Ára 1 frt.

Magyar Szabadalmi Hírlap. Szerk. és kiadó-tulajd. Kalmár J. III. évf. Havonként. Ingyen küldetik.

Gyógyszerész Híradó. Szerk. kiadó-tulajd. Moder Dezső. II. évf. Havonként. Ingyen küldetik.

Homeopathia. Főszerk. dr. Bakodý Tivadar; fel. szerk. dr. Balogh Tihamér; kiadó Hazslinszky Károly. II. évf. Havonként. Ára 3 frt.

Katholikus Egyházi Zeneközlöny. Szerk. Kutschera József. II. évf. Havonként. Ára 1 frt 50 kr.

Magyar Asztalosok és Kárposok Közlönye. Szerk. és kiadó-tulajd. Marossi Sándor. II. évf. Havonként. Ára 4 frt.

Magyar Chemiai Folyóirat. Kiadja a k. m. természettud. társulat chemiai szakosztálya. Szerk. Winkler Lajos. II. évf. Havonként. Ára 5 frt.

Magyar Millenium. Szerk. és kiadó-tulajd. Kandler F. és társa. II. évf. Évenként 6-szor. Ingyen küldetik.

Nemzeti Szalon. Magyar képzőművészek és műpártolók hivatalos értesítője. Szerk. Palmer Kálmán. II. évf. Kéthavonként. Az egyesület tagjai ingyen kapják.

Patyolat. Fehérnemű Ujság. Szerk. Csepreghy Ferenczné; kiadó-tulajd. Rákosi Jenő. II. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Gyógyszerész Híradó. Szerk. és kiadó-tulajd. Moder Dénes. II. évf. Havonként. Ára 4 frt.

Magyar Építők Lapja. Szerk. Komor Marcell; kiadó-tulajd. Várnai F. I. évf. Havonként. Ára 6 frt.

M. A. C. A magyar atletikai club hivatalos Értesítője. Szerk. Dobák Emil. II. évf. Havonk. A tagok ingyen kapják.

Utmutató. Havi folyóirat a vasárnapi iskola és család számára. Szerk. és kiadó Meyer Henrik. II. évf. Ára 80 kr.

Betegápolás. Szerk. és kiadják Weszely István és társa. I. évf. Havonként. Ingyen küldetik.

Egészségőr, a »Zion« jótékonyági egyesület népszerű közlönye. I. évf. Havonként. Ingyen küldetik.

Jeleseink. Szerk. Anonymus. I. évf. Havonként. Ára 12 frt.

Keresztyén Híradó. Szerk. Szabó Aladár. Havonként. Ára 50 kr.

Magyar Gazdák Szemléje. Szerk. Bernát István. I. évf. Havonk. Ára 6 frt.

Magyarországi Szabók Szaklapja. Szerk. Vágó Zoltán; kiadó a szerkesztő bizottság. I. évf. Havonként. Ára 1 frt 20 kr. (Magyar és német szöveg.)

Munkás-Családház. Az ált. munkáscsaládház építő-egyesület hivatalos közlönye. Szerk. Antal Péter; kiadó-tulajd. Nikelszky Lajos. I. évf. Havonk. Ára 1 frt.

Orvosi Szakvélemények. Szerk. és laptulajd. dr. Lőrinczy Ferencz I. évf. Havonként. Ára 10 frt.

Örömhír nagyok és kicsinyek számára. Szerk. Kovács Lajos és Biberauer Rikard. I. évf. Havonk. (jún. júl. és aug. hónapokat kivéve). Ára 18 kr.

VIDÉKEN.

Jézus Szentséges Szívének Hírnöke. (Kalocsa.) Szerk.-kiadó Tóth Mike. XXX. évf. Havonként. Ára 1 frt 50 kr.

Erdélyi Gazda. (Kolozsvár.) Az erdélyi gazdasági egyesület hivatalos közlönye. Szerkeszti Tokaji László. XXVIII. évf. Havonk. Egyleti tagoknak ingyen küldetik.

Keresztény Magvető. (Kolozsvár.) Szerkesztik és kiadják Péterfi Dénes és

Kovács János. XXVI. évf. Kéthavi füzetekben. Ára 2 frt 40 kr.

Közlöny. (Debreczen.) A debreczeni hittanszaki társulat köréből. XXVI. évf. Szerk. Sárkány Lajos és Juhász László. Évenként 8 szám. Ára 1 frt 50 kr.

Soproni Gyorsíró. (Sopron.) Szerk. Magyar József; kiadja az evang. lyceumi gyorsírókör. XXII. évf. Évenként 10 szám. Ára 1 frt.

Történelmi és Régészeti Értesítő. (Temesvár.) A délmagyarországi történelmi és régészeti társulat közlönye. Szerk. Patzner István főtítkár. XXII. évf. Évnegyedes füzetekben. A társulat tagjai ingyen kapják. Nem tagoknak 4 frt.

Gazdasági Néplap. (Pécs.) A baranyamegyei gazd. egyesület hiv. közlönye. Szerk. Liebbald Béni. XXII. évf. Minden hó 1. napján. Ára nem tagoknak 1 frt.

Orvos-Természettudományi Értesítő. (Kolozsvár.) Kiadja a kolozsvári orvos-természettudományi társulat. Szerkeszti Koch Antal. XXI. évf. Havonként.

Isten Igéje szent beszédekben. (Esztergom.) Szerk. dr. Halmos Ignác; kiadja Buzárovics Gusztáv. XXI. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Magyar Növénytan Lapok. (Kolozsvár.) Szerk. és kiadja Kánitz Ágost. XX. évf. Havonként. Ára 3 frt

Havi Közlöny. Az elméleti és gyakorlati lelképásztorság köréből. (Temesvár.) Szerk. kiadó Tokody Ödön és Patzner István. XIX. évf. Havonként. Ára 4 forint.

Tanügyi Értesítő. (Győr.) Szerk. Ujlaky Géza; kiadja a győrvidéki tanítóegylet. XIX. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Protestáns Lap. (Kölesd.) Szerk. és kiadják Lágler Sándor és Kálmán Dezső. XVII. évf. Havi füzetekben. Nyom. Kecskeméten. Ára 4 frt.

Egyesületi Értesítő. (Szombathely.) A vasmegegyei gazd. egyesület megbízásából. Szerk. Rösler Károly. XVII. évf. Havonként. Ára nem tagoknak 1 frt.

Gondolat. (Pozsony.) Theologiai és philosophiai folyóirat. Szerk. Dingha Sándor; kiadja a magyarhoni ág. hitv. ev. theol. ifjuság. XVII. évf. Minden hó végén. Ára 2 frt.

A Kath. Hitterjesztés Lapja. (Nagyvárad.) Képes folyóirat. Szerk. és kiadó Nogely István XVI. évf. 10 füzet évenként. Ára 3 frt.

A Veszprémmegyei Gazdasági

egyesület Értesítője. (Veszpém.) Szerk. Nagy Iván. XVI. évf. Havonként. Az egyesület tagjai kapják.

Gyakorlati Bibliamagyarázatok. (Gyoma.) Szerk. Garzó Gyula; főmunkatársak Könyves Tóth Kálmán és Barakonyi Kristóf. XV. évf. Minden két hónapban. Ára 4 frt.

Vegytani Lapok. (Kolozsvár.) Szerk. és kiadja Fabinyi Rudolf. XV. évf. Negyedévenként. Ára 4 frt.

A Zalamegyei Gazdasági Egyesület Értesítője. (Zala Egerszeg.) Szerk. Grosz Pál titkár. XV. évf. (Mult évben melléklet volt.)

Vasvármegyei Tanügy. (Szombathely.) A vasmegyei ált. tanító-testület hivatalos lapja. Szerk. Vargha Lajos. XIV. évf. Havonként. Ára nem tagoknak 1 frt.

Mezőgazdasági Szemle. (Magyaróvár.) Szerk. és kiadják Cserháti Sándor és dr. Kossutány Tamás. XIV. évf. Havonként. Ára 5 frt.

Erdélyi Múzeum. (Kolozsvár.) Az Erdélyi Múzeum-egylet kiadványa. Szerk. dr. Szádeczky Lajos. XIII. évf. Havonként. A helybeli tagok 3 frt, nem helybeliek 2 frt tagsági díj fejében kapják.

Pozsonymegyei Gazdasági Egyesület Értesítője. (Pozsony.) Szerkeszti Földes Gyula. XII. évf. Minden két hónapban. Tagok tagsági díjban kapják.

Tanodai Közlöny. (Veszprém.) Szerk. Nagy Lajos; kiadó-tulajdonos: »A Somlyóvidéki evang. Tanító-egylet.« XIII. évf. Évenként 4–6 szám. Az egylet tagjai ingyen kapják.

Gyámintézet. (Lovászpátona.) A magyarhoni egyetemes evang. gyámintézet közlönye. Szerk. Bognár Endre. XIII. évf. Évenként háromszor. Ingyen küldetik.

Achilles. (Szabadka.) Testgyakorlati versenylap. Szerk. és kiadja az »Achilles sport-egyesület.« XII. évf. Nincs időhöz kötve. Ára 4 frt.

Beregmegyei Tanügy. (Beregszász.) Szerk. Szalay István; kiadja a »Beregmegyei általános tanító-egyesület.« XII. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Gazdasági Értesítő. (Szolnok.) Szerkeszti Szalay János; kiadja a jász-nagykún-szolnokmegyei gazdasági egylet. XII. évf. Ára 3 frt.

Gazdasági Értesítő. (Csik-Szereda.) Szerk. T. Nagy Imre. XII. évf. Havonként. A csikmegyei gazd. egyesület tagjai ingyen kapják.

A Hevesmegyei Gazdasági Egyesület Értesítője. (Gyöngyös.) Szerk. Csomor Kálmán; kiadó-tulajd. a hevesmegyei gazdasági egyesület. XII. évf. Havonként. Az egyesület tagjai ingyen kapják.

A Legszenzibb Rózsafűzér Királynéja. (Szombathely.) Kiadó-tulajd. a szent Domonkos-rend zárdája. XII. évf. Havonként. Ára 1 frt.

Nevelés. (M.-Sziget.) Szerk. Bökény Dániel; kiadó-tulajdonosa »Máramarosi ált. tanító-egyesület.« XII. évf. Julius és augusztus hónapokat kivéve havonként egyszer. Ára 2 frt 50 kr. (Mult évben Máramarosi Tanügy címmel.)

Népnevelési Közlöny. (Nagy-Várad.) A bihari megyei népnevelési egyesület hivatalos értesítője. Szerk. Winkler Lajos. XII. évf. A nagy szünetét kivéve havonként. Az egylet tagjai ingyen kapják.

Sárospataki Ifjúsági Közlöny. (Sárospatak.) Szerk. Bertók Béla. Rohoska József és Janka Károly. XII. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat Értesítője. (Zombor.) Szerk. Grosschmid Gábor. XII. évf. Negyedévenként. A társulati tagok ingyen kapják.

Méhészeti Közlöny. (Kolozsvár.) Szerk. ideigl. fel. Bodor László; kiadja az Erdélyi méhésztársulat. XII. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Szűz Mária Virágos Kertje. (Kálcsa.) Szerk. Tóth Mike. XI. évf. Havi füzetekben. Ára 1 frt.

Concordia. (Pozsony.) Szerk. Mihálovics József; kiadja a »Concordia« Gabelsberger gyorsíró-egylet. X. évf. Havonként. Ára 1 frt 20 kr.

Gazdasági Értesítő. (Zombor.) Szerk. Rombay Dezső. X. évf. Havonként egyszer. Az egyesület tagjai ingyen kapják. Ára 2 forint.

Borromaeus. (Győr.) Katholikus hit-szónoklati folyóirat. Szerk. és kiadja Nagy Antal. X. évf. Havonként. Ára 4 frt.

Görög szert. kath. Hítség. (Ungvár.) Szerk. Melles Emil. X. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Magyar Sion. Egyházi-irodalmi folyóirat. (Esztergom.) Fel. szerk. dr. Kereszty Viktor, dr. Prohászka Ottokár és dr. Walter Gyula. (Kezdetől XXXIV.) Uj f. X. évf. Havi füzetekben. Ára 6 frt.

Armenia. (Szamosujvár.) Szerk. és

kiadó-tulajd. Szongott Kristóf. X. évf. Havi füzetekben. Ára 4 frt.

A Békésmegyei Gazdasági Egylet Értesítője. (Békés-Csaba.) Szerk. Zsilinszky Endre. X. évf. Évenként 4—6 szám. Társulati tagok ingyen kapják.

Nevelés. (Losoncz.) Szerk. Ember János és Hittre Ferencz; fel. szerk. Peres Endre. X. évf. Havonként. Ára 3 frt.

Rózsa-Ujság. (Pécs-Szabolcs.) Szerk. és kiadja dr. Kaufmann Ernő. X. évf. Havonként. Ára 2 frt.

A Torontalmegyei Gazdasági Egylet Értesítője. (Nagy-Kikinda.) Szerk. Marton Andor. X. évf. Évenként hatszor. Ára egyleti tagoknak 1 frt, nem tagoknak 2 frt.

Unitárius Közlöny. (Kolozsvár.) Szerkeszti dr. Brassai Sámuel és Boros György; kiadja a »Dávid Ferencz« egylet. IX. évfolyam. Havonként. Ára 1 frt 20 kr.

Egyleti Értesítő. (Deés.) A szolnoki-doboka-megyei gazdasági egylet hivatalos közlönye. Szerk. Szemmáry József. IX. évf. Minden hó 5-én. Egyleti tagok ingyen kapják.

Egyleti Értesítő. (Nagy-Kanizsa.) Hivatalos Tanügyi közlönye a »Veszpréme gyházm. r. k. tanító-egyesület keszthelyi és sümeghi kerületeinek.« Szerk. Pozsogár Gyula. IX. évf. Évenként legfőlebb kétszer. Egyleti tagok ingyen kapják.

Erdélyi Gazdasági Egylet Könyvkiadó Vállalata (Kolozsvár.) Szerk. dr. Szentkirályi Ákos. IX. évf. Évnegyedenként. Ára 1 frt 20 kr.

A Győri Pinczér-Egylet Havi Értesítője. (Győr.) Szerk. Bauer Mihály és Zombor László; kiadja a »Győri Pinczér-egylet.« IX. évf. Havonként. Egyleti tagok ingyen kapják.

Magyarországi Papi Imaegyesület Értesítője. (Győr.) Szerk. Hahnekamp György. IX. évf. Félévenként. Ára 1 frt.

Néptanító. (Aranyos-Marót.) Szerk. és kiadó-tulajd. Brunczlik Imre. IX. évf. Ára 1 frt.

Petőfi-Múzeum. (Kolozsvár.) Kiadják: dr. Csernátoni Gyula, dr. Ferenczi Zoltán, Korbuly József. IX. évf. Minden két hónap. Ára 2 frt 50 kr.

Bírósági Végrehajtók Közlönye. (Komárom.) Szerk. és kiadó Somlyói V. Ignác. IX. évf. Havonként. Ára 4 frt.

Evangelikus Népiskola. (Sopron.) Szerk. és kiadja Papp József. VIII. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Katholikus Hitvédelmi Folyóirat. (Pozsony.) Szerk. és tulajd. Lepsényi Miklós. VIII. évf. Havonként. Ára 4 frt.

Hitazonoklati Folyóirat. (Szeged.) Szerk. és kiadja Urbán Juvenális. VII. évf. vonként. Ára 4 frt.

Hitvédelmi Füzetek. (Arad.) Szerk. és kiadja Makra Imre. VII. évf. Évenként hat füzet. Ára 6 frt.

Gyorsírók Lapja. (Nagy-Várad.) Szerkeszti és kiadja Adorján Emil. VII. évf. Havonként. Ára 1 frt 50 kr.

Iskola. (Szatmár.) Szerk. Bodnár Gáspár. VI. évf. Havonként. Ára 2 frt.

A »Tolnamegyei gazdasági egylet« Értesítője. (Szegzárd.) Szerk. Molnár József. VI. évf. Kéthavonként. A társulat tagjai ingyen kapják. Ára 1 frt 20 kr.

Fiatalság Barátja. (Kolozsvár.) Szerk. Nagy Lajos és Boros György. V. évf. Évnegyedenként. Ára 1 frt.

Erdély. (Kolozsvár.) Az Erdélyrészi Kárpát-egyesület értesítője. Szerk. dr. Gyulai Párkás. V. évf. Havonként. Ára 3 frt.

A Szőlőben. (Gyöngyös.) Szerk. és kiadó-tulajd. Csomor Kálmán. V. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Időjárás. (Ó-Széplak.) Szerk. br. Friesenhof Gergely és Wollovich János; kiadja a nyitavölgyi agrarmeteorológiai observatorium. IV. évfolyam. Havonként. Ára 4 frt.

Kertgazdasági Lapok. (Kolozsvár.) Az Erdélyrészi Kertész-egyesület havi közlönye. Szerk. Dr. Brassai Sámuel és dr. Nagy Mór. IV. évf. Ára 2 frt 40 kr.

E. M. K. E. (Kolozsvár.) Szerk. Sándor József. III. évf. Havonként. Ára 1 frt.

Irodalmi Közlöny. (Eger.) Szerk. és kiadó Babik József. III. évf. Havonként. Ára 1 frt 60 kr.

Tanügyi Tanácsadó. (Deés.) Szerk. Kádár József; kiadja: A megyei tanítótestület. III. évf. Havonként. Ára 1 frt.

Kereskedők Lapja. (Temesvár.) Szerk. Tedschi János. III. évf. Havonként 2-szer. Ára 3 frt.

Keresztyén. (Nagy-Beeskerek.) Az első magyar misszió-társulat hivatalos lapja. Szerk. és kiadó Szalay József. III. évf. Havonként. Ára 50 kr.

Táncztanítók Lapja. (Kecskemét.) Szerk. Róka Gyula; kiadó-tulajd. a Magyarországi táncztanítók egyesülete Budapest. III. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Vasvármegyei Tűzrendészeti Köz-

lőny. (Szombathely.) Szerk. Barabás István; kiadja a vasvármegyei tűzoltó-szövetség.

Evangelikus Egyházi Szemle. (Békes-Csaba.) Szerk. és kiadó Szeberényi Lajos Zs. II. évf. Havonként. Ára 2 frt.

Adalékok. Zemplén vármegye történetéhez. (Sátoralja-Ujhely.) Szerk. Dongó Gyárfás Géza. II. évf. Havonként. Ára 2 frt 40 kr.

Állatok Védelme. (Kolozsvár.) A kolozsvári állatvédő-egyesület havi közlönye. Szerk. Széchy Károlyné Lorenz Josephine. II. évf. Ára 1 frt.

Magyar Kisdednevelés és Népoktatás. (Eperjes.) Szerk. Láng Mihály. II. évf. Havonként. Ára 3 frt.

A hazában és távolban széttekintő méhészt. (Szeged.) Szerk. és kiadó-tul. Gallovich István. I. évfolyam. Havonként. Ára 2 frt.

Hevesmegyei Tanügy. (Eger.) Szerk. Kolacskovszky János; kiadó-tulajdonos a hevesmegyei általános tanító-egyesület. I. évf. Ára 2 frt.

Minerva. (Kassa.) A kassai irodalmi társaság folyóirata. Szerk. dr. Fényes Samu. I. évf. Időhöz nem kötve. A társaság tagjai tagsági díjukban kapják.

Népoktatás. (Lugos.) Szerk. Kárpáti Sándor. I. évf. Havonként (jul. és aug. kivételével.) Ára 4 frt.

KÜLFÖLDÖN.

Amerikai Képes Lapok. (New-York.) Kiadja a Hungarian-American Publishing Co. I. évf. Havonként. Ára 7 frt.

Osszesen 235.

XI. VEGYES MELLÉKLAPOK.

BUDAPESTEN.

Szemészet. Szerk. Schulek Vilmos tanár iskolája. és

Közegészségügy és Törvényszéki Orvostan. Szerk. Fodor József, tanár. Az »Orvosi Hetilap« mellékletei.

Honvéder orvos. A »Gyógyászat« havi melléklete.

Curiai Határozatok. A »Jogtudományi Közöny« melléklapja.

A Budapesti Közöny Hivatalos Értesítője XXIV. évf. Hetenként hatszor.

Világkrónika. A »Vasárnapi Ujság« és »Politikai Ujdonságok« s a »Képes Néplap« melléklapja. XX. évf.

Uj Budapest. A »Budapest« képes heti melléklete (Élcslap.) XVIII. évf. Ára a föláp nélkül 3 frt.

Magyar Gyógyterem. Melléklet a »Közegészségügyi Kalauz«-hoz. XVII. évf. **Hiteles Sorsolási Tudósító.** A »Magyar Pénzügy« melléklapja. XVI. évf. Minden fontos huzás után.

A »Pénzügyi Közöny« melléklapja. **A »Budapest« Regénycsarnoka.** Heti melléklet. XIV. évf.

Polgári Törvénykezés. A »Büntető Jog Tára« melléklapja. XIII. évf.

Szépirodalmi Kert. Heti melléklet a »Magyar Állam«-hoz. XI. évf.

Jogesetek. XII. évf. Melléklet a »Jog«-hoz és az »Ügyvédek Lapja«-hoz.

Budapesti Gyorsíró. A »Gyorsírási Lapok« melléklapja. VIII. évf.

Hölgyek Lapja. A »Képes Családi Lapok« heti melléklete. VIII. évf.

Magyar Czégek Tára. A »Magyar Pénzügy« és a »Magyar Kereskedők Lapja« rendes melléklete. VI. évf.

Posta és Távirtdai Közlemények. A »Posta és Távirtda Rendeletek Tára« melléklapja. V. évf.

Baromfiak és Selyemtenyésztés. A »Köztelek« havi melléklete. IV. évf.

Tejgazdaság. A »Köztelek« havi melléklete. Szerk. Pirkner János. IV. évf.

Koszorú. A »Szabad Szó« vasárnapi melléklete. IV. évf.

Mezőgazda. A »Magyar Néplap« heti melléklapja. III. évf.

Mezőgazdaság. a »Nemzet« mellék-lapja.

Nyilvántartás. A »Rendőri Lapok« melléklapja. I. évf. (Magyar és német szöveggel.)

VIDÉKEN.

Gazdasági Értesítő. (Nyitra.) A »Nyitramegyei Közöny« kéthavi melléklete. XII. évf.

Hivatalos Melléklet a »Torontál« hoz. (Nagy-Becskerek.) XI. évf. Hetenként egyszer.

Toina megyei Hölgyek Lapja. (Szekszárd.) A »Szekszárd Vidéke«-nek havi melléklapja. VIII. évf.

Torontálme gyei Tanügy. (Nagy-Becskerek.) A »Torontál« heti melléklete. V. évf.

Hivatalos Közlemények. (Ungvár. Az »Ung« melléklapja.

Karikás. (H.-M.-Vásárhely.) Melléklet

a »Vásárhelyi Hírlap«-hoz. Szerk. és kiadótulajd. Vetro Lajos Endre. IV. évf.

Bácskai Karczos. (Zombor.) A »Zombor és Vidéke« heti melléklete. III. évf.

A Kópé. (Temesvár.) A »Délvidéki Ellenőr« heti melléklete. II. évf.

Sopronvármegye Hivatalos Közvetételei. (Sopron.) A »Soproni Hírlap« melléklete.

A Szalontai Lapok szépirodalmi melléklete. II. évf. Hetenként.

Magyar-Román Szemle. (Kolozsvár.) Az »Ungaria« melléklete. Szerk. Moldován Gergely II. évf.

Jász - Nagykun-Szolnokvármegye Hivatalos Közleményei. (Szolnok.) II. évf. (A Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok melléklete.)

Karvaly. (Csongrád.) A »Tiszavidék« heti melléklapja. I. évf.

Összesen 37.

ÖSSZEVONT ÁTNÉZET.

Hírlapirodalmunk *számarányát* 1895. és 1896. elején a következő kimutatásban tüntethetjük föl:

	1895. elején.	1896. elején.	
I. Politikai napilapok	38	41	+ 3
II. Politikai hetilapok	56	59	+ 3
III. Vegyes tartalmú képes lapok	10	8	— 2
IV. Egyházi és iskolai lapok	43	42	— 1
V. Szépirodalmi és vegyes tart. lapok	28	19	— 9
VI. Humorisztikus lapok	9	9	
VII. Szaklapok	200	192	— 8
VIII. Vidéklapok nem politikai tartalommal	156	149	— 7
IX. Hirdetési Lapok ...	10	10	
X. Folyóiratok	220	235	+ 15
XI. Vegyes melléklapok	36	37	+ 1
Összesen:	806	801	— 5

Az első magyar hírlap **1780. jan. 1-én** jelent meg Pozsonyban (Rát Mátyás *Magyar Hirmondó*-ja). Budapesten **1788. okt. 8-án** szerdán indult meg az első magyar rendes hírlap *Magyar Merkurius* címmel, hetenként kétszer járt, és Paczkó Ferencz betűivel nyomtatott Pesten. A második lap Pesten az **1806. jul. 2-án** keletkezett *Hazai Tudósítások*: szerk. Kulcsár István. Ez volt az első magyar hírlap, mely 4-rét alakban jelent meg és hosszabb életű volt.

1830-ban 10 magyar hírlap és folyóirat jelent meg.

1840. elején 26 magyar lap volt hazánkban.

1847-ben 33.

1848—49-ben 86 magyar hírlap jelent meg.

1850. elején 9 lap adatott ki magyar nyelven.

1854. márcz. 5-én, mikor a *Vasárnapi Ujság* megindult, ezzel együtt **20** magyar hírlap és folyóirat jelent meg.

1861. elején, midőn az első évi rendes hírlapkimutatást a *Vasárnapi Ujság* közölte, **52** volt a magyar hírlapok és folyóiratok száma.

1862. elején	65	1880. elején	368
1863. »	80	1881. »	356
1864. »	70	1882. »	412
1865. »	75	1883. »	427
1866. »	81	1884. »	482
1867. »	80	1885. »	494
1868. »	140	1886. »	516
1869. »	163	1887. »	539
1870. »	146	1888. »	561
1871. »	164	1889. »	600
1872. »	198	1890. »	636
1873. »	201	1891. »	645
1874. »	208	1892. »	676
1875. »	246	1893. »	699
1876. »	240	1894. »	735
1877. »	268	1895. »	806
1878. »	281	1896. »	801
1879. »	321		

hírlap és folyóirat jelent meg magyar nyelven.

1780 óta megjelent hírlap és folyóirat magyar nyelven összesen 3397 (a fővárosban 1754, a vidéken 1643, **14,013 évfolyamban.** Szakok szerint: I. Politikai napilap 142. (Budapesten 103, vidéken 39.) — II. Politikai hetilap 261. (Budapesten 99, vidéken 162.) — III. Vegyes tartalmú képes lap 60. (Bp. 49; vid. 11.) — IV. Egyházi és iskolai lap 203. (Bp. 115, vid. 88.) — V. Szépirodalmi és vegyes tartalmú lap 253. (Bp. 196, vid. 57.) — VI. Humorisztikus lap 148. (Bp. 69, vid. 79.) — VII. Szaklap 663. (Bp. 511, vid. 152.) — VIII. Vidéki lap (nem politikai tartalommal) 638. — IX. Hirdetési lap 80. (Bp. 46, vid. 34.) — X. Folyóirat 784. (Bp. 476, vid. 308.) — XI. Vegyes melléklap 196. (Bp. 129, vid. 67.) Összesen 3478 hírlap és folyóirat jelent meg *száztizzenhét év alatt.*

Helyek szerint osztályozva 1896 elején megjelent: Budapesten 425, Abrudbányán 1, Adán 1, Alsó-Kubinban 1, Apatinban 1, Aradon 5, Aranyos-Maróthon 2, Bács-Topolyán 1, Baján 1, Balassa-Gyarmaton 3, Békésen 1, Békés-Csabán 3, Békés-Gyulán 1, Beregszászon 2, Besztercebányán 1, Brassóban 1, Csáktornán 1, Csik-Szeredán 2, Csongrádon 4, Csurgón 2, Czepléden 1, Debreczenben 10, Deésen 3, Déván 2, Dicső-Szent-Mártonban 1, Egerben 6, Eperjesen 2, Érsekújvárbán 1, Esztergomban 7, Félégyházán 3, Fiumében 1, Fogarason 1, Gyomán 1, Gyöngyösön 9, Győrött 10, Gyula-Fehérvárt 2, Hajdú-Böszörményben 2, Hajdú-Szoboszlón 1, Hódmezővásárhelyt 4, Iglón 1, Ipolyságon 2, Jászberényben 2, Kalocsán 3, Kaposvárt 4, Kapuvárott 1, Karczagon 1, Kassán 6, Kecskeméten 3, Keszthelyen 1, Kézdi-Vásárhelyt 1, Kisbéren 1, Kispesten 1, Kisujszálláson 1, Kis-Várdán 1, Kolozsvárt 26, Komáromban 4, Kölesden 1, Körmenen 1, Kőszegen 1, Kulán 1, Kun-Szent-Miklóson 1, Léván 1, Liptó-Szent-Miklóson 1, Losoncson 3, Lovászpátonán 1, Lőcsén 1, Lugoson 3, Magyar-Ovárótt 1, Makón 2, Máramaros-Szigeten 4, Maros-Vásárhelyt 3, Mátészalkán 2, Mezőtúron 2, Miskolcson 4, Módon 1, Mohácson 1, Munkácson 2, Muraszombatban 1, Nagybányán 1, Nagy-Becskekeréken 4, Nagy-Enyeden 1, Nagykanizsán 3, Nagy-Károlyban 2, Nagy-Kikindán 2, Nagy-Körösön 1, Nagy-Szalontán 3, Nagy-Szent-Miklóson 1, Nagy-Szombatban 1, Nagy-Szöllősen 1, Nagyváradon 9, Nyíregyházán 4, Nyitrán 5, Ó-Becsén 1, Orosházán 3, Orsován 1, Ó-Széplakon 2, Pancsován 1, Pápán 3, Pécsen 6, Pécs-Szabolcsan 1, Pozsonyban 6, Rimaszombatban 3, Rozsnyón 1, Sárospatakon 3, Sátoralja-Ujhelyben 3, Selmeczen 2, Seps-Szent-Györgyön 2, Siklóson 2, Sopronban 5, Sümegen 1, Szabadkán 8, Szamosújvárt 1, Szarvason 1, Szász-Sebesen 1, Szatmárt 6, Szegeden 7, Szegszárdon 5, Székely-Udvarhelyt 1, Székes-Fehérvárt 3, Szentesen 2, Szent-Gotthárdon 1, Szerencsen 1, Szilágy-Somlyón 1, Szolokon 3, Szombathelyt 8, Tapolczán 1, Tatában 1, Temesvárt 7, Tordán 1, Trencsénben 2, Turkevén 1, Turóc-Szent-Mártonban 1, Újpesten 1, Újvidéken 2, Ungvárt 6, Vácson 1, Verseczen 1, Veszprémben 5,

Zala-Egesezegen 3, Zentán 2, Zilahon 1, Zólyomban 1, Zomborban 6, Zsolnán 1. Külföldön: Bécsben 1, Clevelandban 2, New-Yorkban 4.

Összesen 1896. elején a fővárosban 425, a vidéken 143 helyen 369 és 7 külföldön jelent meg. (Míg a mult 1895. évi elején Budapesten 428 és 144 vidéki városban 374. külföldön 4 hirlap és folyóirat adatott ki magyar nyelven.)

Ezenkívül megjelent hazánkban *idegen nyelvű hirlap és folyóirat*: német nyelven 130 (1895. elején 128); szláv nyelven 40 (1895. elején 44); rumén nyelven 18 (1895. elején 19); olasz nyelven 3 (1894. elején 3); franczia nyelven 3 (1895. elején 2); a zsidó nyelven 1 (1895. e. 1); összesen 194; a magyarokkal együtt 996 (1895. 197. a magyarokkal együtt 1003.)

E szerint 9132 magyarul beszélő egyénre esik egy magyar hirlap; 15,648 németre egy német; 46,545 szlávra egy szláv; 152,324 román ajku egyénre egy román hrlap.

Az amerikai *Egyesült-államokban* 18,500 hirlap és folyóirat jelen meg (tizedrésze napilap), 3081 egyénre esik egy; *Svájcban* 900 h. és f., 3229 egyénre esik egy; *Dániában* 328 h. és f., 6144 egyénre esik egy; *Belgiumban* 815 h. és f., 7182 egyénre esik egy; *Németalföldön* 489 h. és f., 7528 egyénre esik egy; *a Német-birodalomban* 5500 h. és f., 8519 egyénre esik egy. *Franciaországban* 6085 h. és f.; 164 napilap), 7435 egyénre esik egy; *Spanyolországban* 1128 h. és f. (köztük 280 napilap), 14939 egyénre esik egy; *Skandináviában* 404 h. és f. 16,400 egyénre esik egy; *Nagy-Britanniában* 4084 h. és f. (köztük 900 napilap), 8692 egyénre esik egy; *Olaszországban* 1606 hirlap és folyóirat, (köztük 150 napilap), 17,721 egyénre esik egy; *az ausztriai tartományokban* 1274 h. és f. 18,078 egyénre esik egy (Bécsben 770 h. és f. jelen meg.) *Finnországban* 145 h. és f. (finn nyelven 80, svéd nyelven 62.) 20,007 egyénre esik egy; *Romániában* 102 h. és f., 52,706 egyénre esik egy; *az orosz birodalomban* (Finnországot kivéve) 800 h. és f. (200 Szent-Pétervárott, 75 Moszkvában) 109,341 egyénre esik egy. *Az egész földön* 41,000 hirlap és folyóirat jelen meg. s 36,318 egyénre esik egy.

Ez időszertint Magyarországon megjelen összesen 996 hirlap és folyóirat; ebből 15,325 főre esik egy.

**AZ IDEGENNYELVŰ HAZAI HIRLAPIRODALOM
1896-BAN.**

KERESZTY ISTVÁNTÓL.*

I. TÖBBNYELVŰ LAPOK.

a) *Politikai tartalmú.*

VIDÉKEN.

Eintracht. (Svornost Gödingben, Morvaországban jelenik meg, de Szokolczán nyomatik.) [Német és morva.] Szerk. és kiadó Peschta Ferencz. I. évf.

b) *Szaklapok és vegyes tartalmúak.*

BUDAPESTEN.

***Rendeleti Közlöny** (a m. kir. honvédség számára). Szabályrendeletek. — Viestnik Naredabah. Za kr. ug. domobranstvo. Normativne naredbe. [Magyar és horvát.] XXII. évfolyam.

***Rendeleti Közlöny** (a m. kir. honvédség számára). Személyes ügyek. — Viestnik Naredabah. Za kr. ug. domobranstvo. Osobni poslovi. [Magyar és horvát.] XXII. évf.

***Typographia.** — Gutenberg. [Magyar és német.] XXVIII. évfolyam.

Népszava. Volksstimme. [Magyar és német.] Főszerk. Silberberg Ignác; fel. szerk. Csebrenyak József. XXIV. évf. Heti lap. Ára 4 frt 80 kr.

***Mercur**, hiteles sorsolási tudósító. — Authent. Verlosungs-Anzeiger. [Magyar és német.] XXII. évf.

Magyar Vas- és Gépujság. Ungarischer Metallarbeiter. [Magyar és német.] Szerk. és tul. Hoffmann A. és Nagel. XIV. évf. Ára 6 frt.

***Budapesti Lakáshirdető.** Budapesti Wohnungsanzeiger. [Magyar és német.] X. évf.

***Budapesti Látogatók Lapja.**

The Foreigners' Gazette. — Gazette des Étrangers. — Fremden-Blatt. [Franczia, magyar és német.] IX. évf.

Allgemeine Jüdische Zeitung. [Magyar és héber.] Fel. szerk. tul. Grossberg Lipót. IX. évf. Napilap. Ára 10 frt.

***Kávésipar Szakközlöny.** [Magyar és német.] VIII. évf.

***Adók és Illetékek Közlönye.** Organ für Steuer und Gebühren. [Magyar és német.] VII. évf.

***Tűzrendészeti Lapok.** Feuerpolizeiliche Blätter. [Magy. és német.] VII. évf.

***A Kőfaragó.** Der Steinmetz. [Magy. és német.]

***Magyar Cukoripar.** Die ungarische Zuckerindustrie, és melléklete: A Cukorrépa-Termelő. — Der Zuckerrüben-Producent. [Magyar és német.] V. évf.

***Magyar Malom- és Gazdasági Értesítő.** — Ungarischer Mühlen- und Landwirthschaftlicher Anzeiger. [Magyar és német.] IV. évf.

***Könyvkötők Lapja.** Buchbinder-Fachblatt. [Magyar és német.] III. évf.

***Nyilvántartás.** — Evidenzhaltung. (A Rendőri Lapok melléklete.) [Magyar és német.]

***Kömvés.** — Maurer. [Magyar és német.] II. évf.

Millenniumi Lapok. — Millennium-Journal. — Millenniums-Zeitung. [Franczia és német.] Szerk. Leval André; kiadó Valter Ernő. II. évf. Ára 15 frank, vagy 12 marka.

***Forgalmi Közlöny.** — Verkehrs-Zeitung. [Magyar és német.] I. évf.

Egészségőr. [Magyar és német.] Szerk. dr. Steinberger Zsigmond; kiadó

* E jegyzék a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába beérkezett köteles példányok alapján készült; esetleges hiányaiért tehát a beküldésre kötelezett könyvnyomtatókat terheli a felelősség. A csillaggal megjelöltek Szinnyi József jegyzékében (I. melléklet a Magyar Könyvszemle 1896. évi folyamához) már föl vannak sorolva; e helyütt a teljesség kedvéért vettük fel a jegyzékbe.

a »Zion« jótékonyági egyesület. I. évfolyam. Havilap, díjtalan.

***Ácsok Szaklapja.** — Fachblatt für Zimmerer. [Magyar és német.] I. évf.

VIDÉKEN.

***Szepesi Hirnök.** — Zipser Bote. (Lőcse.) [Magyar és német.] XXXIV. évf.

***Nyitrai Lapok.** Neutra-Trencsiner Zeitung. [Nyitra.] [Magyar és német.]

Telecska. (Kula.) [Magyar és német.] Fel. szerk. Lackner Fülöp; kiadó-tul. Berkovits Márk. XIV. évf. Kétheti lap. Ára 2 frt.

***Muraköz.** — Medjimurje. [Magyar és horvát.] XIII. évf.

***Módos és Vidéke.** — Modos und Umgebung. [Magyar és német.] V. évf.

***Pályázat.** (Székesfehérvár.) [Magyar és német.] V. évf.

Apatini Hírlap. — Apatiner Zeitung. [Magyar és német.] Fel. szerk. tul. Hild Jakab. II. évf. Hetilap. Ára ?

c) Polyóiratok.

BUDAPESTEN.

***Földtani Közlöny.** Geologische Mittheilungen. [Magyar és német.] XXIV. k.

***Földtani Közlemények.** Bulletin de la Société Hongroise de Géographie. [Magyar és francia.] XXIV. kötet.

***Természettudományi Füzetek.** Zeitschrift für Zoologie, Botanik, Mineralogie und Geologie nebst einer Revue für das Ausland. — Journal pour la Zoologie, Botanique, minéralogie et géologie avec une revue pour l'étranger. — Periodical of zoology, botany, mineralogy, and geology besides a review for abroad. [Magyar, latin és német.] XIX. kötet.

Aquila. [Magyar és német.] Szerk. Herman Ottó; kiadó a Magyar Ornithológiai Központ. III. évf. Évnegyedes folyóirat. Ára 3 frt.

VIDÉKEN.

Ungaria. Magyar-Román Szemle. (Kolozsvár.) [Magyar és román.] Szerk. Moldován Gergely. V.(=II.) évf. Havi folyóirat. Ára 6 frt.

II. NÉMET LAPOK.

a) Politikai tartalmúak.

BUDAPESTEN.

Abendblatt des Pester Lloyd. (I. Pester Lloyd.)

Pester Lloyd. Fel. szerk. dr. Falk

Miksa; kiadó Pesti Lloyd Társulat. XLIII. évf. Napilap. estilappal. Ára 22 frt.

Neues Pester Journal. Fel. szerk. dr. Bródy Lajos; kiadó-tul. Bródy Zsigmond. XXV. évf. Napilap. Ára 14 frt.

Politisches Volksblatt. Fel. szerk. Sipos J.; kiadó tul. a »Hungaria« vállalat. XXII. évf. Napilap. Ára 10 frt.

Neues Politisches Volksblatt. Fel. szerk. Rotter Lajos; kiadó tul. »Corvina« r. t. XX. évf. Napilap. Ára 10 frt., a »Witzrakete« mellékkel együtt 11 frt 20 kr.

Budapester Tagblatt. Fel. szerk. Bolgár Ferencz. XIII. évf. Napilap. Ára 14 frt.

VIDÉKEN.

Pressburger Zeitung. (Pozsony.) Fel. szerk. Löw Rudolf; kiadó tul. Angermayer Károly. CXXXIII. évf. Napilap, esti lappal. Ára 12 frt.

Hermannstädter Zeitung vereinigt mit dem Siebenbürger Boten. (Nagy-Szeben.) Fel. szerk. és kiadó Reissenberger Adolf. CXII. évf. Napilap. Ára 10 frt.

Bács-Bodrogher Presse. (Ujvidék.) Fel. szerk. és kiadó Fuchs Emil. XLI. évf. Hetilap. Ára 5 frt.

Kronstädter Zeitung. (Brassó.) Fel. szerk. Schneider Károly; kiadó-tul. Gött János fia. LX. évf. Napilap. Ára 9 frt 60 kr.

Temesvarer Zeitung. (Temesvár.) Fel. szerk. Barát Armin; kiadó-tul. Heim Antal. XLV. évf. Napilap. Ára 16 frt.

Werschetzer Gebirgsbote. (Versecz.) Fel. szerk. Million M.; kiadó Kirchner J. E. özv. XL. évf. Hetenként 2 szám. Ára 5 frt.

Oedenburger Zeitung. (Sopron.) Kiadó Romwalter Alfred. XXIX. évf. Napilap. Ára 10 frt.

Fünfkirchner Zeitung. (Pécs.) Fel. szerk. Lenkei Lajos; tul. Guttman J. özv. XXVII. évf. Hetenként 2 szám. Ára 8 frt.

Donau-Temes-Bote. vorm. Banater Post. (Pancsova.) Szerk. tul. Wittigschläger Károly. XXVII. évf. Hetenként két szám. Ára 8 frt.

Westungarischer Grenzbote. (Pozsony.) Fel. szerk. Riepl Farkas; kiadó tul. Simonyi Iván. XXV. évf. Napilap. Ára 12 frt 16 kr.

Der Landbote. (Temesvár.) Szerk. és tul. Schlinger József. XXV. évf. Hetilap. Ára 2 frt,

Siebenbürgisch-Deutsches Tagblatt. (Nagy-Szeben.) Lapvezér Häner Henrik; fel. szerk. Deutsch Gyula; kiadó Drotleff József. XXIII. évf. Napilap. Ára 14 frt.

Dettaer Zeitung. (Detta.) Fel. szerk. Binder Jenő; kiadó tul. Heldenwanger J. XVI. évf. Hetilap. Ára 4 frt 60 kr.

Der Volksfreund. (Szombathely.) Fel. szerk. és kiadó Gabriel A. XIV. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Eisenstädter Zeitung. (Kis-Marton.) Felelős kiadó Laschober Mátyás. XI. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Der Freimütige. (Temesvár.) Fel. szerk. és tul. Blaskovics Ferencz. XI. évf. Hetilap. Ára 4 frt 80 kr.

Südungarische Reform. (Temesvár.) Szerk. tul. ifj. Steiner Károly. VIII. évf. Napilap. Ára 14 frt.

Westungarisches Volksblatt. (Sopron) Fel. szerk. Mittendorfer János. IV. évf. Ára a hetenként háromszor megjelenő kiadásé 6 frt, a hetié 2 frt.

Kronstädter Tageblatt. (Brassó.) Fel. szerk. dr. Schmidt Károly szerkesztő távollétében Stooft János; kiadó Hiemesch V. II. évf. Napilap. Ára 10 frt.

Ung. Weisskirchner Volksblatt. (Fehértemplom.) Fel. szerk. Schümichen Jakab; kiadó tul. Kuhn Péter. I. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

b) Szaklapok és vegyestartalmúak.

BUDAPESTEN.

Styx. Fel. szerk. Glück József; kiadó tul. Singer A. K. özv. XXXV. évf. Havonta 3 szám. Ára 8 frt.

Pester Medizinisch-Chirurgische Presse. Fel. szerk. dr. Tuszkai Ödön; kiadó tul. Mezei Antal. XXXII. évf. Hetilap. Ára 6 frt.

Saphir's Styx. Fel. szerk. és tul. Saphir Ede. XXVIII. évf. Félhavi lap. Ára 8 frt.

Commercieller Beobachter. Fel. szerk. és tul. Zwilling Lipót. XXVI. évf. Hetilap. Ára 12 frt.

Bauzeitung für Ungarn. Szerk. és kiadó-tul. Kornhoffer Ede. XXV. évf. Hetilap. Ára 10 frt.

Der Ungarische Israelit. Fel. szerk. dr. Bak Illés; tul. Bak Ignác özv. XXII. évf. Ára melléklettel 8 frt, e nélkül 6 frt.

Nationalökonomische Blätter.

Fel. szerk. és tul. Friedmann L. XXI. évf. Hetilap. Ára 8 frt.

Hans-Jörgel. Szerk.-kiadó Czukelter Ferencz. XIX. évf. Kétheti lap. Ára 8 frt., nyilvános helyiségeknek 6 frt.

Volkswirtschaftliche Sonntags-Revue. Fel. szerk. és tul. Reinitz Tódor. XIX. évf. Hetilap. Ára 12 frt.

Der Bau-Unternehmer und Lieferant. Fel. szerk. Salzer Izor; kiadó-tul. Salzer I., Lakatos L. és Bendik G. XV. évf. Havi 3 szám. Ára 8 frt.

Budapester (Österr.-Ungar.) Ankündigungsblatt. Szerk. és tul. Sinkray S. XIV. évf. Havonta kétszer. Ára 6 frt.

Österr. Ungar. Phönix. Fel. szerk. Strassnitzky; kiadó-tul. Fischer Móríc. IX. évf. Ára 12 frt.

Telegraph. Kiadó-tul. Lustig Miksa. IX. évf. Havonta kétszer. Ára 1 frt 50 kr.

Ungarisches Handels-Museum. Fel. szerk. Barnafi A.; kiadó Braun A. IX. évf. Ára 8 frt.

Budapester Caricaturen und Styx. (A »Styx« havi melléklapja.) Fel. szerk. Glück József; kiadó-tulajd. Singer A. K. özvegye. VIII. évf. Ára a főlappal együtt 8 frt.

Montagblatt. Fel. szerk. tul. Viola Miksa. VIII. évf. Hetilap. Ára 6 frt.

Internationale Artisten-Revue. Fel. szerk. és kiadó-tul. Steiner Ferdinand; VI. évf. Félhavi lap. Ára 6 frt.

Internationale Rundschau. Fel. szerk. és tul. Weinberger M. »IV.« (= II.) évf. Félhavi lap. Ára 10 frt.

Die Ausstellung. Szerk. Friedenstein Vilmos. III. évf. Havi 3 szám. Ára ?

Heitere Blätter. Fel. Szerk. Hátsek Adolf; társszerk. Schönmann Vilmos. III. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Ungarischer Holzhänder. (A »Magyar Fakereskedő« német fordítása.) Főszerk. és tul. Székely Ignác; fel. szerk. Lányi Emil. III. évf. Havonta kétszer. Ára 7 frt, a magy. kiadással együtt 10 frt.

Volksblatt. Fel. szerk. Alföldi. III. évf. Hetilap. Ára 2 frt.

Die Witzrakete. (Melléklet a N. Pol. Volksblatt-hoz.) Fel. szerk. Rotter Lajos; kiadó »Corvina« r. t. III. évf. Hetilap. Ára, a főlap előfizetőinek 1 frt 20 kr., különben 4 frt 80 kr.

Neue Volksstimme. Felelős szerk. Bokányi Dezső; kiadó Feldmann B. II. évf. Hetilap. Ára 2 frt 40 kr.

Ungarische Wein-Zeitung. Szerk. kiadó dr. Telbisz János. II. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Budapester Landwirtschaftliche Presse. Fel. szerk. dr. Telbisz János. II. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Ungarische Montan-Industrie und Handelszeitung. Szerk. és kiadó Silberstein Arnold. II. évf. Félhavi lap. Ára 10 frt.

Ungarische Wochenschrift. Szerk. Dornöusch M. II. évf. Hetilap. Ára 6 frt.

Bethanien. Szerk. és kiadó Ludig Manó. (Kukmér. Vas m.) I. évf. Havilap. Ára 1 frt.

Christliches Volksblatt. Fel. szerk. Nottér Antal; kiadók Lepsényi Miklós és Németh Gellért. I. évf. Hetilap. Ára 2 frt.

Herkó Péter. Fel. szerk. Markos Gyula. I. évf. Hetilap. Ára 2 frt.

VIDÉKEN.

Kaschauer Zeitung. (Kassa.) Eperjesi Értesítő. (Kassa.) Fel. szerk. Rorwell S.; kiadó Werfer Károly. LVIII. évfolyam. Heti 3 szám. Ára 5 frt.

Gross-Beeskereker Wochenblatt. Fel. szerk. Mayer Rudolf; kiadó Pleitz Ferencz Pál. XLVI. évf. Hetilap. Ára 5 frt.

Krassó-Szörényer Zeitung. (Lugos.) Tul. Virányi János. XXXIX. évf. Hetilap. Ára 5 frt.

Die Nera. (Ung. Weisskirchner Zeitung.) (Fehértemplom.) Szerk. és kiadó Wunder J. XXX. évf. Hetilap. Ára 4 frt 60 kr.

Oraviczaer Wochenblatt. (U. ott.) Fel. szerk. és tul. Wunder Károly. XXV. évf. Hetilap. Ára 4 frt 60 kr.

Bistritzer Wochenschrift. (Besztercze.) Szerk. kiadó Schell Károly. XXV. évf. Hetilap. Ára 4 frt 40 kr.

Landwirthschaftliche Blätter. (N.-Szeben.) Szerk. Gottschling Adolf; kiadó az erdélyi szász gazd. egyesület felügyelőbizottsága. XXIV. évf. Havonta 2 szám. Ára 1 frt 60 kr.

Orsovaer Wochenblatt. (Orsova.) Tul. Handl József. XXIV. évf. Hetilap. Ára 4 frt 80 kr.

Schässburger Anzeiger. (Segesvár.) Kiadók Jördens testvérek. XXIV. évf. Hetilap. Ára 2 frt 50 kr.

Günser Anzeiger. (Köszeg.) Fel. kiadó Feigl Frigyes. XXIII. évf. Hetilap. Ára 3 frt 20 kr.

Gross-Kikindaer Zeitung. (N.-Kikinda.) Szerk. tul. Weiner Simon. XXII. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Korrespondenzblatt des Verein für siebenbürgische Landeskunde. (N.-Szeben.) Szerk. dr. Schullerus A. XIX. évf. Havi lap. Ára 1 frt.

Oberwarther Sonntags-Zeitung. (Felső-Ör.) Fel. szerk. Libieczek A.; kiadó-tul. Schodisch Lajos. XVII. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Neue Werschetzer Zeitung. Fel. szerk. Veronits József; kiadó-tul. Wettel és Veronits czég. XVI. évf. Hetenként 2 szám. Ára 6 frt.

Csákovaer Zeitung. (U. o.) Fel. szerk. Chudy Jenő; tul. Chudy testvérek. XV. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Günser Zeitung. (Köszeg.) Felelős kiadó Feigl Gyula XV. évf. Hetilap. Ára 2 frt 40 kr.

Torontaler Zeitung. (Perjámos.) fel. szerk. tul. Pirkmayer Alajos. XIV. évf. Hetenként 2 szám. Ára 5 frt.

Der Laubfrosch. (Ó-Széplak.) Szerk. báró Friesenhof Gergely; kiadja a Nyit-ravölgyi Gazdasági Egyesület Meteorológiai intézete. XIII. évf. havilap.

Südungarischer Grenzbote. (N.-Beeskerek.) Fel. szerk. Jokly Lipót; kiadó-tul. Jokly J. XII. évf. Hetilap. Ára 6 frt.

Agricultur - Zeitung. (Pozsony.) Fel. szerk. »Kampfmüller« (Müller) S. X. évf. Havonta 3 szám. Ára 5 frt.

Neue Lippaer Zeitung. (Lippa.) Fel. szerk. Gradl Péter; kiadó-tul. Zach József. X. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Resiczaer Zeitung. (Resicza.) Szerk. és kiadó-tul. Weisz Adolf. X. évf. Hetilap. Ára 4 frt 80 kr.

Hatzfelder Zeitung. (Zsombolya.) Fel. szerk. és kiadó tul. Wunder Rudolf. IX. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Bácskaer Volksblatt. (Zombor.) Fel. szerk. és tul. Oblat Károly. VIII. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Oraviczaer Zeitung. (U. o.) Fel. szerk. Kehrer Viktor; tul. Kehrer L. VIII. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Der Ungarische Landwirth. (Temesvár.) Szerk. Kraushaar Károly. VIII. évf. Hetilap. Ára 2 frt.

Der Vereinsbote. (Felső-Ör.) Szerk. Ruisz Rudolf. (Rába-Füzes). VIII. évf. Havilap. A szentgróti gazdasági egyesület tagjainak díjtalanul jár; különben 1 frt.

Bistritzer Zeitung. (Besztercze.) Szerk. kiadó dr. Kelp Gusztáv. VI. évf. Ára 4 frt.

Krassó-Szőrenyer Post. (Német-Bogán.) Fel. szerk. és kiadó Zeier Ágost. V. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Neusiedler Wochenschrift. (Nezsider.) Fel. szerk. és tul. Horváth Béla. V. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

St.-Gerardusblatt. (Temesvár.) Szerkesztő Schlinger József. Több más lapnak melléklapja. IV. évf.

Südungarn. (Lugos.) Szerk. tulajd. Teichner Rmil. IV. évf. Heti 2 szám. Ára 8 frt.

Sächsisch Regener Wochenblatt. (Szász-Régen.) Fel. szerk. Orendi Viktor; kiadó-tul. Schebesch V. III. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Pressburger Narren - Thurm. (Pozsony.) Kiadja egy bizottság. »V« (=II.) évf. számonként 20 kr.

Der Marchthal-Bote. (Malaczka.) Fel. szerk. Nehr Viktor Ferencz; kiadó Wiesner Alfred. II. év. Hetilap. Ára 4 frt.

Oedenburger Rundschau. (Sopron.) Fel. szerk. Reich Farkas; kiadó Zsombor Géza. II. évf. Havonta 2 szám. Ára 1 frt 20 kr.

Nagy-Kikinda. (U. ott.) Szerk. dr. Hochstrasser János; kiadó-tul. Kastory János és Pavlicsek József. II. évf. Hetilap. Ára 2 frt.

Express. (Sopron.) Fel. szerk. Eördögh Zoltán. I. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

Westungarische Arbeiter-Zeitung. (Pozsony.) Fel. szerk. és kiadó Sidi Viktor. I. évf. Kétheti lap. Ára csakis számonként 5 kr.

Faschings Chronik. (Buziás.) Alkalmi lap. Ára 20 kr.

c) *Polyóiratok.*

BUDAPESTEN.

Ungarische Biene. Szerk. Kuhne Ferencz; kiadja a Magyar Méhészek Egyesülete. XXIV. évf. Havi folyóirat. Ára 3 frt, az egyesület tagjai 2 frt tagdíj fejében kapják.

Der Storch. X. évf. Félhavi folyóirat. Díjtalan.

Westöstliche Rundschau. Szerk. Stümcke Henrik (Berlinben) és Vikár Béla; kiadó-tul. Vikár B. III. évf. Havi folyóirat.* Ára 6 frt.

* Az egyetlen politikai tartalmú folyóirai.

Zeitschrift für Ungarisches Öffentliches und Privatrecht. Szerk. dr. Schwarcz Izidor és dr. Tetéleni Ármán. II. évf. Havi folyóirat. Ára 10 frt.

VIDÉKEN.

Jahrbuch für die Vertretung und Verwaltung der evangelischen Landeskirche A. B. in den siebenbürgischen Landesteilen Ungarns. (Nagy-Szeben.) Kiadja a tartományi consistorium. XXII. évf. Időhöz nem kötve. Ára 1 frt.

III. SZERB LAPOK.

a) *Politikai tartalmúak.*

VIDÉKEN.

ЦПАЖА. (Ujvidék.) Szerk. Jocits Szevan; kiadó Jocits A. Szt. IV. évf. Hetenként 2 szám. Ára 8 frt.

ЗАСТАВА. (Ujvidék.) Fel. szerk. dr. Gavril Emil. XXXI. évf. Napilap. Ára 13 frt 50 kr.

b) *Szaklapok és vegyestartalmúak.*

VIDÉKEN.

ШКОЛСКИ ЛИСТ. (Zombor.) Szerk. kiadó Vukitsevits Miklós. XXVIII. évf. Ára 1 frt 50 kr.

ЦОЗОРНИЦЕ. (Ujvidék.) Szerk. Hacsits Antal. XXI. évf.

ПОЛЪВ. (Zombor.) Szerk. Blagojevits Jován; kiadó Karakasevits Milivoj könyvkereskedése. XVIII. évf. Félhavi lap. Ára 2 1/2 dtnár.

САДАНЧОСТ. (N.-Kikinda.) Fel. szerk. Petrovits Milán. XIII. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

НАШЕ ДОБА. (Ujvidék.) Fel. szerk. Pavlovits István; XII. évf. Ára 10 frt.

БРАНИК. (Ujvidék.) Fel. szerk. Jokszimovits Miklós; kiadó a »Druzsina Branika.« XI. évf. Ára ?

ЖЕЧКИ СБЕТ. (Ujvidék.) Szerk. Varatsanin Árkád. XI. évf. Ára ?

ОПИСКИ СНОН. (Karlócza.) Szerk. Jeremits János. VI. évf. Ára 4 frt.

БУДУРНОСТ. (Versec.) Szerk. Vojnovits György; kiadja a »Budutnszt« társasága. II. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

ПОМОРИЦАНИН. (N.-Kikinda.) Szerk. N.-Sz.-Miklós.) Szerk. és kiadó-tul. Natsvinski István. II. évf. Hetilap. Ára 3 frt.

СПИСТВО. (Versec.) Fel. szerk. Belits

Antal; kiadó Petra-Pavlovits Milán. II. évf. Hetilap. Ára 4 frt.

BYBA'. (Versecz.) Szerk. Velits Antal; kiadó Kazvulvuc dr. I. évf. Havonta 3 szám. Ára 3 frt.

c) *Folyóirat.*

VIDÉKEN.

УНЧИТ. (Ó-Becse.) Szerk. és kiadó Manojlovits Joan. III. évf. Havi folyóirat. Ára ?

IV. ROMÁN LAPOK.

a) *Politikai tartalmúak.*

VIDÉKEN.

Gazeta Transilvaniei. (Brassó.) Fel. szerk. Maior Gergely; tul. dr. Muresianu Aurél. LIX. évf. Ára [a napilapé] 12 frt, illetőleg [a vasárnapi kiadásoké] 2 frt.

Telegraful Roman. (Nagy-Szeben.) Megl. szerk. Hango Gábor; kiadó a gör. kel. egyházmegye könyvnyomtató intézete. XLIV. évf. Hetenként három szám. Ára 7 frt.

Tribuna. (Nagy-Szeben.) Fel. szerk. és kiadó Baltas András; tul. Albini T. Livius csódjének tartama alatt Marschal J. XIII. évf. Napilap. Ára 10 frt.

Foia Poporului. (Nagy-Szeben.) Fel. szerk. Baltas András; tul. (Albini T. Livius gondnokság alatt lévén.) Marschall József. IV. évf. Hetilap. Ára 2 frt.

Dreptatea. (Temesvár.) Fel. szerk. Descanu Adorján P. III. évf. Napilap. Ára 10 frt.

Foia de Dumineca. (Temesvár.) Fel. szerk. Descanu Adorján. III. évf. Hetilap. Ára 2 frt.

Controla. (Temesvár.) Fel. szerk. és kiadó Barcianu V. Jónás. II. évf. Ára 8 frt.

b) *Szaklapok és vegyes tartalmúak.*

BUDAPESTEN.

Poporul. Fel. szerk. Mos István. III. évf. Heti lap. Ára 2 frt.

VIDÉKEN.

Familia. (Nagyvárad.) Fel. szerk. és kiadó Vulcanu József. XXXII. évfolyam. Hetilap. Ára 10 frt.

Biserica si școla. (Arad.) Fel. szerk. Hamsea Ágoston; kiadó az aradi görög

kel. egyházmegye. XX. évf. Hetilap. Ára 5 frt.

Foia Diecesana. (Karánsebes.) Szerk. dr. Barbu Péter. XI. évf. Hetilap. Ára 5 frt.

Unirea. (Balázsfalva.) Fel. szerk. és kiadó dr. Szmigelski Viktor. VI. évf. Hetilap. Ára 6 frt.

Revista Orăștiei. (Szászváros.) Fel. szerk. Corvin M. János; kiadó Popovici-Barcianu Aurel. II. évf. Hetilap. Ára 3 frt.

Revista Lipovei. (Lippa.) Fel. szerk. Branda János; tul. kiadó Branda Simon. I. évf. Hetilap. Ára 5 frt.

c) *Folyóirat.*

VIDÉKEN.

Transilvania. (Nagy-Szeben.) Szerk. dr. Diaconovich Kornél. XXVII. évf. Tíz füzet. Ára 3 frt.

V. TÓT LAPOK.

a) *Politikai tartalmúak.*

BUDAPESTEN.

Slovenské Noviny. Fel. szerk. és kiadó Hornyánszky Viktor. XI. évf. Ára 6 frt.

Kreštan. Fel. szerk. Bleszkány Fer.; kiadó-tul. Lepsényi Miklós és Németh Gellért. III. évf. Hetilap. Ára 2 frt.

VIDÉKEN.

Národnie Noviny. (Turóc-Szent-Márton.) Fel. szerk. Pietor Ambrus; kiadók Mudron Pál és társai. XXVII. évf. Napilap. Ára 16 frt.

b) *Szaklapok és vegyes tartalmúak.*

BUDAPESTEN.

Vlast a' Svet. Fel. szerk. »Stefan« gazda. XI. évf. Hetilap. Ára 2 frt.

Herkó Páter. Szerk. Markos Gyula. I. évf. Hetilap. Ára 2 frt.

VIDÉKEN.

Katolicke Noviny. (Nagy-Szombat.) Fel. szerk. és kiadó Kollár Márton. XLVII. évf. Félhavi lap. Ára 2 frt.

Národni Hlásnik. (Türocz-Szent-Márton.) Felelős szerk. és kiadó Pietor Ambrus. XXIX. évf. Ára 1 frt.

Černokňazník. (Turóc-Sz.-Márton.) Szerk. Čajda Duro (=György?) XX. évf. Havilap. Ára 2 frt.

Cirkevné Listy. (Rózsahegy.) Fel. szerk. Janoška György. (Liptó-Szent-Márton.) X. évf. Havilap. Ára 3 frt.

Putnik Sw. Wojtesský. (Nagy-Szombat.) Szerk. Matzenauer-Benyovszky F. O. IX. évf. Havilap. Ára 50 kr.

Včelár a Ovocinár. (Turócz-Szent-Márton.) Szerk. Černiansky András. IV. évf. Havilap. Ára 1 frt.

c) *Folyóiratok.*

BUDAPESTEN.

Král'ovna Sv. Ruženca. Szerk. Pironcsák Štefan (Trsztenán); fel. kiadó Sujánsky Bucsek Andrej. VIII. évf. Havi folyóirat. Ára 80 kr.

VIDÉKEN.

Kazatel'na. (Liptó-Rózsahegy.) XVI. év.. Melléklapja: **Literárne Listy.** V. évf. Szerk. Osvald Rikárd (Lengén.) Havi folyóirat. Ára együtt 4 frt.

Slovenské Pohl'ady. (Turócz-Szent-Márton.) Szerk. és kiadó Škultéty József. XVI. évf. Havi folyóirat. Ára 5 frt.

Dom a Škola. (Liptó-Rózsahegy.) Szerk. és kiadó Salva Károly. XII. évf. Havi folyóirat. Ára 2 frt. 50 kr.

Obzor. (Liptó-Rózsahegy.) Szerk. Salva

Károly; fel. kiadó Rizner L. V. VIII. évf. Havi folyóirat. Ára 1 frt.

VI. BUNYEVÁ CZ LAPOK.

Vegyes tartalmúak.

VIDÉKEN.

Neven. (Szabadka.) Szerk. Matković N.; kiadó Bittermann József. XIII. évf. Havilap. Ára 1 frt.

Subotičke Novine. (Szabadka.) Szerk. Karanović G. M. IV. évf. Hetilap. Ára 3 frt.

VII. OROSZ LAP.

Szaklap.

VIDÉKEN.

ИСТОКЪ. (Ungvár.) Szerk. Fenczik Jenő. XII. évf. Félhavi lap. Ára 4 frt., a ДОДАТОКЪ melléklappal együtt 5 frt.

VIII. FRANCZIA LAP.

Politikai tartalmú.

BUDAPESTEN.

Revue d'Orient et de Hongrie. (Budapest.) Szerk. és tul. Sasvári Ármin. XI. évf. Hetilap. Ára 6 frt.

